

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Карпінська Наталія Володимирівна

**ЗАСТОСУВАННЯ САНІТАРНИХ
ТА ФІТОСАНІТАРНИХ ЗАХОДІВ:
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
У КОНТЕКСТІ ВИМОГ СОТ ТА ЄС**

Луцьк – 2021

УДК 349.422.2

К 21

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки,
протокол № 11 від 24.09. 2020 року*

Рецензенти:

О. Г. Бондар, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права, перший проректор Запорізького національного університету;

Н. Р. Кобецька, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри трудового, екологічного та аграрного права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

М. В. Шульга, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент НАПрН України.

Карпінська Н. В.

К 21 Застосування санітарних та фітосанітарних заходів: проблеми правового забезпечення у контексті вимог СОТ та ЄС: монографія. Луцьк, СПД Галяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2021. 532 с.

ISBN 978-617-7843-12-1

Монографію присвячено проблемам правового забезпечення застосування санітарних та фітосанітарних заходів у контексті вимог СОТ та ЄС. Виявлені характерні тенденції розвитку вітчизняного законодавства, з урахуванням яких запропоновано шляхи вдосконалення правового регулювання застосування санітарних та фітосанітарних заходів.

Видання розраховане на широке коло науковців, викладачів, студентів юридичних вузів, а також усіх, хто цікавиться теоретичними та практичними питаннями застосування санітарних та фітосанітарних заходів.

ISBN 978-617-7843-12-1

© Карпінська Н. В., 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	5
ПЕРЕДМОВА.....	7
Розділ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ САНІТАРНИХ І ФІТОСАНІТАРНИХ ЗАХОДІВ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ВИМОГ СОТ ТА ЄС	11
1.1. Юридична природа відносин застосування санітарних і фітосанітарних заходів	11
1.2. Законодавчі засади застосування санітарних та фітосанітарних заходів в Україні: становлення, еволюція та сучасний стан	59
1.3. Право СОТ та право ЄС щодо санітарних та фітосанітарних заходів: методологічні проблеми застосування в Україні.....	102
1.4. Принципові засади застосування санітарних та фітосанітарних заходів за правом СОТ та ЄС.....	144
Розділ 2. ІНСТИТУЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ САНІТАРНИХ ТА ФІТОСАНІТАРНИХ ЗАХОДІВ У КОНТЕКСТІ ПРАВОВИХ ВИМОГ СОТ ТА ЄС	179
2.1. Система органів управління та контролю щодо застосування санітарних та фітосанітарних заходів за правом України, СОТ та ЄС.....	179
2.2. Роль неурядових організацій у правовому регулюванні застосування санітарних та фітосанітарних заходів	205
2.3. Вирішення спорів з питань застосування санітарних та фітосанітарних заходів	221

Розділ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ САНІТАРНИХ ТА ФІТОСАНІТАРНИХ ЗАХОДІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ У СВІТЛІ ВИМОГ ЄС І СОТ.....	273
3.1. Правові особливості застосування фітосанітарних заходів у рослинництві	273
3.2. Правова характеристика застосування ветеринарно- санітарних заходів у тваринництві.....	326
3.3. Правові засади застосування санітарних та фітосанітарних заходів у сфері забезпечення безпеки та якості харчової продукції.....	378
 ВИСНОВКИ	 435
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	450

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- АПК** – Агропромисловий комплекс
ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я
ВООЗТ – Всесвітня організація з охорони здоров'я тварин
Держсільгоспінспекція – Державна інспекція сільського господарства України
Держпродспоживслужба – Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів
Держветфітослужба – Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України
Держсанепідслужба – Державна санітарно-епідеміологічна служба України
ГАТТ – Генеральна угода про тарифи та торгівлю 1947 та 1994 рр.
ГМО – Генетично модифікований організм
ДСТУ – Державні стандарти України
ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини
ЄС – Європейський Союз
ЄОКЗР – Європейська та Середземноморська організація карантину і захисту рослин
ЗВТ – Зона вільної торгівлі
МАГАТЕ – Міжнародне агентство з атомної енергії
МЕБ – Міжнародне епізоотичне бюро
Мінагрополітики – Міністерство аграрної політики та продовольства України
Мінекономрозвитку – Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України
Мін'юст – Міністерство юстиції України
МККЗР – Міжнародна конвенція з карантину і захисту рослин
МНУО – Міжнародні неурядові організації
МОЗ – Міністерство охорони здоров'я України
МСФЗ – Міжнародні стандарти з фітосанітарних заходів
НАССР – Система аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках
НСФЗ – Національні стандарти з фітосанітарних заходів
ОВС – Орган вирішення спорів Світової організації торгівлі
ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку

- РОКЗР** – Регіональні організації з карантину та захисту рослин
- СФЗ** – санітарні і фітосанітарні заходи
- СОТ** – Світова організація торгівлі
- ТНК** – Транснаціональні корпорації
- ТРИМС** – Угода про інвестиційні заходи, пов'язані з торгівлею
- Угода ТБТ** – Угода про технічні бар'єри в торгівлі
- ФАО** – Продовольча та сільськогосподарська організація ООН
- EFSA** – Європейський орган з безпечності харчових продуктів
- ESA** – Європейська асоціація виробників спецій
- Green Deal** – Європейський «зелений курс» (напрями – зменшення забруднення довкілля; біорозмаїття; стійка аграрна політика (Стратегія «Від лану до столу»))
- Global G.A.P.** – Незалежна організація, яка визначає вимоги для добровільної сертифікації сільськогосподарської продукції в цілому світі
- Global G.A.P Стандарт** – Стандарт, що гарантує безпеку і якість вирощеної продукції, розроблений як рекомендації та вимоги з Належної (Good) Сільськогосподарської (Agricultural) Практики (Practices)
- ISO** – Міжнародна організація зі стандартизації (International Organization for Standardization)
- F2F** – Стратегія «Від ферми до виделки» (передбачає трансформацію харчової політики та суттєве збільшення частки органічного господарства).
- RASFF** – Система швидкого попередження для харчової продукції та кормів (Rapid Alert System for Food and Feed)

ПЕРЕДМОВА

Стрімкі зміни, які спостерігаються в сучасному глобалізованому світі, змушують переглянути концептуальні підходи до правового регулювання відносин застосування санітарних та фітосанітарних заходів у сільському господарстві. Сьогодні сільське господарство поєднує в собі абсолютно різні риси: а) воно є гарантом продовольчої безпеки, але водночас під впливом торговельно-економічних перекосів відбувається надмірне скупчення продовольчих ресурсів у розвинених країнах, тоді як в країнах, що розвиваються, зберігаються потворні прояви голоду та недоїдання; б) сільське господарство, засновуючись на природних біологічних та хімічних процесах, водночас є продуцентом одного з найбільш потужних антропогенних впливів на довкілля; в) сільське господарство є адресатом постійних інноваційних розробок, але водночас залишається однією з найконсервативніших галузей економіки.

Еволюція сільського господарства як сфери суспільних відносин має власні індикатори. Прийнято оперувати здебільшого суто економічними показниками, такими як збільшення продуктивності, підвищення маржинальності, зростання питомої ваги сільськогосподарської продукції у ВВП країни тощо. Показники цього ряду добре ілюструють економічну складову сучасного агробізнесу, але не вичерпують його характеристику, адже економічними індикаторами неможливо продемонструвати ідейно-змістовну парадигму розвитку сільського господарства, його екологічну та соціальну роль. Відповідні маркери лежать у площині правового регулювання санітарних та фітосанітарних заходів. З одного боку, екологізаційні зрушення на національному та міжнародному рівнях відображаються передусім у правилах застосування санітарних та фітосанітарних заходів. Міжнародні відносини, зокрема євроінтеграційні, проявляються у трансформуванні систем санітарної та фітосанітарної безпеки, їх законодавчого забезпечення. По-друге, соціально-економічне значення має реформування харчового законодавства та правил застосування санітарних та фітосанітарних заходів на етапі переробки сільськогосподарської продукції в продовольство.

У сучасній правовій доктрині важливість санітарних та фітосанітарних заходів як інтегруючої категорії, категорії, яка стоїть на перехресті аграрної, екологічної, соціальної та міжнародної політик – ще повною мірою не усвідомлена і тому суттєво недооцінена. Відсутність науково-методологічного осмислення призводить до відсутності концептуального бачення стратегічного розвитку законодавства у сфері застосування санітарних та фітосанітарних заходів. Навіть вступ до СОТ та євроінтеграційні зобов'язання не привели до якісних змін у напрямі розробки доктринальних засад реформування законодавства, яке регулює санітарні та фітосанітарні вимоги у сільському господарстві. Практично непомітним у науці залишається стрімке, у геометричній прогресії зростання законодавства у цій сфері, що відбулося за кілька останніх років. Усі законодавчі зміни проходять під гаслами євроінтеграції та якнайшвидшої імплементації європейського законодавства, і тому здебільшого не викликають питань про своє концептуальне підґрунтя. Це призводить до безсистемного накопичення нормативного матеріалу, що відбувається у відриві від реального розвитку аграрних відносин.

У своїй роботі ми ставимо собі за мету на підставі ґрунтовного аналізу вітчизняних, європейських та міжнародних нормативних вимог, доктринальних напрацювань і підходів, визначити найбільш оптимальні ідейні засади, які мають лягти в основу системного та перспективного удосконалення правового регулювання санітарних та фітосанітарних заходів у сільському господарстві України. Для досягнення цієї мети було опрацьовано велику кількість наукових праць вітчизняних та іноземних учених, які висловлювали ідеї, дотичні до предмету дослідження. Зокрема, теоретичною основою проведеної монографічної роботи стали праці таких відомих вітчизняних учених як В. І. Андрейцев, Г. В. Анісімова, Н. О. Багай, Г. І. Балюк, О. М. Батигіна, О. В. Білінська, А. Г. Бобкова, А. Й. Богдан, О. Г. Бондар, В. Л. Бредіхіна, С. І. Бугера, М. Я. Ващишин, Н. С. Гавриш, Я. З. Гаєцька-Колотило, О. В. Гафурова, А. П. Гетьман, І. В. Гиренко, А. Й. Годованюк, Х. А. Григор'єва, М. В. Гребенюк, М. А. Дейнега, А. В. Духневич, А. С. Євстігнеєв, В. М. Єрмоленко, В. П. Жушман, А. М. Земко, В. С. Кайдашов, І. І. Каракаш, А. О. Ключнікова, Н. Р. Кобецька, Т. О. Коваленко, Т. Г. Ковальчук, К. А. Козмуляк, В. М. Корнієнко, Г. С. Корнієнко, В. В. Костицький,

І. О. Костяшкін, Н. В. Кравець, М. В. Краснова, Ю. А. Краснова, П. Ф. Кулинич, І. М. Кульчій, В. В. Курзова, Т. В. Курман, С. О. Лушпаєв, Н. Р. Малишева, С. І. Марченко, Л. Д. Нечипорук, Т. С. Новак, В. В. Носік, Т. К. Оверковська, Ю. М. Павлюченко, В. В. Панченко, Д. С. Піддубна, О. Ю. Піддубний, Є. О. Платонова, М. Ю. Покальчук, В. А. Поліщук, Л. І. Полюхович, І. О. Прогляда, С. М. Романко, О. М. Савельєва, Г. І. Савченко, К. Б. Сакаджи, Я. О. Самсонова, В. І. Семчик, С. І. Сиволоцька, В. Д. Сидор, Я. О. Сидоров, Г. А. Слаута, А. М. Статівка, І. С. Сюйва, В. Ю. Уркевич, Н. І. Титова, П. В. Тихий, О. М. Туєва, Е. Є. Туліна, В. І. Федорович, Т. Є. Харитонова, М. М. Чабаненко, Т. М. Чурилова, П. Ю. Шведенко, Ю. С. Шемшученко, В. В. Шеховцов, Н. Я. Шпарик, М. В. Шульга, В. З. Янчук та інші.

Теоретичні підвалини монографії також склали роботи іноземних науковців, зокрема W. Alschner, E. Avery, J. Bacchus, D. Bánáti, R. Bennett, C. Beyer, L. Botterill, A. Bruce, R. Carapeto, N. Charwat, P. Claeys, C. Daugbjerg, K. Das, K. Deconinck, M. De Porras, J. Duncan, D. Goburdhun, J. Fabrega, L. Haller, Y. Heng, B. Hoekman, S. Hutchins, L. Jackson, N. Jinji, Li Mei Qin, Li Xiaoling, Li Xianghong, A. Kalfagianni, B. Klaus, M. Korthals, U. Kretzschmar, P. Mavroidis, M. Maidana-Eletti, A. Matthews, H. Moschitz, A. Muller, C. Murray, S. Neeliah, B. Oehen, H. Peterson, E. Petersmann, M. Rivera-Ferre, C. Pfeifer, M. Scannell, J. Scott, H. Stolz, P. Van den Bossche, H. Willer, M. Wagner, C. Wolff, W. Zdouc та інші.

З огляду на порівняльно-правовий аспект, закладений у предмет дослідження, особливістю його здійснення стало опрацювання не лише вітчизняного законодавства у сфері застосування санітарних та фітосанітарних заходів, але й великої кількості нормативних актів ЄС, СОТ, матеріалів практики вирішення спорів.

У результаті проведеного дослідження було сформовано висновки, які мають і теоретичний, і практичний зміст, тобто будуть цікавими як для фахівців з аграрного права, так і для практиків, що мають справу із застосуванням законодавства у сфері санітарних та фітосанітарних заходів. Окрім цього, здійснене дослідження може стати підґрунтям для подальших нормотворчих дій у напрямі удосконалення законодавства у сфері формування санітарної та фітосанітарної безпеки України.

Автор висловлює сердечну подяку своєму науковому консультанту – доктору юридичних наук, доценту **Тетяні Євгенівні Харитоновій** – завідувачці кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія» за натхнення та спрямування творчих пошуків, заохочення й підтримання інтересу до наукової діяльності, за плідну допомогу в реалізації задумів та ідей.

Окрему подяку за цінні зауваження й рекомендації автор адресує вельмишановним рецензентам: доктору юридичних наук, доценту **Олександрю Григоровичу Бондарю** – першому проректору Запорізького національного університету; доктору юридичних наук, професору **Надії Романівній Кобецькій** – професору кафедри трудового, екологічного та аграрного права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника; доктору юридичних наук, професору **Михайлу Васильовичу Шульзі** – завідувачу кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член-кореспонденту НАПрН України;

За слушні поради, що ініціювали нові наукові пошуки автора щира подяка **колективу кафедри аграрного, земельного та екологічного права** Національного університету «Одеська юридична академія».

Окрім того, безмежна вдячність моїм рідним за розуміння, підтримку, допомогу та віру у мене.

Розділ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ САНІТАРНИХ І ФІТОСАНІТАРНИХ ЗАХОДІВ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ВИМОГ СОТ ТА ЄС

1.1. Юридична природа відносин застосування санітарних і фітосанітарних заходів

Сучасний світ переживає значні трансформаційні зміни. Переважна частина суспільних відносин глобалізується, поступово стираючи жорсткі національні кордони. Безпосередній вплив цих процесів відчуває і сільське господарство, зокрема у частині розвитку санітарного та фітосанітарного контролю. У цій сфері за останнє століття відбувся значний стрибок від перших спроб цілеспрямованої побудови національних систем контролю санітарних та фітосанітарних ризиків до утворення глобальної системи врегулювання застосування санітарних і фітосанітарних заходів. Так, створення та функціонування цілісних національних систем санітарного та фітосанітарного захисту почалося лише в ХІХ столітті. Це було спричинено низкою факторів, серед яких головними є: а) швидкий розвиток транспорту, який спричинив інтенсивне збільшення обсягу експортно-імпортних операцій, під час яких разом із товарами перевозилися й небезпечні шкідники; б) із розвитком науки поглибилися знання про шкідників, захворювання тварин та рослин, а також про склад продуктів харчування, що значно розширило інструментарій контролю; в) прогрес новітніх технологій розширив можливості для обробки, а також штучної зміни продуктів харчування шляхом використання добавок¹. Зростання обсягів

---

¹ Носова М., Цимбалюк С. Фітосанітарний контроль як складова державного регулювання екобезпеки. *Техногенно-екологічна безпека України: стан та перспективи розвитку*: матеріали ІХ Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (Ірпінь, 04-15 листопада 2019 року). Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. С. 127 – 130.

міжнародних переселень та міграції населення підвищують ризики ввезення карантинних та потенційно небезпечних шкідливих організмів, неконтрольоване поширення яких загрожує біорізноманіттю екосистем та створює передумови недобору врожаю сільськогосподарських культур². Глобалізація призвела до того, що порушення безпеки харчових продуктів в одній країні може становити ризик і для інших країн. На серйозність і масштаб проблеми, що розглядається, вказує ряд подій, пов'язаних як із хімічним забрудненням (наприклад, меламіном і діоксином), так і з мікробіологічними забрудненням харчових продуктів (наприклад, Сальмонела, Ебола-Рестон). Крім того, виникають нові протиріччя, пов'язані із застосуванням у харчовому виробництві хімічних речовин, антибіотиків, гормонів, а також сучасних біотехнологій³.

Ці та інші об'єктивні фактори глобалізації торгівлі та активізації переміщення людей, товарів, рослин і тварин у різні куточки планети поставили людство перед необхідністю не лише регулювати санітарні та фітосанітарні питання на національному рівні із врахуванням місцевих економічних, природних, соціально-політичних та культурних умов – з'явилася чітка потреба у розробці якомога більш уніфікованого регулювання цих питань зі збереженням можливості корегування базових правил з огляду на певні місцеві особливості. Потреба в уніфікації вимог у сфері застосування СФЗ обумовлюється кількома головними факторами:

- *екологічним* фактором, який полягає у тому, що захист життя і здоров'я рослин, тварин і людей від ризиків санітарного та фітосанітарного характеру має транснаціональне значення, адже природні екосистеми функціонують незалежно від державних кордонів;

- *економічним* фактором, сутність якого полягає у тому, що уніфікація правил застосування СФЗ суттєво спрощує міжнародну торгівлю, адже формує передбачувані та обґрунтовані вимоги до виробників та імпортерів у переважній більшості країн світу;

---

² Сикало О. О., Чернега Т. О., Дащенко А. В. Нормативні документи (ISO, МФСЗ, ДСТУ), що використовуються при викладанні дисциплін спеціалізації «Карантин рослин». Київ, 2015. 87 с.

³ Чуйко Н. А. Международно-правовое регулирование безопасности пищевых продуктов в рамках Всемирной торговой организации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2015. 28 с.

- соціальним фактором, який має прояв у тому, що в умовах глобалізації постає гостра необхідність вирівнювання показників безпечності продуктів харчування та якості навколишнього природного середовища для представників усіх суспільств. Цей розрив, що існує між рівнем забезпечення безпеки та якості продуктів харчування у розвинених країнах та країнах, що розвиваються, долається, зокрема, шляхом поступового встановлення певних обов'язкових для усіх держав стандартів безпеки.

Угодою СОТ про застосування СФЗ у додатку «А» надається базове визначення ключового поняття санітарного або фітосанітарного заходу. Це визначення є системним. Формулювання визначення, наданого Угодою, на нашу думку, має дві складові: змістовно-цільову та формальну.

Змістовно-цільова складова є визначальною, оскільки вказує на те, яку мету переслідують санітарні та фітосанітарні заходи. Відповідно до цього визначення під санітарним та фітосанітарним заходом розуміється будь-який захід, що застосовується: а) для захисту життя чи здоров'я тварин або рослин на території члена від ризиків, що виникають через проникнення, укорінення чи розповсюдження шкідників та проникнення, укорінення чи поширення хвороб, організмів, що є носіями хвороб, або хвороботворних організмів; б) для захисту життя чи здоров'я тварин або рослин на території члена від ризиків, що виникають через домішки, забруднювальні речовини, токсини або хвороботворні організми, які містяться в продуктах харчування, напоях чи кормах; с) для захисту життя чи здоров'я людини на території члена від ризиків, що виникають через хвороби, які переносяться тваринами, рослинами або продукцією, що виробляється з них, або через проникнення, укорінення чи розповсюдження шкідників, або d) для уникнення або обмеження іншої шкоди на території члена, що завдається через проникнення, укорінення чи розповсюдження шкідників⁴.

Аналіз змістовно-цільової складової визначення санітарних та фітосанітарних заходів вказує на кілька цікавих особливостей. По-

---

⁴ Угода про застосування санітарних і фітосанітарних заходів від 15.04.1994 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 84. Стор. 330. Ст. 2989.

перше, СФЗ спрямовуються на захист встановлених Угодою благ шляхом попередження порушень або їх усунення. *По-друге*, поняття СФЗ формулюється через перераховані об'єкти захисту: а) життя і здоров'я рослин, тварин і людей; б) матеріальні та нематеріальні блага та інтереси, що існують на території країни – члена СОТ. Отже, об'єкти захисту можуть бути як матеріальними, так нематеріальними. *По-третьє*, захисту шляхом застосування СФЗ підлягають не лише сільськогосподарські рослини і тварини, але й дика флора і фауна, риби, ліси. Такий підхід враховує екосистемні взаємозв'язки та необхідність захисту не лише майнових інтересів аграріїв (що безпосередньо зацікавлені у захисті сільськогосподарських рослин і тварин), але й рослинного й тваринного світу у цілому з огляду на їх вразливість, залежність від сільськогосподарських процесів, наявність єдиних шкідників, хвороб тощо. *По-четверте*, цікавим методологічним підходом потрібно визнати побудову процитованої вище статті Угоди СФЗ, а саме: спочатку йдеться про захист рослин і тварин, і лише потім – людини. Це має логічне пояснення та обумовлюється наступним. Від негативних впливів шкідників, хвороб чи забруднень страждають перш за все рослини і тварини, а людина – частіше за все – опосередковано через споживання відповідних продуктів рослинного чи тваринного походження або унаслідок контакту із цими об'єктами рослинного або тваринного світу. Саме тому, з урахуванням цих причинно-наслідкових зв'язків, захисту в першу чергу має підлягати життя і здоров'я рослин і тварин, а вже потім – людини.

По-п'яте, визначення СФЗ побудоване на категорії ризику, адже відповідні заходи спрямовані на захист від встановлених ризиків. Уважний аналіз відповідних ризиків вказує на те, що їх можна умовно класифікувати на: а) *біологічні* (ті ризики, що виникають у зв'язку із проникненням, укоріненням чи розповсюдженням шкідників, хвороб, організмів, що є носіями хвороб, хвороботворних організмів); б) *хімічно-біологічні* (ті ризики, що виникають через домішки, забруднювальні речовини, зокрема залишки пестицидів та ветеринарних препаратів, сторонні речовини, токсини); в) *опосередковані* (ті ризики, які виникають для людини через хвороби, що переносяться тваринами, рослинами або продукцією, що виробляється з них, або через проникнення, укорінення чи розповсюдження шкідників).

Формальна складова поняття СФЗ, що визначається Угодою СОТ, втілюється у наступному абзаці ст. 1 Додатку А, а саме: «Санітарні або фітосанітарні заходи включають усі відповідні закони, постанови, нормативні акти, вимоги та процедури, у тому числі, *inter alia*, критерії кінцевого продукту; процеси та способи виробництва; процедури тестування, інспекції, сертифікації та ухвалення; карантинні режими, у тому числі відповідні вимоги стосовно перевезення тварин чи рослин або стосовно матеріалів, необхідних для їхнього виживання під час перевезення; положення про відповідні статистичні методи, процедури вибіркового контролю та методів оцінки ризику, а також вимоги стосовно пакування та етикетування, які безпосередньо стосуються безпеки продуктів харчування»⁵.

Формальна складова визначення СФЗ є допоміжною відносно його змістовно-цільової складової, що була проаналізована вище. Для конкретизації можливих проявів СФЗ Угода надає орієнтовний перелік їх форм, схематично окреслює, яким чином можуть здійснюватися СФЗ. При цьому, як помітно із процитованого положення, такий перелік формальних проявів СФЗ є внутрішньо неоднорідним. Досліджуючи цю норму, М. С. Кожух вважає, що Угода СФЗ містить комплексне розуміння зазначених заходів: з одного боку, вони мають нормативну природу, з іншого боку, такі заходи одночасно є актами правозастосування⁶. На нашу думку, формальна складова визначення СФЗ має чотири взаємодоповнюючі рівні: а) *нормативно-правовий* (закони, постанови, нормативні акти); б) *процедурний* (вимоги та процедури, процедури інспекції, тестування, сертифікації, ухвалення; положення про статистичні методи, процедури вибіркового контролю та методів оцінки ризику); в) *режимний* (карантинні режими); в) *технологічний* (процеси та способи виробництва, пакування та етикетування, що безпосередньо стосуються безпеки продуктів харчування).

Законодавство України має відповідати проаналізованому визначенню СФЗ на національному рівні. Це особливо важливо для

---

⁵ Угода про застосування санітарних і фітосанітарних заходів від 15.04.1994 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 84. Стор. 330. Ст. 2989.

⁶ Кожух М. С. Напрями удосконалення стандартів якості продовольчої продукції. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2015. № 4. С. 104 – 108.

забезпечення відповідності вітчизняної сільськогосподарської продукції санітарним та фітосанітарним нормам і вимогам СОТ. Періодичні скандали суттєво ускладнюють роботу українських експортерів сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках. Найбільшого резонансу набули скандали в Канаді та Франції 2003 року, коли заборонили вивантаження української фуражної пшениці, внаслідок чого виникло упереджене ставлення до українського зерна на інших ринках збуту. Були випадки забруднення антибіотиками сухого молока, що призначалося на експорт в ЄС⁷. Вступ України до СОТ надав позитивний поштовх до активізації процесам уніфікації вимог щодо застосування СФЗ та уникнення конфліктних ситуацій під час міжнародних торговельних операцій із сільськогосподарською продукцією, однак з іншого боку не потрібно забувати, що саме Угода про застосування СФЗ створює найбільшу кількість прецедентів для міжнародних суперечок у рамках СОТ. Це спричинено тим, що СФЗ можуть використовуватися по-різному, наприклад, у разі упередженого застосування вони можуть перетворитися у складні нетарифні бар'єри в зовнішній торгівлі, стати фактором неправомірної дискримінації.

Юридична природа відносин застосування СФЗ неоднозначна та у зв'язку з цим досить дискусійна. Оскільки це досить значний пласт неоднорідних суспільних відносин, їх правова ідентифікація вимагає уважного наукового аналізу. Незважаючи на важливість та гостру актуальність цієї правової проблематики, питання застосування СФЗ не були предметом комплексного наукового дослідження. Застосування СФЗ досліджувалося здебільшого в науці екологічного права в контексті збереження права на екологічну безпеку й сприятливе навколишнє природне середовище⁸. Проте, сучасні реалії вимагають від України оперативного та дієвого впровадження законодавчого забезпечення СФЗ на основі європейських стандартів.

---

⁷ Арестенко Т. В., Арестенко В. В. Аграрний сектор України: переваги та ризики вступу до СОТ. *Вісник ХНАУ (серія «Економіка АПК і природокористування»)*. 2006. Вип. 11. С. 25 – 30; Гончаров В. М., Бондарчук А.В., Маталка С. М. Перспективи та основні проблеми агробізнесу України після вступу до СОТ. *Прометей*. 2008. № 2 (26). С. 14 – 19.

⁸ Духневич А.В. Правові проблеми реалізації Угоди про сільське господарство СОТ в Україні : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 400 с. С. 230.

Окремі питання висвітлювалися у контексті інших правових досліджень. Зокрема, важливим є доробок А. В. Духневича, який ґрунтовно опрацював на дисертаційному рівні проблематику реалізації Угоди СОТ про сільське господарство, торкнувшись правових питань застосування СФЗ⁹. На рівні кандидатської дисертації деякі аспекти застосування СФЗ розглянула Л. І. Полюхович у дослідженні «Організаційно-правові питання виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції у контексті вимог СОТ»¹⁰. Важливі засадничі ідеї методології правового регулювання аграрних відносин у контексті вступу до СОТ та асоціації з ЄС висловлені В. І. Семчиком у циклі праць ученого¹¹. Досліджувана проблема продовжує бути актуальною та потребує фахової розвідки з точки зору розробки та закріплення правових положень у чинному національному законодавстві¹². Недостатня кількість фахових юридичних досліджень певною мірою компенсується науковими пошуками у суміжних галузях наукових знань. Зокрема, А. В. Духневич виділяє два періоди становлення вітчизняної доктрини у сфері застосування вимог СОТ у вітчизняних реаліях: 1) перший (1993 – 2008 рр.), який розпочався з моменту прийняття рішення про створення Робочої групи з розгляду заявки України щодо приєднання до ГАТТ/СОТ – до вступу України до СОТ; 2) другий (з 2008 р. – і до нині), який триває із вступу України до СОТ – до нашого часу. Учений доходить висновку, що

---

⁹ Духневич А. В. Організаційно-правове забезпечення реалізації угод Світової організації торгівлі у сільському господарстві України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.06. К., 2017. 389 с.

¹⁰ Полюхович Л. І. Організаційно-правові питання виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції у контексті вимог СОТ: автореф. дис. .. канд. юрид. наук: 12.00.06. Х., 2014. 18 с.

¹¹ Семчик В. І. Організаційно-правові проблеми вступу України до СОТ і Європейського Союзу та участі у формуванні єдиного економічного простору. *Правова держава*. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. Вип. 16. С. 325 – 334; Семчик В. І. Проблеми гармонізації аграрного законодавства України та Європейського Союзу. *Часопис Київського університету права*. 2005. № 4. С. 184 – 189.

¹² Боснюк-Григор'єва Ю. Україна на шляху до європейських стандартів у сфері санітарних та фітосанітарних заходів: що зроблено та які виклики слід подолати. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 2 (10). С. 170 – 175.

дослідження обох періодів носять здебільшого економічний характер, а останнім часом – все більше набувають політичного характеру¹³. Такий підхід посилює спекуляції на темі міжнародних зобов'язань України, збільшує напругу в питаннях аграрного протекціонізму, однак він не здатен плідно вирішити правові проблеми, які виникають у зв'язку із необхідністю якісно оновлювати вітчизняне законодавство у сфері застосування СФЗ.

Як слушно відмічає А. М. Статівка, поза увагою вітчизняних науковців залишається питання функціонування національного сільського господарства в контексті світових глобалізаційних процесів. Якщо питання участі України в СОТ, ЗВТ ЄС науковцями (юристами-аграрниками) досліджуються через призму правового забезпечення можливостей лібералізації вільного доступу сільськогосподарської продукції на аграрний ринок нашої держави, зовнішній ринок, з урахуванням особливостей, передбачених в Угоді про сільське господарство СОТ, в економічній частині Угоди про асоціацію України з ЄС, гармонізації вітчизняного аграрного законодавства з правом СОТ, вимог законодавства ЄС щодо виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції (А. В. Духневич, Л. І. Полюхович та ін.), то експорт сільськогосподарської продукції і особливо продовольства на зовнішні ринки знаходяться майже поза увагою¹⁴. Варто підкреслити, що саме у вказаних питаннях здебільшого ховається проблематика застосування СФЗ, яка залишається недостатньо дослідженою вітчизняними правниками.

Окремою проблемою потрібно визнати той факт, що юридична наука продовжує залишатися «національно замкнутою» і дуже

---

¹³ Духневич А. В. Дослідження організаційно-правових проблем регулювання аграрних правовідносин в умовах участі України в СОТ у доктрині аграрного права. *Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права: зб матер. круг. столу* (Харків, 24 травня 2013 року). Харків, 2013. С. 85 – 86.

¹⁴ Статівка А. М. Сільське господарство й продовольство в контексті світової глобалізації: правові аспекти. *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації*: Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ – м. Яремче, 20–22 вересня 2019 р.) / відп. ред. Н. Р. Кобецька. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. С. 26 – 28.

повільно виходить за рамки нашого українського середовища. Це позначається на процесах законотворчості, які часом зрозумілі тільки українцям і абсолютно не вписуються в європейські процеси з їхніми правовими тенденціями¹⁵. Для подолання цих негативних проявів має активно долучатися аграрно-правова наука. Як цілком слушно зазначає Н. О. Багай, сьогодні особливого значення набуває розвиток науки аграрного права України, яка шляхом розробки теоретичних рекомендацій покликана сприяти забезпеченню найбільш ефективного правового регулювання суспільних відносин в аграрному секторі економіки¹⁶. А. Й. Годованюк вказує на те, що розвиток такої комплексної юридичної науки, як аграрне право України, має вкрай важливе значення для сьогодення, оскільки аграрні відносини формуються на основі особливостей сільськогосподарського виробництва. Аграрно-правова наука займається дослідженням ступеня впливу цієї специфіки на організацію правового регулювання¹⁷. Значний потенціал аграрно-правової науки залишається практично незадіяним для ґрунтовного дослідження правових проблем застосування СФЗ у контексті вимог СОТ та ЄС. Це призводить, зокрема, до появи багатьох «пробілів» у теорії правового регулювання застосування СФЗ. Передусім, такою білою плямою треба визнати питання визначення юридичної природи відносин застосування СФЗ.

Оскільки правовідносини застосування СФЗ формують собою цілий комплекс неоднорідних суспільних відносин, врегульованих правовими нормами різних галузей права, можна виокремити кілька складових їхньої юридичної природи: аграрно-правову, еколого-правову, адміністративно-правову, міжнародно-правову. Розглянемо ці складові більш детально.

---

¹⁵ Спасибо-Фатеева И. Кодексы на хуторе близ Европейского Союза. *Юридическая практика*. 2004. № 15.

¹⁶ Багай Н. О. Розвиток науки аграрного права України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. К., 2002. 19 с.

¹⁷ Годованюк А. Й. Аграрне право в реаліях сьогодення. *Перше зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України* : матер. зібрання (м. Одеса, 9-10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. О. : Юридична література, 2016. С. 92 – 94.

Аграрно-правова складова. Базовою складовою відносин із застосування СФЗ, що формує їх правову природу, потрібно визнати аграрно-правову. Теорія аграрного права розуміє аграрні правовідносини як врегульований нормами права (аграрного та інших галузей) комплекс суспільних відносин, що виникають між сільськогосподарськими товаровиробниками (суб'єктами аграрного господарювання), з одного боку, та іншими видами господарюючих суб'єктів, членами сільськогосподарських підприємств і їх найманими працівниками, органами державної влади й органами місцевого самоврядування, з другого, з приводу конкретних об'єктів (майна, земель, праці тощо) на підставі певних юридичних фактів і які надають їх учасникам взаємозумовлені права й обов'язки у сфері сільськогосподарської й пов'язаної з нею діяльності¹⁸. Відносини застосування СФЗ у сільському господарстві мають яскраво виражену аграрно-правову природу, що добре простежується під час аналізу їх складу:

- *об'єктами* таких відносин є: сільськогосподарська продукція; сільськогосподарські рослини і тварини; способи й технології виробництва і переробки сільськогосподарської продукції;

- *суб'єктами* цих відносин є: виробники сільськогосподарської продукції, уповноважені органи державної влади, іноземні держави;

- *зміст* цих відносин складають права та обов'язки суб'єктів, спрямовані на дотримання санітарних та фітосанітарних вимог під час здійснення сільськогосподарської діяльності з метою захисту життя і здоров'я рослин, тварин, людей, а також недопущення або мінімізації іншої можливої шкоди.

Досліджуючи специфіку відносин застосування СФЗ у сільському господарстві, можна виокремити два основні концептуально-правові підходи до визначення їх аграрно-правової природи: виробничо-господарський та агропротекційний.

У рамках виробничо-господарського підходу відносини застосування СФЗ розглядаються як невід'ємна частина сільськогосподарського виробництва. Справді, сільськогосподарська діяльність у всіх своїх різноманітних проявах безпосередньо

---

¹⁸ Уркевич В. Ю. Аграрні правовідносини в Україні: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.06. Х., 2007. 39 с.

пов'язана із СФЗ, залежить від них та обмежується ними. Застосування СФЗ має надзвичайно важливе значення для сучасного сільського господарства, адже виконує три основні функції:

- *економічну* (зменшення витрат, збільшення доходів і продуктивності. Сучасне ефективне господарювання в галузі рослинництва неможливе без захисту рослин, який дозволяє скоротити колосальні втрати, зокрема, сільськогосподарської продукції від шкідників та хвороб¹⁹; так само ефективність та продуктивність тваринництва залежить від вчасних, обґрунтованих та збалансованих СФЗ);

- *екологічно-превентивну* (захист дикої флори і фауни від ризиків, що супроводжують сільськогосподарську діяльність та можуть негативно вплинути на їх існування. Зокрема, значну загрозу для рослинного світу створює розповсюдження шкідників та хвороб рослин, яке може завдати значної шкоди не тільки навколишньому середовищу в цілому, а й життю та здоров'ю людини²⁰);

- *екологічно-відновлюючу* (у випадку розповсюдження шкідників чи хвороб серед сільськогосподарських рослин чи тварин СФЗ набувають інших форм та способів, а також можуть переходити із превентивного режиму до карантинного з метою припинення негативних наслідків реалізації екологічних ризиків, відновлення стану екологічної безпеки тощо).

Отже, відносини застосування СФЗ є невід'ємною складовою сучасної сільськогосподарської діяльності, а значить і – частиною сучасного аграрного права. Незважаючи на цей органічний взаємозв'язок, відносини застосування СФЗ досі не вивчалися як повноцінна і об'ємна складова предмету аграрного права України. Це не можна пояснити популярними, але поверховими аргументами щодо «стагнації» аграрно-правової науки, її консерватизмом чи іншими негативними явищами. Насправді, наука аграрного права України є досить динамічною. В аграрно-правових дослідженнях учені постійно наводять підтвердження невинного розвитку та

---

¹⁹ Курзова В. В. Еколого-правове регулювання карантину рослин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2009. 20 с.

²⁰ Курзова В. В. Еколого-правове регулювання карантину рослин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2009. 20 с.

еволюції сучасного аграрного права (В. М. Єрмоленко, А. М. Статівка, Г. Савельєва, В. Ю. Уркевич та інші), розширення та ускладнення його системи та інституціональної структури (О. В. Гафурова, М. М. Чабаненко, Поліводський, С. І. Марченко та інші), формування підгалузей (Х. А. Григор'єва, М. М. Чабаненко), кристалізацію принципів (Кравець, Савченко), розгалуження джерел (В. М. Єрмоленко, А. В. Духневич), ретроспективи його становлення (Н. О. Багай²¹, І. М. Заріцька²², І. В. Духневич²³, М. М. Чабаненко²⁴, Т. О. Коваленко²⁵) тощо. Розвиток аграрного права є безцінним надбанням вітчизняної правової культури та стратегічно важливим напрямом подальшої еволюції правової системи України. З цього приводу В. В. Носік вдало підкреслює, що за своїм функціональним призначення аграрне право України виступає універсальним соціальним регулятором, який має забезпечувати утвердження у суспільстві таких соціальних цінностей як людина, її життя і здоров'я, свобода, справедливість, рівність особи у всіх сферах людського життя незалежної, демократичної, правової держави²⁶. Аграрне право – стратегічно важлива галузь права, норми якої регулюють відносини, які виникають у процесі виробництва, переробки, зберігання, транспортування та реалізації сільськогосподарської продукції, кількість і якість якої впливає на

---

²¹ Багай Н. О. Наукові підходи до періодизації розвитку аграрного законодавства. *Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції*: зб. матер. Міжнар. Конгресу (Одеса, 2 – 4 червня 2017 року). Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2017. С. 84 – 86.

²² Аграрне право України: підручник / В.М.Єрмоленко, О.В.Гафурова, М.В. Гребенюк та ін.; за заг. ред. В.М.Єрмоленка. К.: Юрінком Інтер, 2010. 608 с.

²³ Духневич І. В. Розвиток аграрного законодавства України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Луцьк, 2011. 264 с.

²⁴ Чабаненко М. М. Система аграрного права України: методологічні засади становлення та розвитку: дис. ... докт. юрид. наук 12.00.06. Харків, 2015. 437 с.

²⁵ Коваленко Т.О. Об'єктивні умови формування аграрного права України. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 1 (5). С. 80 – 85.

²⁶ Носік В. В. Аграрні права та їх юридична природа в сучасних умовах. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин в Україні*: зб. наук. праць Міжн. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 14-15 трав. 2010). Хмельницький, 2010. С. 123.

продовольчу безпеку країни і розвиток економіки в цілому²⁷. Саме тому адекватність аграрного права фактичним суспільним відносинам, суспільним потребам має величезне, стратегічне значення для України.

У зв'язку з цим учені відкривають все більше нових груп відносин, які охоплюються аграрним правом у процесі його активного розвитку. Так, І. М. Кульчій стверджує, що діалектичний розвиток суспільних відносин об'єктивно зумовлює появу нових інститутів, що сприяє розширенню предмета аграрного права, виходу його за межі відносин виробництва, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції, включення до його складу невиробничих відносин, проте тісно пов'язаних із сільськогосподарською діяльністю. Особливої уваги, на думку дослідниці, набувають відносини, пов'язані з адаптацією аграрного законодавства до законодавства ЄС та вимог СОТ, так звані інтеграційні відносини. Саме вони визначають вектор зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі²⁸.

Інші грані аграрних правовідносин підкреслює О. М. Савельєва, яка, досліджуючи тенденції розвитку сучасного аграрного права, вказує на необхідність у детальній правовій регламентації сучасних аграрних відносин щодо: ... (8) впровадження стандартів безпеки при виробництві, зберіганні, збуті та кінцевому споживанні сільськогосподарської та харчової продукції з неї; (9) підвищення якості вітчизняної сільськогосподарської продукції відповідно до стандартів СОТ та ЄС; (10) зарубіжного співробітництва вітчизняних суб'єктів господарювання в аграрній сфері²⁹. Про схожі тенденції пише і Т. О. Коваленко, яка вважає, що аграрне право набуває все

---

²⁷ Корнієнко Г. С. Аграрне право як стратегічна галузь права. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах*: матер. наук.-практ. конф. (Харків, 20 квітня 2018 року). Харків, 2018. С. 77 – 81. С. 80.

²⁸ Кульчій І. М. Інтеграційні відносини у сфері розвитку сільськогосподарства та сільських територій як складова предмета аграрного права. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах*: матер. наук.-практ. конф. (Харків, 20 квітня 2018 року). Харків, 2018. С. 196 – 201. С. 197.

²⁹ Савельєва О. М. Предмет аграрного права України в умовах сталого розвитку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Х., 2016. 20 с.

більшого значення в сучасних умовах необхідності гарантування продовольчої безпеки держави, переорієнтації основних напрямків експорту сільськогосподарської продукції, проведення адаптації національного аграрного законодавства до вимог ЄС, особливо в частині забезпечення якості та безпечності сільськогосподарської продукції³⁰. Подібну думку висловив і А. М. Статівка, який стверджує, що за умов інтеграційних процесів аграрне право знаходиться на етапі трансформаційних змін через оновлення нормативно-правової бази, виникнення нових напрямів правового регулювання, появу нових правових інститутів тощо. Важливе місце серед відносин, які належать до предмета правового регулювання аграрного права посідають відносини у сфері правового забезпечення якості та безпечності сільськогосподарської продукції³¹.

Національна доктрина аграрного права визнає відносини у сфері дотримання якості сільськогосподарської продукції частиною предмета аграрного права, з огляду на те, що вони є органічною складовою загальної системи відносин щодо виробництва сільськогосподарської продукції. При цьому саме якість виробленої продукції визначає більшість потенційних можливостей її подальшого руху на ринку³². Якість та безпека сільськогосподарської продукції прямо залежать від неухильного дотримання санітарних і фітосанітарних вимог під час її виробництва, переробки і реалізації. При цьому, як показує світовий досвід, ринкові механізми не завжди забезпечують належний рівень якості сільськогосподарської продукції та її безпечність. Загальновідомими стали проблеми у галузі тваринництва європейських країн щодо губчастої

---

³⁰ Коваленко Т. О. Передумови формування аграрного права України. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного і екологічного права*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 22-23 травня 2015 року). Київ, 2015. С. 44 – 47. С. 47.

³¹ Статівка А. М. Сучасне аграрне право в контексті євроінтеграційних процесів. *Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного та аграрного права в умовах євроінтеграції*: матер. Круглого столу (Харків, 8 грудня 2017 року). Харків, 2017. С. 94 – 98. С. 96.

³² Бугера С. І. Якість сільськогосподарської продукції як предмет аграрного права та методи її правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 10. С. 83 – 85.

енцефалопатії, діоксину та інших загрозливих чинників якості продукції³³.

У цілому можна погодитися із думкою Л. І. Купчені, яка доходить висновку про те, що аграрне право продовжує виконувати притаманні йому регулятивну, охоронну та виховну (превентивну) функції, однак сучасні міжнародні тенденції (вимога сталого розвитку сільського господарства, вектори розвитку СОТ та ЄС) наповнюють ці функції новим змістом³⁴. А. М. Статівка йде ще далі та говорить про те, що тенденції сучасного аграрного виробництва в умовах інтеграційних процесів є фактором розширення і підставою змістовного наповнення відносин за участю національних сільськогосподарських товаровиробників, які вказують на їх особливості. Зокрема, мова йде про агроанотехнологічні, агроінвестиційні, агроінформаційні, агромаркетингові та інші відносини, які розширюють предмет правового регулювання аграрного права³⁵. Сучасні аграрні відносини вже не задовольнити традиційним набором давно відомих та вивчених правових конструкцій. На сучасному етапі спектр традиційних вимог, що забезпечують зростання сільськогосподарського виробництва (природні та кліматичні умови, людські ресурси, матеріально-технічне та наукове забезпечення, організаційно-виробнича культура країни), розширюється за рахунок необхідності забезпечення високої якості продукції, розвинутої ринкової інфраструктури, особливо інвестиційної та інноваційної³⁶. Усі ці питання мають єдиний

---

³³ Бугера С. І. Державне регулювання якості сільськогосподарської продукції: організаційно-правовий аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 8-9. С. 65 – 72.

³⁴ Купченя Л. І. Функції аграрного права в сучасних умовах розвитку України. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах*: матер. наук.-практ. конф. (Харків, 20 квітня 2018 року). Харків, 2018. С. 201 – 205. С. 204.

³⁵ Статівка А. М. Сучасне аграрне право в контексті євроінтеграційних процесів. *Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного та аграрного права в умовах євроінтеграції*: матер. Круглого столу (Харків, 8 грудня 2017 року). Харків, 2017. С. 94 – 98. С. 97.

³⁶ Сидоров Я. О. Формування державної аграрної політики в умовах глобалізації: економіко-правовий аспект. *Традиції та новації юридичної*

знаменник в удосконаленні та уніфікації правового забезпечення застосування СФЗ у сільському господарстві.

Якщо спробувати визначити місце правового регулювання СФЗ у системі сучасного аграрного права, то відповідь на це питання є неоднозначною. Справа у тому, що традиційно аграрно-правова наукова спільнота узагальнювала цей пласт правовідносин під загальними маскуючими категоріями «екологізації аграрного виробництва», «технологічні вимоги до здійснення виробничо-господарської діяльності», «агроінновації» тощо. У зв'язку з цим, відносинам у сфері застосування СФЗ присвоєно ярлик певної «технічності», своєрідної вторинності порівняно із іншими різновидами аграрних відносин. Цим можна пояснити такий розрив між величезною кількістю наукових праць, присвячених правовим питанням екологізації сільськогосподарської діяльності, та мізерним числом публікацій, спрямованих на спеціальне дослідження СФЗ як безпосереднього втілення екологізаційних тенденцій в аграрному виробництві.

Подібна проблема склалася і з правовим регулюванням СФЗ, яке виявилось дещо розмитим у аграрному законодавстві, що спричинене відсутністю чітко централізованої системи нормативно-правових актів у цій сфері. Такий же підхід демонструє і аграрно-правова наука, вивчаючи правове регулювання СФЗ: ці правовідносини досліджуються не комплексно, а побічно – переважно під час дослідження різних інших юридичних питань (наприклад, правової специфіки виробництва м'ясної та молочної продукції, рослинництва, переробки сільськогосподарської продукції тощо).

У рамках виробничо-господарського концептуального підходу також можна підійти до вирішення питання аграрно-правової природи відносин СФЗ з іншого боку. Якщо розглядати право на ведення сільськогосподарської діяльності як основне аграрне право громадянина, то варто згадати визначення, надане В. В. Носіком, а саме: аграрні права – це детермінована функціональним призначенням сільськогосподарських земель як головного засобу виробництва у сільському, лісовому господарстві і основного національного багатства, обумовлена природними потребами і

науки: минуле, сучасність, майбутнє: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 19 травня 2017 року). Одеса, 2017. С. 640 – 642. С. 641.

правами людини у використанні землі та інших природних ресурсів для забезпечення невід'ємного права особи на життя, здоров'я і безпеку, визнана у суспільстві, нормативно закріплена у відповідних правових формах міра можливої і допустимої свободи особи у використанні ґрунту та інших продуктивних угідь, природних ресурсів, людської праці і знань у здійсненні господарської діяльності з виробництва, переробки, зберігання сільськогосподарської продукції та її реалізації у внутрішньому і зовнішніх ринках³⁷. При цьому аграрне право на вільне використання природних та інших ресурсів для ведення сільськогосподарської діяльності, обмежується перш за все саме санітарними та фітосанітарними вимогами. Під цікавим кутом зору розглянула це питання Я. Л. Коломієць. Учена дослідила обмеження у здійсненні виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників, під якими вона розуміє звуження суб'єктивних прав сільськогосподарських підприємств і (або) фізичних осіб-підприємців шляхом нормативного закріплення заборон, умов чи зобов'язань щодо провадження ними діяльності з виробництва сільськогосподарської продукції, переробки власновиробленої сільськогосподарської продукції та її реалізації³⁸. Я. Л. Коломієць справедливо вказує на те, що максимальну кількість обмежень у здійсненні виробничо-господарської діяльності сільськогосподарськими товаровиробниками встановлено законодавством України саме у сфері виробництва сільськогосподарської продукції (обмеження провадження діяльності на певних земельних ділянках чи територіях, щодо застосування пестицидів та агрохімікатів при вирощуванні рослинницької продукції, у використанні генетично модифікованих організмів тощо). Це зумовлено тим, що саме в результаті виробничого процесу виготовляються (вирощуються) відповідні продукти харчування чи сільськогосподарська сировина, які вже надалі зазнають переробки й

---

³⁷ Носік В. В. Аграрні права та їх юридична природа в сучасних умовах. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин в Україні*: зб. наук. праць Міжн. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 14-15 трав. 2010). Хмельницький, 2010. С. 125.

³⁸ Коломієць Я. Л. Правове регулювання обмежень у здійсненні виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Харків, 2015. 20 с.

реалізуються. Саме на цьому першому етапі має обмежуватися виробництво неякісних і небезпечних продуктів та сировини³⁹.

Розвиток галузі аграрного права продовжуватиметься і далі, адже перед Україною постають нові завдання у контексті вдосконалення правового регулювання аграрних відносин у зв'язку з набуттям членства у СОТ і необхідністю адаптації аграрного законодавства України до приписів законодавства ЄС, особливо з огляду на Угоду про асоціацію⁴⁰ та потребою в гармонізації аграрного законодавства України із законодавством Європейського Союзу⁴¹. Ці чинники активізують процеси оновлення аграрного законодавства, і одним із головних векторів його інтенсивних змін є побудова сучасного законодавства у сфері застосування СФЗ.

Домінування виробничо-господарського концептуального підходу до розуміння аграрно-правової природи відносин застосування СФЗ призвело до того, що ці правовідносини не розглядаються як єдиний, органічно пов'язаний комплекс – їм традиційно відводиться допоміжна роль, що обумовлює їх фрагментарне вивчення лише в контексті досліджень різних видів сільськогосподарської діяльності.

На відміну від традиційного виробничо-господарського підходу, *агропротекційний концептуальний підхід* в сучасній аграрно-правовій доктрині не є таким розвиненим. Він акцентує увагу на інших особливостях правовідносин застосування СФЗ, а саме: вони мають не лише суто виробничий зміст – вони за певних умов можуть набувати яскраво вираженого агропротекційного характеру, що розкриває ще одну специфічну особливість юридичної природи цих відносин.

Досліджуючи проблематику правового регулювання державної підтримки сільського господарства в Україні, Х. А. Григор'єва довела

---

³⁹ Коломієць Я. Л. Правове регулювання обмежень у здійсненні виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Харків, 2015. 20 с.

⁴⁰ Чабаненко М. М. Про історичний досвід правового регулювання аграрних відносин. *Сучасні тенденції розвитку національного законодавства: збірник наук. матер. Міжнарод. наук.-практ. конф.* (Київ, 4 – 5 лист. 2016 року). Київ, 2016. С. 176 – 177.

⁴¹ Духневич І. В. Розвиток аграрного законодавства України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. К., 2011. 19 с.

існування у складі сучасного аграрного права підгалузі агропротекційного права. Учена вважає, що предметом цієї підгалузі виступають агропротекційні відносини – врегульовані правом суспільні відносини, які виникають з приводу надання державної підтримки сільському господарству⁴². Тобто агропротекційні відносини є невід’ємною складовою аграрного права України, однак вони настільки специфічні, що формують власну відносно відокремлену підсистему. При глибокому аналізі відносин застосування СФЗ у контексті міжнародної торгівлі та зобов’язань перед СОТ і ЄС проявляється досить рельєфна характерна особливість таких відносин – вони активно використовуються для підтримки вітчизняних товаровиробників у їх конкурентній боротьбі з іноземним сільськогосподарським імпортом. Насправді, ці процеси є цілком закономірними.

Сільське господарство, безсумнівно, є однією з найбільш врегульованих галузей як на національному, так і на міжнародному рівні. Невипадково, починаючи з середини ХХ ст. країни світу здійснили безліч спроб спільними зусиллями досягнути лібералізації цього одного з найбільш чутливих секторів світової економіки. Однак проблема агропротекціонізму не слабне, незважаючи на численні спроби лібералізації на багатосторонньому рівні в рамках переговорів СОТ та регіональних торговельних угод⁴³. Незважаючи на те, що лібералізація торгівлі найчастіше асоціюється з усуненням тарифних торговельних бар’єрів (ввізного мита, дискримінаційного оподаткування тощо), сучасна практика регулювання зовнішньої торгівлі передбачає активне використання нетарифних інструментів на тлі послаблення можливостей тарифного регулювання через зниження тарифів у результаті діяльності СОТ та інших міждержавних угод, зокрема Угоди про асоціацію між Україною та ЄС⁴⁴.

---

⁴² Григор’єва Х. А. Концептуальні засади правового регулювання державної підтримки сільського господарства в Україні: автореф. дис. ... докт. юрид. наук 12.00.06. Одеса, 2020. 40 с.

⁴³ Мальцева В. А. Очаговый протекционизм и миражи либерализации в международной торговле сельскохозяйственной продукцией. *Известия УрГЭУ*. 2017. 4 (72). С. 88 – 97.

⁴⁴ Беззубченко О. А., Бондаренко П. В. Оцінка впливу нетарифних заходів на ефективність регулювання зовнішньої торгівлі України та ЄС. *Вісник Маріупольського державного університету Серія: Економіка*. 2018. Вип. 15. С. 44 – 51.

Ці процеси активуються у періоди загострення криз. Щодо вітчизняних особливостей, то сільське господарство України, можливо, найбільшою мірою зазнало впливу від вступу України до СОТ. Сучасна аграрна політика не забезпечує подолання супроводжуваних його адаптацію кризових явищ, які виникли у зв'язку з новими економічними реаліями⁴⁵, тобто в нас спостерігається певний дефіцит необхідного протекціонізму. У деяких країнах за допомогою СФЗ будуються складні перепони на шляху іноземного імпорту сільськогосподарської продукції. У зв'язку з цим аналіз Угоди СОТ про застосування СФЗ дозволяє дійти висновку, що санітарні та фітосанітарні заходи є окремою групою нетарифних обмежень торгівлі, метою яких є захист життя та здоров'я людей, тварин та рослин від ризиків, пов'язаних із продуктами харчування, хвороботворними організмами та шкідниками, а також попередження інших втрат від шкідників⁴⁶.

Нетарифні методи регулювання міжнародної торгівлі – це комплекс заходів обмежувально-заборонного характеру, що перешкоджають проникненню іноземних товарів на внутрішні ринки, стимулюють розвиток експортного потенціалу держави як суб'єкта світогосподарських зв'язків⁴⁷, утворюють більш сприятливі умови для обігу товарів національного виробництва⁴⁸. Нетарифне регулювання, як інструмент

---

⁴⁵ Гаєцька-Колотило Я. З. Аграрне право: перспектива бути. *Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна*: матер. Всеукр. круг. столу (Київ, 25 травня 2012 року). Київ, 2012. С. 48 – 50. С. 49.

⁴⁶ Карпінська Н. В. Співвідношення санітарних та фітосанітарних заходів із технічними регламентами, стандартами та процедурами оцінки відповідності згідно вимог СОТ. *Збірник матеріалів Четвертого зібрання фахівців споріднених кафедр «Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносинах»*: матер. зібрання (м. Одеса, 6–9 червня 2019 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса: Гельветика, 2019. С. 125 – 127.

⁴⁷ Пісьмаченко Л. М. Державне управління зовнішньоторговельною діяльністю в Україні: регулювання та контроль: монографія. Донецьк: Юго-Восток Лтд, 2008. 366 с.

⁴⁸ Васькина А. Ю. Международно-правовые обязательства государства, связанные с присоединением к Марракешскому соглашению об учреждении Всемирной торговой организации: автореф. дисс. .... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2017. 30 с.

зовнішньоторговельної політики держави, являє собою певну сукупність засобів, а саме: кількісні обмеження, приховані засоби протекціонізму, фінансові та неекономічні засоби, кожний з яких складається з певних методів державного впливу на зовнішньоторговельні відносини⁴⁹.

СФЗ є лише одним із різновидів численних нетарифних бар'єрів. Класифікаційна схема, розроблена секретаріатом ГАТТ на початку 70-х років при підготовці до переговорів «Токіо раунд», налічує понад 600 конкретних видів нетарифних заходів і об'єднує всі нетарифні обмеження в рамках п'яти основних категорій: 1) обмеження, пов'язані з безпосередньою участю держави у зовнішньоторговельних операціях (субсидії і дотації експортерам; використання місцевих напівфабрикатів і вузлів на певних умовах; краща система розміщення державних замовлень; заходи, що дискримінують перевезення зарубіжних товарів і зарубіжних перевізників); 2) кількісні та інші адміністративні заходи (імпортні квоти, ліцензування, добровільні обмеження експорту, заборони, валютні обмеження); 3) обмеження, пов'язані із забезпеченням платежів (антидемпінгові і компенсаційні мита, податки, збори, імпортні депозити, прикордонне оподаткування, ковзаючі податки); 4) митні та інші адміністративні імпортні та експортні формальності (серйозно ускладнена процедура митного оформлення, а також методи оцінки митної вартості та країни походження товару; додаткові вимоги до необхідної для оформлення документації); 5) технічні бар'єри в торгівлі (стандарти і вимоги, пов'язані з екологічними, санітарними, ветеринарними нормами, упаковкою та маркуванням товару, правила і порядок сертифікації продукції). Проаналізована класифікація нетарифних заходів і складений на її основі каталог широко поширені на багатосторонніх торгових переговорах, послужили теоретичною та інформаційною базою для формування класифікаційних схем нетарифних обмежень іншими міжнародними економічними організаціями⁵⁰.

---

⁴⁹ Беззубченко О. А., Бондаренко П. В. Оцінка впливу нетарифних заходів на ефективність регулювання зовнішньої торгівлі України та ЄС. *Вісник Маріупольського державного університету Серія: Економіка*. 2018. Вип. 15. С. 44 – 51.

⁵⁰ Ванина И. С. Нетарифные ограничения в системе внешнеторгового регулирования: зарубежный и отечественный опыт: автореф. дисс. ... канд. экон. наук 08.00.14. М., 2003. 31 с.

Разом з тим, аналізуючи різні види та правове регулювання нетарифних обмежень у міжнародній торгівлі, І. І. Дюмулен виявив, що їх можна поділити на дві групи: 1) нетарифні обмеження, спеціально створені для того, щоб з їх допомогою здійснювати регулювання зовнішньої торгівлі і проводити торговельну політику (заборони, квотування, ліцензування та інші заходи). Ці заходи отримали назву «жорсткі нетарифні заходи»; 2) нетарифні заходи, які виникають в результаті проведення технічної політики, реалізації норм охорони здоров'я, методів захисту життя тварин і рослин, заходів екологічної політики, фінансової політики та ін. Ці заходи прямо не спрямовані на обмеження або регулювання зовнішньої торгівлі. Їх мета – не торговельна політика, а здійснення технічної політики або заходів в області охорони здоров'я, екології, безпеки людей та ін. Однак їх побічна дія часто створює додаткові перешкоди і обмеження для експорту або імпорту. Це може перетворити їх в нетарифні заходи в торгівлі. Часто це робиться навмисно. Тоді ці заходи стають інструментами торговельної політики. У кінці минулого століття і на початку ХХІ століття нетарифні заходи вийшли на перше місце як регулятори зовнішньої торгівлі і як бар'єри в міжнародній торгівлі⁵¹.

Можна вказати на основні тенденції застосування нетарифних обмежень у міжнародній торгівлі сільськогосподарською продукцією, серед яких: 1) підвищення використання СФЗ (зокрема, учені прогнозують, що із розвитком науково-технічного прогресу і підвищення «якості життя» (посилення зацікавленості споживача у більшій безпеці, користі, надійності та екологічності продукції) значення технічних вимог в якості захисних заходів буде зростати⁵²); 2) набуття заходами, що виникли як інструменти технічної або адміністративної політики (стандарти, норми охорони здоров'я, правила, пов'язані із захистом навколишнього середовища та ін.),

---

⁵¹ Дюмулен І. І. Нетарифные меры в современной международной торговле: некоторые вопросы теории, практика и правила ВТО, интересы России. *Российский внешнеэкономический вестник*. 2016. № 2. С. 3 – 20.

⁵² Ванина И. С. Нетарифные ограничения в системе внешнеторгового регулирования: зарубежный и отечественный опыт: автореф. дисс. ... канд. экон. наук 08.00.14. М., 2003. 31 с.

торгово-політичного значення⁵³ (як правило, чим жорсткіші вимоги, тим більше вимагається затрат для їх подолання, і відповідно тим ефективнішим є такий захід з точки зору імпортозаміщення⁵⁴; 3) «озеленення» нетарифних обмежень (все частіше такі обмеження обґрунтовуються екологічними вимогами. Наприклад, у 1993 році Європейський чайний комітет запропонував з 1996 року ввести нові стандарти якості чайного листа, що призвело до обмеження ввозу китайського чаю в Європу⁵⁵).

Указані тенденції у своєму комплексі демонструють покладання все більше агропротекційних функцій на СФЗ як нетарифні обмеження. Оскільки процедури перевірки дотримання санітарних та фітосанітарних вимог стають все більше складними, а споживачі в розвинених країнах все більше чутливими до питань якості харчових продуктів, існує певне занепокоєння, що СФЗ можуть призвести до «перегонів у верх», при чому індустриальні країни встановлюють дуже точні обмежуючі стандарти, які дуже важко контролювати та перевіряти в «малих» країнах, які не можуть дозволити собі інвестицій у необхідні для цього потужності (наприклад, персонал та лабораторії). У результаті під прикриттям захисту споживачів можуть бути встановлені нетарифні бар'єри⁵⁶.

Аналізуючи агропротекційний потенціал застосування СФЗ, варто вказати на те, що Україна знаходиться в досить вразливому становищі: з одного боку, вона змушена максимально лібералізувати умови імпорту іноземної сільськогосподарської продукції відповідно до її міжнародних зобов'язань, а з іншого, – вона практично позбавлена можливостей застосування СФЗ у ролі легальних нетарифних бар'єрів на шляху стримування потоку іноземних товарів з огляду на порівняну

---

⁵³ Дюмулен І. І. Нетарифные меры в современной международной торговле: некоторые вопросы теории, практика и правила ВТО, интересы России. *Российский внешнеэкономический вестник*. 2016. № 2. С. 3 – 20.

⁵⁴ Турбан Г. В. Возрастающая роль сертификации в регулировании международной торговли. *Белорусский экономический журнал*. 2019. № 4. С. 117 – 125.

⁵⁵ Аронов И. З. Краткий обзор мер технического регулирования в рамках политики импортозамещения. *Стандарты и качество*. 2015. № 1. С. 28 – 30.

⁵⁶ Формування галузевих ринків України: перехідний період. К.: Фенікс, 2004. 332 с.

слабкість внутрішніх товаровиробників (потрібно пам'ятати про те, що підвищення вимог до імпортерів має корелювати із відповідним підвищенням вимог до національних виробників). У зв'язку з цим Україна має використовувати усі доступні дипломатичні та інші важелі впливу для захисту інтересів національних виробників сільськогосподарської продукції, зокрема шляхом застосування СФЗ. При цьому варто розуміти, що, на думку багатьох зарубіжних і вітчизняних дослідників, ідеї вільної торгівлі не треба абсолютизувати, адже вони «значно міфологізовані». Розвиток багатих на сьогодні країн після Другої світової війни проводився з використанням протекціоністської моделі, а держава при цьому відіграла значну роль у торгівлі, інвестиціях і субсидіях⁵⁷. Сьогодні ж більш високий рівень економічного розвитку країни передбачає підвищені санітарно-гігієнічні, технічні та екологічні вимоги до товарів, які імпортуються, значення яких для сучасного протекціонізму помітно зросло. Розробка і гармонізація технічних бар'єрів проводиться вузькою групою розвинених країн. При цьому часто страждають інтереси країн, що розвиваються, за їх основними експортними позиціями. Останні здатні застосовувати технічне регулювання як засіб протекціонізму тільки по окремих товарах або створювати перешкоди процедурного характеру, але не можуть системно впливати на зовнішньоторговельні потоки з розвинених країн технічними бар'єрами⁵⁸.

Важлива роль нетарифних обмежень була фактично визнана СОТ шляхом прийняття принципового рішення не заборонити, а врегулювати ці відносини. Велика кількість нетарифних методів та інструментів регулювання, які використовуються багатьма країнами, стала причиною укладання в рамках системи ГАТТ/СОТ угод для регулювання та регламентації їх застосування країнами-членами (зокрема, Угода про застосування СФЗ, Угода про технічні бар'єри у торгівлі та інші)⁵⁹.

---

⁵⁷ Воронин Б. А., Митин А. Н. Экономико-правовые проблемы адаптации российского АПК в условиях ВТО. *Аграрное и земельное право*. 2012. № 9 (93). С. 11 – 22.

⁵⁸ Дюжева Н. В. Нетарифное регулирование в современной международной торговле: автореф. дисс. ... канд. экон. наук 08.00.14. Москва, 2005. 23 с.

⁵⁹ Дем'янюк О. Актуальні проблеми нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Вісник ТНЕУ*. 2013. № 4. С. 94 – 102.

До технічних бар'єрів належать і декілька специфічних сфер – санітарні, ветеринарні та фітосанітарні правила і норми. Технічні бар'єри застосовуються найчастіше – ними регулюється майже 2/3 міжнародної торгівлі⁶⁰. У різних секторах економіки обсяг нетарифних обмежень залежить як від технічних, так і від економічних чинників. Наприклад, деякі товари, зокрема продукція сільського господарства, підпадають під жорстке регулювання з урахуванням принципів захисту прав споживачів, охорони довкілля та технічних стандартів⁶¹.

Варто окремо вказати на теоретичну та практичну необхідність розмежування СФЗ від суміжної категорії – технічних бар'єрів. Санітарні та фітосанітарні заходи разом із технічними регламентами, стандартами та процедурами оцінки відповідності складають окрему групу обмежень торгівлі – обмеження, що пов'язані з вимогами до характеристик товарів. І саме мета застосування обмежень виступає головною та єдиною ознакою, яка дозволяє відокремити зазначені вище технічні бар'єри у торгівлі (технічні регламенти, стандарти та процедури оцінки відповідності) від санітарних та фітосанітарних заходів. СФЗ використовуються з метою захисту життя та здоров'я людей, тварин та рослин від ризиків, пов'язаних з продуктами харчування, хвороботворними організмами та шкідниками, а також з метою попередження інших втрат від шкідників. Технічні бар'єри застосовуються для захисту життя та здоров'я людей, тварин та рослин від усіх інших ризиків, а також для досягнення інших цілей (зокрема, з метою захисту навколишнього середовища, підтримки національної безпеки, запобігання шахрайським діям, а також уніфікації товарів). Сутністю СФЗ є будь-які обмеження торгівлі, які запроваджуються для досягнення таких цілей як: захист життя та здоров'я людей від ризиків, пов'язаних із харчовими продуктами, хворобами тварин та рослин, а також шкідниками; захист життя та здоров'я тварин та рослин від ризиків, пов'язаних з кормами, хворобами та шкідниками; попередження інших втрат від шкідників.

---

⁶⁰ Офіційний сайт ЮНКТАД. URL: <http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.asp>

⁶¹ Дугієнко Н. О., Акінеєва Д. О. Нетарифне регулювання як засіб захисту внутрішнього ринку країн ЄС та України. *Інноваційна економіка*. 2014. № 5. С. 17 – 21.

Крім того, об'єктом СФЗ найчастіше виступають продовольство, тварини, рослини, товари рослинного та тваринного походження, тощо. Вимоги СФЗ є обов'язковими до виконання. Для СФЗ є характерним дотримання принципу послідовності, наприклад, якщо у випадку обмеження державою ввезення певної продукції тваринництва через ризик проникнення на свою територію певного захворювання, має бути обмеженим і ввезення іншої продукції тваринництва, з якою пов'язаний аналогічний ризик. Застосування СФЗ необхідно обґрунтовувати шляхом аналізу ризику, спираючись на наукові принципи, і тому вимоги щодо СФЗ є дещо жорсткішими, ніж правила застосування заходів технічного регулювання⁶².

Урахування міжнародно-правового контексту надає агропротекційному концептуальному підходу до розуміння аграрно-правової природи відносин застосування СФЗ досить важливого звучання та актуалізує потребу в його активному вивченні. Наразі агропротекційний аспект юридичної природи відносин застосування СФЗ є типовим, але залишається фактично напівлегальним. Незважаючи на значне скорочення тарифного захисту аграрного сектору розвинених країн з моменту вступу в силу угоди ГАТТ-94, проблема агропротекціонізму так і не зжила себе. Дослідники виявляють «міражі агролібералізації», тобто значне скорочення середньозваженої ставки тарифу (в результаті погоджень СОТ і регіональних торговельних угод) компенсовано множенням і ускладненням нетарифних бар'єрів, у тому числі різних прихованих форм підтримки виробників, а також створенням протекціоністського щита над чутливими товарними позиціями⁶³.

Доцільно ще раз звернути увагу на те, що заходи технічної політики, санітарні та фітосанітарні норми, заходи охорони навколишнього середовища і деякі інші заходи за своїм прямим призначенням не повинні бути інструментами торговельної політики

---

⁶² Технічні бар'єри та санітарні і фітосанітарні заходи в міжнародній торгівлі: види, тенденції розвитку, регулювання. Посібник державного службовця. / За ред. І. Бураковського, К. Кравчука, В. Мовчан. Інститут економічних досліджень і політичних консультацій, 2015. 243 с. С. 32 – 97.

⁶³ Мальцева В. А. Очаговый протекционизм и миражи либерализации в международной торговле сельскохозяйственной продукцией. *Известия УрГЭУ*. 2017. № 4 (72). С. 88 – 97.

(регуляторами зовнішньої торгівлі товарами). Це положення є ключовою нормою більшості правових документів СОТ і є обов'язковим для членів СОТ з моменту приєднання їх до цієї організації. Тому в торговельній політиці, в торгових переговорах, а також і в наукових дослідженнях часто виникає питання, як оцінювати той чи інший захід: як захід технічного регулювання, або як захід захисту безпеки і здоров'я населення, тварин і рослин, або як захід екологічної політики, або як захід торгової політики, зокрема, як нетарифне обмеження в цій області. Очевидно, що відповідь на ці питання можна отримати, використовуючи два критерії: національний режим і режим найбільшого сприяння. Якщо такі заходи застосовуються однаково до ідентичних іноземних і національних товарів (національний режим), а також, якщо такі заходи застосовуються однаково до ідентичних товарів усіх країн (режим найбільшого сприяння), тоді, швидше за все, такі заходи є заходами технічної або іншої неторгової політики і не повинні вважатися нетарифними заходами в сфері міжнародної торгівлі⁶⁴.

Для узгодження фактично виконуваних агропротекційних функцій СФЗ із вимогами міжнародного законодавства, В. В. Чайковська пропонує замінити принцип захисту національного товаровиробника принципом національного економічного протекціонізму в межах, що не суперечить міжнародним зобов'язанням України⁶⁵.

Підводячи проміжні підсумки, можна зазначити, що міжнародні зобов'язання, взяті Україною перед СОТ та ЄС, значно модифікують традиційні уявлення про аграрно-правову природу відносин у сфері застосування СФЗ. Такі зміни відбуваються у напрямі розуміння цих правовідносин як єдиного комплексу, що вимагає відповідного системного наукового дослідження та законодавчого регулювання.

Еколого-правова складова юридичної природи відносин застосування СФЗ теж заслуговує на увагу, адже, як влучно відмічає В. В. Носік, в умовах жорсткої конкуренції на зовнішніх аграрних

---

⁶⁴ Дюмулен И. И. Нетарифные меры в современной международной торговле: некоторые вопросы теории, практика и правила ВТО, интересы России. *Российский внешнеэкономический вестник*. 2016. № 2. С. 3 – 20.

⁶⁵ Чайковська В. В. Методи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності: господарсько-правові аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.04. Донецьк, 2010. 19 с.

ринках у рамках участі в СОТ та приєднання до економічної частини Угоди між Україною та ЄС особливої гостроти і значення набувають проблеми забезпечення сталого розвитку українського аграрного сектору економіки, тобто органічного поєднання сільськогосподарської діяльності з необхідністю збереження природоресурсного потенціалу⁶⁶. Програмою ООН «Сталий розвиток: цілі та порядок денний 2030» для сільського господарства передбачено завдання – подвоїти продуктивність. В Україні, на жаль, поки що вибір між нарощуванням валової продукції сільського господарства та екологізацією найчастіше відбувався на користь продуктивізму. Але євроінтеграційні прагнення держави змушують ставити ці завдання в комплексі і шукати підходи збалансованого їх вирішення⁶⁷. Ці потреби втілилися у позитивній тенденції розвитку сучасного аграрного права – його активній екологізації. Виділення принципу екологізації аграрного виробництва є цілком обґрунтованим з огляду на реалії сьогодення, а також приписи чинного законодавства України й вимоги міжнародного та європейського права. Проблема охорони і збереження навколишнього природного середовища у процесі господарської діяльності виробників сільськогосподарської продукції завжди стояла гостро. Особливої актуальності це питання набуває сьогодні, що зумовлюється такими чинниками, як: триваюча екологічна криза на нашій планеті, коли навколишнє природне середовище зазнає величезного техногенного навантаження від діяльності людини; широке застосування у процесі аграрного виробництва різноманітних хімічних речовин (добрив, пестицидів, агрохімікатів у рослинництві, стимуляторів росту, гормонів, антибіотиків у тваринництві тощо); використання при виробництві

---

⁶⁶ Носік В. В. Проблеми правового забезпечення людського розвитку сільських територій в Україні. *Правові проблеми розвитку сільських територій*: матер. круг. столу (Київ, 9 грудня 2015 року). Київ, 2015. С. 22 – 25. С. 25.

⁶⁷ Карпінська Н. В. Екологізація сільського господарства в умовах євроінтеграції. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України»* : матер. конф. (м. Одеса, 7-10 червня 2018 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 150 – 152.

сільськогосподарської продукції генетично-модифікованих організмів⁶⁸. Ці тенденції визнані на світовому рівні. Зокрема, наразі аграрне законодавство ЄС дає підстави говорити про появу принципу екологізації аграрного виробництва, який полягає в стимулюванні екологічно безпечного ведення сільського господарства та реалізації екологічних програм на селі⁶⁹. Справді, сучасні наука і практика вимагають принципового перегляду та обґрунтованої раціоналізації хімізації сільськогосподарського виробництва – від використання мінеральних добрив до застосування різних добавок і стимуляторів⁷⁰. Н. О. Багай серед основних напрямів екологізації сучасного аграрного законодавства виділяє такий як «подальша спеціалізація екологічних вимог щодо меліорації, хімізації в сільському господарстві, здійснення окремих видів сільськогосподарської виробничої діяльності та закріплення таких спеціалізованих правових приписів комплексного характеру на законодавчому рівні»⁷¹.

Учені зазначають, що в аграрній сфері існує цілий комплекс суспільних відносин, які мають екологічний характер і регулюються екологічним законодавством, але не завжди знаходять свій відбиток в аграрному законодавстві⁷². Доктрина аграрного права навіть пропонує виокремлювати правовий інститут охорони довкілля в сільському

---

⁶⁸ Кравець Н. В. Щодо місця принципу екологізації аграрного виробництва у системі принципів аграрного права. *Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права: збірник матеріалів круглого столу* (Харків, 24 травня 2013 року) / за ред. Шульги М. В., Саннікова Д. В. Харків, 2013. С. 152 – 153.

⁶⁹ Курман Т. В. Про принцип екологізації аграрного виробництва. *Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна: матер. Всеукр. Круг. столу* (Київ, 25 травня 2012 року). Київ, 2012. С. 90 – 92. С. 91.

⁷⁰ Настіна О. І. До проблеми екологізації аграрного права. *Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна: матер. Всеукр. Круг. столу* (Київ, 25 травня 2012 року). Київ, 2012. С. 108 – 111. С. 110.

⁷¹ Багай Н. О. Основні напрями екологізації сучасного аграрного законодавства України. *Природоресурсне право в системі права України: історія, сьогодення, перспективи: зб. матер. круглого столу* (Харків, 30-31 жовтня 2015 року). Харків, 2015. С. 15 – 17. С. 16.

⁷² Бредіхіна В. Л. Щодо правового регулювання екологічних відносин в аграрній сфері. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах: матер. наук.-практ. конф.* (Харків, 20 квітня 2018 року). Харків, 2018. С. 131 – 136. С. 135.

господарстві, що розуміється як складне, міжгалузеве утворення, бо включає в себе норми як екологічного, так і аграрного права, субінститути забезпечення екологічної безпеки в сфері сільського господарства, екологічної безпеки сільськогосподарської продукції, меліорації земель сільськогосподарського призначення, захисту рослин тощо⁷³. Однак при цьому відповідні відносини мають все ж переважно еколого-правову природу та виділяються нами в окремий блок – еколого-правову складову юридичної природи відносин застосування СФЗ.

Еколого-правова природа застосування СФЗ має безпосередній зв'язок із правом людини на безпечне навколишнє природне середовище. Серед екологічних прав людини, визначених чинним законодавством, основне місце належить конституційному праву на безпечне для життя і здоров'я довкілля, яке в доктрині екологічного права прийнято називати правом на екологічну безпеку⁷⁴. Безпосередньо право на безпечне довкілля закріплюється у ст. 50 Основного Закону, де зазначається, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Право громадян на безпечне довкілля має особливе значення, адже воно як суб'єктивне право є природним правом. Джерело його формування міститься в самій людській природі і проявляється в природних індивідуальних інтересах і потребах людини в безпечному для її життя і здоров'я навколишньому природньому середовищі, без якого вона не може існувати як біологічний та соціальний індивід⁷⁵. Як зазначає В. Л.

---

⁷³ Чабаненко М. М. Природоресурсні норми в системі аграрного права. *Природоресурсне право в системі права України: історія, сьогодення, перспективи*: зб. матер. круглого столу (Харків, 30-31 жовтня 2015 року). Харків, 2015. С. 202 – 204. С. 203.

⁷⁴ Євстігнєєв А. С. Окремі проблеми ефективності забезпечення права на екологічну безпеку. *Збірник матеріалів Четвертого зібрання фахівців споріднених кафедр «Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносинах»*: матер. зібрання (м. Одеса, 6–9 червня 2019 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса: Гельветика, 2019. С. 93 – 96.

⁷⁵ Єрмолаєва Т. В. Право на безпечне навколишнє середовище як основа еколого-правового статусу людини і громадянина. *Збірник матеріалів Четвертого зібрання фахівців споріднених кафедр «Забезпечення прав в аграрних,*

Бредіхіна, за своєю сутністю забезпечення і охорона права громадян на безпечне навколишнє природне середовище є провідним принципом галузі екологічного права⁷⁶. У. В. Антонюк вважає, що право на безпечне для життя та здоров'я довкілля є пріоритетним абсолютним конституційним, особистим немайновим правом, що забезпечує природне існування фізичної особи, а також базовим (пріоритетним) екологічним правом, оскільки усі інші екологічні права випливають із цього права, фактично конкретизують його зміст щодо тих чи інших сфер суспільних відносин та діяльності⁷⁷. Т. І. Макарова заглядає ще глибше, вказуючи на те, що екологічному праву властива специфічна особливість – моноцільовий характер, оскільки усі задачі, що ним виконуються, такі як: охорона навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки, раціональне природокористування – спрямовані на створення сприятливих для життя і здоров'я людини як біологічного виду та соціального індивідуумов, що сприймаються юридичною наукою як забезпечення прав людини на сприятливе навколишнє середовище⁷⁸.

Відносини застосування СФЗ мають особливі двосторонні зв'язки із відносинами реалізації права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля. З одного боку, застосування СФЗ – це інструмент реалізації вказаного немайнового права людини, адже за допомогою СФЗ навколишнє природне середовище захищається від ризиків, пов'язаних із проникненням та розповсюдженням шкідників чи хвороб, а також пов'язаних із забрудненням довкілля, продуктів

земельних, екологічних та природоресурсних відносинах»: матер. зібрання (м. Одеса, 6–9 червня 2019 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитоновна, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. – Одеса: Гельветика, 2019. С. 96 – 98.

⁷⁶ Бредіхіна В. Л. Право громадян на безпечне навколишнє природне середовище: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Харків, 2005. 20 с.

⁷⁷ Антонюк У. В. Юридична природа права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин*: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 17-18 травня 2013 року). Хмельницький, 2013. С. 7 – 10. С. 9.

⁷⁸ Макарова Т. И. Эффективность экологического права: к вопросу о поиске критериев. *Развиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18-19 травня 2018 року). Київ, 2018. С. 67 – 72. С. 71.

харчування, напоїв тощо. З іншого боку, СФЗ самі представляють собою об'єкт потенційного ризику для реалізації права людини на безпечне довкілля. Це відбувається тому, що усуваючи одні проблеми, СФЗ породжують інші – наприклад, на навколишнє природне середовище негативно впливають застосовані засоби боротьби зі шкідниками, внесені агрохімікати, використані ветеринарні препарати тощо, залишки яких потрапляють у продукти харчування, корми, ґрунти, воду, атмосферне повітря тощо. Іншим прикладом може послужити опромінення, що вбиває хвороботворні організми в харчових продуктах, але неоднозначно впливає на організм споживача цих продуктів, представляючи ризик для дотримання його права на безпечне навколишнє середовище.

Дотримання балансу в цих правовідносинах неможливе без забезпечення права на екологічну інформацію, що теж формує важливий еколого-правовий аспект юридичної природи цих відносин. Т. М. Слінько зазначає, що екологічна гласність – це самостійне соціально-екологічне явище, яке визначається як повна, об'єктивна поінформованість населення про екологічний стан держави, окремих її регіонів, а також формах, що забезпечують екологічну гласність⁷⁹. Право на екологічну інформацію у своєму суб'єктивному значенні включає: повноваження на власні дії; повноваження на вимоги; повноваження на захист⁸⁰. До екологічно значимої інформації потрібно відносити відомості про об'єкти, предмети, факти, події, явища, процеси, що відбуваються в навколишньому природному середовищі (у т. ч. і на об'єктах господарювання), які впливають або можуть вплинути на стан довкілля та здоров'я людей⁸¹. З цього

---

⁷⁹ Слінько Т. Н. Правовое обеспечение экологической гласности: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Харьков, 1993. 19 с. С. 9.

⁸⁰ Чудик-Білоусова Н. І. Поняття та гарантії здійснення права особи на екологічну інформацію. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин в Україні*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 14-15 травня 2010 року). Хмельницький, 2010. С. 234 – 237. С. 235.

⁸¹ Черемнова А. І. Правові проблеми реалізації права на екологічну інформацію. *Теоретичні та практичні аспекти реалізації екологічного, земельного, аграрного права в умовах сталого розвитку України*: матер. круглого столу (Харків, 2 грудня 2016 року). Харків, 2016. С. 217 – 220. С. 218.

впливає, що відносини застосування СФЗ мають бути транспарентними, а інформація про їх застосування може набувати правового режиму екологічної інформації.

Іншим проявом еколого-правової природи відносин застосування СФЗ треба вказати їх співвідношення та взаємозв'язок із правом екологічної безпеки.

Проблемам досягнення екологічної безпеки, у тому числі під час здійснення сільськогосподарської діяльності, присвячували увагу багато вітчизняних учених (зокрема, В. І. Андрейцев⁸², Г. В. Анісімова⁸³, Г. І. Балюк⁸⁴, Н. В. Барбашова⁸⁵, А. П. Гетьман⁸⁶, А. Євстігнеєв⁸⁷, І. І. Каракаш⁸⁸, Т. Г. Ковальчук⁸⁹, В. В. Костицький⁹⁰,

---

⁸² Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки: проблеми формування об'єктного складу. *Право України*. 2001. № 10. С. 9 – 12.; Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки : навч. та наук.-практ. посіб. К. : Знання-Прес, 2002. 332 с.

⁸³ Анісімова Г. В. Проблеми адаптації законодавства у сфері забезпечення вимог екологічної безпеки до права Європейського Союзу. *Адаптація до права ЄС регулювання економіки України в сучасних умовах* : зб. наук. пр. (за матеріалами «Круглого столу», м. Харків, 26 трав. 2015 р.). Харків, 2015. С. 66 – 74.

⁸⁴ Балюк Г. І. Екологічна безпека та її правове забезпечення» (крім п.5) / Екологічне право України (академічний курс) / Заг.ред. Ю. С.Шемшученка. К.: Вид-во «Юридична думка», 2005.

⁸⁵ Барбашова Н. В. Правове забезпечення екологічної безпеки в процесі господарської діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 1999. 18 с.

⁸⁶ Гетьман А. П. Правові проблеми екологічної безпеки в умовах проведення АТО. *Правові засади екологічної та продовольчої безпеки: проблеми імплементації міжнародних стандартів*: матеріали дискус. панелі Перш. Харк. міжнар. юрид. форуму «Право та проблеми сталого розвитку в глобалізованому світі» (м. Харків, 3–6 жовт. 2017 р.). Харків, 2017. С. 39 – 48.

⁸⁷ Євстігнеєв А. С. Право сталого природокористування – об'єктивна вимога сьогодення. *Природоресурсне право в системі права України: історія, сьогодення, перспективи*: зб. матер. круглого столу (Харків, 30-31 жовтня 2015 року). Харків, 2015. С. 62 – 64. С. 64

⁸⁸ Каракаш І. І. Законодавчі засади нової стратегії державної екологічної політики України. *Наукові праці НУ «ОЮА»*. 2011. Вип. 10. С. 335 – 344.

⁸⁹ Ковальчук Т. Г. Правові питання забезпечення екологічної безпеки продуктів харчування: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 1996. 20 с.

⁹⁰ Костицький В. В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (Економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні). К.: ІЗП і ПЗ, 2003. 772 с.

Ю. А. Краснова⁹¹, К. А. Кондратьєва (Козмуляк)⁹²,
Т. К. Оверковська⁹³, Е. С. Позняк⁹⁴, С. М. Романко⁹⁵,
Ю. С. Шемшученко⁹⁶, О. А. Шомпол⁹⁷ та інші).

На підставі проведеного дисертаційного дослідження К. А. Кондратьєва сформулювала визначення категорії «екологічна безпека в сфері сільськогосподарського виробництва» як невід’ємної складової екологічної безпеки; стану навколишнього середовища, що забезпечується сукупністю заходів, які повинні бути вжиті фізичними, юридичними особами та державою в особі уповноважених органів у сфері сільськогосподарського виробництва та за якого в процесі ведення рослинництва і тваринництва створюються максимально безпечні умови для життя і здоров’я людини, виробляється екологічно безпечна продукція, а також зберігається навколишнє середовище та його компоненти у стані, який не несе небезпеки для життя і здоров’я людини⁹⁸. Власне визначення запропонувала також Н. В. Кравець, яка під екологічною безпекою у сфері сільськогосподарського

---

⁹¹ Краснова Ю. А. Право екологічної безпеки в Україні: автореф. дис. ... докт. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2018. 31 с.

⁹² Кондратьєва К. А. Правове регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2013. 18 с.

⁹³ Оверковська Т. К. Екологічний ризик у сільському господарстві: правові аспекти. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин*: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 17-18 травня 2013 року). Хмельницький, 2013. С. 327 – 330.

⁹⁴ Позняк Е. В. Перспективи розвитку принципу екосистемності в екологічному праві. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин*: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 17-18 травня 2013 року). Хмельницький, 2013. С. 78 – 81. С. 79

⁹⁵ Романко С. М. Екологічна безпека довкілля та людини: поняття, критерії та окремі превентивні заходи забезпечення. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2017. Вип. 45. С. 75 – 84.

⁹⁶ Шемшученко Ю. С. Человек и его право на безопасную (здоровую) окружающую среду. *Государство и право*. 1993. № 10. С. 120 – 135.

⁹⁷ Шомпол О. А. Міжнародно-правові аспекти забезпечення екологічної безпеки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 96 (2). С. 10 – 14.

⁹⁸ Кондратьєва К. А. Правове регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2013. 18 с.

виробництва розуміє такий стан захищеності життєвих інтересів людини і держави, навколишнього середовища в процесі аграрного виробництва, за якого забезпечуються збереження навколишнього середовища і його компонентів у безпечному для життя і здоров'я стані та виробництво якісної, екологічно безпечної сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження. При цьому екологічна безпека в сфері сільськогосподарського виробництва є невід'ємною складовою національної екологічної безпеки держави і співвідноситься з нею як часткове із загальним⁹⁹.

К. А. Кондратьєва ґрунтовно опрацювала змістовні недоліки законодавчого регулювання екологічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва в Україні, до яких віднесла: а) колізії між нормативними актами різної юридичної сили, зокрема, розбіжності у правовому регулюванні допустимості вмісту залишкових кількостей пестицидів для лікарської сировини, продуктів дитячого та дієтичного харчування; б) колізії між національним законодавством та вимогами, взятими у зв'язку із вступом до СОТ та ЄС, зокрема, суттєві відмінності між переліками дозволених і заборонених до використання пестицидів і агрохімікатів, а також дозволених до використання стимуляторів росту в тваринництві; в) прогалини процесуального законодавства, що ускладнюють чи навіть унеможливають реалізацію деяких процедур, зокрема, відсутність нормативно встановлених вимог до матеріалів, які подаються для державної реєстрації пестицидів і агрохімікатів; г) прогалини матеріального законодавства, серед яких відсутність у Законі України «Про охорону земель» вимог, відповідно до яких при використанні сільськогосподарської техніки та інших механізмів на землях сільськогосподарського призначення повинні вживатися заходи, спрямовані на запобігання забруднення ними земель; д) відсутність у Законі України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» вимог щодо проведення обов'язкового контролю прогнозованого та поточного рівнів викидів мікрофлори та вірусів з тваринницьких комплексів тощо. З метою усунення виявлених недоліків К. А. Кондратьєва

---

⁹⁹ Кравець Н. В. Екологізація аграрного виробництва як принцип аграрного права: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. Х., 2015. 19 с.

пропонує включити до майбутнього Екологічного кодексу України окрему главу, яка могла б мати назву «Заходи щодо забезпечення екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва» та могла б містити статті, присвячені регулюванню екологічної безпеки в рослинництві і тваринництві¹⁰⁰.

Забезпечення екологічної безпеки при виробництві сільськогосподарської продукції, перш за все, передбачає збереження природних ресурсів, а також дотримання природоохоронних заходів¹⁰¹. Взагалі варто погодитися із пропозицією Ю. А. Краснової про доцільність розглядати охорону навколишнього природного середовища і раціональне використання природних ресурсів комплексом заходів (дій), а екологічну безпеку як стан такого середовища, який досягається завдяки належній реалізації таких заходів¹⁰².

Співвідношення відносин застосування СФЗ та відносин екологічної безпеки теж двостороннє. З одного боку, СФЗ є дієвим засобом досягнення стану екологічної безпеки (наприклад, шляхом знищення популяції шкідника, який загрожує сільськогосподарським насадженням та дикорослій флорі). З іншого боку, застосування СФЗ виступає серйозним фактором порушення стану екологічної безпеки. Саме тому діяльність, пов'язана із застосуванням СФЗ у сільському господарстві, продиктована екологічними вимогами, але водночас і обмежена ними. Г. В. Мороз визначає еколого-правові обмеження як специфічний галузевий імперативний спосіб регулювання відносин щодо забезпечення екологічної безпеки в процесі здійснення діяльності, яка має потенційно еколого-небезпечний характер та полягає в системному закріпленні еколого-правових заходів, вимог, заборон і санкцій та механізмів їх застосування і реалізації. Актуальними є висновки дослідниці про те, що першочергове завдання полягає в

---

¹⁰⁰ Кондратьєва К. А. Правове регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2013. 18 с.

¹⁰¹ Кацубо С. П. Об екологизации аграрного законодательства в Республике Беларусь. *Сучасні тенденції розвитку національного законодавства: збірник наук. матеріалів Міжнарод. наук.-практ. конф.* (Київ, 4 – 5 лист. 2016 року). Київ, 2016. С. 122 – 124.

¹⁰² Краснова Ю. А. Право екологічної безпеки в Україні: автореф. дис. ... докт. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2018. 31 с.

систематизації та уніфікації чинних екологічних вимог і заборон, а також в узагальненні досвіду їх практичного впровадження з метою досягнення екологічно-значимих цілей¹⁰³. Це фактично має прояв у сучасній активній роботі з уніфікації та гармонізації нормативних вимог у сфері СФЗ із законодавством ЄС та СОТ.

Ключовим поняттям, що об'єднує екологічну безпеку та відносини застосування СФЗ у сільському господарстві, є екологічний ризик. Ю. А. Краснова переконує, що техногенна діяльність може визначатися екологічно ризикованою не лише через створення хімічних впливів на довкілля, пов'язаних з поводженням із небезпечною речовиною, а й через фізичні (шум, вібрація, ультразвук, інфразвук, теплове, іонізуюче, неіонізуюче та інші види випромінювань), біологічні (утворення (створення) вірусних, пріонних, бактеріальних, паразитарних, генетично модифікованих організмів, продуктів біотехнології і т. ін.) та інші шкідливі впливи. Учена доводить, що в науці та законодавстві такі поняття як «небезпека» та «ризик» часто розглядаються як синоніми, хоча і мають різне тлумачення: «небезпека» завжди визначається через якісні показники (стан довкілля), у той час, як «ризик» – через кількісні показники. Екологічний ризик пропонується розглядати як ймовірність виникнення негативних змін або наслідків цих змін у довкіллі в результаті негативної антропогенної дії або природних стихійних лих на навколишнє природне середовище. Через це дослідниця пропонує розрізняти ризик у природокористуванні та ризик природних катастроф¹⁰⁴. Екологічні ризики, що виникають під час застосування СФЗ, відносяться до першої групи – ризиків у природокористуванні.

Т. К. Оверковська визначає екологічний ризик в сільському господарстві як імовірність настання несприятливих екологічних подій та їх негативних екологічних наслідків, зумовлених шкідливим

---

¹⁰³ Мороз Г. В. Екологічні обмеження в контексті сталого розвитку. *Збірник матеріалів Четвертого зібрання фахівців споріднених кафедр «Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносинах»*: матер. зібрання (м. Одеса, 6–9 червня 2019 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса: Гельветика, 2019. С. 148 – 150.

¹⁰⁴ Краснова Ю. А. Право екологічної безпеки в Україні: автореф. дис. ...докт. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2018. 31 с.

впливом певних факторів природного та/або техногенного характеру та які являють собою значні масштаби проявів природних явищ, як правило, стихійного характеру, і господарської діяльності людини у сфері сільськогосподарського виробництва, що завдають або можуть завдати збитки життю та здоров'ю людини, навколишньому природному середовищу та сільськогосподарській діяльності¹⁰⁵.

І забезпечення права людини на безпечне навколишнє середовище, і досягнення стану екологічної безпеки покладається передусім на державу. У зв'язку з цим доцільно розглянути побудовану у доктрині концепцію екологічної держави. На науковому рівні концепт екологічної держави розглядався вітчизняними науковцями в низках публікацій¹⁰⁶ та дисертаційних досліджень¹⁰⁷. Однією з об'єктивно необхідних функцій, яку має виконувати сучасна держава, називають «природоохоронну», «середовищезахисну» або екологічну функцію¹⁰⁸. У держави визначальна роль при здійсненні своєї екологічної функції,

---

¹⁰⁵ Оверковська Т. К. Екологічний ризик у сільському господарстві: правові аспекти. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин*: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 17-18 травня 2013 року). Хмельницький, 2013. С. 327 – 330. С. 329.

¹⁰⁶ Гетьман А. П. Екологічна функція держави в сучасних умовах глобалізації. *Правові проблеми розвитку сільських територій України*: матеріали круг. столу (м. Київ, 9 грудня 2015 р.). Київ : Прінт сервіс, 2015. С. 36 – 39.; Гетьман А. П. Екологічна функція держави в сучасних глобалізаційних процесах. *Проблеми законності*. 2015. № 4. С. 145 – 153. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/04/145-153.pdf/>; Шомпол О. А. Формування екологічної держави в контексті сталого розвитку. *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації*: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ – м. Яремче, 20–22 вересня 2019 р.) / відп. ред. Н. Р. Кобецька. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. С. 90 – 92.; Костицький В. В. Екологічна сутність сучасної соціальної правової держави. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 8-10 вересня 2017 року). Івано-Франківськ, 2017. С. 22 – 26.

¹⁰⁷ Павлова О. В. Правові засади формування екологічної держави за участю громадськості: автореф. дис. .. канд. юрид. наук 12.00.06. Харків, 2017. 20 с.

¹⁰⁸ Каракаш І. І. Екологічна функція сучасної української держави. *Сучасні науково-практичні проблеми екологічного, земельного та аграрного права*: зб. тез (Харків, 6 грудня 2013 року). Харків, 2013. С. 30 – 33.

адже держава розповсюджує свою публічну владу на усі природні об'єкти, їх ресурси та компоненти, що знаходяться у межах її території, незалежно від того, хто є їхнім власником та користувачем. Саме цим визначається невід'ємний публічний характер екологічної функції держави, яка не може делегуватися або передоручатися іншим суб'єктам права та виконуватися ними замість держави в особі її уповноважених органів¹⁰⁹. За визначенням О. В. Павлової, напрямками формування екологічної держави є: розвиток екологічного законодавства та екологічної політики; забезпечення екологічної безпеки та екологічної рівноваги; охорона навколишнього природного середовища в контексті сталого розвитку; охорона здоров'я населення; відтворення та відновлення природних об'єктів та комплексів¹¹⁰.

Досліджуючи право на сприятливе навколишнє середовище (право на сприятливе довкілля) як одне з фундаментальних та всеосяжних суб'єктивних прав людини, В. В. Костицький доходить висновків про те, що обов'язок держави забезпечувати екологічну безпеку людини уже починає виглядати як її спроба сховатися за гаслами безпечності, оскільки сама держава визначає нормативи і параметри цієї екологічної безпеки, а також необхідні видатки державного бюджету на забезпечення екологічної безпеки, тобто на реалізацію своєї екологічної функції у її конституційному розумінні¹¹¹. Це фактично добре відображається у процесі правового регулювання відносин застосування СФЗ. Держава встановлює певні вимірювані критерії, показники екологічної безпеки під час застосування СФЗ, ураховуючи власні можливості їх відслідковування та контролю за їх дотриманням. При цьому держава має враховувати також міжнародні зобов'язання у цій сфері, навіть якщо екологічні ризики для життя і здоров'я людей, рослин і тварин зберігаються (прикладом може

---

¹⁰⁹ Каракаш І. І. Екологічна функція сучасної української держави. *Сучасні науково-практичні проблеми екологічного, земельного та аграрного права*: зб. тез (Харків, 6 грудня 2013 року). Харків, 2013. С. 30 – 33. С. 31.

¹¹⁰ Павлова О. В. Правові засади формування екологічної держави за участю громадськості: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Харків, 2017. 20 с.

¹¹¹ Костицький В. В. Сучасний зміст екологічної функції держави. *Теоретичні та практичні аспекти реалізації екологічного, земельного, аграрного права в умовах сталого розвитку України*: матер. круглого столу (Харків, 2 грудня 2016 року). Харків, 2016. С. 42 – 45. С. 44.

послужити правова проблема допуску на український ринок м'ясної продукції, вирощеної із застосуванням гормонів).

Взагалі питання побудови екологічної держави в умовах міжнародних зобов'язань у сфері лібералізації торгівлі досить складне. А. С. Смбалян сформулювала основні проблеми взаємозв'язку лібералізації міжнародної торгівлі і захисту навколишнього середовища, зокрема такі аспекти зазначеного питання: а) правові підстави застосування заходів щодо обмеження торгівлі з метою захисту навколишнього середовища в рамках СОТ; б) вплив методів виготовлення і виробництва товарів на стан екології; в) тлумачення ст. XX ГАТТ в ході розгляду справ в рамках процедури вирішення спорів ГАТТ/СОТ; г) співвідношення багатосторонніх угод у сфері захисту навколишнього середовища з нормами і правилами СОТ; д) проблеми і перспективи вирішення питання збереження і захисту навколишнього середовища в рамках СОТ¹¹².

Стаття XX ГАТТ надає державам-учасницям СОТ досить широкі повноваження в питанні застосування заходів щодо обмеження торгівлі у випадках, коли це «необхідно для захисту життя і здоров'я людей і тварин, а також рослин», і «щодо збереження невідновлюваних природних ресурсів». Згідно з тлумаченням цієї статті в процесі розгляду справ у рамках процедури вирішення спорів ГАТТ/СОТ, по-перше, держави-члени СОТ можуть вдаватися до заходів з обмеження торгівлі, коли це необхідно з метою захисту навколишнього середовища, що знаходиться за межами території цієї держави. По-друге, зазначені заходи можуть застосовуватися не тільки тоді, коли збиток екології завдають готові товари, а й тоді, коли шкода завдається в процесі виготовлення і виробництва товарів, хоча кінцевий товар може бути абсолютно безпечний¹¹³.

Однак, незважаючи на такі норми екологічного характеру, питань до СОТ виникає багато. Зокрема, показово, що у рамках СОТ розгляда-лися справи відповідно до Угоди про застосування СФЗ, які

---

¹¹² Смбалян А. С. Правовой анализ некоторых актуальных вопросов международных торговых отношений: автореф. дисс. .. канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2001. 27 с.

¹¹³ Смбалян А. С. Правовой анализ некоторых актуальных вопросов международных торговых отношений: автореф. дисс. .. канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2001. 27 с.

мали екологічний характер, наприклад: ЄС – *Гормони*¹¹⁴, *Австралія – Заходи щодо імпорту лосося*¹¹⁵ і *Японія – Заходи щодо сільськогосподарської продукції*¹¹⁶. Усі три справи стосувались заборони імпорту товарів з міркувань захисту здоров'я населення і безпеки держави-імпортера. У справі про гормони мова йшла про санітарні заходи для захисту здоров'я людей, у справі про лосось – заходи для захисту здоров'я тварин, у справі про сільськогосподарську продукцію – фітосанітарні заходи для захисту рослин від шкідників. В усіх трьох справах держава-імпортер програла, її заходи виявилися невідповідними правилам СОТ. Загалом, у кожному випадку не було виявлено належної оцінки ризиків¹¹⁷. У справі ЄС – *Гормони*¹¹⁸ ОВС СОТ визнав, що ЄС не вдалося довести, що гормони, які використовувалися для стимуляції росту тварин, представляли реальну небезпеку для населення. Ризики для здоров'я, що розглядаються в справах *Австралія – Лосось*¹¹⁹, *Японія – Яблука*¹²⁰, *Японія – Сільськогосподарські продукти*¹²¹, також були спірними, в зв'язку з тим, що жоден з перерахованих продуктів не став причиною виникнення захворювання або епідемії, а теоретичні і потенційні ризики були виключені ОРС з підстави введення заборон державами.

¹¹⁴ European Communities – Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones). URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds26_e.htm

¹¹⁵ Australia – Measures Affecting Importation of Salmon. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds18_e.htm

¹¹⁶ Japan – Measures Affecting Agricultural Products. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds76_e.htm

¹¹⁷ Стемпаковська Н. С. Міжнародно-правове регулювання обігу генно-модифікованої продукції. *Science Online*. URL: <http://nauka-online.com/>

¹¹⁸ European Communities – Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones) (US). URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds26_e.htm; European Communities – Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones) (Canada). URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds48_e.htm

¹¹⁹ Australia – Measures Affecting Importation of Salmon. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds18_e.htm

¹²⁰ Japan – Measures Affecting the Importation of Apples. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds245_e.htm

¹²¹ Japan – Measures Affecting Agricultural Products. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds76_e.htm

Незважаючи на те, що рішення були винесені не на користь прийнятих державами заходів, Апеляційний орган роз'яснив, що їх вимоги в цілому були слухними, проте не змогли задовольнити вимогам оцінки ризику і наукового обґрунтування¹²². У іншому прикладі, у справі США – Бензин¹²³ и США – Креветки¹²⁴ ОВС СОТ встановив, що екологічні заходи, які були прийняті США, відповідали виняткам, передбаченим з метою збереження вичерпних природних ресурсів (ст. XX (g) ГАТТ), але визнав факт застосування їх на дискримінаційній основі¹²⁵. Таким чином, потрібно визнати, що норми СОТ, які надають право державам захищати свої території, населення, флору і фауну, тобто норми екологічного характеру та спрямування, на практиці є досить вразливими.

Зростаючі екологічні проблеми потягли за собою потребу у визнанні світовою спільнотою концепції сталого розвитку. У промислово розвинених країнах з'явилися більш жорсткі стандарти на продукцію, що одразу ж відобразилося на її доступі на ринки товарів та послуг, а також на рівні торгівлі. Як наслідок, в 1971 році була сформована Робоча група ГАТТ з природоохоронних заходів та міжнародної торгівлі. Однак свою першу зустріч група провела лише в 1991 р, після того як низка європейських країн зажадала скликання групи для розгляду природоохоронних питань в ході підготовки до міжнародної конференції в Ріо-де-Жанейро. Визнанню факту впливу економічної діяльності на стан навколишнього середовища сприяла Стокгольмська конференція 1972 року. У зв'язку з проведенням цієї конференції Секретаріат ГАТТ підготував дослідження на тему «Контроль над промисловим забрудненням та міжнародна торгівля» про вплив заходів з охорони навколишнього середовища на

---

¹²² Чуйко Н. А. Взаимосвязь правил ВТО с вопросами защиты окружающей среды и безопасности продуктов питания. *Сибирский юридический вестник*. 2014. № 2 (65). С. 104 – 110.

¹²³ US – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline, Report of the Appellate Body. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds2_e.htm

¹²⁴ United States – Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds58_e.htm

¹²⁵ Чуйко Н. А. Взаимосвязь правил ВТО с вопросами защиты окружающей среды и безопасности продуктов питания. *Сибирский юридический вестник*. 2014. № 2 (65). С. 104 – 110.

міжнародну торгівлю. Одним із висновків, отриманих в дослідженні, був висновок про те, що заходи з охорони навколишнього середовища можуть виступати в якості нової форми так званого «зеленого протекціонізму»¹²⁶. У 1992 року на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро було прийнято низку найважливіших документів, серед яких: Порядок денний на XXI століття і Декларація по навколишньому середовищу і розвитку (Декларація Ріо). У зазначених документах, серед інших, були закріплені: принцип обережності, принцип «забруднювач платить» і принцип оцінки впливу на навколишнє середовище. Після конференції концепція охорони навколишнього середовища і сталого розвитку перестали розглядатися ізольовано¹²⁷. На різних форумах, передусім на Глобальному міністерському екологічному форумі (Мальме, Швеція, 2000), а також в процесі підготовки до Всесвітньої зустрічі зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002) невпинно наголошувалося на необхідності заохочення збалансованого і комплексного підходу до стратегій в області торгівлі і навколишнього середовища для досягнення стійкого розвитку¹²⁸. Питання впливу природоохоронних заходів на свободу торгівлі не раз виникали в ході торгових переговорів і проведення раундів ГАТТ, а згодом СОТ. Так, в ході Токійського раунду обговорювалися заходи щодо захисту навколишнього середовища в якості заходів протекціонізму, а за результатами Уругвайського раунду була створена Робоча група з експорту товарів, заборонених національним законодавством, з розвинених країн у країни, що розвиваються¹²⁹. Розглянуті аспекти були включені в список «сінгапурських питань», прийнятих на Конференції міністрів у Сінгапурі в 1996 року. Обговорення було

---

¹²⁶ Боклан Д. С. Взаимодействие международного экономического и международного экологического права. М., 2009. С. 132.

¹²⁷ Боклан Д. С. Взаимодействие международного экономического и международного экологического права. М., 2009. С. 134.

¹²⁸ Семянникова А. В. Взаимодействие многосторонних соглашений по проблемам окружающей среды и соглашений ГАТТ/ВТО. URL: files.jiriskoda.webnode.cz/.../Soudob6%20vzd%20l6vacn%20paradigmata.pdf

¹²⁹ Семянникова А. В. Взаимодействие многосторонних соглашений по проблемам окружающей среды и соглашений ГАТТ/ВТО. URL: files.jiriskoda.webnode.cz/.../Soudob6%20vzd%20l6vacn%20paradigmata.pdf

продовжено і в рамках раунду переговорів у Досі (Катар), незважаючи на заперечення окремих країн. Однак Конференція міністрів країн – членів СОТ в Канкуні (Мексика) в 2004 році виключила цей напрямок з порядку денного для переговорів. Незважаючи на те, що в основні цілі СОТ не входить захист навколишнього середовища, в документи організації були включені положення про охорону природи. Крім того, питання захисту навколишнього середовища не раз піднімалися на засіданнях різних органів СОТ, зокрема Генеральної ради, Комітету з технічних бар'єрів у торгівлі, Ради ТРІПС та Ради з торгівлі послугами¹³⁰. Все це призвело до створення в 1995 році в рамках СОТ Комітету з торгівлі та навколишнього середовища¹³¹. Цей комітет був заснований Генеральною радою СОТ в якості органу, що займається проблемами торгівлі та навколишнього середовища¹³². Варто визнати, що незважаючи на усі норми та інституційні перетворення екологічного характеру, СОТ не ставить у пріоритет дотримання екологічної безпеки, адже її головна мета – це задоволення передусім економічних інтересів. Саме тому еколого-правові проблеми лібералізованої міжнародної торгівлі мають вирішуватися національними державами з урахуванням вказаного положення.

Все частіше лунають пропозиції посилити екологічну складову права СОТ, однак прибічники «екологізації» СОТ не враховують той фактор, що реалізація зазначеної пропозиції може підірвати авторитет СОТ. Адже країни, що розвиваються, розцінюють пропозиції по «екологізації» СОТ як спроби західних країн позбавити їх конкурентних переваг, оскільки це в першу чергу буде направлено проти країн, що розвиваються, екологічні стандарти багатьох з яких недостатньо високі¹³³.

---

¹³⁰ Боклан Д. С. Взаимодействие международного экономического и международного экологического права. М., 2009. С. 136.

¹³¹ Боклан Д. С. Взаимодействие международного экономического и международного экологического права. М., 2009. С. 136.

¹³² Чуйко Н. А. Взаимосвязь правил ВТО с вопросами защиты окружающей среды и безопасности продуктов питания. *Сибирский юридический вестник*. 2014. № 2 (65). С. 104 – 110.

¹³³ Смбатян А. С. Правовой анализ некоторых актуальных вопросов международных торговых отношений: автореф. дисс. .. канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2001. 27 с.

Якщо у цьому контексті проаналізувати, наприклад, політику ЄС щодо дотримання балансу між екологічними вимогами та необхідністю лібералізації міжнародної торгівлі, то можна побачити цікаві закономірності. На прикладах кількох міжнародних спорів досить виразно проглядається той факт, що ЄС обирає екологізаційну модель, навіть якщо це йде всупереч вимогам СОТ.

Підсумовуючи, можна констатувати досить значну еколого-правову складову юридичної природи відносин застосування СФЗ.

Невід'ємною складовою юридичної природи відносин у сфері застосування СФЗ треба визнати **адміністративно-правову**. Учені відзначають, що «тільки держава зможе забезпечити найбільш раціональне та екологічно збалансоване використання сільськогосподарських земель та інших природних ресурсів в процесі аграрного виробництва, рівність усіх форм власності та господарювання, гарантувати розвиток аграрного підприємництва, виробництво якісної та безпечної продукції, забезпечити продовольчу безпеку»¹³⁴. Як зазначають науковці, потреба застосування фітосанітарних заходів зумовлена тим, що безпечність харчових продуктів, захист тварин та рослин від шкідників та хвороб не можуть бути забезпечені лише за допомогою ринкових важелів регулювання. Тому фітосанітарний контроль в теоретичному аспекті може розглядатися як одна зі складових державного регулювання, яка покликана виправити одну з недосконалостей міжнародної торгівлі¹³⁵.

Проблема, що криється у цьому аспекті відносин застосування СФЗ, полягає у межах державного впливу та втручання у господарську діяльність. Дослідники влучно відмічають, що держава, як суб'єкт регулювання, покладає певну відповідальність за дотримання деонтологічних вимог на суб'єктів аграрних відносин, і в той же час вона повинна сама від себе домогтися дотримання цих вимог. Ретроспекція розвитку аграрних відносин у різних країнах дає

---

¹³⁴ Аграрне право: підручник / за ред. д.ю.н., професора А. М. Статівки. Харків, 2018. 412 с. С. 8.

¹³⁵ Носова М., Цимбалюк С. Фітосанітарний контроль як складова державного регулювання екобезпеки. *Техногенно-екологічна безпека України: стан та перспективи розвитку*: матеріали ІХ Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (Ірпінь, 04-15 листопада 2019 року). Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. С. 127 – 130.

змогу констатувати, що держава краще справляється із встановленням відповідальності інших суб'єктів аграрних відносин, ніж із дотриманням деонтологічних вимог власне самою державою. Ці два аспекти ролі держави у сфері аграрних відносин діалектично пов'язані – без встановлення відповідних вимог до суб'єктів аграрних відносин не може бути сформована і вимогливість до державницького апарату, а без останнього – деонтологічні вимоги до суб'єктів аграрних відносин мають формальний характер¹³⁶.

Адміністративно-правовий аспект застосування СФЗ проявляється у відносинах контролю, дозвільній діяльності, наданні адміністративних послуг, відносинах притягнення до юридичної відповідальності за порушення санітарних та фітосанітарних вимог тощо.

Міжнародно-правова складова. Відносини застосування СФЗ вже давно вийшли із національної орбіти та стали предметом регулювання значного масиву міжнародно-правових норм. Цей об'єктивний факт зумовлює сучасний вектор розвитку правового регулювання цих відносин, а саме: нині саме норми міжнародного права впливають на зміст і структуру національних правових систем у частині санітарних та фітосанітарних вимог.

Саме тому ігнорувати міжнародно-правову складову юридичної природи відносин СФЗ неможливо. Особливо вона посилилася та набула нового звучання у контексті євроінтеграційних зобов'язань України. На сучасному етапі санітарні та фітосанітарні заходи виступають головним напрямом інтеграції аграрного сектору економіки України до європейського простору. Вступивши до СОТ, Україна прагне приєднатися до Європейського Союзу. Однією з основних вимог для вступу будь-якої держави до ЄС є виробництво високоякісної продукції за вимогами міжнародних стандартів, гарантування безпеки продукції для життя й здоров'я людей та безпеки довкілля, гармонізація законодавчих і нормативно-правових

---

¹³⁶ Пасемко Г. П., Пасемко Н. І. Формування деонтологічних принципів державного регулювання аграрних відносин. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин*: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 17-18 травня 2013 року). Хмельницький, 2013. С. 330 – 333. С. 332.

актів із законодавством цих країн¹³⁷. Аграрно-правові проблеми євроінтеграції досліджувалися у роботах низки вітчизняних учених, зокрема А. Й. Богдана¹³⁸, Х. А. Григор'євої¹³⁹, А. В. Духневича¹⁴⁰, Т. О. Коваленко¹⁴¹, В. М. Корнієнко¹⁴², С. І. Марченко¹⁴³, В. В. Носіка¹⁴⁴, А. М. Статівки¹⁴⁵ та інших учених. Науковці доходять

---

¹³⁷ Духневич А. В. Правова регламентація застосування санітарних та фітосанітарних заходів в Україні у контексті вимог СОТ та ЄС. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 2 (10). С. 64 – 70.

¹³⁸ Богдан А. Й. Правове забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у контексті вимог законодавства ЄС: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Х., 2010. 20 с.

¹³⁹ Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України та ЄС: порівняльно-правовий аспект. *Правове забезпечення соціальної сфери*: матер. XI Міжнарод. наук. конф. (Одеса, 27 травня 2020 року) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Г. І. Чанишевої. Одеса: Фенікс, 2020. С. 259 – 261.

¹⁴⁰ Духневич А. В. Напрями еволюції аграрного права України в контексті СОТ та ЄС. *Історико-правовий часопис*. 2019. № 1 (13). С. 49 – 53; Духневич А. В. Напрями еволюції аграрного права у контексті міжнародної інтеграції України / Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносин в Україні: колективна монографія / відп. ред. Т. Є. Харитонова, І. І. Каракаш. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 214 – 236.

¹⁴¹ Коваленко Т. О. Правове регулювання маркування органічної сільськогосподарської продукції в Україні: апроксимація до вимог ЄС. *Правові засади ведення органічного землеробства*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29-30 вересня 2017 р.). Харків, 2017. С. 97 – 100.

¹⁴² Корнієнко В. М. Стан та проблеми вдосконалення аграрного законодавства України в умовах євроінтеграції. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах*: матер. наук.-практ. конф. (Харків, 20 квітня 2018 року). Харків, 2018. С. 190 – 192.

¹⁴³ Марченко С. І. Організаційно-правові питання товарного сільськогосподарського виробництва в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. К., 2008. 210 с.

¹⁴⁴ Носік В. В. Методологічні основи юридичної природи сучасного земельного та аграрного права у забезпеченні конкурентоспроможності України в умовах світових інтеграційних економічних та державно-правових явищ. *Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природоресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Біла Церква, 21-22 травня 2010 року). Біла Церква, 2010. С. 17 – 18.

схожих висновків про те, що національне законодавство має бути максимально швидко оновлене та адаптоване до взятих на себе Україною міжнародно-правових зобов'язань перед СОТ та ЄС у частині приведення санітарних та фітосанітарних вимог до міжнародних стандартів у цій сфері. Цим фактично на доктринальному рівні визнається потужний вплив міжнародного права на розвиток внутрішнього аграрного законодавства.

У результаті здійсненого дослідження можна підвести певні проміжні підсумки. По-перше, поняття СФЗ відповідно до Угоди СОТ про застосування СФЗ має дві складові: змістовно-цільову та формальну.

По-друге, юридична природа відносин застосування СФЗ є комплексною та має чотири невід'ємні складові: аграрно-правову, еколого-правову, адміністративно-правову та міжнародно-правову. Існує потреба у дослідженні цих правовідносин саме як єдиного комплексу, цілісної системи, що найбільш повно відобразить їх об'єктивну сутність. Ця потреба посилюється тенденцією перманентного взаємопроникнення виокремлених складових. Ці процеси найбільш яскраво проявляються у взаємозближенні аграрної та екологічної складової (екологізація аграрного виробництва), аграрної та міжнародної (новий етап розвитку вітчизняного аграрного права, продиктований потребами відповідності міжнародно-правовим зобов'язанням країни), екологічної та міжнародної (реалізація ідеї сталого розвитку у глобальному та національному масштабах) тощо.

По-третє, незважаючи на те, що виокремлені складові представляють собою тісно взаємопов'язаний комплекс, на нашу думку, можна встановити певну їх внутрішню ієрархію. Так, на наше переконання, базовою є саме аграрно-правова складова відносин застосування СФЗ, оскільки ці правовідносини зароджуються саме внаслідок сільськогосподарської діяльності, з огляду на її антропогенний вплив на

---

¹⁴⁵ Статівка А. М. Деякі проблеми правового регулювання агробізнесу в Україні. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України»* : матер. конф. (м. Одеса, 7-10 червня 2018 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 68 – 71.

природу, для задоволення потреб сільськогосподарських виробників та для захисту від негативних наслідків такого впливу. Еколого-правова складова є вторинною, оскільки виникає внаслідок появи екологічних ризиків у процесі застосування СФЗ під час сільськогосподарської діяльності. Адміністративно-правова складова є третинною, оскільки її поява обумовлена необхідністю встановлення публічного управління цими процесами з метою досягнення цілей та зменшення або повного усунення екологічних ризиків, що супроводжують застосування СФЗ. Міжнародно-правова складова юридичної природи відносин застосування СФЗ є наймолодшою та не могла б існувати без цілеспрямованих дій держави по набуттю міжнародних зобов'язань у цій сфері.

1.2. Законодавчі засади застосування санітарних та фітосанітарних заходів в Україні: становлення, еволюція та сучасний стан

Становлення законодавства у сфері застосування СФЗ має давню історію. У межах нашого дослідження нас цікавить ретроспектива правового регулювання цих відносин лише у контексті вивчення певного корисного досвіду. Наприклад, досить показовим у цьому аспекті був період кінця ХІХ-поч. ХХ ст. Зокрема, саме із цим часовим проміжком учені пов'язують зародження карантинного законодавства в дореволюційній Російській імперії, коли 6 квітня 1873 року був виданий указ про заборону ввезення в Росію виноградної лози. Мета указу полягала у попередженні завезення разом із посадковим матеріалом філоксери – шкідника винограду. Однак царський уряд запізнився: до 1872 року філоксера вже була завезена на територію Росії – у Крим, на Кавказ і в Бессарабію з «вкоріненим посадковим матеріалом», отриманим з Ерфурта (Німеччина)¹⁴⁶. Аналогічна картина спостерігалася і по іншим карантинним об'єктам. Так, в 1875 році царський уряд видав указ про заборону завезення з Америки саджанців картоплі і його бадилля, що було викликано

---

¹⁴⁶ Поспелов С. М., Шестиперова З. И., Долженко И. К. Основы карантина сельскохозяйственных растений. М. : Агропромиздат, 1985. 183 с.

загрозою проникнення на територію імперії колорадського картопляного жука та необхідністю захисту країни від цього небезпечного шкідника. Проте належний контроль за дотриманням цього заходу не був здійснений. Необхідність бавовняного карантину в дореволюційній Росії виникла в 1913 – 1914 рр. Наприкінці 1913 року низка приватних фірм замовила в Єгипті насіння бавовнику. У зв'язку з цим велике значення набула охорона бавовництва від завезення з насінням бавовняної молі (рожевого хробака) – шкідника, який завдає величезної шкоди економіці всіх країн світу¹⁴⁷. Так, історичний досвід зайвий раз підтверджує стратегічну важливість законодавчого забезпечення СФЗ та ретельного їх дотримання.

Досить активно розвивалося законодавство у ветеринарній сфері. Зокрема, у дореволюційний та радянський періоди було прийнято такі комплексні нормативні акти, як Статут лікарський (у частині, яка стосувалася ветеринарної справи), Ветеринарний кодекс УСРР 1925 року, Ветеринарні статuti Союзу РСР 1936, 1951, 1967 років, на основі яких розроблялись і приймалися численні відомчі нормативні акти в галузі ветеринарії¹⁴⁸.

У контексті мети нашого дослідження та для виконання поставлених перед ним завдань, наша увага буде приділена розвитку законодавства у сфері СФЗ у період незалежності України. Це продиктовано зокрема тим, що еволюція цих законодавчих засад нас цікавить передусім у світлі євроінтеграційних процесів, а також у контексті членства в СОТ. Як відомо, ці обставини з'явилися лише з набуттям Україною незалежності.

Якщо опиратися на отримані нами висновки з попереднього підрозділу, то стає зрозуміло, що комплексна юридична природа відносин застосування СФЗ у сільському господарстві породжує складну систему законодавства, що регулює відповідні відносини. Однак, оскільки аграрно-правова складова в них є базовою, саме аграрне законодавство формує основу законодавчого забезпечення відносин застосування СФЗ.

---

¹⁴⁷ Воронин Б. А., Воронина Я. В., Тухбатов И. А. Законодательство и практика в области карантина растений. *Аграрное образование и наука*. 2014. № 4. С. 1 – 14.

¹⁴⁸ Дурсунов М. О. Законодавче забезпечення ветеринарної справи в Україні у ХХ столітті: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.01. Харків, 2009. 21 с.

Вітчизняна наука багато та плідно досліджує проблематику джерел аграрного права. Так, Т.О. Коваленко вважає, що джерелам аграрного права властиві такі особливі юридичні ознаки як: 1) наявність уніфікованих актів аграрного законодавства, які є ядром аграрного законодавства; 2) відсутність єдиного кодифікованого акта; 3) велика вага та значимість актів локальної правотворчості; 4) збереження рекомендаційної правотворчості; 5) використання правових норм інших галузей права, які водночас належать і до норм аграрного, і до норм інших галузей права (земельного, фінансового, господарського тощо); 6) зростання ролі міжнародних норм права, уніфікація національного аграрного законодавства відповідно до вимог міжнародного права, умов участі в СОТ та його адаптація до законодавства ЄС¹⁴⁹. В. В. Панченко додає також такі характерні, на її думку, ознаки як: а) наявність неефективних (застарілих) правових норм, що супроводжується неналежним врегулюванням аграрних відносин; б) зростанням ролі законів у регулюванні аграрних відносин; в) значимістю внутрішньогосподарських локальних нормативно-правових актів сільськогосподарських підприємств; ж) зростанням ролі міжнародних нормативно-правових актів та подальшою потребою гармонізації аграрного законодавства до вимог законодавства ЄС та права СОТ¹⁵⁰. Остання ознака виділяється також Т. В. Курман, яка вважає, що характерною рисою законодавчої бази, що забезпечує функціонування сільськогосподарського виробництва у сучасних умовах розвитку глобалізаційних процесів, варто назвати актуалізацією значення норм міжнародно-правового характеру. Незважаючи на значний обсяг нормативного матеріалу, законодавча

---

¹⁴⁹ Коваленко Т. О. Джерела аграрного права України: сучасний стан та перспективи. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 7. С. 61 – 69.; Коваленко Т. О., Скічко К. І. Особливості міжнародного договору як джерела аграрного права України. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє*: матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2017 року). Одеса, 2017. С. 620 – 622.

¹⁵⁰ Панченко В. В. Деякі питання щодо аграрного законодавства на сучасному етапі його розвитку. *Актуальні проблеми соціального права. Еволюція правового регулювання аграрних, земельних та екологічних відносин*: Матеріали міжнар. наук.-практ. Конф. (м. Львів, 18 листопада 2016 р.). за заг. ред. П. Д. Пилипенка. Львів, 2016. С. 251 – 252.

база, що забезпечує функціонування сільськогосподарського виробництва в Україні, вбачається недостатньою для забезпечення ефективного, технологічно-інноваційного, еколого-збалансованого сільськогосподарського виробництва, тим більше орієнтованого на сталий розвиток. На сьогодні вона також залишається недостатньо адаптованою й до вимог законодавства ЄС, міжнародних договорів та угод, як прийнятих Україною в межах членства в СОТ, так й інших¹⁵¹.

Не дивно, що проблематика відповідності аграрного законодавства України міжнародним зобов'язанням перед СОТ та ЄС турбує багатьох вітчизняних учених, адже, як пише В. В. Носік, «система чинного земельного та аграрного законодавства не створюють належних правових передумов для конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників на внутрішньому і зовнішньому ринках за умов участі України у СОТ»¹⁵².

Звичайно, враховуючи особливості вітчизняної правової системи, основна увага дослідників сконцентрована на традиційному законодавстві. Проте учені, досконало вивчаючи джерела аграрного права, досліджують не лише нормативно-правові акти. Зокрема, цікавий вектор наукових пошуків продемонстровано у напрямі аналізу релігійних пам'яток як джерел аграрного права¹⁵³. Справді, деякі біблійні положення мають санітарно-фітосанітарний зміст, однак,

---

¹⁵¹ Курман Т. В. Характеристика законодавчої бази, що забезпечує функціонування сучасного сільськогосподарського виробництва *Актуальні проблеми соціального права. Еволюція правового регулювання аграрних, земельних та екологічних відносин: матеріали міжнар. наук.-практ. конференції* (м. Львів, 18 листопада 2016 р.). / за заг. ред. П. Д. Пилипенка. Львів, 2016. С. 244 – 246.

¹⁵² Носік В. В. Методологічні основи юридичної природи сучасного земельного та аграрного права у забезпеченні конкурентоспроможності України в умовах світових інтеграційних економічних та державно-правових явищ. *Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природоресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф.* (Біла Церква, 21-22 травня 2010 року). Біла Церква, 2010. С. 17 – 18.

¹⁵³ Єрмоленко В. М. Вплив релігійних норм на сучасне аграрне право. *Науковий вісник НУБіП України. Серія «Право»*. 2014. Вип. 197. Ч. 3. С. 37 – 42; Єрмоленко В. М. Релігійні норми як джерела аграрного права. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права: матер. конф.* (Київ, 22-23 травня 2015 року). Київ, 2015. С. 36 – 39.

незважаючи на зовнішню і змістовну схожість деяких заповідей з нормами сучасного аграрного законодавства, не йдеться про автентичну рецепцію релігійних норм до масиву чинного законодавства. Зв'язок між релігійними та правовими нормами проявляється через формування загальної правової культури та правосвідомості, які й виступають глибинними неформальними джерелами права. Саме таким чином прослідковується глибинний джерельний зв'язок між релігійними пам'ятками та сучасним законодавством¹⁵⁴.

Якщо ж зосередитися на дослідженні законодавчих засад застосування СФЗ, то передусім важливо встановити особливості їх становлення в Україні. Детальний аналіз розвитку законодавства України у сфері застосування СФЗ за період незалежності демонструє досить чітку внутрішню періодизацію цього процесу. Ми виділяємо три основні етапи еволюції вітчизняного законодавства щодо застосування СФЗ: 1) етап формування законодавства (1991–2004 роки); 2) етап підготовки вступу України до СОТ та гармонізації із її вимогами у сфері СФЗ (2005–2013 роки); 3) етап гармонізації із законодавством ЄС (2014 – до нині).

Кожен із виділених етапів має свої досить чітко окреслені часові рамки, специфічні риси та вирізняється власними правовими особливостями, на яких ми зупинимось докладніше.

Перший етап становлення законодавства незалежної України у сфері СФЗ має назву **етап формування (1991 – 2004)**. Характерними особливостями цього етапу можна вказати наступні:

1) *прийняття основних законів у цій сфері*. Справді, цей етап насичений прийняттям законодавчих актів, що встановлювали базові вимоги до застосування СФЗ. Варто особливо наголосити на тому, що в умовах дефіциту власного законодавства молодій державі одними з перших законів були прийняті саме аграрні закони щодо санітарних та фітосанітарних питань. Так, у 1992 році – на другому році незалежності – було прийнято Закон України «Про ветеринарну медицину». У 1993 році – Закон України «Про карантин рослин». У 1995 році – Закон

---

¹⁵⁴ Слаута Г. В. Щодо закріплення карантину тварин у давніх джерелах права. *Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи*: зб. матер. наук.-практ. конф. (Харків, 22 травня 2020 року). Харків: Юрайт, 2020. С. 271 – 274.

України «Про пестициди та агрохімікати». У 1997 році – Закон України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини». У 1998 році – Закону України «Про захист рослин».

Ці законодавчі акти склали первинну основу для регулювання відносин застосування СФЗ в Україні. Показово, що вони, незважаючи на численні зміни, редакції та доповнення, діють до сих пір;

2) *прийняття законів у зворотному порядку* – «від спеціального до загального». Так, спершу були прийняті закони про ветеринарну медицину, карантин рослин та пестициди і агрохімікати – і лише потім загальні закони про безпечність харчових продуктів та захист рослин. Подібний нормотворчий рух «від спеціального до загального» є типовим для історії становлення вітчизняної правової системи, адже є проявом головної проблеми її розвитку – відсутності концептуального бачення. Звичайно, це тягне за собою типові наслідки: численні законодавчі неузгодженості, дисбаланс системи законодавства, проблеми правозастосування тощо;

3) *певна «схематичність» законодавства першої хвилі (перших редакцій)*. Це означає, що прийняті у цей період закони були надто лаконічними, окреслювали правове регулювання відповідних відносин лише у загальних рисах, чого не було достатньо для їх практичного застосування. Така особливість пояснюється відсутністю на той час ясного концептуального бачення системи та змісту законодавства у цій сфері. Це потягло за собою цілком закономірне внесення змін та доповнень до відповідних законів, а також появу законодавства «другої хвилі» – прийняття нових редакцій вказаних законів (1996, 2001 – Закон України «Про ветеринарну медицину», 2003 – Закон України «Про карантин рослин», 2004 – Закон України «Про пестициди та агрохімікати»). Новими редакціями законів була здійснена спроба привести їх зміст до потреб практики у регулюванні відповідних відносин, однак без кардинальної зміни їх основного духу та правової моделі, закладеної в їх основу;

4) *залучення до міжнародно-правового регулювання відносин застосування СФЗ*. Важливим кроком у цьому напрямку можна вказати приєднання України до Конвенції заснування Європейської і Середземноморської організації захисту рослин (постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 1994 році № 38). Ця організація є

прикладом міжнародного співробітництва в запобіганні завезення і поширення шкідників і хвороб рослин і рослинних продуктів¹⁵⁵. Не менш важливим є вступ у 1994 році до Всесвітньої організації охорони здоров'я тварин (Міжнародного епізоотичного бюро) – міжурядової організації, створеної міжнародною угодою 25 січня 1924 року. Вимоги світового ветеринарного законодавства викладені головним чином у публікаціях МЕБ – Кодексі здоров'я наземних тварин та Кодексі здоров'я водних тварин, а також нормативних документах Комісії Кодексу Аліментаріус. Положення цих видань відображають тенденції світового ринку в етиці торгівлі, гігієні виробництва, якості та безпеки продукції. Велика увага в них приділяється питанням достовірності, доступності й відкритості інформації про зміну епізоотичної ситуації країн-членів і прийняті заходи щодо забезпечення ветеринарного благополуччя, доступності ветеринарних послуг та недопущення жорстокого поводження з тваринами¹⁵⁶. У Кодексах МЕБ відображені всі питання щодо заразних захворювань тварин, які мають важливе значення при міжнародних товаро-обмінних операціях, у тому числі і щодо хвороб, спільних для людей й тварин. У той же час Кодекси МЕБ не містять конкретні показники безпеки харчових продуктів, такі, наприклад, як допустимі межі вмісту токсичних речовин, антибіотиків тощо. Ці питання входять до компетенції Комісії Кодексу Аліментаріус¹⁵⁷.

Саме тому помітною подією стало утворення Національної комісії України із зводу харчових продуктів Кодекс аліментаріус (постанова Кабінету Міністрів України від 16 лютого 1998 року № 169), яка стала координуючим органом у сфері нормування, регламентації і стандартизації харчових продуктів за показниками їх якості та безпеки для здоров'я населення і виконання зобов'язань, що випливають із членства України у спільній комісії ФАО/ВООЗ

---

¹⁵⁵ Конвенція про заснування Європейської і Середземноморської організації захисту рослин 1951 року від 18.04.1951 року. *Офіційний вісник України*. 2006. № 39. Стор. 111. Ст. 2648.

¹⁵⁶ Невмержицька М. А. Міжнародні організаційно-правові аспекти ветеринарної справи. *Науковий вісник НУБіП. Серія «Право»*. 2014. Вип. 197. Ч. 1. С. 89 – 97.

¹⁵⁷ Невмержицька М. А. Міжнародні організаційно-правові аспекти ветеринарної справи. *Науковий вісник НУБіП. Серія «Право»*. 2014. Вип. 197. Ч. 1. С. 89 – 97.

(Продовольчої сільськогосподарської організації/Всесвітньої організації охорони здоров'я) із зводу харчових продуктів Кодекс аліментаріус (далі – комісія Кодекс аліментаріус)¹⁵⁸. Хоча статутом міжнародної Комісії Codex Alimentarius не передбачено, що у Комісії як допоміжного органу ФАО і ВООЗ є повноваження зобов'язувати держави застосовувати міжнародні стандарти Codex, тобто іншими словами, міжнародні харчові стандарти Codex Alimentarius носять рекомендаційний характер, однак фактично Codex Alimentarius служить «основою для національних стандартів продуктів харчування і відповідних норм і правил»¹⁵⁹;

5) *поява євроінтеграційного напрямку у формуванні законодавства щодо застосування СФЗ*. Документом, який підтверджує цю особливість, можна вказати Угоду про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їхніми державами-членами¹⁶⁰, яка підписана 14 червня 1994 року та ратифікована Верховною Радою України 10 листопада 1994 року¹⁶¹. Указана Угода започаткувала партнерство між Україною і Європейськими Співтовариствами та їхніми державами-членами, метою якого було забезпечення політичного діалогу між Сторонами, який сприятиме розвитку тісних політичних відносин, торгівлі, інвестицій і гармонійних економічних відносин між Сторонами й, таким чином, прискоренню їхнього сталого розвитку; створенню основ взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, цивільного, науково-технічного та культурного співробітництва;

---

¹⁵⁸ Про затвердження Положення про Національну комісію із зводу харчових продуктів Кодекс аліментаріус та її персонального складу: постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1999 року № 616. *Офіційний вісник України*. 1999. № 16. Стор. 29. (втратила чинність)

¹⁵⁹ Информационная записка ИНФОСАН (Международная сеть органов по безопасности пищевых продуктов) № 4/2008 – Codex Alimentarius. URL : www.who.int/foodsafety/fs_management/No_04_Codex_Jun08_ru.pdf

¹⁶⁰ Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їхніми державами-членами від 14.06.1994 року. *Офіційний вісник України*. 2006. № 24. Стор. 203. Ст. 1794 (втратила чинність)

¹⁶¹ Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: Закон України від 10.11.1994 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 46. Ст. 415.

підтримці зусиль України щодо зміцнення демократії й розвитку її економіки та завершення переходу до ринкової економіки (стаття 1 Угоди). Стаття 60 цієї Угоди безпосередньо регулювала питання співробітництва в сільському господарстві та агропромисловому секторі. Метою такого співробітництва, як зазначено в статті, є здійснення аграрної реформи, модернізація, перебудова та приватизація сільського господарства, агропромислового сектора та сектора послуг в Україні, розвиток внутрішнього та зовнішнього ринків для українських товарів за умов, які забезпечують захист навколишнього середовища, враховуючи необхідність посилення безпеки постачання продуктів харчування. Сторони висловили також прагнення до поступового наближення українських стандартів до технічних правил Співтовариства стосовно промислових і сільськогосподарських продуктів харчування, зокрема санітарні й фітосанітарні стандарти. У 2003 році була прийнята Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства ЄС¹⁶². При цьому певних конкретних вимог до зміни законодавства у сфері СФЗ не передбачалося.

Етап підготовки вступу України до СОТ та гармонізації із її вимогами у сфері СФЗ (2005–2013 роки) пройшов під егідою пристосування напрацьованого на той час законодавства до вимог СОТ. Офіційно Україна звернулася із заявою про приєднання до ГАТТ ще в 1993 році. З цього приводу велися двосторонні переговори щодо доступу нашої країни до ринків товарів та послуг. Переговори велися нерівномірно і непослідовно. У 1998 році вони були призупинені. Позитивні зрушення розпочалися у 2000 році. Офіційні наміри щодо вступу до СОТ визначені в Указах Президента «Про додаткові заходи по прискоренню вступу до Світової організації торгівлі» від 5.09.2001, «Про програму заходів щодо завершення вступу України до Світової організації торгівлі» від 5.02.2002 року¹⁶³. Однак активні відчутні кроки у напрямі підготовки законодавства у

---

¹⁶² Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст. 367.

¹⁶³ Семчик В. І. Організаційно-правові проблеми вступу України до СОТ і Європейського Союзу та участі у формуванні єдиного економічного простору. *Правова держава*. 2005. Вип. 16. С. 325 – 334.

сфері СФЗ розпочалися з 2005 року. Зокрема, цей орієнтир було окреслено у Законі України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року», який вперше встановив чіткі орієнтири формування державної аграрної політики¹⁶⁴. Саме тому схожі процеси переживало і аграрне законодавство в інших сферах, зокрема, С. І. Марченко, виділяла період з 2002 по 2008 (Н. К. – рік захисту дисертації) роки, що характеризувався, на її думку, поряд із збереженням диференційованого підходу до правового регулювання товарного сільськогосподарського виробництва, активізацією законотворчого процесу в сфері гармонізації чинного аграрного законодавства до вимог СОТ та ЄС¹⁶⁵. Варто окремо зазначити, що ці процеси – пристосування до вимог СОТ та гармонізація до законодавства ЄС – відбувалися паралельно, однак на виділеному нами проміжку часу саме необхідність форматування законодавства «під СОТ» була визначальною. Цей період мав свою власну правову специфіку, яку можна кристалізувати у наступному:

1) за цей період не було прийнято нових законів у сфері застосування СФЗ – натомість нормотворчі зусилля були спрямовані на зміну чинних на тоді законодавчих актів. Це проявилось передусім у черговій низці нових редакцій законів у сфері застосування СФЗ: 2005 – Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів», 2006 – законів України «Про ветеринарну медицину» та «Про карантин рослин». У цей період законодавство активно готувалося до вступу України до СОТ. Особливістю вступу до цієї організації треба визнати необхідність внесення за це певної «плати», а саме: ще не будучи членом організації, на етапі підготовки потрібно виконати вимоги до гармонізації свого законодавства до вимог СОТ¹⁶⁶. Це є своєрідним підтвердженням серйозності намірів. На прикладі

---

¹⁶⁴ Гаєцька-Колотило Я. З. Аграрна політика Української держави у контексті її побудови як соціальної та правової держави та інтеграції до ЄС. *Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права*: зб. матер. круг. столу (Харків, 24 трав. 2013). Х., 2013. С. 80 – 81. С. 80.

¹⁶⁵ Марченко С. І. Організаційно-правові питання товарного сільськогосподарського виробництва в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. К., 2008. 210 с.

¹⁶⁶ Маркі С. Членство України у Світовій організації торгівлі. *Міжнародна економічна політика*. 2004. Т. 1 (№ 1). С. 3 – 10.

України цей аспект добре простежується у відносинах на цьому часовому відрізку, коли за кілька років до фактичного прийняття до СОТ, наша держава вже пристосовувала своє національне законодавство до вимог цієї організації у сфері застосування СФЗ. Зокрема, були передбачені механізми, спрямовані на втілення у законодавстві принципів еквівалентності СФЗ, недискримінації, транспарентності тощо. У Законі України «Про ветеринарну медицину» було передбачено окремі розділи, присвячені правовому регулюванню відносин із неїстівними продуктами тваринного походження, ветеринарними препаратами, кормами. У всіх нових редакціях законів було введено поняття ризику, його аналізу. Значних змін зазнало законодавство про безпеку харчових продуктів, а саме: розвинено положення про санітарні заходи, запроваджено декларацію виробника, введено експлуатаційний дозвіл для потужностей, введено норми про заборону подвійного забою та продажу харчових продуктів домашнього виготовлення на агропродовольчих ринках (однак набуття ними чинності було відстрочено до 2010 року). Після прийняття у 2008 році до СОТ Україна продовжувала узгоджувати національне законодавство із взятими на себе зобов'язаннями. Цей процес у розрізі сільського господарства ґрунтовно розглядав А. В. Духневич¹⁶⁷.

На нашу думку, не досить вдалим є висновок деяких учених про те, що в результаті реформування законодавства у цій сфері, Україна об'єднала всі існуючі СФЗ у три базові закони: Закон «Про ветеринарну медицину», Закон «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» та Закон «Про карантин рослин», які будуть єдиними законами, що регулюватимуть питання СФЗ¹⁶⁸. На цьому етапі стало зрозуміло, що правовому регулюванню СФЗ «тісно» у тих кількох законах, які були прийняті на попередньому етапі та реформовані у поточному. Це стало передумовою тих змін, які прослідували на наступному етапі;

2) *запровадження до законодавства положень щодо використання на підприємствах системи забезпечення якості та*

---

¹⁶⁷ Духневич А. В. Приведення законодавства України у сфері АПК у відповідність до вимог СОТ. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 94 – 96.

¹⁶⁸ Олефір А. О., Олефіренко В. В. Розвиток нетарифного регулювання зовнішньої торгівлі України в умовах членства в СОТ. *Формування ринкової економіки*. 2012. № 27. С. 262 – 277.

безпеки НАССР – системи аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках;

3) прийняття програмних документів, зокрема у 2009 році Законом України була затверджена Загальнодержавна цільова економічна програма проведення моніторингу залишків ветеринарних препаратів та забруднюючих речовин у живих тваринах, продуктах тваринного походження і кормах, а також у харчових продуктах, підконтрольних ветеринарній службі, на 2010-2015 роки¹⁶⁹. Як пише С. І. Бугера, цей закон було прийнято зважаючи на особливу актуальність залежності якості сільськогосподарської продукції від дотримання технологічних норм щодо використання ветеринарних препаратів¹⁷⁰. Окрім спеціальних програмних документів у цей період також було прийнято загальну Державну цільову програму розвитку українського села на період до 2015 року, якою передбачалось, зокрема: удосконалення механізму здійснення державного контролю за дотриманням ветеринарних та санітарних вимог при утриманні тварин і виробництві продукції тваринного походження; – створення умов для здійснення контролю за вирощуванням тварин, якістю продовольчої сировини та харчових продуктів відповідно до регламентів СОТ; – визначення вимог до роботи контролюючих органів, які зобов'язані підвищити ефективність заходів щодо здійснення контролю за якістю харчових продуктів відповідно до регламентів СОТ; – акредитацію державних лабораторій ветеринарної медицини згідно з вимогами ISO/IEC 17025; – уточнення переліку СФЗ з метою його узгодження з Угодою СОТ про СФЗ; – удосконалення системи контролю за виконанням товаровиробниками вимог нормативних документів, технічних регламентів, пов'язаних з якістю продукції, вимог законодавства у

---

¹⁶⁹ Про Загальнодержавну цільову економічну програму проведення моніторингу залишків ветеринарних препаратів та забруднюючих речовин у живих тваринах, продуктах тваринного походження і кормах, а також у харчових продуктах, підконтрольних ветеринарній службі, на 2010-2015 роки: Закон України від 04.06.2009 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 42. Ст. 636.

¹⁷⁰ Бугера С. І. Проблеми правового регулювання ветеринарно_санітарного забезпечення якості сільськогосподарської продукції. *Підприємство, господарство і право*. 2011. № 11. С. 108 – 111.

сфері захисту прав споживачів, зміни ролі держави та операторів ринку щодо забезпечення безпечності харчових продуктів за європейськими принципами¹⁷¹;

4) *тенденція поступового посилення нормотворчих дій євроінтеграційного характеру.* Україна декларувала свій євроінтеграційний вибір послідовно протягом довгого часу. У рамках другого етапу ці тенденції розвинулися, зокрема, згідно з Планом дій «Україна – Європейський Союз» (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 лютого 2005 року № 36-р) передбачалось забезпечення прогресу у наближенні до законодавства ЄС у сфері відстеження харчового ланцюга «від поля до столу»; загальних принципів та вимог до безпеки продуктів харчування відповідно до постанови (ЄС) № 178/2002. Планувалось адаптувати законодавство щодо відповідальності за дефектну продукцію та загальну безпеку продукції¹⁷². Однак однією з головних вимог, що висувалися ЄС до України, був вступ до СОТ. Саме тому цей вектор став першочерговим на визначеному етапі, адже членство у СОТ розглядалося як необхідна передумова подальшого посилення інтеграції із ЄС.

2010 року було підписано Протокол до Угоди про партнерство й співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їхніми державами-членами про Рамкову угоду між Україною та Європейським Співтовариством про загальні принципи участі України в програмах Співтовариства¹⁷³, згідно з яким Україна

---

¹⁷¹ Залуцький І. Р. Концептуальні пріоритети державної політики розвитку сільських територій в умовах реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: специфіка актуалізації та проблеми реалізації. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. Вип. 3 (125). С. 153 – 161.

¹⁷² Бугера С. І. Якість сільськогосподарської продукції: проблеми адаптації законодавства до міжнародних вимог. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 62. С. 698 – 704.

¹⁷³ Протокол до Угоди про партнерство й співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їхніми державами-членами про Рамкову угоду між Україною та Європейським Співтовариством про загальні принципи участі України в програмах Співтовариства від 22.11.2010 року. *Офіційний вісник України*. 2011. № 92 / № 81. 2011. Ст. 2959. Стор. 143. Ст. 3360.

отримала право брати участь у всіх програмах Співтовариства, які є відкритими для участі України відповідно до положень цих програм.

Після прийняття України до СОТ у 2008 році, наприкінці аналізованого періоду відбувалися досить важливі зміни, які можна охарактеризувати як передвісники майбутнього етапу активної гармонізації із законодавством ЄС. Зокрема, важливим прикладом може послужити прийняття розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо проведення інституційної реформи у сфері здійснення санітарних та фітосанітарних заходів» від 25 червня 2012 року № 415-р. Першим завданням плану красномовно вказано саме приведення законодавства у сфері здійснення СФЗ у відповідність із законодавством ЄС. У рамках цього завдання передбачалося забезпечити підготовку стратегії наближення законодавства у сфері здійснення СФЗ до законодавства ЄС відповідно до майбутньої Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, включаючи створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі¹⁷⁴;

5) подальше долучення до міжнародно-правового регулювання відносин застосування СФЗ. Гарним прикладом є приєднання України до Міжнародної конвенції про захист рослин (Указ Президента від 31.01.2006 № 81/2006). Цією конвенцією передбачено, що її метою є забезпечення спільних і ефективних дій, спрямованих на запобігання введенню до складу рослинного чи тваринного світу і поширенню шкідників рослин і рослинних продуктів та сприяння вживанню відповідних заходів для боротьби з ними¹⁷⁵.

У цей період було ратифіковано Стокгольмську конвенцію про стійкі органічні забруднювачі (2001)¹⁷⁶. Першопочатково у цій конвенції

---

¹⁷⁴ Про затвердження плану заходів щодо проведення інституційної реформи у сфері здійснення санітарних та фітосанітарних заходів: розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 червня 2012 року № 415-р. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 136.

¹⁷⁵ Про приєднання України до Міжнародної конвенції про захист рослин: Указ Президента від 31.01.2006 № 81/2006. *Офіційний вісник України*. 2006. № 5. Стор. 45. Стаття 213.

¹⁷⁶ Про ратифікацію Стокгольмської конвенції про стійкі органічні забруднювачі: Закон України від 18.04.2007 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 30. Ст. 396.

перелік стійких органічних забруднювачів передбачав 12 сполук. Пізніше, у 2009 році було додано ще 9, у 2011 – ще один. Доповнення переліку було обумовлено розробкою та широким впровадженням нових хімічних сполук, що використовувалися у різних галузях народного господарства, а найбільше – в аграрному виробництві¹⁷⁷.

У цей період також було прийнято нове Положення про Національну комісію України з Кодексу аліментаріус (затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 3 липня 2006 року № 903). Незважаючи на відсутність у них стандартів Кодексу аліментаріус юридичної сили, держава має право вводити в своє національне законодавство положення єдиних міжнародних стандартів. У такий спосіб відбувається процес зближення права різних держав, що отримав в науці міжнародного права назву «гармонізація права». Слід звернути увагу на те факт, що посилення на міжнародні стандарти якості та безпеки продуктів харчування як на кращі заходи щодо створення сприятливих умов для міжнародної торгівлі харчовими продуктами містяться безпосередньо в Угоді про застосування СФЗ 1994 року. При цьому з метою забезпечення уніфікації щодо безпеки харчових продуктів в Угоді СФЗ визначені і обрані стандарти, методичні вказівки та рекомендації, прийняті Комісією Codex Alimentarius. Слід, мабуть, стверджувати, що стандарти Codex Alimentarius вважаються науково обґрунтованими і визнані еталонами, порівняно з якими оцінюються національні заходи та правила держав-членів СОТ¹⁷⁸.

Як бачимо, весь другий етап розвитку законодавства міцно пов'язаний із вимогами СОТ. І саме у цей період було здійснено значний крок у напрямі інтеграції України у світовий економічний простір – у 2008 році наша держава вступила до СОТ (Протокол про вступ України до Світової організації торгівлі від 5 лютого 2008 р. ратифіковано Законом України «Про ратифікацію Протоколу про

---

¹⁷⁷ Сидор В. Д. Хімічне забруднення довкілля: нові виклики і порушення екологічних прав громадян. *Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 31 трав. 2019 року). Київ, 2019. С. 200 – 202.

¹⁷⁸ Валетова Ю. А. Международные пищевые стандарты Codex Alimentarius: правовая природа и роль в гармонизации права. *Международное публичное и частное право*. 2011. № 1 (58). С. 9 – 12.

вступ України до Світової організації торгівлі» від 10 квітня 2008 р. № 250-VI). Ця подія мала надважливе значення для регулювання відносин у сфері застосування СФЗ, оскільки відтоді для України стали обов'язковими норми СОТ щодо регулювання СФЗ. Угода про сільське господарство є базовим документом СОТ, який регулює відносини щодо виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції¹⁷⁹. Правовим аспектам регулювання сфери санітарних та фітосанітарних правил присвячена ст. 14 Угоди про сільське господарство, на виконання якої 15.04.1994 було підписано Угоду про застосування СФЗ¹⁸⁰. Угода СОТ про застосування санітарних та фітосанітарних заходів (Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures) застосовується до всіх санітарних та фітосанітарних заходів, які можуть прямо чи опосередковано впливати на міжнародну торгівлю. Такі заходи повинні розроблятися та застосовуватися відповідно до положень цієї Угоди. СФЗ стосуються окремих ризиків, які створює міжнародна торгівля для здоров'я і життя людей та тварин і безпеки рослин. Заходи СФЗ можуть стосуватись як промислових, так і сільськогосподарських товарів, однак домінують на практиці останні (94 % випадків, що розглядались на засіданнях Комітету СОТ з питань СФЗ, пов'язані із сільськогосподарськими товарами)¹⁸¹.

У зв'язку зі вступом України до СОТ правове забезпечення виробничо-господарської діяльності аграрних товаровиробників суттєво розширилося за рахунок міжнародних договорів, що обумовило необхідність узгодження вітчизняного аграрного

---

¹⁷⁹ Статівка А. М. Деякі питання адаптації аграрного законодавства України у сфері дотримання санітарних та фітосанітарних заходів відповідно до вимог ЄС та СОТ. *Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції*: зб. матер. Міжнар. Конгресу (Одеса, 2 – 4 червня 2017 року). Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2017. С. 58 – 61.

¹⁸⁰ Невмержицька М. А. Угоди СОТ в системі ветеринарного законодавства. *Розвиток організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі*: матер. «круглого столу» (Харків, 13 червня 2014 року). Харків, 2014. С. 135 – 137.

¹⁸¹ Сикало О. О., Чернега Т. О., Дащенко А. В. Нормативні документи (ISO, МФСЗ, ДСТУ), що використовуються при викладанні дисциплін спеціалізації «Карантин рослин». Київ, 2015. 87 с.

законодавства з правом СОТ¹⁸². При цьому ідея полягає у тому, що сумісність національних торгово-політичних систем з системою СОТ має означати одночасно їх сумісність між собою, і це зводитиме перешкоди в міжнародній торгівлі до мінімуму¹⁸³.

Як зазначає А. В. Духневич, вступивши в СОТ, Україна отримала низку можливостей та перспектив, серед яких особливо вирізняється можливість вести переговори щодо зони вільної торгівлі з ЄС¹⁸⁴. Однак разом з цим після вступу України до СОТ у нашої держави існують постійні зобов'язання щодо трансформування власного законодавства України, оскільки прийняті та внесені зміни до законодавства у фітосанітарній сфері до і після вступу до СОТ не повністю усунули колізії, прогалини та інші недоліки чинного санітарного, ветеринарного, фітосанітарного законодавства, у правовому регулюванні аграрних відносин у цій сфері ще існує чимало проблем, які потребують розв'язання¹⁸⁵.

Етап гармонізації із законодавством ЄС (2014 – до нині) розпочався із підписанням Угоди про асоціацію із ЄС – наймасштабнішого міжнародного документу, який будь-коли уклала Україна. Підписання має величезний вплив на Україну і стосуватиметься, без перебільшення, кожної сфери нашого життя¹⁸⁶. О. М. Савельєва доводить, що ратифікація 16 вересня 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським

---

¹⁸² Полюхович Л. І. Організаційно-правові питання виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції у контексті вимог СОТ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Х., 2014. 18 с.

¹⁸³ Шишаев А. И. Правовые проблемы государственного регулирования внешней торговли товарами: международно-правовой аспект: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. М., 1998. 22 с.

¹⁸⁴ Духневич А. В. Підсумки, прогнози та перспективи договірної регулювання аграрних правовідносин у галузі тваринництва в умовах участі України в СОТ. *Форум права*. 2011. № 4. С. 234 – 239.

¹⁸⁵ Карпінська Н. В. Санітарні та фітосанітарні заходи у контексті вимог СОТ та ЄС. *Актуальні проблеми юридичної науки: зб. тез Міжнарод. наук. конф. «Сімнадцять осінніх юридичних читань»* (Хмельницький, 19 – 20 жовтня 2018 року). Ч. 2. С. 183 – 185.

¹⁸⁶ Маниліч М. І., Штерма Т. В. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: переваги та виклики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2015. Вип. 12. С. 14 – 17.

Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 р. детермінує подальшу адаптацію вітчизняних аграрно-правових норм до права ЄС. В умовах виконання Угоди про асоціацію з ЄС й запровадження поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС посилюється необхідність модернізації правових норм у сфері формування й реалізації аграрної політики України з урахуванням особливостей правового регулювання відносин, що функціонують в ЄС в рамках Спільної аграрної політики та зони вільної торгівлі¹⁸⁷. Практика свідчить, що переважна більшість зон вільної торгівлі між ЄС та третіми країнами передбачені угодами про асоціацію.

Варто особливо підкреслити, що угоди про асоціацію – це поняття права ЄС, українське законодавство не виокремлює такого типу міжнародних договорів. Тому зміст і правові аспекти цієї угоди визначаються передусім практикою їх використання в зовнішніх зносинах ЄС¹⁸⁸. При цьому, право ЄС поряд з нормами ГАТТ/СОТ здійснює визначальний вплив на зміст та правові механізми ЗВТ за участі цього об'єднання¹⁸⁹.

Основні положення щодо створення поглибленої та всеохоплюючої ЗВТ визначені у 15 главах розділу 4 Угоди про асоціацію «Торгівля та питання, пов'язані із торгівлею», а також 25 додатках та 2 протоколах до Угоди про асоціацію. Зазначений розділ охоплює такі питання: торгівля товарами; засоби захисту торгівлі; технічні бар'єри в торгівлі, санітарні та фітосанітарні заходи, митні питання та сприяння торгівлі; заснування підприємницької діяльності, торгівля послугами, електронна комерція; поточні платежі та рух капіталів; державні закупівлі; захист

---

¹⁸⁷ Савельєва О. М. Предмет аграрного права України в умовах сталого розвитку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Х., 2016. 20 с.

¹⁸⁸ Березовська І. А. Правові основи асоціації України з Європейським Союзом. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: зб. матеріалів круг. столу «Між партнерством та асоціацією. Польща та Україна перед обличчям нових умов процесу європейської інтеграції» (Київ, 25 листопада 2010 р.) Київ, 2011. Вип. 97. Ч. II. С. 120 – 124.

¹⁸⁹ Березовська І. А. Зона вільної торгівлі як складова Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 115. (Ч. II). С. 36 – 43.

прав інтелектуальної власності; конкуренція; торговельні відносини в енергетичній сфері; прозорість; торгівля і сталий розвиток; врегулювання суперечок; механізм посередництва¹⁹⁰.

У свою чергу ряд інших положень розділу 4 Угоди про асоціацію виходять далеко за межі класичних ЗВТ, що регулюються правом ГАТТ/СОТ, та передбачають не лише взаємне відкриття ринків для більшості товарів і послуг, а й зобов'язання України поступово наближувати власне законодавство до норм і стандартів ЄС у сфері торгівлі та суміжних галузях¹⁹¹.

Угода про асоціацію передбачає чіткий механізм контролю за виконанням Україною взятих зобов'язань. На відміну від добровільних зобов'язань України по гармонізації власного законодавства, передбачених раніше в Угоді про партнерство та співробітництво, відповідні положення Угоди про асоціацію мають обов'язковий характер, а їх виконання моніториться з боку ЄС. Такий механізм моніторингу включає здійснення постійного оцінювання з боку інститутів ЄС стану виконання і реалізації Україною заходів та зобов'язань, передбачених Угодою, зокрема щодо гармонізації законодавства. Це зумовить необхідність якісної зміни підходу України до здійснення гармонізації законодавства. У рамках ЗВТ позитивний результат такого моніторингу визначається обов'язковою передумовою для подальшого відкриття ринків ЄС для українських підприємців.

Беручи до уваги вищесказане, можна впевнено прогнозувати, що внаслідок укладання Угоди про асоціацію українська правова система почне зазнавати значний вплив права ЄС. Такий вплив здійснюватиметься шляхом поширення на український правопорядок значної частини вторинного законодавства ЄС, зокрема в сферах торгівлі та суміжних з нею питань¹⁹².

---

¹⁹⁰ Березовська І. А. Зона вільної торгівлі як складова Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 115. (Ч. II). С. 36 – 43.

¹⁹¹ Березовська І. А. Зона вільної торгівлі як складова Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 115. (Ч. II). С. 36 – 43.

¹⁹² Березовська І. А. Зона вільної торгівлі як складова Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 115. (Ч. II). С. 36 – 43.

Серед значної кількості зобов'язань, які Україна взяла на себе, підписуючи Угоду про асоціацію, ми хочемо звернути увагу на главу 4 «Санітарні та фітосанітарні заходи». Не применшуючи при цьому важливість інших розділів та глав, вважаємо, що глава 4 «Санітарні та фітосанітарні заходи» відіграє важливу роль у визначенні безпечності харчових продуктів, а тому й захисті життя та здоров'я людей. Недарма велика кількість проєктів ЄС, які реалізуються сьогодні в Україні, стосуються саме зазначеної сфери¹⁹³.

Метою глави 4 «Санітарні та фітосанітарні заходи» Угоди про асоціацію є сприяння здійсненню торгівлі товарами, що охоплюються санітарними та фітосанітарними заходами між Сторонами, забезпечуючи при цьому охорону життя й здоров'я людей, тварин та рослин шляхом забезпечення повної прозорості стосовно санітарних та фітосанітарних заходів, що застосовуються у торгівлі; наближення законів України до законів ЄС; визнання стану здоров'я тварин і рослин Сторонами та застосування принципу регіоналізації; установлення механізму визнання еквівалентності стосовно санітарних та фітосанітарних заходів, що застосовуються Сторонами; подальшого впровадження принципів Угоди про застосування санітарних та фітосанітарних заходів; установлення механізмів та процедур щодо сприяння торгівлі; покращення взаємозв'язку та співробітництва між Сторонами з питань санітарних та фітосанітарних заходів. Зазначена глава також має на меті досягнення взаємного розуміння між Сторонами стосовно стандартів утримання та поводження з тваринами (стаття 59)¹⁹⁴.

Третій етап розвитку законодавства у сфері СФЗ надзвичайно насичений та має власні характерні ознаки:

1) *планування нормотворчої діяльності відповідно до виконання Угоди про асоціацію*. Здійснюючи імплементацію глави 4 «Санітарні та фітосанітарні заходи», Україна має наблизити своє законодавство про санітарні та фітосанітарні заходи до законодавства ЄС, як це

---

¹⁹³ Годяк А. Деякі аспекти імплементації Глави 4 «Санітарні та фітосанітарні заходи» Угоди про асоціацію. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2018. Вип. 2. Ч. 1. С. 43 – 48.

¹⁹⁴ Годяк А. Деякі аспекти імплементації Глави 4 «Санітарні та фітосанітарні заходи» Угоди про асоціацію. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2018. Вип. 2. Ч. 1. С. 43 – 48.

визначено в Додатку V до Угоди про асоціацію. Із цією метою, не пізніше трьох місяців після набрання чинності Угоди про асоціацію, Україна зобов'язалася надати Підкомітету з управління санітарними та фітосанітарними заходами комплексну стратегію стосовно імплементації цієї глави, поділену на пріоритетні сектори, що стосуються заходів, визначених у Додатку IV-A, Додатку IV-B та Додатку IV-C до цієї Угоди, спрямованих на сприяння торгівлі певним видом товарів чи групою товарів. Ця стратегія мала слугувати довідковим документом для імплементації цієї Глави й бути доданою до Додатка V до цієї Угоди. Інша сторона-підписант Угоди про асоціацію, у свою чергу, зобов'язувалася здійснювати співробітництво щодо питань наближення законодавства та можливостей підвищення потенціалу, а Підкомітет з управління санітарними та фітосанітарними заходами – регулярно проводити моніторинг імплементації процесу наближення, передбаченого в Додатку V до цієї Угоди, щоб надавати рекомендації щодо заходів із наближення. На виконання взятих Україною зобов'язань 24 лютого 2016 року Кабінет Міністрів України розпорядженням № 228-р схвалив Всеохоплюючу стратегію імплементації глави IV (Санітарні та фітосанітарні заходи) розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію, якою передбачив заходи з імплементації (всього 70), терміни їх підготовки та впровадження. Стратегія охоплює три розділи: «Громадське здоров'я», «Здоров'я тварин», «Фітосанітарні заходи», які містять дев'ять підрозділів: «Базове законодавство», «Маркування та інформація про харчові продукти», «Заходи, що застосовуються до продуктів тваринного походження», «Інші заходи, зазначені у главі IV (Санітарні та фітосанітарні заходи)», «Заходи, які повинні бути включені після наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу» (належать до першого розділу), «Заходи, що застосовуються до основних категорій живих тварин», «Заходи, що застосовуються до кормових добавок та кормів», «Стандарти утримання та поводження з тваринами» (другий розділ) та «Рослини, продукти рослинного походження та інші об'єкти регулювання» (третій розділ)¹⁹⁵.

---

¹⁹⁵ Годяк А. Деякі аспекти імплементації Глави 4 «Санітарні та фітосанітарні заходи» Угоди про асоціацію. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2018. Вип. 2. Ч. 1. С. 43 – 48.

Проект цієї стратегії був розроблений за підтримки експертів проекту ЄС «Вдосконалення системи контролю безпечності харчових продуктів в Україні»¹⁹⁶. У Стратегії було визначено графік систематичної нормативно-правової адаптації вітчизняного законодавства у сфері СФЗ до законодавства ЄС. Відповідно до зазначеної Стратегії Україна повинна до кінця 2021 року запровадити у національне законодавство більше, ніж 250 актів ЄС, серед яких – сімдесят заходів з імплементації українського аграрного законодавства щодо основних принципів і вимог до безпечності харчових продуктів та кормів; державного контролю у сфері СФЗ; заходів, які застосовуються щодо маркування, заяв стосовно харчової цінності й користі для здоров'я людини; які застосовуються стосовно свіжого м'яса домашніх копитних тварин, птиці та заячих, промислових тварин і дичини, уключаючи внутрішні органи; щодо рубленого м'яса (фаршу), м'ясних напівфабрикатів, м'яса механічного обвалювання, м'ясних продуктів, продуктів риболовства, сирого молока, молозива, молочних продуктів і продуктів на основі молозива, щодо меду та продуктів бджільництва, харчових добавок; які застосовуються щодо генетично модифікованих організмів, і т. д.¹⁹⁷ У науці Стратегію назвали дороговказом для імплементації законодавства СФЗ¹⁹⁸.

Всеохоплюючій стратегії імплементації глави IV «Санітарні та фітосанітарні заходи» передував план заходів з імплементації Угоди про асоціацію на 2014–2017 роки, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 року № 847-р¹⁹⁹.

---

¹⁹⁶ Товкун І. М. Правове регулювання окремих положень Угоди в частині всеохоплюючої та поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 2 (5). С. 60 – 67.

¹⁹⁷ Карпінська Н. Санітарні та фітосанітарні заходи у контексті вимог Світової організації торгівлі та Європейського Союзу. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 2 (12). С. 85 – 89.

¹⁹⁸ Хоменко О. О. Виконання зобов'язань у аграрній сфері в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного та аграрного права в умовах євроінтеграції*: матер. «круглого столу» (Харків, 8 грудня 2017 року). С. 104 – 105.

¹⁹⁹ Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 року № 847-р. *Урядовий кур'єр*. 2014. № 185.

Щодо СФЗ План передбачав розроблення стратегії реформування сфери СФЗ (до січня 2015 року); завершення утворення компетентного органу та визначення контрольних-наглядних функцій у сфері СФЗ (2014–2015 роки); розроблення та подання на розгляд Кабінету Міністрів України проектів нормативно-правових актів з метою імплементації положень Регламенту 1830/2003 Європейського парламенту та Ради від 22 вересня 2003 року про відстеження й маркування генетично модифікованих організмів і відстеження продуктів харчування та кормів, вироблених із генетично модифікованих організмів, якими внесено зміни до Директиви 2001/18/ЄС (до серпня 2016 року); застосування принципу регіоналізації/зонування під час визнання стану здоров'я тварин і рослин (2014–2017 роки); виконання програми щодо боротьби зі сказом на території України в межах Угоди між Мінагрополітики та Міністерством сільського господарства й розвитку села Республіки Польщі; обмін інформацією з уповноваженими інституціями ЄС щодо законодавчих та інших процедурних змін, прийнятих у сфері СФЗ; застосування принципів сертифікації та процедур щодо сприяння торгівлі відповідно до Директиви 97/78/ЄС Ради від 18 грудня 1997 року, що встановлює принципи організації ветеринарних перевірок товарів, що ввозяться в Співтовариство з третіх країн (до грудня 2014 року). 18 лютого 2016 року Кабінет Міністрів України прийняв розпорядження № 217-р²⁰⁰, яким вніс зміни до Плану заходів щодо імплементації Угоди про асоціацію на 2014–2017 роки. Це розпорядження безпосередньо стосувалося здійснення СФЗ, оскільки змінами були виключені положення щодо вказаних заходів із зазначеного Плану, але одночасно його було доповнено окремим планом заходів щодо імплементації розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію на 2016–2019 роки. До вказаного розділу, як ми вже зазначали, належить глава IV «Санітарні та фітосанітарні заходи». Новий План заходів є більш деталізованим: окрім найменування заходу, терміну його виконання, відповідальних за виконання, установлені також завдання, індикатори виконання та

---

²⁰⁰ Про внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 847: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 р. № 217-р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 26. Ст. 1044.

джерела фінансування. Однак не зазначаються партнери з боку ЄС, які сприяють виконанню тих чи інших заходів, як це було в попередній редакції. У новому плані передбачено вирішення чотирьох основних завдань з імплементації глави IV «Санітарні та фітосанітарні заходи»: наближення законодавства України у сфері СФЗ до законодавства ЄС відповідно до додатків IV-A, IV-B, IV-C та V (містить п'ять різних заходів); завершення утворення компетентного органу та визначення контрольних-наглядових функцій у сфері СФЗ (три заходи); утворення на території України регіонів (зон) та компартментів (один захід); визнання Україною регіонів (зон) та/або компартментів, утворених на території ЄС (один захід). Термін виконання усіх заходів – 2016 рік, за винятком забезпечення реалізації Всеохоплюючої стратегії імплементації глави IV «Санітарні та фітосанітарні заходи» розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію, де термін виконання був встановлений до грудня 2019 року. Відповідальним за виконання більшості вказаних заходів є Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів – центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику в галузі ветеринарної медицини, сферах безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, карантину та захисту рослин, ідентифікації та реєстрації тварин, санітарного законодавства, державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів, рекламу в цій сфері тощо²⁰¹. Із метою забезпечення виконання Угоди про асоціацію, Кабінет Міністрів України Постановою від 31 травня 2017 року № 447 затвердив Порядок проведення планування, моніторингу та оцінки результативності виконання цієї Угоди²⁰². Зокрема міністерства, інші центральні

---

²⁰¹ Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 р. № 667. *Офіційний вісник України*. 2015. № 73. Ст. 2402.

²⁰² Питання проведення планування, моніторингу та оцінки результативності виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 р. № 447. *Офіційний вісник України*. 2017. № 53. Ст. 1605.

органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київську та Севастопольську міські державні адміністрації, відповідальні за виконання Угоди про асоціацію, було зобов'язано подавати Кабінету Міністрів України щокварталу до 10 числа наступного місяця комплексний звіт про стан виконання плану заходів з виконання Угоди в межах повноважень для проведення Урядовим офісом із питань європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України моніторингу та оцінки результативності виконання Угоди (указаний Урядовий офіс здійснює організаційне, експертно-аналітичне та інформаційне забезпечення діяльності Кабінету Міністрів України у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції, створений 2014 року з метою забезпечення належної організації реалізації завдань у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції та виконання Угоди про асоціацію, Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору, підписаної 9 липня 1997 року та Декларації про її доповнення від 21 серпня 2009 року²⁰³. На його основі 4 жовтня 2017 року створено Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції²⁰⁴). Також зазначеною постановою Секретаріат Кабінету Міністрів України було зобов'язано до 30 червня 2017 року розробити план заходів щодо виконання Угоди про асоціацію. Його було затверджено дещо пізніше – 25 жовтня 2017 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 1106²⁰⁵, якою затвердив ще один, вже новий План заходів із виконання Угоди про асоціацію (попередні автоматично втратили чинність). Порівняно з попередніми редакціями, затверджений План заходів є надзвичайно об'ємним та деталізованим

---

²⁰³ Про Урядовий офіс з питань європейської та євроатлантичної інтеграції: постанова Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2014 р. № 346. *Офіційний вісник України*. 2014. № 66. Ст. 1847.

²⁰⁴ Про Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції: постанова Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2017 р. № 759. *Офіційний вісник України*. 2017. № 84. Ст. 2565.

²⁰⁵ Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 року № 1106. *Урядовий кур'єр*. 2018. № 52.

документом: лише завдань, які Україна ставить перед собою з імплементації Угоди про асоціацію є 1943²⁰⁶. Ним передбачено реалізацію 433 заходів з адаптації національного аграрного законодавства до вимог *Acquis communautaire*²⁰⁷. Значно збільшилась кількість завдань і, відповідно, запланованих заходів щодо імплементації глави IV «Санітарні та фітосанітарні заходи» Угоди про асоціацію. Зокрема для імплементації цієї глави новий план установив 232 завдання, для досягнення яких необхідно здійснити понад 600 різноманітних заходів. Терміни виконання цих завдань є різними. Максимальний термін – до 31 грудня 2021 року. Два завдання перенесені з попереднього Плану у зв'язку з порушенням термінів виконання. Це встановлення загальних вимог до забезпечення безпечності харчових продуктів та кормів; забезпечення належного рівня захисту життя та здоров'я споживачів (зокрема шляхом встановлення вимог до розроблення, перегляду, затвердження та застосування СФЗ, регламентації вимог до операторів ринку харчових продуктів та кормів; встановлення вимог щодо забезпечення простежування операторами ринку харчових продуктів та кормів), а також проведення заходів, що застосовуються до харчових продуктів тваринного походження, відповідно до законодавства ЄС щодо контролю температур у транспортних засобах, сховищах і на складах харчових продуктів швидкої заморозки, призначених для споживання людиною²⁰⁸.

Отже, обов'язковість вимог Угоди про асоціацію зумовила необхідність чіткого плану виконання зобов'язань. Це стало передумовою активних змін законодавства на цьому етапі;

---

²⁰⁶ Годяк А. Деякі аспекти імплементації Глави 4 «Санітарні та фітосанітарні заходи» Угоди про асоціацію. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2018. Вип. 2. Ч. 1. С. 43 – 48.

²⁰⁷ Коваленко Т. О. Адаптація аграрного законодавства України до *acquis communautaire*: сучасний стан та перспективи. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 20 квітня 2018 року). Харків, 2018. С. 185 – 190.

²⁰⁸ Годяк А. Деякі аспекти імплементації Глави 4 «Санітарні та фітосанітарні заходи» Угоди про асоціацію. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2018. Вип. 2. Ч. 1. С. 43 – 48.

2) прийняття низки нових законів у сфері застосування СФЗ. За порівняно незначний проміжок часу нормотворчість у цій сфері дуже активізувалася. Були прийняті закони України «Про побічні продукти тваринного походження, не призначені для споживання людиною» (2015), «Про безпечність та гігієну кормів» (2017), «Про державний контроль за довготриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» (2017), «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» (2018). Усі ці закони ніби «відбрунькувалися» від попередніх законів. Наприклад, у 2017 році положення про регулювання відносин щодо кормів були винесені за рамки Закону України «Про ветеринарну медицину» та втілилися в самостійному законі. Так само у 2017 значна частина положень, що стосувалися державно-контрольних повноважень була винесена за рамки Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» та знайшла своє відображення у самостійному Законі України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин». На рік пізніше те саме відбулося із положеннями про інформування споживачів харчових продуктів.

Указані процеси спричинили значне розростання та ускладнення нормативно-правових засад ведення аграрного бізнесу в аспекті застосування СФЗ. Це є підтвердженням думки Т. О. Коваленко, яка відмітила, що розвиток аграрного законодавства України протягом останніх 20 років свідчить про наявність двох основних тенденцій: уніфікацію правового становища суб'єктів аграрного господарювання та диференціацію та ускладнення правового регулювання виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції. Зазначені тенденції нормотворення в цілому позитивно впливають на ефективність правового регулювання сільськогосподарського виробництва²⁰⁹;

---

²⁰⁹ Коваленко Т. О. Джерела аграрного права України: сучасний стан та перспективи. *Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна*: матер. Всеукр. круг. столу (Київ, 25 травня 2012 року). Київ, 2012. С. 40 – 43. С. 41.

3) *нормотворчість підкорена законодавству ЄС (змісту конкретних регламентів та інших актів із різних питань застосування СФЗ)*. Нова редакція Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» передбачає запровадження в Україні європейської моделі системи безпечності та якості харчових продуктів, яка побудована на принципі «від лану до столу» та вимогах простежування (відповідно до вимог Регламенту (ЄС) 178/2002), а також встановлює поступовий перехід операторами ринку на обов'язкове використання процедур, заснованих на принципах НАССР. Закон України «Про безпечність та гігієну кормів» теж запроваджує європейські вимоги (зокрема Регламент (ЄС) 183/2005²¹⁰, Регламент (ЄС) 1831/2003²¹¹, Регламент (ЄС) 767/2009²¹², Регламент Комісії (ЄС) 429/2008²¹³, Регламент Комісії (ЄС) 378/2005²¹⁴, Регламент (ЄС) 178/2002²¹⁵ та ін.) Закон України «Про

---

²¹⁰ Regulation (EC) № 183/2005 of the European Parliament and of the Council of 12 January 2005 laying down requirements for feed hygiene. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32005R0183&qid=1615205157786>

²¹¹ Regulation (EC) № 1831/2003 of the European Parliament and of the Council of 22 September 2003 on additives for use in animal nutrition. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32003R1831&qid=1615205198597>

²¹² Regulation (EC) № 767/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on the placing on the market and use of feed, amending European Parliament and Council Regulation (EC) No 1831/2003 and repealing Council Directive 79/373/EEC, Commission Directive 80/511/EEC, Council Directives 82/471/EEC, 83/228/EEC, 93/74/EEC, 93/113/EC and 96/25/EC and Commission Decision 2004/217/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009R0767&qid=1615205275775>

²¹³ Commission Regulation (EC) № 429/2008 of 25 April 2008 on detailed rules for the implementation of Regulation (EC) No 1831/2003 of the European Parliament and of the Council as regards the preparation and the presentation of applications and the assessment and the authorisation of feed additives. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008R0429&qid=1615205373329>

²¹⁴ Commission Regulation (EC) № 378/2005 of 4 March 2005 on detailed rules for the implementation of Regulation (EC) No 1831/2003 of the European Parliament and of the Council as regards the duties and tasks of the Community Reference Laboratory concerning applications for authorisations of feed additives. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32005R0378&qid=1615205408415>

державний контроль, що здійснюється з метою перевірки відповідності законодавству харчових продуктів та кормів, здоров'я та благополуччя тварин» впроваджує положення Регламенту (ЄС) 854/2004, Регламенту (ЄС) 669/2009, Регламенту (ЄС) 882/2004, Директиви 97/78/ЄС, Рішення Комісії 2006/778. Закон передбачає повне оновлення системи державного контролю, що базується на вимогах законодавства ЄС. У літературі зазначається про те, що на прийняття Закону України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» дуже сподівалося Представництво ЄС в Україні та неодноразово нагадувало, що розроблений законопроект є одним із зобов'язань України згідно з Угодою про асоціацію. «Він розроблений на основі норм європейського права. Законопроект визначає засадничі принципи та вимоги до державного контролю, що здійснюється державними інспекторами з метою перевірки відповідності законодавству про безпечність харчових продуктів та кормів, а також про здоров'я та благополуччя тварин. Ухвалення та імплементація цього законопроекту забезпечать наближення української системи контролю продуктів харчування до тієї, що вже діє у ЄС», – йдеться у повідомленні Представництва ЄС²¹⁶;

4) *оновлення існуючих законів у цій сфері.* Найбільш суттєву трансформацію пережив Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», який не лише отримав нову назву, але й втілює нову правову модель регулювання відносин відповідно до законодавства ЄС. Учені висловлюють різні думки з приводу нової редакції цього Закону. Наприклад, М. Носова вважає докорінно оновлений Закон важливим нормотворчим кроком. На її думку, він гарантує безпечність продукції на повному шляху харчового ланцюжка та надає змогу виявити усі критичні точки, які

---

²¹⁵ Regulation (EC) № 178/2002 of the European Parliament and of the Council of 28 January 2002 laying down the general principles and requirements of food law, establishing the European Food Safety Authority and laying down procedures in matters of food safety. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32002R0178&qid=1615205450221>

²¹⁶ Європейський Союз очікує від Ради остаточного ухвалення закону про держконтроль харчових продуктів. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/05/16/7065757>

можуть вплинути на безпечність кінцевого продукту, усунути шкідливі фактори та контролювати повний процес виробництва. Варто звернути увагу, що система НАССР є обов'язком в рамках законодавства більшості цивілізованих країн, таких як: країни ЄС, США, Канада, Японія, Нова Зеландія та інші. Внаслідок впровадження Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» на початок 2019 року майже на всіх українських підприємствах, діяльність яких так або інакше пов'язана з харчовими продуктами, була впроваджена система безпечності харчової продукції НАССР²¹⁷.

Оновленню підлягали не лише спеціальні законодавчі акти. Зокрема, у науці також наголошують на важливій ролі оновленого Митного кодексу України у регулюванні застосування санітарних та фітосанітарних норм відносно імпорту продукції²¹⁸;

5) *зростання кількості не формує систему*. Значне зростання нормативно-правової основи регулювання відносин застосування СФЗ не відбувається у напрямі формування їх чіткої системи, а є здебільшого механічним виконанням плану – прийняття законів, що є аналогами відповідних регламентів із законодавства ЄС. Як правильно наголошує Ю. Боснюк-Григор'єва, країни-учасниці ЄС є одночасно і членами СОТ, а тому Україна повинна розробити та прийняти такі нормативно-правові акти щодо СФЗ, які б задовольняли вимоги обох організацій і при цьому дати потужний імпульс для розвитку своєї економіки, проте не створити додаткові перешкоди для національного виробника. На думку вченої, незважаючи на значну кількість нормативно-правових актів щодо безпечності сільськогосподарської та харчової продукції, їх норми не завжди узгоджуються із досить

---

²¹⁷ Носова М., Цимбалюк С. Фітосанітарний контроль як складова державного регулювання екобезпеки. *Техногенно-екологічна безпека України: стан та перспективи розвитку*: матеріали ІХ Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (Ірпінь, 04-15 листопада 2019 року). Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. С. 127 – 130.

²¹⁸ Кобилянська А. В. Проблеми ефективності інфраструктури регулювання застосування санітарних та фітосанітарних норм до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. № 1. Серія „Економічні науки”*. 2015. № 1. С. 156 – 162.

жорсткими регламентами ЄС, а тому існує необхідність системного підходу у прийнятті законів у сфері забезпечення відповідних СФЗ²¹⁹;

б) основна концептуальна ідея нормотворчих дій цього етапу полягає у підвищенні безпечності харчової продукції шляхом впровадження простежуваності на усіх етапах її виробництва. Відповідно до стратегії нормотворчих дій прийнято низку законів, які створюють фундамент для адаптації української системи безпечності харчової продукції згідно із європейськими вимогами. Для реалізації ключового європейського принципу «від лану до столу» з вересня 2017 р. по 2018 р. (а з 2019 р. дрібними підприємствами) усіма великими вітчизняними виробниками харчової продукції з/без умісту необроблених інгредієнтів тваринного походження запроваджуються система НАССР, європейські правила виробництва органічної продукції тваринного і рослинного походження, вимоги до продуктів із какао й шоколаду та організації торгівлі рослинами, насінням рослин, продуктами рослинного походження²²⁰. Водночас, наразі Закон оперує поняттями СФЗ, стандарту, технічного регламенту, технічних умов, визначення яких закріплено у ст. 1 Закону. На практиці відбувається поступовий перехід від стандартів, перейнятих від СРСР (ГОСТ), на основі яких було створено національні стандарти (ДСТУ), до впровадження документів, гармонізованих до стандартів ЄС та міжнародних стандартів (ISO), введення системи аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках (НАССР). Внаслідок цього має місце складна ситуація, яка поки що не дає повного забезпечення безпечності та якості сільськогосподарської продукції, зокрема, тому що доки не відбулося повної заміни старих ГОСТ на нові ДСТУ, повільно здійснюється гармонізація національних вимог до безпечності

---

²¹⁹ Боснюк-Григор'єва Ю. Україна на шляху до європейських стандартів у сфері санітарних та фітосанітарних заходів: що зроблено та які виклики слід подолати. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 2 (10). С. 170 – 175.

²²⁰ Карпінська Н. В. Правова регламентація санітарних та фітосанітарних заходів в Україні у світлі вимог ЄС. *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації*: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ – м. Яремче, 20–22 вересня 2019 р.) / відп. ред. Н. Р. Кобецька. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. С. 165 – 168.

сільськогосподарської продукції, з європейськими та міжнародними вимогами, та їх впровадження у практику²²¹;

7) *дерегуляційні тенденції*. Передусім, важливим треба вказати прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо дерегуляції в агропромисловому комплексі» від 08.12.2015 року, яким було скасовано низку дозвільних документів та процедур, що були визнані зайвими та обтяжливими для агробізнесу. У цьому ж році також був прийнятий дерегуляційний Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про карантин рослин" щодо зменшення адміністративного навантаження»²²².

Отже, становлення та розвиток законодавства у сфері СФЗ наразі проходить складний етап, який був у цілому детермінований особливостями усього попереднього розвитку, а також є відображенням обраного євроінтеграційного курсу держави.

Звичайно, поряд із невинною еволюцією законодавчих актів у сфері застосування СФЗ, паралельно розвивалася і підзаконна нормативно-правова основа. Наразі вона представляє собою величезний обсяг джерел підзаконної нормотворчості різної юридичної сили та змісту. Класифікувати їх можна за багатьма критеріями, однак, на нашу думку, найбільш репрезентативною є багатоступенева класифікація за основними напрямками (сферами) застосування СФЗ. Отже, *підзаконні нормативно-правові акти*, що спрямовані на регулювання СФЗ, поділяються на:

1. *Акти, спрямовані на регулювання ветеринарно-санітарних заходів у тваринництві*. Ця група підзаконних актів досить об'ємна та представлена багатьма внутрішніми підкатегоріями, серед яких найбільш численними є, наприклад:

а) *акти, спрямовані на регулювання ветеринарно-санітарних заходів по окремих тваринах та різновидах продукції тваринного походження* (наказ Мінагрополітики «Про затвердження Ветеринарно-

---

²²¹ Яцков С. М., Павлюченко Ю. М. Роль держави у забезпеченні безпечності та якості сільськогосподарської продукції. *Журнал студентського наукового товариства*. 2019. С. 37 – 41.

²²² Про внесення змін до Закону України "Про карантин рослин" щодо зменшення адміністративного навантаження: Закон України від від 15.07.2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 35. Ст. 353.

санітарних вимог до утримання голубів» від 13.12.2012 № 769²²³; наказ Мінагрополітики «Про затвердження Ветеринарних та санітарних вимог до особистих селянських господарств – виробників сирого товарного молока» № 17 від 21.03.2002 року²²⁴ тощо)

б) *акти, спрямовані на регулювання ветеринарно-санітарних заходів, які покликані боротися із різними хворобами* (наприклад, наказ Державного комітету ветеринарної медицини України «Про затвердження Інструкції щодо діагностики, профілактики та боротьби з губчастоподібною енцефалопатією великої рогатої худоби» від 04.09.2008 року № 180²²⁵; наказ Мінагрополітики та продовольства «Про затвердження Інструкції щодо профілактики та ліквідації захворювання тварин на ящур» від 07.08.2017 року № 431²²⁶; наказ Міністерства агропромислового комплексу «Про затвердження інструкцій про заходи з профілактики та боротьби з інфекційними хворобами тварин: бруцельозом, сибіркою, хворобою Тешена свиней та анемією коней» від 25.01.2000 року № 4²²⁷ тощо);

в) *акти, спрямовані на регулювання процедурних аспектів здійснення ветеринарно-санітарних заходів* (наприклад, наказ Мінагрополітики «Про затвердження Переліку максимально допустимих рівнів небажаних речовин у кормах та кормовій сировині

---

²²³ Про затвердження Ветеринарно-санітарних вимог до утримання голубів: наказ Мінагрополітики від 13.12.2012 року № 769. *Офіційний вісник України*. 2013. № 15. Стор. 11. Ст. 529.

²²⁴ Про затвердження Ветеринарних та санітарних вимог до особистих селянських господарств – виробників сирого товарного молока: наказ Мінагрополітики від 21.03.2002 року № 17. *Офіційний вісник України*. 2002. № 15. Стор. 177. Ст. 842.

²²⁵ Про затвердження Інструкції щодо діагностики, профілактики та боротьби з губчастоподібною енцефалопатією великої рогатої худоби: наказ Державного комітету ветеринарної медицини України від 04.09.2008 року № 180. *Офіційний вісник України*. 2008. № 81. Стор. 154. Ст. 2750.

²²⁶ Про затвердження Інструкції щодо профілактики та ліквідації захворювання тварин на ящур: наказ Мінагрополітики та продовольства від 07.08.2017 року № 431. *Офіційний вісник України*. 2017. № 75. Стор. 401. Ст. 2312.

²²⁷ Про затвердження інструкцій про заходи з профілактики та боротьби з інфекційними хворобами тварин: бруцельозом, сибіркою, хворобою Тешена свиней та анемією коней: наказ Міністерства агропромислового комплексу від 25.01.2000 року № 4. *Офіційний вісник України*. 2000. № 11. Стор. 257. Ст. 439.

для тварин» від 19.03.2012 року № 131²²⁸; постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку та критеріїв уповноваження акредитованих лабораторій, у тому числі референс-лабораторій, та Порядку перевірки дотримання уповноваженими акредитованими лабораторіями, у тому числі референс-лабораторіями, критеріїв уповноваження та позбавлення такого уповноваження» від 10 січня 2019 року № 10²²⁹;

г) *акти, спрямовані на регулювання ветеринарно-санітарних заходів щодо кормів* (наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України «Про затвердження Порядку знищення, утилізації кормів, повернення їх в обіг для годівлі тварин або для інших, ніж годівля тварин, цілей» від 13.04.2020 року № 689²³⁰; наказ Мінагрополітики «Про затвердження Порядку проведення державної ветеринарно-санітарної експертизи кормів, кормових добавок та ветеринарних препаратів, які містять генетично модифіковані організми» 16.01.2018 року № 17²³¹ тощо);

д) *акти, спрямовані на регулювання адміністративних процедур* (наприклад, наказ Мінагрополітики «Про затвердження Правил заповнення, зберігання, списання ветеринарних документів та вимог

---

²²⁸ Про затвердження Переліку максимально допустимих рівнів небажаних речовин у кормах та кормовій сировині для тварин: наказ Мінагрополітики від 19.03.2012 року № 131. *Офіційний вісник України*. 2012. № 29. Стор. 86. Ст. 1081.

²²⁹ Про затвердження Порядку та критеріїв уповноваження акредитованих лабораторій, у тому числі референс-лабораторій, та Порядку перевірки дотримання уповноваженими акредитованими лабораторіями, у тому числі референс-лабораторіями, критеріїв уповноваження та позбавлення такого уповноваження: постанова Кабінету Міністрів України від 10 січня 2019 року № 10. *Урядовий кур'єр*. 2019. № 9.

²³⁰ Про затвердження Порядку знищення, утилізації кормів, повернення їх в обіг для годівлі тварин або для інших, ніж годівля тварин, цілей: наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 13.04.2020 року № 689. *Офіційний вісник України*. 2020. № 50. Стор. 40. Ст. 1575.

²³¹ Про затвердження Порядку проведення державної ветеринарно-санітарної експертизи кормів, кормових добавок та ветеринарних препаратів, які містять генетично модифіковані організми: наказ Мінагрополітики від 16.01.2018 року № 17. *Офіційний вісник України*. 2018. № 19. Стор. 64. Ст. 642.

до їх обліку» 01.08.2014 року № 288²³²; постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку видачі ветеринарних документів» від 21 листопада 2013 року № 857²³³;

е) *акти, що спрямовані на регулювання технічних аспектів застосування СФЗ* (наприклад, наказ Мінагрополітики «Про затвердження Інструкції з проведення санітарної обробки – дезінфекції, дезінсекції та дератизації об'єктів птахівництва» 20.06.2007 року № 69²³⁴);

2. *Акти, спрямовані на регулювання фітосанітарних заходів у рослинництві* (наприклад, наказ Мінагрополітики «Про затвердження Порядку оформлення Головним державним фітосанітарним інспектором України, головними державними фітосанітарними інспекторами в Автономній Республіці Крим, місті Києві, областях, їх заступниками та державними фітосанітарними інспекторами матеріалів про адміністративні правопорушення» 06.09.2013 року № 534²³⁵; наказ Мінагрополітики «Про затвердження Порядку офіційного встановлення та/або підтримання статусу місця виробництва або виробничої ділянки, вільних від регульованих шкідливих організмів, позбавлення такого статусу, його поновлення та інші умови офіційного встановлення місця виробництва або виробничої ділянки» від 07.08.2012 року № 487²³⁶;

---

²³² Про затвердження Правил заповнення, зберігання, списання ветеринарних документів та вимог до їх обліку: наказ Мінагрополітики від 01.08.2014 року № 288. *Офіційний вісник України*. 2014. № 83. Стор. 67. Ст. 2365.

²³³ Про затвердження Порядку видачі ветеринарних документів: постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013 року № 857. *Офіційний вісник України*. 2013. № 92. Стор. 53. Ст. 3401.

²³⁴ Про затвердження Інструкції з проведення санітарної обробки – дезінфекції, дезінсекції та дератизації об'єктів птахівництва: наказ Мінагрополітики від 20.06.2007 року № 69. *Офіційний вісник України*. 2007. № 53. Стор. 108. Ст. 2173.

²³⁵ Про затвердження Порядку оформлення Головним державним фітосанітарним інспектором України, головними державними фітосанітарними інспекторами в Автономній Республіці Крим, місті Києві, областях, їх заступниками та державними фітосанітарними інспекторами матеріалів про адміністративні правопорушення: наказ Мінагрополітики від 06.09.2013 року № 534. *Офіційний вісник України*. 2013. № 78. Стор. 103. Ст. 2908.

²³⁶ Про затвердження Порядку офіційного встановлення та/або підтримання статусу місця виробництва або виробничої ділянки, вільних від регульованих шкідливих організмів, позбавлення такого статусу, його поновлення та інші

наказ Мінагрополітики «Про затвердження Положення щодо здійснення аналізу ризиків для розробки та/або перегляду фітосанітарних заходів» від 11.06.2012 № 339²³⁷; наказ Мінагрополітики «Про затвердження уніфікованих форм актів, що складаються за результатами проведення планових (позапланових) заходів державного нагляду (контролю) щодо додержання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сферах карантину та захисту рослин» 07.05.2019 року № 242²³⁸ тощо;

3. *Акти, спрямовані на регулювання СФЗ щодо харчових продуктів, серед яких теж можна виділити тематичні підгрупи, наприклад:*

а) акти, що затверджують методичні настанови (наприклад, наказ МОЗ «Про затвердження Методичної настанови для виробників заморожених напівфабрикатів у тістовій оболонці» 11.12.2019 року № 2444²³⁹);

б) акти, що регламентують процедуру перевірок, вимоги до показників тощо (наприклад, наказ Мінагрополітики «Про затвердження Методів відбору зразків для визначення максимально допустимих рівнів мікотоксинів у харчових продуктах для цілей державного контролю» 22.05.2019 року № 264²⁴⁰; наказ МОЗ «Про затвердження Державних гігієнічних правил і норм «Регламент

умови офіційного встановлення місця виробництва або виробничої ділянки: наказ Мінагрополітики від 07.08.2012 року № 487. *Офіційний вісник України*. 2012. № 71. Стор. 276. Ст. 2892.

²³⁷ Про затвердження Положення щодо здійснення аналізу ризиків для розробки та/або перегляду фітосанітарних заходів: наказ Мінагрополітики від 11.06.2012 року № 339. *Офіційний вісник України*. 2012. № 52. Стор. 184. Ст. 2114.

²³⁸ Про затвердження уніфікованих форм актів, що складаються за результатами проведення планових (позапланових) заходів державного нагляду (контролю) щодо додержання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сферах карантину та захисту рослин: наказ Мінагрополітики від 07.05.2019 року № 242. *Офіційний вісник України*. 2019. № 50. Стор. 190. Ст. 1714.

²³⁹ Про затвердження Методичної настанови для виробників заморожених напівфабрикатів у тістовій оболонці: наказ МОЗ від 11.12.2019 року № 2444. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2444282-19#Text>

²⁴⁰ Про затвердження Методів відбору зразків для визначення максимально допустимих рівнів мікотоксинів у харчових продуктах для цілей державного контролю: наказ Мінагрополітики від 22.05.2019 року № 264. *Офіційний вісник України*. 2019. № 52. Стор. 148. Ст. 1817.

максимальних рівнів окремих забруднюючих речовин у харчових продуктах» 13.05.2013 року № 368²⁴¹; наказ МОЗ «Про затвердження Показників безпечності харчових продуктів «Максимальні межі (рівні) залишків діючих речовин ветеринарних препаратів у харчових продуктах тваринного походження» 23.12.2019 № 2646²⁴²;

в) акти, що регулюють окремі виробничі процеси, які мають вплив на безпеку харчових продуктів та відповідність вимогам щодо СФЗ (наприклад, наказ МОЗ «Про затвердження Правил додавання вітамінів, мінеральних речовин та деяких інших речовин до харчових продуктів» 16.07.2020 року № 1613²⁴³);

г) акти, що регламентують питання інформування споживачів (наказ МОЗ «Про затвердження Вимог до тверджень про поживну цінність харчових продуктів та тверджень про користь для здоров'я харчових продуктів» 15.05.2020 року № 1145²⁴⁴);

4. Акти, що регламентують застосування СФЗ у різних сферах сільського господарства (наприклад, постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку встановлення спеціальних умов імпорту харчових продуктів та кормів» від 9 жовтня 2019 року № 869²⁴⁵; постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження

---

²⁴¹ Про затвердження Державних гігієнічних правил і норм "Регламент максимальних рівнів окремих забруднюючих речовин у харчових продуктах»: наказ МОЗ від 13.05.2013 року № 368. *Офіційний вісник України*. 2013. № 42. Стор. 154. Ст. 1526.

²⁴² Про затвердження Показників безпечності харчових продуктів "Максимальні межі (рівні) залишків діючих речовин ветеринарних препаратів у харчових продуктах тваринного походження»: наказ МОЗ від 23.12.2019 № 2646. *Офіційний вісник України*. 2020. № 7. Стор. 30. Ст. 306.

²⁴³ Про затвердження Правил додавання вітамінів, мінеральних речовин та деяких інших речовин до харчових продуктів: наказ МОЗ від 16.07.2020 року № 1613. *Офіційний вісник України*. 2020. № 77. Стор. 76. Ст. 2476.

²⁴⁴ Про затвердження Вимог до тверджень про поживну цінність харчових продуктів та тверджень про користь для здоров'я харчових продуктів: наказ МОЗ від 15.05.2020 року № 1145. *Офіційний вісник України*. 2020. № 65. Стор. 218. Ст. 2116.

²⁴⁵ Про затвердження Порядку встановлення спеціальних умов імпорту харчових продуктів та кормів: постанова Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2019 року № 869. *Офіційний вісник України*. 2019. № 82. Стор. 93. Ст. 2796.

Порядку надання інформації про події та ситуації, що становлять загрозу життю і здоров'ю, санітарному та епідемічному благополуччю населення» від 21 серпня 2019 року № 818²⁴⁶; постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення державного контролю у країнах-експортерах» від 5 липня 2019 року № 589²⁴⁷; наказ Мінекономрозвитку «Про затвердження Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях» від 09.06.2020 року № 1073²⁴⁸; наказ Держветфітослужби «Про затвердження Кодексу поведінки посадових осіб Державної ветеринарної та фітосанітарної служби України, що виконують функції державного контролю та нагляду у сфері здійснення санітарних та фітосанітарних заходів» від 30 вересня 2013 року № 2134²⁴⁹ тощо).

У цілому процес еволюції підзаконної нормативно-правової бази, звичайно, відповідає загальній періодизації розвитку законодавства у сфері застосування СФЗ та є віддзеркаленням загальних тенденцій його формування та зміни. Однак це не позбавляє підзаконну нормативно-правову основу власної специфіки та своєрідних особливостей. Так, якщо аналізувати розвиток підзаконної

---

²⁴⁶ Про затвердження Порядку надання інформації про події та ситуації, що становлять загрозу життю і здоров'ю, санітарному та епідемічному благополуччю населення: постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 818. *Офіційний вісник України*. 2019. № 70.

²⁴⁷ Про затвердження Порядку здійснення державного контролю у країнах-експортерах: постанова Кабінету Міністрів України від 5 липня 2019 р. № 589. *Офіційний вісник України*. 2019. № 55. Стор. 87. Ст. 1923.

²⁴⁸ Про затвердження Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях: наказ Мінекономрозвитку від 09.06.2020 року № 1073. *Офіційний вісник України*. 2020. № 65. Стор. 187. Ст. 2109.

²⁴⁹ Про затвердження Кодексу поведінки посадових осіб Державної ветеринарної та фітосанітарної служби України, що виконують функції державного контролю та нагляду у сфері здійснення санітарних та фітосанітарних заходів: наказ Держветфітослужби від 30 вересня 2013 року № 2134. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN92135.html

нормативно-правової основи відносин застосування СФЗ, то можна вказати на кілька основних тенденцій останніх років (тобто тенденцій, що притаманні євроінтеграційному етапу розвитку законодавства):

- змінюються основні відомчі видавники підзаконних нормативно-правових актів. Передусім це пов'язано із ліквідацією профільного Міністерства аграрної політики та продовольства України та передачею його основних функцій Міністерству розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства. Крім того, збільшується роль МОЗ України у регулюванні відносин застосування СФЗ, особливо щодо харчових продуктів;

- зменшується питома вага підзаконних актів, спрямованих на регулювання дозвільно-ліцензійних відносин у сфері застосування СФЗ. Варто зазначити, що до 2016 року їх частка була помітно більшою, натомість протягом останніх кількох років значна кількість таких підзаконних актів втратила чинність. Ця тенденція пов'язана із тим, що були суттєво змінені основні моделі правовідносин у сфері застосування СФЗ у тваринництві, рослинництві, виробництві харчових продуктів. Поступово законодавство відмовилося від моделі тотального державного контролю над виробництвом та обігом продукції та перейшло на модель формування простежуваності виробництва на усіх його етапах без супутнього видання величезної кількості дозволів та ліцензій;

- яскраво виражений євроінтеграційний зміст та контекст прийняття підзаконних нормативно-правових актів у сфері застосування СФЗ.

Отже, тенденції, притаманні розвитку підзаконної нормативно-правової основи застосування СФЗ цілком відповідають характеристикам третього євроінтеграційного етапу у розвитку законодавства України.

Окремої уваги заслуговує питання використання **міжнародних стандартів** у сфері застосування СФЗ. Важливість встановлення поняття міжнародних стандартів в рамках «права СОТ» обумовлена безпосередньо змістом норм «права СОТ», які прямо та опосередковано наказують використовувати міжнародні стандарти в самих різних сферах міжнародних торгових відносин (технічне регулювання, інвестиції, захист навколишнього середовища, санітарне і фітосанітарне регулювання). Виходячи з різноманіття

значень поняття «міжнародний стандарт» і ґрунтуючись на їх аналізі, М. Р. Салия пропонує наступне визначення міжнародних стандартів: це правила поведінки і / або вимоги, які визначають елементи належного змісту даної поведінки, що можуть мати або не мати юридичну обов'язковість, які звернені до учасників міжнародних відносин, у т. ч. і тих, що регулюються «правом СОТ». Такий варіант визначення відображає, по-перше, зміст міжнародних стандартів, по-друге, функцію, яку виконують міжнародні стандарти в рамках «права СОТ», по-третє, їх характер з точки зору юридичної сили, по-четверте, коло осіб, до яких звернені міжнародні стандарти²⁵⁰.

Україна активно використовує міжнародні стандарти, бере участь у їх розробці і реєструє офіційні переклади міжнародних стандартів по СФЗ. Розробка національних та застосування міжнародних стандартів дозволяє формувати систему якості в галузі карантину рослин та забезпечити повне виконання Україною своїх зобов'язань в рамках МККЗР та Угоди про СФЗ, зокрема, фітосанітарної безпеки експортних підкарантинних вантажів, підвищення конкурентоздатності української рослинної продукції на світовому ринку²⁵¹.

А. В. Духневич присвятив значну увагу питанню міжнародних стандартів у сфері застосування СФЗ. Зокрема, учений пише про те, що міжнародні стандарти з фітосанітарних заходів (МСФЗ) – листопад 1997 року, частково змінені у 2002 році – встановлюють процедуру фітосанітарної сертифікації, вимоги до персоналу, процедури огляду при реекспорті рослин та продукції з них. Варто зауважити, що у цих стандартах передбачений принцип простежуваності – Національна організація з карантину рослин повинна мати можливість відстежувати вантажі та їх сертифікацію протягом усіх стадій їх виробництва, обслуговування і транспортування до місця експорту. Ці стандарти підготовлені Секретаріатом Міжнародної конвенції із захисту рослин як частина всесвітньої програми політики та технічної підтримки стосовно карантину рослин Організації з питань продовольства та сільського

---

²⁵⁰ Салия М. Р. Международные стандарты в теории и практике «права ВТО»: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2018. 23 с.

²⁵¹ Сикало О. О., Чернега Т. О., Дащенко А. В. Нормативні документи (ISO, МФСЗ, ДСТУ), що використовуються при викладанні дисциплін спеціалізації «Карантин рослин». Київ, 2015. 87 с.

господарства ООН (АО). Ця програма надає членам ФАО та іншим зацікавленим сторонам ці стандарти, вказівки та рекомендації щодо гармонізації фітосанітарних заходів на міжнародному рівні з метою спрощення торгівлі та уникнення застосування не виправданих заходів, які могли б чинити перешкоди для торгівлі. МСЗ являють собою стандарти, вказівки та рекомендації, визнані основою фітосанітарних заходів, що застосовуються членами СОТ в рамках Угоди про СФЗ. Країнам, які не є учасницями МКЗР, також рекомендовано дотримуватися цих стандартів. Вони розповсюджуються і через регіональні організації в цілому світі²⁵².

Аналіз правових особливостей міжнародних стандартів у сфері СФЗ дає можливість виділити кілька їх характерних рис:

1) *рекомендаційний характер*, тобто вони не є самостійним джерелом права. При цьому треба підкреслити, що це не впливає на їх авторитет та впливовість. Як пише Б. В. Коваленко, ознака обов'язковості в міжнародно-правовому середовищі не є ключовою для визначення джерел права, натомість, головною ознакою є присутність нормативно-правової ідеї, що здатна вплинути на формування відповідної галузі права²⁵³;

2) *опосередкована дія шляхом покладення їх в основу національного законодавства*. При чому з метою прискорення та спрощення прийняття міжнародних та європейських стандартів, як національних, реалізується концепція впровадження стандартів ЄС за методом «обкладинки»: міжнародні стандарти приймаються як національні мовою оригіналу²⁵⁴;

3) *виступають важливим інструментом гармонізації (або уніфікації) положень національних законодавств* щодо застосування СФЗ. Міжнародні стандарти виступають засобом гармонізації заходів, прийнятих членами СОТ для забезпечення прозорості,

---

²⁵² Духневич А. Правове регулювання фітосанітарного контролю в Україні у відповідності до норм СОТ. *Юридичний вісник*. 2014. № 2. С. 289 – 294.

²⁵³ Коваленко Б. В. Юридична природа стандартів як джерел екологічного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2019. 19 с.

²⁵⁴ Назаренко О. А. Порівняльний аналіз методів нетарифного регулювання зовнішньої торгівлі України та зарубіжних країн. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. № 4 (69). С. 39 – 45.

лібералізації, вільного і безперешкодного здійснення міжнародної торгівлі в рамках багатосторонньої торговельної системи²⁵⁵;

4) *слабка можливість впливу на розробку та зміну міжнародних стандартів у сфері СФЗ*. При всій значущості міжнародних стандартів, належний рівень їх якості все частіше ставиться під сумнів. Щоб змінити це на краще, необхідно ввести додаткові положення в угоди СОТ з міжнародними органами стандартизації про те, що останні повинні гарантувати об'єктивність та неупередженість при розробці міжнародних стандартів²⁵⁶.

5) *презумпція непротириччя заходів, що застосовані з урахуванням міжнародних стандартів*. Угода СФЗ закріплює право членів вживати СФЗ, необхідні для захисту життя чи здоров'я людей, тварин або рослин, які можуть бути відмінними від міжнародних стандартів (закріплених, наприклад, у «Кодексі Аліментаріус»). Однак встановлюється наступна презумпція: заходи, засновані на міжнародних стандартах, відповідають вимогам положень СОТ, що може служити підставою для захисту в разі виникнення спору²⁵⁷; натомість такі СФЗ, що не відповідають міжнародним стандартам, потребують додаткового обґрунтування. Це *de facto* говорить про особливий статус міжнародних стандартів. Отже, міжнародні стандарти формують основу для критеріїв оцінки правомірності оспорюваного заходу (США – тварини; ЄС – гормони, Австралія – лосось, ЄС – сардини)²⁵⁸. Наприклад, у справі ЄС – гормони²⁵⁹ представникам ЄС не

---

²⁵⁵ Салия М. Р. Международные стандарты в теории и практике «права ВТО»: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2018. 23 с.

²⁵⁶ Салия М. Р. Международные стандарты в теории и практике «права ВТО»: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2018. 23 с.

²⁵⁷ Wolfrum R. General International Law (Principles, Rules, and Standards) / Max Planck Encyclopedia of Public International Law [MPEPIL]. December. 2010. URL: <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1408>

²⁵⁸ Салия М. Р. Международные стандарты в теории и практике «права ВТО»: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2018. 23 с.

²⁵⁹ European Communities – Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones) (US). URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds26_e.htm; European Communities – Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones) (Canada). URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds48_e.htm

вдалося довести обґрунтованість застосованих заходів, що не були запроваджені відповідно до міжнародного стандарту Кодексу Аліментаріус. У справі ЄС – *Сардини*²⁶⁰ Апеляційний орган СОТ дійшов висновку про те, що застосований захід був неправомірним (тобто таким, що суперечить праву СОТ), оскільки технічний регламент ЄС, який його передбачав, не був розроблений на основі міжнародного стандарту Кодексу Аліментаріус. Це підвищує роль та значення документів, які розробляють Комісія Кодексу Аліментаріус, МЕБ, МКЗР. Фактично вони є організаціями – супутніми системі СОТ, вони виконують свою діяльність згідно з цілями угод СОТ²⁶¹.

Отже, підводячи проміжні підсумки, можна вказати наступне.

По-перше, система законодавства, що регулює відносини застосування СФЗ в Україні, розвивається під впливом багатьох внутрішніх та зовнішніх факторів, у зв'язку з чим має власні особливості. Зокрема, еволюція законодавства у сфері застосування СФЗ пройшла три етапи: 1) етап формування законодавства (1991–2004 роки); 2) етап підготовки вступу України до СОТ та гармонізації із її вимогами у сфері СФЗ (2005–2013 роки); 3) етап гармонізації із законодавством ЄС (2014 – до нині). Процес розвитку національного законодавства був максимально самостійним на початку незалежності України, а згодом був підкорений двом взаємопов'язаним стратегіям нормотворчості: провідній – євроінтеграційній та супутній – досягненні членства у СОТ.

По-друге, спостерігається ускладнення системи законодавства у сфері застосування СФЗ, а саме шляхом фізичного збільшення кількості нормативно-правових актів, що регулюють ці відносини; появи нових правових інститутів у цій сфері; деталізації нормативних вимог, їх значної спеціалізації. Провідним фактором ускладнення законодавства є подвійна дія міжнародно-правових зобов'язань у сфері застосування СФЗ, а саме: реалізація вимог СОТ у сфері застосування СФЗ поєднана із необхідністю виконання умов Угоди про асоціацію із ЄС.

---

²⁶⁰ European Communities – Trade Description of Sardines. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds231_e.htm

²⁶¹ Чуйко Н. А. Международно-правовые стандарты и регулирование безопасности продуктов питания в праве ВТО. *Журнал российского права*. 2014. № 8. С. 126 – 136.

1.3. Право СОТ та право ЄС щодо санітарних та фітосанітарних заходів: методологічні проблеми застосування в Україні

Вступ України до СОТ та підписання Угоди про асоціацію з ЄС не можна розглядати як одномоментні дії – ці юридичні факти породили цілу низку теоретико-методологічних та практичних питань, які ще чекають свого вирішення. Особливо гостро ці питання проявляються щодо застосування СФЗ, оскільки це є сферою перетину державно-владних повноважень, бізнес-інтересів, екологічних проблем, питань охорони життя і здоров'я людини та майбутніх поколінь, допустимих меж біотехнологічного розвитку тощо.

Для того щоб визначити вплив та особливості застосування права СОТ до регулювання відносин щодо СФЗ, необхідно передусім встановити специфіку такого права, визначити систему його джерел тощо.

Базовим документом СОТ є Угода про заснування СОТ. Дослідники відмічають, що сама Угода про СОТ практично не несе змістовного навантаження щодо правил застосування заходів державного регулювання, а лише встановлює загальні юридичні та організаційні межі для застосування таких правил та зобов'язань, які містяться у відповідних додатках. Окрім основного тексту документ містить чотири додатки до цієї Угоди, які складають її невід'ємну частину та несуть основне змістовне навантаження:

Додаток 1А – багатосторонні угоди щодо торгівлі товарами:

– Генеральна угода про торгівлю товарами (Генеральна угода про тарифи та торгівлю 1947 та 1994 рр. – ГАТТ) – визначає основні режими торгівлі товарами, права та обов'язки членів СОТ у цій сфері;

– Угода про сільське господарство – визначає особливості регулювання торгівлі сільськогосподарськими товарами та механізми застосування заходів державної підтримки виробництва і торгівлі в цьому секторі;

– Угода щодо текстильних виробів та одягу;

– Угода щодо застосування санітарних та фітосанітарних заходів – визначає умови застосування заходів санітарного та фітосанітарного контролю;

– Угода про технічні бар'єри в торгівлі (Угода ТБТ) – визначає умови застосування стандартів, технічних регламентів;

- Угода про застосування статті VII ГАТТ 1994 р. – визначає правила оцінки митної вартості товару;
- Угода про інвестиційні заходи, пов'язані з торгівлею (ТРИМС);
- Угода про застосування статті VI ГАТТ 1994 р. (стосовно антидемпінгового мита);
- Угода про перевантажувальні інспекції;
- Угода про субсидії та компенсаційні заходи;
- Угода про правила походження
- Угода про процедури імпортного ліцензування;
- Угода про захисні заходи – визначає умови та процедури застосування заходів для протидії зростаючому імпорту.

Додаток 1В: Генеральна угода про торгівлю послугами (ГАТС).

Додаток 1С: Угода про торгові аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС).

Додаток 2: Домовленість про правила та процедури врегулювання суперечок – встановлює умови та процедури вирішення спорів між членами СОТ у зв'язку з виконанням ними зобов'язань по всім угодам СОТ.

Додаток 3: Механізм огляду торговельної політики (ТПРМ).

Додаток 4: Багатосторонні торговельні угоди з обмеженою кількістю учасників (необов'язкові для участі всіх членів СОТ багатосторонні торговельні угоди):

– Угода про торгівлю цивільною авіацією – визначає обов'язки сторін щодо лібералізації торгівлі в цьому секторі;

– Угода про державні закупівлі – встановлює процедури допуску іноземних компаній до національних систем закупівель для державних потреб;

– Угода про торгівлю молочними продуктами та Угода про торгівлю яловичиною, які втратили чинність наприкінці 1997 року.

Багатосторонні торговельні угоди, будучи частиною Угоди СОТ, являють собою самостійні джерела прав і зобов'язань членів СОТ, що забезпечуються за допомогою системи вирішення спорів СОТ: а) кожна багатостороння торговельна угода створює права і зобов'язання членів організації в певній сфері правовідносин, має власний предмет, об'єкт і мету; б) кожна багатостороння угода має власні, притаманні саме цій угоді внутрішню логіку і структуру; в) у той час як загальною для Угоди СОТ підставою подачі скарг є анулювання або зменшення переваг, окремі багатосторонні

торговельні угоди передбачають власні підстави подачі скарг, що впливають із спорів (наприклад, ГАТТ 1994); г) багатосторонні торговельні угоди мають власні інституційні механізми контролю над їх здійсненням (наприклад, Комітет СФЗ); д) деякі багатосторонні торговельні угоди передбачають спеціальні процедури вирішення спорів (наприклад, Угода СФЗ); е) окремі багатосторонні торговельні угоди тісно пов'язані з ГАТТ 1994 і по суті уточнюють, розкривають реалізацію його окремих положень, однак це не впливає на автономність багатосторонніх торговельних угод; є) окремі багатосторонні торговельні угоди (наприклад, ГАТТ 1994 ГАТС, ТРПС) містять положення про звільнення від відповідальності, у той час як інші – ні (наприклад, Угода про СФЗ)²⁶².

Особливість цієї системи угод полягає у тому, що Угода про заснування СОТ та додатки 1А, 1В, 1С, 2, 3 складають обов'язкову частину пакету угод. Усі ці угоди повинні бути прийняті кожним учасником у повному обсязі, а звільнення від зобов'язань можливо лише у випадках, коли це прямо передбачено угодами. Участь же у багатосторонніх торговельних угодах з обмеженою кількістю учасників, з юридичної точки зору, не є обов'язковою для країни-члена СОТ, і приєднання до них залежить від бажання країни та узгодженості умов приєднання²⁶³.

Вступ України до СОТ опосередкований Протоколом про вступ України до Світової організації торгівлі, ратифікованим Законом України від 10.04.2008 року²⁶⁴. Якщо аналізувати умови вступу України, то наша країна взяла на себе зобов'язання в так званому форматі «СОТ+» – на рівні, який є істотно вищим, ніж для більшості нинішніх членів СОТ (передусім тих, хто приєднався до СОТ, уже маючи членство в ГАТТ ще до 1994 р.). Це видно і з умов

---

²⁶² Смбалян А. С. Генеральное соглашение по тарифам и торговле 1994 в системе многосторонних торговых соглашений ВТО. *Российский внешнеэкономический вестник*. 2019. № 3. С. 7 – 18.

²⁶³ Куценко А. О. Проблеми господарсько-правового забезпечення якості вітчизняної молочної продукції в рамках членства України в СОТ. *Вісник ХНУВС*. 2010. № 4 (51). Ч. 2. С. 207 – 215.

²⁶⁴ Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі: Закон України від 10.04.2008 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 23. Ст. 213.

лібералізації ринку послуг (зобов'язання щодо 150 секторів послуг із 155 наявних), і з умов істотної лібералізації ринку сільськогосподарських продуктів, і з дуже широкого прийняття на себе зобов'язань за так званими секторальними ініціативами, які на сьогодні взагалі не є обов'язковим компонентом системи угод СОТ, і зі скасування багатьох процедур обов'язкової сертифікації тощо. Варто визнати, що формат «СОТ+» є досить типовим для останніх років підходом із боку старих членів СОТ до всіх новачків, а не лише України. Згаданий формат приєднання створює певну асиметрію в можливостях доступу до ринків не на користь українських компаній²⁶⁵. Із моменту вступу Україна зобов'язалася застосувати всі СФЗ відповідно до вимог Угоди про СОТ, у тому числі Угоди про застосування СФЗ, не вдаючись до будь-яких перехідних періодів²⁶⁶.

Потрібно розуміти, що правова система СОТ не обмежується лише вказаними угодами. Насправді вона об'єднує тисячі актів різної юридичної сили та змісту. Зокрема, не всі джерела «права СОТ» однакові за своєю природою: одні наділяють держави-члени спеціальними правами і обов'язками, що забезпечуються за допомогою системи вирішення спорів СОТ; інші ж служать допоміжним засобом «тлумачення» або «визначення» застосовуваного права між державами-членами з питань СОТ²⁶⁷.

З точки зору форми, джерела права СОТ можуть бути об'єднані в наступні групи: 1) угоди – безпосередньо Статут СОТ і додані до нього багатосторонні торговельні угоди; протоколи про приєднання до СОТ, що представляють собою міжнародні договори між державами (окремими митними територіями), з одного боку, і СОТ як міжнародної організацій – з іншого; 2) доповіді робочих груп про приєднання до СОТ; 3) рішення Міністерської Конференції та

---

²⁶⁵ Оцінка потреб України у галузі сприяння міжнародній торгівлі: вплив торговельної політики на людський розвиток, Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки. К., 2011. 132 с. С. 45.

²⁶⁶ Лазаренко Ж. В. Оцінка виконання зобов'язань Україною перед СОТ у контексті реалізації національних економічних інтересів. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. Вип. 20. С. 145 – 149.

²⁶⁷ Салия М. Р. Понятие «право ВТО»: дискуссия продолжается. *Актуальные проблемы российского права*. 2018. № 7 (92). С. 199 – 208.

Генеральної Ради СОТ; 4) звіти груп та Апеляційного органу; 5) рішення робочих органів СОТ. З точки зору юридичної сили, правові джерела СОТ поділяються на ті, які створюють для членів СОТ зобов'язання (є джерелами зобов'язань), і ті, які зобов'язань не створюють. Так, джерелами зобов'язань є Статут СОТ, багатосторонні торговельні угоди і протоколи про приєднання до СОТ. Всі інші джерела – рішення вищих органів СОТ, звіти груп та Апеляційного органу СОТ, доповіді робочих груп про приєднання до СОТ у частині положень, що не створюють для відповідного члена СОТ міжнародних зобов'язань, рішення робочих органів СОТ – джерелами зобов'язань не є²⁶⁸.

У науці також здійснюються спроби класифікувати джерела права СОТ щодо виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції. За цією ознакою виокремлено залежно від: функціонального призначення – основні та допоміжні правові документи; суб'єкта нормотворчості – нормативно-правові документи, прийняті Конференцією міністрів, Генеральною радою тощо; змісту – нормативно-правові приписи, принципи, дефініції; сфери регулювання – нормативні документи, якими врегульовано виробництво сільськогосподарської продукції, переробку сільськогосподарської продукції, її реалізацію²⁶⁹.

Оскільки право СОТ здійснює такий потужний вплив на національне законодавство, зокрема щодо СФЗ, виникає гостра необхідність встановити його правову природу. Л. І. Полюхович запропонувала наукове тлумачення поняття «право СОТ». Зокрема учена відмітила, що право СОТ характеризується відповідною спрямованістю, тобто є правом не лише за формою, а й за змістом. У зв'язку з цим встановлено, що система права СОТ – це сукупність чинних, таких, що взаємодіють між собою норм права, які містяться в угодах та інших джерелах права СОТ, поєднані спільною спрямованістю на підвищення рівня життя населення держав – членів

---

²⁶⁸ Смбалян А. С. Генеральное соглашение по тарифам и торговле 1994 в системе многосторонних торговых соглашений ВТО. *Российский внешнеэкономический вестник*. 2019. № 3. С. 7 – 18.

²⁶⁹ Полюхович Л. І. Організаційно-правові питання виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції у контексті вимог СОТ: автореф. дис. .. канд. юрид. наук: 12.00.06. Х., 2014. 18 с.

СОТ, забезпечення його повної зайнятості, значного та постійного зростання реального доходу членів СОТ, ефективного попиту на вироблені ними товари, розширення виробництва товарів, послуг та їх реалізації з урахуванням оптимального використання світових ресурсів відповідно до цілей сталого розвитку, прагнення зберегти навколишнє середовище, а також закріпленими в них принципами, а саме: режиму найбільшого сприяння, національного режиму, транспарентності, протидії демпінгу, заборони кількісних обмежень (квот) та справедливої конкуренції²⁷⁰.

Взагалі, доктрина не виробила єдиного загальноновизнаного підходу до ідентифікації правової природи права СОТ. Варто констатувати, що різноманітність підходів до визначення поняття «права СОТ» саме по собі представляє широке поле діяльності для дослідників цієї проблематики. Рішення ОРС СОТ (звіти груп та Апеляційного органу) також не дають однозначної відповіді про те, що потрібно розуміти під «правом СОТ», оскільки позиція ОРС СОТ представлена в декількох доповідях Апеляційного органу. Так, в суперечці *Індія – Патентний захист фармацевтичних і сільськогосподарських хімічних продуктів* в 1998 році Апеляційний орган визначив «право СОТ» як зобов'язання члена СОТ за ГАТТ/СОТ, проте вже в 2012 році в суперечці *США – Заходи, що зачіпають виробництво і продаж гвоздик* під «правом СОТ» ним малися на увазі Угода про заснування СОТ і багатосторонні торговельні угоди²⁷¹. Відсутність чітко означеного розуміння права СОТ призводить до того, що існує принаймні кілька найбільш поширених підходів до його визначення:

1) *Право СОТ як частина міжнародного публічного права*. Через рік після заснування СОТ перший рішучий крок до виявлення сутності «права СОТ» і його місця в системі міжнародного публічного права був зроблений в роботі Д. МакРея «Внесок міжнародного торгового права в розвиток міжнародного права». Д. МакРей одним із перших стверджував, що «право СОТ» відноситься

---

²⁷⁰ Полюхович Л. І. Організаційно-правові питання виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції у контексті вимог СОТ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Х., 2014. 18 с.

²⁷¹ Гуляева Т. К. Соотношение «права ВТО» и национального права государств-членов: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. М., 2016. 23 с.

до сфери міжнародного публічного права²⁷². Однак цей підхід протягом багатьох років розвинувся та внутрішньо диференціювався. Зокрема, аналіз і узагальнення наявних міжнародно-правових поглядів провідних вчених дозволяє прийти до висновку про те, що в межах сучасної доктрини міжнародного публічного права сформувалося кілька різних підходів до визначення поняття «права СОТ»²⁷³;

2) *Право СОТ як складова частина міжнародного економічного права.* Право СОТ, будучи саме по собі системним явищем, входить в одну з галузей міжнародного права – в міжнародне економічне право. Разом з тим, зрозуміло, що в нормативний блок «права СОТ» вливаються норми, які відносяться і до інших галузей міжнародного права, наприклад, до міжнародного повітряного права (в частині послуг із перевезення вантажів і пасажирів)²⁷⁴;

3) *Право СОТ як спеціальний договірний режим.* Представники цього підходу вказують на те, що право, сформоване в рамках СОТ, регулює широкий спектр відносин, надає майданчик для мирного вирішення спорів (причому тільки між державами – членами СОТ), воно встановлюється цілим «пакетом угод», але все це не означає, що «право СОТ» – це окремий замкнутий у собі світ, точно так само не варто прирівнювати його до міжнародного торгового або міжнародного економічного права або зараховувати до нього регулювання відносин між фізичними і юридичними особами. Найоптимальніший та найбільш адекватний термін, на думку представниці цього підходу М. Р. Салії, – це «спеціальний договірний» режим²⁷⁵;

4) *Право СОТ як особлива юридична формація.* У рамках СОТ діє велика кількість норм і правил. В їх числі норми внутрішніх регламентів, що визначають порядок та інші питання функціонування органів СОТ; норми рішень/резолуцій СОТ, (і органів СОТ), що

---

²⁷² McRae D. The Contribution of International Trade Law to the Development of International Law. *Recueil des Cours*. 1996. Vol. 260. 416 p.

²⁷³ Гуляева Т. К. Соотношение «права ВТО» и национального права государств-членов: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. М., 2016. 23 с.

²⁷⁴ Ковалев А. А. Право ВТО как комплексный институт международного права. *Российский внешнеэкономический вестник*. 2006. № 4. С. 73 – 75.

²⁷⁵ Салия М. Р. Понятие «право ВТО»: дискуссия продолжается. *Актуальные проблемы российского права*. 2018. № 7 (92). С. 199 – 208.

приймаються для забезпечення цілей Організації в рамках її правосуб'єктності; міжнародні договори, що становлять «право СОТ». Вони регламентують широку сферу відносин – міжнародну торгівлю товарами, послугами, операції з інвестиціями та інтелектуальною власністю та інші відносини, багато з яких виходять за рамки суто економічних. Так, до сфери «права СОТ» підпадають міжнародні процедурні питання (наприклад, функціонування інститутів СОТ), міжнародні процесуальні питання (розгляд спорів держав-учасників в ОВС СОТ), внутрішньодержавні дії адміністративного характеру (ліцензування, антидемпінгове розслідування, фітосанітарні заходи тощо) та інші. Таким чином, на думку представників цього підходу, норми і правила СОТ виходять за межі міжнародного економічного права. Обсяг, характер і якість регулювання зазначених відносин свідчать про те, що в рамках міжнародного права виникла особлива юридична формація – «правова система Світової організації торгівлі»²⁷⁶;

5) *Право СОТ як «третє» право* – право міжнародної організації. Загальновизнані принципи міжнародного права є обов'язковими для членів СОТ, як і для всіх держав у всіх міжнародних відносинах. Однак можна відзначити особливу дію принципу суверенної рівності держав. Його застосування в міжнародних організаціях, як правило, дещо своєрідне, саме тому виникла концепція «третього права» – не міжнародного і не внутрішньодержавного, а права міжнародних організацій, під яким зазвичай розуміється внутрішнє право міжнародних організацій та в якому деякі загальновизнані (основні) принципи міжнародного права отримують своєрідну інтерпретацію. У багатьох міжнародних організаціях, крім органів, в яких представлені всі держави-члени, мають місце також органи «вузького складу», в які включаються держави за різними критеріями, нерідко за тим значенням, яке держави мають для даної організації²⁷⁷;

6) *Право СОТ як глобальне право*. Зважаючи на роль та реальний вплив права СОТ, пропонується новий підхід до його розуміння. Право

---

²⁷⁶ Комендантов С. В. Проблемы имплементации в Российской Федерации положений правовой системы Всемирной торговой организации: автореф. дис... канд. юрид. наук 12.00.10. Казань, 2006. 23 с.

²⁷⁷ Малянова А. Н. Становление и развитие права Всемирной торговой организации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2008. 24 с.

СОТ знаходиться в безпосередній взаємодії з внутрішнім законодавством держав-учасниць, та більш того – прямо «диктує», яким має бути внутрішнє законодавство у відповідних питаннях, і тим самим виступає в якості механізму уніфікації внутрішніх правових систем. При цьому до «виру» норм, які потрапляють під механізм СОТ, залучаються все нові і нові питання внутрішньої компетенції держав. Іншими словами, можна констатувати перетворення права СОТ у комплекс універсальних, імперативних норм, що володіють пріоритетом відносно внутрішнього законодавства держав-учасників. Право СОТ починає діяти в нерозривному зв'язку з внутрішніми нормами. Цю якісну єдність внутрішнього права і міжнародного права В. М. Шумилов називає Глобальним правом. Відповідно до цього підходу право СОТ можна вважати секторальним проявом Глобального права (для порівняння: право ЄС автор вважає регіональної моделлю Глобального права). Право СОТ демонструє нам поступову зміну методів регулювання міжнародної торгівлі державами світу. Досить довгий час багато питань міжнародної торгівлі регулювалися державами в односторонньому порядку, що часто призводило до конфліктів між ними. Держави переходили на рішення таких питань за допомогою двостороннього регулювання, тобто торговими договорами. Однак і це виявилось неефективним, знадобилося багатостороннє (а в перспективі – універсальне) регулювання, і воно з'явилося в особі ГАТТ, а потім – СОТ. Тому СОТ – це приклад того, як людство перейшло на універсальне регулювання в тих сферах взаємодії, які дозріли для цього. За аналогічним сценарієм розвиваються події і в інших сферах. При універсальному, імперативному регулюванні дозрівають передумови для наднаціонального методу регулювання²⁷⁸. Ця теза є дуже цікавою, особливо у контексті дослідження правового регулювання СФЗ. Якщо використовувати лексику В. М. Шумилова, сфера СФЗ «дозріла» до міжнародної гармонізації та рухається до максимально можливої уніфікації. Зокрема якщо говорити про Угоду про застосування СФЗ, то влучними є слова швейцарського професора

---

²⁷⁸ Шумилов В. М. Всемирная торговая организация: право и система. М.: Проспект, 2006. 203 с.; Ковалев А. А. Право ВТО как комплексный институт международного права. *Российский внешнеэкономический вестник*. 2006. № 4. С. 73 – 75.

Т. Кот'є, який зазначає, що «угоди СОТ містять в собі елементи як прямої, так і опосередкованої гармонізації ... Зокрема, це відноситься до продовольчих стандартів відповідно до Угоди про застосування СФЗ. Завданням є не ускладнити доступ на ринок, але сприяти йому за допомогою узгоджених на міжнародному рівні і визнаних міжнародних стандартів»²⁷⁹.

Право СОТ є вже настільки масштабною та розвиненою системою, що всередині неї теж з'являються певні утворення. Наприклад, існує думка, що є підстави виділити новий інститут міжнародного права – сільськогосподарське право СОТ. До сільськогосподарського права СОТ входить, окрім інституту доступу на ринок, інституту внутрішньої підтримки та експортного субсидування, ще й інститут санітарних і фітосанітарних заходів. Дослідники підкреслюють, що цей інститут наразі фактично є універсальним інститутом міжнародного права, оскільки він визначає правила міжнародної торгівлі і виробництва сільськогосподарських продуктів не просто в рамках міжнародної організації або договору, але стає загально застосовуваним правом²⁸⁰.

Зараз СОТ є найбільш серйозним механізмом інтеграції національного законодавства та міжнародних угод. Членство в СОТ в обов'язковому порядку передбачає приведення всього внутрішнього законодавства у відповідність до вимог угод²⁸¹. Сьогодні СОТ – це вже не стільки правила, що регулюють зовнішню торгівлю товарами, не стільки правила, які спрямовані на пересування товарів через кордони, – це правила, які спрямовані переважно на внутрішнє регулювання. Правила СОТ сьогодні пронизують всі сфери економічної діяльності держави. У зв'язку з цим особливої уваги заслуговує питання практичного застосування права СОТ в Україні. Це актуалізує питання щодо співвідношення національного та

---

²⁷⁹ The Law and Economics of Globalization. New Challenges for a World in Flux / ed. by L. Yueh. Cheltenham, 2009. P. 28.

²⁸⁰ Литовченко А. С. Международно-правовые аспекты применения соглашения ВТО по сельскому хозяйству: автореф. дисс. .. канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2006. 23 с.

²⁸¹ Соколова Д. И., Яновська О. Р. Соглашения ВТО в условиях экономических санкций: ключевые противоречия. *Азимут научных исследований: экономика и управление*. 2018. Т. 7. № 3 (24). С. 267 – 270.

міжнародного законодавства (у цьому випадку – нормативних актів СОТ). Щодо цієї проблеми точаться гострі наукові дискусії та сформульовано кілька основних підходів:

1) *пріоритет національного права та законодавства*. Наприклад, В. О. Голубєва вважає, що міжнародний правовий режим, створений в рамках ГАТТ-47, має бути максимально сумісним із національним законодавством (тобто фактично виходити з пріоритету національного права перед міжнародно-правовими нормами). Однак учена визнає, що в сучасній торговельній системі згідно з «правом СОТ» національне законодавство має бути приведене у відповідність до діючих багатосторонніх угод (тобто забезпечується пріоритет міжнародно-правових норм перед внутрішніми)²⁸²;

2) *пріоритет права СОТ перед національним законодавством*. Переважна більшість науковців у сфері міжнародного права сповідують цей підхід. Відомий класик міжнародного права П. Є. Казанський писав, що внутрішньодержавне право не може суперечити міжнародному праву. «Якщо ж подібні протиріччя виявляться чомусь, держава зобов'язана не тільки морально, ... але й юридично узгодити свої внутрішні порядки з прийнятими нею на себе зобов'язаннями. Міжнародне право повинно виконуватися. Перебуває чи не перебуває з ним у злагоді внутрішнє право країни – це, з міжнародно-правової точки зору, є байдужим»²⁸³. Будучи невід'ємною частиною міжнародного права, «право СОТ» знаходиться в закономірному взаємозв'язку з національним правом держав-членів СОТ. Проблема співвідношення «права СОТ» і національного права держав-членів СОТ внаслідок цього є окремим питанням взаємодії міжнародного права та національного права. Найважливішим із аспектів розглянутої взаємодії «права СОТ» і національного права держав-членів є те, що критерієм належної реалізації міжнародно-правових зобов'язань, що виникли по «праву СОТ», виступають вжиті державами заходи, що входять до їх внутрішньої компетенції щодо забезпечення відповідного

---

²⁸² Голубєва В. О. Міжнародно-правове регулювання зовнішньоторговельної діяльності та національне законодавство України (нетарифний аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.11. Харків, 2004. 19 с.

²⁸³ Казанский П. Е. Введение курс международного права. Одесса, 1901. 386 с. С. 264.

правопорядку. У силу принципів і норм «права СОТ» існування національного акту, що розходиться за своїм змістом з нормами «права СОТ», як таке не має кваліфікуватися як юридична підстава для виправдання невиконання міжнародно-правових зобов'язань по «праву СОТ». У той же час сам факт наявності національного акту, який містить норми, що суперечать «праву СОТ», буде служити доказом порушення норм «права СОТ» і взятих на себе державою-членом СОТ зобов'язань²⁸⁴. Треба не забувати, що визначення місця «права СОТ» у національній правовій системі держави, яка приєднується, відноситься до сфери національного права²⁸⁵.

Одним із проявів взаємодії «права СОТ» із національним правом держав-членів виступає феномен так званої «прямої дії» норм «права СОТ» (угод СОТ), який позв'язується в доктрині та практиці насамперед зі встановленням внутрішньодержавними актами члена СОТ права громадян або організацій оскаржувати нормативно-правові акти, рішення державних органів, органів місцевого самоврядування, інших органів, організацій, наділених окремими державними або іншими публічними повноваженнями, і посадових осіб із посиланням на угоди СОТ у рамках національної правової системи. Пряма дія права СОТ передбачає можливість оскарження внутрішніх норм із посиланням на норми угод СОТ. У силу принципу державного суверенітету кожна держава самостійно вирішує, чи дотримуватися доктрини прямої дії для імплементації норм міжнародного торгового права і, зокрема, права СОТ, чи ні.

Наразі більшість країн-членів СОТ (включаючи такі великі економічно розвинуті держави, як ЄС, США, Японія, Індія, Канада та інші, частка яких у світовій торгівлі складає більше 70 %) відмовилися від прямої дії права СОТ²⁸⁶. Угоди СОТ текстуально теж не передбачають зобов'язання щодо визнання чи заперечення «прямої

---

²⁸⁴ Гуляева Т. К. Соотношение «права ВТО» и национального права государств-членов: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. М., 2016. 23 с.

²⁸⁵ Васькина А. Ю. Международно-правовые обязательства государства, связанные с присоединением к Марракешскому соглашению об учреждении Всемирной торговой организации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2017. 30 с.

²⁸⁶ Звегинцева Д. О. Прямое действие права ВТО: взвесив все «за» и «против». *Российский внешнеэкономический вестник*. 2014. № 11. С. 87 – 102.

дії» угод СОТ²⁸⁷. Цікавими з методологічної точки зору є аргументи, наведені державами, які не визнають прямої дії норм СОТ.

Так, ЄС – один з ключових гравців у СОТ – незважаючи на зовнішню безумовну відданість принципам СОТ, постійне внесення ініціатив, спрямованих на поліпшення ефективності її діяльності, беззастережно приймає тільки ті рішення і норми СОТ, які не заважають йому проводити достатню протекціоністську політику²⁸⁸. Позиція ЄС у цьому питанні була вперше сформована ще в епоху попередника СОТ – ГАТТ47 при розгляді справи International Fruit Company²⁸⁹. Цей спір виник унаслідок того, що міжнародна фруктова компанія звернулася до ЄС для отримання ліцензії на імпорту яблук. В отриманні ліцензії було відмовлено у зв'язку із невідповідністю умов отримання ліцензії деяким із регламентів ЄС. Оспорювані регламенти містили захисні заходи, що обмежують імпорту яблук із третіх країн. Міжнародна фруктова компанія звернулася з позовом до Суду ЄС, стверджуючи, що ці регламенти порушували положення ст. 11 ГАТТ 1947 р, яка забороняє кількісні обмеження на імпорту або експорту товарів²⁹⁰. Уперше було поставлено питання про можливість оскарження приватними особами дійсності національних норм ЄС із посиланням на правила і норми СОТ. У своєму рішенні Суд ЄС постановив, що положення ст. 11 ГАТТ 1947 не створюють прав, які приватні особи можуть захищати в судах самостійно, і тому не можуть бути підставою для оскарження національних норм ЄС індивідами²⁹¹.

Для дослідження можливості звернення приватних осіб до національних судів із вимогою компенсації з посиланням на право СОТ можна виділити три ключових кейси: Biret, Chiquita і FIAMM. У

---

²⁸⁷ Гуляева Т. К. Соотношение «права ВТО» и национального права государств-членов: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. М., 2016. 23 с.

²⁸⁸ Минкова К. В. Либерализация международной многосторонней торговли и ВТО во второй половине XX – начале XXI в: автореф. дисс. ... канд. истор. наук 07.00.15. Санкт-Петербург, 2006. 24 с.

²⁸⁹ Joined Cases C-21/72 & C-24/74, International Fruit Company NV v. Produktschap voor Groenten en Fruit 1972 E. C.R. I-1219.

²⁹⁰ Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947) від 30.10.1947 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 84. Стор. 562. Ст. 2989.

²⁹¹ Joined Cases C-21/72 & C-24/74, International Fruit Company NV v. Produktschap voor Groenten en Fruit 1972 E. C.R. I-1219, p. 21.

справі Biret Суд ЄС вперше зіткнувся безпосередньо з питанням про можливість відшкодування приватним особам збитків, яких вони зазнали в результаті невиконання рішень ОВС СОТ. Позивач посилався на невиконання Радою Європи рішення ОВС СОТ у справі ЄС – *Гормони*²⁹², розглянутої в 1996 році. Суть спору полягала в тому, що в ЄС була введена заборона щодо імпорту та продажу м'яса та м'ясопродуктів, отриманих від худоби, якій вводилися певні натуральні і синтетичні гормони з метою стимулювання зростання. 20 травня 1996 року США звернулися зі скаргою в ОВС СОТ, який виніс рішення про необхідність скасування запровадженої заборони в ЄС²⁹³. Однак це рішення не було виконане, що і послужило підставою для подачі позову до Суду ЄС французькою компанією Biret, яка займалася імпортом яловичини із США. Компанія зазнала серйозних збитків від заборони, запровадженої ЄС на імпорт названої продукції. На підставі невиконання рішення, винесеного ОВС СОТ у справі ЄС – *Гормони*, і невідповідності регламенту ЄС положенням Угоди СОТ компанія Biret звернулася до Суду ЄС з вимогою виплати компенсації в розмірі 87 млн французьких франків. У позові було відмовлено в силу відсутності прямої дії права СОТ на території ЄС.

Ще однією важливою в контексті розглянутого питання справою стала справа Chiquita, пов'язана з невиконанням ЄС рішення ОВС СОТ у справі *ЄС-Імпорт бананів*²⁹⁴, розглянутій ОВС СОТ в 1997 році. Позивачами у згаданій справі виступали США, Еквадор, Гватемала і Мексика. Предметом суперечки став введений ЄС режим щодо імпорту, продажу і поширення бананів, що імпортуються з

---

²⁹² European Communities – Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones) (US). URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds26_e.htm; European Communities – Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones) (Canada). URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds48_e.htm

²⁹³ European Communities – Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones) (US). URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds26_e.htm; European Communities – Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones) (Canada). URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds48_e.htm

²⁹⁴ European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds27_e.htm

Латинської Америки. У результаті розгляду спору вищезазначені заходи ЄС було визнано неправомірними. Проте ЄС так і не виконав рішення ОВС СОТ. У зв'язку з цим ОВС санкціонував заходи у відповідь з боку США на суму 191 млн доларів США в рік. Таким чином, у рамках режиму СОТ був знайдений компроміс між інтересами США і ЄС, незважаючи на те, що неправомірні заходи як такі не були усунені. Незабаром американська компанія Chiquita (плантації розташовані в Латинській Америці), що є практично монополістом на ринку бананів, пред'явила в Суд ЄС позов до Європейської комісії про відшкодування збитків у розмірі 564 млн євро, посилаючись на винесене ОВС СОТ рішення про неправомірність квот ЄС на імпорту бананів. Цей позов був відхилений Судом ЄС через невизнання прямої дії права СОТ на території ЄС. Суд ЄС постановив, що приватні особи не можуть вимагати в судах ЄС ні визнання акта ЄС незаконним на підставі його суперечності права СОТ, ні відшкодування збитків на підставі невиконання Європейським союзом рішення ОВС СОТ.

У справі *Fiamm*²⁹⁵ Суд ЄС остаточно розвіяв надії прихильників доктрини прямої дії права СОТ. Суть спору полягала в наступному. Як вже було сказано раніше, у вищезгаданій справі *ЄС – Імпорт бананів* ОВС СОТ санкціонував заходи у відповідь з боку США в розмірі 191 млн дол. щорічно. Предметом названих заходів у відповідь став досить широкий перелік товарів ЄС. Мита торкнулися навіть таких товарів як кава, картонні коробки, акумулятори, постільна білизна і сумки класу «люкс». Мита були зняті в 2001 році, після того як ЄС погодився внести зміни в систему квотування імпорту бананів. У результаті запровадження цих заходів у відповідь безліч європейських виробників зазнали значних збитків. У результаті цього європейські виробники звернулися до Суду ЄС. Позивачами у справі *FIAMM* виступили дві італійські компанії – *Fiamm*, що займається виробництвом акумуляторів, антен і автомобільних сирен, та *Fedon & Figli*, що є виробником футлярів для окулярів і шкіряних аксесуарів. Суд ЄС зайняв дуже жорстку позицію, заявивши, що приватні особи не можуть вимагати в судах

---

²⁹⁵ *Fabbrica italiana accumulatori motocarri Montecceio SPA v. Council and Commission (FIAMM)*, T-69/00, (2005) European Court Reports II-5393.

ЄС ні визнання акта ЄС незаконним на підставі його суперечності права СОТ, ні відшкодування збитків на підставі невиконання Європейським союзом рішення ОВС СОТ. З економічної точки зору, позиція Суду ЄС видається розумною і раціональною.

Варто також зазначити, що визнання доктрини прямої дії права СОТ може спричинити за собою порушення принципу взаємності (*reciprocity principle*), що лежить в основі торгових відносин між країнами. При цьому прямий ефект права СОТ «заганяє» національне право в дуже жорсткі рамки, підвищуючи зобов'язання кожної держави-учасниці міжнародної угоди і тим самим, у деякій мірі, ускладнюючи процес лібералізації торгівлі²⁹⁶.

Проте існують два винятки, які передбачають можливість оскаржити національні норми в суді ЄС і національних судах країн ЄС на підставі невідповідності нормам СОТ. Ці два винятки отримали назви *Nakajima* і *Fediol*, за назвою кейсів, відповідно. У справі *Fediol*²⁹⁷ Суд ЄС визнав потенційно можливим оспорювання національного регламенту приватною особою з посиланням на право ГАТТ («попередника» СОТ) у разі, якщо цей нормативний акт містив би явну відсилку до конкретних положень ГАТТ. Другий виняток – *Nakajima*²⁹⁸ – припускає можливість оскарження національних норм ЄС з посиланням на право СОТ в разі, якщо ЄС в цьому акті мало намір імплементувати певне положення права СОТ. Варто зазначити, що жодне з вищезазначених виключень на практиці не застосовувалося²⁹⁹.

Найбільш чітку і категоричну позицію щодо аналізованого питання займають США, які категорично не визнають прямої дії права СОТ. У цілому в США норми міжнародних договорів є частиною національного права і не превалюють над останнім. У разі колізії норм, тобто протиріччя між нормами двох правових систем, застосовуються положення національного права, оформлені спеціальним Актом. Відносно застосування права СОТ був також виданий Спеціальний Акт Конгресу США (Акт про угоду

---

²⁹⁶ Звегинцева Д. О. Прямое действие права ВТО: взвесив все «за» и «против». *Российский внешнеэкономический вестник*. 2014. № 11. С. 87 – 102.

²⁹⁷ Case C-70/87, *Fediol v. Commission*, 1989 E.C.R. I-1781.

²⁹⁸ Case C-69/89, *Nakajima All Precision Co. Ltd. v. Council*, 1991 E.C.R. I-2069.

²⁹⁹ Звегинцева Д. О. Прямое действие права ВТО: взвесив все «за» и «против». *Российский внешнеэкономический вестник*. 2014. № 11. С. 87 – 102.

Уругвайського раунду), який передбачає, що положення угод СОТ не матимуть сили на території США, якщо вони суперечать будь-яким законам США, прийнятим як до, так і після угод про СОТ (ст. 102 (а)). На законодавчому рівні категорично заперечується можливість оскарження національних актів приватними особами на основі норм СОТ. Встановлено складний механізм внесення змін або скасування національних актів у разі їх невідповідності правилам СОТ, відповідно до якого органи судової влади не мають права змінити або скасувати національну норму чи захід, які не відповідають праву СОТ. При цьому повністю виключений варіант розгляду в судах США позовів про відшкодування шкоди, завданої внаслідок невиконання або неналежного виконання з боку США рішень ОВС СОТ, винесених проти США. Більш того, ні на рівні законодавчої, ні на рівні виконавчої гілки США не визнають непрямого застосування права СОТ, тобто використання національним судом норм міжнародного договору або рішень міжнародного судового органу (наприклад, ОВС СОТ)³⁰⁰. Таким чином, США мають великий простір для маневреності в питаннях дотримання зобов'язань перед СОТ і виконанні рішень ОВС СОТ, що підтверджується численними порушеннями права СОТ з боку США і досить частими випадками невиконання винесених рішень. Більш того, учені прямо заявляють, що США ніколи не стали б підписувати Угоду про створення СОТ, якби там були положення про пряму дію права СОТ³⁰¹.

Досить ґрунтовно досліджується аналізована проблема у китайській правовій науці. Так, Китай дотримується позиції, згідно з якою в разі суперечності національних норм зобов'язанням Китаю з права СОТ, необхідно вживати заходів для ревізії існуючих внутрішніх норм. Така зміна внутрішнього права була визнана найкращим способом, щоб уникнути порушення зобов'язань Китаю в рамках СОТ. Відповідно до § 67 Звіту Робочої групи з приєднання Китаю до СОТ³⁰² передбачається трансформація законодавства без визнання прямої дії права СОТ. Відмова від прямої дії права СОТ у внутрішньому

---

³⁰⁰ *Chevron U.S. A., Inc. v. Natural Res. Def. Council, Inc.*, 467 U. S. 837 (1984).

³⁰¹ Tranchtman J. *Bananas, direct effect and compliance. European Journal of international law.* 1999. Vol. 10. № 4. P. 676.

³⁰² Report of the Working Party on the Accession of China. URL: http://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/wp_acc_chinaadd2_e.doc

правопорядку КНР була зумовлена низкою обставин. По-перше, положення угод СОТ не підходять для їх прямого застосування судами, оскільки ці положення передусім адресовані державам – членам СОТ. По-друге, непряме застосування угод СОТ, а також застосування їх у формі трансформації в національне законодавство самі по собі не суперечить зобов'язанням держави в рамках СОТ. По-третє, необхідно взяти до уваги питання взаємності, щоб не поставити китайські підприємства у невігідне становище і не обмежувати національних економічних інтересів. По-четверте, необхідно брати до уваги складний і комплексний характер угод СОТ і недостатню кваліфікацію китайських суддів для їх прямого застосування³⁰³. Це стало свого роду підведенням ризику під дискусіями про пряме застосування норм права СОТ. Станом на 2012 рік китайські суди не розглянули жодної справи, в якій оскаржувалися би національні норми на підставі того, що вони суперечать праву СОТ³⁰⁴.

До числа членів СОТ, які також не визнають пряму дію права СОТ у своїх внутрішніх правопорядках, належать Японія, Індія та інші країни. Випадки ж визнання такого ефекту носять лише епізодичний характер. Проте мова не йде про повне «відторгнення» права СОТ судами її членів. У цих умовах доступним судам інструментом є концепція тлумачення внутрішньодержавного права з урахуванням зобов'язань в рамках СОТ³⁰⁵.

Які ж наслідки визнання прямої дії права СОТ? По-перше, це загрожує можливістю появи суперечливих рішень національних судів і рішень ОВС СОТ³⁰⁶, які по-різному тлумачать одні й ті самі

---

³⁰³ Li Mei Qin. China's Post-WTO goods and technology import and export legal system. *Singapore Journal of International and comparative Law*. 2003. № 7. P. 106, 107.

³⁰⁴ Mengyao Xu. The Application of the WTO Agreement in China. URL: http://tobias-lib.uni-tuebingen.de/volltexte/2012/6099/pdf/Dissertation_Mengyao_Xu_Entgueltige_Kopie_21152Titel.pdf

³⁰⁵ Красиков Д. В. Проблемы взаимодействия права Всемирной торговой организации и законодательства ее членов. *Конституция Российской Федерации: 20 лет спустя: сборник научных трудов*. Саратов: Поволжский институт управления им. П. А. Столыпина, 2014. С. 23 – 24.

³⁰⁶ Звегинцева Д. О. Прямое действие права ВТО: взвесив все «за» и «против». *Российский внешнеэкономический вестник*. 2014. № 11. С. 87 – 102.

положення норм СОТ. Це могло б призвести до зниження авторитету і легітимності ОВС СОТ³⁰⁷.

По-друге, найбільш серйозним наслідком, на думку багатьох учених, є те, що разом із визнанням прямої дії права СОТ, «запускається» механізм компенсації збитків, відсутній в ОВС СОТ. Особливістю ОВС СОТ є рекомендаційний характер винесених рішень. Група експертів, а слідом за нею і Апеляційний орган лише встановлюють факт невідповідності оскаржених внутрішніх заходів положенням угод СОТ і рекомендують державі усунути порушення, але при цьому не зобов'язують і не вимагають зробити це. Натомість рішення національних судів носять обов'язковий характер. Необхідно врахувати, що така компенсація буде виплачуватися з державного бюджету, що, в свою чергу, може привести до збільшення бюджетних витрат³⁰⁸. Крім того, якщо державою на законодавчому рівні сприйнятий примат міжнародного права, на суди покладається в цьому випадку ще й завдання перевіряти внутрішні законодавчі акти на предмет їх відповідності нормам міжнародних договорів³⁰⁹. Обсяг угод СОТ (якщо брати до уваги всі додатки) перевищує 25 000 сторінок. Це робить завдання їх тлумачення і застосування національними судами вельми трудомістким і непростим заняттям³¹⁰.

Пряма дія права СОТ можлива тільки тоді, коли країна встановлює (наприклад, у конституції) пріоритет норм міжнародного права перед національним законодавством. Найжорсткіша з форм пріоритету виникає, коли проголошується, що міжнародний договір матиме пріоритет перед внутрішніми законами, прийнятими як до, так і після вступу в силу міжнародного договору. У цьому випадку міжнародний договір може стати в один ряд із конституційним законом. Якщо ж на це накладається допустимість прямого застосування норм міжнародних договорів (тобто їх використання в

---

³⁰⁷ Исполинов А. С. Применение норм соглашений ВТО национальными судами: теория и практика. *Государство и право*. 2014. № 9. С. 75 – 85.

³⁰⁸ Звегинцева Д. О. Прямое действие права ВТО: взвесив все «за» и «против». *Российский внешнеэкономический вестник*. 2014. № 11. С. 87 – 102

³⁰⁹ Исполинов А. С. Применение норм соглашений ВТО национальными судами: теория и практика. *Государство и право*. 2014. № 9. С. 75 – 85.

³¹⁰ Исполинов А. С. Применение норм соглашений ВТО национальными судами: теория и практика. *Государство и право*. 2014. № 9. С. 75 – 85.

національних судах для скасування національних актів), то ця держава може опинитися в непростій ситуації, коли її можливості приймати нормативні акти (зокрема, реагувати на мінливі економічні та політичні обставини) будуть серйозно обмежені. Як відзначають дослідники, така ситуація може бути допустима і навіть вітатися в разі, наприклад, застосування міжнародних договорів про захист прав людини, але вона ж може привести до суттєвих обмежень суверенітету, якщо мова йде про питання економічного характеру (таких як оподаткування, захист прав споживачів, питання навколишнього середовища)³¹¹. Відомий дослідник Дж. Джонсон, розглядаючи практику держав щодо дії міжнародних договорів у національному праві, висловив думку, що для держав кращим виходом було б виходити за замовчуванням з того, що міжнародні договори не мають прямої дії (за винятком договорів про захист прав людини)³¹².

Якщо ж аналізувати питання прямої дії права СОТ в Україні, то варто зазначити наступне. Модель співвідношення міжнародного та національного права, закріплена в законодавстві України, не є найбільш оптимальним варіантом, що забезпечує національні інтереси нашої держави. Потрібно відмітити, що ці питання турбують наукову громадськість та викликають жваві дискусії.

І. В. Арістова та М. В. Шульга з цього приводу зазначають, що необхідно з'ясувати особливості взаємодії норм міжнародного та національного права, зміст яких на сьогодні виражений у концепціях «помірного» монізму та дуалізму (спростовується ідея примату міжнародного права над національним, або навпаки наголошується на необхідності формування нових підходів до якісної взаємодії між цими «правовими конструкціями»)³¹³. Д. В. Санніков пише про те, що

---

³¹¹ Jackson J. Direct effect of the treaties in the US and the EU, the case of WTO: some perception and proposals / Community and change in EU law. Essays in honor of F. Jacobs / ed. A. Arnall, P. Eeckhout, T. Tridimas. Oxford, 2008. P. P. 361 – 382.

³¹² Jackson J. Direct effect of the treaties in the US and the EU, the case of WTO: some perception and proposals / Community and change in EU law. Essays in honor of F. Jacobs / ed. A. Arnall, P. Eeckhout, T. Tridimas. Oxford, 2008. P. P. 361 – 382. p. 381.

³¹³ Арістова І. В., Шульга М. В. Правова природа адаптації екологічного, земельного й аграрного законодавства України до стандартів ЄС: зміст та особливості. *Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного,*

протягом останнього десятиріччя Україна розвиває свою нормативну базу для вирішення питання співвідношення та врегулювання взаємодії міжнародного та національного права з метою приведення національного законодавства у відповідність зі своїми міжнародними зобов'язаннями. Зараз у вітчизняній та зарубіжній літературі щодо співвідношення норм національного та міжнародного права домінуючим стає помірно дуалістичний підхід. Більшість авторів стверджують, що в умовах сучасного історичного процесу визначився примат міжнародного права. В Україні означений підхід добре узгоджується з положеннями ч. 3 ст. X Декларації про державний суверенітет України, де встановлено, що Україна визнає пріоритет загальноєвропейських норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права³¹⁴. Проте, на наш погляд, норми права СОТ не можна однозначно віднести до загальноєвропейських норм міжнародного права (тобто, наприклад, поставити в один ряд із правами людини).

Проте усталеною думкою наразі є теза про те, що багатосторонні угоди СОТ мають подвійний правовий статус у системі українського аграрного законодавства, а саме: як міжнародно-правові угоди та як частина національного законодавства, що підлягає застосуванню на рівні з іншими законами та нормативними актами, а в разі виникнення колізії з національними законами – мають пріоритет над останнім у застосуванні³¹⁵.

А. В. Духневич, здійснивши системно-логічний аналіз та синтез висловлених ученими з різних галузей правової доктрини наукових ідей, поглядів, теоретичних висновків, практичних рекомендацій

земельного та аграрного права в умовах євроінтеграції: матеріали круглого столу (Харків, 8 грудня 2017 року). Харків: Право, 2017. С. 33 – 37. С. 36.

³¹⁴ Санніков Д. В., Саннікова М. В. Співвідношення норм екологічного права та міжнародних актів, учасників яких є Україна. *Співвідношення екологічного, природоресурсного, земельного та аграрного права: матеріали круг. столу* (Харків, 9 грудня 2011 року) / за заг. ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги. Харків, 2011. С. 187 – 192. С. 190.

³¹⁵ Карпінська Н. В., Духневич А. В. Правова природа багатосторонніх угод Світової організації торгівлі у аграрному законодавстві України. *Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф.* (Київ, 26 травня 2017 року). Київ, 2017. С. 113 – 115. С. 115.

щодо співвідношення і взаємодії міжнародно-правових договорів як частини національного законодавства з нормами галузевого законодавства України, доходить висновку про те, що більшість учених вважають ратифікацію Верховною Радою України міжнародно-правових договорів чи інших документів юридичним фактом, із яким Конституція пов'язує виникнення комплексу правовідносин із приведення чинного національного законодавства у відповідність із нормами і вимогами міжнародних договорів та взятих державою зобов'язань у тій чи іншій сфері економіки, екології, суспільства, держави, права тощо. Правові форми приведення національного законодавства з ратифікованими міжнародно-правовими угодами чітко не визначені в Конституції, тому в кожному конкретному випадку дії держави з вибору форм реалізації вимог міжнародно-правових договорів у системі національного законодавства залежать від типу, виду, структури, змісту, функціональної спрямованості, способів втілення таких норм у механізмі правового регулювання суспільних відносин³¹⁶.

Продовжуючи цю думку, можна стверджувати, що норми права СОТ займають особливе місце у правовій системі України. У силу положень чинного законодавства, правовий інститут регулювання СФЗ у рамках СОТ є частиною національного законодавства у сфері застосування СФЗ. Однак аналіз правової природи права СОТ та особливостей його застосування дозволяє зробити деякі проміжні висновки, зокрема про те, що правовий інститут регулювання СФЗ у рамках СОТ має специфіку, а тому його не можна визнати повноцінною складовою вітчизняного законодавства, оскільки: а) норми права СОТ спрямовані на регулювання відносин між державами; б) ці норми встановлюють орієнтири для розробки національного законодавства. Отже, норми СОТ щодо застосування СФЗ не мають на меті регулювання конкретних виробничих відносин, тому вони і не можуть безпосередньо використовуватися для цього. Ця специфічність віддзеркалюється й у судовій практиці.

---

³¹⁶ Духневич А. В. Угода про сільське господарство СОТ у механізмі правового регулювання аграрних відносин в Україні. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах: матеріали наук.-практ. конф.* (Харків, 20 квітня 2018 року). Харків, 2018. С. 166 – 171.

Аналіз судової практики в Україні демонструє досить обережне ставлення національних судів до Угоди СОТ про застосування СФЗ. Зустрічаються справи, за якими судді використовують досить широку аргументацію, у т. ч. вимоги Угоди СОТ про застосування СФЗ та навіть практику органу вирішення спорів СОТ. Наприклад, цікавим є спір між МОЗ України та Мін'юстом України про скасування наказу Міністерства юстиції України від 11.09.2017 р. № 2859/5 «Про скасування рішення про державну реєстрацію нормативно-правового акту» та зобов'язання відновити державну реєстрацію наказу МОЗ від 29.03.2017 № 339 «Про затвердження Державних санітарних норм і правил «Про безпеку і захист працівників від шкідливого впливу азбесту та матеріалів і виробів, що містять азбест», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 09.06.2017 р. за № 702/30570. Суть спору полягала у тому, що МОЗ України прийняло акт, відповідно до якого обмежувалося використання азбесту з метою захисту здоров'я людей, однак Мін'юст України скасував його реєстрацію, мотивуючи це тим, що такий регуляторний акт ставить під загрозу існування азбестоцементної галузі України та будівельної галузі, що позбавляє тисячі громадян робочих місць та суттєво зменшує надходження до державного бюджету України, а також спричинить низку негативних наслідків, зокрема, потягне за собою суттєве збільшення витрат для сільськогосподарських підприємств, зокрема птахофабрик та тваринницьких ферм, які є основними споживачами азбестоцементного шиферу тощо. Окружний адміністративний суд Києва, розглядаючи цю справу, «враховував світову практику, направлену на посилення безпеки та захисту здоров'я людей». Зокрема, у своєму рішенні суд привів приклад з практики розгляду суперечок у рамках СОТ. Так, наприклад, Уряд Франції на підставі Декрету № 2 96-11 заборонив виробництво, переробку та імпорт всіх типів азбестових волокон незалежно від того, чи є вони складовою частиною інших товарів. Це потягло звернення Канади до СОТ з претензією до ЄС з приводу введення Францією повної заборони на імпорт хризотил-азбесту і виробів з нього. За результатами зазначеного спору Апеляційний орган СОТ визнав дії Франції виправданими. При вирішенні спору використовувалися Угода про технічні бар'єри в торгівлі (ТБТ), Угода про застосування СФЗ, стаття III ГАТТ-1994 року (що встановлює принцип національного режиму, що вимагає, щоб продукція інших країн користувалася «не менш

сприятливим режимом, ніж «аналогічна продукція» країни-імпортера) і стаття XX (b) ГАТТ-1994 року, яка припускає обмеження торгівлі для захисту життя чи її здоров'я людей, тварин або рослин. Зокрема, Апеляційний орган встановив, що товари, які містять азбест, не аналогічні товарам, що не містять азбесту. Також Апеляційний орган прийшов до висновку, що канцерогенність, або токсичність являє собою визначальний аспект фізичних властивостей волокон хризотил-азбесту, та було відзначено, що XX (b) ГАТТ-1994 не вимагає оцінювати величину ризику. Крім того, було відзначено, що члени СОТ мають право на встановлення рівня захисту відповідно до Угоди про застосування СФЗ. У результаті цього заборонні дії Франції були визнані виправданими, як такі, що відповідають міжнародним нормам торгівлі та обмежувальної практики і єдино можливими в цій ситуації для захисту здоров'я населення³¹⁷.

Таким чином, взявши до уваги практику застосування норм права СОТ, у цьому спорі суд визнав протиправним наказ Мін'юсту України, фактично відновивши дію наказу МОЗ України. Отже, у цьому прикладі національний суд враховує право СОТ та практику його застосування у міжнародних суперечках, але не опирається на них під час винесення рішення.

В іншій справі приватне підприємство оскаржувало рішення про накладення на нього стягнення за результатами перевірки безпечності харчової продукції. Контролюючий орган виявив підвищену концентрацію харчових добавок у продукції, у зв'язку з чим притягнув підприємство до юридичної відповідальності. Однак позивач, посилаючись на Угоду СОТ про застосування СФЗ, Кодекс Аліментаріус та Директиву ЄС 95/2 від 20.02.1995 року, доводив, що правопорушення не відбулося, оскільки згідно з вказаними актами відповідна концентрація харчових добавок є допустимою. Цікаво було би дослідити рішення суду та його правову позицію щодо цих аргументів, однак провадження у цій справі було закрито через порушення правил підсудності. При цьому важливо відмітити, що позивач не посилається безпосередньо на міжнародний договір (Угоду СОТ про застосування СФЗ), а опирається на Закон України

---

³¹⁷ Рішення Окружного адміністративного суду Києва від 16 травня 2018 року у справі № 826/15456/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74483592>

«Про ратифікацію Протоколу про вступ України до світової організації торгівлі» від 10.04.2008 року, відповідно до якого усі члени цієї організації базують свої санітарні та фітосанітарні заходи на міжнародних стандартах (ВООЗ та Кодекс Аліментарус)³¹⁸.

Існує практика винесення рішень національних судів, у яких надається правова оцінка дії права СОТ в Україні. Наприклад, у справі за позовом ПП «Камчадал-Плюс» до Івано-Франківської обласної санітарно-епідеміологічної станції про визнання протиправними та скасування протоколів досліджень у частині висновків у своєму рішенні «суд зазначає, що дія в Україні міжнародного законодавства у сфері використання харчових добавок у виробництві ікри, у зв'язку із вступом України до СОТ, за своєю природою є імплементацією норм міжнародного права у національне законодавство України»³¹⁹.

Як бачимо, незважаючи на те, що норма ст. 9 Конституції України однозначно закріплює, що «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України», а ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори» встановлює примат міжнародного права над національним: «якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору» – все ж в Україні відсутня судова практика вирішення спорів безпосередньо на підставі Угоди СОТ про застосування СФЗ.

Однак, на нашу думку, потрібно змінити модель співвідношення національного та міжнародного права, що втілена у законодавстві України, та передбачити примат національного права – особливо щодо регулювання економічних і торговельних правовідносин. На наш погляд, це максимально відповідає національним інтересам України та поширеній світовій практиці.

Розглянуті вище теоретико-методологічні та практичні проблеми застосування права СОТ в Україні не вичерпують досліджуваного

---

³¹⁸ Постанова Київського апеляційного адміністративного суду від 14 червня 2011 року у справі № 2а-1786/10/2670. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/17074904>

³¹⁹ Ухвала Івано-Франківського окружного адміністративного суду від 25 березня 2014 року у справі № 2а-1742/12/0970. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37813649>

нами питання. Зокрема, надзвичайно актуальним наразі є визначення специфіки застосування Україною права ЄС у сфері СФЗ.

Право ЄС є особливим випадком, що поєднує ознаки як міжнародного, так і національного права. *Acquis communautaire* є правовою системою ЄС, яка включає акти законодавства ЄС (але не обмежується ними), прийняті в рамках Європейського співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ³²⁰. У літературі зустрічається твердження про те, що можна використовувати тлумачення *acquis communautaire* як сукупності різних принципів, правил і норм, накопичених в рамках ЄС, що підлягають обов'язковому збереженню в процесі його діяльності та подальшого розвитку³²¹.

Досліджуючи законодавчі засади регулювання сільськогосподарського виробництва в ЄС, А. Й. Богдан запропонував класифікацію аграрного законодавства ЄС за змістом на: 1) рамкові акти (щодо фінансування, аграрного розвитку, прямої підтримки, структуральних заходів, конкуренції, інформації і статистики); 2) акти, що стосуються ринків сільськогосподарської продукції (спільні організації сільськогосподарських ринків, секторальне регулювання тощо); 3) акти, що стосуються продуктів харчування (якість та безпечність продуктів харчування, органічне землеробство, обмеження ГМО); 4) акти, що стосуються навколишнього середовища (управління та збереження природних ресурсів, забруднення від сільськогосподарського виробництва, лісові ресурси та нехарчові продукти тощо)³²².

При цьому в питаннях правового регулювання СФЗ законодавство ЄС є одним із найбільш вимогливих. Деякі країни-члени СОТ наголошують на тому, що нормативна практика ЄС та його технічні регламенти і процедури оцінки відповідності набувають

---

³²⁰ Коваленко Т. О. Адаптація аграрного законодавства України до *acquis communautaire*: сучасний стан та перспективи. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах*: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 20 квітня 2018 року). Харків, 2018. С. 185 – 190. С. 185.

³²¹ Исполинов А. С. Концепция *acquis communautaire* в праве Европейского Союза. *Вестник Московского ун-та. Серия 11. «Право»*. 2010. № 5. С. 68 – 88.

³²² Богдан А. Й. Правове забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у контексті вимог законодавства ЄС: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Х., 2010. 20 с.

усе більшого значення у визначенні тих товарів країн – не членів ЄС, які отримують доступ на його внутрішній ринок, іноді створюючи непотрібні перешкоди для торгівлі. У відповідь на такі заяви ЄС указує на те, що його правила переслідують законні цілі, є предметом ретельної оцінки впливу, значною мірою засновані на відповідних міжнародних стандартах, а також розроблені відповідно до прозорої процедури, що дозволяє іншим зацікавленим сторонам з інших країн-членів СОТ брати в ній участь і висловлювати свою точку зору. Визнаючи, що нормативні вимоги у деяких сферах економіки збільшилися, ЄС відзначає, що це відображає науковий прогрес і виявлення нових ризиків. Крім того, ЄС вказує, що він надає технічну допомогу для підтримки країн, що розвиваються, у виконанні нормативних вимог, це також стосується і України³²³. Вплив цих вимог щодо СФЗ на розвиток українського законодавства наразі надзвичайно потужний та вимагає свого окремого вивчення.

Україна, підписавши Угоду про асоціацію з ЄС, зобов'язалась наблизити своє законодавство до законодавства ЄС у сфері застосування СФЗ. Головною економічною суттю цієї Угоди стало утворення зони вільної торгівлі (ЗВТ). Сама угода складається з 486 статей (312 з них стосуються «ЗВТ+»). У цілому створення «ЗВТ+» проводилося за 15 основними напрямками співпраці: тарифна пропозиція; торгівля товарами, у т. ч. технічні бар'єри в торгівлі; інструменти торговельного захисту; *санітарні та фітосанітарні заходи*; сприяння торгівлі та співробітництво в митній сфері; правила походження товарів; торговельні аспекти енергетичного співробітництва; послуги, заснування компаній, інвестиції, рух капіталу та поточні платежі; права інтелектуальної власності, включаючи географічні зазначення; конкурентна політика: антимонопольні заходи та державна допомога; державні закупівлі; торгівля та сталий розвиток; урегулювання суперечок та транспарентність³²⁴.

---

³²³ Назаренко О. А. Порівняльний аналіз методів нетарифного регулювання зовнішньої торгівлі України та зарубіжних країн. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. № 4 (69). С. 39 – 45.

³²⁴ Литвин О. Є. Зовнішньоторговельна діяльність України в рамках підписання «ЗВТ+» з країнами ЄС та ЗВТ СНД. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2016. Вип. 127. Ч. 1. С. 116 – 127.

Можна виділити кілька характерних ознак правовідносин між Україною та ЄС у результаті підписання Угоди про асоціацію (у контексті правового регулювання СФЗ):

- *односторонній характер зобов'язань щодо наближення законодавства*. Оскільки сфера застосування СФЗ є важливим фактором забезпечення стабільного функціонування аграрної економіки, деякі учені серйозно занепокоєні односторонністю Угоди. Зокрема, висловлюються думки про те, що аналогічні українським зобов'язання інші держави брали на себе при вступі до ЄС. При цьому виконання в затвердженій формі Угоди призведе до суттєвої втрати країною зовнішньої та внутрішньої конкурентоспроможності, реальної загрози суверенної неплатоспроможності. У той час, коли Україна односторонньо визнає правила поведінки, що діють в ЄС, та зобов'язується імплементувати їх у національне законодавство, що до певної міри є поступкою державними інтересами, ЄС не передбачає надання Україні матеріальних пільг, не бере на себе зворотні зобов'язання, які хоча б дещо обмежили інтереси союзу та збалансували переваги сторін асоціації. І це при тому, що розрив у конкурентоспроможності між сторонами є непорівнюваним³²⁵. Деякі учені досить категорично вказують, що Угода про асоціацію з ЄС встановлює односторонню залежність України від ЄС, зокрема, від положень його первинного законодавства та директив, що тягнуть за собою сукупність спільних прав і зобов'язань, обов'язкових до виконання українською стороною³²⁶;

- *чіткий перелік актів законодавства ЄС, що підлягає імплементції до законодавства України*. Попри те, що джерела права ЄС не є джерелами права України, вони мають значний вплив на законодавство нашої країни, беручи до уваги зобов'язання, передбачені Угодою про асоціацію³²⁷. Здійснюючи гармонізацію,

---

³²⁵ Олефір А. О. Господарсько-правові наслідки виконання Угоди про асоціацію з ЄС для України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2014. №. 9-2. Т. 1. С. 170 – 175.

³²⁶ Татаренко Н. О. Реалізація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у контексті торговельних воєн. *Стратегічна панорама*. 2016. № 1. С. 40 – 50.

³²⁷ Шпарик Н. Я. Адаптація екологічного законодавства України до стандартів Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 33. Т. 1. С. 212 – 217.

Україна зобов'язана враховувати, що цей процес має переважно односторонній характер, бо не передбачає здійснення взаємних кроків сторін із узгодження їхніх правових норм, а стосується тільки змін в українському законодавстві для його гармонізації з нормами права ЄС. Фактично Україна жодним чином не може впливати на процес нормоутворення в системі ЄС, виступаючи лише в ролі дестинатора (адресата визнання) правових приписів організації³²⁸. Деякі учені досить категорично заявляють, що у правовому сенсі Україна після підписання Угоди опиняється у повній юрисдикції ЄС. Усі питання взаємовідносин із третіми країнами, що стосуються торговельної політики, вона повинна буде узгоджувати з ЄС у Комітеті з питань торгівлі, створеному Радою асоціації³²⁹. Деяким ученим це дає підстави говорити про нееквівалентний розподіл взаємних зобов'язань, адже Україна зобов'язується безумовно адаптувати національне законодавство не тільки до чинного на певний момент часу права ЄС, а й до прийнятих у майбутньому змін³³⁰. Ця ситуація є прямим підтвердженням втрати частини правового суверенітету держави. Такий крок фактично означає делегування суттєвої частки державного суверенітету органам ЄС у ключових питаннях організації економіки, без можливості впливати на формування економічної політики, та покладання на Україну функції вторинної правотворчості. Наприклад, Угода передбачає створення Підкомітету з управління СФЗ, основними функціями якого є контроль за впровадженням відповідних положень угоди та вивчення всіх питань, які можуть виникнути у зв'язку з цим³³¹. Інші дослідники оцінюють правову ситуацію по-іншому, наголошуючи на тому, що Угода про асоціацію

---

³²⁸ Муравйов В., Мушак Н. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Віче*. 2013. №8. С. 12 – 18.

³²⁹ Татаренко Н. О. Реалізація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у контексті торговельних воєн. *Стратегічна панорама*. 2016. № 1. С. 40 – 50.

³³⁰ Олефір А. О. Господарсько-правові наслідки виконання Угоди про асоціацію з ЄС для України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2014. №. 9-2. Т. 1. С. 170 – 175.

³³¹ Олефір А. О. Розвиток нетарифного регулювання зовнішньої торгівлі України в умовах членства в СОТ. *Формування ринкової економіки*. 2012. № 27. С. 262 – 277.

не передбачає прямої дії положень регламентів ЄС, які містяться у додатках до Угоди про асоціацію у внутрішньому правопорядку України. Однак Україна може запровадити схожий механізм реалізації шляхом відсилки у внутрішньому законодавстві до актів ЄС, або шляхом інкорпорації у національне законодавство окремих положень або цілих блоків норм права ЄС. В Угоді про асоціацію передбачені різні способи гармонізації законодавства України з правом ЄС³³²;

- прискорення процесу наближення законодавства шляхом встановлення досить жорсткого плану-графіку, системи моніторингу, обрання методики текстуального копіювання відповідних актів із законодавства ЄС тощо. Останнє є потенційно небезпечним. Наприклад, доведено, що численні недоліки антидемпінгового закону України зумовлені насамперед тим, що він є майже дослівним перекладом антидемпінгової постанови Ради ЄС, що вказує лише на той факт, що інтереси України та її ставлення до проблеми антидемпінгу не бралися до уваги³³³. Навіть незважаючи на такий поспіх, загалом порівняно з іншими країнами, які пройшли шлях до вступу в ЄС, процес адаптації національного законодавства в Україні відбувається повільно. Наприклад, у Польщі з 2000 року приймалися щорічно 70–90 законодавчих актів, а на момент набуття повного членства в ЄС обсяг неімплементованих у національне законодавство актів ЄС дорівнював 2,9%³³⁴. Рівень же відставання України, за попередніми розрахунками, становить 60 %³³⁵;

---

³³² Муравйов В.І. Правові інструменти реалізації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і його державами-членами. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 121. Ч. I. С. 107 – 116.

³³³ Кочергіна О. М. Міжнародно-правове регулювання антидемпінгу на багатосторонній основі в системі ГАТТ/СОТ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.11. Київ, 2004. 16 с.

³³⁴ Nowak B. Implementation of Directives into Domestic Legal System. The Case of Poland. *Yearbook of Polish European Studies*. 2005. № 9. С. 67 – 91.

³³⁵ Карпінська Н. В. Правова регламентація санітарних та фітосанітарних заходів в Україні у світлі вимог ЄС. *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Івано-Франківськ – м. Яремче, 20–22 вересня 2019 р.) / відп. ред. Н. Р. Кобецька. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. С. 165 – 168.

- відсутність політико-правових зобов'язань з боку ЄС щодо членства України в ЄС у разі виконання усіх умов Угоди про асоціацію. Про можливість такої ситуації прозорливо писав В. І. Семчик: «Не виключена можливість, що на останньому етапі, коли здавалось би усі закони адаптовані, а рівень життя населення не поліпшився, соціальні проблеми села не вирішені, ЄС відмовиться прийняти Україну до ЄС. Щоб уникнути такого становища, я висловив позицію про те, що не лише ЄС потрібен Україні, а й Україна потрібна Союзу. Рекомендую закріпити: якщо окремі прийняті норми не відповідатимуть законодавству ЄС, то відповідні норми закону втрачають чинність через один місяць після офіційного прийняття України до ЄС»³³⁶. Однак справедливі застереження професора В. І. Семчика не були почуті. У результаті Україна виконує взяті на себе зобов'язання без чітко окресленої політичної мети, адже трансформаційний період виконання Угоди вимагає багатьох зусиль та витрат (економічних, соціальних тощо), однак це не компенсується вигодами, які отримує повноправний член ЄС. Застосування до України дискримінаційного підходу з боку ЄС під час складання тексту Угоди про асоціацію, в якій міститься недвозначне положення про те, що Угода залишає відкритим майбутній розвиток відносин Україна–ЄС, свідчить про невизначеність статусу України навіть у разі сумлінного ставлення до процесу імплементації актів права ЄС у національне законодавство. Натомість, набуття статусу членів ЄС Польщею та Угорщиною було чітко зафіксовано у преамбулі та перших статтях Угоди³³⁷.

Учені, аналізуючи Угоду та дискутуючи про її положення, висловлюють протилежні думки щодо правового значення цього документу для України. На наш погляд, сформувалися два основні підходи до правової оцінки наслідків підписання Угоди про асоціацію з ЄС:

---

³³⁶ Семчик В. І. Проблеми гармонізації аграрного законодавства України та Європейського Союзу. *Часопис Київського університету права*. 2005. № 4. С. 184 – 189.; Семчик В. І. Організаційно-правові проблеми вступу України до СОТ і Європейського Союзу та участі у формуванні єдиного економічного простору. *Правова держава*. 2005. Вип. 16. С. 325 – 334.

³³⁷ Туніцька Ю. М. Національна митно-тарифна та нетарифна політика за умов євроінтеграції. *Економіка і суспільство*. 2018. № 17. С. 74 – 84.

- *оптимістичний*: представники цього підходу переконують, що Угода про асоціацію стала найамбітнішим документом в історії незалежної України, як за масштабом тих відносин, які регулюватимуться у рамках асоціації, так і за характером реформ, які вже почала проводити наша держава з метою імплементації Угоди. За своїм обсягом і тематичним охопленням Угода є найбільшим міжнародно-правовим документом за всю історію України та найбільшим міжнародним договором з третьою країною, коли-небудь укладеним ЄС. Вона визначає якісно новий формат відносин з ЄС на принципах «політичної асоціації та економічної інтеграції». Ця Угода має унікальний характер, адже виходить далеко за рамки угод про асоціацію, які були укладені ЄС свого часу із країнами Центральної та Східної Європи³³⁸. Прибічники оптимістичного підходу до оцінки правового значення Угоди про асоціацію з ЄС вважають, що її підписання має модернізувати країну та відкрити нові ринки збуту з безпрецедентним рівнем економічної інтеграції для країни, що не є членом ЄС³³⁹;

- *песимістичний*: представники цього підходу концентрують увагу на проблемах, які тягне за собою підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Зокрема, технічні, санітарні, фітосанітарні заходи, які застосовують країни ЄС для захисту своїх ринків, будуть істотно стримувати нарощування експорту вітчизняної продукції навіть у рамках виділених квот, оскільки далеко не вся сільськогосподарська та харчова продукція може задовольнити вимоги ЄС щодо безпечності та стандартів якості продукції. Зокрема, якщо українська рослинницька продукція поки що не має серйозних перешкод для експорту до ЄС, то тваринницька продукція і продукція харчової промисловості таким вимогам відповідають лише частково, і їх подальший розвиток під питанням. Дозвіл на експорт можуть отримувати лише великі вітчизняні підприємства із так званим

---

³³⁸ Гетьман А. П. Розвиток екологічного законодавства через призму євроінтеграції. *Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 18 – 19 травня 2018 року). Київ, 2018. С. 3 – 10.

³³⁹ Сібекіна А. Ю. Порівняння ключових параметрів угоди про асоціацію Україна-ЄС та членства в митному союзі Росії, Казахстану, Білорусі. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 116. Ч. II. С. 77 – 82.

замкнутим циклом виробництва (крім виробників курятини, інші виробники процедуру сертифікації кілька років не могли пройти)³⁴⁰.

Проаналізувавши велику кількість висловлених у науковій літературі аргументів, ми доходимо висновку про доцільність обрання *поміркованого підходу* до оцінки правових наслідків Угоди про асоціацію з ЄС у контексті правового регулювання СФЗ. Відповідно до цього підходу ні позитивні, ні негативні аспекти підписання Угоди про асоціацію з ЄС не треба ігнорувати – їх необхідно ретельно вивчати та піддавати постійній правовій оцінці. У контексті нашого дослідження ми зосередимося на дослідженні впливу Угоди про асоціацію на регулювання відносин застосування СФЗ.

Головним правовим інструментом економічної інтеграції нашої держави до внутрішнього ринку ЄС є гармонізація законодавства України відповідно до права ЄС. Починаючи з 2014 року, після Підписання Угоди про асоціацію, яка 2017 року набула чинності у повному обсязі, Україною було розпочато широкомасштабний процес здійснення заходів щодо адаптації законодавства до норм права ЄС. Залежно від економічного сектору співпраці, гармонізація може здійснюватися різними способами, основними з яких є імплементація положень *acquis* ЄС до національного законодавства відповідно до ст. 56 Угоди про асоціацію у сфері технічного регулювання, стосовно санітарних та фітосанітарних заходів – встановлення механізму визнання еквівалентності щодо СФЗ (ст. 59), у сфері конкуренції використовується механізм відсилання до відповідних статей про конкуренцію в Договорі про функціонування ЄС тощо. Першочергово Україна націлена на виконання тих зобов'язань, які сприяють розвитку українського сільського господарства та харчової промисловості. З-поміж усіх завдань, які визначені постановою Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 № 1106 на виконання Угоди про асоціацію, зобов'язання України в аграрній сфері складають 28 %. Однією із найбільших сфер зобов'язань є сфера СФЗ³⁴¹. Відповідно до Угоди про

---

³⁴⁰ Татаренко Н. О. Реалізація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у контексті торговельних воєн. *Стратегічна панорама*. 2016. № 1. С. 40 – 50.

³⁴¹ Резнічук М. С. Імплементація Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. *Журнал європейського і порівняльного права*. 2016. С. 54 – 64. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pravo/article/viewFile/2986/2678>.

асоціацію Україна має виконати зобов'язання щодо запровадження 255 нормативно-правових актів ЄС³⁴².

В Угоді про асоціацію, як і в інших міжнародних угодах ЄС, не міститься визначення поняття «гармонізація». Угода лише оперує традиційними для права Євросоюзу термінами, як-от «зближення»³⁴³. Процес наближення законодавства, який передбачається Угодою про асоціацію, ретельно вивчається та аналізується науковцями. Зокрема, опираючись на теоретичні категорії та трактування положень Угоди, дослідники сформуваали принаймні кілька основних підходів до визначення юридичної природи зазначеного наближення законодавства, а саме як:

1) *адаптації*: деякі науковці обґрунтовують тезу про те, що на сучасному етапі взаємодії України та ЄС термін «адаптація» законодавства України до законодавства ЄС є найбільш оптимальним і включає в себе заходи із уніфікації термінології, експертизи законопроектів на предмет відповідності *acquis communautaire*, реформування органів, які виконують функції екологічного управління, посилення міжнародної взаємодії³⁴⁴. Експерти Центру європейського та порівняльного права при Мін'юсті також дійшли висновку, що «у процесі досягнення принципової адекватності законодавства України до законодавства ЄС варто вживати термін «адаптація», оскільки він має більш широкий зміст і значення, ніж термін «гармонізація»³⁴⁵. Адаптації як процесу пристосування,

---

³⁴² Карпінська Н. В. *Правова регламентація санітарних та фітосанітарних заходів в Україні у світлі вимог ЄС. Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ – м. Яремче, 20–22 вересня 2019 р.) / відп. ред. Н. Р. Кобецька. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. С. 165 – 168.

³⁴³ Муравйов В., Мушак Н. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Віче*. 2013. №8. С. 12 – 18.

³⁴⁴ Кошеленко К. В. *Юридична відповідальність за шкоду навколишньому природному середовищу за законодавством України і ЄС: порівняльно-правовий аспект*: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Харків, 2019. 22 с.

³⁴⁵ Каракаш І. І. *Адаптація екологічного законодавства України до законодавчих стандартів Європейського Союзу. Актуальні проблеми*

наближення властиві певні ознаки. Вони дозволяють визначити адаптацію національного аграрного законодавства з виробництва сільськогосподарської продукції до вимог законодавства ЄС як пристосування чинних і прийнятих у майбутньому національних спеціальних законодавчих актів, які відповідали б вимогам законодавства ЄС з урахуванням особливостей українського суспільства, умов і змін, що відбуваються в аграрному секторі нашої держави, а також створення належних умов для посилення ролі та підвищення статусу координуючих міжвідомчих органів із використанням принципів механізму спільної аграрної політики країн-членів ЄС у сфері виробництва сільськогосподарської продукції³⁴⁶. Адаптація аграрного законодавства України до законодавства ЄС – це складний процес, який вимагає скоординованої діяльності органів державної влади, територіальних громад, виробників сільськогосподарської продукції, науковців та громадськості³⁴⁷. Учені наголошують, що адаптація національного аграрного законодавства до вимог *Acquis communautaire* ЄС повинна набути не декларативного, а справді пріоритетного значення у розвитку аграрного права та законодавства України в сучасних умовах³⁴⁸. При цьому окремі дослідники вважають за необхідне зберігати поміркованість у рамках адаптаційного процесу. Зокрема, Л. І. Полюхович доводить, що не завжди доцільно вдаватися до адаптації національного законодавства, адже узгодження правових приписів має бути процесом взаємним та має здійснюватися з

соціального права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Одеса, 31 жовтня 2017 року). Одеса, 2017. С. 175 – 179. С. 176.

³⁴⁶ Богдан А. Й. Правове забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у контексті вимог законодавства ЄС: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Х., 2010. 20 с.

³⁴⁷ Кульчій І. М. Інтергаційні відносини у сфері розвитку сільського господарства та сільських територій як складова предмета аграрного права. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах*: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 20 квітня 2018 року). Харків, 2018. С. 196 – 200. С. 200.

³⁴⁸ Коваленко Т. О. Адаптація аграрного законодавства України до *acquis communautaire*: сучасний стан та перспективи. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах*: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 20 квітня 2018 року). Харків, 2018. С. 185 – 190. С. 185.

урахуванням національних особливостей та зарубіжного досвіду³⁴⁹. Ця думка добре виражена В. В. Носіком, який зазначив, що за умов адаптації аграрного законодавства до вимог СОТ та ЄС, має враховуватися «пріоритет у забезпеченні територіального верховенства України, національної, продовольчої, екологічної безпеки Українського народу»³⁵⁰;

2) *гармонізація*: як уважає Н. Р. Малишева, ані у міжнародно-правовій теорії, ані в сучасній правотворчій практиці досі не приділялося належної уваги теорії гармонізації законодавства, з'ясуванню базових понять і підходів до дослідження цього явища, хоча прикладні аспекти гармонізації законодавства є одними з найактуальніших і широко досліджуваних у зарубіжній правовій теорії, особливо в сучасному праві ЄС³⁵¹. Власне, саме термін «гармонізація» найадекватніше характеризує мету цього процесу – узгодити національні норми в такий спосіб, щоби в обох випадках вони створювали однакові правові умови для діяльності суб'єктів господарювання в межах внутрішнього ринку. З цього приводу Н. Р. Малишева зазначає: «Гармонізація, заявлена як цільова настанова правотворчого процесу, повинна «вмикати» певні механізми отримання найвищого ступеня узгодженості та сумісності систем, що гармонізуються»³⁵². Зазначені особливості гармонізації відрізняють її від уніфікації: хоча за допомогою останньої також створюються однакові правові умови для суб'єктів господарювання, цей результат досягається іншим шляхом – через ухвалення постанов, які безпосередньо регулюють поведінку суб'єктів і не передбачають

³⁴⁹ Полюхович Л. І. Організаційно-правові питання виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції у контексті вимог СОТ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Х., 2014. 18 с.

³⁵⁰ Носік В. В. Методологічні основи юридичної природи сучасного земельного та аграрного права у забезпеченні конкурентоспроможності України в умовах світових інтеграційних економічних та державно-правових явищ. *Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природоресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Біла Церква, 21-22 травня 2010 року). Біла Церква, 2010. С. 17 – 18. С. 18.

³⁵¹ Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом. К., 1998. 446 с. С. 88.

³⁵² Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом. К., 1998. 446 с. С. 88.

узгодження з ними актів національного законодавства³⁵³. Багато невизначеностей існує й щодо встановлення точного змісту актів ЄС, з якими треба гармонізувати українське законодавство. Тлумачення цих документів входить винятково до компетенції Суду ЄС, котрий, проводячи цю процедуру, може частково змінювати їхній зміст. Але країна, яка гармонізує своє законодавство з правом ЄС, не в змозі стежити за такими змінами, вчасно враховуючи їх шляхом унесення поправок до свого законодавства, яке підлягає гармонізації. З другого боку, під час гармонізації законодавства України з правом ЄС обов'язково потрібно усвідомлювати те, що акти інститутів організації діють у відповідному правовому середовищі, адже вони є частиною правової системи ЄС. А гармонізація практично призводить до перенесення положень певних актів ЄС до правової системи іншої країни, яка функціонує за своїми, відмінними від усталених у межах ЄС, закономірностями. Зокрема, українські правники не завжди можуть урахувати всі юридичні тонкощі відповідного документа ЄС, зокрема чітке розуміння використаної в ньому юридичної технології, причин його ухвалення та особливостей реалізації. Усе це може призвести до перекручування змісту національних норм, запроваджених на основі процесу гармонізації³⁵⁴;

3) *імплементация*: за результатами аналізу змісту та особливостей правової природи адаптації екологічного (земельного, аграрного) законодавства України до стандартів ЄС деякими авторами відстоюється позиція, згідно з якою «адаптація» – це перша стадія імплементации норм права, «гармонізація» – це друга, «уніфікація» – це третя стадія. Таким чином, понятійний апарат має ґрунтуватися навколо змісту базового поняття – «імплементация», його способів та стадій³⁵⁵;

4) *транспозиція*: щодо сфер, регулювання відносин у яких не охоплене положеннями національного законодавства або вони

---

³⁵³ L'influence des Communautés européennes sur le droit international privé des Etats membre. Bruxelles, 1981. P. 2.

³⁵⁴ Herrnfeld H-H. Europeans by Law. Gutersloh, 1996. P. 104 – 105.

³⁵⁵ Арістова І. В., Шульга М. В. Правова природа адаптації екологічного, земельного й аграрного законодавства України до стандартів ЄС: зміст та особливості. *Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного та аграрного права в умовах євроінтеграції*: матеріали круглого столу (Харків, 8 грудня 2017 року). Харків: Право, 2017. С. 33 – 37. С. 36.

безнадійно застаріли і потребують швидкого оновлення, може бути застосовано так званий «революційний» підхід до гармонізації українського законодавства з правом ЄС, що передбачає транспозицію норм права ЄС до правопорядку України. До транспозиції вдаються в разі потреби термінового прискорення процесу гармонізації шляхом безпосереднього включення положень права ЄС (без унесення істотних змін чи попереднього проведення відповідних парламентських процедур) до внутрішнього законодавства поряд із скасуванням чинних нормативно-правових актів. У цьому разі компетенцію щодо ухвалення нормативно-правових актів отримують переважно виконавчі органи влади. Під час підготовки до вступу до ЄС таку схему було використано в Угорщині, країнах Балтії, Болгарії та частково – в Польщі. Транспозицію передбачено й у статтях 56, 96, 153 Угоди про асоціацію з ЄС. Цей спосіб гармонізації законодавства України й права ЄС, на думку дослідників, доцільно застосовувати у галузях стандартизації, транскордонного надання послуг, державних закупівель³⁵⁶.

Таким чином, у науковій літературі можна зустріти застосування таких суміжних понять, як «адаптація законодавства», «гармонізація законодавства», «імплементация законодавства», «уніфікація законодавства»³⁵⁷, «зближення законодавства»³⁵⁸ тощо.

Досліджуючи співвідношення цих понять, А. В. Омельченко робить висновок про те, що вони відображають по суті одне і те ж явище, проте використовуються для визначення різних механізмів та різних рівнів (ступенів) зближення окремих правових систем³⁵⁹. Процеси глобалізації, що відбуваються в сучасному світі, висувають

---

³⁵⁶ Муравйов В., Мушак Н. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Віче*. 2013. №8. С. 12 – 18.; Березовська І. А. Зона вільної торгівлі як складова Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 115. Ч. II. С. 36 – 43.

³⁵⁷ Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 6. Т-Я / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін.]. К. : Укр. енцикл., 2004. С. 215, 524, 553, 554, 667, 668.

³⁵⁸ Опришко В. Ф. Конституційні основи розвитку законодавства України / В. Ф. Опришко. К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2001. 212 с. С. 83.

³⁵⁹ Омельченко А. В. Гармонізація зовнішньоекономічного законодавства України із вимогами Світової організації торгівлі (організаційно-правові засади). *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 60. С. 366 – 372.

нові вимоги до міжнародного та внутрішнього права держав, їх взаємодії і взаємовпливу. Однак у даному контексті було б правильніше говорити не про глобалізацію, а про інтернаціоналізацію внутрішнього права держав, що відбиває «зростаючий вплив на внутрішнє право міжнародного права і правових систем інших держав»³⁶⁰. Ураховуючи зовнішньополітичний вектор політики нашої держави, окремі дослідники називають відповідні процеси в Україні європеїзацією вітчизняного права та законодавства³⁶¹.

Отже, наразі спостерігаються складні та неоднозначні процеси трансформації сучасного законодавства у сфері СФЗ, що відбувається під впливом міжнародно-правових зобов'язань України. Можна довго дискутувати про модель взаємодії та співвідношення права СОТ та національного права України, але, як слушно зазначає Є. Д. Стрельцова, незалежно від обраної моделі співвідношення з міжнародним правом держава ціною своїх політичних чи економічних інтересів змушена змінювати власне законодавство. У такий спосіб внутрішньодержавне законодавство уніфікується до рівня потреб відповідно до системи міжнародного співробітництва – універсальної чи регіональної³⁶². Справді, зобов'язання у сфері СФЗ, які взяла на себе Україна під час вступу до СОТ та підписання Угоди про асоціацію з ЄС, пов'язані передусім із широкомасштабним реформуванням національного законодавства. Ці зобов'язання є досить жорсткими, а потенційна маневреність України щодо їх виконання – надзвичайно обмежена.

Якщо аналізувати Угоду СОТ про застосування СФЗ, то її характер міжнародної багатосторонньої угоди певною мірою виправдовує міру жорсткості закріплених в ній вимог, адже такі самі

---

³⁶⁰ Никифоров В. А. Юридическая природа и тенденции развития сложноструктурных комплексов норм, создаваемых международными организациями для регулирования мирового торгового оборота: автореф. дисс. ... докт. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2011. 45 с.

³⁶¹ Березовська І. А. Зона вільної торгівлі з ЄС як рушій європеїзації українського законодавства. *Журнал європейського і порівняльного права*. 2017. Вип.1. С. 41 – 58.

³⁶² Стрельцова Є. Д. Міжнародні організаційно-правові механізми впливу на уніфікацію внутрішньодержавного права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 4 (25). Т. 3. С. 147 – 152.

(або подібні) вимоги висунуті й іншим країнам – учасницям СОТ. Це сприяє впорядкованості міжнародних торговельних відносин, такі вимоги до СФЗ є певною мірою «правилами гри» для всіх.

По-іншому виглядають вимоги щодо СФЗ, які висуваються Україні за Угодою про асоціацію з ЄС. Відповідно до цієї Угоди Україна поставлена у більш жорсткі правові рамки, оскільки:

- у рамках СОТ міжнародні стандарти, які є змістовним наповненням вимог СФЗ, зберігають юридично необов'язковий характер, у той час Угодою про асоціацію чітко перераховано акти ЄС, положення яких мають бути запроваджені в українське законодавство в обов'язковому порядку;

- приведення законодавства України у відповідність з вимогами СОТ має за мету досягнення певних міжнародно погоджених показників, дотримання яких полегшує торговельні відносини із усіма країнами – учасницями СОТ. Приведення законодавства України у певну відповідність до визначеного законодавства ЄС у сфері СФЗ вимагає більших зусиль від нормотворця, а виконання цього законодавства – від бізнесу та суспільства у цілому. Мета цього полягає в полегшенні торговельних відносин із обмеженим колом країн – учасниць СОТ (країн ЄС);

- вступ України до СОТ та виконання Угоди про застосування СФЗ дає Україні не лише економічні зиски – це формує для нашої держави політико-правові переваги (права повноправного члена організації, зокрема, можливість голосування, впливу на винесення рішень, участь у роботі комітетів, органу вирішення суперечок, участь у розробці міжнародних стандартів тощо). З іншого боку, посилене нормотворче та реформаційне навантаження, яке відчуває Україна в результаті виконання Угоди про асоціацію з ЄС у частині вимог до СФЗ, не виправдовується політико-правовими бонусами (Угодою не передбачається членства в ЄС, отримання допомоги аграріями України за європейськими програмами підтримки тощо).

Так, варто погодитися, що Україна має право обрати форми впровадження в національне законодавство відповідних нормативно-правових актів ЄС з питань СФЗ. Однак при цьому треба визнати, що фактична реалізація цього права суттєво обмежена, оскільки:

- по-перше, унаслідок жорстких термінів та досить стислих графіків Україна позбавлена можливості розробити науково обґрунтовану концепцію впровадження передбачених нормативних

актів ЄС до національної правової системи. Це передусім переводить відповідні нормотворчі дії у суто технічну площину – просте копіювання європейського законодавства, що позбавляє можливості стратегічного урахування одночасно вимог Угоди та інтересів національного бізнесу;

- по-друге, галопающий темп виконання вимог Угоди у частині регулювання СФЗ призводить до того, що Україна позбавлена можливості плавно ввести відповідні положення ЄС до національного законодавства, що викликає ефект «холодного душу» для національної економіки. Особливо це стосується підприємств аграрного сектору, які замість державної підтримки отримують гіпердинамічне регулятивне середовище та появу нових вимог ведення бізнесу;

- по-третє, через дуже стислий графік впровадження актів ЄС у сфері СФЗ Україна поставлена у позицію «того, хто постійно спізнюється», що призводить до поширення транспозитивного методу виконання зобов'язань за Угодою про асоціацію з ЄС. Це є найшвидшим способом наближення законодавства, але він найменше відповідає інтересам нашої держави.

Усі ці правові аспекти міжнародно-правових зобов'язань України у сфері застосування СФЗ актуалізують питання збереження правового суверенітету. Як пише Ю. О. Тихомиров, вихідний критерій для пошуків стабільного розмежування і гнучкої взаємодії між державами – це суверенітет. Зберігаючи історичний потенціал, суверенітет наповнюється новим змістом в умовах глобалізації, масштабних інтеграційних процесів. Але далеко не завжди це явище проявляє стійкість перед новими викликами епохи. Посилення співробітництва держав і масштабність інтеграційних процесів призводять до питання про передачу ряду суверенних прав на наддержавний рівень³⁶³.

Учений справедливо підкреслює, що, передаючи частину своїх повноважень, держава-учасник набуває нові права: можливість участі в обговоренні проєктів рішень міждержавних об'єднань, внесення пропозицій, участі в прийнятті рішень, користування пільгами і перевагами членства, правовий захист національних інтересів. Все це

---

³⁶³ Тихомиров Ю. А. Правовой суверенитет: сферы и гарантии. *Журнал российского права*. 2013. № 3. С. 5 – 20.

зміцнює гарантії правового суверенітету³⁶⁴. Це відбувається певною мірою у правовідносинах Україна – СОТ, зокрема в аспекті правового регулювання СФЗ.

Угода про асоціацію з ЄС будує іншу модель відносин між країнами: вона передбачає односторонні зобов'язання щодо наближення законодавства без надання адекватних політичних обіцянок. Цікаво й інше: у процесі створення зони вільної торгівлі з третіми країнами «ЄС широко використовує практику включення до цих угод положень, аналогічних за своїм змістом тим, що закріплені в актах первинного або вторинного права Євросоюзу, або таким, які відсилають до актів ЄС. Тим самим створюються засади для проникнення закріплених у міжнародних угодах про ЗВТ положень права Євросоюзу у внутрішні правопорядки третіх країн»³⁶⁵. Фактично ці процеси активно відбуваються в Україні у сфері реформування законодавства у сфері СФЗ.

Отже, здійснивши аналіз проблемних питань застосування права СОТ та права ЄС у сфері застосування СФЗ, можемо зробити деякі проміжні висновки. Платонівський поділ на світ речей (реальність) та світ ідей (ідеальні взірці), можна з певною долею умовності застосувати для визначення правового значення та юридичного впливу права СОТ та ЄС на національне право у сфері регулювання СФЗ. Отже, наразі у результаті виконання Україною міжнародно-правових зобов'язань, сформовано три взаємопов'язані, але досить автономні системи правових норм, що регулюють СФЗ:

- *національне право*, що регламентує застосування СФЗ – це базова система, спрямована на врегулювання виробничих, торгівельних, екологічних та інших відносин, які стосуються цієї сфери. Ця система є *реальним правом*;

- *правовий інститут регулювання СФЗ у рамках права СОТ* – норми, що його формують, визнаються частиною національного законодавства України, однак мають специфіку у застосуванні. Зокрема, цей правовий інститут безпосередньо застосовується у

---

³⁶⁴ Тихомиров Ю. А. Правовой суверенитет: сферы и гарантии. *Журнал российского права*. 2013. № 3. С. 5 – 20.

³⁶⁵ Березовська І. А. Угоди про асоціацію в праві Європейського Союзу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 121. Ч. I. С. 147–156. С. 153.

міждержавних відносинах, а в інших відносинах – відіграє роль *ідеального права першого рівня*, тобто є взірцем для побудови національного права;

- *правовий інститут регулювання СФЗ у рамках права ЄС* – не є частиною національної правової системи України, однак унаслідок підписання Угоди про асоціацію чітко окреслена частина норм законодавства ЄС має бути відображена у вітчизняному законодавстві. Оскільки право ЄС відповідає праву СОТ (допоки не встановлено інше) та в дозволеніх рамках має власну специфіку, можна його ідентифікувати як *ідеальне право другого рівня*.

1.4. Принципові засади застосування санітарних та фітосанітарних заходів за правом СОТ та ЄС

Системи норм СОТ та ЄС, що регулюють відносини у сфері застосування СФЗ, підкорені певним принципам – керівним началам, які визначають основну сутність вимог, їх спрямування та кінцеву мету. Перш ніж розпочати дослідження цих принципів засад, важливо окреслити обраний для цього методологічний підхід. Оскільки правові принципи застосування СФЗ, які передбачені правом СОТ, є обов'язковими для України та ЄС, і на них базується вітчизняне та європейське законодавство у цій сфері, саме тому передусім ми розглянемо принципи у рамках СОТ. Позаяк існують певні особливості розуміння та застосування цих принципів в ЄС, така специфіка розкриватиметься у контексті відмінностей від базового змісту принципів СОТ.

Дослідники виділяють принципи права СОТ, перелік яких може дещо відрізнитися, однак у цілому є досить стабільним. Наприклад, С. В. Комендантов вважає, що правова система СОТ спирається на спеціальні принципи, при цьому системоутворююче навантаження мають три з них: принцип недискримінації в торгівлі, принцип найбільшого сприяння, принцип надання національного режиму³⁶⁶.

---

³⁶⁶ Комендантов С. В. Проблемы имплементации в Российской Федерации положений правовой системы Всемирной торговой организации: автореф. дисс. ...канд. юрид. наук 12.00.10. Казань, 2006. 23 с.

Т. К. Гуляєва відносить до базових принципів «права СОТ» наступні: 1) принцип недискримінації в торгівлі; 2) принцип режиму найбільшого сприяння; 3) принцип національного режиму; 4) принцип лібералізації в торгівлі; 5) принцип взаємності; 6) принцип транспарентності. Однак найважливішою характеристикою зазначених принципів, на думку вченої, є самостійність кожного з них, і передусім принципів режиму найбільшого сприяння та національного режиму відносно принципу недискримінації в торгівлі. При цьому ні в якому разі не заперечується їх взаємозв'язок і взаємопроникнення³⁶⁷.

Н. А. Чуйко, досліджуючи Угоду про застосування СФЗ, доходить висновку про те, що ця угода є базисом для проведення відмінностей між обґрунтованими і протекціоністськими цілями у випадку застосування СФЗ державами – членами СОТ. При цьому, на думку дослідниці, Угода про застосування СФЗ базується на кількох основних принципах і положеннях, вироблених зокрема на основі практики з вирішення спорів: принципи еквівалентності, транспарентності, недискримінації, гармонізації, наукового обґрунтування, регіоналізації³⁶⁸.

У своєму дослідженні ми розглянемо кілька основних принципів, які, на наш погляд, відображають основні засади регулювання застосування СФЗ у рамках права СОТ: принципи самостійності, недискримінації, наукової обґрунтованості, національного режиму, режиму найбільшого сприяння, транспарентності, гармонізації. За своїм спрямуванням та змістовним наповненням ці принципи неоднорідні та поділяються на дві групи: принцип суверенітету (принцип самостійності) та антипротекціоністські принципи (усі інші). Розглянемо їх докладніше.

Принцип самостійності є втіленням принципу суверенітету держави у відносинах застосування СФЗ. Він є основним принципом застосування СФЗ, який входив до фундаментальних правил міжнародної торгівлі з часу підписання ГАТТ 1947, та полягає у

---

³⁶⁷ Гуляєва Т. К. Соотношение «права ВТО» и национального права государств-членов: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2016. 23 с.

³⁶⁸ Чуйко Н. А. Международно-правовое регулирование безопасности пищевых продуктов в рамках всемирной торговой организации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2015. 28 с.

тому, що кожна окрема держава має виключне право використовувати заходи, «необхідні для захисту життя чи здоров'я людей, тварин та рослин», але це право не може бути застосовано для невикористованої дискримінації між країнами та створення прихованих обмежень торгівлі.

Угода СОТ про застосування СФЗ виходить з того, що всі країни підтримують заходи, спрямовані на забезпечення безпеки харчових продуктів, призначених для споживачів, і прагнуть запобігти поширенню шкідників і хвороб серед тварин і рослин. Ці заходи можуть набувати різних форм, таких як вимоги про походження товару із зони, вільної від хвороб, інспектування, специфічні процедури обробки продукту, встановлення допустимих максимальних рівнів залишків пестицидів або дозвіл використовувати в їжі тільки певні харчові добавки тощо³⁶⁹. Угода про застосування СФЗ допускає з боку суб'єктів СОТ застосування різних стандартів, методів і процедур контролю якості продукції. Однак застосування цих методів і процедур не повинно викликати або супроводжуватися необґрунтованими затримками або характеризуватися диференційованим підходом до продукції внутрішнього виробництва або імпортованих товарів. Усі стандарти, методи і процедури, пов'язані із застосуванням СФЗ, повинні бути відображені і відповідним чином врегульовані в національному законодавстві суб'єктів СОТ, а також опубліковані. Передбачається, що застосування СФЗ має базуватися і обмежуватися розумними і обґрунтованими вимогами як у частині запитів інформації про товари, так і в ході практичних перевірок. При цьому, Угода жодним чином не обмежує права проведення перевірок щодо санітарії та епідеміології суб'єктів СОТ на своїй території³⁷⁰.

Прийнятний рівень захисту країни-імпортера може бути вище, ніж передбачається міжнародним стандартом. Право країни-імпортера визначати його власний прийнятний рівень захисту є важливим самостійним правом, а не винятком із загального

---

³⁶⁹ Панова А. С. Об особенностях технического регулирования по праву ВТО. *Бизнес. Менеджмент. Право*. 2013. № 1. С. 60 – 65.

³⁷⁰ Воронин Б. А. Правовые проблемы вступления в ВТО российского аграрного сектора. *Аграрное и земельное право*. 2010. № 6 (66). С. 13 – 19.

зобов'язання по ст. 3.1. При цьому ст. 3.3 Угоди вимагає, щоб заходи, результатом введення яких буде більш високий рівень захисту, не суперечили іншим положенням Угоди, в тому числі ст. 5. Відповідність прийнятих заходів вимогам ст. 5.1 було передбачено як фактор, що врівноважує право країни-імпортера встановлювати свій рівень захисту. Вимога проведення оцінки ризику відповідно до ст. 5.1, так само як і необхідність отримання значущих наукових доказів відповідно до ст. 2.2, є ключовими для підтримки балансу між інтересами розвитку міжнародної торгівлі і захистом життя і здоров'я людини³⁷¹.

Принцип самостійності у застосуванні СФЗ полягає також у тому, що держава не втрачає свій суверенітет у частині забезпечення здоров'я людей, захисту тварин і рослин. Останнє слово у цій сфері завжди за державою. Наприклад, принцип самостійності у застосуванні СФЗ повною мірою використовує ЄС. Це проявляється у тому, що у багатьох випадках європейські вимоги до показників безпеки набагато жорсткіші, перелік шкідливих речовин, вміст яких у харчових продуктах регламентується, значно ширший³⁷².

Принцип самостійності є дуже потужним та протекціоністським за своєю природою, оскільки ґрунтується на понятті державного суверенітету. Саме тому на противагу йому вибудовується ціла система принципів, які у своїй сукупності покликані обмежити принцип самостійності задля розширення та лібералізації міжнародної торгівлі. Антипротекціоністські принципи застосування СФЗ формують систему, яка має стримувати державний суверенітет щодо врегулювання відносин СФЗ у різних його проявах. На наш погляд, *система антипротекціоністських принципів права СОТ* складається із 1) базової компоненти (принцип недискримінації); 2) режимної компоненти (принципи національного режиму та режиму найбільшого сприяння); 3) інформаційної компоненти (принцип транспарентності); 4) змістовної компоненти (принципи наукової

---

³⁷¹ Попов М. С. Право на применение санитарных и фитосанитарных мер государствами-членами ВТО и последствия их применения. *Здравоохранение Российской Федерации*. 2013. № 4. С. 38 – 40.

³⁷² Духневич А. Правова регламентація застосування санітарних та фітосанітарних заходів в Україні у контексті вимог СОТ та ЄС. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 2 (10). С. 64 – 70.

обґрунтованості та гармонізації). Проаналізуємо кожен антипротекціоністський принцип докладніше.

Принцип недискримінації означає, що держави повинні забезпечити загальні умови торгівлі для всіх держав, їх товарів і осіб³⁷³. У зв'язку з цим держави-члени повинні усунути дискримінаційний режим у міжнародній торгівлі (Преамбула ГАТТ – 1994). У ст. XIX, XX ГАТТ–1994 року вказується, що держави-члени не мають права застосовувати надзвичайні заходи щодо імпорту окремих товарів таким чином, який міг би стати засобом довільної або невикорданної дискримінації між державами. У зв'язку з тим, що принцип недискримінації в торгівлі не забороняє покращувати загальні умови торгівлі для країн, їх товарів і осіб, вони можуть породжувати різні дискримінаційні умови³⁷⁴.

Стосовно сфери санітарного та фітосанітарного регулювання цей принцип означає, що СФЗ не повинні служити засобом свавільної або невикорданної дискримінації між державами-членами і не повинні застосовуватися у спосіб, який являє собою приховане обмеження міжнародної торгівлі (ст. 2.3 Угоди про застосування СФЗ). Таким чином, Угода про застосування СФЗ конкретизує загальні обов'язки держав-членів щодо недискримінації, передбачені ГАТТ–1994 (обов'язок по наданню режиму найбільшого сприяння; обов'язок по наданню національного режиму)³⁷⁵.

Головним практичним інструментом реалізації принципу недискримінації ми вбачаємо механізм визнання еквівалентності. Члени СОТ визнають санітарні та фітосанітарні норми інших членів як еквівалентні (навіть якщо вони відрізняються від власних) у тому

---

³⁷³ Почкаева М. Дискриминация в торговле и международное право. *Внешняя торговля*. 1968. № 9. С. 20 – 21; Шабан И. С. Принцип недискриминации в международных экономических отношениях. *Международное право на службе мира и сотрудничества государств*. М.: Междунар. отношения, 1981. С. 143 – 144; Василенко В. А., Усенко Е. Т. Принцип недискриминации в сфере международных экономических отношений. *Советский ежегодник международного права*. 1983. М.: Наука, 1984. С. 25 – 43.

³⁷⁴ Гуляева Т. К., Никитина В. А., Федосов Я. К. Принцип недискриминации в «праве ВТО». *Российский внешнеэкономический вестник*. 2015. № 8. С. 82 – 91.

³⁷⁵ Гуляева Т. К., Никитина В. А., Федосов Я. К. Принцип недискриминации в «праве ВТО». *Российский внешнеэкономический вестник*. 2015. № 8. С. 82 – 91.

випадку, якщо експортер демонструє імпортеру, що його заходи досягають належного рівня санітарного або фітосанітарного захисту. На запит будь-якого члена СОТ повинні проводитися консультації з метою досягнення двосторонніх і багатосторонніх угод щодо визнання еквівалентності конкретних санітарних і фітосанітарних норм. Це формує правовий інструмент проти упередженого застосування санітарних і фітосанітарних норм³⁷⁶.

При цьому потрібно пам'ятати про те, що не є порушенням принципу недискримінації виправдане застосування певних обмежень. Зокрема, застосування СФЗ може залежати від рівня розповсюдження специфічних хвороб та шкідників та, відповідно, цілеспрямовано застосовуватись до продукції лише окремих країн-імпортерів³⁷⁷.

Взагалі, принцип недискримінації є найбільш чутливим у системі принципів застосування СФЗ у праві СОТ. Незважаючи на те, що метою Угоди є недопущення застосування санітарних або фітосанітарних норм як засобу дискримінації між торговельними партнерами, ці заходи нерідко стають інструментом невиправданої дискримінації. Саме порушення цього принципу є предметом практично кожної торгової претензії, розглянутої на засіданнях Комітету по СФЗ та органу з вирішення спорів СОТ.

Аналіз практичного застосування цього принципу в сфері нетарифного регулювання – застосування СФЗ і вивчення його

---

³⁷⁶ Жмуренко В. Войти на равных в число развитых стран. *Діловий вісник*. 2004. № 3 (118). www.usci.org.ua; Пирець Н. М. Возможности использования мирового опыта стимулирования экспорта в украинской практике. *Економіка: проблеми теорії та практики*. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. № 195/1. С. 173 – 182; Пирець Н. М. Система стимулирования экспорта. Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках ЧЭС и ГУААМ. Свиштов-Донецк: СА «ДА-Ценов»; ДонНУ, 2004. С. 234 – 241; Пырец Н. М. Экспортный потенциал Украины в контексте вступления в ВТО. *Ломоносов – 2003: Междунар. конф. студентов, аспирантов, молодых ученых по фундаментальным наукам*, МГУ им. М.В. Ломоносова. Сб. тез. / Под общ. ред. В.Н. Сидоренко и др. М.: ТЕИС, 2003. С. 94 – 96; Попов О. І. Методика розрахунку експортного потенціалу підприємств АПК Криму. *Діловий огляд ПЕЕЗ «Сиваш»*. 1997. № 5. С. 43 – 46.

³⁷⁷ Членство України в СОТ: огляд зобов'язань та коментарі до них. За редакцією І. Бураковського та В. Мовчан. 2008. 35 с.

тлумачення з боку Апеляційного органу для введення правомірних СФЗ, що відповідають «праву СОТ», можливий на прикладі деяких спорів. Наприклад, ст. 2.3 Угоди про застосування СФЗ стала предметом розгляду в суперечці *Австралія – Лосось*³⁷⁸, де Канада заявила, що Австралія порушила це положення при введенні імпорتنих вимог на певні види риби, що імпортуються з території Канади, не забезпечивши заходів внутрішнього контролю за пересуванням мертвої риби в межах Австралії. Група експертів сформулювала три вимоги, які повинні бути встановлені для визнання порушення ст. 2.3, тобто принципу недискримінації у сфері застосування СФЗ: (1) захід є засобом дискримінації між територіями членів, відмінних від іншого члена, що застосовує захід, або між територією члена, що застосовує захід і територією іншого члена; (2) дискримінація є довільною або необґрунтованою; і (3) ідентичні чи аналогічні умови переважають на території порівнюваних членів. Крім того, перша вимога означає дискримінацію між «різними» продуктами. Це істотно відрізняється від загальних положень про недискримінацію, передбачених у ст. I і III ГАТТ-1994 та ст. 2.1 Угоди про ТБТ, які застосовуються тільки до «аналогічних» продуктів. Ст. 2.3 Угоди про застосування СФЗ визнає, що саме схожість ризиків, а не продуктів має значення при дотриманні принципу недискримінації в рамках застосування СФЗ. Тобто, коли різні продукти несуть однаковий або подібний ризик для здоров'я, вони піддаються однаковому недискримінаційному режиму. Однак для визнання недискримінації необхідно встановлення і доведення інших вимог. У зв'язку з цим потрібно враховувати, що, по-перше, визнання порушення принципу недискримінації також означає застосування СФЗ в якості прихованих обмежень міжнародної торгівлі. По-друге, порушення принципу недискримінації безпосередньо спричинить порушення положень ст. 5.5 Угоди про застосування СФЗ – «кожен член повинен уникати довільного або невинновданого встановлення різних рівнів захисту, які він вважає необхідними в різних ситуаціях, якщо така різниця веде до дискримінації або прихованого обмеження міжнародної торгівлі». Саме тому з метою дотримання принципу

---

³⁷⁸ Australia – Measures Affecting Importation of Salmon. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds18_e.htm

недискримінації держави-члени при встановленні більш високого рівня санітарного та фітосанітарного захисту, відмінного від міжнародних стандартів, інструкцій та рекомендацій, повинні провести власну оцінку ризику і підготувати наукове обґрунтування³⁷⁹.

Звичайно, застосування принципу недискримінації не завжди повною мірою задовольняє інтереси держави-імпортера. Саме тому економічно розвинуті країни прагнуть знайти шлях легального ослаблення принципу недискримінації. Так, деякі учені доходять висновків про те, що торговельна політика ЄС певною мірою не узгоджується з антидискримінаційним принципом вільної торгівлі ГАТТ/СОТ. Низка актів ЄС передбачає певну дискримінацію у торговельних відносинах із третіми державами через встановлення вимог, зокрема, щодо: 1) дотримання національних стандартів; 2) отримання сертифікатів якості імпортованої продукції; 3) особливих вимог до упаковки та маркування товарів; 4) дотримання санітарно-гігієнічних та інших норм, у тому числі проведення заходів щодо охорони навколишнього середовища; 5) дотримання ускладнених митних формальностей; 6) вимог законів про захист прав споживачів тощо. Такі вимоги часто перетворюються на торговельні бар'єри. К. В. Яловий пише про те, що торгове право ЄС виходить із прагматичних принципів економічних відносин. У випадку особистого інтересу ЄС застосовує принципи СОТ та лібералізує ринки, а коли необхідно забезпечити доступ власних товарів на ринки третіх держав, ЄС укладає угоди, в яких закладає вимоги усунути торгові прямі чи опосередковані бар'єри, відповідно, знижуючи середній рівень своїх митних тарифів та/або обмежуючи використання нетарифних заходів щодо продукції третіх країн³⁸⁰. Тобто, як помітно, принцип недискримінації знаходиться у постійному антагоністичному протистоянні із протекціонізмом та його проявами. Важливим засобом легалізації дискримінаційних проявів виступає доведення та наукове обґрунтування обраних СФЗ, що відрізняються від вимог міжнародних стандартів чи рекомендацій.

---

³⁷⁹ Гуляева Т. К., Никитина В. А., Федосов Я. К. Принцип недискриминации в «праве ВТО». *Российский внешнеэкономический вестник*. 2015. № 8. С. 82 – 91.

³⁸⁰ Яловий К. В. Принципи торгового права Європейського Союзу: автореф. дис. ...канд. юрид. наук 12.00.11. Київ, 2011. 18 с.

Дуже цікавим поняттям, що активно обговорюється у зарубіжній науковій літературі, стало поняття «постдискримінації». Враховуючи, з одного боку, чутливість проблем охорони здоров'я та навколишнього середовища, а з іншого, – обмеження, які право СОТ накладає на здатність урядів вирішувати їх. Угоду про застосування СФЗ широко критикували за підрив демократичного самоврядування, а також за запровадження елементів «постдискримінації» у світовому торговому порядку. Б. Рігод, досліджуючи це питання, дійшов висновку, що значна частина критики перебільшена і що Угода про застосування СФЗ служить, як і кожна інша Угода СОТ (крім ТРІПС), єдиній меті: збереженню зобов'язань щодо доступу на ринок. Це означає, що «правильне» застосування СФЗ насправді не повинно призводити ні до (неправильної) перешкоди демократії, ні до «постдискримінаційного» торгового режиму³⁸¹.

Принцип наукового обґрунтування СФЗ. Наукові знання постійно оновлюються, доповнюються, спростовуються – цей процес безпосередньо впливає на вимоги щодо застосування СФЗ. Водночас Угода про застосування СФЗ надає країнам-членам необмежене право впроваджувати норми, які спрямовані на підвищення рівня захисту, якщо для цього є наукове обґрунтування та країна вважає, що вона потребує вищого рівня захисту в даному конкретному випадку³⁸². Застосування СФЗ, необґрунтованих науково, сприймаються як штучні бар'єри в міжнародній торгівлі між країнами-членами СОТ і можуть оспорюватися у відповідних органах даної організації³⁸³. Хоча на перший погляд може здатися, що науково обґрунтований підхід призведе до зменшення суперечок та до зменшення довільних рішень на внутрішньому рівні, досвід роботи з 1995 року в кращому випадку неоднозначний. Залишаються питання щодо того, що являють собою наукові докази, чи можуть

---

³⁸¹ Rigod B. The Purpose of the WTO Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures (SPS). *European Journal of International Law*. 2013. № 24 (2). P. 503 – 532. URL: <https://doi.org/10.1093/EJIL/CHT019>

³⁸² Членство України в СОТ: огляд зобов'язань та коментарі до них. За редакцією І. Бураковського та В. Мовчан. 2008. 35 с.

³⁸³ Мамишов Г. Г. Временные или условные санитарные или фитосанитарные меры, применяемые странами-членами ВТО. *Наука і правоохорона*. 2016. № 4 (34). С. 288 – 298.

члени СОТ покладатися на наукову думку меншості чи дотримуватися того, що вважається науковою думкою більшості, чи можуть відігравати роль ненаукові фактори і, що важливо, в якій мірі можуть бути враховані наукові питання, які не вивчені повністю або де існують лише попередні наукові докази³⁸⁴. На деякі питання знаходимо відповіді в доктрині, на деякі – у практиці СОТ, а деякі залишаються досі надзвичайно дискусійними.

Вибір рівня захисту фактично пов'язаний зі ст. 2, 3, 5, 7 Угоди про застосування СФЗ, в яких рекомендується цей рівень базувати на наукових доказах, вимогах міжнародних стандартів, в разі якщо немає наукового обґрунтування, за ст. 5 – базувати на оцінці ступеня ризику.

Визначення адекватного рівня захисту врегульовується ст. 5.5 Угоди. Країна-імпортер має право встановити для себе прийнятний рівень захисту, не порушуючи при цьому своїх зобов'язань за Угодою. Орган з регулювання суперечок при розгляді справи ЄС – Гормони визначив, що порушенням ст. 5.5 буде вважатися одночасна наявність у діях країни-імпортера наступних трьох елементів:

а) країна-імпортер встановлює різні прийнятні рівні захисту в декількох порівнянних ситуаціях. Для цілей ст. 5.5 різні ситуації є порівнянними, якщо вони включають або ризик проникнення, закріплення або поширення одного і того ж або схожих захворювань, або ризик настання однакових або схожих біологічних чи економічних наслідків;

б) такі рівні захисту містять необґрунтовані («arbitrary or unjustifiable») відмінності;

в) заходи, що включають такі відмінності, в результаті дискримінують або прихованим чином обмежують міжнародну торгівлю³⁸⁵.

Крім того, було визначено кілька додаткових «застережних» сигналів, що свідчать про наявність можливого порушення ст. 5.5:

а) необґрунтований характер відмінностей в рівнях захисту;

---

³⁸⁴ Wagner M. Law talk v. Science talk: the languages of law and science in WTO proceedings. *Fordham International Law Journal*. 2011. Vol. 35. Issue 151. P. 151 – 200.

³⁸⁵ Попов М. С., Попова А. Ю. Основания и принципы применения санитарных и фитосанитарных мер в практике Всемирной торговой организации. *Анализ риска здоровью*. 2013. С. 36 – 40.

б) ступінь відмінностей або величина невідповідностей в рівнях захисту; в) невідповідність СФЗ ст. 5.1 і 2.2 Угоди.

Відповідно до положень ст. 5 Угоди про застосування СФЗ для введення захисних заходів країні-імпортерів необхідно оцінити ризик проникнення, закріплення або поширення відповідної загрози. Об'єктивне розуміння ризику має на увазі наявність невизначеної можливості несприятливого результату події. Імовірнісні поняття ризику і невизначеності досить близькі один до одного. За класифікацією наявності або відсутності ймовірного розподілу під терміном «ризик» розуміється «вимірна невизначеність», коли відомий розподіл випадкової величини, за допомогою якої моделюється ризикова ситуація. Під терміном «невизначеність» розуміється «незмінна невизначеність», коли розподіл випадкової величини є невідомим, і результат не визначений. Дослідження ризикової ситуації полягає у вивченні джерел ризику і отриманні максимальної інформації про поведінку системи. Тобто ризик – це можлива небезпека несприятливого результату, що має імовірнісний характер і визначається на основі статистичних даних³⁸⁶. У додатку А4 Угоди про застосування СФЗ визначені два типи ризиків для життя і здоров'я людини, тварин і рослин. Виходячи з цих двох типів ризику для країни-члена СОТ у кожному конкретному випадку важливо визначити, який тип ризику відноситься до даної ситуації, і використовувати релевантні вимоги³⁸⁷.

Незважаючи на те, що зазначена норма містить досить чіткі вимоги до наукового обґрунтування і доказів необхідності застосування СФЗ, на практиці значна кількість міждержавних суперечок детермінована саме різним тлумаченням положень цієї статті. Частина цих суперечок була і є предметом розгляду ОВС СОТ. Значна частина цих суперечок була врегульована сторонами до

---

³⁸⁶ Еделев Д. А., Матисон В. А., Майорова Н. В., Прокопова М. А., Будагова Е. А. Оценка степени риска – базовая методика многостороннего соглашения по санитарным и фитосанитарным мерам ВТО. *Пищевая промышленность*. 2014. № 2. С. 54 – 58.

³⁸⁷ Еделев Д. А., Матисон В. А., Майорова Н. В., Прокопова М. А., Будагова Е. А. Оценка степени риска – базовая методика многостороннего соглашения по санитарным и фитосанитарным мерам ВТО. *Пищевая промышленность*. 2014. № 2. С. 54 – 58.

прийняття звіту ОВС або на стадії його затвердження. Разом з тим у деяких випадках сторони вдалися до всіх можливостей процедури вирішення спорів СОТ, включаючи звернення до Апеляційного органу і розгляд питання про компенсацію за невиконання відповідного звіту³⁸⁸. Оскільки використана в Угоді термінологія на практиці викликала багато питань, позиція ОВС СОТ має велике значення. Так, при розгляді суперечок проблемні моменти були вирішені в такий спосіб:

1) не потрібно проводити повної оцінки ризику для введення мінімального кількісно вимірюваного значення величини ризику;

2) встановлення мінімальної величини ризику (кількісного визначення ризику) не є обов'язковим, але може бути вироблено за бажанням країни-імпортера, яка проводить оцінку ризику;

3) в обсяг оцінки ризику можуть входити фактори, що не піддаються кількісному аналізу, проведеному досвідченими або експериментальними лабораторними методами. Деякі види факторів, перераховані в ст. 5.2 як «відповідні процеси або виробничі методи» і «відповідні методи спостереження, відбору зразків і тестування», не обов'язково або повністю піддаються вивченню лабораторними методами, наприклад, біохімії або фармакології³⁸⁹;

4) перелік даних, які можуть бути використані при проведенні оцінки ризику, зазначений в ст. 5.2 Угоди, не є закритим³⁹⁰;

5) загальне обговорення загрози, від якої країна-імпортер намагається захиститися шляхом введення СФЗ, не є оцінкою ризику за змістом Угоди³⁹¹. У справі *Японія – яблука* зазначено, що оцінка ризику зараження червоною гниллю була заснована на загальній оцінці можливих способів зараження, тоді як яблука є тільки одним із

---

³⁸⁸ Попов М. С. Право на применение санитарных и фитосанитарных мер государствами-членами ВТО и последствия их применения. *Здравоохранение Российской Федерации*. 2013. № 4. С. 38 – 40.

³⁸⁹ Попов М. С. Право на применение санитарных и фитосанитарных мер государствами-членами ВТО и последствия их применения. *Здравоохранение Российской Федерации*. 2013. № 4. С. 38 – 40.

³⁹⁰ Japan – Measures Affecting the Importation of Apples. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds245_e.htm

³⁹¹ Japan – Measures Affecting the Importation of Apples. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds245_e.htm

можливих переносників хвороби. У доповіді по справі зазначається, що науково доведеним є факт про те, що ризик проникнення і розповсюдження хвороби істотно залежить від переносника (рослини). Оскільки оспорюваний захід відноситься до ризику передачі червоної гнилі через яблука, при розгляді питання про те, чи достатньо конкретно проведена оцінка ризику, основним фактором, який необхідно враховувати, є природа ризику, від настання якого захищає оспорюваний захід. З урахуванням цього Апеляційний орган визнав оцінку ризиків, проведену щодо всіх можливих переносників хвороби разом, недостатньо конкретно³⁹²;

б) оцінка ризику повинна проводитися відносно того СФЗ, який може бути застосований³⁹³;

7) проведена країною-імпортером оцінка ризику за змістом ст. 5.1 Угоди повинна: а) включати оцінку ймовірності проникнення, закріплення або розповсюдження захворювання; б) бути проведена стосовно тих СФЗ, які можуть бути застосовані в такому випадку; в) визначати захворювання, проникнення, закріплення або поширення якого на своїй території країна-імпортер хоче запобігти, а також можливі біологічні і економічні наслідки, пов'язані з проникненням, закріпленням або поширенням такого захворювання; г) включати оцінку ймовірності проникнення, закріплення або поширення захворювання, а також пов'язані з цим біологічні та економічні наслідки; д) включати оцінку ймовірності проникнення, закріплення або розповсюдження захворювання відповідно до тих СФЗ, які можуть бути застосовані. Оцінка ризику, яка не відповідає указаним вимогам, не є оцінкою ризику за змістом Угоди, і, як наслідок, застосований захід не базується на оцінці ризику³⁹⁴;

8) результати оцінки ризику повинні достатнім чином обґрунтувати застосовані СФЗ³⁹⁵;

---

³⁹² Japan – Measures Affecting the Importation of Apples. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds245_e.htm

³⁹³ Australia – Measures Affecting Importation of Salmon. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds18_e.htm

³⁹⁴ Japan – Measures Affecting the Importation of Apples. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds245_e.htm

³⁹⁵ Australia – Measures Affecting Importation of Salmon. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds18_e.htm

9) оцінці підлягає саме ризик – теоретичні можливості («theoretical uncertainty») не можуть бути предметом оцінки³⁹⁶. У справі ЄС – *Гормони* Апеляційний орган вирішив, що достатня кількість доказів не може ґрунтуватися на теоретичній науці, тоді як у тому самому абзаці вказується, що наука ніколи не є абсолютною і втілює певний ступінь теоретичної невизначеності. Теоретична наука прогнозує майбутні результати на основі доказів, отриманих з моделей або гіпотез. Ця специфіка, на думку деяких зарубіжних учених, знижує здатність держав застосовувати запобіжні заходи щодо управління загрозами шкоди для життя людей, тварин, рослин або здоров'я, та є ключовим положенням Угоди про застосування СФЗ³⁹⁷;

10) країна-імпортер має право встановити «нульовий ризик» в якості прийнятної³⁹⁸.

Висновок про те, що введення заходів не ґрунтується на оцінці ризиків для життя і здоров'я людини, тварин або рослин (через відсутність оцінки ризику як такої або недостатньої оцінки), сигналізує про те, що введення заходів не пов'язано із захистом життя і здоров'я людини, тварин або рослин, але є способом обмеження міжнародної торгівлі, прийнятим під виглядом СФЗ, тобто приховане обмеження міжнародної торгівлі³⁹⁹. Наприклад, у справі *Австралія – імпорт лосося* таким додатковим сигналом був той факт, що в якості санітарного заходу був заборонений імпорт лосося. Однак було допущено імпорт тріски і ряду інших товарів, при тому що такі дії створювали аналогічні ризики⁴⁰⁰.

---

³⁹⁶ Australia – Measures Affecting Importation of Salmon. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds18_e.htm; European Communities – Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones) (US). URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds26_e.htm.

³⁹⁷ The WTO Agreement on Sanitary and Phytosanitary Measures. By Joanne Scott, New York City: Oxford University Press, 2007. Pp. 340. Reviewed by David J. Hornsby & Markus W. Gehring

³⁹⁸ Australia – Measures Affecting Importation of Salmon. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds18_e.htm

³⁹⁹ Australia – Measures Affecting Importation of Salmon. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds18_e.htm

⁴⁰⁰ Australia – Measures Affecting Importation of Salmon. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds18_e.htm

Наявні наукові докази не завжди є достатніми для об'єктивної оцінки ризику для життя або здоров'я людей, тварин або рослин. У цьому випадку Угода про застосування СФЗ дозволяє вживати тимчасових заходів на основі доступної необхідної інформації про ризик для здоров'я продукції або процесу⁴⁰¹. Однак при застосуванні такого тимчасового заходу держава-член має знайти додаткову інформацію, необхідну для об'єктивної оцінки ризику, і переглянути СФЗ протягом розумного періоду часу. Тимчасові заходи можуть бути прийняті, наприклад, як екстрена відповідь на раптовий спалах хвороби тварин, якщо є підозри, що вона може бути пов'язана з імпортованою продукцією⁴⁰².

Для прийняття тимчасових заходів необхідне одночасне дотримання чотирьох умов, встановлених в ст. 5.7 і роз'яснених пізніше Апеляційним органом у справі *Японія – сільськогосподарські продукти II*: (1) заходи вживаються щодо ситуацій, коли немає відповідних наукових доказів у достатньому обсязі; (2) заходи вживаються на підставі доступної інформації, що відноситься до ситуації, що розглядається; (3) країна-імпортер, що приймає заходи, прагне отримати додаткову інформацію, необхідну для більш об'єктивної оцінки ризику; (4) країна-імпортер, яка прийняла тимчасові заходи, переглядає такі заходи через певний розумний проміжок часу з урахуванням нової отриманої інформації відповідно до положення 3. Якщо будь-яка із зазначених вище вимог не дотримана, спірний захід буде вважатися застосованим із порушенням ст. 5.7. Достатність або недостатність наукових доказів визначається не абстрактно, а «у світлі конкретного питання». Апеляційний орган у своїй доповіді вказує, що «наукові докази, які стосуються справи» будуть вважатися недостатніми для цілей ст. 5.7, якщо основна частина доступних наукових доказів не дозволяє ні кількісно, ні якісно здійснити проведення адекватної оцінки ризику, як того вимагає ст. 5.1 і як визначено в додатку А до Угоди 6. Важливо, щоб доказ – загального або спеціального характеру – був

---

⁴⁰¹ Совместная программа ФАО/ВОЗ по стандартам на пищевые продукты. Сводные тексты. ФАО/ВОЗ. Рим, 1999.

⁴⁰² Азходжаева Р. А. Международно-правовое регулирование безопасности пищевых продуктов во Всемирной торговой организации. *Право и государство: теория и практика*. 2007. № 12 (36). С. 79 – 83.

достатнім для того, щоб оцінити ймовірність проникнення, закріплення або поширення відповідної загрози в країні-імпортері⁴⁰³.

Судячи з висновків Апеляційного органу у справі *Японія – яблука*, факти, досліджені панеллю СОТ, вказують на те, що наукове обґрунтування, яке можна отримати для застосування тимчасових чи умовних СФЗ, не дозволяє здійснити оцінку ризику в рамках ст. 5.1 Угоди про СФЗ, і тому в рамках ст. 5.7 Угоди відповідне наукове обґрунтування вважається неприйнятним. У справі *Японія – яблука* такий аналіз першого елемента ст. 5.7 Угоди вважається новелою. Аналіз першого елемента Угоди в такій формі визначає свою роль у випадку відсутності чи недостатності наукового обґрунтування ризику, що обговорюється у ст. 5.7. Так чи інакше, недостатність наукових обґрунтувань не дозволяє проводити адекватну оцінку ризику з боку країн-членів. Таким чином, ст. 5.7 Угоди не може бути використана для обґрунтування прийнятих заходів без належного наукового обґрунтування⁴⁰⁴.

Перша вимога ст. 5.7 Угоди про застосування СФЗ знову виноситься на обговорення з боку ЄС у справі *ЄС – Біотехнології*. ЄС оспорював питання тимчасовості чи умовності заходів захисту, що застосовувалися у низці своїх країн-членів, і заявляв, що заходи безпеки мають бути оцінені. У ході оспорювання ЄС опирався на ст. 5.7 Угоди, у той же час він не приймав у якості обґрунтування жодний зв'язок між цією статтею та ст. 5.1. Угоди. По суті панель СОТ у цій справі перевіряла аргумент ЄС у рамках першого речення ст. 5.7 Угоди та встановила, що: ст. 5.7 Угоди використовує класичну логіку «якщо ... то», тобто якщо які-небудь з умов виконані (недостатність наукового обґрунтування), то забезпечується відповідний закон (на основі відповідної інформації можуть бути прийняті якісь СФЗ). У результаті ясно помітно, що за час виконання відповідної умови ст. 5.7 Угоди застосовується у кожному конкретному випадку, коли немає достатнього наукового обґрунтування. Розгляд СФЗ як умовних чи тимчасових не є

---

⁴⁰³ Japan – Measures Affecting the Importation of Apples. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds245_e.htm

⁴⁰⁴ Машишов Г. Г. Временные или условные санитарные или фитосанитарные меры, применяемые странами-членами ВТО. *Наука і правоохорона*. 2016. № 4 (34). С. 288 – 298.

необхідним для застосування ст. 5.7. Угоди. Скоріше, прийняття СФЗ як умовних стає можливим завдяки першому реченню ст. 5.7. Угоди. Тому для застосування ст. 5.7. Угоди основною вимогою є не тимчасовість чи умовність СФЗ, а недостатність їх наукових обґрунтувань. У розглядуваних справах наукове обґрунтування країни-члена є достатнім, і як того вимагає ст. 5.1 Угоди дозволяє провести оцінку ризику. Тому це не є ситуацією, що дозволяє приймати тимчасові чи умовні СФЗ з боку країн-членів.

У СОТ немає практики застосування другого елемента ст. 5.7 Угоди. Другий елемент ст. 5.7. Угоди стосується прийняття тимчасових чи умовних СФЗ на основі асоційованої інформації. Панель СОТ у справах *Японія – сільськогосподарські товари 2, Японія – яблука і ЄС – Біотехнології*, експериментуючи із економічним оборотом країн-членів, встановила, що немає необхідності приймати рішення з цього приводу.

Однак у справі *ЄС – Біотехнології* панель СОТ, вивчаючи зв'язок між ст. 5.1 та 5.7 Угоди, проаналізувала другу вимогу ст. 5.7. У цій справі панель СОТ відмітила, що у спрямованій на більш об'єктивну оцінку ризику третій вимозі ст. 5.7 Угоди говориться, що тимчасові чи умовні СФЗ мають ґрунтуватися на оцінці ризику, тобто під час оцінки ризику повинна прийматися до уваги уся асоційована інформація, що наявна у країн-членів. На думку панелі СОТ, оцінка ризику з метою прийняття тимчасових заходів може відрізнитися за своєю природою, і такі відмінності перераховані у параграфі 4 Додатку «А» до Угоди. Другими словами, оцінка будь-якого ризику, що вимагається першою вимогою ст. 5.7 Угоди, може не відповідати вимогам сфери визначення параграфу 4 Додатку «А» до Угоди. Параграф 4 Додатку «А» визначає: «Оцінка ризику – оцінка ймовірності проникнення, укорінення чи розповсюдження шкідника або захворювання у межах території імпортуємого члена відносно СФЗ, котрі могли би бути застосовані, і пов'язаних з цим потенційних біологічних та економічних наслідків; або оцінка можливості несприятливого впливу на здоров'я людей чи тварин, що виникає від наявності добавок, забруднюючих речовин, токсинів чи хвороботворних організмів, у харчових продуктах, напоях чи кормах»⁴⁰⁵.

---

⁴⁰⁵ Угода про застосування санітарних і фітосанітарних заходів від 15.04.1994 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 84. Стор. 330. Ст. 2989.

Можливість, визначена ст. 5.7 Угоди для країн-членів, втілюється у життя у випадку недостатності наукового обґрунтування для оцінки ризику, вказаного у ст. 5.1 Угоди. Для більш об'єктивної оцінки ризику третій елемент ст. 5.7 Угоди встановлює обов'язок країн-членів отримувати додаткову необхідну інформацію. У справі *Японія – сільськогосподарські продукти II* Апеляційний орган цей елемент уточнює таким чином.

Ні положення ст. 5.7, ні будь-яке інше положення Угоди не розглядає питання по збору додаткових даних чи вимоги та нормативні питання, пов'язані із процедурою збору таких даних. Крім того, ст. 5.7 Угоди не визначає, які результати можуть бути досягнуті відповідно до фактів. Єдине питання, що підкреслюється у ст. 5.7 Угоди, – це визначення обов'язку країн-членів шукати та отримувати додаткову інформацію. Однак у той же час ст. 5.7 Угоди встановлює вимогу, що додаткова інформація має бути отримана з метою здійснення більш об'єктивної оцінки ризику з боку сторін – членів. І тому запрошена інформація має відповідати та бути актуальною для оцінки ризику. В якості прикладу можна вказати, що оцінка проникнення носія шкоди на територію країн-членів, його поява та розповсюдження на цій території прокладає шлях до застосування СФЗ з боку країн-членів. Інформація, зібрана Японією, не перевіряє адекватності та доцільності оспорюваних СФЗ. У рамках цього факту ми погоджуємося із панеллю СОТ, що для більш об'єктивної оцінки ризику Японія не здійснює пошуки необхідної додаткової інформації.

Панель СОТ у справі *ЄС – Біотехнології* відзначила таке: «Якщо країна – член СОТ приймає СФЗ у ситуації, коли згідно ст. 5.1 і параграфу 4 Додатку «А» для оцінки адекватного ризику немає достатнього наукового обґрунтування, то, як цього вимагає друге положення ст. 5.7 Угоди, країна-член повинна збирати додаткову необхідну інформацію. Згідно з вимогами параграфу 4 у випадку, якщо країна-член збирає додаткову необхідну інформацію, то СФЗ країни-члена будуть прийняті на основі оцінки ризику відповідно до ст. 5.1 Угоди»⁴⁰⁶.

Четверта вимога ст. 5.7 Угоди виходить з обмеженого часом характеру застосовуваних з боку країн-членів тимчасових чи умовних

---

⁴⁰⁶ European Communities – Measures Affecting the Approval and Marketing of Biotech Products. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds291_e.htm

СФЗ. Ця вимога статті полягає у перегляді тимчасових чи умовних санітарних заходів у розумні часові терміни. Однак, з наукової точки зору, невизначеність створює можливість переривати встановлений ліміт часу. Угода рішуче відмовляє у ліміті часу, замість цього ст. 5.7 визнає встановлений країнами-членами розумний термін для застосування тимчасових чи умовних СФЗ. Отже, не допускається штучне продовження часу, витраченого країною-членом на пошуки наукових обґрунтувань оцінки наявності чи відсутності ризику на своїй території.

Апеляційний орган СОТ у справі *Японія – сільськогосподарські товари 2* коментує розгляд тимчасових чи умовних СФЗ, що встановлюються країною-членом у розумні терміни, таким чином: «На нашу думку, питання розумного строку повинно вирішуватися, виходячи з особливостей кожної справи і включаючи характеристику тимчасових чи умовних заходів та необхідність збору додаткової наукової інформації. Специфічна особливість кожної справи обов'язково має враховуватися для вирішення питання розумного строку. У цій судовій справі панель СОТ встановлює, що збір додаткової необхідної інформації – питання нескладне. Незважаючи на те, що з 1 січня 1995 року було встановлено обов'язок перегляду різних вимог інспекції, Японія не виконала цих вимог у розумні строки»⁴⁰⁷.

Отже, відстоювання тимчасових чи умовних заходів залежить від стану наукових знань, безпосередньо пов'язаних із проблемою збору необхідної інформації для перегляду СФЗ. Таке положення створює умови для маневрування часового характеру тимчасових та умовних СФЗ⁴⁰⁸.

Як помітно з результатів судових матеріалів по цих питаннях, правомірність СФЗ визначається кумулятивними вимогами та недостатність наукових підстав не завжди виключає легітимність таких заходів. У тому числі було встановлено, що ст. 5.7 Угоди про застосування СФЗ приступає до регулятивної функції швидше у випадку відсутності достатньої інформації в інформаційній базі

---

⁴⁰⁷ Japan – Measures Affecting Agricultural Products. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds76_e.htm

⁴⁰⁸ Машишов Г. Г. Временные или условные санитарные или фитосанитарные меры, применяемые странами-членами ВТО. *Наука і правоохорона*. 2016. № 4 (34). С. 288 – 298.

країн-членів, аніж у випадку невизначеності наукових підстав, і дана стаття не може бути застосована для обґрунтування застосованих заходів без врахування достовірних наукових підстав. У ході дослідження на аналогічних підставах було виявлено, що СФЗ, визначені у ст. 5.7 Угоди про СФЗ, спрямованій на більш об'єктивну оцінку ризику, повинні ґрунтуватися на оцінці ризику, тобто під час оцінки ризику має бути врахована уся асоційована інформація, що є у розпорядженні країн-членів⁴⁰⁹.

Згідно з Угодою СФЗ випадки, неврегульовані наукою, перераховані нижче: за відсутності достатньої інформації про існування і ступінь відповідних ризиків на території країн-членів; за необхідності прийняття країнами-членами термінових заходів для уникнення вірогідної шкоди, поряд із визначенням існування та ступеня відповідних ризиків. У перерахованих випадках країни-члени, не очікуючи збору наукової інформації, з дотриманням «принципу перестороги» можуть здійснити заходи у напрямі здійснення оцінки ризику⁴¹⁰.

Розуміння і застосування принципу перестороги має значний регіональний аспект. Наприклад, поведінка США відрізняється тим, що будується на аналізі величин цінності та прибутку, нових правил у сфері праці та розвитку, а також значенням, що приділяється випробуванням будь-яких ризиків. США виходять з того, що продукція (технологія, речовина тощо) вважається безпечною, поки не доведено інше. Компанії отримують вигоду з принципу презумпції безпечності своїх продуктів. На противагу такому підходу модель ЄС більше користується принципом перестороги. Цей принцип визначається нормативно-правовими актами, пов'язаними із здоров'ям та навколишнім природним середовищем. У силу пріоритету принципу перестороги вчені оцінюють достовірність загрози перш ніж оцінювати ступінь ризику. Радикальна відмінність

---

⁴⁰⁹ Машишов Г. Г. Временные или условные санитарные или фитосанитарные меры, применяемые странами-членами ВТО. *Наука і правоохорона*. 2016. № 4 (34). С. 288 – 298.

⁴¹⁰ Машишов Г. Г. Временные или условные санитарные или фитосанитарные меры, применяемые странами-членами ВТО. *Наука і правоохорона*. 2016. № 4 (34). С. 288 – 298.

цих моделей призводить до частих трансатлантичних розбіжностей між державами у сфері ГМО або кліматичних змін⁴¹¹.

З приводу зв'язку між принципом перестороги та вимогами Угоди про застосування СФЗ Апеляційний орган СОТ у справі ЄС – *Гормони* акцентує увагу на тому, що принцип перестороги, незважаючи на свій статус у міжнародному праві, не може відкрито заперечувати вимоги ст. 5.1 та 5.2 Угоди про застосування СФЗ. Це обмежує принцип перестороги у ситуації, що охоплюється ст. 5.7 Угоди. Принцип перестороги не може додавати можливості щодо маневрування відносно наукових принципів Угоди про застосування СФЗ. Такий підхід продемонстровано у справі ЄС – *Біотехнології 2*. Панель СОТ відповідає таким чином на позицію ЄС щодо віднесення принципу перестороги до принципів міжнародного права: «Із наданих країнами-членами, які є сторонами спору, доказів та інших матеріалів нам відомо, що дебати про причислення принципу перестороги до відомих та прийнятих принципів міжнародного публічного права та міжнародного правового звичая все ще продовжуються. Потрібно враховувати, що до сьогодні ні один міжнародний суд чи трибунал не визнавав принцип перестороги шляхом прийняття адміністративного рішення і завжди уникав цього»⁴¹². Питання про поняття та зміст принципу перестороги все ще залишаються відкритими. Так, з одного боку, низка вчених приймає принцип перестороги як один із принципів міжнародного права, а з іншого боку, – інша група вчених стверджує про нездатність принципу перестороги набути статус принципу міжнародного права⁴¹³.

Проте сучасна практика розгляду спорів у рамках СОТ демонструє, що зростаюча стурбованість держав питаннями екології та охорони здоров'я населення не завжди зустрічає розуміння і

---

⁴¹¹ Мамишов Г. Г. Временные или условные санитарные или фитосанитарные меры, применяемые странами-членами ВТО. *Наука і правоохорона*. 2016. № 4 (34). С. 288 – 298.

⁴¹² European Communities – Measures Affecting the Approval and Marketing of Biotech Products. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds292_e.htm

⁴¹³ Мамишов Г. Г. Временные или условные санитарные или фитосанитарные меры, применяемые странами-членами ВТО. *Наука і правоохорона*. 2016. № 4 (34). С. 288 – 298.

підтримку третейських груп при розгляді спорів у СОТ. Найбільш яскравим прикладом залишається діаметрально протилежне ставлення до вищезазначених заборон ЄС на імпорт яловичини і продуктів з ГМО. У той час як практика СОТ заснована на тому, що самі держави повинні представити достатні наукові докази можливості настання шкідливих наслідків, ЄС виходить із кардинально іншого підходу. В основі цього підходу лежить переконання в тому, що до тих пір, поки не будуть представлені переконливі наукові докази безпеки того чи іншого продукту, одних лише обґрунтованих сумнівів в цьому має бути досить для введення заборон або обмежень. На наш погляд, позиція ЄС є більш виправданою в сучасних умовах. Реалізація на практиці девізу ЄС «краще безпека сьогодні, ніж вибачення завтра» перекладає тягар доведення небезпеки для населення або навколишнього середовища того чи іншого продукту з держав, які вводять обмеження таких продуктів (а саме на них сьогодні лежить такий обов'язок при розгляді спорів у СОТ), на корпорації, що виробляють ці товари⁴¹⁴.

Взагалі, рішення, засновані на наукових доказах, можуть розглядатися як не тільки більш якісні, а й ширші, адже вони прийнятні на основі твердження про те, що наука є об'єктивною, нейтральною та універсальною. Більше того, вирішення суперечок на основі науково обґрунтованих критеріїв дозволяє органам врегулювання суперечок деполітизувати (принаймні на перший погляд) конкретні торгові суперечки. Однак існуючий нині досвід, особливо в контексті Угоди про застосування СФЗ, чітко свідчить про те, що вищезазначені очікування здійснились лише частково⁴¹⁵.

Це зокрема відбувається тому, що прийняття регуляторних рішень відбувається на складному перетині між наукою, політикою та законом, і вирішення справи не може обійтися без наукового аналізу, але не повинно покладатися виключно на експертизу та науку. Тут

---

⁴¹⁴ Голиченков А. К., Исполинов А. С., Кадышева А. В. ВТО, экология и Россия: время принимать решения. *Экология*. 2014. № 5. С. 332 – 337.

⁴¹⁵ Gruszczynski L. Judicial Review of Science-Based Measures Under WTO Law. In: Abazi V., Adriaensen J., Christiansen T. (eds) *The Contestation of Expertise in the European Union. European Administrative Governance*. Palgrave Macmillan, Cham., 2021. P. 173 – 199. https://doi.org/10.1007/978-3-030-54367-9_8

особливо актуалізується співвідношення між науковим розслідуванням та юридичними категоріями⁴¹⁶.

Принцип національного режиму. Принцип національного режиму поряд із принципами недискримінації та найбільшого сприяння формує найважливіші правові опори всієї системи СОТ⁴¹⁷.

Клаузула про національний режим спрямована на те, щоб забезпечити рівні умови на відповідному національному ринку. Однак не можна не згадати про появу постійних і сильних протекціоністських тенденцій на національному ринку. Д. Карро і П. Жюйар відзначають, що багато держав приймають акти, які начебто ґрунтуються на абсолютно правомірних підставах захисту ринку, таких як публічний порядок у широкому розумінні слова, і застосовуються на недискримінаційній основі щодо вітчизняних та імпортованих товарів, проте ці акти держав носять певний захисний характер, оскільки фактично застосовуються лише до імпортованих товарів⁴¹⁸. Так, наприклад, часто діють нетарифні бар'єри, які з'явилися як більш-менш майстерний засіб обходу клаузули про національний режим⁴¹⁹.

Другий момент, на який варто звернути увагу при розгляді клаузули про національний режим в СОТ, – це поширення рівності режимів тільки стосовно подібних товарів. Визначення однорідності або ідентичності вітчизняних та імпортованих товарів – один із напрямів, за якими розвиваються спірні і конфліктні ситуації, розглянуті донині⁴²⁰. Отже, за відсутності загального визначення або загальноновизнаних критеріїв застосування національного режиму

---

⁴¹⁶ Wagner M. Interpreting the SPS Agreement: Navigating Risk, Scientific Evidence and Regulatory Autonomy. Research Handbook on WTO Dispute Settlement, Simon Lester & Bryan Mercurio (eds), Forthcoming, 2016. URL: <https://ssrn.com/abstract=2887361>

⁴¹⁷ Тарасов О. А. Принцип національного режима: сущность, практика и значение в контексте вступления России во Всемирную торговую организацию: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2005. 26 с.

⁴¹⁸ Карро Д., Жюйар П. Международное экономическое право / науч. ред. В. М. Шумилова. Москва, 2002. 580 с. С. 198.

⁴¹⁹ Тарасов О. А. Принцип национального режима: сущность, практика и значение в контексте вступления России во Всемирную торговую организацию: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2005. 26 с.

⁴²⁰ Дюмулен И. И. Всемирная торговая организация. Москва, 2003. 272 с. С. 108.

аналізується окремо кожен випадок із урахуванням кінцевого використання товару, його особливостей, характеру і якості, смаку, звичок споживачів тощо. Наприклад, подібними були визнані канадські золоті монети з вибитим на них кленовим листом і південноафриканські кюгерранди, а також сира нафта, мазут, газолін, рафіновані і присадочні масла та інші рідини. Подібними вважаються міцне і легке пиво, горілка і японський національний напій саке, солодкі і сухі вина, а також ряд інших алкогольних напоїв, і відповідно до п. 2. ст. III ГАТТ вони не повинні підлягати оподаткуванню за різними ставками. Однак товари рослинного, тваринного, синтетичного походження не можуть бути визнані в якості подібних в силу їх особливої специфіки, тому відносно цих товарів є виправданим застосування диференційованого режиму⁴²¹.

Принцип найбільшого сприяння означає взаємне надання режиму найбільшого сприяння (РНС) в торгівлі, що означає відсутність дискримінації у застосуванні тарифів та інших регуляторних заходів щодо товарів та послуг, що походять із різних країн. Винятками з РНС є торгівля між учасниками регіональних торговельних угод⁴²² та Генеральна система преференцій⁴²³. Зміст міжнародно-правового принципу найбільшого сприяння у міжнародній торгівлі включає такі елементи: а) має за мету забезпечити за однією державою, яка домовилася з іншою державою, таке ж сприятливе положення (щодо торгівлі), яким користуються на її території інші держави; б) надає абсолютне право на отримання пільг, привілеїв, якими користуються треті держави; в) зазвичай має безумовний характер⁴²⁴.

Як визнано в літературі, принцип найбільшого сприяння усуває дискримінаційні підходи між партнерами в торгових відносинах. Нинішня та майбутня роль СОТ у розвитку міжнародної торгівлі

---

⁴²¹ Карро Д., Жюйар П. Международное экономическое право / науч. ред. В. М. Шумилова. Москва, 2002. 580 с. С. 198.

⁴²² Харчук О. О. Принципи міжнародного економічного права в умовах глобалізації світових господарських відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Київ, 2010. 19 с.

⁴²³ Членство України в СОТ: огляд зобов'язань та коментарі до них. За редакцією І. Бураковського та В. Мовчан. 2008. 35 с.

⁴²⁴ Тер-Степанян Е. Е. Принцип найбільшого сприяння у міжнародному економічному праві: автореф. дис. .. канд. юрид. наук 12.00.11. Харків, 2011. 18 с.

визначається, передусім тим, що вона засновує міжнародні торговельні відносини між державами-учасниками СОТ на безумовному принципі найбільшого сприяння в силу ст. I ГАТТ, зміцнюючи правову базу міжнародної торгівлі. Можна сказати, що приєднання до СОТ означає надання режиму найбільшого сприяння в торговельних відносинах з усіма її членами. Без розвитку застосування принципу найбільшого сприяння важко очікувати поліпшення і розвитку міжнародних торговельних відносин і світової економіки⁴²⁵.

Логіка рівноправного і взаємовигідного економічного співробітництва між державами потребує злиття в перспективі загального режиму (принципу недискримінації) і принципу найбільшого сприяння. Це означає, що кожній державі, за виключенням загально визнаних винятків, на рівних підставах з іншими надавався б найбільш сприятливий режим у сфері зовнішньоекономічних зв'язків. Унаслідок цього поняття «загальний режим» і «режим найбільшого сприяння» стали би тотожними. Логіка розвитку принципів недискримінації і найбільшого сприяння потребують їх все більш тісної взаємодії. Кінцевим результатом цього процесу може бути формування загальнообов'язкового принципу недискримінації та рівного сприяння, який вимагав би надати рівносуверенним державам найбільш сприятливі умови у сфері зовнішньоекономічних зв'язків, ненадання яких кваліфікувалося б як дискримінація. Така тенденція спостерігається в рамках ГАТТ-СОТ, де ненадання найбільшого сприяння будь-якій державі-члену кваліфікується як дискримінація в силу ст. 1⁴²⁶.

Суттєвим викликом належному дотриманню принципу режиму найбільшого сприяння все частіше стає тенденція до регіоналізації. Заплутаність регіональних угод та домовленостей, утворення безлічі угод про вільну торгівлю та інші появи регіоналізації призвели до формування так званого ефекту «тарілки спагеті». За допомогою такого поняття описують наслідки, що спотворюють торгівлю, спричинені безліччю регіональних торгових угод, підписаних

---

⁴²⁵ Ким Каг Вон. Принцип наибольшего благоприятствования в ГАТТ-ВТО: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2000.

⁴²⁶ Ким Каг Вон. Принцип наибольшего благоприятствования в ГАТТ-ВТО: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2000.

протягом останніх трьох десятиліть. Цей ефект демонструє поступове витіснення багатосторонніх переговорів у рамках СОТ та ілюструє кризові явища, які спостерігаються у цій організації.

Важливі наслідки регіоналізації суттєво впливають і на правове регулювання СФЗ. Наприклад, дуже показовим став приклад наполягання США на модифікації правового забезпечення СФЗ у рамках Угоди про Тихоокеанське партнерство. Досліджуючи запропонований США варіант регулювання СФЗ, учені доходять висновку про те, що концепція наукової обґрунтованості, вирішення питання наукової невизначеності та відсутності принципу обережності формують слабкі місця нової моделі регулювання СФЗ, що обстоювався США. М. Вагнер вважає, що такий підхід за своєю суттю є регресивним та нагадує повернення до початкового варіанту регулювання СФЗ у рамках права СОТ, відповідно до якого передбачався високий ступінь визначеності в результатах наукового дослідження⁴²⁷. Важливість аналізу цих тенденцій полягає у тому, що регіональні правила неминуче здійснюють вплив на право СОТ, а тому можуть мати потенціальний вплив і на вітчизняне правове регулювання СФЗ.

Принцип транспарентності. Функціонування багатосторонньої торговельної системи, створеної СОТ, забезпечується завдяки принципу транспарентності, під яким розуміється опублікування національних актів, наприклад, в офіційній газеті; направлення нотифікацій в Секретаріат СОТ або в різні комітети СОТ і реалізація механізму огляду торговельної політики⁴²⁸.

Сполучені Штати були оригінальним архітектором положення про прозорість у ГАТТ 1947, яке значною мірою ґрунтувалося на американському адміністративному законодавстві та було покликане створити рівні умови для американських компаній на зовнішніх ринках, оскільки США надавали високий рівень прозорості на внутрішньому рівні. Згодом США також виступали за розширення вимог щодо прозорості у ГАТТ 1994 року⁴²⁹.

---

⁴²⁷ Wagner M. The Future of Sanitary and Phytosanitary Governance: SPS-Plus or SPS-Minus? *Journal of World Trade*. 2017. № 3 (51). P. 445 – 470.

⁴²⁸ Худиев Ф. И. Принцип транспарентности в рамках соглашений ВТО по сельскому хозяйству. *Управление рисками в АПК*. 2017. № 6. С. 36 – 46.

⁴²⁹ Darahan V. The history of the principle of transparency in international trade law. *Lex Portus*. 2020. № 3. P. 63 – 78.

Вітчизняні дослідники (О. Крет⁴³⁰, Е. Афонін, О. Суший⁴³¹, Є. Тихомирова⁴³²) вважають, що поняття прозорості поєднує в собі такі категорії, як прозорість, відкритість, гласність⁴³³.

Взагалі, прозорість розуміється як забезпечення прозорості системи регулювання зовнішньої торгівлі. У широкому сенсі це означає доступність інформації про заходи з регулювання, ясність і однозначність як самих норм, так і правил щодо їх застосування⁴³⁴. До основних елементів прозорості відносяться: 1) доступність інформації, яка стосується заходів державного регулювання (обов'язковість публікації основних норм законодавства щодо регулювання зовнішньоторговельних відносин та правил їх застосування); 2) уведення будь-яких заходів регулювання тільки після опублікування; 3) однакове застосування заходів регулювання; 4) можливість оскарження дій влади (створення спеціальних незалежних органів для оскарження адміністративних дій влади, пов'язаних із застосуванням заходів регулювання)⁴³⁵. На практиці цей принцип традиційно складається з наступних основних елементів: а) вимоги, що стосуються доступу зацікавлених осіб до законодавства країни – члена СОТ, включаючи порядок його опублікування і набрання чинності; б) вимоги, що стосуються повідомлень членами СОТ один одного про різні аспекти своєї торгової політики; в) функціонування різних контактних «точок», метою яких є надання інформації зацікавленим

---

⁴³⁰ Крет О. В. Атрибутивні характеристики прозорості як категорії політичної науки. *Науковий вісник Одеського державного економічного університету*. 2008. № 20 (76). С. 93 – 102.

⁴³¹ Прозорість влади в контексті європейської інтеграції України: консп. лекц. до короткотерм. семін. в системі підвищення кваліфікації кадрів / уклад.: Е.А. Афонін, О.В. Суший. К.: НАДУ, 2010. 48 с. URL: <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/transparentnist.pdf>.

⁴³² Тихомирова Є. Б. Прозорість і відкритість діяльності влади та шляхи їх забезпечення. *Наукові записки НаУКМА. Політологія*. 2002. Т. 20. С. 39 – 43.

⁴³³ Яковченко В. С. Принцип прозорості СОТ як запорука передбачуваних міжнародних торгових відносин. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 16. С. 20 – 23.

⁴³⁴ Осика С., Пятницький В. Світова організація торгівлі. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ: К.І.С., 2005. 514 с. С. 41.

⁴³⁵ Осика С., Пятницький В. Світова організація торгівлі. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ: К.І.С., 2005. 514 с. С. 41.

особам із питань торгової політики своєї держави; г) виключення з цих правил⁴³⁶. У рамках СОТ створена система забезпечення транспарентності, що включає наступні елементи: процедуру нотифікацій; механізм консультацій; надання інформації зацікавленим сторонам⁴³⁷.

Угода про застосування СФЗ наказує членам СОТ завчасно повідомляти інших суб'єктів організації про наміри внести доповнення або зміни до режиму регулювання в цій сфері з тим, щоб усі суб'єкти мали можливість висловити свої зауваження та пропозиції щодо відповідних проєктів. Ці зауваження і пропозиції повинні бути прийняті до уваги при винесенні остаточного рішення відповідними органами суб'єктів СОТ⁴³⁸.

Згідно з вимогами кожна країна-член СОТ повідомляє через Секретаріат СОТ інших членів організації про зміни у своєму законодавстві через затверджену форму інформування, а саме нотифікацію. Повідомлення, надіслані усіма країнами-членами СОТ, оприлюднюються на офіційному сайті організації, за рахунок чого забезпечується гласність процесу подання нотифікацій. Більшість нотифікацій передбачувано стосується Угоди про ТБТ та Угоди про застосування СФЗ.

Згідно з Угодою про застосування СФЗ кожна країна-учасниця СОТ зобов'язується інформувати (нотифікувати) організацію та інших країн-членів СОТ щодо своїх СФЗ чи будь-яких змін відповідно до зазначених Угод, виконуючи правила прозорості СОТ. Окрім того, з метою реалізації цих вимог уряди країн-членів СОТ мають забезпечити існування одного центру обробки запитів (Enquiry Point), який був би відповідальним за дотримання правил СОТ⁴³⁹. У разі створення

---

⁴³⁶ Баранова М. А. Обеспечение прозрачности международного регулирования торговли товарами и услугами в рамках соглашений ГАТТ/ВТО. *Торговая политика*. 2017. № 1/9. С. 9 – 22.

⁴³⁷ Яковченко В. С. Принцип транспарентності СОТ як запорука передбачуваних міжнародних торгових відносин. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 16. С. 20 – 23.

⁴³⁸ Воронин Б. А. Правовые проблемы вступления в ВТО российского аграрного сектора. *Аграрное и земельное право*. 2010. № 6 (66). С. 13 – 19.

⁴³⁹ Осика С., Пятницький В. Світова організація торгівлі. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ: К.І.С., 2005. 514 с. С. 320; Калюжна Н. Г. Роль системи нотифікацій СОТ у забезпеченні результативності торговельно-економічного

країною-членом СОТ із правових або адміністративних міркувань більше одного центру обробки запитів вона повинна надати іншим країнам-членам СОТ повну та недвозначну інформацію щодо кола обов'язків кожного з цих центрів та забезпечити оперативну передачу запитів до відповідного центру тоді, коли запит подано не до належного центру їх обробки⁴⁴⁰. Секретаріат СОТ повинен бути поінформований у разі зміни центру обробки запитів чи інформаційного центру. На веб-сторінці СОТ регулярно оновлюється список усіх центрів обробки запитів та інформаційних центрів. Цей список можна знайти у серії документів G/SPS/NNA СОТ⁴⁴¹. Публікація заходів у рамках системи нотифікацій СОТ може розглядатися як підґрунтя забезпечення транспарентності зовнішньоторговельної політики держав. Усі угоди СОТ включають вимоги до її членів щодо необхідності робити свої правила торгівлі зрозумілими та прозорими, зокрема повідомляти про свою політику та практичні заходи через процедуру нотифікації СОТ. Також угоди СОТ містять положення щодо процедури нотифікації через створення відповідної установи, яка буде опрацьовувати запити членів СОТ та усіх зацікавлених сторін. Система нотифікації заходів до СОТ дає можливість зацікавленим виробникам та експортерам дізнаватися про зміни в законодавстві, зокрема у сфері СФЗ, на інших ринках на основі нотифікацій країн СОТ⁴⁴². Згідно з даними WTO Documents Online за роки існування СОТ було опрацьовано 24 550 нотифікацій у рамках ТБТ/СФЗ⁴⁴³.

співробітництва держав. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2018. № 3 (102). С. 19 – 24.

⁴⁴⁰ Осика С., Пятницький В. Світова організація торгівлі. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ: К.І.С., 2005. 514 с. С. 305; Калюжна Н. Г. Роль системи нотифікацій СОТ у забезпеченні результативності торговельно-економічного співробітництва держав. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2018. № 3 (102). С. 19 – 24.

⁴⁴¹ Understanding the WTO: Agreements. Trade policy reviews: ensuring transparency. WTO Secretariat. URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm11_e.htm

⁴⁴² Членство України у СОТ: нові можливості та виклики для бізнес-асоціацій. Школа професійної освіти для бізнес-асоціацій. Модуль G: бізнес-асоціації та СОТ / за заг. ред. Д. Ляпіна. Київ: Ін-т власності і свободи; LAT&K, 2010. 104 с. С. 37.

⁴⁴³ Світова організація торгівлі: офіційний вебсайт. URL: <https://www.wto.org>.

Особливо варто відзначити, що Угода про застосування СФЗ (поряд із Угодою про ТБТ) забезпечує найвищий рівень транспарентності, оскільки вимагає не просто інформування про вжиті та чинні заходи регулювання, а й прозорості на етапі розробки таких заходів, а також відповідної нормативно-правової бази. Нею передбачається, по-перше, публікація планів розробки нових нормативних актів, що містять вимоги до продукції, а по-друге, надання можливості ознайомлення з проектами таких документів і коментарів до них. Крім того, непрямим елементом транспарентності є вимога використовувати в якості основи при розробці обов'язкових вимог до продукції міжнародні стандарти (або відповідні документи міжнародних організацій, наприклад ФАО)⁴⁴⁴. Хоча це прямо не пов'язано власне з наданням інформації, але фактор гармонізації дозволяє підвищити ступінь передбачуваності в процесі розробки і прийняття нового законодавства⁴⁴⁵.

Транспарентність не вичерпується лише гарантованістю «інформації за запитом». Не менш важливим є положення про опублікування правил, що стосуються ліцензування імпорту. Тобто вся інформація про ліцензування повинна бути розміщена таким чином, щоб уряди і зацікавлені особи могли з нею ознайомитися. Зазначеному аспекту транспарентності приділяється підвищена увага в силу того, що «компетенція з багатьох питань зміщується з національного на міжнародний рівень, транспарентність потрібна для того ... щоб компенсувати відсутність повноцінної системи стримувань і противаг, тобто транспарентність сприяє формуванню передбачуваної, відповідальної, більш демократичної, а отже, і легітимної системи глобального управління»⁴⁴⁶.

---

⁴⁴⁴ Баранова М. А. Обеспечение прозрачности международного регулирования торговли товарами и услугами в рамках соглашений ГАТТ/ВТО. *Торговая политика*. 2017. № 1/9. С. 9 – 22.

⁴⁴⁵ Баранова М. А. Обеспечение прозрачности международного регулирования торговли товарами и услугами в рамках соглашений ГАТТ/ВТО. *Торговая политика*. 2017. № 1/9. С. 9 – 22.

⁴⁴⁶ Schill S. Transparency as a Global Norm in International Investment Law. Accessed 20 January, 2018. URL: <http://kluwarbitrationblog.com/blog/2014/09/15/transparency-as-a-global-norm-in-international-investment-law>

Принцип прозорості є одним із засадничих принципів ЄС, водночас на поняття «прозорість» можна дивитись із різних точок зору – як з економічної (питання прозорості в торгівлі), так і з політико-правової (прозорість інституцій та процесів прийняття рішень)⁴⁴⁷.

Європейська тенденція до поширення концепції прозорості на все більшу кількість сфер суспільного життя знайшла своє відображення й у тексті Угоди про асоціацію, в якій термін «прозорість» у різному контексті вживається понад 50 разів. Положення про прозорість містяться як у спеціальних статтях Розділу IV Угода про асоціацію, що визначають особливості дотримання сторонами принципу прозорості в переважній більшості секторів торгівлі, охоплених ЗВТ, так і в окремій главі 12 Угоди, що спеціально присвячена прозорості заходів загального застосування (ст. 281–288). Йдеться про заходи, направлені на створення та підтримку ефективного й передбачуваного законодавчого середовища для суб'єктів господарської діяльності сторін, зокрема малого бізнесу. Положеннями глави 12 не лише підтверджуються відповідні зобов'язання України та ЄС згідно з угодами СОТ, а й закладаються правові механізми, спрямовані на забезпечення прозорості, проведення консультацій і кращого управління так званими «заходами загального застосування»⁴⁴⁸, оскільки останні можуть впливати на будь-які питання, охоплені Угодою⁴⁴⁹.

Можна виділити принаймні дві функції, які прозорість виконує в Угодах про асоціацію. По-перше, вона є одним з інструментів, які забезпечують відповідальність сторін угоди, сприяючи її належному виконанню. У цьому контексті положення Угод про асоціацію щодо прозорості охоплюють низку зобов'язань з обміну інформацією.

---

⁴⁴⁷ Костюченко Я. М. Принцип «прозорості» як основоположний та наскрізний в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 44. Т. 2. С. 148 – 151.

⁴⁴⁸ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 року. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Т. 1. Стор. 83. Ст. 2125.

⁴⁴⁹ Березовська І. А. Концепція прозорості в угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. *Право України*. 2015. № 8. С. 53 – 64.

Такий обмін здійснюється багатьма способами, до яких належать запити, консультації, верифікації, надання доступу до документів та даних, обмін досвідом та найкращими практиками тощо. По-друге, сторони угоди зобов'язалися дотримуватися прозорості як одного з принципів розроблення та реалізації державної політики. Дотримання цього принципу є необхідним для створення передбачуваного та сприятливого для розвитку економіки бізнес-середовища в Україні, а також покращення бізнес-середовища в ЄС⁴⁵⁰.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС підтверджує та істотно розширює зобов'язання щодо прозорості по СОТ. По-перше, вона визначає, що прозорість є одним із ключових принципів, що лежать в основі застосування засобів захисту торгівлі. По-друге, Угода накладає додаткові зобов'язання на ЄС і Україну стосовно прозорості в цій сфері. Ці зобов'язання спрямовані на активізацію та прискорення обміну відповідною інформацією. Більшість додаткових положень стосується захисних заходів, що може вказувати на потенційну значимість таких заходів, як бар'єру для торгівлі. Основним із механізмів прозорості є повідомлення. Менша кількість положень стосується інших механізмів – запитів, консультацій і публікації інформації⁴⁵¹.

Принцип гармонізації втілюється у прагненні максимально уніфікувати правила застосування СФЗ у різних країнах. Головним інструментом на цьому шляху виступає стандартизація. Норми Угоди СОТ про застосування СФЗ застосовуються лише комплексно – разом із міжнародними стандартами, керівними принципами та рекомендаціями, які розробляють об'єднана Комісія ФАО/ВООЗ (Codex Alimentarius), Міжнародне бюро епізоотії, система Міжнародної Конвенції із захисту рослин⁴⁵². Правила СОТ мотивують,

---

⁴⁵⁰ Костюченко Я. М. Принцип «прозорості» як основоположний та наскрізний в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 44. Т. 2. С. 148 – 151

⁴⁵¹ Костюченко Я. М. Принцип «прозорості» як основоположний та наскрізний в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 44. Т. 2. С. 148 – 151.

⁴⁵² Каліущенко І. Сільськогосподарські відносини як об'єкт міжнародно-правового регулювання. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2012. № 6. С. 125 – 128.

але не зобов'язують її членів використовувати міжнародні стандарти безпеки і методи оцінки якості продукції. Організація підштовхує до використання стандартів із харчових продуктів, піклуючись про здоров'я людей, тварин і стан рослин. Використання членами СОТ таких стандартів є пріоритетним, а винятки повинні бути обґрунтованими з наукової точки зору. Тобто за бажанням, окремі члени СОТ можуть застосовувати і свої стандарти. Вони можуть бути або більш жорсткими, або просто передбачати інший набір процедур і перевірок⁴⁵³. Однак особливістю права СОТ у сфері СФЗ є прагнення до уніфікації за рахунок створення єдиних звичаїв ділового обороту та інших однакових правил недержавного характеру (сприяння «непозитивістській» уніфікації)⁴⁵⁴.

У певних випадках гармонізація здійснює також побічний ефект, що сприяє міжнародній торгівлі. Наприклад, використання міжнародних стандартів врегулювало деякі торгові суперечки: наприклад, на підставі оцінок МЕБ деякі країни скасували заборони на імпорт молочних продуктів після кризи губчастої енцефалопатії великої рогатої худоби⁴⁵⁵.

Угодою про застосування СФЗ передбачено, що країн-членів СОТ, які розвиваються, можуть спіткати особливі труднощі при виконанні санітарних та фітосанітарних вимог імпортуєчих членів СОТ і, як наслідок, при доступі на ринки, а також при розробці та застосуванні СФЗ на своїх власних територіях. Бажаючи допомогти їм в їхніх зусиллях у цій сфері, відповідно до ст. 3 Угоди з метою гармонізації санітарних заходів на якомога ширшій основі, члени СОТ повинні базувати свої санітарні заходи на міжнародних стандартах, інструкціях чи рекомендаціях. Санітарні заходи, які відповідають міжнародним стандартам, інструкціям чи

---

⁴⁵³ Дмитрук Б. П., Аблязова О. М. Напрямки захисту ринку м'ясо-молочної продукції в період адаптації України до умов Світової організації торгівлі. *Агросвіт*. 2012. № 24. С. 15 – 19.

⁴⁵⁴ Колесникова М. М. Право ВТО и унификация правового регулирования международной торговли. *Вестник Санкт-Петербургской юридической академии*. 2015. № 4 (29). С. 50 – 55.

⁴⁵⁵ Josling T., Roberts D., Orden D. Food regulation and trade: Toward a safe and open global system. Washington: Institute for International Economics, 2004.

рекомендаціям, повинні вважатися необхідними для захисту життя чи здоров'я людини і тварин⁴⁵⁶.

Однак при цьому зарубіжними дослідниками доводиться подвійна роль міжнародних стандартів та гармонізації. Наприклад, Дас стверджує, що Угода про застосування СФЗ не завадила санітарним та фітосанітарним заходам стати нетарифними бар'єрами, що учена продемонструвала на прикладі Індії. Вона пояснює це тим, що угода надає членам «простір» для використання заходів СФЗ для протекціоністських цілей⁴⁵⁷. Такої ж думки дотримується і Джинджі⁴⁵⁸. Крім того, недостатність наукових, технічних та фінансових ресурсів означає, що такі дії, як підготовка технічних регламентів, ефективне функціонування національних органів стандартизації та органів, відповідальних за оцінку відповідності, та участь у міжнародних організаціях, що встановлюють стандарти, є обмеженими – і це особливо актуально для країн, що розвиваються. Справді, більшості країн, що розвиваються, важко досягти цільових рівнів, встановлених країнами-імпортерами, особливо через витрати на впровадження, які вважаються дуже високими порівняно з їхніми бюджетами розвитку⁴⁵⁹. Звичайно, існують винятки з цієї загальної тенденції. Наприклад, Маврикій зумів отримати вигоду від імплементації Угоди про СФЗ, зокрема, шляхом залучення технічної допомоги⁴⁶⁰, яка передусім лежить у площині гармонізації стандартів та правил СФЗ.

---

⁴⁵⁶ Духневич А. В. Механізм врегулювання суперечок в рамках СОТ. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Право»*. 2011. Вип. 15. С. 106 – 109.

⁴⁵⁷ Das K. Coping with SPS challenges in India: WTO and beyond. *Journal of International Economic Law*. 2008. Vol. 11 (4). P. 971 – 1019.

⁴⁵⁸ Jinji N. An economic theory of the SPS Agreement. RIETI Discussion Paper Series, 2009. URL: <https://www.jsie.jp/chubu/pdf/2006/06w02.pdf>

⁴⁵⁹ Finger J. M., Schuler P. Implementation of the Uruguay Round commitments: The development challenge. Port-Louis: World Bank, 1999.; Murray C. Implementing the new international health regulations: The role of the WTO's Sanitary and Phytosanitary Agreement. *Georgetown Journal of International Law*. 2009. Vol. 40. P. 625.

⁴⁶⁰ Neeliah S. A., Goburdhun D. Complying with the clauses of the SPS Agreement: The case of a developing country. *Journal of Food Control*. 2010. Vol. 21 (6). P. 902 – 911.

Аналіз принципів застосування СФЗ за правом СОТ та ЄС демонструє деякі висновки. По-перше, із усіх принципів права СОТ, що виділяються у доктрині, найбільш важливими для регулювання відносин у сфері СФЗ є такі: принципи самостійності, недискримінації, наукової обґрунтованості, національного режиму, режиму найбільшого сприяння, транспарентності, гармонізації.

По-друге, усі вказані принципи поділяються на дві нерівномірні групи: 1) принцип суверенітету (принцип самостійності); 2) антипротекціоністські принципи (усі інші). Принципи другої групи спрямовані на єдину мету – обмеження суверенної свободи держави приймати рішення щодо СФЗ на своїй території або СФЗ щодо продукції, яка потрапляє (імпортується) на її територію. Система антипротекціоністських принципів права СОТ складається із 1) базової компоненти (принцип недискримінації); 2) режимної компоненти (принципи національного режиму та режиму найбільшого сприяння); 3) інформаційної компоненти (принцип транспарентності); 4) змістовної компоненти (принципи наукової обґрунтованості та гармонізації).

По-третє, економічно розвинені та політично сильні країни (на кшталт ЄС), зважаючи власні економічні, соціальні, екологічні та інші ризики, обирають різні стратегії захисту власних інтересів. Найбільш популярними є: а) стратегія підвищення вимог щодо СФЗ на підставі науково обґрунтованих даних; б) політично зважене рішення щодо ігнорування деяких вимог та антипротекціоністських принципів.

Розділ 2. ІНСТИТУЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ САНІТАРНИХ ТА ФІТОСАНІТАРНИХ ЗАХОДІВ У КОНТЕКСТІ ПРАВОВИХ ВИМОГ СОТ ТА ЄС

2.1. Система органів управління та контролю щодо застосування санітарних та фітосанітарних заходів за правом України, СОТ та ЄС

Ускладнення міжнародно-правових зв'язків України все більше ускладнює і систему інституцій, які здійснюють вплив на відносини застосування СФЗ. Саме тому цілком закономірно, що нині такі відносини регулюються не лише суто національними органами. Це обумовлюється, зокрема, тим, що процес застосування СФЗ багатоаспектний та складний. При цьому не можливо применшити роль належного інституційного забезпечення застосування, регулювання, стандартизації СФЗ. Важливо, що інституційно-функціональна система забезпечення управління та контролю за застосуванням СФЗ поділяється на міжнародний та національний рівні.

На міжнародному рівні ми розглянемо кілька основних інституцій, що мають найбільший вплив на формування національного законодавства у сфері СФЗ, а також на практику його застосування. Звичайно, найбільш глобально відносини СФЗ регулюються у рамках СОТ та відповідно підпадають під компетенцію її структурних частин.

В організаційній структурі СОТ утворені спеціальні комітети, діяльність яких спрямована на спеціалізоване регулювання певних специфічних відносин, що цього потребують. Зокрема, для інституційного забезпечення відносин СФЗ теж утворено окремий підрозділ. Так, *Комітет СОТ по СФЗ* вносить суттєвий вклад у вирішення питань щодо забезпечення безпеки харчових продуктів через: вирішення розбіжностей, пов'язаних із застосуванням СФЗ; моніторинг гармонізації міжнародних стандартів; взаємодію з міжнародними організаціями, до діяльності яких відноситься питання забезпечення безпеки харчових продуктів; розробку, розвиток і

тлумачення норм Угоди СОТ про застосування СФЗ; збору, розповсюдження інформації щодо застосування СФЗ держав-членів та надання їм технічного співробітництва⁴⁶¹. Крім того Комітет СОТ по СФЗ готує керівні правила по встановленню еквівалентності. Цей орган також надає важливі рекомендації, наприклад: прискорити процедури узгодження еквівалентності СФЗ при торгівлі продовольчими продуктами, що мають низький рівень ризику; враховувати при встановленні еквівалентності інформацію, що вже є у країн-імпортерів, а також інформацію про інші продовольчі продукти та наявний досвід; оцінювати тривалість етапів узгодження еквівалентності⁴⁶².

У зарубіжній доктрині наголошується на ще одній важливій ролі, яку відіграє Комітет СОТ про СФЗ, а саме – медіаційній. Справді, зосередження уваги лише на суперечках, офіційно порушених у системі врегулювання суперечок СОТ, недооцінює ступінь вирішення торгових конфліктів у рамках комітетів СОТ. Комітет по СФЗ вирішує значну кількість «специфічних проблем торгівлі», які в переважній більшості випадків не перетворюються на офіційні суперечки. Існує думка, що робота Комітету суттєво допомагає зменшити потенційні торгові суперечки щодо національної політики у охоплених областях⁴⁶³ (зокрема, у такій чутливій сфері як застосування СФЗ).

Безпосередньо «в орбіті СОТ» знаходяться ще три важливі інституції, що здійснюють значний вплив на формування правил застосування СФЗ. У літературі їх образно називають «три сестри», підкреслюючи тим самим їхній органічний взаємозв'язок, спільну спрямованість цілей, принципів підходів та завдань. Йдеться про три міжнародні організації, що здійснюють формування міжнародних стандартів у сфері СФЗ, на які опирається право СОТ, – Міжнародна

---

⁴⁶¹ Чуйко Н. А. Международно-правовое регулирование безопасности пищевых продуктов в рамках Всемирной торговой организации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2015. 28 с.

⁴⁶² Еделев Д. А., Матисон В. А., Майорова Н. В., Прокопова М. А. Принципы гармонизации и эквивалентности в многостороннем соглашении ВТО по санитарным и фитосанитарным мерам (SPS). *Пищевая промышленность*. 2013. № 12. С. 34 – 37.

⁴⁶³ Horn, H, Mavroidis, P. C., Wijkstrom, E. N. In the Shadow of the DSU: Addressing Specific Trade Concerns in the WTO SPS and TBT Committees. *Journal Of World Trade*. 2013. № 47. P. 729 – 759.

конвенція з карантину і захисту рослин, Всесвітня організація з охорони здоров'я тварин та Комісія Кодекс Аліментаріус. На аналізі їхнього значення та інституційно-функціональних особливостях варто зупинитися детальніше.

У 1952 році був створений глобальний інструмент щодо гармонізації фітосанітарних заходів – **Міжнародна конвенція з карантину і захисту рослин (МККЗР)**. Секретаріат цієї організації курує розробку міжнародних стандартів із фітосанітарних заходів (МСФЗ). До діяльності МККЗР наразі приєдналися 184 держави. Утворення та функціонування МККЗР – це частина глобальної програми з питань продовольства і сільського господарства ООН, що стосується політики та технічної допомоги в галузі карантину рослин. Головний орган Конвенції – Комісія по фітосанітарних заходах (КФЗ), до функцій якої також входить затвердження міжнародних стандартів із фітосанітарних заходів. Відповідно до Угоди СОТ саме стандарти, що розроблені у рамках МККЗР, рекомендують застосовувати державам-членам СОТ з метою захисту рослинних ресурсів від шкідливих організмів. Саме завдяки МСФЗ забезпечується виправданість фітосанітарних заходів та не допускається їх використання як бар'єрів у міжнародній торгівлі. Таким чином, МСФЗ, що передбачають стандарти, керівництва та рекомендації, визнані основою для застосування фітосанітарних заходів країнами-членами СОТ у рамках Угоди по застосуванню СФЗ. МСФЗ охоплюють цілу низку питань, необхідних для ефективного функціонування системи фітосанітарного контролю будь-якої країни, а саме: система видачі фітосанітарних сертифікатів; проведення аналізу фітосанітарного ризику; проблеми появи інвазійних чужинних видів; боротьба зі шкідливими організмами та багато інших елементів. Секретаріат організації, заснований ФАО в 1982 році, координує наступні види діяльності: розробку міжнародних стандартів із фітосанітарних заходів; надання інформаційної допомоги для країн-членів при виникненні суперечок та погодження договорів; надання технічної допомоги країнам – членам з метою полегшення виконання вимог конвенції⁴⁶⁴.

---

⁴⁶⁴ Еделев Д. А., Матисон В. А., Майорова Н. В., Прокопова М. А. Принципы гармонизации и эквивалентности в многостороннем соглашении ВТО по

Більшість стандартів МКЗР носить загальний характер. Вони ґрунтуються на базових концепціях визначення карантинних заходів, оцінки ризику від впливу шкідників, встановлення областей, вільних від шкідників. Останнім часом з'явилися стандарти на специфічні продукти, наприклад, дерев'яний пакувальний матеріал. Процес розробки і прийняття стандартів зазвичай триває два роки і складається з наступних стадій: комісія з фітосанітарних заходів визначає пріоритет стандарту; експертна робоча група розробляє проєкт стандарту; комітет по стандартах розглядає проєкт і в разі схвалення відсилає його для обговорення країнам-членам; комітет по стандартах вносить до проєкту стандарту зміни за результатами обговорення; проєкт стандарту, рекомендований комітетом, направляється до комісії для прийняття⁴⁶⁵.

Міжнародна конвенція про захист рослин, прийнята 6 грудня 1951 року й ратифікована Україною 31 січня 2006 р., є основоположним нормативно-правовим актом, який регламентує відносини у сфері міжнародного захисту рослин. Однак вимоги згаданої Конвенції, на думку К. Б. Сакаджи, ігноруються Україною, яка й досі не створила офіційної організації захисту рослин, не виконує всіх передбачених Конвенцією зобов'язань із прийняття законодавчих, технічних та адміністративних заходів⁴⁶⁶. Зокрема, відповідно до п. 2 ст. 4 цієї конвенції передбачено створення офіційної національної організації із захисту рослин, до обов'язків якої належать видача сертифікатів на вантажі рослин, рослинних продуктів й інших регульованих об'єктів стосовно фітосанітарних правил договірної сторони, що імпортує; спостереження за рослинами у період вегетації, у тому числі як в оброблюваних зонах (зокрема полях, плантаціях, розсадниках, садах, теплицях і

санитарным и фитосанитарным мерам (SPS). *Пищевая промышленность*. 2013. № 12. С. 34 – 37.

⁴⁶⁵ Еделев Д. А., Матисон В. А., Майорова Н. В., Прокопова М. А. Принципы гармонизации и эквивалентности в многостороннем соглашении ВТО по санитарным и фитосанитарным мерам (SPS). *Пищевая промышленность*. 2013. № 12. С. 34 – 37.

⁴⁶⁶ Сакаджи К. Б. Правове регулювання застосування засобів захисту сільськогосподарських рослин: автореф. дис. ...канд. юрид. наук 12.00.06. Харків, 2011. 19 с.

лабораторіях), так і в зонах дикоростучої флори, а також рослин і рослинних продуктів, що зберігаються або транспортуються, зокрема, з метою інформування про зустрічальність, появу і поширення шкідників, а також боротьби з цими шкідниками, у тому числі для інформування; огляд вантажів рослин і рослинних продуктів, що перевозяться міжнародним сполученням, і у випадках, коли це є доцільним, огляд інших регульованих об'єктів, зокрема, з метою запобігання введенню до складу рослинного чи тваринного світу і/або поширенню шкідників; дезінсекція або дезінфекція вантажів рослин, рослинних продуктів та інших регульованих об'єктів, що перевозяться міжнародним сполученням для того, щоб вони відповідали фітосанітарним вимогам; захист зон, що знаходяться в небезпеці, позначення, збереження й спостереження за зонами без шкідників і зонами з низькою поширеністю шкідників; проведення аналізу небезпечності шкідників; забезпечення за допомогою відповідних процедур того, щоб фітосанітарна безпечність вантажів після сертифікації щодо складу, заміни і повторного зараження підтримувалася до експорту; та навчання і розвиток персоналу⁴⁶⁷.

Досліджуючи це питання В. А. Поліщук погоджується із доказами К. Б. Сакаджи, яка, аналізуючи правове регулювання застосування засобів захисту сільськогосподарських рослин, вказує на доцільність створення самостійного органу виконавчої влади в Україні у складі Міністерства аграрної політики та продовольства України – Департаменту із захисту рослин і прийняття Президентом України відповідного положення «Про Департамент із захисту рослин». На її думку, це стало б важливим правовим важелем на виконання Міжнародної конвенції про захист рослин від 6 грудня 1951р. щодо створення офіційної організації захисту рослин й виконання передбачених нею зобов'язань із прийняття законодавчих, технічних та адміністративних заходів⁴⁶⁸. Однак ця пропозиція потребує перегляду у контексті ліквідації профільного аграрного міністерства.

---

⁴⁶⁷ Поліщук В. А. Правове регулювання сільськогосподарського садівництва в Україні: дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2016. 199 с. С. 153.

⁴⁶⁸ Сакаджи К. Б. Правове регулювання застосування засобів захисту сільськогосподарських рослин: автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.06. 2012. 19 с.

МККЗР активно співпрацює із цілою мережею регіональних організацій подібного спрямування. Правила, норми та вимоги, що мають найбільше значення для ефективного застосування СФЗ, розробляються також провідними європейськими організаціями у сфері фітосанітарії. Зокрема, Європейська і Середземноморська організація з карантину та захисту рослин (ЄОКЗР). Таким чином, окрім МСФЗ статус міжнародних мають і національні стандарти по фітосанітарних заходах (НСФЗ), які розробляють регіональні організації з карантину та захисту рослин (РОКЗР). Статтею IX МККЗР визначений внесок НСЗР у досягнення цілей МККЗР. У статті IX МКЗР Регіональна організація з карантину та захисту рослин (РОКЗР) – це міжурядова організація з функціями координаційного органу національних організацій з карантину та захисту рослин на регіональному рівні⁴⁶⁹. До обов'язків РОКЗР входить, зокрема, співробітництво із Секретаріатом МККЗР та Комісією по фітосанітарних заходах у галузі розробки стандартів.

Одним із головних пріоритетів Європейської організації з карантину і захисту рослин є надання своєчасної інформації і попередження національних організацій з карантину і захисту рослин про необхідність перешкоджання ввезення з інших частин світу схожих шкідливих організмів, які можуть завдати шкоду культурам чи навколишньому середовищу, а також обмежити їх розповсюдження всередині регіону, якщо такі будуть ввезені. У зв'язку зі збільшенням об'ємів міжнародної торгівлі в останні роки перед європейськими країнами загострилася проблема інтродукції нових шкідливих організмів. Діяльність організації стосується усіх видів шкідливих організмів рослин: бактеріальних і грибкових захворювань, комах, інвазійних чужинних рослин, нематод, фітоплазм і вірусів⁴⁷⁰.

Аналіз діяльності цих організацій показав, що розвиток міжнародного (європейського) фітосанітарного законодавства йде по

---

⁴⁶⁹ Сикало О. О., Чернега Т. О., Дащенко А. В. Нормативні документи (ISO, МФСЗ, ДСТУ), що використовуються при викладанні дисциплін спеціалізації «Карантин рослин». Київ, 2015. 87 с.

⁴⁷⁰ Сикало О. О., Чернега Т. О., Дащенко А. В. Нормативні документи (ISO, МФСЗ, ДСТУ), що використовуються при викладанні дисциплін спеціалізації «Карантин рослин». Київ, 2015. 87 с.

шляху розробки і впровадження в сільськогосподарське виробництво стандартних технологій по забезпеченню фітосанітарного благополуччя. Існує достатньо масштабна база документів, що регулюють правовідносини в галузі захисту та карантину рослин між країнами-членами СОТ, ФАО та ЄОКЗР. Ці документи регулярно публікуються на англійській та французькій мовах в офіційних періодичних виданнях, а також представлені в Інтернеті⁴⁷¹.

Практичну координацію і кооперацію ветеринарної справи у світі здійснює *Всесвітня організація з охорони здоров'я тварин* (далі – ВООЗТ) (*OIE, World Organization for Animal Health*), сучасна назва Міжнародного епізоотичного бюро (МЕБ), яке було засновано у 1924 році. ВООЗТ – це вищий рівень міжнародного міжурядового співробітництва у галузі ветеринарної справи. Пріоритети діяльності Організації – забезпечення благополуччя тварин (*animal welfare*) і безпека продовольчих продуктів тваринного походження (*animal production food safety*)⁴⁷². Організація займається дослідженнями у сфері діагностики, профілактики хвороб тварин, розробляє низку узгоджених міжнародних документів нормативно-рекомендаційного характеру. Матеріали ВООЗТ є основним джерелом формування світового ветеринарного законодавства. Головні завдання ВООЗТ: заохочення і координування досліджень патології та профілактики інфекційних хвороб тварин, за якими здійснюється міжнародне співробітництво; збір і надання урядам країн-членів та їх ветеринарним органам фактів й документів загального характеру щодо ходу епізоотичних захворювань і засобів, які застосовуються у цілях боротьби з ними; вивчення проєктів угод у сфері ветеринарно-санітарного нагляду і надання урядам країн-членів повноваження щодо контролю за їх виконанням⁴⁷³.

Сучасний процес глобалізації характеризується зростанням ролі міжнародних організацій у світових господарських процесах і їх все більшим впливом на економіку окремих країн. У частині виробництва і обігу харчових продуктів така роль належить спільній Комісії

---

⁴⁷¹ Гричанов И. Я., Карлик Ф. А. Гармонизация правового поля защиты растений при вступлении России в ВТО. *Защита и карантин растений*. 2007. № 7. С. 4 – 8.

⁴⁷² World Organization for Animal Health. URL: <http://www.oie.int/en>

⁴⁷³ World Organization for Animal Health. URL: <http://www.oie.int/en>

Продовольчої і сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (ФАО) і Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) Codex Alimentarius, яка виконує програму по стандартизації харчових продуктів (далі – *Комісія Codex Alimentarius*). Правову основу роботи Комісії Codex Alimentarius формує Статут і Регламент, а також інші внутрішні процедури, необхідні для досягнення її завдань. Відповідно до ст. 1 Статуту основним напрямком роботи Комісії є підготовка стандартів на харчові продукти і їх публікація в Codex Alimentarius з метою охорони здоров'я споживачів, а також сприяння розвитку добросовісної торгівлі харчовими продуктами⁴⁷⁴.

Комісія Codex Alimentarius була утворена в 1961 році ФАО та ВООЗ для розроблення міжнародних стандартів, методичних вказівок та рекомендацій щодо харчових продуктів з метою захисту здоров'я споживачів та забезпечення добросовісної практики торгівлі харчовими продуктами. Положення стандартів Кодексу СОТ використовує під час рішення міжнародних торгівельних суперечок. З моменту вступу до СОТ Україна має застосовувати всі СФЗ відповідно до вимог СОТ. Члени СОТ вимагатимуть від України дотримання основних положень угод СОТ і виконання домовленостей, досягнутих у ході переговорного процесу щодо вступу України до СОТ. Згідно зі звітом робочої групи зі вступу України до СОТ заходи, що передбачають більший ступінь захисту, ніж встановлений Кодексом Аліментаріус, мають бути замінені стандартами Кодексу або має бути проведена оцінка ризику з метою їх обґрунтування. Заходи, що існують в Україні, але не існували в Кодексі, мають бути скасовані або має бути проведена оцінка ризику з метою їх обґрунтування⁴⁷⁵.

Роль Комісії Codex Alimentarius із появою СОТ значно зросла та трансформувалася. Зобов'язання СОТ базувати внутрішні заходи на відповідних міжнародних стандартах, а також пряме посилення на міжнародні стандарти в угодах СОТ сприяло зростанню значення

---

⁴⁷⁴ Statutes of the Codex Alimentarius Commission (Adopted in 1961 by the 11th Session of the FAO Conference and in 1963 by the 16th Session of the World Health Assembly. Revised in 1966 and 2006) // Codex Alimentarius Commission. Procedural manual. Nineteenth edition. Rome. 2010.

⁴⁷⁵ Звіт робочої групи зі вступу України до СОТ. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/981_c62

органів, що встановлюють стандарти, у міжнародній торгівлі продуктами харчування, зокрема підвищило значення Комісії Codex Alimentarius. У зв'язку з цим значно зросло значення, яке надається відкритості членства в міжнародних органах, що встановлюють стандарти. Про це зазначив Апеляційний орган у справі США – Тунець II, у своєму рішенні по якій він підкреслив необхідність оцінки прозорості механізмів членства⁴⁷⁶.

Окрім іншого до компетенції Комісії входить розробка і публікація загальних стандартів і стандартів на конкретні види продуктів. Крім того, Комісія Codex Alimentarius виступає в ролі компетентної і незалежної організації з питань, що стосуються державного і міжнародного законодавства, а також інших нормативних документів. Головні цілі Комісії Codex Alimentarius – захист здоров'я споживачів і дотримання принципів справедливої торгівлі продовольчими товарами, а також координація всіх робіт із стандартизації у сфері продуктів харчування, які виконуються міжнародними, урядовими та неурядовими організаціями, включаючи коректування вже опублікованих стандартів за результатами відповідного обговорення⁴⁷⁷.

Безперечно, роль Комісії Codex Alimentarius надзвичайно важлива, адже вона виступає як міжурядовий форум для досягнення узгодженої гармонізації правил та формування загальносвітових засад у таких делікатних питаннях, як міжнародна торгівля харчовими продуктами та захист здоров'я споживачів. І треба погодитися із тим, що своєю діяльністю Комісії Codex Alimentarius робить значний внесок у створення глобальної системи харчового законодавства. Однак не потрібно забувати про те, що ця система, по суті, базується на міжнародному законодавстві про торгівлю⁴⁷⁸. Зарубіжні учені досить тверезо оцінюють не лише сильні, але й і

---

⁴⁷⁶ Maida-Eletti M. International Food Standards and WTO Law. *Deakin Law Review*. 2014. V. 19 (2). P. 217. <https://doi.org/10.21153/DLR2014VOL19NO2ART435>

⁴⁷⁷ Еделев Д. А., Матисон В. А., Майорова Н. В., Прокопова М. А. Принципы гармонизации и эквивалентности в многостороннем соглашении ВТО по санитарным и фитосанитарным мерам (SPS). *Пищевая промышленность*. 2013. № 12. С. 34 – 37.

⁴⁷⁸ Bevilacqua D. The Codex Alimentarius Commission and its Influence on European and National Food Policy. *EFFL*. 2006. № 1. P. 3 – 16.

слабкі сторони цієї організації. Справді, метою Кодексу аліментаріус є не стільки охорона здоров'я, як прийнято вважати у вітчизняній доктрині, а більшою мірою все ж обслуговування потреб СОТ – організації, яка посилила добровільні вимоги кодексу до рангу міжнародно визнаних та практично не оспорюваних.

Міжнародний рівень інституційно-функціонального забезпечення СФЗ виражається не лише у СОТ, її структурних складових та міжнародних організаціях глобального рівня. Міжнародний рівень такого забезпечення втілено також у ЄС. Ми не ставимо собі за мету змалювати усю систему інституційно-функціонального забезпечення СФЗ в ЄС – наше завдання полягає у розкритті певних характерних рис, які полягають, наприклад, в утворенні спеціальних інституцій у цій сфері.

У ЄС інституційно-правова система контролю за застосуванням СФЗ передбачає створення *Європейського органу з безпеки харчових продуктів (EFSA)*, який передусім повинен надавати науково-консультаційну інформацію про можливі ризики щодо безпеки харчових продуктів та кормів. Як свідчить міжнародна практика, ефективне правове регулювання якості сільськогосподарської продукції та відповідна законодавча база є важливим елементом у системі забезпечення безпеки продукції харчового призначення. Зокрема, цим питанням присвячена Постанова (ЄС) № 178/2002 Європейського парламенту та Ради від 28 січня 2002 року про встановлення загальних принципів та вимог харчового кодексу, створення Європейського органу з безпеки харчових продуктів та про встановлення заходів для безпеки харчових продуктів, яка стала основою для всеосяжного й всеохоплюючого стандарту з гігієни на харчові і кормові продукти. На правовій основі постанови (ЄС) № 178/2002 (розділ III і розділ IV) була створена система швидкого попередження – Rapid Alert System for Food and Feed (RASFF) для повідомлення безпосередніх або опосередкованих ризиків для здоров'я людини, що походять від харчових і кормових продуктів. Через цю систему країни-члени, EFSA, комісія (яка відповідає за управління), країни, що вступають до ЄС, треті країни і компетентні організації – об'єднані у мережу. Якщо один із членів дізнається про серйозний ризик, то він повідомляє про це комісії, яка в свою чергу передає цю інформацію через мережу. У межах системи швидкого попередження розрізняють три види повідомлень: 1)

попереджувальні повідомлення (Alert Notification) стосуються харчових продуктів або кормів, від яких походить ризик для здоров'я людей і які перебувають в одній з держав, що входять до мережі. Якщо компетентний орган отримує попереджувальне повідомлення, то він відразу починає процес відкликання продукції. Якщо уражений товар вже може бути у споживача, то надсилається попередження громадськості, наприклад, у формі повідомлення для преси від виробника або імпортера чи найвищого компетентного органу країни. Про результат акцій відкликання інформують інших країн-членів у підсумкових повідомленнях; 2) інформаційні повідомлення (Information Notification) стосуються харчових або кормових продуктів, що несуть загрозу для здоров'я людей, але яких ще немає в обігу. Переважно ці інформаційні повідомлення стосуються продуктів, які були перевірені й отримали відмову на зовнішньому кордоні ЄС; 3) підсумкові повідомлення – це додаткова інформація, яка доповнює чи актуалізує інформацію з попереджувального або інформаційного повідомлення. Комісія ЄС щотижня надає звіт про всі попередження й інформаційні повідомлення в Інтернет. У ньому вказуються: вид продукту, визначений ризик, походження продукту, країна-член, що повідомляє⁴⁷⁹.

За останні десять років EFSA досягла більшої участі наукової спільноти та зацікавлених сторін, а також сприяла співпраці з відповідними організаціями держав-членів ЄС у галузі охорони здоров'я та добробуту тварин. Її основними цінностями визнано наукову досконалість, незалежність та прозорість⁴⁸⁰.

Проте варто зазначити, що діяльність EFSA не є безспірною і щодо неї періодично виникають питання. Наприклад, показовою є справа, яка розглядалася у Суді ЄС за позовом Мережі боротьби з

---

⁴⁷⁹ Бугера С. І. Якість сільськогосподарської продукції: проблеми адаптації законодавства до міжнародних вимог. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 62. С. 698 – 704; Бугера С. І. Правове регулювання якості сільськогосподарської продукції: міжнародний досвід. *Юридична Україна*. 2011. С. 54 – 59.

⁴⁸⁰ Berthe F., Vannier P., Have P., Serratosa J., Bastino E., Broom D. M., Hartung J., Sharp J. M. The role of EFSA in assessing and promoting animal health and welfare. *EFSA Journal*. 2012. Vol. 10 (10). s1002. <https://doi.org/10.2903/J.EFSA.2012.S1002>

пестицидами в Європі (PAN Europe) до EFSA. Суть спору полягала у тому, що EFSA підготувала документ, за яким дозволяла розміщення на ринку певного засобу захисту рослин, а на вимогу PAN Europe надати доступ до проєктної інформації, що передувала прийняттю такого рішення, EFSA відмовила. У рішенні за цією справою суд вказав, що скарга «... базувалася на існуванні атмосфери підозри до EFSA, яку часто звинувачують в упередженості через використання експертів із певними інтересами, пов'язаними з промисловими лобі, а також на необхідності забезпечення прозорості процесу прийняття рішень EFSA»⁴⁸¹. Суд підкреслив, що аргумент щодо (неможливості) передачі був підтверджений дослідженням, яке виявило зв'язки між більшістю членів експертів робочої групи EFSA та промисловими лобі (як зазначено в пункті 79 судового рішення)⁴⁸². Існування та урахування таких прецедентів є досить важливими для цілісного, а не одностороннього розуміння міжнародних та іноземних інституцій, зокрема європейських.

Національний рівень інституційно-функціонального забезпечення управління та контролю у сфері застосування СФЗ вимагає поєднання аналізу як сучасного його стану, так і ретроспективи. Це надасть можливість зрозуміти причини та передумови сучасного стану інституційно-функціонального забезпечення СФЗ у нашій державі.

Національна інституційно-функціональна система забезпечення СФЗ у сільському господарстві має власні особливості та специфічні риси.

1) *Динамічність управлінської структури*: жоден орган, що входить до сфери регулювання СФЗ в Україні, не функціонував без змін правового становища принаймні кілька років. Перманентні трансформації управлінської структури породжують невизначеність та певний ступінь нестабільності таких відносин. Причини такої

---

⁴⁸¹ Berthe F., Vannier P., Have P., Serratos J., Bastino E., Broom D. M., Hartung J., Sharp J. M. The role of EFSA in assessing and promoting animal health and welfare. *EFSA Journal*. 2012. Vol. 10 (10). s1002. <https://doi.org/10.2903/J.EFSA.2012.S1002>

⁴⁸² González Vaqué L. European Court of Justice rules in favour of greater transparency in accessing EFSA data. URL: https://www.academia.edu/18160937/European_Court_of_Justice_rules_in_favour_of_greater_transparency_in_accessing_EFSA_data

динамічності вбачаються і в політичних проблемах, і в мінливих економічних завданнях, і в необхідності виправлення попередньо допущених управлінських помилок тощо. Як дуже вдало писав свого часу В. І. Семчик, характерною рисою органів управління сільським господарством є те, що їх повноваження по регулюванню сільського господарства звужуються під гаслом прав і господарської самостійності підприємців та невтручання держави в господарську діяльність приватних господарських товаровиробників⁴⁸³. Тобто численні модифікації управлінської структури обслуговують різні цілі, однак не формують необхідного рівня здорового протекціонізму в сільському господарстві.

Довгий час система органів, що забезпечували управління та контроль щодо застосування СФЗ, була досить розгалуженою. Наприклад, В. С. Кайдашов доходив висновку про те, що загальна система органів контролю за дотриманням законодавства про безпечність та якість сільськогосподарської продукції могла бути класифікована таким чином: (1) органи, що здійснюють контроль за виробництвом та обігом продукції тваринництва (ветеринарна адміністрація); (2) органи, що здійснюють контроль за виробництвом та обігом продукції рослинництва (органи фітосанітарного контролю); (3) органи, що забезпечують санітарне та епідемічне благополуччя споживачів сільськогосподарської продукції (санітарно-епідеміологічна служба); (4) органи, що здійснюють контроль за дотриманням прав споживачів⁴⁸⁴. Така розпорошеність органів, що мають справу із СФЗ, досить часто критикувалася науковцями.

Тенденції до євроінтеграції спонукали пошук нових оптимальних моделей інституційної моделі. Зокрема, останніми роками відбувалося об'єднання та централізація функцій у цій сфері, особливо контрольно-наглядових. При цьому, як вказують науковці, за умов загальної нестабільності системи органів виконавчої влади у

---

⁴⁸³ Семчик В. И. Проблемы адаптации аграрного законодательства Украины к законодательству Европейского Союза. Проблемы гармонизации законодательства Украины и стран Европы / Под общ. ред. Е. Б. Кубко, В. В. Цветкова. К.: Юринком Интер. 2003. С. 411 – 423.

⁴⁸⁴ Кайдашов В. С. Організаційно-правові засади безпечності та якості сільськогосподарської продукції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Харків, 2012. 19 с.

державі підсистема контрольно-наглядових органів є ще більш хиткою та такою, що перебуває під деструктивним впливом політичної кон'юнктури. Відтак загалом правильний і, більш того, як вбачається, безальтернативний шлях до модернізації цієї сфери публічного управління, приведення її до європейських та світових стандартів, піддається ризикам, з одного боку, надмірної лібералізації, з іншого ж, безкінечного пошуку моделей побудови системи органів публічної адміністрації з відповідними функціями та повноваженнями⁴⁸⁵. Підвищений динамізм управлінської структури не йде на користь належному виконанню покладених на публічне управління завдань у сфері СФЗ.

Ми не зупинятимемося на аналізі ролі та функціонального значення численних інспекційних органів, що існували та змінювали одне одного протягом незалежності України. Однак, на наш погляд, варто більш детально дослідити специфіку органу, який було втрачено у процесі трансформації управлінської структури, а саме ветеринарної міліції. Законом України «Про ветеринарну медицину» у попередніх редакціях передбачалося, що формування і функціонування підрозділів ветеринарної міліції відбувається задля гарантування санітарної та епідеміологічної безпеки, яка є складовою національних інтересів. Варто зазначити, що цей орган має власну історію. Так, 11 червня 1966 року наказом Міністра охорони громадського порядку Української РСР № 268 було створено відомчу міліцію для забезпечення карантинних і ветеринарно-санітарних заходів у боротьбі з епізоотіями. Саме з цього часу починають своє функціонування підрозділи ветеринарної міліції. Завдання підрозділів ветеринарної міліції, які покладалися на неї у часи незалежності, дещо відрізнялися від колишніх завдань. Відповідно до п. 2 «Положення про підрозділи ветеринарної міліції з проведення карантинних ветеринарних заходів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 395 від 29 березня 2002 року, вказані підрозділи створювалися для надання практичної допомоги

---

⁴⁸⁵ Бондар О. Г. Контрольно-наглядова діяльність як гарантія реалізації та захисту екологічних прав: деякі проблеми інституційного забезпечення. *Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди*: матеріали Міжнарод. наук. практ. конф. (Київ, 31 травня 2019 року). Київ, 2019. С. 13 – 18. С. 14.

державним органам ветеринарної медицини в організації та здійсненні контролю і нагляду за виконанням вимог ветеринарно-санітарних заходів щодо профілактики, локалізації та ліквідації карантинних хвороб тварин. Це ж було відображено і в Законі України «Про ветеринарну медицину». Задля виконання таких завдань підрозділи ветеринарної міліції були наділені повноваженнями в основному неюрисдикційного характеру, які реалізувалися у межах здійснення контролю та нагляду за виконанням фізичними та юридичними особами ветеринарно-санітарних вимог. Наприклад, у Харківській області у 2006 році працівниками відділу ветеринарної міліції було перевірено 40 сільськогосподарських підприємств, у результаті чого було виявлено 20 порушень ветеринарно-санітарних вимог, а у 2007 році кількість перевірених сільськогосподарських підприємств склала вже 123 об'єкти і було виявлено 73 порушення ветеринарно-санітарних вимог. У 2007 році було перевірено 68 ринків. Внаслідок перевірок виявлено 357 порушень ветеринарно-санітарних вимог, серед яких 336 – вчинених громадянами та 21 – посадовими особами⁴⁸⁶.

Необхідність утворення спеціалізованого органу обумовлювалася тим, що розповсюдження особливо небезпечних інфекційних карантинних хвороб тварин, як правило, характеризується напруженістю епізоотичного процесу. Тому від оперативності реагування та проведення ветеринарно-санітарних заходів щодо недопущення, локалізації та ліквідації збудників цих хвороб залежить подальша епізоотична безпека держави⁴⁸⁷. Саме з огляду на об'єктивні особливості СФЗ ветеринарній міліції був притаманний централізм. Доктрина виходить з того, що централізм як позитивний показник організації – дискусійний для багатьох галузей через ризик віддалення від місцевих проблем. Проте коли йдеться про інспекцію та санітарну поліцію, він є гарантом незалежності та ефективності в державному масштабі⁴⁸⁸.

---

⁴⁸⁶ Василенко В. М. Адміністративно-правовий статус працівників ветеринарної міліції: автореф. дис. ... 12.00.07. Харків, 2009. 20 с.

⁴⁸⁷ Горбунова О. Ю. Правовий статус працівників ветеринарної міліції з проведення карантинних ветеринарних заходів: автореф. дис. ...12.00.07. Київ, 2009. 18 с.

⁴⁸⁸ Довгань В. І. Зарубіжний досвід державного управління ветеринарною справою. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2011. № 1. С. 27 – 30.

Узагалі, якщо інспекційні та інші контрольні-наглядові органи, які функціонували на теренах України протягом останніх тридцяти років, у цілому мали подібні риси, то органи ветеринарної міліції суттєво відрізнялися своїм проміжним положенням – «напівінспекція» та «напівміліція». Втрата цього органу в процесі реформування суттєво відбилася на інституційному забезпеченні СФЗ в Україні.

Отже, динамізм управлінської структури здебільшого проявляється у двох напрямках: а) інституційному (утворення, реорганізація, ліквідація органів); та б) функціональному (поява повноважень та функцій, їх зміна, відміна, передання іншим суб'єктам тощо).

2) *Хронічна проблема узгодження повноважень*: критичним питанням, що завжди викликало теоретичні дискусії та практичні проблеми, варто визнати розмиті рамки компетенції органів та дублювання деяких повноважень. При цьому спірні ситуації виникали на усіх етапах: і під час утворення нових органів (формування кола їх повноважень), і протягом їх функціонування, і навіть після їх ліквідації. Розподіл повноважень завжди був чутливим питанням в українських реаліях.

Яскравим прикладом цієї характерної ознаки можна вказати історію з узгодженням підготовленого пакету законопроектів у сфері санітарних, ветеринарних і фітосанітарних заходів. Так, з причини недосягнення узгодженості щодо розмежування повноважень між органами виконавчої влади, які здійснюють державний контроль і нагляд за безпекою харчових продуктів тваринного походження, а саме Міністерством охорони здоров'я та Міністерством аграрної політики, ці законопроекти кілька місяців не вносилися на розгляд, що свого часу затягувало процес вступу до СОТ⁴⁸⁹.

Проблема розмежування відомчої компетенції традиційно досить болісна в Україні. Наприклад, кілька років тому в Україні контролем безпечності харчових продуктів займалися чотири органи: Державна санітарно-епідеміологічна служба, Державна ветеринарна та фітосанітарна служба, Державна інспекція сільського господарства, Державна екологічна інспекція. Проте жоден із цих органів не гарантував безпечності продукту загалом, оскільки вони контролювали

---

⁴⁸⁹ Лахно С. Стратегія та перешкоди на шляху вступу України до СОТ. *Міжнародна економічна політика*. 2005. № 2 (3). С. 103 – 125.

лише деякі ділянки виробництва, не забезпечуючи при цьому контроль на всій ділянці «від лану – до столу»⁴⁹⁰, а у спірних моментах – намагалися «перекинути» відповідальність на інший орган.

3) *Відсутність профільного міністерства*: в Україні за період незалежності кілька разів змінювалися назва, функції та компетенція органів управління сільським господарством: було і Міністерство сільського господарства і продовольства України; і Міністерство агропромислового комплексу України; і Міністерство аграрної політики України⁴⁹¹. Уперше за тридцять років незалежності у 2019 році аграрний сектор залишився без профільного міністерства. Відтоді проблемами сільського господарства опікується Мінекономіки. Метою об'єднання Міністерства економічного розвитку і торгівлі з Мінагрополітики було досягнення певного синергетичного ефекту в результаті об'єднання функцій державного управління у різних сферах суспільного життя. Водночас важливою складовою реалізації державної аграрної політики є розвиток сільських територій, охорона навколишнього природного середовища та забезпечення раціонального природокористування у сільському господарстві. При цьому існування окремого центрального органу державної виконавчої влади, відповідального за формування та реалізацію державної аграрної політики, є, на думку Н. О. Багай, необхідною умовою належного державного регулювання сільського господарства, підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрного сектора, забезпечення комплексного розвитку сільських територій та розв'язання соціальних проблем на селі⁴⁹². Це добре усвідомлюють й інші країни. Наприклад, одним із найбільш активних американських органів державного регулювання в аграрній сфері є

---

⁴⁹⁰ Лисак М. А. Угода про асоціацію України з ЄС та стан торгівлі продовольчими товарами. *Економіка АПК*. 2016. № 10. С. 66 – 72.

⁴⁹¹ Семчик В. И. Проблемы адаптации аграрного законодательства Украины к законодательству Европейского Союза. Проблемы гармонизации законодательства Украины и стран Европы / Под общ. ред. Е. Б. Кубко, В. В. Цветкова. К.: Юринком Интер. 2003. С. 411 – 423

⁴⁹² Багай Н. О. Державне регулювання сільського господарства: окремі питання. *Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи*: матер. наук.-практ. конф. (Харків, 22 травня 2020 року). Харків, 2020. С. 20 – 23.

Міністерство сільського господарства США. Створене понад 100 років тому воно спочатку займалося саме питаннями СФЗ: організацією та управлінням у сфері боротьби з хворобами та шкідниками рослин, захворюваннями тварин, у сфері насінництва та племінної справи. Поступово міністерство значно розширило сферу своєї діяльності та компетенцію: воно займається не тільки питаннями виробництва сільськогосподарської продукції, але й регулюванням цін, діяльності ринку, експорту сільськогосподарської продукції, закупок⁴⁹³.

Яким чином відсутність профільного аграрного міністерства впливає на інституційно-функціональне забезпечення СФЗ? Насправді вплив неоднозначний. З одного боку, відсутність аграрного міністерства знижує спеціалізованість регулювання аграрних відносин та прямує до уніфікації такого регулювання у межах загального управління економікою. Однак саме СФЗ є тією сферою, в якій пересікаються бізнес, інтереси держави та екологічні проблеми – усі ці аспекти мають враховуватися. Проте в умовах ліквідації профільного міністерства ця специфічність втрачається, що призводить до управлінських помилок, необґрунтованих нормотворчих рішень та порушення національних інтересів, інтересів бізнесу і суспільства. З іншого боку, за умов відсутності спеціального центрального органу виконавчої влади змінюється роль та значення Держпродспоживслужби. Наразі вона виконує не лише контрольні та сервісні функції, безпосередньо взаємодіючи із агробізнесом та забезпечуючи його належний супровід, – вона перетворилася на єдиний спеціалізований орган державної влади, що за своїми повноваженнями здатен враховувати сільськогосподарські особливості та транслювати потреби аграрного сектору іншим органам влади.

4) *Євроінтеграційна модель побудови інституційно-функціонального забезпечення СФЗ*: чинна в Україні строкатість контрольно-наглядових органів, розпорошення та дублювання функцій між численними інспекціями не відповідало євроінтеграційним прагненням України. У зв'язку з цим була поставлена амбітна мета – створити на внутрішньому ринку України систему контролю за безпекою продуктів харчування, яка б відповідала європейській. Це

---

⁴⁹³ Клюкин Б. Д. США: правовое регулирование сельского хозяйства. М., 1972. С. 128 – 133.

довгострокова перспектива, яка вимагатиме значних зусиль як із погляду гармонізації нормативного поля, так і практичного запровадження нових норм державними органами, а також підприємствами⁴⁹⁴. Насправді, певні кроки у напрям централізації повноважень у сфері СФЗ відбувалися давно. Так, до 2010 року контрольна-наглядова діяльність у сільському господарстві характеризувалася розгалуженою системою державних інспекційних органів. Разом з тим, спроби утворити при Мінагрополітики єдиний контрольний-інспекційний орган датуються ще 2006 роком, коли уряд постановою від 25.05.2006 року створив Генеральну державну сільськогосподарську інспекцію на базі Державної інспекції з контролю якості сільськогосподарської продукції та моніторингу її ринку та Державної служби з охорони прав на сорти рослин. Однак втілити цю ідею не вдалося. У вересні цю постанову було скасовано. Тому в 2006 році Генсільгоспоінспекція проіснувала лише на папері⁴⁹⁵. Законодавець все ж не полишав надії закріпити європейський досвід у законодавстві України щодо створення єдиного інспекційного органу в сільському господарстві. Ключовим кроком стало прийняття Закону «Про внесення змін до Закону «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності». Указані зміни передбачали існування тільки одного органу державного контролю та нагляду. Отже, ідея створення єдиної сільськогосподарської інспекції була законодавчо закріплена, лишалося втілити її в життя. У 2010 році була створена Державна інспекція сільського господарства України, яка поєднувала контрольні-наглядові та сервісні функції⁴⁹⁶. Попри наявні

---

⁴⁹⁴ Лисак М. А. Угода про асоціацію України з ЄС та стан торгівлі продовольчими товарами. *Економіка АПК*. 2016. № 10. С. 66 – 72.

⁴⁹⁵ Бондар О. Г. Роль Держсільгоспінспекції України у розвитку державно-приватного партнерства у сфері АПК. *Актуальні правові проблеми публічно-приватного партнерства у сфері аграрних, земельних, екологічних та космічних відносин*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листопада 2013 року). Київ, 2013. С. 56 – 59. С. 57.

⁴⁹⁶ Бондар О. Г. Роль Держсільгоспінспекції України у розвитку державно-приватного партнерства у сфері АПК. *Актуальні правові проблеми публічно-приватного партнерства у сфері аграрних, земельних, екологічних та космічних відносин*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листопада 2013 року). Київ, 2013. С. 56 – 59. С. 57.

проблеми у нормативно-правовому забезпеченні контрольно-наглядової та сервісної діяльності Держсільгоспінспекції, на переконання О. Г. Бондаря, утворення цього органу забезпечило створення єдиної системи контрольно-інспекційних органів в аграрному секторі економіки, дозволило посилити результативність контролю за діяльністю відповідних суб'єктів, виключити дублювання функцій контролюючих органів, більш ефективно проводити загальнодержавну політику в АПК, направлену на забезпечення продовольчої безпеки країни, досягнення необхідних державі та суспільству соціальних, економічних та екологічних позитивних результатів⁴⁹⁷. Це надзвичайно важливо, оскільки контрольно-наглядова діяльність у сільському господарстві – це спрямована на забезпечення законності і правопорядку в сфері виробництва сільськогосподарської продукції однорідна діяльність уповноважених органів публічної адміністрації, а також суб'єктів громадського контролю щодо своєчасного виявлення проблем, створення умов для їх вирішення та усунення конфліктів між владними і підлеглими структурами, що здійснюється за допомогою спеціальних правових засобів⁴⁹⁸.

Загалом, державний контроль за змістом та характером спрямований забезпечити повну та необхідну обізнаність уповноважених органів щодо функціонування кожної із галузей сільського господарства з метою перевірки цієї діяльності на відповідність законодавству України. Державний контроль, як засіб державного регулювання, є одним із головних чинників визначення ролі держави у забезпеченні безпечності та якості сільськогосподарської продукції шляхом реалізації заходів державного контролю⁴⁹⁹.

---

⁴⁹⁷ Бондар О. Г. Актуальні проблеми нормативного забезпечення діяльності Держсільгоспінспекції України. *Сучасні науково-практичні проблеми екологічного, земельного та аграрного права*: зб. тез «круглого столу» (Харків, 6 грудня 2013 року). Харків, 2013. С. 90 – 93. С. 92.

⁴⁹⁸ Бондар О. Г. Контрольно-наглядова діяльність у сільському господарстві України: аграрно-правовий аспект: автореф. дис. ... докт. юрид. наук 12.00.06, 12.00.07. Київ, 2015. 38 с.

⁴⁹⁹ Яцков С. М., Павлюченко Ю. М. Роль держави у забезпеченні безпечності та якості сільськогосподарської продукції. *Журнал студентського наукового товариства*. 2019. С. 37 – 41.

Однак централізація контрольно-наглядових функцій на рівні Держсільгоспінспекції теж не задовольняла потреб євроінтеграційного етапу. І тому у 20.09.2015 року набрали чинності більшість положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів». Він був ухвалений з метою адаптації законодавства України до ЄС у цій сфері та передбачав впровадження в Україні моделі європейської системи безпеки. Положення закону суттєво зменшували кількість адміністративних процедур, державного контролю та скасували дозвільні процедури, яких не існує в ЄС. Важливим результатом цього Закону є утворення Держпродспоживслужби⁵⁰⁰.

Варто зазначити, що її утворення відбувалося досить складно, оскільки процес ліквідації Державної інспекції сільського господарства розтягнувся де-факто на роки⁵⁰¹. Це потягнуло формування певного «сірого» періоду, коли старий орган ліквідовувався, а новий народжувався. Під час такого проміжного періоду було зафіксовано порушення, які прямо обумовлювалися суттєвим зниженням контролю за якістю та безпечністю сільськогосподарської продукції. Так, наприклад, В. М. Єрмоленко проаналізував ситуацію у 2016 році, коли значні обсяги експортованої продовольчої пшениці відправлялися за кордон під виглядом фуражної, однак одразу після перетину митного кордону це зерно оплачувалося за цінами продовольчої пшениці. Такі операції спричинили передусім недоотримання значного обсягу бюджетних надходжень у вигляді податків. Як прозорливо відмічає науковець, насамперед, виникнення такої ситуації криється у недосконалості державного контролю за оцінкою якості сільськогосподарської продукції, адже саме діяльність контролюючих органів держави при

---

⁵⁰⁰ Власенко Ю. Л. До питання про правове забезпечення екологічної безпеки при виробництві, контролі якості та обігу дієтичних добавок (колишніх БАДів). *Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку: матер. «круглого столу»* (Київ, 27 травня 2016 року). Київ, 2016. С. 320 – 323. С. 322.

⁵⁰¹ Бондар О. Г. До питання про інституційне забезпечення контрольно-наглядової діяльності в поземельній сфері у контексті сталого розвитку України. *Теоретичні та практичні аспекти реалізації екологічного, земельного, аграрного права в умовах сталого розвитку України: матер. «круглого столу»* (Харків, 2 грудня 2016 року). Харків, 2016. С. 71 – 74.

здійсненні експортно-імпортних операцій має бути індикатором відповідності пропонованої продукції задекларованим якісним показником⁵⁰².

Отже, Держпродспоживслужба, об'єднавши повноваження окремих контрольно-наглядових органів у сфері СФЗ (Держветфітослужби, Держсанепідслужби), стала втіленням інституційно-функціональної підготовки України до реалізації євроінтеграційних вимог у сфері застосування СФЗ.

Утворення її складної внутрішньої структури зайняло тривалий час. Постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 року № 442 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» було закріплено її утворення⁵⁰³. Постановою Кабінету Міністрів України від 02 вересня 2015 року № 667 затверджено Положення про Держпродспоживслужбу⁵⁰⁴. Територіальні органи Держпродспоживслужби утворені постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 року № 1092⁵⁰⁵. Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 квітня 2016 року № 260-р «Питання Державної служби з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів» Держпродспоживслужба офіційно розпочала роботу і приступила до виконання функцій⁵⁰⁶.

---

⁵⁰² Єрмоленко В. М. Сучасний стан нормативного забезпечення державного контролю за якістю сільськогосподарської продукції. *Перше зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України* : матер. зібрання (м. Одеса, 9-10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. Одеса: Юридична література, 2016. С. 22 – 25.

⁵⁰³ Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 року № 442. *Урядовий кур'єр*. 2014. № 169.

⁵⁰⁴ Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: постанова Кабінету Міністрів України від 02 вересня 2015 року № 667. *Урядовий кур'єр*. 2015. № 168.

⁵⁰⁵ Про утворення територіальних органів Державної служби з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 року № 1092. *Урядовий кур'єр*. 2016. № 4.

⁵⁰⁶ Питання Державної служби з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 квітня 2016 року №260-р. *Урядовий кур'єр*. 2016. № 81.

Оцінки цього кроку в літературі діаметрально протилежні. Думки учених з приводу утворення Держпродспоживслужби та її ефективності можна згрупувати та представити у вигляді трьох основних підходів:

а) *критичний*: зокрема, висловлюються думки про те, що упродовж 2015–2017 років, коли в Україні відбулося реформування системи державних органів шляхом ліквідації Держветфітослужби та її територіальних органів і створення Держпродспоживслужби України, проведення реорганізаційних заходів призвело до погіршення епізоотичної ситуації щодо сказу, АЧС, сальмонельозу, про що свідчить реєстрація спалахів даних гостроінфекційних хвороб тварин на території України протягом 2015–2018 років. Це справляє негативний вплив на навколишнє середовище, призводить до значних економічних втрат у тваринництві та погіршення експортного потенціалу держави, підвищує ризик виникнення хвороб, що є спільними для людей і тварин, а також свідчить про незадовільний стан вирішення завдань держави в галузі ветеринарної медицини за напрямом забезпечення захисту здоров'я тварин⁵⁰⁷. В. А. Поліщук пише про те, що сьогодні важко давати оцінку проведеній реорганізації органів державної влади у сфері забезпечення якості та безпечності продуктів харчування, проте можна спрогнозувати, що об'єднання в одне відомство різних функцій ветеринарного, санітарного, фітосанітарного контролю, не можна вважати виправданим, тому що система і структура органів влади до об'єднання була більш дієвою з точки зору здійснення державного регулювання відносин у сфері сільськогосподарського (промислового) садівництва, зокрема, забезпечення доступу до ринку продукції садівництва, експорту сільськогосподарської продукції, забезпечення фітосанітарного контролю тощо⁵⁰⁸;

б) *позитивний*: представники цього підходу вітають утворення Держпродспоживслужби⁵⁰⁹;

---

⁵⁰⁷ Дідок Ю. В. Реформування системи державних органів ветеринарної медицини в Україні: соціологічний вимір. *Вісник НАДУ. Серія "Державне управління"*. 2018. № 4. С. 137 – 142.

⁵⁰⁸ Поліщук В. А. Правове регулювання сільськогосподарського садівництва в Україні: дис.... канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2016. С. 126.

⁵⁰⁹ Туніцька Ю. М. Національна митно-тарифна та нетарифна політика за умов євроінтеграції. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 17. С. 74 – 84.

в) *поміркуваний*: певна група науковців досить стримано аналізує діяльність Держпродспоживслужби. Наприклад, Т. Саркісова говорить про те, що реформа національної системи забезпечення якості та безпеки продуктів харчування та державного контролю у цій сфері поступово завершується. Проведена реформа мала на меті вирішити такі проблеми як недостатній рівень безпечності продуктів харчування за одночасного контролю декількома контролюючими органами одного і того ж оператора харчового ринку, невизначеність показників безпечності харчових продуктів, дублювання функцій і відсутність координації дій різних державних органів, залучених до системи контролю безпечності харчових продуктів тощо. Після 4 років перехідного періоду та 3 років мораторію на перевірки, Держпродспоживслужба (новий орган, який зібрав діючі служби з контролю, у т. ч. фітосанітарного та санітарно-епідеміологічного) отримала можливість розпочати перевіряти операторів ринку харчової продукції, більшість з яких мала перейти на систему аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках (НАССР). Перші результати реалізації функції контролю представляють науковий інтерес⁵¹⁰.

Ми схильні оцінювати Державпродспоживслужбу та її значення у забезпеченні публічного управління у сфері СФЗ з позицій поміркуваного підходу. Проте, на нашу думку, ліквідація Мінагрополітики та продовольства України стала тим суттєвим фактором, що докорінно змінив ситуацію, і відтепер роль Держпродспоживслужби значно посилилася. Однак варто наголосити, що це не гарантує їй безпроблемне існування та спокійне функціонування. Складна доля контрольних-наглядових органів у сфері сільського господарства вже стала предметом цікавих досліджень. Досить влучно зазначає О. Г. Бондар: «складається враження, що саме слово «інспекція» має апріорі крамольний відтінок, від якого всіляко намагаються відійти. У чомусь подібна ситуація має місце з Державною службою України з питань

---

⁵¹⁰ Саркісова Т. Проблеми правової регламентації системи контролю в сфері екобезпеки продуктів харчування. *Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди*: матеріали Міжнарод. наук. практ. конф. (Київ, 31 травня 2019 року). Київ, 2019. С. 305 – 308. С. 306.

безпеки харчових продуктів та захисту прав споживачів, але ж Держпродспоживслужба поряд із реалізацією широкого спектра контрольних-наглядових повноважень все ж таки надає різноманітні адмінпослуги»⁵¹¹.

Останні тенденції полягають у полеміці щодо доцільності існування Держпродспоживслужби як окремого органу. Прибічники реформаційного підходу переконують у тому, що інституційна система забезпечення контролю за застосуванням СФЗ має бути змінена, а саме: Держпродспоживслужба має бути ліквідована, а її функції та повноваження варто поділити між Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства та Міністерством охорони здоров'я. Такі пропозиції надзвичайно шкідливі. З точки зору забезпечення належної участі держави у публічному управлінні СФЗ у сільському господарстві Мінекономіки не здатні повноцінно замінити спеціалізований орган, яким є Держпродспоживслужба. Особливо небезпечними виглядають пропозиції щодо розподілу матеріально-технічної бази служби, відповідно до якої лабораторії та інші подібні установи мають відійти до компетенції МОЗ. Реалізація таких проєктів здатна нанести важкий та непоправний удар по інституційно-функціональній системі забезпечення СФЗ в Україні. Це неминуче негативно відобразиться на безпосередніх відносинах застосування СФЗ у країні, а також потягне за собою проблеми із належним виконанням міжнародно-правових зобов'язань у цій сфері. Передусім це потягне негативну реакцію ЄС, адже ліквідація Держпродспоживслужби стане суттєвим регресом у процесі реалізації Угоди про асоціацію.

Варто зазначити, що ЄС досить пильно стежить за ходом виконання Угоди про асоціацію. Це забезпечується зокрема й інституційними можливостями. Наразі в Україні існують форми для моніторингу та висвітлення прогресу у виконанні згаданих зобов'язань. Передусім сформовано систему двосторонніх органів

---

⁵¹¹ Бондар О. Г. Контрольно-наглядова діяльність як гарантія реалізації та захисту екологічних прав: деякі проблеми інституційного забезпечення. *Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди*: матеріали Міжнарод. наук. практ. конф. (Київ, 31 травня 2019 року). Київ, 2019. С. 13 – 18. С. 14.

Україна – ЄС, яка включає різні формати зустрічей, наприклад, підкомітет з питань СФЗ⁵¹², на аналізі якого ми дещо зупинимось.

З метою покращення взаємозв'язку та співробітництва з питань СФЗ Україна та ЄС, підписавши Угоду, домовилися про створення **Підкомітету з управління СФЗ**. При цьому основними функціями Підкомітету є: 1) контроль за впровадженням положень Глави 4 Угоди про асоціацію «Санітарні та фітосанітарні заходи» та вивчення всіх питань, які можуть виникнути у зв'язку з впровадженням, а також розгляд усіх питань, що стосуються цієї Глави; 2) перегляд та внесення змін до відповідних додатків до зазначеної вище Глави, а також вироблення рекомендацій для інших органів відповідно до положень Угоди про асоціацію. Будь-які рішення, рекомендації, звіти або інші дії Підкомітету або будь-якої групи, що створена Підкомітетом, що пов'язані з отриманням дозволів на імпорт, обміну інформацією, дотриманням вимог прозорості, визнанням регіоналізації, еквівалентністю заходів тощо, мають прийматись Сторонами на основі консенсусу⁵¹³.

Так, 16 травня 2017 року в м. Києві відбулося перше засідання Підкомітету з управління СФЗ Комітету Асоціації Україна – ЄС у торговельному складі під головуванням Голови Держпродспоживслужби та начальника відділу двосторонніх міжнародних відносин Генерального Директорату з питань охорони здоров'я та безпечності харчових продуктів Європейської Комісії (DG «SANTE»). У ході засідання, організованого Держпродспоживслужбою у співпраці з Урядовим офісом з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України, сторони схвалили рішення Підкомітету з управління СФЗ стосовно затвердження Правил процедур та обговорили актуальні питання двостороннього співробітництва

---

⁵¹² Хоменко О. О. Виконання зобов'язань у аграрній сфері в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного й аграрного права в умовах євроінтеграції: матеріали «круглого столу»* (Харків, 8 грудня 2017 року). Харків, 2017. С. 104 – 105.

⁵¹³ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 року. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Т. 1. Стор. 83. Ст. 2125.

між Україною та ЄС у сфері СФЗ та визначили пріоритети ефективної взаємодії у зазначених питаннях. Особливо актуалізується необхідність співпраці Підкомітету з міжнародними організаціями в галузі санітарного та фітосанітарного захисту, особливо з Комісією Codex Alimentarius, ВООЗТ та Секретаріатом МКЗР. Встановлення механізмів та процедур щодо сприяння торгівлі вимагає, в тому числі створення підконтрольних державі структур для забезпечення практичного застосування, оптимального втілення та настання реальних позитивних наслідків у сфері торгівлі на міжнародному ринку для кожного учасника відповідних господарських відносин⁵¹⁴.

2.2. Роль неурядових організацій у правовому регулюванні застосування санітарних та фітосанітарних заходів

Глобальна міжнародна торгівля переживає наразі новий етап свого розвитку, який характеризується деяким послабленням ролі держав. Як зазначає К. В. Мінкова, сьогодні концепція територіальності стосовно міжнародної торгівлі має переглядатися. У першу чергу, це пов'язано не лише зі створенням великої кількості торгових блоків, але і за участю у міжнародній багатосторонній торгівлі нових акторів – транснаціональних корпорацій та неурядових організацій⁵¹⁵. В умовах глобалізації економіки держави втрачають свою автономію, крім того, вони вимушені ділитися своїми політичними та соціальними повноваженнями, своїм суверенітетом з бізнесом, міжнародними організаціями та безліччю груп громадян, відомих як неурядові організації⁵¹⁶. Цей процес неоднозначно оцінюється та може

---

⁵¹⁴ Боснюк-Григор'єва Ю. Україна на шляху до європейських стандартів у сфері санітарних та фітосанітарних заходів: що зроблено та які виклики слід подолати. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 2 (10). С. 170 – 175.

⁵¹⁵ Минкова К. В. Либерализация международной многосторонней торговли и ВТО во второй половине XX – начале XXI в.: автореф. дисс. .. канд. истор. наук 07.00.15. Санкт-Петербург, 2006. 24 с.

⁵¹⁶ Velykodna A. What is the role of NGOs in international relations? 2016. URL: https://www.academia.edu/25494583/What_is_the_role_of_Non_governmental_or_ganizations

розглядатися під різними кутами зору. Зарубіжні дослідники виявляють тенденції до експериментальних форм управління, з акцентом на приватне управління. У сфері СФЗ це має безпосередній прояв, оскільки за допомогою розробки безлічі приватних стандартів, кодексів поведінки та схем забезпечення якості неурядові організації (зокрема і транснаціональні корпорації – ТНК) замінюють традиційні міжурядові режими у вирішенні значних глобальних екологічних та соціально-економічних проблем, починаючи від вирубки лісів, виснаження рибного господарства, зміни клімату, забезпечення належних умов праці та закінчуючи дотриманням прав людини⁵¹⁷. Тобто неурядові організації все більше перебирають на себе функції регулювання відносин, які раніше були виключною компетенцією держав. Це безпосередньо стосується і регулювання відносин застосування СФЗ. Ці прояви деякі дослідники розцінюють як виклики глобальній торговій системі. Зокрема, викликом на їх думку, є введення низки вимог неурядовими організаціями, відповідно до яких відображається занепокоєння споживачів, що ґрунтується на їх обережному ставленні до стійкості продукції, виробленої у світі. Учені вбачають наслідком цих безсистемних та неузгоджених процесів утворення какофонії правил⁵¹⁸.

Справді, об'єктивне зростання ролі та значення неурядових організацій у регулюванні відносин СФЗ не може ігноруватися. При цьому цікаво те, що держави дуже відрізняються у своєму відношенні до неурядових організацій та визнанню їх ролі. Наприклад, у китайській науковій доктрині, що ґрунтується на давніх правових традиціях та правовій культурі цієї країни, високо цінують саме роль держави у глобальному економічному управлінні, водночас приділяючи менше уваги неурядовим організаціям та громадянському суспільству⁵¹⁹.

---

⁵¹⁷ Kalfagianni A. Addressing the Global Sustainability Challenge: The Potential and Pitfalls of Private Governance from the Perspective of Human Capabilities. *Journal of Business Ethics*. 2014. Vol. 122. Issue 2. P. 307 – 320.

⁵¹⁸ Thorstensen V., Ferraz L. The brics and the challenges of global economic governance. *Brasil Nas Ondas Do Mundo. Euro-atlantico-Espaco de Dialogos*. 2017. V. 1. P. 117 – 160.

⁵¹⁹ Zeng J. Chinese views of global economic governance. *Third World Quarterly*. 2019. V. 40. Issue 3. P. 578 – 594.

Однак представники західноєвропейської, американської та навіть латиноамериканської правової науки схильні визнавати важливість і перспективність неурядових організацій. Наприклад, Ханна Мерфи, формулюючи розширену концепцію світового суспільного інтересу, робить висновок, що неурядові організації варто розглядати як важливих суб'єктів у глобальних мережах державної політики, навіть коли вони офіційно виключені із таблиць прийняття рішень міжнародних організацій⁵²⁰.

Для того щоб усебічно розкрити особливості впливу неурядових організацій на відносини застосування СФЗ, ми послідовно проаналізуємо три групи проблем, які пов'язані із цим питанням.

1. **Проблеми впливу:** надання доступу до процесу прийняття рішень у рамках СОТ. Це насправді дуже важливий момент, адже складність і особливість формування права СОТ полягає в тому, що, не будучи суб'єктами міжнародного публічного права, саме юридичні та фізичні особи стали сьогодні основними учасниками міжнародних економічних зв'язків⁵²¹. Численні правила та обмеження у застосуванні СФЗ розповсюджуються не лише на держави, які мають можливість впливати на розробку та прийняття таких правил, – вони безпосередньо обумовлюють особливості функціонування бізнесу, рівень забезпечення прав фізичних осіб, екологічне навантаження на навколишнє природне середовище та інші важливі питання. При цьому безпосередні адресати таких правил, вимог та обмежень, за класичним принципом, вимушені сприймати ці настанови як належне та не мають дієвих інструментів корегування відповідних норм. Така ситуація не є справедливою, тому вона знайшла своє вирішення у формуванні різноманітних неурядових організацій, що представляють інтереси певних груп бізнесу, населення тощо.

Сучасні міжнародно-правові форми участі міжнародних неурядових організацій (МНУО) в діяльності СОТ зводяться до того, що представники профспілкових, правозахисних, споживчих

---

⁵²⁰ Murphy H. Rethinking the roles of non-governmental organisations at the World Trade Organization. *Australian Journal of International Affairs*. 2012. Vol. 66. Issue 4. P. 468 – 485.

⁵²¹ Стариков П. В. Роль права Всемирной торговой организации в формировании глобального экономического порядка: автореф. дисс. .. канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2006. 26 с.

об'єднань і ділових кіл з 1996 року отримали право бути присутніми на засіданнях Конференції міністрів країн-членів СОТ і доступ до документів, які не носять конфіденційного характеру⁵²².

Навіть такий побічний вплив на процес прийняття рішень у рамках глобальної торгівлі є значним здобутком, адже можливість впливати на регулювання багатосторонньої торгівлі представники громадськості набули тільки після заснування СОТ. У 1996 році Генеральна Рада організації видала «Настанови щодо встановлення зв'язків з неурядовими організаціями», які виходять із того, що необхідно розширення співпраці з МНУО. Усвідомлюючи, що ступінь впливу МНУО на діяльність СОТ залежить від їх інформованості, Генеральна Рада організації відкрила для таких організацій доступ до офіційних документів з моменту набуття ними чинності. Для того, щоб сформувані ефективну співпрацю із неурядовими організаціями, СОТ обрала напрацьовану модель відносин, яка склалася між ФАО і МНУО. Це підштовхнуло до передбачення для неурядових організацій правового статусу спостерігача в комітетах СОТ, а також створення дорадчих органів із залученням експертів екологічних і правозахисних рухів.

На міжнародні неурядові організації покладається також важливе завдання щодо сприяння вирішенню торгово-політичних суперечок за допомогою залучення їхніх фахівців як незалежних експертів для складання об'єктивних висновків. Подібна участь МНУО обумовлена суб'єктивним складом більшості конфліктів, які часто зачіпають суверенні права найменш розвинених країн, залучених в багатосторонню торгівлю, і які не мають фінансової можливості відстоювати свої інтереси в Органі врегулювання спорів СОТ⁵²³.

Іншою міжнародно-правовою формою участі міжнародних неурядових організацій у діяльності СОТ є дослідження впливу на розвиток і навколишнє середовище. На даний момент СОТ не аналізує проєкти багатосторонніх угод щодо подальшої лібералізації

---

⁵²² Шиянов А. В. Международно-правовые аспекты взаимодействия Всемирной торговой организации (ВТО) с международными неправительственными и неправительственными учреждениями: автореф. дисс. .. канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2004. 19 с.

⁵²³ Спор между ЕС и Южноамериканскими странами по импорту бананов. БИКИ. 1999. № 25. С. 2.

торгівлі товарами та послугами з точки зору їх впливу на навколишнє середовище. Безумовно, це негативно впливає на екологічну обстановку в країнах, що розвиваються, і найменш розвинених країнах. СОТ регулярно проводить огляд політики своїх членів, однак підвищення їх ефективності можливе за участю МНУО⁵²⁴.

Ресурси неурядових організацій можуть бути різними, наприклад: експертні знання, інформація про відповідні інтереси, здатність підтримувати реалізацію обраної політики, а також можливість здійснювати функцію моніторингу. Крім того, неурядові організації мають можливість внести наукові та практичні експертні знання у дискурс, у суспільне обговорення, і нарешті у процес прийняття політичних рішень⁵²⁵.

Бейер також зазначає, що співпраця із неурядовими організаціями, які підтримуються відповідною частиною світового співтовариства, буде сприяти «посиленню участі громадянського суспільства», а це у свою чергу підвищить легітимність та зменшить конфліктність між громадянським суспільством та інститутами глобального управління. Зі свого боку, міжнародні організації мають гарантувати, що залучені неурядові організації відповідають критеріям процесуальної легітимності⁵²⁶. Зокрема, деякі виправдані побоювання щодо законності, підзвітності та політики неурядових організацій можуть бути усунені або, принаймні, пом'якшені, шляхом запровадження системи акредитації у СОТ⁵²⁷.

Проведені іноземними ученими дослідження продемонстрували, що спостерігається певна нерівномірність участі неурядових

---

⁵²⁴ Шиянов А. В. Международно-правовые аспекты взаимодействия Всемирной торговой организации (ВТО) с международными межправительственными и неправительственными учреждениями: автореф. дисс. .. канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2004. 19 с.

⁵²⁵ Beyer C. Non-Governmental Organizations as Motors of Change. *Government and Opposition*. 2007. № 42 (4). P. 513 – 535. <https://doi.org/10.1111/J.1477-7053.2007.00216.X>

⁵²⁶ Beyer C. Non-Governmental Organizations as Motors of Change. *Government and Opposition*. 2007. № 42 (4). P. 513 – 535. <https://doi.org/10.1111/J.1477-7053.2007.00216.X>

⁵²⁷ Van den Bossche P. NGO Involvement in the WTO: A Comparative Perspective. *Journal of International Economic Law*. 2008. № 11. Issue 4. P. 717 – 749.

організацій в СОТ. Так, наприклад, констатується дедалі більша представленість деяких конкретних проблемних інтересів, особливо сільського господарства, а також значна присутність північноамериканських та європейських організацій на засіданнях у рамках СОТ. Науковці також доходять висновку, що високий рівень волатильності, який спостерігається на рівні окремих організацій, свідчить про те, що, хоча розпочати лобіювання в міністерській конференції СОТ досить просто, лише відносно невелика кількість організацій, що у цьому зацікавлені, тривалий час підтримують свою присутність на цьому рівні⁵²⁸.

Якщо аналізувати сферу СФЗ у контексті участі неурядових організацій у діяльності СОТ, то варто погодитися із тим, що це надзвичайно важливе питання, яке має значення і для самої СОТ. Зокрема, з огляду на кризові явища, які охопили СОТ останніми роками, реалізація потенціалу неурядових організацій може позитивно вплинути на процес оздоровлення системи глобальної торгівлі. Як влучно зазначає Ван ден Босше, більш відкритий діалог із громадянським суспільством зробить СОТ більш прозорою та уважною організацією, яка користуватиметься більшою підтримкою серед широкої громадськості як у розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються⁵²⁹.

2. Проблема правосуддя: надання неурядовим організаціям права звернення до органу вирішення спорів у рамках СОТ. Указана проблема багатоаспектна та є своєрідним продовженням головної тези, висловленої на початку, а саме: право СОТ розповсюджує свою дію на велику кількість суб'єктів, які позбавлені правових можливостей прямого відстоювання своїх інтересів. Активна міжнародна торгівля має тісний взаємозв'язок з іншими людськими інтересами – і це має стати важливим стимулом для ОВС СОТ, щоб враховувати всю відносну інформацію під час розгляду справ. За участю неурядових організацій СОТ отримує можливість зібрати

---

⁵²⁸ Hanegraaff M., Beyers J., Braun C. Open the door to more of the same? The development of interest group representation at the WTO. *World Trade Review*. 2011. V. 10. Issue 4. P. 447 – 472.

⁵²⁹ Van den Bossche P. NGO Involvement in the WTO: A Comparative Perspective. *Journal of International Economic Law*. 2008. № 11. Issue 4. P. 717 – 749.

більше інформації для винесення чітких і справедливих суджень⁵³⁰. Однак ця позиція ще не є загальноприйнятою – існує думка, що залучення, зокрема, неурядових організацій, які займаються питаннями охорони здоров'я та охорони навколишнього середовища, має ознаки втручання сторонніх осіб у систему, призначену для вирішення питань торгівлі⁵³¹.

Однак процесуальних можливостей для участі у розгляді торгових суперечок у неурядових організаціях досить мало. По-перше, такі організації та інші приватні особи позбавлені права виступати повноцінною стороною за торговельною суперечкою у рамках процедури СОТ. Як зазначив Апеляційний орган у справі *США – креветки*: «доступ до механізму вирішення спорів СОТ обмежується лише членами СОТ. Цього доступу за Угодою про СОТ та охопленими угодами не мають фізичні особи чи урядові або неурядові організації»⁵³². Незважаючи на пряму вказівку щодо відсутності у приватних осіб доступу до органів СОТ, доктрина міжнародного права містить доволі розповсюджену концепцію т. з. «опосередкованого доступу» до процедури вирішення спорів, оскільки більшість справ ініціюється урядами країн в інтересах певної галузі чи певної юридичної особи⁵³³. Де-факто – це прихована форма дипломатичного захисту приватних осіб⁵³⁴. Ненадання приватним сторонам права безпосередньо брати участь у процедурах ОВС СОТ обумовлюється тим, що вони не є носіями прав та зобов'язань за угодами ГАТТ/СОТ – їхні інтереси представляють та

---

⁵³⁰ Liu Jia. The Cooperation between NGOs and WTO under DSB. *Proceedings of 2013 International Conference on Public Administration (9TH)*. 2013. Vol. I. P. 772 – 777.

⁵³¹ Wagner M. Panel: Dispute Settlement System of the World Trade Organization (WTO). *Max Planck Encyclopedia of International Procedural Law*, 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/342732929_Panel_Dispute_Settlement_System_of_the_World_Trade_Organization_WTO

⁵³² United States – Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds58_e.htm

⁵³³ Гаркуша А. О. Права та інтереси приватних осіб в аспекті доступу до механізму врегулювання спорів СОТ. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2013. № 6-2. Т. 2 С. 141 – 143.

⁵³⁴ Шумілов В. М. Урегулирование споров в международном экономическом праве (процессуальные аспекты). *Внеэкономический бюллетень*. 2002. № 4.

захищають відповідні національні уряди⁵³⁵. У зв'язку з цим актуалізується питання щодо легальної процедури, яка надала би можливість неурядовим організаціям та приватним особам ініціювати в своїй державі процес подання заяви до ОВС СОТ. Вітчизняна дослідниця Т. О. Пода рекомендує розробити Правила і процедури подання приватними сторонами (юридичними особами) заяв про доцільність ініціювання Україною суперечок в рамках СОТ. При цьому, на думку вченої, логічним є подання приватними сторонами таких заяв до уповноваженого підрозділу в структурі Міністерства економіки. До заяви має прикладатися проєкт потенційної скарги із зазначенням заходів, що зводять нанівець або ушкоджують переваги України за угодами СОТ, та конкретних вимог України в потенційному спорі. Після цього варто провести попередній розгляд потенційної скарги; оцінити наявні докази та рівень шкоди, що завдається Україні внаслідок застосування певних заходів потенційним відповідачем; встановити доцільність ініціювання суперечки з огляду на її політичні та економічні наслідки. Використання такої комплексної процедури дозволить державним органам своєчасно отримати інформацію про порушення країнами-членами СОТ зобов'язань по відношенню до України та якісно оцінити перспективи ініціювання тієї чи іншої суперечки⁵³⁶. На нашу думку, заяви про порушення прав та інтересів у сфері СФЗ вітчизняними неурядовими організаціями мають подаватися до Держпродспоживслужби.

Неурядові організації беруть участь у процесі розгляду спору в ОВС СОТ у ролі *amicus curiae*. Аналізуючи практику прийняття до розгляду заяв від *amicus curiae* у ОВС СОТ, можна зробити висновок про нормативну неврегульованість цього питання. Найкращім варіантом його вирішення було б подання заяв *amicus curiae* до ОВС СОТ через одну зі сторін суперечки, позицію якої підтримано в заяві. У цьому випадку ОВС СОТ зміг би отримати додаткові пояснення

---

⁵³⁵ Пода Т. О. Проблеми функціонування та напрямки реформ системи врегулювання міждержавних суперечок СОТ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.11. Київ, 2008. 24 с.

⁵³⁶ Пода Т. О. Проблеми функціонування та напрямки реформ системи врегулювання міждержавних суперечок СОТ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.11. Київ, 2008. 24 с.

щодо змісту такої заяви від самої сторони суперечки, яка попередньо мусила б перевірити достовірність даних, що надійшли від *amicus curiae*. І лише в окремих випадках, коли заява *amicus curiae* не подається на підтримку жодної зі сторін, а питання, що розглядається, є предметом значного публічного інтересу, можна дозволити подачу заяви *amicus curiae* безпосередньо до органів ОВС СОТ⁵³⁷. Якщо колегії та апеляційний орган вирішать прийняти до відома внески неурядових організацій, це, безсумнівно, розширить перспективи та базу знань, на основі яких приймаються рішення. Однак ключовою проблемою в структурі участі *amicus curiae* є недостатня представленість громадянського суспільства з країн, що розвиваються⁵³⁸.

3. Проблема стандартів: встановлення приватних стандартів, відмінних або жорсткіших за міжнародні. Наразі у світовій науковій літературі активно обговорюється проблематика зростання недержавних та приватних систем регулювання поряд із традиційними державними системами. Ці приватні системи перетинають національні кордони та впливають на міжнародну торгівлю, яка в міжурядовій сфері регулюється правилами СОТ. Зарубіжні дослідники Лінда Куртені Боттерілл та Карстен Даугб'єрг стверджують, що хоча приватні глобальні регуляторні режими торгівлі не підпадають під юрисдикцію СОТ, на практиці їх важко тримати окремо. І саме тому вони мають потенціал стати проблемою в рамках СОТ не лише з юридичної, але й з політичної точки зору, оскільки приватні глобальні регуляторні схеми можуть (повторно) внести у міжнародну торгівлю спотворення, які правила СОТ намагалися усунути⁵³⁹.

Посилення ролі та дедалі більше поширення приватних стандартів має безпосередній вплив на відносини застосування СФЗ.

---

⁵³⁷ Пода Т. О. Проблеми функціонування та напрямки реформ системи врегулювання міждержавних суперечок СОТ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.11. Київ, 2008. 24 с.

⁵³⁸ Charwat N. Who participates as *amicus curiae* in World Trade Organisation dispute settlement and why? *New Zealand Universities Law Review*. 2016. Vol. 27.

⁵³⁹ Botterill L. C., Daugbjerg C. Engaging with private sector standards: a case study of GLOBALG.A.P. *Australian Journal of International Affairs*. 2011. Vol. 65. Issue 4. SI. P. 488 – 504.

Указана тенденція демонструє глибокі зміни, які відбуваються у філософських та методологічних засадах застосування СФЗ у сільському господарстві та зокрема під час вироблення продовольчих продуктів. Варто підкреслити, що світова торгівля продуктами харчування втілює цілу низку різних інтерпретацій природи їжі та її ролі в суспільстві. З одного боку, правовий режим регулювання харчових продуктів СОТ, зокрема передбачений Угодою СОТ про застосування СФЗ, базується на дещо економіко-утилітарному значенні продовольства, при якому їжа розглядається як товар, що реалізується відповідно до правил міжнародної торгівлі. Одночасно з цим виникає низка приватних стандартів, таких як GlobalG.A.P та різні органічні стандарти, які втілюють загалом постматеріалістичні цінності, які свідчать про те, що закупівля та споживання їжі є також соціальною, етичною та, можливо, навіть політичною діяльністю⁵⁴⁰. Зміна підходів до розуміння продовольчих проблем: від простої торгівлі, споживання за найнижчими цінами – до появи високих вимог до умов вироблення таких продуктів та зокрема екологічної складової їх виробництва. Як пише Агні Калфагіанні, світове управління агропродовольством стикається з величезними екологічними та соціальними проблемами, які вимагають розробки ефективних, справедливих та законних рішень. У цьому контексті установи приватного управління у формі приватних стандартів та схем сертифікації перетворились на важливу інституційну відповідь на досягнення цілей сталого розвитку⁵⁴¹. Однак варто розуміти, що такі нові підходи та інституційні зміни, що виникли на їх основі, неоднозначно вписуються у сучасне право СОТ. Зокрема, формуються три блоки проблемних взаємопов'язаних питань:

а) відносини «держави – неурядові організації, що затверджують власні стандарти у сфері СФЗ». У діяльності більшості міжнародних компаній значну роль відіграють внутрішні корпоративні стандарти і політики. Завдяки цим документам забезпечується дотримання співробітниками компаній вимог як

---

⁵⁴⁰ Daugbjerg C., Botterill L. C. Ethical food standard schemes and global trade: Paralleling the WTO? *Policy and Society*. 2012. V. 31. Issue 4. P. 307 – 317.

⁵⁴¹ Kalfagianni A. 'Just food'. The normative obligations of private agrifood governance. *Global Environmental Change-Human and Policy Dimensions*. 2015. Vol. 31. P. 174 – 186.

міжнародного, так і національного законодавства – тобто забезпечується так званий «комплаєнс» (дотримання, виконання). При цьому реалізується принцип, за яким у разі розбіжностей між вимогами національного законодавства тієї чи іншої країни і вимогами внутрішніх корпоративних правил, афілійована компанія повинна дотримуватися тих вимог, які є більш жорсткими⁵⁴². При цьому потужні компанії, висуваючи власні жорсткіші стандарти, фактично примушують їх дотримуватися, оскільки мають значну ринкову вагу. Юридичного обов'язку у постачальників дотримуватися даних вимог немає. Однак як тільки такі стандарти стають нормою і починають повсюдно використовуватися, у підприємців не залишається іншого вибору, інакше вони ризикують втратити своє місце на ринку. В якості прикладу можна запропонувати вимоги та санітарні стандарти Європейської асоціації виробників спецій (ESA), які встановлюють мінімальний рівень пестицидів, сальмонелли, кишкової палички тощо. Вони широко застосовуються європейськими підприємцями і здійснюють вплив на торгівлю, відмінний від впливу державних стандартів. Наприклад, Індійська рада зі спецій враховує дані вимоги при виробництві своєї продукції⁵⁴³.

У деяких випадках відбувається гібридизація стандартів – коли приватні стандарти визнаються державними регуляторними структурами. Національні уряди можуть опинитися «затиснутими» між своїми міжнародними зобов'язаннями та вимогами своїх громадян. Крім того, вони можуть опинитися перед непростим вибором: або самостійно реагувати на занепокоєння власних споживачів і ризикувати тим самим, вступаючи в конфлікт із міжнародними зобов'язаннями; або реагувати на виробників, які виступають проти «приватної тяганини», яка номінально перевищує

---

⁵⁴² Олещенко І. В. Комплаєнс-система у забезпеченні охорони довкілля суб'єктами господарювання. *Теоретичні та практичні аспекти реалізації екологічного, земельного, аграрного права в умовах сталого розвитку України: матеріали круглого столу* (Харків, 2 грудня 2016 року). Харків, 2016. С. 291 – 293. С. 291.

⁵⁴³ Scott J. *The WTO Agreement on Sanitary and Phy-tosanitary Measures a Commentary*. Oxford University Press, 2007. P. 303.

вимоги, що висуваються СОТ⁵⁴⁴. Загальним правилом, відповідно до якого держава не несе відповідальності за господарську діяльність приватних осіб, а приватні компанії, будучи самостійними юридичними особами, не несуть відповідальності за дії держави, в якій вони зареєстровані⁵⁴⁵, проблемні питання не вичерпуються.

б) відносини «СОТ – неурядові організації, що затверджують власні стандарти у сфері СФЗ». СОТ – як інституційне втілення глобальної системи торгівлі – сформувало головне правило для усіх держав-членів: вимоги щодо СФЗ мають ґрунтуватися на міжнародних стандартах, передусім затверджених «трьома сестрами» – Комісією Codex Alimentarius, ВООЗТ, МККЗР. Інші стандарти, які вводяться державами, піддаються глибокому та ретельному аналізу, щоб встановити наукову обґрунтованість таких вимог. На тлі такої чіткої визначеності та обмеження маневреності офіційних держав, значного усікання їх можливостей у сфері застосування СФЗ, побудови цілої системи формальних та змістовних перепон, що ускладнюють (або унеможлиблюють) відхід від міжнародних стандартів, – дуже рельєфно виділяються свобода та непідзвітність організацій приватного сектора, які встановлюють власні стандарти, ігноруючи усі бар'єри, старанно побудовані правом СОТ для держав. Яскравим прикладом є GlobalG.A.P. – лідер по стандартизації сільськогосподарської продукції. У 2015 році був сертифікований 153 461 виробник овочів і фруктів за стандартами цієї організації.

У чому ж полягають ризики приватних стандартів? По-перше, як було вказано вище, вони не завжди базуються на наукових даних, хоча це одне з найважливіших вимог Угоди про застосування СФЗ. По-друге, такі стандарти відрізняються від міжнародних. По-третє, такі стандарти жорсткіші за офіційні санітарні та фітосанітарні вимоги (наприклад, це стосується максимально допустимого рівня пестицидів у продуктах). По-четверте, вони потребують додаткових витрат з боку дрібного постачальника. По-п'яте, приватні стандарти

---

⁵⁴⁴ Botterill L. C., Daugbjerg C. Engaging with private sector standards: a case study of GLOBALG.A.P. *Australian Journal of International Affairs*. 2011. V. 65. Issue 4. SI. P. 488 – 504.

⁵⁴⁵ Стариков П. В. Роль права Всемирной торговой организации в формировании глобального экономического порядка: автореф. дисс. .. канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2006. 26 с.

встановлюються без прозорості, консультацій та систем апеляції, що, в свою чергу, може сприяти зловживанню правами з боку неурядових організацій, оскільки тим самим вони залишають постачальників без засобів захисту. По-шосте, приватні стандарти різноманітні та не гармонізовані. По-сьоме, ігнорується правило еквівалентності, яке лежить в основі Угоди про застосування СФЗ⁵⁴⁶;

в) відносини «СОТ – держава, до юрисдикції якої належить неурядова організація, що затверджує власні стандарти у сфері СФЗ». Цей блок проблемних відносин стає закономірним наслідком усіх попередніх, адже у результаті виникнення приватних стандартів з'являються додаткові перепони для міжнародної торгівлі, і СОТ закликає відповідну державу вживати певних заходів для виправлення ситуації. Однак держави-члени СОТ неоднозначно реагують на закиди у цьому питанні. Наприклад, вперше питання щодо стандартів приватного сектору було порушено на засіданні Комітету СОТ по СФЗ у 2005 році, коли Сент-Винсент та Гренадини висловили своє занепокоєння щодо вимог EUREPGAP (сьогодні – GlobalGAP) щодо імпорту бананів та інших товарів на територію Союзного Королівства, адже такі вимоги були жорсткіші за вимоги ЄС. У свою чергу, ЄС заявив, що EUREPGAP представляє собою об'єднання роздрібних торгових мереж, і тому союз не має права втручатися в діяльність цієї приватної організації, оскільки вона виражає інтереси споживачів. Це питання стало предметом подальшого вивчення, і у 2008 році була створена спеціальна робоча група для збору інформації. У число 30 опитаних входили як розвинені країни, так і країни, що розвиваються⁵⁴⁷. Результати проведеного дослідження продемонстрували глибоке протиріччя між ставленням розвинених країн та країн, що розвиваються, до приватних стандартів. Якщо менш розвинені країни розцінюють приватні стандарти як додатковий бар'єр у доступі до ринку, то більш

---

⁵⁴⁶ Салия М. Р. Проблемы ответственности государств за стандарты частного сектора в ВТО. *Актуальные проблемы российского права*. 2015. № 11 (60). С. 191 – 196.

⁵⁴⁷ Салия М. Р. Проблемы ответственности государств за стандарты частного сектора в ВТО. *Актуальные проблемы российского права*. 2015. № 11 (60). С. 191 – 196.

розвинені держави наполягають на праві приватних осіб встановлювати власний рівень безпеки продукції.

Головне питання, яке постає у цьому контексті, полягає у тому, чи несуть держави відповідальність за порушення правил Угоди про застосування СФЗ з боку неурядових організацій? Держави, звичайно, намагаються відстоювати позицію автономності неурядових організацій та неможливості офіційної влади нести відповідальність за дії приватних осіб.

Для більш ґрунтовної відповіді на це питання варто проаналізувати положення Угоди про застосування СФЗ. У ст. 13 Угоди вказано, що «члени вживають таких обґрунтованих заходів, які можуть бути доступними для них, щоб забезпечити виконання відповідних положень цієї Угоди неурядовими установами на їхній території, а також регіональними органами, у яких відповідні установи на їхній території є членами». Тобто з цієї норми можна зробити такі висновки: а) держава зобов'язується вживати обґрунтовані та доступні заходи для того, щоб неурядові установи виконували вимоги СОТ щодо СФЗ (таке формулювання виключає пряме зобов'язання забезпечити виконання); б) з самого формулювання норми зрозуміло, що йдеться саме про обов'язок сприяння, створення належних умов, щоб неурядові організації могли виконувати передбачені вимоги; в) немає деталізації та розкриття «обґрунтованих заходів, що можуть бути доступними для них» (це дає формальне право, наприклад, ЄС не чинити тиску на GlobalGAP, посилаючись на те, що такий захід буде необґрунтованим, адже переходить межі втручання публічної влади у діяльність приватної особи).

Цією ж ст. 13 передбачається цікаве правило, відповідно до якого «члени не повинні вживати заходів, які би безпосередньо чи опосередковано змушували або заохочували такі регіональні чи неурядові установи або місцеві урядові органи діяти в спосіб, який суперечить положенням цієї Угоди». Ця норма встановлює запобіжник для держав, які могли б спокуситися та спробувати зловживати проаналізованою вище досить ліберальною нормою щодо відсутності прямого обов'язку впливати на неурядові організації. Так, держава не повинна створювати умови, які б підштовхували б неурядові організації порушувати норми СОТ щодо СФЗ. Однак виникає питання, а чи є, наприклад, державна політика пропаганди здорового способу життя, споживання органічної продукції та/або продукції,

виробленої з дотриманням високих екологічних вимог, – таким заохоченням? Найбільш яскраво це проявляється на прикладі ЄС. Справді, європейське суспільство досить гостро сприйняло спроби наповнити їх внутрішній ринок м'ясом, вирощеним за використанням гормонів. Такий же спротив був зафіксований і щодо імпорту продукції із ГМО. Отже, держава протягом довгого часу, проводячи відповідну освітню, інформаційну, культурну політику, сприяла формуванню суспільства, цінностями якого стали високі органічні вимоги до продовольства. Якщо припустити, що така поведінка є порушенням відповідної норми Угоди СОТ про застосування СФЗ, то треба погодитися з тим, що поступальний розвиток суспільства, а також його рух до сталого розвитку припиняться.

Остання норма ст. 13 Угоди СОТ про застосування СФЗ зобов'язує членів «забезпечити, що вони покладаються на послуги неурядових установ із застосування санітарних чи фітосанітарних заходів, тільки якщо ці установи дотримуються положень цієї Угоди». Відносно тлумачення цієї частини склалися дві доктринальні позиції: одні вчені вважають, що на цій підставі можна залучити державу до відповідальності за весь приватний сектор, інші ж вузько тлумачать цю норму, стверджуючи, що держава відповідальна лише за ті організації, яким вона дала дозвіл на введення своїх стандартів⁵⁴⁸. На наш погляд, аналізована норма означає, що у випадках, коли держава офіційно визнає послуги неурядових організацій у сфері СФЗ (наприклад, визнає їх сертифікати, висновки, доручає їм перевірки тощо), тоді вона тим самим визнає, що ці установи дотримуються положень Угоди СОТ. В ідеалі це означає, що такі неурядові організації застосовують міжнародні стандарти.

На думку деяких науковців, правовий режим СОТ потрібно поширити і на приватних осіб⁵⁴⁹, зокрема на основі розширеного тлумачення концепції «присвоєння поведінки державі» (State Attributa-

---

⁵⁴⁸ Wolff C., Scannell M. Implication of Private Standards in International Trade of Animals and Animal Products. URL: http://www.oie.int/fileadmin/Home/eng/International_Standard_Setting/docs/pdf/A_private_20standards.pdf (дата звернення: 05.06.2015)

⁵⁴⁹ Otero García-Castrillón C. Private Parties Under the Present WTO (Bilateralist) Competition Regime. *Journal of World Trade Law*. 2001. Vol. 35. Núm. 1. P. 99 – 122.

bility). У міжнародному праві діє загальний принцип, відповідно до якого поведінка приватних осіб або утворень не може бути присвоєна державі за міжнародним правом. Проте в деяких випадках така поведінка може, тим не менш, розглядатися як поведінка держави в силу особливого фактичного зв'язку між особою, що здійснює таку поведінку, і державою⁵⁵⁰. На нашу думку, це якраз і є поверненням до проаналізованого вище положення про те, що у випадку свідомого покладення на неурядову організацію певних функцій у сфері СФЗ, держава тим самим забезпечує, що така неурядова організація дотримується положень Угоди СОТ. Це формує зв'язок між публічною владою та неурядовою організацією, який може лягти в основу відповідальності держави за дії такої неурядової організації.

Взагалі, проблеми, проаналізовані вище, вимагають свого найшвидшого вирішення з огляду на стрімкий розвиток приватного стандартування у сфері СФЗ. Чому так важливо знайти вихід із ситуації, що склалася? По-перше, вплив стандартів приватного сектора в міжнародній торгівлі з роками зростає⁵⁵¹. По-друге, невідомо, якою є їхня основна мета: забезпечити споживачів або перешкодити конкретним постачальникам вийти на ринок? По-третє, необхідно виробити процедуру введення стандартів і визначитися, яку роль в цьому відіграють держави і в якій мірі несуть за це відповідальність. Крім того, треба визначити, чи можуть неурядові організації вводити більш суворі вимоги⁵⁵². Насправді, цей напрям наукових досліджень є дуже перспективним, оскільки, як пише Агні Калфагіанні, наразі бракує вказівок щодо принципів, які можуть приписувати етичні обов'язки приватним установам⁵⁵³. Це вимагає

---

⁵⁵⁰ Андрейченко С. С. Присвоєння державі протиправної поведінки приватних осіб: застосування концепцій «загального» та «ефективного» контролю. *Митна справа*. 2014. № 5 (95). Ч. 2. Кн. 2. С. 249 – 254.

⁵⁵¹ Van den Bossche P., Zdouc W. *The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials*. Cambridge University Press, 2013. P. 901.

⁵⁵² Салия М. Р. Проблемы ответственности государств за стандарты частного сектора в ВТО. *Актуальные проблемы российского права*. 2015. № 11 (60). С. 191 – 196.

⁵⁵³ Kalfagianni A. 'Just food'. The normative obligations of private agrifood governance. *Global Environmental Change-Human And Policy Dimensions*. 2015.V. 31. P. 174 – 186.

грунтового опрацювання методологічних основ поширення на приватних осіб певних міжнародно-правових зобов'язань.

Проблематика активної участі неурядових організацій у формуванні правил застосування СФЗ має значну перспективу розвитку. Результатом, однак, є розвиток широкого кола суб'єктів, що сприяють децентралізованій формі законотворчості в рамках міжнародного співтовариства. Це лише породжує нові питання щодо законності різних вищезазначених суб'єктів та законності їхніх дій. Більше того, залишається з'ясувати, як правова система зможе впоратися з цією доданою багатошаровою складністю та розподілом влади. Це може в довгостроковій перспективі призвести до трансформації, що стосується вимог щодо правоздатності суб'єктів на міжнародному рівні, до трансформації, яку міжнародна правова практика та наука ще не повинні повністю врахувати⁵⁵⁴.

2.3. Вирішення спорів з питань застосування санітарних та фітосанітарних заходів

Специфічність відносин застосування СФЗ зумовлює той факт, що Угода СОТ по застосуванню СФЗ створює найбільшу кількість випадків міжнародних спорів та суперечок. Саме у цій сфері часто йдеться про заходи, що самі собою не можуть вважатися неправомірними, однак у випадку їх упередженого застосування можуть виявитися нетарифними бар'єрами в зовнішній торгівлі⁵⁵⁵. Для ефективного вирішення таких спірних ситуацій у рамках СОТ передбачено функціонування системи вирішення спорів (далі – СВС). Відповідна система побудована Домовленістю про правила та процедури вирішення спорів (Dispute Settlement Understanding; далі – DSU). Цікаво, що розробники DSU навіть не передбачали, наскільки

---

⁵⁵⁴ Wagner M. Non-State Actors. Max Planck Encyclopedia of Public International Law. URL: <http://www.mpepil.com/>

⁵⁵⁵ Лагодієнко В. В. Щодо напрямів державної підтримки агропромислового виробництва при вступі України до СОТ. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2007. Вип. 3. Т. 1. С. 168 – 179; Голуб Т. І. Державний протекціонізм в аграрному секторі економіки в умовах членства України в СОТ: дис. ... канд. екон. наук 08.00.03. Київ, 2016. 193 с.

важливе значення в управлінні міжнародною торгівлею отримують інституції СВС СОТ⁵⁵⁶.

Перш ніж перейти до аналізу особливостей такої системи варто наголосити на тому, що існує необхідність у єдиному розумінні поняття торгового спору. А. В. Духневич пропонує розрізняти поняття торгового спору та торгової суперечки. Учений розуміє під торговою суперечкою у рамках СОТ розбіжності, які виникають між членами організації у зв'язку із порушенням або недодержанням принципів, норм і вимог Угод СОТ та взятих зобов'язань щодо доступу сільськогосподарських товарів на ринки держав-членів СОТ, здійснення експортно-імпортних операцій з сільськогосподарськими товарами, надання внутрішньодержавної допомоги сільському господарству, застосування заходів санітарного, фітосанітарного контролю до безпечності та якості сільськогосподарської продукції, проходження її через митні процедури та державний контроль⁵⁵⁷. Однак ми користуватимемося цими поняттями як синонімами, по-перше, з огляду на переклад тексту DSU на українську мову; по-друге, з огляду на методологічну потребу певного узагальнення у цьому питанні, яке не несе значного принципового змісту в контексті нашого дослідження.

Роль та значення системи вирішення спорів у рамках СОТ складно переоцінити. Саме тому в науковій літературі часто цитується такий образний вислів: «орган вирішення спорів є перлиною в короні СОТ»⁵⁵⁸. Згідно з домінуючими оцінками дослідників, СВС СОТ на сьогодні є найбільш досконалою структурою по вирішенню міжнародних суперечок, виступаючи де-факто міжнародним торговим судом універсального характеру⁵⁵⁹. На

---

⁵⁵⁶ Wagner M. The impending demise of the WTO Appellate Body: from centrepiece to historical relic? *Faculty of Law, Humanities and the Arts*. 2019. URL: <https://ro.uow.edu.au/lhapapers/4020>

⁵⁵⁷ Духневич А. В. Щодо розмежування понять «торгові суперечки» та «торгові спори». *Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції*: зб. матер. Міжнар. Конгресу (Одеса, 2 – 4 червня 2017 року). Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2017. С. 18 – 20.

⁵⁵⁸ WTO disputes reach 400 mark. WTO Press release. PRESS/578. 2009. 6 nov.

⁵⁵⁹ Шумилов В. М. *Право Всемирной торговой организации (ВТО)*. М.: Юрайт, 2013. С. 158.

думку А. С. Смбалян, вирішення спорів в органі вирішення спорів (далі – ОВС) – один з найефективніших чинних коли-небудь механізмів врегулювання міждержавних суперечок, порівнянний хіба що з Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ)⁵⁶⁰

При цьому варто розуміти, що СВС СОТ не є традиційним судом в його національному чи навіть міжнародному значенні. ОВС залишається вкрай своєрідним гібридним утворенням, що поєднує дипломатичні і судові компоненти⁵⁶¹. До дипломатичних елементів можна віднести обов'язковість проведення консультацій, вимога до третейських груп всіляко сприяти пошуку компромісу між сторонами, конфіденційність слухань, специфіку санкцій. При цьому баланс між судовим і дипломатичним компонентами не є статичним, він змінюється з плином часу залежно від обставин – і це надає системі такі необхідні їй гнучкість і стійкість. І якщо в перші роки існування ОВС баланс був зрушений на користь судового компонента, то за останні роки маятник хитнувся в інший бік. Саме цим пояснюється як загальне зниження кількості суперечок, переданих для вирішення в ОВС, так і значне подовження термінів їх розгляду, що виходить далеко за межі, встановлені при створенні ОВС. Розуміння ОВС як гібридної системи пояснює і такі її особливості, як: специфічний характер винесених рішень; досить своєрідний режим санкцій; еволюція ролі і видів мирових угод, що укладаються в рамках СОТ⁵⁶².

При усій своїй привабливості СВС СОТ зберігає певну елітарність. Передусім це пояснюється тим, що участь держави-члена СОТ у кожному такому спорі як позивача або відповідача спричиняє істотні матеріальні витрати (за деякими підрахунками, близько 3 млн доларів на одну справу)⁵⁶³. Крім того, загострюється проблема

---

⁵⁶⁰ Смбалян А.С. Всемирная торговая организация: уникальность и адекватность. *Право ВТО*. 2012. № 1. С. 7.

⁵⁶¹ Alschner W. Amicable settlements of WTO disputes: bilateral solutions in a multilateral system. *World Trade Review*. 2014. Vol. 13. № 1. P. 69.

⁵⁶² Исполинов А. С. К 20-летию ВТО: критический взгляд на практику Органа по разрешению споров. *Торговая политика*. 2015. № 1/1. С. 10 – 30.

⁵⁶³ Шумілов В. М. Вирішення спорів у Світовій організації торгівлі (СОТ). URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/15684/122-132.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

дотримання встановлених термінів розгляду. Граничні терміни розгляду справ в ОВС, які були встановлені в DSU і які до цих пір наводяться як одна з переваг нинішньої системи розгляду спорів у СОТ, давно не дотримуються ні групами експертів, ні Апеляційним органом. Вже зараз середній термін розгляду справи (включаючи питання про виконання рішення ОВС і еквівалентності санкцій) становить три-чотири роки⁵⁶⁴. При цьому дослідники одностайно відзначають, що за останні роки суперечки стали набагато складнішими за новизною тлумачень і фактів, які лежать в основі суперечок, кількості вимог, задіяних в суперечці угод і залучених до суперечки сторін⁵⁶⁵.

Однак, незважаючи на це, СВС СОТ виконує кілька важливих функцій:

1) *гарантування зобов'язань*: насправді, ОВС є абсолютно необхідним інструментальним засобом забезпечення виконання міжнародних зобов'язань. Сподіватися лише на те, що усі члени СОТ будуть добровільно та добросовісно виконувати свої обов'язки, – досить утопічно. Крім того, з огляду на те, що формулювання міжнародних домовленостей не завжди є чіткими та однозначними, варто свідомо припускати цілком реальні ситуації неоднакового розуміння і тлумачення відповідних норм. До того ж країни-члени завжди зацікавлені у тому, щоб врегулювати суперечності, що виникають з тих чи інших питань застосування СФЗ на дипломатичному рівні, не звертаючись до ОВС в ролі суду. Однак у певних випадках, такі спроби не можуть бути вирішені самостійно. Так, у грудні 2012 року Аргентина подала в СОТ позов проти США та ЄС через обмеження на експорт яловичини та лимонів у США і біодизелю в країни ЄС. Аргентині довелося звернутись із скаргою після того, як були вичерпані всі спроби врегулювати ситуацію,

---

⁵⁶⁴ Исполинов А. С. К 20-летию ВТО: критический взгляд на практику Органа по разрешению споров. *Торговая политика*. 2015. № 1/1. С. 10 – 30.

⁵⁶⁵ Steger D. Establishment of a Dispute Tribunal in the WTO. Trade and development symposium. Perspectives on the Multilateral Trading System. A Collection of Short Essays. URL: <http://www.ictsd.org/downloads/2012/02/debra-stegerestablishment-of-a-dispute-tribunal-in-the-wto.pdf>

пов'язану із застосуванням проти її експорту протекціоністських заходів, які порушують норми СОТ⁵⁶⁶;

2) *правотворча*: у доктрині досить активно обговорюється можливість позиціонувати ОВС як нормотворця. Наприклад, Н. А. Чуйко доводить, що прийняті ОВС рішення роблять великий внесок у розвиток права СОТ та є важливою складовою частиною права СОТ. Групи експертів і Апеляційний орган здійснюють правотворчі функції за допомогою розширення змісту окремих понять, еволюційного тлумачення норм і принципів ГАТТ/СОТ, вироблення правових доктрин і концепцій, а також процесуальних принципів. Крім того, затверджені доповіді представляють собою щось більше, ніж просто рішення по конкретній справі. На такі звіти будуть часто посилалися наступні групи з вирішення спорів, породжуючи легітимне очікування серед країн-членів СОТ⁵⁶⁷. Така думка цікава, але неоднозначна. Особливо вона є вразливою з огляду на відмову від абсолютного прецедентного підходу в ОВС. Однак не можна однозначно відмовитися від тези про нормотворчу функцію ОВС, оскільки з огляду на фактичні відносини, саме цей орган не просто тлумачить та інтерпретує норми міжнародних договорів, але й фактично встановлює норми. Усі міжнародні суди так чи інакше намагаються вибудувати свою стійку і несуперечливу судову практику. У СОТ тон задає Апеляційний орган, який вимагає від третейських груп слідувати висновкам і аргументам, зробленим раніше в його рішеннях⁵⁶⁸. Вони створюють законні очікування серед членів СОТ, і, отже, їх треба враховувати там, де вони мають відношення до будь-якого спору⁵⁶⁹. Апеляційний орган пішов так далеко, що стверджував,

---

⁵⁶⁶ Аргентина подала в ВТО иск против США и ЕС из-за ограничений на поставки аргентинских товаров. 6. 12. 2012. URL: www.itartass.com/c1/590644.html

⁵⁶⁷ Чуйко Н. А. Международно-правовое регулирование безопасности пищевых продуктов в рамках Всемирной торговой организации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2015. 28 с.

⁵⁶⁸ Исполинов А. С. К 20-летию ВТО: критический взгляд на практику Органа по разрешению споров. *Торговая политика*. 2015. № 1/1. С. 10 – 30.

⁵⁶⁹ Japan – Taxes on Alcoholic Beverages. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds8_e.htm; India – Patent Protection for Pharmaceutical and Agricultural Chemical Products. URL :

що для негайного врегулювання суперечок вимагатиме, щоб групи експертів не відходили від усталеної юридичної практики Апеляційного органу⁵⁷⁰. Справді, групи і Апеляційний орган часто використовують попередні звіти при розгляді наступних суперечок, однак вони не зобов'язані їх дотримуватися і можуть зайняти іншу позицію. Цей підхід підкріплюється і положеннями ст. 3.2 DSU, з яких випливає, що звіти не можуть применшувати права і обов'язки, що містяться в так званих «охоплених угодах» СОТ. Однак не можна не погодитися з тим, що звіти груп та Апеляційного органу є для практики вирішення спорів у рамках СОТ чимось більшим, ніж просто рішенням по конкретній справі. У зв'язку з цим у доктрині з'явилися спроби ідентифікувати відповідну специфіку. Зокрема, деякі учені пропонують використання термінів «необов'язковий прецедент»⁵⁷¹ або «прецедент, що орієнтує»⁵⁷²;

3) *тлумачення норм*: значна роль ОВС проявляється в офіційному тлумаченні норм права СОТ. Це, крім іншого, забезпечує ефективне практичне застосування норм права СОТ. У процесі вирішення спорів норми тлумачаться та уточнюються⁵⁷³. Це є практично необхідним, оскільки мова міжнародних документів,

---

https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds79_e.htm; European Communities – Anti-Dumping Measure on Farmed Salmon from Norway. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds337_e.htm

⁵⁷⁰ Wagner M. Panel: Dispute Settlement System of the World Trade Organization (WTO). Max Planck Encyclopedia of International Procedural Law, 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/342732929_Panel_Dispute_Settlement_System_of_the_World_Trade_Organization_WTO

⁵⁷¹ Palmeter D., Mavroidis P. C. The WTO Legal System: Sources of Law. *American Journal of International Law*. 1998. P. 401; Трунк-Федорова М. П. Механізм разрешення спорів в рамках всемирной торговой организации и контроль за исполнением решений в этой области: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Санкт-Петербург, 2004. 24 с.

⁵⁷² Пода Т. О. Проблеми функціонування та напрямки реформ системи врегулювання міждержавних суперечок СОТ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.11. Київ, 2008. 24 с.

⁵⁷³ Лекарь А. С. Основні риси та базові принципи системи вирішення спорів в рамках Світової організації торгівлі (СОТ). *Бюллетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 156 – 164.

якими є угоди СОТ, потребує додаткового пояснення, що опосередковує їх одноманітне застосування;

4) *політична*: система вирішення спорів, втілена у рамках СОТ, виконує важливі політичні функції. Зокрема, вона містить цілу низку положень, які стосуються прав держав. Особливо варто наголосити на наділенні спеціальними правами країн, що розвиваються, – вони виділені в особливу категорію, хоча ні DSU, ні інші угоди в рамках СОТ не містять визначення поняття «держава, що розвивається»⁵⁷⁴. Це є необхідним кроком для врівноваження можливостей різних країн та забезпечення їм рівного доступу до правосуддя. Частими є випадки, коли права та інтереси країн, що розвиваються, порушені, однак вони не мають фінансової можливості захистити їх у ОВС СОТ. При цьому механізм міжнародно-правового врегулювання спорів у рамках СОТ дозволяє компенсувати та врівноважити можливості розвинених країн та країн, що розвиваються, при вирішенні спорів у рамках СОТ, створюючи цим самим інструмент регулювання багатосторонніх міжнародних торговельних відносин та захисту інтересів їх учасників⁵⁷⁵. Політичним кроком також можна визнати можливість необмеженої участі в розгляді спору третіх сторін, адже торгові спори часто зачіпають не лише безпосередньо країн – позивача та відповідача у спорі. Часто у певному вирішенні суперечки політично зацікавлені й інші країни, що можуть бути допущені до її розгляду;

5) *превентивна*: сам факт існування системи вирішення суперечок покликаний втілювати ідею «договори мають виконуватися». Саме тому, ми цілком погоджуємося із Дж. Беккес у тому, що система вирішення спорів СОТ також відіграє важливу роль у попередженні виникнення торговельних спорів⁵⁷⁶;

---

⁵⁷⁴ Зайцева Л. И. Права государств в процессе разрешения споров во Всемирной торговой организации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00. 10. Москва, 2017. 31 с.

⁵⁷⁵ Лініченко Д. В. Міжнародно-правовий механізм врегулювання торговельних спорів у рамках діяльності світової організації торгівлі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.11. Київ, 2011. 20 с.

⁵⁷⁶ Bacchus J. «Woulda, Coulda Shoulda»: The Consolations of WTO Dispute Settlement. Address to the International BAR Association. Geneva, 2003. P. 4.

б) *компенсаційна*: важлива практична функція системи вирішення суперечок полягає у тому, що країна, інтереси якої постраждали, має законний засіб відшкодування своїх збитків. Згідно зі ст. 23 DSU члени СОТ мають застосовувати багатосторонню систему СОТ з метою: вирішення їхніх торговельних спорів; відшкодування в іншого члена СОТ відповідно до Марракеської угоди; та вжиття односторонніх заходів, що може бути дозволено законодавством члена СОТ з метою захисту своїх торговельних інтересів. Це означає, що члени СОТ мають дотримуватися погоджених процедур і схвалених ОВС рішень і не застосовувати їх самостійно. На думку фахівців Секретаріату СОТ, у разі, якщо члени СОТ діяли б в односторонньому порядку, це призвело б до явних небажаних наслідків, які вже мали місце в історії ГАТТ. Наприклад, у разі, якщо скаржник обвинувачує іншого члена СОТ у порушенні норм права СОТ, цей скаржник, діючи в односторонньому порядку, може вирішити застосувати контрзаходи (наприклад, торговельні обмеження), що призвело б до порушення його зобов'язань у рамках СОТ стосовно іншого члена⁵⁷⁷;

7) *стабілізуюча*: головна мета СВС СОТ полягає у забезпеченні безпеки та передбачуваності багатосторонньої торговельної системи СОТ⁵⁷⁸. СВС СОТ дозволяє конструктивно вирішувати торговельні спори з тим, щоб такі спори не змогли призвести до серйозних політичних конфліктів⁵⁷⁹.

Виконання усіх цих функцій робить СВС СОТ надзвичайно впливовою інституційно-функціональною складовою СОТ.

Важливою особливістю процедури розгляду суперечок в ОВС СОТ є процесуальний статус учасників, що є неоднорідним. Єдині учасники СВС СОТ – це країни-члени СОТ, які мають право безпосередньо брати участь у спорі як сторона або третя сторона. У DSU не застосовується характерний для юрисдикційного процесу термін «заінтересована

---

⁵⁷⁷ A Handbook on the WTO Dispute Settlement System. Cambridge University Press, 2004. 215 p.

⁵⁷⁸ The Results of the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations: The Legal Texts. Geneva: WTO, 1995. 558 p.

⁵⁷⁹ Лекарь А. С. Основні риси та базові принципи системи вирішення спорів в рамках Світової організації торгівлі (СОТ). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 156 – 164.

сторона» («interested party»), а використовується термін «член, що є об'єктом розгляду» («Member concerned»). На практиці використовуються, відповідно, терміни «скаржник» і «відповідач». Статус учасників СВС СОТ розглядався у справі «США – креветки», в якій Апеляційний орган стверджував, що згідно з DSU лише члени СОТ, які є сторонами спору, або які нотифікували ОВС про їхній інтерес стати третіми сторонами у такому спорі, мають законне право подавати третейській групі повідомлення і мають законне право, щоб ці повідомлення розглядалися цією групою⁵⁸⁰.

Оскільки спір може торкатися інтересів не лише безпосередніх сторін, але й інших держав, протягом останніх років стає все більш поширеним вступ у справу третьої сторони (іноді до 20 країн)⁵⁸¹. Цікаво, що країни, які розвиваються, брали участь у судових засіданнях як треті сторони у великій кількості справ, найчастіше у тих, що стосуються сільського господарства. При цьому члени СОТ, що розвиваються, беруть участь як треті сторони з метою отримання досвіду врегулювання суперечок. Особливо це стосується Бразилії та Китаю⁵⁸².

Якщо аналізувати якісний склад країн – учасників суперечок у рамках СОТ, то стає зрозуміло, що основними порушниками права СОТ (а значить, відповідачами) виступали розвинені держави. Вони ж найчастіше виступають і позивачами. У той же час потрібно зазначити, що більш ніж у 20% випадків позивачами виступають країни, що розвиваються; це свідчить про досить високу довіру цих країн до існуючих процедур⁵⁸³. При цьому значною проблемою

---

⁵⁸⁰ WTO United States – Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds58_e.htm

⁵⁸¹ Малянова А. Н. Становление и развитие права Всемирной торговой организации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2008. 24 с.

⁵⁸² Shaffer G. C., Gao H. China's Rise: How It Took on the U.S. at the WTO. *University of Illinois Law Review*. 2018. P. 115 – 184.; Shaffer G. C., Ratton Sanchez Badin M., Rosenberg B. Winning at the WTO: The Development of a Trade Policy Community within Brazil, in GC Shaffer & R Meléndez-Ortiz (eds) *Dispute settlement at the WTO: The Developing Country Experience* (Cambridge University Press 2010). P. 21 – 104.

⁵⁸³ Шумілов В. М. Вирішення спорів у Світовій організації торгівлі (СОТ). URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/15684/122-132.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

залишається фінансовий доступ до правосуддя. Як зазначає Н. Ю. Шевченко, поки що досвід застосування механізму врегулювання суперечок стосовно СФЗ не дуже підбадьорює невеликі країни. Учений підрахував, що з 69 справ, які були ініційовані країнами з невеликою економікою, дві третини було порушено проти країн ОЕСР, і лише у 20 % із цих справ країни з малою економікою досягли своєї мети. Учений доходить висновку про необхідність об'єднання країнами з малою економікою своїх зусиль для консолідації обмежених ресурсів. Такий підхід забезпечить біднішим країнам доступ до фінансових ресурсів, які необхідні їм у випадку потреби ініціювати суперечки стосовно СФЗ⁵⁸⁴.

Для того, щоб розуміти реальний стан справ, варто звернути увагу на такі статистичні дані: переважна більшість справ країн, що розвиваються, розпочато 5 країнами (Бразилія, Індія, Таїланд, Китай та Аргентина). Більш вражаючим є те, що понад 60 країн, що розвиваються, які є членами СОТ, ніколи не брали участі у вирішенні питань СОТ⁵⁸⁵.

Важливі питання виникають під час аналізу *предмета* суперечок у рамках СОТ. В ОВС може оспорюватися внутрішнє законодавство країни-члена або конкретний захід, що ним застосовується всупереч вимогам СОТ.

Внутрішнє законодавство може бути предметом оскарження як у зв'язку з його застосуванням у конкретних випадках, так і незалежно від його застосування. В останньому випадку мова йде про оскарження законодавства «як такого» (as such). Така можливість пояснюється тим, що система вирішення спорів в рамках СОТ спрямована на охорону не тільки існуючої торгівлі, але і безпеки та передбачуваності, необхідної для здійснення майбутньої торгівлі, а також тим, що така можливість сприяє запобіганню майбутніх суперечок⁵⁸⁶.

---

⁵⁸⁴ Шевченко Н. Ю. Наслідки вступу до СОТ для України у сфері агропромислового виробництва. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. № 109. С. 146 – 149.

⁵⁸⁵ Kerckhoven S. V. The World Trade Organization's Dispute Settlement Understanding: Are All (Un) Equal? *SSRN Electronic Journal*. 2000.

⁵⁸⁶ United States – Sunset Review of anti-dumping duties on corrosion-resistant carbon steel flat products from Japan. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds244_e.htm

Щодо оспорювання норм внутрішнього законодавства певної держави варто особливо підкреслити, що звернення до ОВС може ґрунтуватися на порушенні зобов'язання як нормою чинного законодавства, так і нормою прийнятого, але ще не чинного нормативно-правового акту. Необхідною умовою учені виділяють невідворотність набрання ним чинності⁵⁸⁷. Тобто це дозволяє країнам діяти на випередження і не чекати безпосереднього нанесення їм збитків чи іншого негативного впливу на міжнародну торгівлю. Це має велике значення у сфері застосування СФЗ, оскільки право СОТ вибудувало цілу систему механізмів, спрямованих на формування вільного і прозорого інформаційного поля, невід'ємною складовою якого є принцип транспарентності. У результаті країни попереджаються про майбутні зміни щодо вимог застосування СФЗ завчасно і мають змогу оскаржити такі нормативні акти, які здатні зі вступом у силу порушити їхні інтереси.

Інший аспект питання про національне законодавство як предмет оспорювання в ОВС СОТ – це можливість оскаржити норми, які наділяють національні органи повноваженнями, що можуть у випадку їх реалізації порушувати вимоги СОТ. Підхід ОВС щодо цього питання еволюціонує. Раніше доктрина розмежування зобов'язуючого та дискреційного законодавства ґрунтувалася на неприпустимості презюмування несумлінної поведінки держави. Як відзначав Апеляційний орган, у тих випадках, коли виконавча гілка влади наділена дискреційними повноваженнями, не можна презюмувати, що член СОТ не буде сумлінно дотримуватися своїх зобов'язань за Угодою про заснування СОТ⁵⁸⁸. Добре цей підхід проілюстровано у доповіді у справі *США – Тютюн*, в якому група експертів вказала, що «законодавство, яке лише надає дискреції виконавчій владі Договірної держави діяти в порушення Генеральної угоди, не може бути оскаржене як таке; тільки фактичне застосування такого

---

⁵⁸⁷ Красиков Д. В. Внутреннее законодательство членов ВТО как предмет оспаривания в рамках системы ВТО по разрешению споров. *Юридическая наука*. 2014. № 1. С. 105 – 109.

⁵⁸⁸ United States – Section 211 Omnibus Appropriations Act of 1998 : Report of the Appellate Body of 2 January 2002, § 259. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/176abr_e.pdf

законодавства в порушення Генеральної угоди може бути предметом оскарження»⁵⁸⁹.

Так, раніше вважалося, що неправомірною є лише та норма, яка зобов'язує орган діяти у спосіб, що порушує вимоги СОТ. Тобто незобов'язуюче дискреційне повноваження могло бути оскаржене лише у тому випадку, коли воно було застосоване, тобто реалізоване на практиці. Останніми роками підхід змінюється, а саме: наразі ОВС СОТ відштовхується від тези про те, що існуюча потенційна загроза застосування такої норми (дискреційного повноваження) здійснює «охолоджуючий ефект» для торгівлі, і тим самим може прирівнюватися у певних випадках до реалізованої норми⁵⁹⁰.

Які саме порушення можуть потягнути за собою звернення до ОВС СОТ? Насправді існує кілька можливих варіантів. Найбільш розповсюдженим варіантом є порушення, які безпосередньо негативно впливають на вигоди країни-скаржника. Предметом таких спорів частіше за все є нетарифні бар'єри (технічні стандарти, санітарні і фітосанітарні заходи)⁵⁹¹.

Менш поширеним є варіант оскарження порушення правомірних очікувань. Необхідність захисту правомірних очікувань закріплена у ст. XXIII 1 (b) ГАТТ 1994, відповідно до якої порушення Угоди СОТ фіксується там, де досягненню будь-якої мети перешкоджає застосування загороджувальних заходів. Це створює ефективний механізм захисту тієї зі сторін, яка не зазнала прямого збитку від порушення норми угоди. Встановити правомірні очікування та надати їм юридичні визначення досить складно. Напевно, у зв'язку з цим журі та Апеляційний орган звертаються до цієї концепції рідко, лише в окремих справах у міжнародному праві визнається можливість відповідальності за правомірну поведінку, тобто за поведінку, що не порушує норму міжнародного права. Юридичне вираження очікувань

---

⁵⁸⁹ United States – Measures affecting the importation, internal sale and use of tobacco: Report of the Panel of 12 August 1994, § 118. URL: <https://www.worldtradelaw.net/document.php?id=reports/gattpanels/ustobacco.pdf>

⁵⁹⁰ United States – Sections 301–310 of the Trade Act 1974. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds152_e.htm

⁵⁹¹ Шумілов В. М. Вирішення спорів у Світовій організації торгівлі (СОТ). URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/15684/122-132.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

можна в деякій мірі вивести з праць Апеляційного органу, а саме: під ними треба розуміти наміри, які можна вважати частиною контексту угоди, що укладається сторонами, в сенсі п. 1 ст. 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, в якому є посилання на контекст як на один з елементів, що враховуються при тлумаченні договору⁵⁹².

Третій варіант полягає у порушенні загального блага, яке формується в контексті реалізації права СОТ. Правомірною підставою для подачі скарги є загроза недосягнення цілей СОТ, навіть якщо при цьому немає прямої загрози інтересам або вигодам члена СОТ. Тому можна сказати, що ГАТТ – одна з центральних угод СОТ – прямо допускає явище, яке в праві носить назву *actio popularis*, тобто є дії в інтересах всієї спільноти і від імені спільноти⁵⁹³.

Важливим є питання про право, яке застосовується під час розгляду спору в ОВС СОТ. Звичайно, це є право СОТ. Однак практика викриває певні проблемні моменти. Зокрема, дискусійним є питання щодо можливості застосування міжнародного публічного права. Ж. Трахтманн стверджував, що ОВС «апріорі позбавлений можливості застосування норм права, що виходять за межі угод СОТ». Проте він підкреслював, що «необхідно усвідомлювати різницю між юрисдикцією і правом, застосовним до відповідного спору»⁵⁹⁴. Той факт, що юрисдикція третейських груп строго обмежена угодами СОТ, не означає, що право, яке застосовується такими групами, потрібно відокремлювати від всіх інших міжнародно-правових норм. Навпаки, право СОТ є частиною міжнародного права, і при тлумаченні угод «будь-які відповідні норми міжнародного права, які застосовуються у відносинах між учасниками», повинні прийматися до уваги⁵⁹⁵. Так, Апеляційний

---

⁵⁹² Малянова А. Н. Становление и развитие права Всемирной торговой организации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2008. 24 с.

⁵⁹³ Малянова А. Н. Становление и развитие права Всемирной торговой организации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2008. 24 с.

⁵⁹⁴ Trachtmann J. P. Book Review: "Conflict of Norms in Public International Law: How WTO Law Relates to Other Rules of International Law" by Joost Pauwelyn. *American Journal of International Law*. 2005. P. 445.

⁵⁹⁵ Венская конвенция о праве договоров между государствами и международными организациями или между международными

орган прямо вказав, що норми ГАТТ «не варто розглядати у відриві від міжнародного публічного права», що відповідає ст. 31 п. 3 (с) Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року⁵⁹⁶

Проте колізії можуть виникати, коли області правозастосування «розташовані» в одній спеціалізованій галузі міжнародного права, проте передбачається тлумачити або застосовувати норми, що діють в інших спеціалізованих областях. Наприклад, у суперечці про гормони в яловичині ЄС звернувся до ОВС СОТ, вимагаючи застосувати принцип обережності. Проте ОВС СОТ постановив, що принцип обережності є частиною міжнародного екологічного права, але не відноситься до загального міжнародного права, отже, не підлягає застосуванню в даному спорі. За аналогією з цією суперечкою, ОВС СОТ відхилив докази, які стосуються застосування положень міжнародного договору в області захисту екології, у справі про слабоалкогольні напої, який виник між США і Мексикою: орган СОТ відмовився визначати права і обов'язки відповідно до Північноамериканської угоди про вільну торгівлю⁵⁹⁷.

Джерелом звичаєво-правового розвитку права СОТ може стати запозичення судовими органами СОТ рішень інших міжнародних судів. На практиці групи експертів і Апеляційний орган вже неодноразово зверталися до рішень Міжнародного Суду ООН і його попередниці, Постійної палати міжнародного правосуддя. Рішення інших судів, як і рішення ОВС СОТ, не є джерелом права СОТ, вони лише сприяють розвитку міжнародного права⁵⁹⁸.

Під час розгляду справи, в якій потрібне тлумачення норм, що не входять до права СОТ, журі або Апеляційний орган можуть

організаціями від 21 березня 1986 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a04#Text

⁵⁹⁶ Солнцев А. М., Голубев В. В. ВТО и региональные интеграционные объединения: конкуренция юрисдикций и применимых принципов права при разрешении межгосударственных споров. *Вестн. Волгогр. гос. ун-та. Сер. 5, Юриспруд.* 2013. № 1 (18). С. 93 – 99.

⁵⁹⁷ Рижов В. Б. Диалектика глобализации и регионализации в правовом пространстве государств и международных организаций. *Международное право и международные организации.* 2020. № 1. С. 29 – 44.

⁵⁹⁸ Малянова А. Н. Становление и развитие права Всемирной торговой организации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2008. 24 с.

запросити консультації в інших міжнародних організацій, як це вже мало місце в справі *США – авторські права*⁵⁹⁹.

Особливості СВС СОТ добре проглядаються окрім іншого в процедурно-правових аспектах вирішення суперечок. Передусім варто зазначити, що учені по-різному формують етапи процедури розгляду та вирішення суперечок, виділяючи кілька варіантів⁶⁰⁰ – здебільшого відмінності у доктринальних підходах обумовлені тим чи іншим ступенем деталізації. Оскільки це не впливає суттєво на вирішення завдань нашого дослідження, тому ми не зупинятимемося детально на тонкощах відповідних теоретичних побудов. Більш цікавим, на наш погляд, є дослідження особливостей проходження різних процедурних аспектів у рамках СВС СОТ з акцентом на специфіку розгляду суперечок щодо СФЗ.

Відповідно до DSU процес завжди має починатися із **консультацій**. У праві СОТ термін «консультації» вживається в іншому сенсі, ніж самостійний засіб вирішення міжнародних суперечок. Консультації, що проводяться в рамках СОТ, – це перша стадія врегулювання спору. Консультації проходять із дотриманням передбачених у DSU термінів і мають низку наслідків процесуального характеру. У своєму звіті у справі *Туреччина – текстиль* Апеляційний орган назвав консультації «вирішальною та невід'ємною частиною Домовленості»⁶⁰¹. Це обов'язкова стадія, без проходження якої неможливо перейти до наступної стадії врегулювання спору – розгляду справи групою з вирішення спору.

---

⁵⁹⁹ Малянова А. Н. Становление и развитие права Всемирной торговой организации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2008. 24 с.

⁶⁰⁰ Духневич А. В. Механізм врегулювання суперечок в рамках СОТ. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Право»*. 2011. Вип. 15. С. 106 – 109.; Petersmann E. Ten Years of the WTO dispute settlement system: past, present, and future. *Journal of International Law & Policy*. Vol. III. 1-48 p.; Лекарь А. С. Основні риси та базові принципи системи вирішення спорів в рамках Світової організації торгівлі (СОТ). *Бюллетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 156 – 164; Лініченко Д. В. Міжнародно-правовий механізм врегулювання торговельних спорів у рамках діяльності світової організації торгівлі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.11. Київ, 2011. 20 с.

⁶⁰¹ Turkey – Restrictions on Imports of Textile and Clothing Products. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds34_e.htm

Такий підхід, закладений в основні засади процедури врегулювання суперечок має цілком логічні детермінанти. По-перше, консультації – це спосіб дипломатичного врегулювання спору, без залучення експертів, арбітрів, винесення рішень, які мають виконуватися тощо. На етапі консультацій сторони мають змогу самостійно дійти згоди, врегулювати суперечності на основі взаємовигідних рішень. Саме тому метою консультаційного процесу – будь то неформального чи офіційного – є згода на взаємно узгоджене рішення замість офіційного врегулювання юридичного спору⁶⁰². У певних випадках це навіть вигідніше, ніж отримати рішення ОВС СОТ. Це, зокрема, підтверджується випадками, коли жодна зі сторін не задоволена рішенням ОВС, і такі держави укладають мирові угоди вже після проходження низки етапів процедури, тобто після витрачання часу та ресурсів. Як показав проведений аналіз практики, досягнення взаємоприйнятних рішень в основному відбувається на стадії консультацій відповідно до статті 4 DSU (53 %). Саме на стадії консультацій відповідач також надає найбільший обсяг поступок. У разі, коли спір вже розглядається групою експертів, сторони, як правило, утримуються від дипломатичних угод і вважають за краще дочекатися винесення рекомендації/рішення у спорі⁶⁰³. По-друге, консультації дозволяють вирішити суперечку максимально швидко та недорого (порівняно із проходженням усіх наступних етапів процедури). Тривалість торгового розгляду за допомогою механізму врегулювання суперечок СОТ може зайняти в середньому 4–5 років. Аналізуючи всі етапи врегулювання суперечок, учені доходять висновку про те, що найбільш ефективний шлях вирішення торговельної суперечки на платформі СОТ – це досягнення угоди ще в процесі урядових переговорів⁶⁰⁴. По-третє, суперечка не породжує

---

⁶⁰² Horlick G. N. The Consultation Phase of WTO Dispute Resolution. *32 Int'l Lawyer*. 1998. P. 685 – 707.

⁶⁰³ Хасанова Л. А. Взаимоприемлемые решения в механизме разрешения споров ВТО: теория и практика: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Казань, 2019. 26 с.

⁶⁰⁴ Соколова Д. И., Яновская О. Р. Соглашения ВТО в условиях экономических санкций: ключевые противоречия. *Азимут научных исследований: экономика и управление*. 2018. Т. 7. № 3 (24). С. 267 – 270.

розгляду питання в ОВС, і це не тягтиме у певних випадках утворення небажаного прецеденту.

Одним із головних принципів, покладених в основу процедур врегулювання суперечок, є те, що суперечка має бути передана у ОВС урядом країни-члена для врегулювання лише після того, як спроби вирішити її шляхом консультацій на двосторонній основі не були результативними. Процедури також передбачають, що для того, щоб досягти взаємоприйняттого рішення, дві сторони можуть просити Генерального Директора СОТ або запросити будь-яку іншу особу для примирення, або самому виступити посередником у справі⁶⁰⁵.

Якщо аналізувати правовий механізм консультацій у рамках першого етапу вирішення суперечок за правом СОТ, то можна зробити деякі висновки. По-перше, норми DSU не містять певних прямо визначених особливостей щодо проведення консультацій у справах, які стосуються застосування заходів СФЗ. Однак, по-друге, ця угода закріплює положення, які надзвичайно важливі саме для сільськогосподарської продукції. Зокрема, йдеться про п. 8, 9 ст. 4 DSU, в яких передбачено, що у надзвичайних випадках, зокрема ситуації, коли йдеться про швидкопсувні товари, члени СОТ повинні вступати в консультації тричі швидше, ніж у звичайних справах. При цьому, якщо в ході консультацій не вдалося вирішити спору протягом 20 днів після отримання вимоги, сторона, що звертається зі скаргою, може вимагати створення групи експертів. Цей термін теж є тричі меншим ніж звичайний. Для того, щоб максимально підкреслити важливість урахування об'єктивних обставин, що пов'язані зі швидкопсувними товарами, DSU накладає обов'язок на сторони спору, групи експертів та Апеляційний орган докладати всіх зусиль з тим, щоб у максимально можливій мірі прискорити розгляд справи.

Взагалі механізм, за яким працює СВС СОТ, спрямований на максимально самостійне, мирне та взаємовигідне врегулювання суперечки сторонами. Це плідний підхід, однак він демонструє певні збої. Зокрема, головною проблемою можна вказати прогресуючу формальність етапу консультацій. Т. О. Пода, наприклад, констатує, що зниження ефективності процедур консультацій відбувається

---

⁶⁰⁵ Духневич А. В. Механізм врегулювання суперечок в рамках СОТ. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Право»*. 2011. Вип. 15. С. 106 – 109

передусім через часті випадки ставлення сторін до цієї стадії процесу як до формальності, що передує юридичному розгляду справи⁶⁰⁶. Насправді, це збіднює можливості країн у процесі врегулювання суперечок, адже фрагментарне використання потенціалу, так званого *early settlement* (англ. «вирішення спору на ранніх стадіях»), що приводить до фактичного заморожування суперечок, свідчить про невисоку результативність консультацій⁶⁰⁷.

У випадку безплідності консультаційного етапу врегулювання суперечки, сторона має право вимагати створення *групи експертів* (у доктрині зустрічаються різні варіанти дефініцій, які скоріше відображають не стільки функціональний зміст, скільки варіації перекладу: наприклад, «третейська група», «журі», «панель»). Група експертів зазвичай складається з трьох осіб, але сторони можуть домовитись про формування групи з п'яти експертів. Особи, які призначаються в групу експертів, пропонуються Секретаріатом СОТ з числа урядових та неурядових експертів. Ці особи є висококваліфікованими посадовцями високого рівня країн-членів, у тому числі ті, що виступали як представники члена СОТ або Договірної сторони ГАТТ 1947, працювали в Секретаріаті як представники у Раді чи Комітеті з будь-якої з охоплених угод, брали участь у групах експертів або подавали до них справи, мають досвід в галузі міжнародного торгового права та політики тощо. Членство в Групах експертів зазвичай вирішується шляхом консультацій зі сторонами в спорі. Група експертів повинна надати ОВС у період від шести до дев'яти місяців звіти з рекомендаціями, після завершення об'єктивної оцінки фактів цієї справи та встановлення відповідності заходів, на які подано скаргу, положенням правових документів СОТ⁶⁰⁸.

Спеціальні групи і ОВС розглядають справу в двох аспектах – з точки зору факту (вивчення фактів) і з точки зору права (відповідність

---

⁶⁰⁶ Пода Т. О. Проблеми функціонування та напрямки реформ системи врегулювання міждержавних суперечок СОТ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.11. Київ, 2008. 24 с.

⁶⁰⁷ Зайцева Л. И. Права государств в процессе разрешения споров во Всемирной торговой организации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00. 10. Москва, 2017. 31 с.

⁶⁰⁸ Духневич А. В. Механізм врегулювання суперечок в рамках СОТ. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Право»*. 2011. Вип. 15. С. 106 – 109.

фактів угоди з пакету СОТ). У цьому значенні задачу спеціальних груп і ОВС можна порівняти із задачею суду, зобов'язаного встановити факти і знайти застосовне право. При розгляді спору в групі експертів проводяться зустрічі-слухання за участю сторін, що сперечаються. Група експертів має право отримувати інформацію від третіх осіб і конфіденційну інформацію. Вона складає запити по справі і направляє їх сторонам, з'ясовуючи обставини, що мають значення для справи. За необхідності можуть створюватися спеціальні консультативні групи експертів, у завдання яких входить підготовка консультативних доповідей за тим або іншим фактом, що запитується. Засновуються такі групи за правилами Доповнення 4 до DSU, і в подальшому вони залишаються в підзвітності групи експертів.

Оскільки саме цей етап розгляду спору групою експертів є центральним у СВС СОТ, саме до нього прикута найбільша увага науковців та практиків з усього світу. Багато питань викликає, зокрема, механізм відбору та призначення експертів. Такі питання в цілому можна узагальнити до сумнівів у компетентності групи експертів та адекватності розгляду справи. По-перше, існує точка зору, що сама модель третейських груп *ad hoc* створює певні проблеми: затримки із формуванням складу групи, неможливість накопичення експертами необхідного досвіду та неможливість регулярного відвідування засідань груп експертами, які не є резидентами Женеви. Існування цих проблем спонукало окремих учених і деякі країни-члени запропонувати створити у СОТ постійний третейський корпус. Однак при реалізації таких реформ втрачається можливість впливу сторін на формування складу групи експертів. Цей факт спричинив несприйняття рядом країн-членів пропозиції про перехід до моделі постійних третейських груп. Зважаючи наявні недоліки і переваги існуючої моделі та моделі, що пропонується, Т. О. Пода рекомендує запровадити модель «змішаних» третейських груп, яка зможе слугувати альтернативою різкому переходу від сучасної моделі третейських груп *ad hoc* до існування постійного третейського корпусу⁶⁰⁹.

---

⁶⁰⁹ Пода Т. О. Проблеми функціонування та напрямки реформ системи врегулювання міждержавних суперечок СОТ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.11. Київ, 2008. 24 с.

По-друге, вимушено обмежена географія експертів. Наприклад, за 1995-2012 рр. членами груп експертів стали 516 осіб, при цьому 221 були з таких країн як Нова Зеландія, Швейцарія, Канада, Бразилія, Чилі і ПАР⁶¹⁰. Оскільки найбільш активно в ОВС СОТ виступають США і ЄС, то цілком зрозуміло, що громадяни США ставали членами групи експертів тільки 12 разів. У середині 2000-х років портрет середньостатистичного члена групи експертів виглядав так: діючий або колишній урядовець із невеликої розвиненої держави⁶¹¹. Ще 10 років тому дослідники відзначали, що в результаті використання такого підходу до формування третейських груп і зростаючої доктринальної складності суперечок у СОТ члени третейських груп все менше і менше орієнтуються у всіх деталях практики суперечок у ГАТТ-СОТ, що нараховує наразі сотні рішень⁶¹². Крім того, дедалі голосніше лунають голоси про перегляд правила про неучасть у розгляді спору громадян держав, які сперечаються, оскільки це виключає у багатьох випадках залучення в якості членів третейських груп найбільш відомих і авторитетних фахівців з права СОТ з ЄС і США⁶¹³.

По-третє, поширена практика створення груп експертів із чинних урядовців привела до того, що вони не мають ні часу, ні бажання глибоко досліджувати і аналізувати всі обставини справи, а також попередню практику. Після короткого періоду, коли учасники дискусії виходили з більш різноманітного середовища, практика повернулася до практики перших років СОТ, коли учасники дискусій, як правило, є державними чиновниками⁶¹⁴. Авторитетність усієї

---

⁶¹⁰ Leitner K., Lester S. WTO Dispute Settlement 1995–2013 – a statistical analysis. *Journal of International Economic Law*. 2014. Vol. 17. №. 1. P. 191 – 201.

⁶¹¹ Davey W.J., Janow M.E., Donaldson V., Janovich A. (eds.) Expediting the Panel Process in WTO Dispute Settlement. *The WTO governance, dispute settlement and developing countries* (Juris 2008). P. 409–470. (431)

⁶¹² Petersmann E. Ten years of the WTO dispute settlement system: past, present and future. *Journal of international law and policy*. 2004. Vol. III. P. 1 – 48.

⁶¹³ Weiler J. H. The Rule of Lawyers and the Ethos of Diplomats: Reflections on the Internal and External Legitimacy of WTO Dispute Settlement. *Harvard Jean Monnet Working Paper*. 2000. №. 9.

⁶¹⁴ Malacrida R. 'WTO Panel Composition' in G. Marceau (ed), *A History of Law and Lawyers in the GATT/WTO: The Development of the Rule of Law in the Multilateral Trading System* (CUP Cambridge), 2015. 311-332.; Johannesson L.,

системи СВС СОТ підривають помилки, які допускаються групами експертів під час правової оцінки обставин справи. Хрестоматійним став приклад по справі *Австралія – Лосось*, у рішенні по якій група експертів зосередилася лише на аналізі імпорту лосося гарячого копчення, хоча в скарзі йшлося про імпорт свіжого, замороженого та охолодженого лосося⁶¹⁵.

По-четверте, активно обговорюється досить жорстка позиція Апеляційного органу щодо якості звітів групи експертів. Так, в одному своєму широко відомому рішенні Апеляційний орган назвав висновки групи «абсурдом»⁶¹⁶. В іншому рішенні Апеляційний орган не без сарказму зауважив, що «група в цій справі створила власний принцип тлумачення, що не відповідає ні загальноприйнятим правилам тлумачення норм міжнародного права, ні практиці ГАТТ-СОТ»⁶¹⁷.

З урахуванням виявлених проблем, якщо проаналізувати відповідну специфіку функціонування груп експертів під час розгляду справ, які стосуються СФЗ, то можна виділити кілька головних аспектів. Передусім, варто зазначити, що усі групи експертів мають дискреційне право залучати експертів з наукових чи технічних питань відповідно до статей 13.1 та 13.2 DSU. У справі *США – креветки* Апеляційний орган заявив про широкі повноваження з цього приводу, а саме: «панель має повноваження приймати або відхиляти будь-яку інформацію чи поради, які вона могла шукати та отримувати»⁶¹⁸. Крім того, Апеляційний орган виявив, що група експертів має право визначати потребу в інформації та порадах у конкретному випадку, перевіряти прийнятність та

Mavroidis P. C. *The WTO Dispute Settlement System 1995-2016: A Data Set and its Descriptive Statistics* (Robert Schuman Centre for Advanced Studies 2016).

⁶¹⁵ Australia – Measures Affecting Importation of Salmon. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds18_e.htm

⁶¹⁶ European Communities – Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones) (US). URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds26_e.htm; European Communities – Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones) (Canada). URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds48_e.htm

⁶¹⁷ India – Patent Protection for Pharmaceutical and Agricultural Chemical Products. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds50_e.htm

⁶¹⁸ United States – Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds58_e.htm

актуальність отриманої інформації чи порад та вирішувати питання щодо їх значення та використання під час підготовки звіту⁶¹⁹. Тобто, група експертів за загальним правилом має право користуватися послугами фахових експертів із наукових питань. Однак щодо спорів, які стосуються СФЗ, це загальне правило має виняток.

Так, Угода про застосування СФЗ включена до Доповнення 2 DSU. Зокрема, це означає, що нею передбачаються спеціальні або додаткові правила та процедури вирішення спорів, які стосуються відносин, регульованих Угодою про застосування СФЗ. Специфічною нормою є положення ч. 2 ст. 11 Угоди про застосування СФЗ, відповідно до якої «у будь-якому спорі за цією Угодою, який стосується наукових або технічних питань, група експертів повинна звертатися за порадами до експертів, яких обирає ця група після консультацій зі сторонами спору. Для цього група експертів може, коли вважає за потрібне, створити консультативну групу технічних експертів або консультуватися з відповідними міжнародними організаціями на запит будь-якої сторони спору або за власною ініціативою». З цього положення можна зробити кілька важливих висновків. По-перше, група експертів *зобов'язана* радитися із фаховими експертами у наукових та технічних питаннях. По-друге, визнається важливість довіри обох сторін спору до наукових експертів, оскільки підкреслюється необхідність консультування групою із зацікавленими країнами щодо кандидатур науковців. Це виступає необхідною передумовою прийняття та належного виконання рішення, яке буде винесено за справою. По-третє, у групі експертів є дві інструментальні можливості реалізувати своє зобов'язання щодо порад із науковцями: а) утворення консультативної групи; або б) звернення до міжнародних організацій відповідного фаху. Такий вибір необхідний, зокрема, у випадку неможливості досягнення консенсусу під час обрання кандидатур. Також альтернативність корисна у випадку існування визнаної міжнародної інституції, яка здатна надати компетентний висновок чи консультацію з наукового чи технічного питання.

У доктрині та практиці особливо наголошується на тому, що роль фахових експертів полягає лише у наданні допомоги групі експертів у

---

⁶¹⁹ United States – Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds58_e.htm

визначенні того, чи відповідає захід члена укладеній угоді. Хоча показанням наукових та технічних експертів приділяється велике значення⁶²⁰, визначення законності заходу є «не завданням, яке можна делегувати науковим експертам»⁶²¹. Експерти непотрібні, якщо завдання полягає у виявленні узгодженості міри з вимогами охопленої угоди⁶²².

За результатами проведення розгляду групою експертів готується проєкт звіту, який надається сторонам для попереднього ознайомлення. Проміжний етап перегляду не є механізмом оскарження першого рівня. Швидше за все, його обґрунтування полягає в посиленні технічних аспектів звіту та вилученні фактичних помилок або потенційно незрозумілих висловлювань у підсумковому звіті, поданому до ОВС СОТ. Цей момент є останньою можливістю для сторін виправити фактичні дані, оскільки подальші виправлення на етапі Апеляційного органу неможливі⁶²³.

Апеляційний орган складається з семи осіб, які мають досвід у галузі права, міжнародної торгівлі та питаннях, що охоплені різними Угодами. Вони не можуть бути державними службовцями, що представляють країни. Із семи лише три особи вирішують одну справу. Апеляцію може подати будь-яка сторона суперечки. Звіт апеляційного органу, який обмежується правовими питаннями звіту групи експертів та юридичними інтерпретаціями його висновків, має бути представлений до ОВС у період від 60 до 90 днів з моменту подання апеляції⁶²⁴. Розгляд спору в Апеляційному органі має за мету підтвердити або спростувати юридичні факти і висновки, подані

---

⁶²⁰ ndo M.T. Evidence, Proof, and Fact-Finding in WTO Dispute Settlement. OUP, 2009. 350 p. P. 340.

⁶²¹ Australia – Measures Affecting the Importation of Apples from New Zealand. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds367_e.htm

⁶²² United States – Measures Concerning the Importation, Marketing and Sale of Tuna and Tuna Products. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds381_e.htm

⁶²³ Wagner M. Panel: Dispute Settlement System of the World Trade Organization (WTO). Max Planck Encyclopedia of International Procedural Law, 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/342732929_Panel_Dispute_Settlement_System_of_the_World_Trade_Organization_WTO

⁶²⁴ Духневич А. В. Механізм врегулювання суперечок в рамках СОТ. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Право»*. 2011. Вип. 15. С. 106 – 109

групою експертів, дати їм оцінку, дослідити їх. Однак можливість подачі апеляції істотно обмежена: «апеляція повинна торкатися тільки питань права, викладених у доповіді групи експертів, і тлумачення права, даного нею» (стаття 17, § 6 DSU)⁶²⁵.

Із Апеляційним органом пов'язано багато питань, які стосуються меж його повноважень. Основні повноваження зосереджені у п. 14 ст. 17 DSU, відповідно до якого Апеляційний орган може підтримати, змінити або відкинути юридичні факти та висновки, зроблені групою експертів. Головне питання, яке постійно виникає на практиці, полягає у тому, чи може Апеляційний орган здійснити оцінку фактів, щоб вирішити, чи порушує оспорюваний захід вимоги права СОТ? Супутнє питання, яке часто виникає, полягає у тому, чи має право Апеляційний орган розглянути ту частину позову, до якої група експертів не зверталася.

Усі ці питання актуалізують питання щодо можливості та правомірності повернення Апеляційним органом справи групі експертів на повторний розгляд за аналогією зі звичайним судочинством. Це питання обговорювалося досить активно в літературі, і склалася загальна думка про те, що Апеляційний орган не має повноважень на повернення звіту з причин його недостатнього опрацювання. Висновки, зроблені в доктрині, спираються на практику Апеляційного органу, який ніколи не прагнув повернути будь-яку справу групі експертів, а в його практиці з'явився метод, який сам орган назвав «завершенням аналізу» – він продовжує дослідження матеріалів справи. У деяких випадках Апеляційний орган займався завершенням аналізу, вважаючи, що група експертів неправильно визначила захід, який оспорювався. У багатьох випадках Апеляційний орган просто відкидав висновки групи експертів, і пропонував своє власне тлумачення, не уточнюючи свій метод роботи. Сам Апеляційний орган визнавав, що завершення аналізу справді порушує питання його повноважень⁶²⁶. Учені вбачають проблемою відсутність у Апеляційного органу можливості повертати

---

⁶²⁵ Шумилов В. М. Право Всемирной торговой организации (ВТО). М.: Юрайт, 2013. С. 158.

⁶²⁶ Малянова А. Н. Становление и развитие права Всемирной торговой организации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2008. 24 с.

справу в третейську групу для додаткового розгляду⁶²⁷, адже це значно спрощувало би відповідні процедурні питання. Однак, варто усвідомлювати, що така практика веде також і до подальшого затягування термінів розгляду справ у СВС СОТ.

Утворення Апеляційного органу стало значним проривом в еволюційному розвитку СВС із заснуванням СОТ. Однак варто зазначити, що Апеляційний орган на той час не передбачався як постійно діюча установа – він мав використовуватися на виняткових засадах. Однак його розвиток пішов по непередбачуваному шляху: пам'ятаючи про те, що його висновки формально не мали сили вирішувати справу, Апеляційний орган дедалі чіткіше давав зрозуміти, що попередні рішення «надають тлумачення для майбутніх комісій».⁶²⁸ Уже з перших своїх рішень – з точки зору стилю, змісту та саморозуміння – Апеляційний орган поведився як вищий суд⁶²⁹. Апеляційний орган став фактично основною інституцією СОТ.

Однак такий шлях мав бути або легалізований, або зупинений. Так, головною проблемою сучасного етапу розвитку СВС СОТ варто визнати параліч Апеляційного органу, а саме: 10 грудня 2019 року він припинив свою діяльність, оскільки кількість членів органу опустилася нижче необхідної кількості трьох. Термін останнього засідання члена Апеляційного органу закінчився 30 листопада 2020 року⁶³⁰. Ця нетипова ситуація спровокована США, які реалізували своє право блокувати обрання нових членів Апеляційного органу СОТ, який в результаті виявився нездатним функціонувати у зв'язку із відсутністю в своєму складі необхідної для прийняття рішень кількості членів. У результаті цього Апеляційний орган регресує – від

---

⁶²⁷ Пода Т. О. Проблеми функціонування та напрямки реформ системи врегулювання міждержавних суперечок СОТ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.11. Київ, 2008. 24 с.

⁶²⁸ United States – Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds58_e.htm

⁶²⁹ Ehlermann C. Six Years on the Bench of the "World Trade Court" – Some Personal Experiences as Member of the Appellate Body of the World Trade Organization. *Journal World Trade*. 2002. Vol. 36 (4). P. 605 – 639.

⁶³⁰ Appellate Body. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/appellate_body_e.htm

«центрального елемента», яким він був після створення СОТ, – до неактуальності⁶³¹. Це матиме значні наслідки для майбутнього врегулювання суперечок у рамках СОТ. Члени СОТ можуть продовжувати подавати скарги, але подавати апеляцію «у порожнечу»⁶³². Допоки США на невизначений термін блокують роботу Апеляційного органу, сторони спорів у рамках СОТ можуть зловживати ситуацією, що склалася, заморожуючи програшні справи за допомогою подання апеляцій. Приклади не змусили себе довго чекати: зокрема, 18 грудня 2020 року Індонезія подала апеляцію на звіт групи експертів у справі *Індонезія – заходи імпорту курячого м'яса і курячі продукти*⁶³³. При цьому США, які спровокували недієздатність Апеляційного органу, теж цинічно користуються цією ситуацією: наприклад, 28 вересня 2020 року США повідомили ОВС про своє рішення оскаржити звіт колегії у справі *США – Компенсаційні заходи щодо деревини хвойних порід з Канади (DS533, заявник – Канада)*. Непрацюючий орган із врегулювання спорів – це передусім шлях до посиленого протекціонізму⁶³⁴.

Серед найбільш ймовірних наслідків ситуації, що склалася, дослідники виділяють такі. По-перше, групи експертів спочатку можуть вирішувати суперечки з урахуванням попередніх рішень Апеляційного органу. Однак із часом можна очікувати, що дотримання рішень Апеляційного органу зменшиться. Це, в свою чергу, може послабити узгодженість судової практики щодо врегулювання суперечок СОТ, що призведе до меншої

---

⁶³¹ Wagner M. The impending demise of the WTO Appellate Body: from centrepiece to historical relic? *Faculty of Law, Humanities and the Arts*. 2019. URL: <https://ro.uow.edu.au/lhapapers/4020>

⁶³² Wagner M. Panel: Dispute Settlement System of the World Trade Organization (WTO). *Max Planck Encyclopedia of International Procedural Law*, 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/342732929_Panel_Dispute_Settlement_System_of_the_World_Trade_Organization_WTO

⁶³³ Indonesia appeals compliance panel report on chicken import measures. URL: https://www.wto.org/english/news_e/news20_e/ds484apl_17dec20_e.htm

⁶³⁴ Омельченко О., Осмоловська О. Світова організація торгівлі переживає найскладнішу кризу за час свого існування. *Юридична газета*. 2020. №16 (722). URL: <https://yur-gazeta.com/interview/svitova-organizaciya-torgivli-perezhivae-nayskladnishu-krizu-za-chas-svogo-isnuvannya.html>

передбачуваності для членів СОТ. По-друге, буде спостерігатися значний перехід влади до членів СОТ⁶³⁵.

У зарубіжній доктрині думки науковців розділилися: від відверто песимістичних⁶³⁶ до досить оптимістичних прогнозів подальшого розвитку кризової ситуації із апеляційним органом. Наприклад, Бернард М. Хукман та Петрос С. Мавроїдіс вважають, що ефективно та послідовне вирішення спорів у СОТ не обов'язково включатиме апеляційний орган, а модифікований одноетапний процес може слугувати настільки ж добре, якщо не краще⁶³⁷.

Затвердження доповіді. Правові висновки як групи експертів, так і Апеляційного органу – це тільки «рекомендації» відповідачу. Ці рекомендації ще повинні бути схвалені ОВС СОТ, щоб набути юридично зобов'язуючу силу для обох сторін в спорі. І цей орган, знову-таки, приймає своє рішення за допомогою негативного консенсусу, тобто майже автоматично (п. 4 ст. 16 і п. 14 ст. 17 DSU). У чистому вигляді лише ОВС є судовою інстанцією. На практиці, однак, і група експертів, і Апеляційний орган створюються, діють і приймають рішення абсолютно незалежно і на основі права. Це означає, що вони є судами в тому сенсі, як це трактується в міжнародному праві⁶³⁸. Після прийняття (затвердження, схвалення) доповіді групи експертів Органом по вирішенню спорів рекомендації, що містилися в доповіді, стають рекомендаціями Органу⁶³⁹.

Виконання рішень ОВС СОТ є найважливішим етапом, оскільки саме від його успішного проходження залежить ефективність та результативність усієї системи вирішення спорів. Рішення груп

---

⁶³⁵ Wagner M. Panel: Dispute Settlement System of the World Trade Organization (WTO). Max Planck Encyclopedia of International Procedural Law, 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/342732929_Panel_Dispute_Settlement_System_of_the_World_Trade_Organization_WTO

⁶³⁶ Bacchus J., Lester S. The Rule of Precedent and the Role of the Appellate Body. *Journal of world trade*. Vol. 54. Issue 2. P. 183 – 197.

⁶³⁷ Hoekman B. M., Mavroidis P. C. To AB or Not to AB? Dispute Settlement in WTO Reform. *Journal of international economic law*. 2020. Vol. 23. Issue 3. P. 1 – 20.

⁶³⁸ Малянова А. Н. Становление и развитие права Всемирной торговой организации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2008. 24 с.

⁶³⁹ Шумілов В. М. Вирішення спорів у Світовій організації торгівлі (СОТ). URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/15684/122-132.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

експертів можуть бути виконані трьома шляхами: приведення у відповідність; компенсація; припинення дії поступок⁶⁴⁰. При цьому надзвичайно важливо підкреслити, що за логікою DSU ці шляхи не альтернативні, а формують собою послідовність шляхів виконання, кожен наступний передбачає посилення тиску на країну – відповідача.

По-перше, сторона, яка порушила зобов'язання повинна негайно привести їх у відповідність з рекомендаціями групи експертів чи апеляційного органу. Якщо сторона не може негайно виконати ці рекомендації, то ОВС СОТ може на її запит надати розумний період для виконання рішення.

По-друге, якщо сторона, що порушила зобов'язання, не виконує рекомендації в розумний період, сторона, що розпочала процедуру вирішення спору, може вимагати компенсації. Зрозуміло, що і країна, що порушила зобов'язання, може сама запропонувати відповідну компенсацію щодо предмету суперечки.

По-третє, коли сторона не виконує рекомендації і не надає компенсації, то сторона, що постраждала, може зробити запит в ОВС для отримання повноважень на припинення дії поступок чи інших зобов'язань згідно Угод СОТ. Це означає, що якщо певна сторона порушила зобов'язання по ГАТТ, то інша сторона може отримати повноваження від ОВС на збільшення тарифів на продукцію, яка імпортується з країни-порушниці (на рівень, що відповідає завданій шкоді)⁶⁴¹.

Варто підкреслити, що правом СОТ передбачена саме чітка послідовність можливих етапів виконання рішення ОВС. Це особливо важливо з огляду на те, що існують припущення про певний набір можливостей, легально закріплене право вибору стороною-порушником варіанту поведінки у випадку програшу спору. Це досить поширена точка зору, однак вона не може бути прийнята як цілком правильна.

Широку популярність здобула дискусія про існування вибору у держав після рішення ОВС і правомірності подібного вибору. Так, досить поширеною є думка, добре представлена у працях Дж. Белло. Відповідно до основних ідей ученої, у держави, чії заходи визнані не

---

⁶⁴⁰ Духневич А. В. Механізм врегулювання суперечок в рамках СОТ. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Право»*. 2011. Вип. 15. С. 106 – 109

⁶⁴¹ Духневич А. В. Механізм врегулювання суперечок в рамках СОТ. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Право»*. 2011. Вип. 15. С. 106 – 109

відповідними праву СОТ, є цілий набір опцій для подальших дій⁶⁴². Звичайно, серед цих опцій найкращим є виконання рішення ОВС. Але при цьому держава може спробувати зберегти оскаржений захід, обговоривши з державою-позивачем питання про компенсацію (тобто фактично відкупитися), або взагалі відмовитися щось міняти. Тоді така держава повинна бути готовою до того, що проти неї будуть застосовані санкції. Прихильники цього підходу виступають за те, щоб тлумачити відповідні положення DSU саме як такі, що дозволяють державам зробити альтернативний вибір, якщо внутрішня політика чи динамічні економічні обставини змушують зробити це. У такому випадку держави-члени СОТ мають право реалізувати свої суверенні права і вжити заходів, що йдуть урозріз із угодою СОТ, за умови, що ця держава якимось компенсує збитки своїх торгових партнерів або піддається зустрічним санкціям⁶⁴³.

Поширення такого підходу зумовлене тим, що у тексті DSU про врегулювання суперечок не говориться прямо про обов'язковий характер рішень ОВС СОТ, хоча положення статей 3 (п. 7), 21 (п. 1), 22 (п. 1) і 26 (п. 1) закріплюють бажаність виконання рекомендацій. У літературі з цього приводу немає єдиної думки. У деяких випадках члени СОТ можуть порахувати більш вигідним не виконувати свої зобов'язання за угодою і замість цього сплатити відшкодування шкоди. Виникла навіть ідея про те, що Угоди СОТ – це незавершені контракти, тому члену СОТ має бути надано право вибору не виконувати зобов'язання за угодами СОТ або за рекомендаціями ОВС, і «відшкодувати збиток» у формі компенсації або припинення контракту чи іншого зобов'язання. Однак інші фахівці заперечують проти такого підходу. Наприклад, Дж. Джексон на основі тлумачення тексту DSU показав, що такі аналогії з цивільним правом недоречні. Справді, укладачі угод СОТ передбачили саме «рекомендації» як засіб завершення суперечки і не пропонували інших варіантів⁶⁴⁴. Однак деякі учені наполягають на тому, що потрібно більш однозначно закріпити у

⁶⁴² Bello J. The WTO Dispute Settlement Understanding: Less Is More. *American Journal of International Law*. 1996. Vol. 90. P. 416 – 417.

⁶⁴³ Исполинов А. С. К 20-летию ВТО: критический взгляд на практику Органа по разрешению споров. *Торговая политика*. 2015. № 1/1. С. 10 – 30.

⁶⁴⁴ Малянова А. Н. Становление и развитие права Всемирной торговой организации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2008. 24 с.

тексті DSU норму, яка б чітко зафіксувала обов'язковість виконання відповідачем рекомендацій третейських груп та Апеляційного органу⁶⁴⁵.

Якщо рекомендації не виконуються, то актуалізується наступна правова можливість задовольнити інтереси постраждалої країни, а саме – виплатити компенсацію. У DSU йдеться, що до компенсації сторони вдаються лише тоді, коли оскаржені внутрішні заходи неможливо скасувати або змінити негайно, і компенсація повинна розглядатися як тимчасовий захід до повного виконання рішення ОВС. Причому передбачалося, що подібна компенсація повинна бути у формі тарифних чи інших поступок державі-заявнику. Однак у реальності практика (правда, поки вкрай нечисленна) пішла по шляху фінансової компенсації. Прикладом є компенсація у вигляді щорічної виплати 147,3 млн дол., сплачена в рамках угоди між США і Бразилією після програного американцями спору у справі *США – Субсидії на бавовну*⁶⁴⁶. Варто зазначити, що виплата компенсації не супроводжувалася скасуванням оскарженого заходу. Ця обставина дає підстави для твердження, що держава, яка програла, таким чином заплатила свого роду відступні⁶⁴⁷.

У доктрині робиться висновок про те, що нерозвиненість (через добровільний характер) у СОТ практики надання компенсації є основною проблемою, пов'язаною з її застосуванням. Оскільки компенсація у СОТ, як правило, надається у формі додаткових торговельних поступок, вона не покращує становище «постраждалих» галузей економіки скаржника. Вона також не забезпечує відшкодування збитків у повній мірі, оскільки є перспективно направленою, тобто покриває лише ті збитки, які спричинені неможливістю негайного виконання відповідачем рішення по справі. Існують також проблеми з методикою визначення її розміру⁶⁴⁸.

---

⁶⁴⁵ Пода Т. О. Проблеми функціонування та напрямки реформ системи врегулювання міждержавних суперечок СОТ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.11. Київ, 2008. 24 с.

⁶⁴⁶ United States – Subsidies on Upland Cotton. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds267_e.htm

⁶⁴⁷ Исполинов А. С. К 20-летию ВТО: критический взгляд на практику Органа по разрешению споров. *Торговая политика*. 2015. № 1/1. С. 10 – 30.

⁶⁴⁸ Пода Т. О. Проблеми функціонування та напрямки реформ системи врегулювання міждержавних суперечок СОТ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.11. Київ, 2008. 24 с.

Компенсація як спосіб тимчасового виконання рішення ОВС СОТ має особливий характер, а саме: вона передбачає досягнення консенсусу між сторонами. Досягти такого компромісного рішення щодо розмірів, умов та інших особливостей компенсації не завжди вдається. У такому випадку вмикається наступний тимчасовий механізм виконання рішення ОВС СОТ, а саме репресалії.

Якщо між сторонами не досягнуто угоду про компенсацію протягом 20 днів з моменту закінчення розумного періоду часу для виконання звіту ОВС, будь-яка сторона, яка вдалася до процедур врегулювання суперечок, може попросити ОВС дати дозвіл на призупинення застосування до члена, якого це стосується, поступок або інших зобов'язань за охопленими угодами (п. 2 ст. 22 DSU). При цьому повинні бути дотримані наступні правила: а) сторона, яка подала скаргу, в першу чергу повинна вимагати припинення поступок та інших зобов'язань (*suspend concessions or other obligations*) щодо тих секторів, в яких було виявлено порушення або зменшення переваг; б) якщо, на думку сторони, що подала скаргу, припинення поступок та інших зобов'язань у тих же секторах є неможливим, вона може вимагати припинення поступок щодо інших секторів за тією же угодою; в) якщо, на думку сторони, що подала скаргу, припинення поступок або інших зобов'язань в інших секторах в рамках тієї ж угоди є неможливим або неефективним, а обставини досить серйозні, вона може вимагати припинення поступок або інших зобов'язань у рамках іншої охопленої угоди⁶⁴⁹.

При цьому відповідні заходи в СВС СОТ можуть бути прийняті при дотриманні трьох кумулятивних процесуальних умов: визнання ОВС СОТ порушення відповідачем норми СОТ; сплив розумного періоду часу для усунення порушення; дозвіл ОВС СОТ на введення відповідного заходу⁶⁵⁰.

Заходи третього механізму виконання рішення ОВС СОТ – заходи у режимі репресалій – фактично є тим єдиним способом примусу

---

⁶⁴⁹ Попов М. С. Право на применение санитарных и фитосанитарных мер государствами-членами ВТО и последствия их применения. *Здравоохранение Российской Федерации*. 2013. № 4. С. 38 – 40.

⁶⁵⁰ Старшинова О. С. Применение ответных мер в системе разрешения споров всемирной торговой организации: автореф. дисс. .. канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2019. 23 с.

держави-порушника до виконання рішень та рекомендацій ОВС СОТ, який формує ступінь ефективності всієї системи. Можливість постраждалої держави запровадити заходи у відповідь, навіть не будучи реалізованою на практиці, дозволяє примусити державу до виконання її зобов'язань⁶⁵¹. Історія застосування таких заходів у рамках організації показує, що в переважній більшості випадків мова йде про застосування державою-заявником підвищених (до 100 %) мит на товари, імпортовані з країни-порушника. Так, після відмови ЄС скасувати свою заборону на імпорт м'яса, вирощеного з використанням гормонів росту, США і Канада ввели підвищені мита на різні товари з ЄС, включаючи сирий трюфель, сир Рокфор, шоколад, соки, джеми. Ще більший список товарів був використаний США у справі про банани – він включав лазневі приналежності, гаманці і ручні сумки, картон та вироби з нього, постільну білизну, акумуляторні батареї та машини для приготування кави⁶⁵².

Надзвичайно важливо, щоб держава-заявник прийняла виконання рекомендацій ОВС СОТ з боку держави-порушника як належне виконання. Добре ілюструє цей практичний аспект справа *Росія – заходи щодо імпорту свинини і продуктів зі свинини з ЄС*⁶⁵³. Росія виконала рішення і рекомендації групи експертів і Апеляційного органу, про що повідомила ОВС СОТ і ЄС. Однак постраждала сторона – ЄС не згоден з тим, що Росія привела захід у відповідність з нормами угод СОТ, і зажадав дозвіл на введення репресалій: заявив про намір призупинити поступки в рамках ГАТТ, Угоди про сільське господарство, Угоди про застосування СФЗ у розмірі 1,39 мільярдів євро⁶⁵⁴. Відповідно до правил DSU у випадках, коли немає згоди

---

⁶⁵¹ Старшинова О. С. Применение ответных мер в системе разрешения споров всемирной торговой организации: автореф. дисс. .. канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2019. 23 с.

⁶⁵² Исполинов А. С. К 20-летию ВТО: критический взгляд на практику Органа по разрешению споров. *Торговая политика*. 2015. № 1/1. С. 10 – 30.

⁶⁵³ Russian Federation – Measures on the Importation of Live Pigs, Pork and Other Pig Products from the European Union. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds475_e.htm

⁶⁵⁴ Старшинова О. С. Применение ответных мер в системе разрешения споров всемирной торговой организации: автореф. дисс. .. канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2019. 23 с.

щодо відповідності заходів, які вживаються для втілення рекомендацій, такий спір вирішується за процедурами вирішення спорів, зокрема, у випадках, коли це можливо, створюється початкова група експертів. Крім того, Росія ініціювала арбітражний розгляд, оскільки у неї були сумніви щодо еквівалентності тих репресалій, що запропоновані ЄС.

З метою забезпечення еквівалентності, вирішального значення набуває спосіб визначення розміру шкоди, заподіяної як оскарженим заходом, так і репресаліями у відповідь. Розмір збитку може визначатися, по-перше, з урахуванням впливу заходів виключно на торгівлю між сторонами, по-друге, з урахуванням упущеної вигоди позивача у зв'язку із введеною відповідачем мірою, по-третє, з урахуванням впливу заходів на порушену галузь промисловості позивача в цілому. Спосіб визначення розміру збитку від призупинення позивачем поступок повинен бути таким же, як спосіб визначення розміру збитку від анулювання і скорочення вигод у зв'язку з введеним відповідачем заходом. В іншому випадку неможливо оцінити еквівалентність заходів. Особливо варто наголосити на тому, що не вимагається ідентичності призупинених поступок порушеним зобов'язанням – необхідною визнається тільки ідентичність способів визначення розміру збитку⁶⁵⁵.

Механізм виконання рекомендацій ОВС СОТ сконструйований таким чином, що період порушення права СОТ може тривати невизначено довго, поки держава правопорушник готова терпіти санкції⁶⁵⁶. Це деякою мірою підриває віру в силу СВС СОТ. Негативно впливає також відсутність усталеної практики застосування компенсації і заходів у відповідь на стадії виконавчого провадження, а також схильність окремих держав до зловживання процесуальними і позапроцесуальними правами (необмеженість продовження розумного терміну виконання рекомендацій, встановлення в рамках внутрішнього законодавства бар'єрів для

---

⁶⁵⁵ Старшинова О. С. Применение ответных мер в системе разрешения споров всемирной торговой организации: автореф. дисс. .. канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2019. 23 с.

⁶⁵⁶ Шумілов В. М. Вирішення спорів у Світовій організації торгівлі (СОТ). URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/15684/122-132.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

виконання рекомендацій і т. д.), що в цілому деформує уявлення про ефективність способів вирішення спорів у рамках СОТ⁶⁵⁷.

Як слідує із проведеного аналізу процедурних аспектів вирішення суперечок у рамках СОТ, на СВС не покладається каральної функції. Це фактично означає, що держава, застосовуючи певні СФЗ, ризикує сумою витрат на процес. Якщо вона відмінить ті СФЗ, які будуть визнані порушенням права СОТ, то не матиме інших проблем чи додаткових збитків. При цьому за період дії певних СФЗ протекціоністського напрямку такі заходи, як правило, встигають здійснити необхідний очікуваний ефект.

Арбітраж. Механізм вирішення спорів у СОТ можна поділити на дві категорії: а) основний порядок врегулювання суперечок за допомогою консультацій, груп експертів та Апеляційного органу; б) додаткові важелі врегулювання суперечок: «добрі послуги», посередництво і процедури примирення, а також можливість використання арбітражу⁶⁵⁸.

У ст. 25 DSU передбачено, що арбітраж використовується сторонами спору за взаємною згодою, і в цьому випадку вони спільно визначають та узгоджують робочі процедури та погоджуються визнати рішення арбітражу. Арбітражні рішення мають повною мірою відповідати охопленим Угодам. Угода сторін про арбітраж і рішення арбітражу повинні бути доведені до відома ОВС і членів СОТ. Після винесення арбітражного рішення воно є обов'язковим для зацікавлених сторін (ст. 25.3), і у них немає можливості заперечувати проти нього.

Роль та значення арбітражу значно посилюються на тлі кризи Апеляційного органу СОТ. Під егідою Центру торговельно-економічної інтеграції (СТЕІ) декілька вчених з провідного юридичного товариства у Женеві розробили пропозицію, яка надає тимчасову альтернативу Апеляційному органу СОТ. Робочий документ був представлений у листопаді 2017 року в Вищому

---

⁶⁵⁷ Зайцева Л. И. Права государств в процессе разрешения споров во Всемирной торговой организации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00. 10. Москва, 2017. 31 с.

⁶⁵⁸ Трунк-Федорова М. П. Механизм разрешения споров в рамках всемирной торговой организации и контроль за исполнением решений в этой области: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Санкт-Петербург, 2004. 24 с.

інституті міжнародних досліджень та досліджень розвитку в Женеві. Суть цього робочого документу («Пропозиції СТЕІ») полягає у тому, що арбітражне провадження згідно зі статтею 25 DSU може бути побудоване таким чином, щоб повторювати функції та процедури Апеляційного органу. Автори стверджують, що це може слугувати ефективною альтернативою, принаймні тимчасово, та забезпечувати форму апеляційного перегляду⁶⁵⁹.

Зокрема, у зв'язку із необхідністю подолати блокування СВС СОТ частина членів СОТ, а саме Австралія, Бразилія, Гватемала, Гонконг, Ісландія, Канада, Китай, Колумбія, Коста-Ріка, Мексика, Нова Зеландія, Норвегія, Пакистан, Сінгапур, Україна, Уругвай, Чилі та Швейцарія підтримали ініціативу ЄС, приєднавшись до домовленості про багатосторонній тимчасовий апеляційний арбітраж у порядку ст. 25 DSU (Multi-party interim appeal arbitration arrangement pursuant to article 25 of the DSU). Розроблені Європейським Союзом правила та процедури максимально наближені до тих, що застосовуються Апеляційним органом СОТ, а сам розгляд планується проводити за участі трибуналу, що складається з трьох арбітрів, які обираються генеральним директором із числа колишніх членів Апеляційного органу⁶⁶⁰. Сильною та водночас слабкою стороною арбітражу є його медіативний характер. По-перше, його добровільність та взаємне узгодження процедур надають можливість сторонам побудувати максимально зручний механізм вирішення їхнього спору. Однак, по-друге, надані можливості становлять потенційну загрозу затягування процесу. Це особливо актуалізується у світлі набуття арбітражем у певних випадках нового значення квазіапеляційного органу.

У зарубіжній доктрині досить обережно оцінюють нову роль арбітражу за умов відсутності Апеляційного органу. Наприклад, Лукас Флоріан Іннерербнер, доходить висновку про те, що хоча

---

⁶⁵⁹ Andersen S., Friedbacher T., Lau C., Lockhart N., Remy J. Y., Sandford I. Using Arbitration under Article 25 of the DSU to Ensure the Availability of Appeals. *STEI Working Paper*. 2017. № 2017-17.

⁶⁶⁰ Омельченко О., Осмоловська О. Світова організація торгівлі переживає найскладнішу кризу за час свого існування. *Юридична газета*. 2020. № 16 (722). URL: <https://yur-gazeta.com/interview/svitova-organizaciya-torgivli-perezshivae-nayskladnishu-krizu-za-chas-svogo-isnuvannya.html>

арбітраж, безсумнівно, може виглядати привабливо, однак він представляє проблеми на практиці, які можуть послабити механізм врегулювання суперечок СОТ, замість того, щоб посилити його в довгостроковій перспективі⁶⁶¹. Сяолін Лі, зокрема, попереджає про фрагментацію судової практики СОТ як основний ризик довгострокового застосування апеляційного арбітражу. Учений наполягає на необхідності відновлення Апеляційного органу⁶⁶². Башар Х. Малкаві висловлюється ще більш критично, вважаючи, що хоча теоретично арбітраж за ст. 25 DSU представляється життєздатною альтернативною минулій практиці, однак багаторічний досвід та знання, розроблені в рамках звичайного механізму врегулювання суперечок СОТ, перешкоджатимуть використанню такої альтернативи⁶⁶³.

Проаналізувавши особливості процедури розгляду та вирішення спорів у рамках СВС СОТ – їх традиційні та новітні специфічні прояви, можна дійти висновку про існування кількох досить чітко окреслених трендових напрямів розвитку цієї системи. Так, у сучасному розвитку СВС СОТ простежуються певні *тенденції*, які безпосередньо відображаються на особливостях застосування СФЗ Україною та іншими державами – членами СОТ. Важливо розуміти характер таких тенденцій та їх стратегічних вплив на відносини застосування СФЗ. Це безпосередньо детермінує специфіку подальшого формування вітчизняного законодавства та практики у цій сфері.

1. *Криза еволюції СВС СОТ*: ця тенденція проявляється у трьох найбільш характерних явищах: а) двадцятирічній переговорній кризі щодо удосконалення правил вирішення спорів у рамках СОТ;

---

⁶⁶¹ Innerebner L. F., Singla T. The Appellate Body Deadlock at the WTO: Identifying Solutions Within the DSU and beyond. *Diritto Del Commercio Internazionale*. 2019. № 1

⁶⁶² Li Xiaoling. DSU Article 25 Appeal Arbitration: A Viable Interim Alternative to the WTO Appellate Body? *Global trade and customs journal*. 2020. V. 15. Issue 10. P. 461 – 478.

⁶⁶³ Malkawi B. H. Can Article 25 Arbitration Serve as a Temporary Alternative to WTO Dispute Settlement Process? URL: https://www.academia.edu/38009683/Can_Article_25_Arbitration_Serve_as_a_Temporary_Alternative_to_WTO_Dispute_Settlement_Process

- б) зниженні авторитетності СВС СОТ на тлі посилення регіоналізації;
- в) блокуванні апеляційного оскарження.

Перша складова кризи полягає у тому, що члени СОТ, прагнучи змінити та удосконалити DSU, не можуть дійти згоди щодо цих питань вже протягом двадцяти років. Звичайно, ще стало цілком закономірним наслідком супутньої кризи Доха-раунду. Однак з метою прискорення процесу реформування СВС СОТ було вирішено не прив'язувати ці переговори із долею основного мандату провального Доха-раунду. Однак це не врятувало ситуацію, і переговорна криза розвинулася і тут. З самого початку переговорного процесу, який почався в листопаді 2001 року, учасники переговорів зіткнулися з труднощами, які, за оцінками голови комісії Колі Сека, проявилися в такий спосіб: а) низькі очікування членів організації щодо шансів на успішне завершення переговорів щодо поліпшення механізму вирішення спорів СОТ; б) прагнення налагодити зв'язки між непов'язаними питаннями і обмежене бажання до пошуку компромісів для якнайшвидшого завершення переговорів; в) тривала відсутність результатів на переговорах призвела до нестачі впевненості у переговорної групи в її здатності успішно завершити переговори; г) відсутність стратегічного узгодження позицій між учасниками переговорів (різні точки зору на те, які питання продовжують залишатися актуальними, які менш актуальні і які нові питання варто розглянути), що вплинуло на рівень участі ряду членів СОТ у переговорному процесі; д) зміна динаміки переговорного процесу⁶⁶⁴.

У період з листопада 2016 року по 2019 рік було проведено 47 засідань Спеціальної сесії ОВС, на яких учасники переговорів концентрувалися на тих питаннях, які представляли потенційну можливість для зближення або високого рівня зрілості, з точки зору проєкту юридичного тексту або концептуального обговорення. На переговорах розглядалися дванадцять питань: 1) повідомлення про взаємоузгоджені рішення; 2) права третіх сторін; 3) захист строго

---

⁶⁶⁴ Шпильковская Н. Переговоры по улучшению Договоренности о разрешении споров достигли критического рубежа. URL: <https://wto.ru/our-blog/peregovory-po-uluchsheniyu-dogovorennosti-o-razreshenii-sporov-dostigli-kriticheskogo-rubezha/>

конфіденційної інформації; 4) послідовність застосування статей 21.5 і 22.2 DSU; 5) ситуація після дозволеного застосування відповідного заходу; 6) прозорість і документи, представлені «друзями суду», наприклад неурядовими або приватними організаціями; 7) процедурні терміни; 8) процедура повернення Апеляційним органом питання на повторний розгляд первісної групи експертів; 9) формування складу групи експертів; 10) ефективне виконання рішень та рекомендацій ОВС; 11) інтереси країн, що розвиваються; 12) гнучкість і контроль з боку членів СОТ і додаткові вказівки для судових органів СОТ⁶⁶⁵.

Існує думка, що кризові явища сучасної СВС викликані, зокрема, значним зміцненням положень судових органів у рамках СОТ. При цьому укріплення становища органів врегулювання суперечок у рамках СОТ, щонайменше, частково зумовлене майже повною відсутністю законодавчих дій⁶⁶⁶. Цей провал у розподілі влади в рамках СОТ, безперечно, суттєво сприяв нинішньому глухому куту. У той час як «коронна коштовність» СОТ – система врегулювання суперечок світить яскраво, інші стовпи в рамках СОТ не були повністю функціональними⁶⁶⁷. Це означає, що відносно мізерні результати законодавчої влади та потужне судочинство (частково тому, що члени СОТ широко використовували процес врегулювання суперечок в рамках СОТ) є свідченням дисбалансу між цими двома опорами СОТ⁶⁶⁸.

---

⁶⁶⁵ Шпильковская Н. Переговоры по улучшению Договоренности о разрешении споров достигли критического рубежа. URL: <https://wto.ru/our-blog/peregovory-po-uluchsheniyu-dogovorennosti-o-razreshenii-sporov-dostigli-kriticheskogo-rubezha/>

⁶⁶⁶ See in this sense remarks by the WTO AB Chair Ujal Singh in 2018 on the occasion of the release of the 2017 AB Report. World Trade Organization (2018) “Unprecedented challenges” confront Appellate Body, chair warns. URL: https://www.wto.org/english/news_e/news18_e/ab_22jun18_e.htm. Accessed 5 Mar 2019.

⁶⁶⁷ Wagner M. The impending demise of the WTO Appellate Body: from centrepiece to historical relic? *Faculty of Law, Humanities and the Arts*. 2019. URL: <https://ro.uow.edu.au/lhapapers/4020>

⁶⁶⁸ Wagner M. The impending demise of the WTO Appellate Body: from centrepiece to historical relic? *Faculty of Law, Humanities and the Arts*. 2019. URL: <https://ro.uow.edu.au/lhapapers/4020>

Друге явище, яке характеризує тенденцію кризи еволюції СВС СОТ, – це посилення регіоналізації, що тягне ослаблення впливу СВС СОТ. Підписання безлічі двосторонніх угод, зі своїми власними механізмами вирішення конфліктів, неминуче ослабить механізм врегулювання суперечок СОТ, ще більше підриваючи глобальний багатосторонній торговельний режим⁶⁶⁹.

У доктрині поширеною є думка про те, що СВС у рамках СОТ у наш час є найбільш вдалою серед усіх чинних регіональних судових інститутів та оптимально задовольняє потреби вирішення міждержавних торгових спорів. Однак з огляду на широке поширення регіональних торгових угод і властивих їм правових механізмів врегулювання суперечок, а також беручи до уваги той факт, що регіональні торгові угоди діють відповідно до ст. XXIV ГАТТ і включають в себе більшу частину норм права СОТ, істотно зростає ймовірність появи безлічі конфліктних ситуацій як у сфері різного тлумачення однакових правових норм, так і в сфері вибору юрисдикцій. Конфлікт юрисдикції може мати місце в тому випадку, коли спір може бути розглянутий повністю або частково в двох і більше судах або трибуналах, у той час як конфлікт між нормами права може виникати за наявності двох і більше правових норм, які відрізняються по суті, але регулюють ідентичні або аналогічні відносини, і застосування яких може привести до протилежних рішень⁶⁷⁰.

З огляду на те, що еволюція СВС СОТ демонструє кризові явища, дуже невпевнено виглядають попередні прогнози деяких учених щодо майбутнього розвитку ОВС у повноцінний міжнародний торговий суд зі своїми розробленими процедурами. Навпаки, регіоналізація торговельних домовленостей фрагментує СВС СОТ.

2. *Тенденція до політизації*: DSU чітко віддає перевагу політичному, а не юридичному врегулюванню суперечок (див. Статті

---

⁶⁶⁹ Татаренко Н. О. Реалізація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у контексті торговельних воєн. *Стратегічна панорама*. 2016. № 1. С. 40 – 50.

⁶⁷⁰ The International Law Commission: Report of the Study Group of the International Law Commission on Fragmentation of International Law. Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law. 23–25, U.N. Doc. A/CN.4/L.682. – 2006.

3.4, 3.7 та 21.1 DSU)⁶⁷¹. І взагалі, СОТ ніколи не була позбавлена політичної складової, однак наразі виразно проглядається тенденція до домінування політичних питань замість економічних. Такий дисбаланс проявляється, зокрема, в інституційній кризі СОТ як організації, що є втіленням світового торговельного порядку. Така криза спровокована прагненням найбільш потужних її членів використовувати потенціал організації для вирішення питань суто політичних. Яскравим прикладом можна вказати втягнення СОТ у торгову війну між США та Китаєм. Така практика розбалансовує світову торгову систему та підриває її авторитет та значення. На тлі провалу Доха-раунду, кризи у переговорах по удосконаленню DSU, блокування Апеляційного органу система вирішення спорів зазнає значних втрат та переживає глибоку екзистенційну кризу. Використання СВС СОТ для суто політичних цілей (наприклад, стримування Китаю як потужного зовнішньоекономічного конкурента) не виводить цю систему з кризових явищ, а навпаки – посилює їх.

Розгляд спору в рамках СВС СОТ дозволяє уникнути згубних наслідків невирішених торгових конфліктів і згладити політичний дисбаланс між учасниками. У XXI столітті ми спостерігаємо трансформацію характеру міжнародних конфліктів, коли основними засобами тиску на позицію іншої держави є не військові, а економічні заходи. Практика односторонніх санкцій, зростання протекціоністських настроїв і зростання економічної напруженості між США і Китаєм – все це робить механізм вирішення спорів у СОТ необхідною платформою для економічного співробітництва і запобігання торгових воєн. Крім того, це визначає характер суперечок у СОТ і є показником того, що жоден міжнародний торговий спір не може бути повністю позбавлений політичних аспектів⁶⁷².

Тенденція до політизації СВС СОТ проявляється у кількох найбільш характерних явищах:

---

⁶⁷¹ Wagner M. Panel: Dispute Settlement System of the World Trade Organization (WTO). Max Planck Encyclopedia of International Procedural Law, 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/342732929_Panel_Dispute_Settlement_System_of_the_World_Trade_Organization_WTO

⁶⁷² Хасанова Л. А. Взаимоприемлемые решения в механизме разрешения споров ВТО: теория и практика: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Казань, 2019. 26 с.

a) перехід від юстиціалізації до політизації: механізм вирішення спорів у СОТ є механізмом *sui generis*, який поєднує в собі судові і погоджувальні заходи до врегулювання міжнародних торгових суперечок між сторонами⁶⁷³. Характерною тенденцією розвитку СВС СОТ, яку вона демонструвала до блокування Апеляційного органу, буда еволюція в рамках нормо-орієнтованої моделі на противагу дипломатично-орієнтованій⁶⁷⁴. Проте для нормального функціонування організації перешкодою може стати як «політизація», так і «юстиціалізація» СОТ. Підтвердженням існування тенденції посилення судового компоненту СВС СОТ стало здійснення Апеляційним органом повноважень, які прямо не присвоєні йому установчими документами, зокрема, коли такий орган за власною ініціативою удосконалював доповіді групи експертів. Таке розширення повноважень щодо апеляції викликало побоювання «юстиціалізації» СОТ, і це явище стало предметом обговорення на Генеральній раді серед членів СОТ. Небезпека ситуації полягає у тому, що судова система організації прагне підміняти своїми повноваженнями повноваження політичних органів⁶⁷⁵. У зарубіжній літературі все частіше стали лунати думки про те, що легалістичний підхід до системи СОТ не виправдав покладених на нього сподівань, пов'язаних зі збільшенням передбачуваності і справедливості. Апеляційний орган, діючи за цією теорією, перевищив свою роль та функції. Намагаючись створити юридичну впевненість, рішення Апеляційного органу постійно додавали зобов'язання або зменшували права, що заборонено DSU⁶⁷⁶.

---

⁶⁷³ Хасанова Л. А. Взаимоприемлемые решения в механизме разрешения споров ВТО: теория и практика: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Казань, 2019. 26 с.

⁶⁷⁴ Пода Т. О. Проблеми функціонування та напрямки реформ системи врегулювання міждержавних суперечок СОТ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.11. Київ, 2008. 24 с.

⁶⁷⁵ Малянова А. Н. Становление и развитие права Всемирной торговой организации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2008. 24 с.

⁶⁷⁶ Nolan K. A Crumbling WTO at the Hands of the Appellate Body – How Appellate Body Overreach is Undermining the WTO System. 2016. URL: https://www.academia.edu/35759803/A_Crumbling_WTO_at_the_Hands_of_the_Appellate_Body_How_Appellate_Body_Overreach_is_Undermining_the_WTO_System

Незважаючи на критику з боку багатьох дослідників, які хотіли би бачити посилення саме судової складової ОВС, варто наголосити, що баланс між судовою і дипломатичною домінантами в ОВС надає самій системі необхідну гнучкість і стійкість⁶⁷⁷.

З іншого боку, блокування Апеляційного органу з 2017 року завдало серйозний удар саме по судовому началу СВС СОТ. Це змушує країни шукати можливі шляхи альтернативного, дипломатичного врегулювання. Саме існування двох складників СВС – юстиціального та дипломатичного – дозволяє системі витримати ті виклики, які вона наразі переживає;

б) *перехід від прецедентності до варіативності у рішеннях ОВС СОТ*: проблема прецедентної сили рішень ОВС СОТ чим далі, тим більше загострюється, зокрема через посилення непередбачуваності рішень. Питання прецеденту виникало та виникає регулярно, однак у справі *Індія – захист патентів* група експертів дійшла висновку про те, що експерти не пов'язані попередніми доповідями, навіть якщо розглядають те ж саме питання, яке вже вирішене в попередніх доповідях⁶⁷⁸. Основна проблема цього принципового підходу полягає у тому, що варіативність рішень ОВС СОТ значно заполітизована. Саме це спонукає дослідників стверджувати про необхідність надання рішенням ОВС СОТ сили прецеденту – він є своєрідним запобіжником виникнення «подвійних стандартів» при розгляді спорів. Стосовно справ, які стосуються СФЗ, це особливо важливо, оскільки вони торкаються таких чутливих питань як охорона життя та здоров'я людей, тварин та рослин, аграрного протекціонізму тощо. З іншого боку, саме сфера застосування СФЗ є, напевно, найбільш динамічною з огляду на активний розвиток науки, техніки, впровадження інновацій. Існує ризик того, що судовий консерватизм, втілений у прецедентності рішень, не відповідатиме динамічності суспільних відносин, а значить головні функції СВС СОТ не виконуватимуться.

3. *Зростання ролі наукового підходу*: значення науково обґрунтованого підходу як критерію для прийняття рішень в ОВС

---

⁶⁷⁷ Исполинов А. С. К 20-летию ВТО: критический взгляд на практику Органа по разрешению споров. *Торговая политика*. 2015. № 1/1. С. 10 – 30.

⁶⁷⁸ Малянова А. Н. Становление и развитие права Всемирной торговой организации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2008. 24 с.

СОТ зростає. Він є вирішальним у світлі зростаючих вимог до безпеки харчових продуктів. Саме спираючись на науковий підхід, групи експертів і Апеляційний орган визначають, чи є той чи інший захід належним здійсненням суверенних прав держави або він представляє собою приховане обмеження торгівлі⁶⁷⁹. Майже усі справи щодо застосування СФЗ вимагають особливої фаховості та наукової обізнаності. Особливістю розгляду та вирішення таких спорів потрібно визнати той факт, що група експертів здатна оцінити лише правові аспекти проблеми – фактичну сторону спірних відносин вона має оцінювати опосередковано: за допомогою залучення наукових консультантів. Характерно, що аналіз практики СВС СОТ демонструє подальше ускладнення спорів щодо застосування СФЗ – і таке ускладнення відбувається здебільшого у зв'язку із появою нових наукових даних, відкриттям нових ризиків, що стають основою для нових СФЗ. Відбувається по суті щоденний науковий наступ на свободу міжнародної торгівлі під егідою наукових досліджень. Це спричиняє посилення захисних механізмів, втілених у праві СОТ. Передусім це проявляється у високих вимогах щодо наукового обґрунтування. Важливим та досить демонстративним є те, що при вирішенні ключових спорів у сфері СФЗ групи експертів і Апеляційний орган вказали на те, що держави-відповідачі не змогли задовольнити вимогам оцінки ризику і наукового обґрунтування⁶⁸⁰.

При цьому важливо усвідомлювати, що інструменти та прийоми, які використовуються для більш глибокого розуміння певного явища, самі піддаються змінам. Ця зміна, в свою чергу, може дати інше розуміння, або тому, що результати є більш доопрацьованими, або взагалі дають різні висновки. Важливо, що не існує єдиного «наукового методу», якого можна було б використовувати формалізовано, і жодного, який би гарантував додаткові уявлення⁶⁸¹.

---

⁶⁷⁹ Чуйко Н. А. Международно-правовое регулирование безопасности пищевых продуктов в рамках всемирной торговой организации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2015. 28 с.

⁶⁸⁰ Чуйко Н. А. Международно-правовое регулирование безопасности пищевых продуктов в рамках всемирной торговой организации: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2015. 28 с.

⁶⁸¹ Wagner M. Law talk v. Science talk: the languages of law and science in WTO proceedings. *Fordham International Law Journal*. 2011. Vol. 35. P. 151 – 200.

Для того, щоб наука виконувала свої функції при вирішенні торгових спорів, вона в ідеалі має бути нейтральною до політики. Фактично, посилення наукового підходу протистоїть політизації СВС СОТ. Ці тенденції не є взаємовиключними – вони стримують критичні прояви одна одної. Наукові дані дають чіткі відповіді надзвичайно рідко. Їх роль потрібно розуміти як спробу визначити ймовірність шкоди за сукупністю заздалегідь визначених умов. Більше того, і що найважливіше, наука не розглядає питання прийнятності ризику, який може існувати⁶⁸².

У той же час саме у сфері застосування СФЗ концентруються як правові, так і наукові методи вирішення спорів. Як влучно відмічається у зарубіжній судовій практиці, існують важливі відмінності між пошуком істини в залі суду та пошуком істини в лабораторії: наукові висновки підлягають постійному перегляду, у той час як закон повинен врегулювати суперечки остаточно і швидко. Судове провадження – і це особливо актуально у випадку СОТ – характеризується часовими обмеженнями, які підкреслюють вирішення конфлікту в межах розумного періоду. Більше того, юридичні рішення вважаються остаточною – принаймні, коли всі варіанти оскарження вичерпані. Таким чином, індивідуальне рішення має невід'ємний елемент остаточної, який, на відміну від наукового процесу, не змінюється з часом⁶⁸³.

Узагалі, опора на науковий підхід схильна до абсолютизації наукових постулатів. Під постійним потужним пресингом політичних, економічних, соціальних, екологічних та інших мотивів судові інстанції намагаються знайти тверду землю, міцну опору саме в науці, сприймаючи її як певну об'єктивну реальність – незаангажовану, позбавлену протекціоністських, конкурентних чи інших суб'єктивних забарвлень. Однак це погляд далекий від будь-якого сучасного розуміння науки. Як заявляє Робін Фельдман: «проблема полягає не тільки в тому, що наука не може зробити для

---

⁶⁸² Wagner M. Law talk v. Science talk: the languages of law and science in WTO proceedings. *Fordham International Law Journal*. 2011. Vol. 35. P. 151 – 200.

⁶⁸³ Wagner M. Law talk v. Science talk: the languages of law and science in WTO proceedings. *Fordham International Law Journal*. 2011. Vol. 35. P. 151 – 200.

закону те, що ми думаємо, що може, – проблема також полягає в тому, що наука навіть не є такою, якою ми її вважаємо»⁶⁸⁴.

Новітні тенденції, які демонструє сучасний розвиток СВС СОТ, впливають і на роль та значення самої СОТ. Як пише А. В. Духневич, з моменту створення СОТ та підписання комплексу угод і домовленостей в рамках Уругвайського раунду, система ГАТТ/СОТ виступає у вигляді торговельно-економічної ООН, де угоди – це правова основа, а СОТ – інституційний механізм забезпечення дії цієї системи, де провідну роль відіграє механізм врегулювання торговельних суперечок СОТ⁶⁸⁵. Свого часу трансформація орієнтованої на владу системи, у систему, що орієнтована на правила, зміцнила легітимність СВС СОТ та посилила довіру членів СОТ до механізму. СВС своєю діяльністю зміцнює саму СОТ, сприяючи збільшенню міжнародних торгових потоків та поліпшенню відносин між членами⁶⁸⁶.

З одного боку, криза СОТ у цілому відображається на СВС як на її інституційній складовій. З іншого боку, через функціонування СВС організація зберігає можливість реально впливати на міжнародні відносини. Параліч чи навіть обмеження роботи СВС позбавляє СОТ необхідних механізмів примусу, знижує авторитет, розхитує систему торговельного порядку та посилює протекційні настрої. Виявлені тенденції у розвитку СВС СОТ на сучасному етапі можуть негативно відобразитися на відносинах застосування СФЗ. Цей прогноз ґрунтується на наступних міркуваннях.

По-перше, сфера СФЗ має потужний потенціал побудови нетарифних бар'єрів. Навіть за відсутності глибоких кризових явищ, які існують на сьогодні, саме СФЗ викликали найбільшу кількість

---

⁶⁸⁴ Feldman R. Historic Perspectives on Law & Science. *Stanford Technology Law Review*. 2009. Vol. 1.

⁶⁸⁵ Духневич А. В. Механізм врегулювання суперечок в рамках СОТ. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Право»*. 2011. Вип. 15. С. 106 – 109.

⁶⁸⁶ Daibert L. de S., Peres A. L. S. The reform of the dispute settlement mechanism as an instrument for fostering development and strengthening the multilateral trade. URL: https://www.academia.edu/27365638/THE_REFORM_OF_THE_DISPUTE_SETTLEMENT_MECHANISM_AS_AN_INSTRUMENT_FOR_FOSTERING_DEVELOPMENT_AND_STRENGTHENING_THE_MULTILATERAL_TRADE

спорів, тобто ця сфера демонструє підвищену конфліктність у міжнародних торгових відносинах. Правопорушення виникали, незважаючи на існування та нормальне функціонування СВС СОТ та цілком реальні можливості отримати негативне рішення ОВС та примусу до його виконання. За умов спаду економіки в усьому світі, загострення проблем, зумовлених пандемією, невідворотно провокує збільшення протекціоністських дій урядів. Особливо це проявлятиметься у сільському господарстві.

По-друге, ослаблення СВС СОТ потягне ослаблення позицій супутніх організацій в орбіті СОТ, оскільки їх рекомендації користувалися передусім авторитетним захистом СОТ.

По-третє, проблеми, які зараз переживає СВС СОТ, мають ретроградний характер, а саме: за фактичної відсутності Апеляційного органу, який кристалізував більш-менш одноманітну юридичну практику, міцне судове начало у системі міжнародної торгівлі, СВС СОТ повертається до епохи дипломатичного врегулювання суперечок – фактично до епохи ГАТТ. Згідно з механізмом врегулювання суперечок ГАТТ сторона, що програла у суперечці, могла заблокувати прийняття рішення колегії⁶⁸⁷. Роберт Худек чудово охарактеризував процес врегулювання суперечок ГАТТ як «концепцію правопорядку дипломата. Принаймні, з цього все почалося»⁶⁸⁸. Для сфери застосування СФЗ, на наш погляд, така тенденція є досить негативною, оскільки політичними діями та угодами замінити науковий підхід, звичайно, можна, однак це шлях у нікуди.

Дослідження правового механізму вирішення суперечок в рамках СОТ не вичерпує предмет дослідження цього підрозділу. Як слушно пише Я. М. Костюченко, систему правозахисних механізмів можна умовно розподілити на дві основні групи: механізми універсального та регіонального характеру. Механізми вирішення спорів у рамках інститутів та органів СОТ слугують основою для

---

⁶⁸⁷ Malkawi B. H. Can Article 25 Arbitration Serve as a Temporary Alternative to WTO Dispute Settlement Process? URL: https://www.academia.edu/38009683/Can_Article_25_Arbitration_Serve_as_a_Temporary_Alternative_to_WTO_Dispute_Settlement_Process

⁶⁸⁸ Hudec R. E., Kennedy D. L. M., Sgarbossa M. A Statistical Profile of GATT Dispute Settlement Cases: 1948-1989. *Minnesota Journal of International Law*. 1993. Vol. 7. URL: <https://scholarship.law.umn.edu/mjil/7>

універсального механізму захисту, тоді як укладання Україною регіональних торговельних угод зумовлює появу окремих інституційних механізмів, що покликані не тільки розширювати та поглиблювати торгівлю, а й слугують основою для захисту прав та інтересів у регіональних відносинах з іншими державами та/або міжнародними організаціями⁶⁸⁹.

Цікаво проаналізувати механізм вирішення спорів, що побудований Угодою про асоціацію, порівнюючи його із дослідженою вище системою вирішення спорів СОТ.

Якщо аналізувати особливості вирішення суперечок у відносинах Україна – ЄС у рамках Угоди про асоціацію, то варто зазначити наступне. У рамках Угоди про асоціацію з ЄС утворюється специфічна система вирішення спорів. Відповідно до ст. 304 Угоди положення щодо вирішення спорів застосовуються до будь-якого спору стосовно тлумачення та застосування положень Розділу IV цієї Угоди, крім випадків, коли прямо не передбачено інше. Таким чином, предмет оскаржування досить чітко окреслюється розділом про торгівлю та відносини, пов'язані із нею, зокрема, і відносини застосування СФЗ.

Ці механізми демонструють значну кількість схожих ознак та положень, зокрема щодо:

1) першочергового проведення консультацій між країнами у випадку виникнення певних спірних ситуацій;

2) утворення арбітражної групи, яка уповноважується розглянути спір, є схожим за процедурою та змістом із утворенням групи експертів в СВС СОТ. Подібними є кількість осіб, що формують такі групи (трьох), обрання їх за згодою сторін та низка інших процедурних аспектів;

3) передбачається базовий мандат арбітражної групи (за замовчуванням): вивчити обставини, прийняти рішення про сумісність спірного заходу із Угодою; прийняти рішення за справою. Подібно до правил СОТ мандат арбітражної групи у кожному конкретному спорі сторони за взаємною згодою можуть змінювати;

---

⁶⁸⁹ Костюченко Я. М. Особливості механізмів врегулювання суперечностей в процесі європейської економічної інтеграції України. *Правова держава*. 2016. Вип. 21. С. 250 – 255.

4) арбітражна група за результатами розгляду спору готує попередній звіт, який надається сторонам для ознайомлення та підготовки пропозицій, зауважень тощо. За правилами СОТ попередній розгляд є допоміжною стадією, яка покликана перевірити правильність відображення фактичного матеріалу та даних у звіті групи експертів;

5) передбачені правила щодо прискорення процедур розгляду спору у випадку наявності швидкопсувних продуктів. Якщо за правилами СОТ процес прискорюється втричі, то відповідно до Угоди про асоціацію терміни зменшуються вдвічі;

б) схожа модель виконання рішення арбітражної групи, а саме передбачена послідовність етапів: а) добровільні заходи з належного виконання рішення; б) компенсація; в) тимчасове еквівалентне призупинення зобов'язань за Угодою. Така сама модель закладена і в СВС СОТ.

Відмінності між правовими механізмами вирішення спорів у рамках СОТ та Угоди про асоціацію з ЄС полягають у такому:

1) значно більш розширений статус арбітражної групи порівняно із групою експертів. Арбітражна група – це єдине інституційне утворення, яке розглядає усі спірні питання під час вирішення спору, що виникає за Угодою про асоціацію. На неї покладаються основні обов'язки розглядати справу по суті, а також побічно вона може виконувати багато додаткових функцій, наприклад, розглядати питання про: а) розумний термін виконання постанови у випадку недосягнення домовленості сторонами; б) неналежне виконання постанови стороною-відповідачем; в) еквівалентність призупинення зобов'язань стороною-скаржником; г) перегляд заходів після призупинення зобов'язань;

2) відсутність можливості апеляційного оскарження постанови арбітражної групи. Фактично постанова арбітражної групи є остаточним рішенням за справою. СВС СОТ передбачає більш ускладнену інституційно-функціональну структуру;

3) специфічні зобов'язання арбітражної групи, які виникають у випадку розгляду спорів щодо тлумачення та виконання положень Угоди стосовно нормативно-правової апроксимації, які містяться, зокрема, у Главі 4 («Санітарні та фітосанітарні заходи»), або які іншим чином накладають на сторони зобов'язання, визначене посиланням на положення права ЄС. Угодою про асоціацію

встановлено досить жорсткі правила: якщо у спорі виникає питання щодо тлумачення положення права ЄС, арбітражна група не повинна вирішувати це питання, вона повинна подавати до Суду ЄС прохання винести рішення із цього питання. У таких випадках терміни, що застосовуються до постанов арбітражної групи, повинні призупинятися до ухвалення Судом ЄС своєї постанови. Ця ухвала є обов'язковою для арбітражної групи.

Отже, механізм вирішення спорів за Угодою про асоціацію має багато спільних ознак із СВС СОТ, однак при цьому в ньому передбачені власні особливості. Позитивним моментом дослідники вважають той факт, що такий механізм вирішення спорів буде значно швидшим за механізм СОТ⁶⁹⁰.

Важливим є питання про співвідношення прав та обов'язків України та ЄС за Угодою про асоціацію із правами та обов'язками цих країн як членів СОТ. Угодою встановлено кілька принципових засад з цього питання, а саме:

- *взаємовиключність*, тобто у випадку ініціювання процедури за механізмом Угоди про асоціацію сторона не має права одночасно звертатися до СОТ за розглядом цього ж спору, і навпаки. Це правило діє допоки перший ініційований процес не завершиться. Така норма є запобіжником появи одночасних протилежних або взаємовиключних рішень міжнародних судових інстанцій;

- *запобігання подвійної відповідальності*: угодою передбачено, що жодна сторона не повинна в рамках обох форумів прагнути отримати відшкодування стосовно зобов'язань, які є ідентичними за цією Угодою та за Угодою СОТ. Це правило покликане запобігти виникненню подвійної відповідальності за одне і те саме порушення;

- *неможливість використання Угоди про асоціацію або права СОТ з метою перешкодження правомірному запровадженню дій у відповідь (репресалій, призупинення зобов'язань)*: звичайно, коли сторона – порушник не виконує належним чином рішення арбітражної групи (за Угодою про асоціацію) або рекомендації ОВС (за правом СОТ), то запровадження відносно такої країни дій у відповідь цілком

---

⁶⁹⁰ Мотиль В. І. Актуальні аспекти укладення угоди про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 115. Ч. II. С. 111 – 119.

ймовірно має об'єктивні ознаки порушення зобов'язань за відповідними угодами. Однак, щоб виключити цей потенційно колізійний момент, Угодою про асоціацію спеціально передбачено, що ця Угода не може перешкоджати запровадженню репресалій, дозвіл на які був наданий ОВС. З іншого боку, Угода СОТ не може бути підставою для того, щоб перешкоджати будь-якій Стороні призупинити зобов'язання відповідно до Угоди про асоціацію;

- *одноманітність тлумачення*: цікаво, що Угода про асоціацію встановлює правило, відповідно до якого арбітражна група має у певних випадках враховувати судову практику СОТ. Так, у разі, якщо зобов'язання за цією Угодою є ідентичними зобов'язанням за Угодою СОТ, арбітражна група повинна прийняти тлумачення, яке узгоджується з відповідним тлумаченням, створеним рішеннями ОВС СОТ. Цей момент є принциповим, оскільки підкреслює, по-перше, що обидві сторони Угоди про асоціацію одночасно виступають членами СОТ як глобальної міжнародної спільноти та зв'язані її правилами; по-друге, одноманітність тлумачення у такому випадку не створюватиме формальних та змістовних причин для подальшого судового оскаржування тих самих заходів у рамках СОТ.

Проаналізований механізм вирішення суперечок, закладений в Угоді про асоціацію, був апробований під час розгляду спору щодо національних обмежень на експорт необробленої деревини. Примітно, що цей спір є першою комерційною суперечкою, яка вирішується за арбітражною процедурою відповідно до Угоди про асоціацію⁶⁹¹. У грудні 2020 року арбітражною групою було винесено постанову, відповідно до якої було визнано право України на обмеження експорту лісу за певних обставин, однак чинні заборони мають бути відкореговані з урахуванням зобов'язань України за Угодою про асоціацію.

Отже, здійснивши дослідження проблемних аспектів вирішення суперечок щодо застосування СФЗ у рамках СОТ та Угоди про асоціацію з ЄС, можна зробити деякі проміжні висновки.

---

⁶⁹¹ Smyrnova K. V. Dispute settlement mechanisms provided by the association agreements concluded by the European Union with third countries. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2020. Vol. 27. № 3. P. 63 – 79.

По-перше, СВС СОТ – надзвичайно важливий інституційно-функціональний елемент, необхідний для ефективного правового регулювання належного застосування СФЗ у сільському господарстві. СВС СОТ виконує кілька важливих функцій: 1) гарантування зобов'язань; 2) правотворчу; 3) тлумачення норм; 4) політичну; 5) превентивну; 6) компенсаційну; 7) стабілізуючу.

По-друге, сучасний розвиток СВС СОТ демонструє такі основні тенденції: 1) *криза еволюції*: а) двадцятирічна переговорна криза, б) зниження авторитетності СВС СОТ на тлі посилення регіоналізації; в) блокування апеляційного оскарження; 2) *політизація*: а) перехід від юстиціалізації до політизації; б) перехід від прецедентності до варіативності у рішеннях; 3) *зростання ролі наукового підходу*. Дія усіх цих тенденцій матиме суперечливий вплив на відносини застосування СФЗ, адже, з одного боку, внаслідок паралічу апеляційної інстанції СВС СОТ значно втрачає у своїй судовій складовій, що тягне за собою дипломатично-орієнтований дисбаланс. При цьому вирішення спорів щодо СФЗ тяжіє до поглиблення наукового підходу. Однак такий концептуальний підхід передбачає все ж використання судово-орієнтованою системою вирішення суперечок. Науковий підхід щодо оцінки правомірності СФЗ у сфері сільського господарства, на наш погляд, значно знизить свою ефективність та трансформуватиметься в умовах засилля дипломатично-орієнтованого вирішення суперечок.

По-третє, система вирішення суперечок, яка передбачається в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, має багато *схожих рис* із СВС СОТ, а саме щодо: 1) обов'язкового консультативного етапу; 2) утворення арбітражної групи; 3) мандату арбітражної групи; 4) підготовки попереднього звіту; 5) прискорення процедур розгляду спору у випадку наявності швидкопсувних продуктів; 6) виконання рішення арбітражної групи (передбачена послідовність етапів: а) добровільні заходи з належного виконання рішення; б) компенсація; в) тимчасове еквівалентне призупинення зобов'язань за Угодою). *Відмінності* між правовими механізмами вирішення спорів у рамках СОТ та Угоди про асоціацію з ЄС полягають у такому: 1) значно більш розширений статус арбітражної групи порівняно із групою експертів; 2) відсутність можливості апеляційного оскарження постанови арбітражної групи; 3) специфічні

зобов'язання арбітражної групи щодо звернення до Суду ЄС у випадках необхідності тлумачення права ЄС.

По-четверте, співвідношення прав та обов'язків України та ЄС за Угодою про асоціацію із правами та обов'язками цих країн як членів СОТ у розрізі використання механізмів вирішення суперечок має кілька принципових засад, а саме: 1) взаємовиключність; 2) запобігання подвійної відповідальності; 3) неможливість використання Угоди про асоціацію або права СОТ з метою перешкоджання правомірному запровадженню дій у відповідь (репресалій, призупинення зобов'язань); 4) одноманітність тлумачення зобов'язань за Угодами СОТ.

Розділ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ САНІТАРНИХ ТА ФІТОСАНІТАРНИХ ЗАХОДІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ У СВІТЛІ ВИМОГ ЄС І СОТ

3.1. Правові особливості застосування фітосанітарних заходів у рослинництві

Як пише К. Б. Сакаджи, із трьох глобальних проблем, що стоять на сьогодні перед людством: енергетичної, продовольчої та природоохоронної – дві останні безпосередньо стосуються сільськогосподарського виробництва, зокрема галузі рослинництва. Особливо це стосується збереження та підвищення якості рослинної продукції, загрозу для якої створює розповсюдження шкідників і хвороб рослин. До того ж, поширення останніх може завдати значної шкоди не лише рослинництву в цілому, але й життю та здоров'ю людини⁶⁹². Для захисту національної продовольчої безпеки Міжнародна конвенція про захист рослин надає країнам міжнародну концептуальну схему, у рамках якої можна контролювати переміщення шкідливих для рослин організмів по всьому світу на державному рівні й на науковій основі в рамках прийняттого рівня фітосанітарного ризику. Основне завдання – гарантувати національну продовольчу безпеку шляхом мінімізації впливу шкідливих організмів на рослини⁶⁹³.

В Україні близько 70% валової продукції сільського господарства та її експорту становить продукція рослинництва. У зв'язку з цим

---

⁶⁹² Сакаджи К. Б. Правове регулювання застосування засобів захисту сільськогосподарських рослин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Харків, 2012. 19 с.

⁶⁹³ Боснюк-Григор'єва Ю. П. Щодо безпеки харчових продуктів рослинного походження. *Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 18 – 19 травня 2018 року). К., 2018. С. 178 – 183. С. 181.

захист здоров'я рослин і фітосанітарні заходи набувають особливої ваги, оскільки вони можуть сприяти розвитку галузі, а можуть, навпаки, діяти як торговельні бар'єри та бути значним тягарем для виробників та експортерів. Наприклад, надмірний фітосанітарний контроль і сертифікація призводять до значних витрат із боку аграрних виробників і заважають внутрішній та зовнішній торгівлі. Отже, важливим є баланс між безумовною потребою захищати здоров'я рослин і необхідністю стимулювати торгівлю й конкурентоспроможність вітчизняних виробників на внутрішніх та зовнішніх ринках⁶⁹⁴.

Україна має хороший експортний потенціал, але недоліки фітосанітарії є однією з безпосередніх перешкод для його реалізації. Наприклад, Україна отримувала пропозиції експортувати картоплю в країни-члени ЄС та в асоційовані з ЄС країни. Проте на той момент вона не змогла скористатися цим шансом, оскільки її законодавчі норми не відповідають європейським. Невідповідність якості продукту європейським нормам часто призводить до повернення українських вантажів на кордонах⁶⁹⁵.

До практичних проблем додаються і суто теоретичні. Так, наразі в доктрині бракує наукових розвідок, спрямованих на визначення правової природи відносин у сфері захисту рослин в умовах постійного оновлення законодавства та інтеграційних процесів. Учені, особливо не заглиблюючись у теоретичне обґрунтування, сприймають певний підхід до юридичної природи відносин захисту рослин як дещо абсолютне, зрозуміле і таке, що не потребує доведення. Наприклад, Н. В. Шапошнікова називає правовий механізм захисту рослин окремим інститутом аграрного права, що охоплює сукупність елементів, які регулюють суспільні відносини з підтримання фітосанітарного правопорядку в Україні і спрямовані на захист рослин від шкідників, хвороб, бур'янів, а також від надмірної

---

⁶⁹⁴ Дем'яненко С. І., Нів'євський О. В. Система регулювання фітосанітарних заходів в Україні. *Економіка АПК*. 2015. № 5. С. 28 – 33.

⁶⁹⁵ Боснюк-Григор'єва Ю. П. Щодо безпеки харчових продуктів рослинного походження. *Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 18 – 19 травня 2018 року). К., 2018. С. 178 – 183. С. 180.

хімізації сільського господарства⁶⁹⁶. В. В. Курзова теж виділяє правовий інститут захисту рослин, складовою якого є правове регулювання карантину рослин⁶⁹⁷.

Незважаючи на слабо розвинені теоретико-методологічні засади правового регулювання захисту рослин, в Україні сформовано досить розгалужене фітосанітарне законодавство, основою якого виступає Закон України «Про захист рослин». Відповідно до цього Закону, який містить легальну дефініцію базового поняття, можна виокремити основні риси захисту рослин як правової категорії:

1) *системність*, а саме: законодавець формує визначення захисту рослин через родові поняття «комплексу заходів», що дозволяє стверджувати, що захист рослин не може здійснюватися певними одиничними діями – він має обов'язкову системну природу. Якщо аналізувати відповідні заходи, що утворюють цей комплекс, то можна дійти висновку про їх багатогранність. Так, за суб'єктним складом заходи захисту рослин можуть поділятися на міжнародні, державні, муніципальні, приватні; за регіональним охопленням: локальні, регіональні, загальнодержавні, міжнародні; за методами (способами) заходи захисту рослин можуть бути організаційно-господарськими, агротехнічними, селекційними, фізичними, біологічними, хімічними та іншими. З ознакою комплексності захисту рослин дуже тісно пов'язана така його риса як інтегрованість. У Законі під інтегрованим захистом рослин розуміється «комплексне застосування методів для довгострокового регулювання розвитку та поширення шкідливих організмів до невідчутного господарського рівня на основі прогнозу, економічних порогів шкодочинності, дії корисних організмів, енергозберігаючих та природоохоронних технологій, які забезпечують надійний захист рослин і екологічну рівновагу довкілля»⁶⁹⁸. Тобто характеристика інтегрованості застосовується до використання методів

---

⁶⁹⁶ Шапошнікова Н. В. Юридична відповідальність як невід'ємний елемент правового механізму захисту рослин. *Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна*: матеріали Всеукр. круглого столу (25 травня 2012 року). Київ, 2012. С. 161 – 164. С. 161.

⁶⁹⁷ Курзова В. В. Еколого-правове регулювання карантину рослин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2009. 22 с.

⁶⁹⁸ Про захист рослин: Закон України від 14.10.1998 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 50-51. Ст. 310.

захисту рослин, тобто до фактичного змістовного наповнення відносин захисту рослин. У зв'язку з цим між комплексністю та інтегрованістю як ознаками правової категорії захисту рослин – ознаками, що органічно поєднані та взаємообумовлені – є відмінність. Контекстний аналіз Закону дозволяє стверджувати, що комплексність розглядається як зовнішній прояв системи захисту рослин, тоді як інтегрованість – її внутрішній прояв;

2) *превентивна економіко-екологічна мета*, яка полягає у двох завданнях, а саме: а) зменшення втрат урожаю; б) запобігання погіршенню стану рослин. На нашу думку, таке формулювання мети упускає один важливий аспект, що полягає у запобіганні ушкодженню здоров'я людини. Відомими є випадки отруєння людей, наприклад, мікотоксинами тощо;

3) *широкий об'єктний склад* відносин захисту рослин. Так, Закон закріплює, що під захист рослин потрапляють рослини сільськогосподарського та іншого призначення, багаторічні й лісові насадження, дерева, чагарники, рослинність закритого ґрунту, продукція рослинного походження. На думку В. М. Єрмоленка, таке широке визначення захисту рослин охоплює всі галузі економіки, які використовують у своїй виробничо-господарській діяльності рослини⁶⁹⁹. Справді, таке формулювання значно розсуває межі сільськогосподарського рослинництва та охоплює цілу низку інших об'єктів не сільськогосподарського призначення (наприклад, рослини декоративного, природоохоронного, захисного, меліоративного призначення, лісові насадження, парки, зелені насадження в населених пунктах тощо). Однак водночас до переліку об'єктів, що підпадають під захист рослин, належать лише ті рослини, що мають тісний зв'язок із людською діяльністю (насаджені штучно, перебувають у власності, користуванні чи на іншому правовому титулі в певних осіб тощо). Тобто дикі рослини не включаються до кола об'єктів захисту рослин. Водночас це не означає, що вони жодним чином не захищені: насправді, діяльність щодо захисту рослин сільськогосподарського та іншого призначення, а також рослинницької продукції безпосередньо впливає на оздоровлення та

---

⁶⁹⁹ Аграрне право України: підручник / В.М. Єрмоленко, О.В. Гафурова, М.В. Гребенюк [та ін.]; за заг. ред. В.М. Єрмоленка. - К.: Юрінком Інтер, 2010. – 608 с.

підтримку певного прийняттого фітосанітарного стану всього рослинного світу держави. І це абсолютно необхідно, оскільки, як зазначає О. Л. Мініна, є загальні для всіх рослин питання, серед яких дослідниця виділяє карантин рослин та визначення порядку застосування пестицидів та агрохімікатів⁷⁰⁰. Хоча той підхід, який застосовано в Законі України «Про захист рослин», не відповідає класичному доктринальному поділу рослинного світу на: лісові ресурси; рослинність, що не належить до лісових ресурсів; рослинність сільськогосподарського призначення⁷⁰¹ – однак він обумовлюється потребами врегулювання конкретної сфери правовідносин, демонструючи зайвий раз, що навіть жорсткі доктринальні конструкції завжди мають винятки;

4) *захист від біологічних загроз*, які втілюються в трьох групах шкідливих організмів: шкідники (види тварин: комахи, кліщі, мікроорганізми, нематоди, гризуни), збудники хвороб (фітопатогени: віруси, бактерії, гриби), бур'яни (небажана рослинність в угіддях, посівах, насадженнях культурних рослин, яка конкурує з ними за світло, воду, поживні речовини, а також сприяє поширенню шкідників та хвороб).

Перелік таких шкідливих організмів офіційно затверджений, однак на доктринальному рівні виникає багато питань. Наприклад, учені дискутують щодо правового режиму бур'янів. Так, Д. С. Піддубна розмірковує про те, що надане законодавче визначення бур'янів означає, що будь-яка інша рослина на полі, окрім основної сільськогосподарської культури, вважатиметься бур'яном. Такий підхід характерний для аграрного та земельного права, а ось питання його віднесення до екологічного права буде спірним. Адже не всі рослини, які будуть знаходитись на угіддях, варто відносити до бур'янів як шкідників. Наприклад, будяк – бур'ян, але водночас і лікарська рослина, яка застосовується в медицині, а відповідно потребує правової охорони⁷⁰².

---

⁷⁰⁰ Минина Е. Л. Тенденции развития законодательства о растительном мире. *Журнал российского права*. 2016. № 5. С. 108 – 117.

⁷⁰¹ Попов В. К., Гетьман А. П. Правові проблеми використання і охорони рослинного світу. *Право України*. 2000. № 1. С. 51 – 53.

⁷⁰² Піддубна Д. С. Правовий захист рослин під час органічного виробництва. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 10. С. 114 – 119.

Проблеми виникають і під час ідентифікації інвазійних чужорідних видів. Унаслідок проведення низки наукових досліджень Е. Є. Туліна доходить висновку, що не всі інвазійні види рослин відповідають вимогам вітчизняного фітосанітарного законодавства щодо критеріїв, за якими їх можна віднести до переліку регульованих шкідливих організмів⁷⁰³. Це не применшує їхній реальний шкідливий вплив⁷⁰⁴, однак зменшує арсенал правових засобів боротьби з ними. Отже, певні корисні рослини можуть підпадати під правове визначення бур'янів, водночас деякі шкідливі рослини формально можуть не входити до кола бур'янів.

У ст. 4 Закону України «Про захист рослин» закріплюються основні вимоги щодо захисту рослин. На основі комплексного аналізу ми пропонуємо представити їх у вигляді трьох груп, а саме:

1) *технологічні вимоги*: а) додержання технології вирощування рослин; б) додержання регламентів зберігання, транспортування, торгівлі та застосування засобів захисту рослин;

---

⁷⁰³ Туліна Е. Є. Правове регулювання поширення та чисельності інвазійних видів рослин: постановка проблеми. *Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 18 – 19 травня 2018 року). К., 2018. С. 380 – 383. С. 381; Туліна Е. Є. Регулювання поширення і чисельності чужорідних інвазійних видів рослин: міжнародно-правовий аспект. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природо-ресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України*: матер. конф. (м. Одеса, 7-10 червня 2018 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитоновна, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 230 – 232; Туліна Е. Є. Інвазійні види рослин як загроза біорізноманіття (міжнародно-правовий аспект). *Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного і аграрного права в умовах євроінтеграції*: матеріали «круглого столу» (Харків, 8 грудня 2017 року). С. 229 – 231.

⁷⁰⁴ Боснюк-Григор'єва Ю. П. Щодо безпеки харчових продуктів рослинного походження. *Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 18 – 19 травня 2018 року). К., 2018. С. 178 – 183. С. 180; Федосов Я. К., Никитина В. А., Норкіна Е. В. Система аналізу ризиків в російській федерації при допуску на внутрішній ринок імпортуваної продукції тваринного або рослинного походження. *Електронне приложення к Російському юридическому журналу*. 2017. № 5. С. 106 – 115.

2) *екологічні вимоги*: а) екологічне та економічне обґрунтування доцільності захисту рослин від шкідливих організмів; б) збереження корисної флори і фауни; в) недопущення пошкодження рослин, погіршення їхнього стану та забруднення продукції рослинного походження й довкілля засобами захисту рослин;

3) *юридичні вимоги*: обов'язковість здійснення заходів щодо захисту рослин підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності та громадянами, діяльність яких пов'язана з користуванням землею, лісом, водними об'єктами, вирощуванням рослин сільськогосподарського та іншого призначення, багаторічних і лісових насаджень, дерев, чагарників, рослинності закритого ґрунту, а також реалізацією, переробкою, зберіганням і використанням рослин та продукції рослинного походження. Юридична вимога встановлює фактично обов'язок усіх суб'єктів, які займаються або задіяні в рослинництві, брати участь у захисті рослин. Це має цілком логічне пояснення, адже у випадку порушення цього обов'язку може утворитися загроза не лише для рослин, які знаходяться у власності чи в користуванні такої особи, але й для інших рослин, які ростуть на сусідніх ділянках, або на цій же місцевості, або навіть у зовсім інших місцевостях під час транспортування зараженої продукції. Тобто здійснювати захист рослин – не стільки право суб'єктів аграрного господарювання, скільки їхній прямий обов'язок.

Ця думка знаходить подальше підтвердження у ст. 18 Закону України «Про захист рослин», відповідно до якої підприємства, установи, організації всіх форм власності та громадяни у сфері захисту рослин *мають право*: а) на інформацію повну та достовірну інформацію про появу, поширення, розвиток шкідливих організмів та їхню шкодочинність; б) брати участь у розробці та обговоренні проєктів цільових програм захисту рослин, вносити пропозиції з цих питань; в) на відшкодування збитків, завданих їм унаслідок порушення законодавства про захист рослин. Як помітно, законодавець не передбачив права осіб здійснювати захист рослин. Взагалі, до такого пакету прав, що надаються, зокрема, суб'єктам аграрного господарювання, виникає низка питань. По-перше, не передбачається права на державну підтримку у сфері захисту рослин, хоча її агропротекційний потенціал досить значний. Про це докладніше ще йтиметься нижче. По-друге, не передбачається можливості отримати відшкодування за збитки, які завдані не

внаслідок правопорушення, а у випадку необхідності реалізації жорстких карантинних заходів (наприклад, знищення рослинницької продукції). По-третє, не передбачено право на перманентну інформаційну підтримку у сфері вимог щодо фітосанітарних заходів у інших країнах – імпортерах рослинницької продукції.

На відміну від обмеженого та дискусійного переліку прав суб'єктів аграрного господарювання у сфері захисту рослин, обов'язки таких суб'єктів прописані досить розгорнуто. Ми їх представляємо у вигляді трьох груп:

1) *обов'язки щодо самостійних дій*: а) додержувати технології вирощування рослин сільськогосподарського та іншого призначення; б) своєчасно проводити комплекс профілактичних і винищувальних заходів щодо боротьби зі шкідниками, хворобами й бур'янами; в) використовувати відповідну техніку, обладнання та засоби громадської й особистої безпеки; г) відшкодовувати підприємствам, установам, організаціям усіх форм власності та громадянам завдані їм збитки в установленому законодавством порядку;

2) *обов'язки щодо сприяння чужим діям*: а) проводити систематичні обстеження угідь, посівів, насаджень, продукції рослинного походження, сховищ тощо й у разі виявлення поширення шкідливих організмів інформувати про це центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері захисту рослин; б) сприяти державним фітосанітарним інспекторам у виконанні покладених на них обов'язків;

3) *обов'язки щодо поводження із засобами захисту рослин*: а) допускати до робіт, пов'язаних із транспортуванням, зберіганням, застосуванням засобів захисту рослин, їхню торгівлю, лише осіб, які мають на це право; б) виконувати регламенти зберігання, транспортування та застосування засобів захисту рослин.

Указані загальні обов'язки у сфері захисту рослин знаходять своє відображення в спеціальних обов'язках, які стосуються виробників окремих видів сільськогосподарської продукції. Наприклад, це добре проглядається в перерахованих В. А. Поліщук спеціальних обов'язках суб'єктів сільськогосподарського садівництва⁷⁰⁵.

---

⁷⁰⁵ Поліщук В. А. Правове регулювання сільськогосподарського садівництва в Україні: дис. .. канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2016. С. 108.

Однак законодавець у ст. 18 під час формулювання загальних обов'язків суб'єктів аграрного господарювання, на наш погляд, упустив важливий обов'язок щодо застосування інтегрованого захисту рослин. Цей аспект є досить принциповим. Сучасна інтегрована система заходів ґрунтується на комплексному застосуванні агротехнічного, хімічного й біологічного методів захисту рослин, де головним критерієм постає оптимізація хімічного методу захисту на основі критеріїв доцільності застосування пестицидів із врахуванням чисельності популяції шкідників, наявності ентомофагів, ступеня стійкості сортів проти пошкодження комахами й ураження збудниками хвороб⁷⁰⁶. У законодавстві ЄС цьому питанню приділена значна увага, а саме: на підставі Регламенту (ЄС) № 1107/2009 та Директиви № 2009/128/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу від 21 жовтня 2009 року, що встановлює правові основи для діяльності Співтовариства для досягнення сталого використання пестицидів, імплементація принципів інтегрованої боротьби зі шкідниками є обов'язковою. Водночас «інтегрована боротьба зі шкідниками» втілюється в зростанні здорових культур із мінімальними можливими порушеннями в агроекосистемах та заохочує природні механізми боротьби зі шкідниками⁷⁰⁷.

Агротехнічний метод захисту рослин полягає у порівняно простих заходах, що, як правило, є невід'ємними складовими частинами технологій обробітку ґрунту та догляду за посівами в період вегетації й дають змогу захищати урожай від комплексу шкідливих організмів без тотального застосування пестицидів. У створенні несприятливих умов для життєдіяльності шкідливих організмів головну роль відіграють такі заходи: вирощування сільськогосподарських рослин у сівозміні, обробіток ґрунту, удобрення, зрошення, підготовка насіння, строки сівби. Отже, сьогодні агротехнічний метод є комплексом певних агротехнічних

---

⁷⁰⁶ Серганюк У. В. Застосування засобів захисту рослин: історико-правовий аспект. *Карантин і захист рослин*. 2012. С. 24 – 26.

⁷⁰⁷ Directive 2009/128/EC of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 establishing a framework for Community action to achieve the sustainable use of pesticides. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0128&qid=1609914200293>

заходів для захисту сільськогосподарських рослин, який застосовується тією чи іншою мірою, але, на жаль, який фактично позбавлений належного нормативного закріплення⁷⁰⁸.

В деяких галузях рослинництва також застосовується *механічний метод* захисту рослин, який спрямований на безпосереднє знищення шкідників. Найбільш поширеними його різновидами є ручне збирання й подальше знищення вказаних об'єктів, ловильні пояси, пастки-перешкоди⁷⁰⁹. До механічного методу можна віднести особливості збирання врожаю. Наприклад, на етапі збору врожаю зернозбиральні комбайни суттєво зменшують ймовірність присутності регульованих шкідливих організмів у зерні. Наприклад, насіння карантинного бур'яну амброзії полинолистої у 2–4 рази менше розміру зерна пшениці, ячменю та жита, у 4–8 разів менше від насіння соняшнику. Під час обмолоту зерно в комбайні проходить кілька стадій механічної очистки від дрібнозернистих домішок. На цьому етапі принаймні частина насіння амброзії просто відсіюється⁷¹⁰.

У сучасному сільськогосподарському виробництві широко використовують *фізичний метод*, суть якого полягає в тому, що шкідливих комах знищують дією високих або низьких температур. Наприклад, солод проходить стадію сушіння за температури 80 градусів. Нормативно-правове регулювання цього методу обмежується вказівкою в Законі України «Про захист рослин».

Сучасне сільське господарство найбільш активно використовує біологічний та хімічний методи захисту рослин – вони, за влучним висловом К. Б. Сакаджи, за своєю природою є антиподами один одному⁷¹¹.

---

⁷⁰⁸ Сакаджи К. Б. Проблеми нормативного закріплення основних категорій у сфері застосування засобів захисту сільськогосподарських рослин. *Форум права*. 2010. № 3. С. 388 – 395.

⁷⁰⁹ Сакаджи К. Б. Проблеми нормативного закріплення основних категорій у сфері застосування засобів захисту сільськогосподарських рослин. *Форум права*. 2010. № 3. С. 388 – 395.

⁷¹⁰ Дем'яненко С. І., Нів'євський О. В. Система регулювання фітосанітарних заходів в Україні. *Економіка АПК*. 2015. № 5. С. 28 – 33.

⁷¹¹ Сакаджи К. Б. Проблеми нормативного закріплення основних категорій у сфері застосування засобів захисту сільськогосподарських рослин. *Форум права*. 2010. № 3. С. 388 – 395.

Біологічний метод боротьби зі шкідниками і хворобами рослин передбачає використання живих організмів або продуктів їхньої життєдіяльності для зменшення чисельності та згубності шкідливих організмів і створення сприятливих умов для корисних агропроцесів. Перевагами такого методу визначають: порівняно низьку вартість; існування науково-дослідного, виробничого потенціалу, а також необхідної бази та ресурсів для його застосування; задоволення потреб органічного виробництва; низьке навантаження на навколишнє природне середовище. Нині в галузі біометоду основну увагу приділяють вивченню умов, що визначають ефективність природних ворогів шкідливих організмів і розробці методів спрямованого регулювання взаємовідносин між ними. У 70-ті роки в Україні було відкрито 13 біофабрик та приблизно 300 біолабораторій для масового розведення трихограми та напрацювання інших біологічних засобів і широкого застосування біологічного методу захисту рослин у сільському господарстві⁷¹². І дотепер в Україні використовують біометод у поєднанні з хімічним методом боротьби зі шкідниками, як комплексний інтегрований захист сільськогосподарських рослин. Згідно з даними Галузевої програми «Захист рослин 2008 – 2015» біологічний метод не потребує значних фінансових витрат і, головне, біологічні засоби можуть виробляти в достатній кількості біофабрики й біолабораторії України. Основну частку у використанні біологічних засобів (біля 80 %) постійно займала трихограма, яка стримує розвиток і поширення лускокрилих шкідників у посівах сільськогосподарських культур⁷¹³. Біологічний метод може проявлятися найбільш ефективно в певних умовах. Наприклад, у спеціальній агрономічній літературі вказується, що найбільш придатними для застосування біологічних методів захисту рослин визнано умови закритого ґрунту. Цьому сприяє обмеженість і замкнутість простору, можливість регулювання умов середовища (температури, вологості, освітленості тощо) і

---

⁷¹² Писаренко В. М., Писаренко М. В. Захист рослин. Фітосанітарний моніторинг: методи захисту рослин. Інтегрований захист рослин. К.: Істина, 2006. 180 с. С. 43 – 44.

⁷¹³ Про затвердження галузевої програми "Захист рослин 2008 – 2015": наказ Міністерства аграрної політики України від 06.12.2007 року № 867/112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0867555-07#top>

співвідношення корисних і шкідливих організмів⁷¹⁴. Взагалі, використання природних антагоністів досить перспективне. Наприклад, у світі найбільш ефективним методом боротьби із західним квітковим тріпсом визнано використання біологічних агентів – найбільш ефективних саме проти цього шкідника хижаків: *Neoseiulus* (= *Amblyseius*) *cucumeris* і *A. barkeri* тощо.

Проте, незважаючи на важливість біологічних методів захисту сільськогосподарських рослин, аграрне законодавство України не містить механізмів стимулювання використання зазначеного методу сільськогосподарськими товаровиробниками⁷¹⁵. Окрім вищеназваної галузевої програми, своє нормативне закріплення біологічний метод, знайшов передусім у Законі України «Про захист рослин», приписи якого чітко визначають біологічний метод як один з основних методів захисту сільськогосподарських рослин, які безпосередньо застосовуються в Україні. Біологічні методи згадуються також у ст. 32 Закону України «Про карантин рослин», у якій прямо закріплено, що використання біологічних контрольних організмів може вважатися фітосанітарними заходами з локалізації та ліквідації карантинних організмів, що здійснюється під контролем центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері карантину рослин⁷¹⁶. Для спрощення застосування біологічних методів боротьби зі шкідливими організмами передбачено правила імпорту біологічних контрольних організмів. Зокрема, затверджено Порядок імпорту біологічних контрольних організмів для проведення наукових досліджень або біологічного контролю та шкідливих організмів, які завозяться для науково-дослідних цілей⁷¹⁷. Йдеться про біологічний

---

⁷¹⁴ Сучасні технології овочівництва закритого і відкритого ґрунту: навч. посібник / ч. 1: Закритий ґрунт: рекомендовано М-вом аграр. політики. Л. С. Гіль, А. І. Пашковський, Л. Т. Суліма. Вінниця: Нова Книга, 2008. 368 с. С. 280.

⁷¹⁵ Ключнікова А. О. Правове забезпечення ведення тепличного господарства в Україні: дис. канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2017. 244 с. С. 103 – 104.

⁷¹⁶ Про карантин рослин: Закон України від 30.06.1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 34. Ст. 352.

⁷¹⁷ Про затвердження Порядку імпорту біологічних контрольних організмів для проведення наукових досліджень або біологічного контролю та шкідливих організмів, які завозяться для науково-дослідних цілей: постанова Кабінету Міністрів України від 11 січня 2017 р. № 144. *Урядовий кур'єр*. 2017. № 51.

метод також у Державних санітарних правилах проектування, упорядкування та експлуатації виробництва біологічних засобів захисту рослин та стимуляторів росту рослин у виробничих біолабораторіях та біофабриках, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 20.08.1997 року⁷¹⁸. Як підсумовує з цього приводу А. О. Ключнікова, наявних нормативно-правових актів недостатньо для того, щоб забезпечити біологізацію захисту рослин, адже застосування хімічних методів захисту сільськогосподарських рослин регулюється окремим Законом України «Про пестициди й агрохімікати», а біологічному захисту присвячено лише програму «Комплексна біологізація захисту рослин 2008 – 2012»⁷¹⁹, термін дії якої вже вичерпався⁷²⁰.

Далі зупинимось на достатньо розповсюдженному, досить дієвому й давно відомому так званому *хімічному методу* захисту сільськогосподарських рослин. У комплексі заходів щодо захисту сільськогосподарських культур від шкідників хімічному методу поки ще належить провідне місце. Він побудований на використанні отруйних речовин, які призводять до загибелі шкідливих організмів. Цей метод ефективний, може застосовуватися практично на всіх культурах проти багатьох шкідливих організмів, зокрема тих, що знаходяться у важкодоступних місцях та розмножуються у великій кількості. У сільському господарстві різних країн використовуються багато різних хімічних засобів захисту рослин⁷²¹.

---

⁷¹⁸ Про затвердження державних санітарних правил проектування, упорядкування та експлуатації виробництва біологічних засобів захисту рослин та стимуляторів росту рослин у виробничих біолабораторіях та біофабриках: наказ МОЗ України від 20.08.1997 р., № 254а. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MOZ2895>

⁷¹⁹ Про затвердження галузевої Програми "Комплексна біологізація захисту рослин 2008 - 2012": наказ Мінагрополітики України та УААН від 27 травня 2008 року № 334/46. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN38840.html

⁷²⁰ Ключнікова А. О. Правове забезпечення ведення тепличного господарства в Україні: дис. канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2017. 244 с. С. 103 – 104.

⁷²¹ Сакаджи К. Б. Проблеми нормативного закріплення основних категорій у сфері застосування засобів захисту сільськогосподарських рослин. *Форум права*. 2010. № 3. С. 388 – 395.

Усі перераховані методи захисту рослин мають позитивні та негативні риси, проявляють більший чи менший ступінь ефективності та впливу на навколишнє природне середовище тощо. Однак засилля одного з методів або його тотальна абсолютизація може потягти значні економічні та екологічні наслідки. У зв'язку з цим до законодавства запроваджено концептуальну ідею інтегрованого захисту рослин, про яку згадувалося вище. Вона передбачає використання системи різних методів захисту рослин, яка у своїй сукупності та взаємодії становить найбільш ощадливий, раціональний та ефективний спосіб досягнення мети захисту. Якщо придивитися уважно, то неважко помітити, що до основних заходів, які становлять фітосанітарні технології, належать: підготовка насінневого й посадкового матеріалу, використання стійких сортів, дотримання сівозмін, систем обробки ґрунту, фітосанітарний моніторинг і прогноз, застосування препаратів і технічних засобів захисту рослин. Усі названі заходи розглядаються як об'єкти правового регулювання й мають відповідати вимогам безпеки для людей, тварин і рослин, навколишнього природного середовища, одночасно захищаючи культурні рослини й сільськогосподарську продукцію від шкідливих організмів. У своїй сукупності фітосанітарні технології за своїм змістом і призначенням є не що інше, як інтегровані системи захисту рослин, побудовані на сучасному рівні знань і розвитку сільськогосподарського виробництва. Ще в далекому 1999 році фахівці пропонували прийняття Закону «Про інтегрований захист рослин»⁷²², ця ідея має підтримку й сьогодні⁷²³.

Сучасний Закон України «Про захист рослин» дає визначення інтегрованому захисту рослин, закріплює його в ролі принципу державної політики у сфері захисту рослин, а також покладає обов'язки на відповідні державні органи та посадові особи щодо впровадження інтегрованого захисту рослин. На нашу думку, цього замало для повноцінного втілення такої важливої концептуальної ідеї

---

⁷²² Захаренко В. А. Научное и правовое обеспечение защиты растений на пороге XXI столетия. *Защита и карантин растений*. 1999. № 12. С. 6 – 7.

⁷²³ Гричанов И. Я., Карлик Ф. А. Гармонизация правового поля защиты растений при вступлении России в ВТО. *Защита и карантин растений* 2007. № 7. С. 4 – 8.

в чинному законодавстві. Вона має пронизувати всі норми фітосанітарного законодавства.

Як відомо, захист рослин здійснюється двома способами: перший – це карантин рослин із застосуванням фітосанітарних заходів; другий спосіб передбачає застосування засобів захисту рослин⁷²⁴. Детальніше вивчимо кожен із них.

Карантин рослин. В. В. Курзова, проаналізувавши загальні наукові підходи поділяє погляди вчених щодо розуміння карантину рослин як різновиду карантину, який являє собою такий правовий режим, що передбачає систему державних заходів (адміністративних та фітосанітарних), спрямованих на запобігання занесенню на територію України та/або поширенню в межах території України регульованих шкідливих організмів із метою захисту рослин та гарантування екологічної безпеки в країні⁷²⁵. Учена сповідує еколого-правовий підхід до визначення мети регулювання карантину рослин, а саме: основною метою карантину рослин науковиця називає забезпечення стабільності, збалансованості та ефективності функціонування екологічної рівноваги в державі⁷²⁶. Такий підхід є суто еколого-орієнтованим та не відображає значного аграрно-правового змісту карантину рослин.

Крім того, у сучасній науковій літературі критиці піддано також запропоноване розуміння В. В. Курзовою карантину рослин як комплексу державних заходів (адміністративних та фітосанітарних), спрямованих на: 1) запобігання (профілактику) занесенню на територію України або поширенню в межах території України регульованих шкідливих організмів; 2) забезпечення контролю за регульованими шкідливими організмами (локалізацію); 3) ліквідацію регульованих шкідливих організмів із карантинної зони країни⁷²⁷. Аналізуючи цей висновок, Г. А. Слаута звертає увагу на те, що

---

⁷²⁴ Поліщук В. А. Правове регулювання сільськогосподарського садівництва в Україні: дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2016. 199 с. С. 142.

⁷²⁵ Курзова В. В. Еколого-правове регулювання карантину рослин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2009. 22 с.

⁷²⁶ Курзова В. В. Еколого-правове регулювання карантину рослин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2009. 22 с.

⁷²⁷ Курзова В. В. Еколого-правове регулювання карантину рослин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2009. 22 с.

ученою не встановлено співвідношення понять «заходи» й «суспільні відносини», адже лише останні можуть бути предметом правового регулювання⁷²⁸.

Більш поширеним у сучасній доктрині варто визнати аграрно-правовий підхід до визначення правової природи карантину рослин. Водночас, О. Л. Мініна, наприклад, зазначає, що відносини в галузі карантину рослин, які традиційно відносять до сфери аграрного права, поширюються на забезпечення охорони від шкідливих організмів не лише сільськогосподарських, але й будь-яких інших видів рослин⁷²⁹. Це дає підстави ученим ідентифікувати фітосанітарний контроль (контроль у галузі карантину рослин) як різновид екологічного контролю із забезпечення екологічної безпеки, тобто запобіжним видом екологічного контролю⁷³⁰.

Відходять у минуле уявлення про те, що карантин рослин – це предмет турботи тільки держави. Закон нагадує про те, що витрати на здійснення встановлених карантинних заходів несуть самі громадяни і юридичні особи, які мають у власності (володінні, оренді) підкарантинні об'єкти⁷³¹.

Обов'язки, які покладаються на осіб карантинним законодавством, більш деталізовані, ніж загальні обов'язки у сфері захисту рослин. Вони спрямовані на налагодження співпраці з органами державної влади для сприяння та полегшення їх роботи, яка орієнтована на попередження або усунення наслідків розповсюдження шкідливих організмів. Такі спеціальні обов'язки ми представляємо у вигляді трьох груп: а) інформаційно-повідомні; б) обов'язки підкорюватися законним вимогам спеціальних органів та їхнім посадовим особам; в) обов'язки щодо сприяння та надання доступу державним органам та їхнім посадовим особам.

---

⁷²⁸ Слаута Г. А. Предмет правового регулювання карантину тварин. *Право. Людина. Довкілля*. 2020. № 11. Ч. 1. С. 69 – 75.

⁷²⁹ Мініна Е. Л. Тенденции развития законодательства о растительном мире. *Журнал российского права*. 2016. № 5. С. 108 – 117.

⁷³⁰ Курзова В. В. Еколого-правове регулювання карантину рослин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2009. 22 с.

⁷³¹ Новый Закон о карантине растений наконец принят. *Защита и карантин растений*. 2014. № 9. С. 11.

Вітчизняна система фітосанітарної безпеки має два режими дії: пасивний (базовий, превентивний) та активний (ліквідаційний, карантинний). Уся система фітосанітарної безпеки побудована на попередженні появи, проникнення чи поширення шкідливих організмів на території України. Це надзвичайно важливий методологічний підхід, який опирається на економічну та екологічну доцільність. Наприклад, міль *T. absoluta* становить загрозу вирощуванню томатів у відкритому ґрунті в середземноморському регіоні. Варто зазначити, що в Європі витрати на заходи боротьби вже сягають 40 мільйонів євро. За умови інтродукції томатної молі в країни Європи – члени ЄОКЗР збитки можуть сягнути від 1,7 до 3,4 млрд. євро в рік⁷³². Саме тому вживаються всі можливі попереджувальні заходи для недопущення поширення цього шкідника. Незастосування ж своєчасних заходів щодо гарантування безпеки продукції може призвести до серйозних деструктивних економічних і соціальних наслідків. Так, у 70-х рр. ХХ ст. у країни Африки з продовольчою допомогою був випадково завезений шкідливий організм, з яким країни борються досі⁷³³. Саме тому основним базовим режимом обрано саме режим запобігання.

Важливим елементом системи фітосанітарної безпеки є процедура фітосанітарної експертизи, яка грає важливу превентивну роль. Унаслідок суттєвого оновлення законодавчих та підзаконних положень фітосанітарна експертиза набула низку специфічних правових рис:

а) *альтернативність суб'єктів проведення*, яка дозволяє особам замовляти проведення аналізу як у державних, так і в приватних лабораторіях (для експорту). Відповідні приватні лабораторії проходять акредитацію та отримують відповідний атестат, що дозволяє їм провадити фітосанітарну експертизу. В Україні створено Реєстр таких акредитованих лабораторій⁷³⁴. Поява альтернативності

---

⁷³² Сикало О. О., Чернега Т. О., Дашенко А. В. Нормативні документи (ISO, МФСЗ, ДСТУ), що використовуються при викладанні дисциплін спеціалізації «Карантин рослин». Київ, 2015. 87 с.

⁷³³ Офіційний сайт МККЗР. URL: <https://www.ippc.int/en/news/the-ippc-seminar-plant-health-standards-and-foodsecurity> (дата обращения: 20.06.2016).

⁷³⁴ Деякі питання реалізації Закону України «Про карантин рослин»: постанова Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2019 р. № 1177. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 19.

під час вибору суб'єкта проведення фітосанітарної експертизи є значним прогресом;

б) *публічно-правовий характер видачі сертифікату*. Ця ознака полягає в диференціації технічної та юридичної складової фітосанітарної експертизи. Якщо технічний компонент може виконуватися приватними лабораторіями, то юридичний – є невід'ємною складовою повноважень відповідних державних органів та їхніх посадових осіб. Так, незалежно від того, у якій лабораторії було проведено аналіз, саме фітосанітарний інспектор приймає рішення щодо видачі або відмови у видачі сертифікату. Новелою також варто визнати утворення Реєстру виданих фітосанітарних сертифікатів⁷³⁵;

в) *забезпечення процедурної точності* – передбачено низку механізмів, які гарантують правильність відбору зразків, їх збереження, недоторканість та доставку до лабораторії. Передбачені окремі вимоги до сейф-пакетів⁷³⁶;

г) *можливість арбітражної експертизи*, яка є своєю апеляцією на результати первинної фітосанітарної експертизи. Особливістю такого оскарження є той факт, що правом вимагати арбітражну (повторну) експертизу наділено лише власника вантажу або уповноважену ним особу, і лише протягом строку дії висновку фітосанітарної експертизи (аналізів). Тобто, наприклад, фітосанітарний інспектор не має право призначати арбітражну експертизу. Закон наділяє його правами бути повідомленим про відбір зразків, які проводитимуться приватними лабораторіями, бути присутнім під час такого відбору, контролювати правильність процедури;

д) *цифровізація*, як загально-правовий тренд сьогодення, проявляється й у відносинах фітосанітарної експертизи. Зокрема, передбачається електронний спосіб повідомлення державних органів

---

⁷³⁵ Деякі питання реалізації Закону України “Про карантин рослин”: постанова Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2019 р. № 1177. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 19.

⁷³⁶ Деякі питання реалізації Закону України “Про карантин рослин”: постанова Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2019 р. № 1177. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 19.

про здійснення відбору зразків, запровадження реєстрів акредитованих лабораторій та виданих фітосанітарних сертифікатів.

За результатами проведеної фітосанітарної експертизи відбувається видача фітосанітарного сертифікату – особливого документу, яким засвідчується фітосанітарний стан об'єктів регулювання. Фітосанітарний сертифікат супроводжує вивезення підкарантинних вантажів із країн-членів СОТ в інші держави. Фітосанітарний сертифікат повинен засвідчувати відсутність у підкарантинному вантажі шкідників, хвороб рослин або насіння бур'янів, передбачених міжнародними конвенціями та угодами з карантину та захисту рослин, та додаткові вимоги імпортера⁷³⁷.

Якщо ж за результатами фітосанітарної експертизи були виявлені шкідливі організми в недопустимих кількостях, то може прийматися рішення про вжиття певних фітосанітарних заходів. Законодавство України передбачає такі основні вимоги до фітосанітарних заходів:

1) *еквівалентність*. Фітосанітарні заходи, які здійснюються в іншій країні, вважаються еквівалентними тим, що застосовуються в Україні, якщо така країна на основі науково обґрунтованої інформації доведе, що ці заходи відповідають рівню захисту рослин або перевищують його порівняно з тими, що здійснюються в Україні⁷³⁸. Важливою складовою еквівалентності є відносини щодо визначення ефективності іноземної національної організації. Цей процес передбачає аналіз своєрідного «реноме» певної країни-імпортера: зокрема, досліджується частота визнання недійсними фітосанітарних сертифікатів, виданих цією країною;

2) *строковий характер*. Оскільки й наукові дані, й інформація про фактичний стан відносин надзвичайно динамічні, законодавець встановлює обмеження терміну незмінної дії фітосанітарних заходів. По-перше, їх обмежують факти появи нових наукових результатів. По-друге, встановлено фіксований граничний термін перегляду

---

⁷³⁷ Agriculture of European Union countries. URL: www.ukrexport.gov.ua/ (дата звернення: 01.04.2020 року); Рибак Р. Л., Жабенко О. В., Бундук Ю. М., Метельська А. Г. База даних «Фітосанітарні вимоги країн-членів СОТ» в умовах міжнародного фітосанітарного співробітництва. *Захист і карантин рослин*. 2013. Вип. 59. С. 226 – 230.

⁷³⁸ Про карантин рослин: Закон України від 30.06.1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 34. Ст. 352.

фітосанітарних заходів – не пізніше, ніж протягом шести місяців після їх прийняття або останнього перегляду;

3) *належний рівень*. Фітосанітарні заходи мають бути засновані на міжнародних стандартах, наукових обґрунтуваннях, фактичних даних, аналізі ризику, аналізі впливу на торгівлю. Фітосанітарні заходи не мають обмежувати торгівлю більше, ніж необхідно. «Технічна обґрунтованість» фітосанітарних заходів розглядається як одна з основних вимог СОТ до роботи національних служб із карантину рослин⁷³⁹;

4) *транспарентність*, як вимога до здійснення фітосанітарних заходів, має важливе значення як для національних суб'єктів аграрного господарювання, так і для іноземних імпортерів рослинницької продукції. На сьогодні глобалізаційні процеси набирають загальносвітового масштабу, а основним трендом життя як окремих людей, так і країн у цілому, стає всеохопний доступ до будь-якої інформації та швидкість прийняття рішень. Наразі експортерам недостатньо просто володіти інформацією: ключовим фактором стає швидкість доступу до інформації, своєчасне відслідковування її змін⁷⁴⁰. Відповідно до Закону України «Про карантин рослин» така транспарентність проявляється в кількох основних вимогах: а) повідомлення про фітосанітарний захід публікується не пізніше, ніж за 60 днів до здійснення фітосанітарного заходу (окрім надзвичайного); б) опублікування на сайті не пізніше трьох днів із моменту винесення рішення про фітосанітарний захід; в) надсилання спеціального повідомлення до Центру обробки запитів країн – членів СОТ, а також безпосередньо до самої СОТ; г) відповіді на письмові запити, які стосуються відповідного фітосанітарного заходу; д) розгляд письмових коментарів щодо надзвичайного фітосанітарного заходу;

---

⁷³⁹ Гричанов І. Я., Карлик Ф. А. Гармонизация правового поля защиты растений при вступлении России в ВТО. *Защита и карантин растений* 2007. № 7. С. 4 – 8.

⁷⁴⁰ Рибак Р. Л., Жабенко О. В., Бундук Ю. М., Метельська А. Г. База даних «Фітосанітарні вимоги країн-членів СОТ» в умовах міжнародного фітосанітарного співробітництва. *Захист і карантин рослин*. 2013. Вип. 59. С. 226 – 230.

5) дотримання принципів застосування, серед яких: а) співрозмірність обсягів фітосанітарних заходів їхній запланованій меті; б) недопущення прихованого обмеження для міжнародної торгівлі; в) уникнення довільного їх встановлення або дискримінації міжнародної торгівлі.

Однак, навіть незважаючи на всі превентивні заходи та багаторівневі фітосанітарні бар'єри, на шляху рослинницької продукції (особливо імпортованої), усе ж трапляються випадки появи або поширення певних шкідливих організмів у вітчизняному рослинництві. У таких випадках превентивний рівень системи фітосанітарної безпеки перемикається на активний ліквідаційний режим, який втілюється передусім у запровадженні карантинного режиму. У науковій літературі доводиться думка про те, що карантинний режим є різновидом надзвичайної екологічної ситуації⁷⁴¹. Ця думка має право на існування, оскільки непрогнозований спалах масового розмноження, міграції та поширення шкідливих організмів на великих територіях за своїми наслідками та збитками розглядаються як небезпечні природні явища та стихійні лиха⁷⁴². Ілюстрацією такої можливості служить інтенсивне розмноження пустельної сарани у 2020 році в Східній Африці, Південно-Західній Азії й у районах навколо Червоного моря. ФАО визначила боротьбу зі стрімким поширенням пустельної сарани у 2020 році в Східній Африці в якості одного з найвищих пріоритетів організації та активно взаємодіє з урядами для надання їм підтримки в стримуванні цієї безпрецедентної загрози продовольчій безпеці⁷⁴³. Пустельна сарана вважається найбільш руйнівним перелітним шкідником у світі. Одна єдина зграя на площі в один квадратний кілометр складається з майже 80 мільйонів комах і в змозі за день з'їсти стільки ж, що і приблизно 35 000 чоловік. Чисельність сарани за три місяці, з появою кожного нового покоління, виростає у 20

---

⁷⁴¹ Курзова В. В. Еколого-правове регулювання карантину рослин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2009. 22 с.

⁷⁴² Гричанов И. Я., Карлик Ф. А. Гармонизация правового поля защиты растений при вступлении России в ВТО. *Защита и карантин растений* 2007. № 7. С. 4 – 8.

⁷⁴³ Пустынная саранча. URL: <http://www.fao.org/locusts/ru/>

разів⁷⁴⁴. У випадках загрозового поширення шкідників виникає потреба у запровадженні активного карантинного режиму.

Відповідно до законодавства України особливостями карантинного правового режиму є такі:

- 1) публічність і транспарентність;
- 2) строковість;
- 3) обов'язковість проведення фітосанітарних заходів;
- 4) оптимальне врахування економічних та екологічних інтересів

під час здійснення фітосанітарних заходів, а саме: за потреби проведення маніпуляцій із рослинами чи рослинницькою продукцією передбачається послідовність дій: спершу їх знезараження; якщо воно не можливе чи неефективне – технічна переробка об'єктів регулювання, заражених карантинними організмами; за неможливості знезараження чи технічної переробки – знищення такої продукції;

5) обов'язок сприяння з боку третіх осіб (державних органів, приватних осіб, власників об'єктів транспорту та сполучення тощо);

6) відшкодування збитків, які спричинені внаслідок застосування фітосанітарних заходів, проводиться лише у випадку їх неправомірності. Хоча в ст. 12 Закону України «Про карантин рослин» зазначене дещо інше правило, а саме: особам, яким завдано шкоду внаслідок запровадження карантинного режиму або у зв'язку з проведенням робіт щодо ліквідації карантинних організмів, збитки відшкодовуються відповідно до закону. Ще у 2009 році В. В. Курзова обґрунтувала необхідність прийняття Кабінетом Міністрів України постанови «Про затвердження Порядку відшкодування матеріальних збитків особам, які постраждали внаслідок введення карантинного режиму рослин або у зв'язку з проведенням робіт, спрямованих на ліквідацію та профілактику карантинних хвороб рослин»⁷⁴⁵. Проте ця пропозиція так і залишилась не реалізованою⁷⁴⁶;

7) вивезення рослинницької продукції із карантинної зони вимагає отримання карантинного сертифікату. Це правило критикується в

---

⁷⁴⁴ Готовность к нашествию: угроза пустынной саранчи в Западной Африке.
URL: <http://www.fao.org/fao-stories/article/ru/c/1298123/>

⁷⁴⁵ Курзова В. В. Еколого-правове регулювання карантину рослин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2009. 22 с. С. 7.

⁷⁴⁶ Ключнікова А. О. Правове забезпечення ведення тепличного господарства в Україні: дис. канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2017. 244 с. С. 98 – 99.

літературі, оскільки вважається причиною дезінтеграції внутрішнього ринку. Уся територія України поділена на сотні карантинних зон відповідно до виявлених регульованих шкідливих організмів. Враховуючи те, що рух товарів – об'єктів регулювання у сфері карантину рослин з однієї карантинної зони в іншу можливий лише за наявності карантинного сертифіката, це суттєво ускладнює їхнє переміщення. Результатом цього є зниження конкурентоспроможності вітчизняних виробників на зовнішніх ринках, оскільки додаткові бар'єри тільки збільшують вартість усього ланцюжка поставок української продукції⁷⁴⁷. Однак, на нашу думку, такий механізм в умовах вітчизняної системи фітосанітарної безпеки є досить органічним.

Процедура видачі карантинного сертифікату має власні особливості:

1) *визначені випадки необхідності отримання карантинного сертифікату*, які обмежуються: а) виїздом із карантинної зони, а також б) випадками, коли імпортована рослинницька продукція зазнавала певних переформатувань на території України (зберігання, перепакування, розподіл на частини, змішування з іншими вантажами тощо). У такий спосіб контроль стає прицільним, має під собою логічні обґрунтування й тому не створює зайвого навантаження на бізнес;

2) *окремий перелік об'єктів регулювання для цілей контролю за переміщенням територією України*, що стало значним досягненням оновленого законодавства. Цей перелік затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2019 року⁷⁴⁸. Раніше, коли список об'єктів регулювання в Україні був єдиним для внутрішніх, імпортних та експортних операцій, передусім відбувалося зайве навантаження на експортерів. Наприклад, якщо країна-імпортер не вимагала перевірки партії об'єкта регулювання на наявність регульованого шкідливого організму, експортер у будь-якому разі повинен був це зробити. Тобто вже фактично поза межами території України, коли питання занесення й поширення регульованих

---

⁷⁴⁷ Дем'яненко С. І., Нів'євський О. В. Система регулювання фітосанітарних заходів в Україні. *Економіка АПК*. 2015. № 5. С. 28 – 33.

⁷⁴⁸ Деякі питання реалізації Закону України “Про карантин рослин”: постанова Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2019 р. № 1177. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 19.

шкідливих організмів не виникає, держава примушувала робити експортера те, чого не вимагає країна-імпортер⁷⁴⁹;

3) *автоматичність видачі карантинного сертифікату*. Механізм видачі карантинного сертифікату побудований таким способом, що державний фітосанітарний інспектор зобов'язаний прийняти рішення на підставі заяви особи та висновку фітосанітарної експертизи за відсутності будь-якої із шести причин відмови. Додатковим проявом такої максимально можливої автоматичності слугує правило про те, що у випадку не отримання особою будь-якого рішення фітосанітарного інспектора у встановлені строки за умови подання всіх необхідних документів, особа має право здійснити задеклароване переміщення товарів без отримання карантинного сертифіката;

4) *можливість адміністративного та судового оскарження рішення щодо видачі карантинного сертифікату*. Окрім традиційної можливості звернутися до суду, Законом передбачена можливість протягом 10 днів подати заяву про оскарження рішення фітосанітарного інспектора про відмову у видачі карантинного сертифіката до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері карантину рослин. Гарантією оперативного винесення рішення щодо такого звернення є правило про розгляд цієї заяви не пізніше двох днів.

Сучасний стан законодавства у сфері карантину рослин є продуктом багатьох впливів та тривалих складних процесів. Аналіз накопиченого досвіду радянського періоду щодо правового регулювання карантину рослин і його впливу на конструювання карантинного законодавства сучасної України дозволив В. В. Курзовій стверджувати, що основними тенденціями розвитку карантинних норм у сфері захисту рослин від шкідливих організмів (шкідників, хвороб, бур'янів) є їх уніфікація відповідно до міжнародних норм, а також прагнення до міжнародної взаємодії. Водночас, на думку ученої, норми законодавства про карантин рослин розвивалися і приймалися дещо повільно й зазвичай не відповідали стану зовнішньоекономічних відносин у країні⁷⁵⁰.

---

⁷⁴⁹ Дем'яненко С. І., Нів'євський О. В. Система регулювання фітосанітарних заходів в Україні. *Економіка АПК*. 2015. № 5. С. 28 – 33.

⁷⁵⁰ Курзова В. В. Еколого-правове регулювання карантину рослин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2009. 22 с.

Зараз українське законодавство у сфері карантину рослин переживає євроінтеграційний етап розвитку, наближаючись до законодавства ЄС. У свою чергу, ЄС, починаючи із 70-х років ХХ ст. приділяє значну увагу регулюванню безпеки не тільки сільськогосподарської та харчової продукції в цілому, а й продукції рослинництва зокрема. За цей період прийнято низку важливих нормативних документів ЄС у цій сфері, зокрема Директива Ради 2000/29/ЄС від 8.05.2000 року про захисні заходи, спрямовані проти ввезення на територію співтовариства організмів, шкідливих для рослин або товарів рослинного походження, а також проти їх поширення у Співтоваристві, положення якої частково враховані Законом «Про карантин рослин»⁷⁵¹. Однак законодавство ЄС не статичне, воно еволюціонує та пристосовується до тих викликів, які диктує сучасний світ. Водночас певні механізми, передбачені в європейському фітосанітарному законодавстві, зберігаються, незважаючи на скасування попередніх нормативних актів та прийняття нових.

Досліджуючи це питання, не можливо не зупинитися на цікавій особливості європейської системи фітосанітарної безпеки, яка полягає в паспортизації рослин. Актуальність цього питання передусім заключається не стільки в порівняльно-правовому інтересі, скільки в тому, що перелік законодавчих актів ЄС, до положень яких має бути наближене вітчизняне фітосанітарне законодавство, містить відповідні нормативні акти ЄС, що регулюють фітосанітарну паспортизацію, а саме: Директива Комісії 92/105 від 3 грудня 1992 р., якою встановлюється стандартизація фітосанітарних паспортів, призначених для переміщення певних рослин, продуктів рослинного походження та інших об'єктів у межах Співтовариства, і якою встановлюються процедури для видачі таких паспортів та умови і процедури їх заміни⁷⁵²; Директива Комісії 93/51 від 24 червня 1993 р.

---

⁷⁵¹ Духневич А. В. Організаційно-правове забезпечення застосування фітосанітарних заходів в Україні. *Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 18 – 19 травня 2018 року). К., 2018. С. 19 – 21.

⁷⁵² Commission Directive 92/105/EEC of 3 December 1992 establishing a degree of standardization for plant passports to be used for the movement of certain plants, plant products or other objects within the Community, and establishing the detailed procedures related to the issuing of such plant passports and the conditions and

щодо встановлення правил переміщення певних рослин, продуктів рослинного походження або інших об'єктів через територію зони, що охороняється, а також переміщення таких рослин, продуктів рослинного походження або інших об'єктів, місцем походження яких є територія зони, що охороняється, і які переміщують у межах цієї зони⁷⁵³ тощо. В Україні підготовлено проєкт Закону про захист рослин, який втілює навіть і концепцію фітосанітарної паспортизації⁷⁵⁴. Однак ця ідея вимагає більш докладного наукового аналізу з урахуванням українських та європейських реалій.

Сутність ідеї фітосанітарної паспортизації полягає в такому. Якщо результат фітосанітарного контролю буде задовільним, то замість фітосанітарного сертифікату, що використовується в міжнародній торгівлі, рослини, упаковка або транспортні засоби, що їх перевозять, мають супроводжуватися паспортом рослин відповідно до виду продукту, який гарантував би його вільне переміщення у ЄС або його окремих зонах, для яких він буде дійсним. Рослини, рослинні продукти та інші об'єкти, які мають походження поза ЄС та із задовільним результатом пройдуть необхідний фітосанітарний контроль на момент їх першого ввезення у ЄС, також мають супроводжуватися паспортом рослин із тією ж метою.

Для того щоб повніше розкрити правові особливості фітосанітарної паспортизації в ЄС, варто проаналізувати кілька її основних рис:

1) *довга історія та багаторічна апробація*. Паспортизація рослин в ЄС – не нововведення. Вона функціонує вже не одне десятиріччя, що робить її абсолютно органічно вписаною до системи законодавства

---

detailed procedures for their replacement. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31992L0105&qid=1610036231568>

⁷⁵³ Commission Directive 93/51/EEC of 24 June 1993 establishing rules for movements of certain plants, plant products or other objects through a protected zone, and for movements of such plants, plant products or other objects originating in and moving within such a protected zone. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31993L0051&qid=1610104541713>

⁷⁵⁴ Повідомлення про оприлюднення проєкту Закону України «Про захист рослин». URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=0d133a24-cf26-4323-8677-15a6539f08b3&title=PovidomlenniaProOpriliudnenniaProktuZakonuUkrainiproZakhistRoslin>

ЄС. Вона тісно пов'язана з іншими складовими цієї системи: наприклад, із системою харчового права, екологічного права тощо;

2) *еволюція та корегування*. Інститут паспортизації рослин розвивається з урахуванням практичних проблем, які виникають під час його функціонування, із урахуванням світових тенденцій та перманентних динамічних змін інших факторів. Дуже показовим є положення, передбачене в ст. 4 Директиви Комісії 92/105 від 3 грудня 1992 року, відповідно до якого система використання фітосанітарного паспорту, зазначена в частині 1 статті 1, мала бути переглянута найпізніше 30 червня 1994 року⁷⁵⁵. Цією нормою визнається не просто можливість відстеження результативності та ефективності дії нормативного акту, а встановлюється прямий обов'язок підводити підсумки застосування права. За результатами постійного правового моніторингу система фітосанітарної паспортизації оновлювалася для збереження адекватності правового регулювання фактичним суспільним потребам. Законодавство ЄС щодо системи фітосанітарної паспортизації пройшло кілька етапів розвитку. Зокрема, у 2000 було прийнято Директиву 2000/29/ЄС⁷⁵⁶, яка служила основою функціонування системи фітосанітарної безпеки протягом близько п'ятнадцяти років. Однак із того часу змінилися світові тенденції та й сам ЄС (насамперед він значно розширився). Саме тому було прийнято рішення про перегляд та оновлення нормативно-правової основи фітосанітарної безпеки ЄС. У зв'язку з цим було прийнято Регламент (ЄС) 2016/2031 Європейського парламенту Ради від 26 жовтня 2016 року про захисні заходи проти шкідників рослин, що вносить зміни до Регламентів (ЄС) №228/2013, (ЄС) №652/2014 та (ЄС) №1143/2014 року Європейського Парламенту та Ради та про

---

⁷⁵⁵ Commission Directive 92/105/EEC of 3 December 1992 establishing a degree of standardization for plant passports to be used for the movement of certain plants, plant products or other objects within the Community, and establishing the detailed procedures related to the issuing of such plant passports and the conditions and detailed procedures for their replacement. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31992L0105&qid=1610036231568>

⁷⁵⁶ Council Directive 2000/29/EC of 8 May 2000 on protective measures against the introduction into the Community of organisms harmful to plants or plant products and against their spread within the Community. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32000L0029&qid=1615813192334>

скасування Директив Ради 69/464/ЄЕС, 74/647/ЄЕС, 93/85/ЄЕС, 98/57/ЄС, 2000/29/ЄС, 2006/91/ЄС та 2007/33/ЄС⁷⁵⁷. Нове законодавство стало жорсткішим та посилило фітосанітарні вимоги до рослинницької продукції. Це додатково доводить важливість цієї проблематики та її стратегічне значення як для ЄС, так і для України;

3) *перекладення значної частини відповідальності по контролю за фітосанітарним станом рослинницької продукції на приватних суб'єктів.* На єдиному ринку ЄС фітосанітарний контроль фокусується саме на місці виробництва, де і здійснюється сертифікація рослин та продуктів рослинного походження. Документом, що підтверджує їхню сертифікацію, є паспорт рослин. Він потрібен для переміщення рослин, рослинних продуктів та інших об'єктів, які є потенційними носіями хвороб та шкідливих організмів, у межах ЄС⁷⁵⁸. Відповідно до законодавства ЄС фітосанітарний паспорт може видаватися не лише публічними органами – він може надаватися і приватними суб'єктами, які пройшли відповідну реєстрацію. У Директиві Комісії 92/90/ЄЕС від 3 листопада 1992 року «Про запровадження деяких зобов'язань, яким підлягають виробники та імпортери рослин, продуктів та інших предметів рослинного походження і про порядок їх реєстрації» зазначається, що після встановлення наміру виробника, гуртового магазину, центру відправки, іншої особи або імпортера дотримуватися зобов'язань, а також встановлення їхньої здатності це робити, офіційні відповідальні органи вносять виробників, гуртові магазини, центри відправки, інших осіб або імпортерів до офіційного реєстру під індивідуальними реєстраційними номерами, що дозволяє здійснення

---

⁷⁵⁷ Regulation (EU) № 2016/2031 of the European Parliament of the Council of 26 October 2016 on protective measures against pests of plants, amending Regulations (EU) № 228/2013, (EU) № 652/2014 and (EU) № 1143/2014 of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directives 69/464/EEC, 74/647/EEC, 93/85/EEC, 98/57/EC, 2000/29/EC, 2006/91/EC and 2007/33/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016R2031&qid=1609825272091>

⁷⁵⁸ Бойко О. В. Паспорт рослин: огляд європейського законодавства. *Правові проблеми розвитку сільських територій України*: матеріали «круглого столу» (Київ, 9 грудня 2015 року). Київ, 2015. С. 182 – 186.

їх ідентифікації⁷⁵⁹. Водночас уповноважені оператори видають паспорти лише на рослини, рослинні продукти або інші об'єкти, за які вони відповідають, та лише в приміщеннях, колективних складах та диспетчерських центрах, які знаходяться під їхньою відповідальністю та задекларовані ними відповідно до законодавства⁷⁶⁰. У такий спосіб утворюється двоступенева система фітосанітарного контролю: безпосередні оператори ринку рослинницької продукції беруть на себе відповідальність, підтверджуючи задовільний фітосанітарний стан продукції, що пройшла через них (або вироблена ними, або розфасована, або реалізована тощо), а органи публічної влади слідкують за тим, чи здатні такі суб'єкти належним чином виконувати відповідні свої обов'язки. Такий концептуальний підхід до організації фітосанітарного контролю переслідує одразу кілька важливих цілей. По-перше, у такий спосіб вдається уникнути тотального контролю з боку органів влади за всіма операціями із рослинницькою продукцією в ЄС. Подібний тотальний контроль над усім товарообігом у рослинництві був би надзвичайно громіздким, складним, вимагав би великого бюрократичного апарату та ресурсів. Водночас така система, швидше за все, призвела б до низької ефективності фітосанітарного контролю при великих затратах на нього. По-друге, система фітосанітарної паспортизації дозволяє органам влади не особисто контролювати всі товарні операції (яких відбувається десятки тисяч щодня), а умови виробництва рослинницької продукції, її перевірки, належності виконання фітосанітарних заходів окремими операторами – тобто фактори більш-менш стабільні та відстежувані. Образно узагальнюючи модель

---

⁷⁵⁹ Commission Directive 92/90/EEC of 3 November 1992 establishing obligations to which producers and importers of plants, plant products or other objects are subject and establishing details for their registration. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31992L0090&qid=1610036763387>

⁷⁶⁰ Regulation (EU) № 2016/2031 of the European Parliament of the Council of 26 October 2016 on protective measures against pests of plants, amending Regulations (EU) № 228/2013, (EU) № 652/2014 and (EU) № 1143/2014 of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directives 69/464/EEC, 74/647/EEC, 93/85/EEC, 98/57/EC, 2000/29/EC, 2006/91/EC and 2007/33/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016R2031&qid=1609825272091>

фітосанітарної паспортизації, можна вказати, що мета публічного управління у сфері фітосанітарної безпеки в ЄС полягає не в тому, щоб проконтролювати кожну партію рослинницької продукції в межах ЄС, а надати можливість кожному оператору цього ринку здійснювати свій власний контроль та нести за нього відповідальність. По-третє, фітосанітарна паспортизація намагається одночасно, з одного боку, задовольнити сучасні жорсткі потреби в контролі за кожною партією рослинницької продукції; з іншого боку, – не обмежувати та не обтяжувати торгівлю, мінімально прив'язувати торговельні операції до надання певних дозволів тощо.

Варто розібратися із тим, чому в ЄС виникла така система. Об'єктивна специфіка Союзу полягає в тому, що територія єдиного ринку надзвичайно обширна, а національні кордони не стримують торгівлю всередині ЄС. Тобто фактично відбувається активне переміщення на значній території рослинницької продукції (власновиробленої та імпортованої), однак такий оборот не контролюється традиційними методами (зокрема, на кордонах національних держав). Отже, правові інструменти, які убезпечують міжнародну торгівлю рослинницькою продукцією, не могли бути застосовані для операцій всередині ЄС. Однак це не виключає потенційної загрози виникнення, поширення певних шкідливих організмів та їх перенесення територією Союзу. Наприклад, вивчаючи проблему розповсюдження у Великобританії чорної плямистості (*Colletotrichum acutatum*), науковці виявили, що близько в половині випадків зараження відбулося від імпортованої продукції, тоді як решта – це випадки придбання заражених рослин чи садивного матеріалу із розплідників на території ЄС⁷⁶¹. Отже, для ЄС простежуваність рослинницької продукції набагато критичніша ніж, наприклад, для України. Оскільки традиційними способами (зокрема, перевіркою фітосанітарних сертифікатів та здійсненням низки фітосанітарних заходів на кордоні) ЄС може відслідкувати лише частину обороту, тоді як інша частина, яка відбувається всередині та між країнами потребує особливого механізму, яким і стала фітосанітарна паспортизація.

---

⁷⁶¹ Callejaa E. J., Ilberyb B., Spencecand N. J., Mills P. R. The effectiveness of phytosanitary controls in preventing the entry of *Colletotrichum acutatum* in the UK strawberry sector. *Plant Pathology*. 2013. Vol. 62. P. 266 – 278.

Водночас не варто абсолютизувати аналізовану європейську систему. Хоча паспорт рослин «підтверджує відсутність карантинних шкідників, нульову толерантність»⁷⁶², дослідження європейських учених демонструють, що паспортизація рослин не завжди гарантує фактичну відсутність шкідливих організмів. Так, незважаючи на ці заходи, багато збудників хвороб рослин усе ще перетинають кордони не виявленими⁷⁶³. Розмірковуючи над цими проблемами, Мамфорд вважає, що оцінювати ефективність фітосанітарної системи варто за її здатністю зменшувати очікувану ймовірність успішного вторгнення, а не за впевненістю в її запобіганні⁷⁶⁴. Є навіть досить песимістичний підхід, представники якого найкращим засобом зменшення загроз від чужорідних шкідників вважають значне зменшення міжнародної торгівлі рослинами⁷⁶⁵. Отже, якщо фітосанітарна паспортизація не завжди гарантує фактичну відсутність шкідливих організмів, то що ж вона гарантує?

Фітосанітарна паспортизація гарантує, що у випадку виявленого зараження можливо з високою точністю визначити весь життєвий шлях рослин та виявити причини й місце такого зараження. Тобто фітосанітарна паспортизація виконує не лише карантинні завдання – на неї покладається важлива задача простежуваності. Цей висновок підтверджується аналізом інформації, яка зазначається у фітосанітарному паспорті. Його основне змістовне завдання – це ідентифікація особи, яка проводила операції із рослинами чи рослинницькою продукцією.

Узагалі, новим фітосанітарним законодавством ЄС покладено початок посиленій охороні життя та здоров'я рослин. Основним меседжем Європейського Союзу, який покладено в основу

---

⁷⁶² De Santis M., Griffo R., Rispoli F. National System of Surveillance Phytopathology and Quality of Processing Tomatoes. *3rd International Symposium on Tomato Diseases* (Ischia, Italy, Jul 25-30, 2010). 2011. Vol. 914. P. 475 – 478.

⁷⁶³ Jones D., Baker R., Introductions of non-native plantpathogens into Great Britain, 1970 – 2004. *Plant Pathology*. 2007. Vol. 56. P. 891 – 910.

⁷⁶⁴ Mumford J. D., Economic issues related to quarantine in international trade. *European Review of Agricultural Economics*. 2002. Vol. 29. P. 329 – 348.

⁷⁶⁵ Brasier C. The biosecurity threat to the UK and global environment from international trade in plants. *Plant Pathology*. 2008. Vol. 57. P. 792 – 808.

Регламенту ЄС 2016/2031⁷⁶⁶, є розуміння того, що попередження можливої шкоди для сільськогосподарських культур та навколишнього середовища від того чи іншого шкідника є ефективнішим, ніж її усунення, а тому більше ресурсів та заходів мають бути впровадженні заздалегідь. Одним з основних нововведень у цьому Регламенті є те, що його норми стосуються всіх шкідників – як карантинних, так і некарантинних, які в свою чергу класифіковані за рівнем небезпеки. Визначено три основні категорії шкідників: 1) до першої категорії належать такі, що відсутні в країнах ЄС або, якщо такі є, то вони локалізовані та знаходяться під офіційним контролем. Відповідні шкідники характеризуються високим ризиком для здоров'я рослин і передбачено застосування жорстких заходів, щоб запобігти їхньому потраплянню або розповсюдженню в межах країн ЄС. Такі шкідники мають бути негайно знищені при виявленні; 2) до другої групи віднесено карантинні шкідники, які присутні в більшості країн ЄС, але відсутні в певних "захищених зонах" (ці шкідники не мають потрапити та розповсюдитися в межах цих захищених зон); 3) і до третьої категорії віднесено некарантинні шкідливі організми, які широко представлені в ЄС (проте, оскільки вони впливають на якість рослин, то насіння або посадковий матеріал мають бути гарантовано не пошкоджені такими шкідливими організмами)⁷⁶⁷.

---

⁷⁶⁶ Regulation (EU) № 2016/2031 of the European Parliament of the Council of 26 October 2016 on protective measures against pests of plants, amending Regulations (EU) № 228/2013, (EU) № 652/2014 and (EU) № 1143/2014 of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directives 69/464/EEC, 74/647/EEC, 93/85/EEC, 98/57/EC, 2000/29/EC, 2006/91/EC and 2007/33/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016R2031&qid=1609825272091>

⁷⁶⁷ Stringent new European Union plant health regulations introduced. URL: <https://www.coleacp.org/en/actu/stringent-new-european-union-plant-health-regulations-introduced>; Боснюк-Григор'єва Ю. П. Європейські стандарти контролю за здоров'ям рослин. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природо-ресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України»* : матер. конф. (м. Одеса, 7-10 червня 2018 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 85 – 87.

Повертаючись до нашого умовного поділу правового режиму фітосанітарної безпеки на пасивний та активний, можна дійти деяких висновків. Передусім, про загальну схожість активного (карантинного) режиму, спрямованого на знищення, локалізацію, контроль шкідливих організмів, в Україні та ЄС. Якщо аналізувати пасивний режим фітосанітарного контролю в цих країнах, то існують глибші відмінності.

По-перше, значно відрізняється функціональна роль державних органів фітосанітарного контролю. Для України характерною є значна питома вага форм безпосереднього фітосанітарного контролю, тоді як в ЄС ця функціональна частина повноважень державних органів поділена з операторами ринку.

По-друге, у ЄС фітосанітарний контроль побудовано на концептуальній ідеї простежуваності рослинницької продукції, тоді як в Україні – на її безпосередній перевірці. Унаслідок відмінності в підходах виникає різний ефект. У ЄС практично увесь обіг рослин та рослинницької продукції охоплено системою контролю. В Україні, незважаючи на постійні закиди в бюрократичності та адміністративних бар'єрах, подібного «тотального пронизування» немає. Безпосередній контроль з отриманням підтверджуючих документів про фітосанітарний стан (фітосанітарні сертифікати, карантинні сертифікати) відбувається лише в окремих випадках: імпорт, експорт, реекспорт, вивезення з карантинної зони тощо. Звичайний обіг рослинницької продукції на території України не підлягає такому неухильному контролю, який побудовано в ЄС (і тим більше – посилено протягом останніх років).

Застосування засобів захисту рослин. Дослідивши особливості карантинного захисту рослин, варто перейти до другого способу, який полягає в застосуванні засобів захисту рослин. Справді, наразі невід'ємною складовою захисту рослин є використання різноманітних засобів захисту – пестицидів та агрохімікатів. Застосування пестицидів – отруйних речовин, які спрямовані на знищення певних шкідливих організмів у сільському господарстві – є інструментальним втіленням карантину рослин. Водночас застосування пестицидів може бути необхідним як у пасивному режимі фітосанітарної безпеки (для попередження появи чи розповсюдження шкідливих організмів), так і в її активній фазі – під

час карантинного режиму, що вводиться для оперативного знищення осередків шкідливих організмів.

Агрохімікати – органічні, мінеральні й бактеріальні добрива, хімічні меліоранти, регулятори росту рослин та інші речовини, що застосовуються для підвищення родючості ґрунтів, урожайності сільськогосподарських культур і поліпшення якості рослинницької продукції⁷⁶⁸ – не мають такого яскраво вираженого карантинного спрямування. Вони виконують допоміжну, а не рятувальну роль.

Законодавство про пестициди та агрохімікати є досить чітко відокремленим від карантинного. Передусім, цьому сприяє існування спеціального Закону України «Про пестициди і агрохімікати» та розгалуженої підзаконної нормативно-правової бази. Варто зазначити, що фітосанітарне законодавство ЄС теж розвивається за подібним загальним алгоритмом – розмежовуючи правове регулювання використання засобів захисту рослин та законодавче забезпечення карантину рослин.

У законотворчій роботі в Україні спостерігаються спроби розробки єдиного закону про карантин рослин та пестициди. Однак такий шлях нам видається не надто вдалим, оскільки ці відносини не однорідні, а їх об'єднання буде штучним. По-перше, у законодавстві ЄС спостерігаються тенденції до автономного розвитку та розширення інститутів правового регулювання карантину рослин та поводження із засобами захисту рослин. По-друге, якщо карантинне законодавство спрямоване на побудову пасивного та активного правового режиму боротьби зі шкідливими організмами, то законодавство про пестициди та агрохімікати спрямоване на безпечне поводження з такими речовинами. Це надзвичайно важливо, оскільки засоби захисту рослин формують самостійне джерело високої небезпеки для людини та навколишнього природного середовища, і ця небезпека співрозмірна із тією, яку несуть шкідливі організми. Саме тому, у системі «засоби захисту рослин проти шкідливих організмів» суспільні відносини мають регулюватися однаково спеціалізовано та з урахуванням власних особливостей.

---

⁷⁶⁸ Про пестициди та агрохімікати: Закон України від 02.03.1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 14. Ст. 91.

Якщо аналізувати співвідношення законів України «Про захист рослин» та «Про пестициди і агрохімікати», то прийнято вважати їх загальним та спеціальним. Однак при більш глибокому аналізі можна помітити, що ця теза вірна лише почасти. Справа у тому, що Законом України «Про захист рослин» встановлюється його основна мета – регулювання правовідносин, пов'язаних із захистом рослин від шкідників, хвороб та бур'янів. Закон України «Про пестициди і агрохімікати» є спеціальним відносно загального закону про захист рослин у частині регулювання діяльності із пестицидами – саме вони є одним з інструментів боротьби зі шкідливими організмами. При цьому Закон України «Про пестициди і агрохімікати» у частині регулювання агрохімікатів вже не вміщується у сферу регламентації закону про захист рослин – ці відносини спрямовані вже не на боротьбу зі шкідливими організмами, а на покращення якісних та кількісних характеристик врожаю.

О. М. Батигіна провела цікаве порівняльно-правове дослідження законодавчих засад регулювання поводження із пестицидами в країнах СНД, за результатами якого учена дійшла таких висновків. По-перше, усі країни СНД мають законодавчі акти, спрямовані на регламентацію відносин пов'язаних із пестицидами. По-друге, усі країни СНД можна поділити на: країни, які здійснюють правову регламентацію використання пестицидів у рамках загальних законів про захист рослин (Казахстан, Туркменістан, Киргизстан, Вірменія, Білорусь); країни, у яких поряд із загальними є спеціальні закони, присвячені пестицидам (Таджикистан, Азербайджан, Молдова); країни, які мають тільки спеціальні закони щодо пестицидів (Узбекистан, Росія). По-третє, усі країни СНД закріпили в законодавстві принцип пріоритетності забезпечення безпеки громадян і екологічної безпеки під час здійснення заходів щодо захисту рослин. По-четверте, загальним для всіх країн СНД є недопущення обігу пестицидів, які не внесені до Державного каталогу, реєстру пестицидів, дозволених до застосування на території відповідної країни⁷⁶⁹. Це дослідження додатково ілюструє посилену увагу до засобів захисту рослин в інших країнах.

---

⁷⁶⁹ Батигіна О. М. Особливості правового регулювання застосування пестицидів у сільському господарстві країн СНД. *Форум права*. 2016. № 4. С. 20 – 24.

Ринок застосування засобів захисту рослин є об'єктом суворого контролю з боку як окремої держави, так і міжнародної спільноти, оскільки питання якісних продуктів харчування є фактором безпеки населення планети в цілому⁷⁷⁰. Дуже цікаво, що постійно розширюючись та деталізуючись, законодавство ЄС, присвячене пестицидам, пропагує зменшення залежності від таких засобів захисту рослин. Ілюстрацією цієї тези може послужити одне з положень Директиви 2009/128/ЄС, що має концептуальний зміст, а саме: «держави-члени повинні ... заохочувати розробку та впровадження інтегрованої боротьби зі шкідниками та альтернативних підходів або методів для зменшення залежності від використання пестицидів»⁷⁷¹.

Аналіз головних нормативних актів ЄС, що присвячені питанням використання та поводження із засобами захисту рослин (Регламент (ЄС) №1107/2009 Європейського Парламенту та Ради від 21 жовтня 2009 року щодо розміщення засобів захисту рослин на ринку та скасування Директив Ради 79/117/ЄЕС та 91/414/ЄЕС⁷⁷²; Регламент (ЄС) №1610/96 Європейського Парламенту та Ради від 23 липня 1996 року про створення додаткового сертифіката захисту для засобів захисту рослин⁷⁷³; Регламент (ЄС) №1185/2009 Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2009 року щодо статистичних даних про пестициди⁷⁷⁴ тощо), вказує на головний принцип такого

---

⁷⁷⁰ Глуценко Я. І., Стефківський В. М. Адаптація вітчизняного законодавства в сфері фітосанітарної безпеки в умовах євроінтеграції. *Економіка, фінанси, право*. 2016. № 12. С. 23 – 27.

⁷⁷¹ Directive 2009/128/EC of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 establishing a framework for Community action to achieve the sustainable use of pesticides. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0128&qid=1609914200293>

⁷⁷² Regulation (EC) № 1107/2009 of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 concerning the placing of plant protection products on the market and repealing Council Directives 79/117/EEC and 91/414/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009R1107&qid=1609951622659>

⁷⁷³ Regulation (EC) № 1610/96 of the European Parliament and of the Council of 23 July 1996 concerning the creation of a supplementary protection certificate for plant protection products. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31996R1610&qid=1609951622659>

⁷⁷⁴ Regulation (EC) № 1185/2009 Of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 concerning statistics on pesticides. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009R1185&qid=1609952351566>

регулювання, а саме: політика держави у сфері регулювання використання та обігу пестицидів та агрохімікатів має бути спрямована на зниження ризиків від цих хімічних речовин, що досягається шляхом застосування низки правових механізмів.

Для нашої держави є складна проблема, що полягає в масштабному й досить часто агресивному проникненні все нових і нових пестицидів на внутрішній ринок України, що зумовлене розширенням торговельно-економічних зв'язків держави (навіть і внаслідок членства в СОТ) та недостатньою захищеністю ринку. Вивчаючи цю проблему, К. Б. Сакаджи пропонувала правила реєстрації засобів захисту рослин, дозволених до використання в Україні, адаптувати до відповідних нормативно-правових актів ЄС, зокрема, Директиви 91/414/ЄЕС, а також запровадити обов'язковість для використання в Україні офіційного списку дозволених у ЄС пестицидів. На думку ученої, це надасть можливості обмежити й деякою мірою зупинити проникнення в Україну невикористаних чи заборонених до використання у ЄС засобів захисту рослин⁷⁷⁵. Аналіз цієї пропозиції варто зробити з урахуванням сучасних фактичних обставин, чинних законодавчих засад та характерних тенденцій нормотворення.

По-перше, указана директива вже втратила свою чинність, оскільки була визнана такою, що на підставі новітніх наукових досліджень, вимагає заміни.

По-друге, варто враховувати сучасні тенденції щодо заборони деяких речовин у пестицидах. Так, наразі у світі точаться гострі дискусії щодо використання неонікотиноїдів у сільському господарстві. Менш ніж за 20 років неонікотиноїди стали найбільш широко використовуваним класом інсектицидів із часткою світового ринку понад 25%. Однак неонікотиноїдні препарати стали об'єктом пильної уваги як можлива причина нещодавнього скорочення популяції запилювачів⁷⁷⁶. США ще не заборонили використання неонікотиноїдів у сільському господарстві. Це пов'язано з тим, що

---

⁷⁷⁵ Сакаджи К. Б. Правове регулювання застосування засобів захисту сільськогосподарських рослин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Харків, 2012. 19 с

⁷⁷⁶ Cutler G. C., Scott-Dupree C. D., Drexler D. M. Honey bees, neonicotinoids and bee incident reports: the Canadian situation. *Pest Management Science*. 2014. Vol. 70 (5). P. 779 – 783.

Американське агентство з охорони навколишнього середовища (USEPA) діє за політикою «принципів, заснованих на ризику»: якщо ризик, спричинений впливом неонікотиноїдів, не буде чітко продемонстрований, не застосовуватимуться жодні заходи щодо заборони використання неонікотиноїдів⁷⁷⁷. Однак дослідження у всьому світі виявляють усе нові негативні впливи. Наприклад, доведено, що не смертельні дози неонікотиноїдів впливають на просторову орієнтацію бджіл, а саме: блокують навігаційну пам'ять та заважають комасі знайти дорогу до вулику⁷⁷⁸. Обмежені доступні дані свідчать про те, що неонікотиноїди можуть виявляти подібну токсичність практично до всіх інших запилювачів диких комах. Світове виробництво неонікотиноїдів усе ще зростає, і тому для забезпечення стійкості послуг запилювачів у екосистемах терміново необхідний перехід до альтернатив неонікотиноїдам⁷⁷⁹. Однак зарубіжні учені вказують на складність цього процесу, незважаючи на багато досліджень, які доводять значний негативний вплив цих речовин на запилювачів. Зокрема, мова йде про утворення потужних лоббі, проведення корпоративних маніпуляцій для впливу на державну політику в цій сфері. Учені доходять висновку про те, що опір капіталістично-промислової сільськогосподарської системи можна побороти лише шляхом утворення радикальних громадських рухів, очолюваних коаліцією екологів, бджолярів та дрібних фермерів⁷⁸⁰.

ЄС найбільш активно переймається проблемами застосування неонікотиноїдів. Через ризик для бджіл уже було обмежено використання клотіанідину, тіаметоксаму та імідаклоприду в

---

⁷⁷⁷ Kurwadkar S., Evans A. Neonicotinoids: Systemic Insecticides and Systematic Failure. *Bulletin of Environmental Contamination and Toxicology*. 2016. Vol. 97 (6). P. 745 – 748.

⁷⁷⁸ Fischer, J., Müller, T., Spatz, A.-K., Greggers, U., Grünewald, B., Menzel, R. Neonicotinoids Interfere with Specific Components of Navigation in Honeybees. *PLoS ONE*. 2014. Vol. 9 (3). e91364.

⁷⁷⁹ Van der Sluijs J. P., Simon-Delso N., Goulson D., Maxim L., Bonmatin J.-M., Belzunces L. P. Neonicotinoids, bee in order and the sustainability of pollinator services. *Current Opinion in Environmental Sustainability*. 2013. Vol. 5. P. 293 – 305.

⁷⁸⁰ Ellis R. Save the Bees? Agrochemical Corporations and the Debate over Neonicotinoids in Ontario. *Capitalism Nature Socialism*, 2018. Vol. 30 (4). P. 1 – 19.

Регламенті імплементації (ЄС) №485/2013 від 24 травня 2013 року⁷⁸¹, хоча певне місцеве застосування залишалося можливим⁷⁸². У 2016 році Франція прийняла Закон про відновлення біорізноманіття, природи та ландшафтів, заборонивши з 1 вересня 2018 року використовувати засоби захисту рослин, що містять одну або кілька активних речовин сімейства неонікотиноїдів та насіння, оброблене цими продуктами. Уряд Франції обґрунтував свою заборону, посилаючись на кілька наукових досліджень, що вказують на значний вплив неонікотиноїдів ... на нецільові організми, такі як бджоли, макробезхребетні та птахи. Уряд Франції також послався на дослідження Європейського агентства з безпеки харчових продуктів (EFSA), яке "визначає ризик для здоров'я людини (вплив на розвиток нервової системи)". У своїй відповіді від 3 серпня 2017 року Комісія, посилаючись на Регламент про захист рослин, заявила, що вона "поділяє занепокоєння Франції щодо деяких речовин сімейства неонікотиноїдів та ризиків, які ці речовини представляють для бджіл". Вона також зазначила, що "EFSA опублікувала висновки щодо цих трьох речовин, звертаючи увагу на інші можливі ризики, тим самим спонукаючи Комісію розглянути необхідність запровадження подальших обмежень"⁷⁸³. Опір такому рішенню втілювався в судовому спорі між Союзом промислових підприємств захисту рослин і урядом Франції⁷⁸⁴.

---

⁷⁸¹ Commission Implementing Regulation amending Implementing Regulation (EU) № 540/2011, as regards the conditions of approval of the active substances clothianidin, thiamethoxam and imidacloprid, and prohibiting the use and sale of seeds treated with plant protection products containing those active substances. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32011R0540&qid=1615812262529>

⁷⁸² Прийняття цього законодавства було предметом рішення Генерального суду від 17 травня 2018 року Bayer CropScience та інші проти Комісії (Т - 429/13 та Т - 451/13, EU: Т: 2018: 280), а також до розгляду апеляції Bayer CropScience і Bayer проти Комісії (С - 499/18 Р, ОВ 2018 С 381, с. 12).

⁷⁸³ Opinion of Advocate General Kokott delivered on 4 June 2020. Union des industries de la protection des plantes v Premier ministre and Others. Request for a preliminary ruling from the Conseil d'État (France). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62019CC0514&qid=1609956854394#c-ECR_62019CC0514_EN_01-E0008

⁷⁸⁴ Judgment of the Court (First Chamber) 8 October 2020 In Case C-514/19 (Union des industries de la protection des plantes v Premier ministre and Others). URL:

Однак після отримання згоди більшості країн-членів ЄС у 2018 році Європейська комісія прийняла рішення про повну заборону використання неонікотиноїдів: усі їхні зовнішні застосування будуть заборонені, а ці речовини будуть використовуватися лише в теплицях⁷⁸⁵.

У рамках Угоди про асоціацію Україна взяла на себе зобов'язання наблизити своє законодавство до вимог Виконавчого регламенту Комісії (ЄС) №485/2013 від 24 травня 2013 року, яким вносяться зміни до Виконавчого регламенту (ЄС) 540/2011, встановлюються умови затвердження активних речовин клотіанідину, тіаметоксаму та імідаклоприду й забороняються використання та продаж насіння, обробленого засобами захисту рослин, які містять зазначені активні речовини. Цілком прогнозовано вітчизняні аграрії опираються такій перспективі. За розрахунками вчених Інституту аграрної економіки, сумарні втрати аграрного сектора через недобір врожаю, зниження якості продукції, додаткові витрати на внесення інсектицидів-замінників, можуть досягти 36,8-74,9 млрд грн. Зокрема й потенційні втрати від недобору врожаю оцінюються у 27,3 – 64,6 млрд грн⁷⁸⁶.

Отже, пропозиції щодо повного ототожнення переліків дозволених засобів захисту рослин із європейськими тягнуть цілком вимірювані та досить важкі економічні наслідки, ігнорувати які юристи не мають права.

Вітчизняна юридична наука рясніє абсолютно протилежними пріоритетами та розставленими акцентами. Умовно можна виділити кілька основних підходів, які демонструють учені під час аналізу проблем застосування засобів захисту рослин:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62019CJ0514&qid=1609956854394>

⁷⁸⁵ Бугера С. І. Деякі проблеми правового регулювання застосування пестицидів та агрохімікатів в Україні. *Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 31 травня 2019 року). Київ, 2019. С. 91 – 93. С. 92.

⁷⁸⁶ У гонитві за екологічними стандартами потрібно бути реалістами, або Що чекає українських аграріїв після Green Deal. URL: <https://agroportal.ua/publishing/rassledovaniya/v-pogone-za-ekologicheskimi-standartami-nuzhno-byt-realistami-ili-hto-zhdet-ukrainskikh-agrariy-posle-green-deal/>

1) *еколого-правовий напрям*. На думку представниці цього напрямку С. В. Сидорової, незважаючи на те, що хімізація аграрного виробництва завжди вважалася одним із засобів підвищення родючості ґрунтів, історично в основу державного управління хімізацією сільського господарства було покладено лише економіко-виробничі показники без врахування екологічних факторів⁷⁸⁷. М. А. Дейнега наголошує на необхідності за допомогою правових важелів домагатися застосування наукового обґрунтованих, екологічно безпечних, ресурсозберігаючих технологій застосування хімічних меліорантів, правове ж регулювання у сфері хімічної меліорації земель сільськогосподарського призначення повинно мати екологічну спрямованість⁷⁸⁸. О. П. Кулинич пропонує заборону використання певних видів агрохімікатів, які є особливо шкідливими для бджіл та інших комах, що запилюють сільськогосподарські та інші рослини⁷⁸⁹. Існують навіть радикальні пропозиції щодо заборони «використання пестицидів та агрохімікатів в Україні в максимальній мірі, а в подальшому передбачити та нормативно визначити стовідсоткову заборону на їхнє застосування»⁷⁹⁰. Однак з основним

---

⁷⁸⁷ Сидорова С. В. Хімізація як правова форма підвищення родючості ґрунтів. *Сучасні екологічні проблеми та методика викладання еколого-правових дисциплін*: матеріали Республ. Наук.-практ. конф. (Харків, 25 – 26 лист. 2010 року). Харків, 2010. С. 187 – 188. С. 187.

⁷⁸⁸ Дейнега М. А. Правові аспекти застосування хімічних меліорантів у сільському господарстві. *Сучасні науково-практичні проблеми екологічного, земельного та аграрного права*: матеріали «круглого столу» (Харків, 6 грудня 2013 року). Харків, 2013. С. 206 – 209.

⁷⁸⁹ Кулинич О. П. До питання про вдосконалення правової охорони бджільництва в Україні. *Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи*: матер. наук.-практ. конф. (Харків, 22 травня 2020 року). Харків, 2020. С. 164 – 167. С. 166.

⁷⁹⁰ Піддубна Д. С. Засоби захисту рослин: сучасні нормативно-правові вимоги у відповідності до світових змін через призму підтримки до поширення органічного господарювання та збереження природних ресурсів. *Збірник матеріалів Четвертого зібрання фахівців споріднених кафедр «Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносинах»*: матер. зібрання (м. Одеса, 6–9 червня 2019 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. – Одеса: Гельветика, 2019. С. 159 – 162.

аргументом Д. С. Піддубної щодо можливості вирощування сільськогосподарської сировини «без використання будь-яких пестицидів чи агрохімікатів» важко погодитися навіть щодо органічного землеробства (передбачається перелік дозволених речовин природного походження, що використовуються для захисту від шкідників чи покращення росту рослин);

2) *земельно-правовий напрям*. Представницями цього напрямку можна назвати, наприклад, Т. Є. Харитонову, яка досліджує питання охорони земель, які перебувають на різних речово-правових титулах⁷⁹¹, та Н. С. Гавриш, яка аналізує правове регулювання застосування засобів захисту рослин із позицій охорони ґрунтів та їх родючості⁷⁹². Цей напрям досліджень доповнюють також праці А. О. Попової, яка вивчає охорону земель від забруднення небезпечними речовинами, зокрема важкими металами, пестицидами, мінеральними добривами, агрохімікатами, збудниками інфекційних та інвазійних хвороб тощо⁷⁹³;

3) *аграрно-правовий напрям*. Представники цього підходу розглядають проблематику застосування засобів захисту рослин з позицій активізації сільськогосподарського виробництва, підвищення його ефективності. Наприклад, В. А. Поліщук зазначає, що використання нових препаратів у сільськогосподарському (промисловому) садівництві України є дещо проблематичним із огляду на формальні й бюрократичні процедури їхнього випробування та реєстрації, що негативно впливає на підвищення врожайності продукції садівництва, не дозволяє ефективно забезпечувати виконання вимог екологічного законодавства щодо збереження довкілля, ґрунтів, здоров'я людей. У зв'язку з цим учений пропонує переглянути існуючі правові механізми державно-правового регулювання використання пестицидів і агрохімікатів у

---

⁷⁹¹ Харитонova Т. Є. Здійснення прав на чужі земельні ділянки в Україні: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса: Юридична література, 2016. 424 с..

⁷⁹² Гавриш Н. С. Правовий режим ґрунтів в Україні: дис. ... докт. юрид. наук 12.00.06. Одеса, 2018. 466 с.

⁷⁹³ Попова А. О. Правова охорона земель від забруднення небезпечними речовинами в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Одеса, 2017. 20 с.

сільськогосподарському (промисловому) садівництві з врахуванням вимог щодо адаптації українського аграрного, природоохоронного, екологічного законодавства до стандартів ЄС⁷⁹⁴. Інша дослідниця правового регулювання багаторічних насаджень О. Я. Костецька слушно наголошує на системному впливі хімічних засобів захисту рослин на взаємопов'язані природні об'єкти та ресурси, тоді як фактично законодавець «підключається» лише про якісний стан самих угідь. Поза його увагою, наприклад, залишається питання щодо стану власне багаторічних насаджень, що має бути вирішене на законодавчому рівні шляхом внесення до чинного законодавства відповідних змін та доповнень⁷⁹⁵. Те саме варто урахувати й в інших сферах рослинництва.

Навіть оглядовий аналіз доктринальних позицій вказує на відсутність єдиного концептуального бачення проблем регулювання засобів захисту рослин. Можна припустити, що не додасть єдності доктрині й поява нового потужного фактора, який варто враховувати під час подальшого розвитку фітосанітарного законодавства України, а саме: екологізація сільського господарства ЄС у рамках реалізації Green Deal. У сфері використання пестицидів плани досить амбітні, а саме йдеться про наміри ЄС скоротити на 50-70% протягом наступних 10 років використання засобів захисту рослин. В умовах України такі завдання вимагають не сліпого наслідування, а виваженого системного переосмислення. Це, зокрема, підтверджується тим, що використання засобів захисту рослин в Україні і на сьогодні майже вдвічі менше за обсягом.

З іншого боку, додатковим зовнішнім чинником, який впливатиме на трансформацію вітчизняного фітосанітарного законодавства, є міжнародно-правові процеси та активність наднаціональних інституцій у цій сфері. Так, міжнародна спільнота теж намагається стандартизувати на основі певного загального прийнятного рівня використання засобів захисту рослин. З цією метою у 2013 році під егідою ФАО та ВООЗ був прийнятий

---

⁷⁹⁴ Поліщук В. А. Правове регулювання сільськогосподарського садівництва в Україні: дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2016. 199 с. С. 147.

⁷⁹⁵ Костецька О. Я. Правова охорона сільськогосподарських угідь, зайнятих багаторічними насадженнями: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Харків, 2014. 22 с.

Міжнародний кодекс поведінки у сфері поводження з пестицидами, метою якого було проголошено встановлення добровільних стандартів поведінки для всіх державних і приватних організацій, що займаються питаннями поводження з пестицидами або пов'язані з такого роду діяльністю⁷⁹⁶. Порівняно із аналогічним кодексом 1985 року новий кодекс встановлює більш жорсткі стандарти з використання пестицидів і дає чіткіші вказівки урядам, працівникам сільського господарства тощо. Цей документ спрямований насамперед на країни, що розвиваються, оскільки ці країни збільшують використання пестицидів, а отруєнь на них припадає 95% від загальносвітового показника⁷⁹⁷. Продовженням цієї практики стало схвалення у 2019 році Міжнародного кодексу поведінки щодо сталого використання та управління добривами⁷⁹⁸.

Якщо аналізувати тенденції в правовому регулюванні застосування засобів захисту рослин, то можна побачити кілька характерних тенденцій, які варто враховувати для подальшого концептуального удосконалення вітчизняного законодавства та практики правозастосування. Мова йде про такі тенденції як:

1) посилення обмежень у сфері застосування засобів захисту рослин у законодавстві ЄС. Ця тенденція не є новою, вона простежується протягом кількох десятиріч, однак варто зазначити її певну радикалізацію та пришвидшення темпів розвитку протягом останніх років. Свого часу прийняття Директиви 91/414 ЕЕС⁷⁹⁹ зіграло позитивну роль у наведенні порядку на ринку засобів захисту

---

⁷⁹⁶ Международный кодекс поведения в области обращения с пестицидами. 29 ноября 2013 года. URL: https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/EB134/B134_22-ru.pdf

⁷⁹⁷ Духневич А. В. Організаційно-правове забезпечення застосування фітосанітарних заходів в Україні. *Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 18 – 19 травня 2018 року). К., 2018. С. 19 – 21.

⁷⁹⁸ The International Code of Conduct for the Sustainable Use and Management of Fertilizers. URL: http://issar.com.ua/downloads/41_conference_fao_international_code_of_conduct_for_the_sustainable_use_and_management_of_fertilizers_2019.pdf

⁷⁹⁹ Council Directive 91/414/EEC of 15 July 1991 concerning the placing of plant protection products on the market. URL: <https://eur-lex.europa.eu/search.html?scope=EURLEX&text=91%2F414&lang=en&type=quick&qid=1610013807382> (втрапила чинність)

рослин, а запровадження уніфікованих і доволі жорстких вимог щодо досє під час реєстрації діючих речовин підвищило гарантії безпечного застосування пестицидів⁸⁰⁰. Новітні тренди полягають у перегляді та впровадженні ще більш суворих правил. Окреслена правова перспектива в скороченні наполовину використання засобів захисту рослин є надважливим сигналом для вітчизняного сільського господарства. Варто чекати послідовного посилення фітосанітарних вимог до рослинницької продукції, що вимагає концептуальної підготовки в напрямі нормативно-правової підтримки та адаптації вітчизняного рослинництва до майбутніх умов уже сьогодні.

Підтвердженням цієї тенденції стало повідомлення про те, що на початку 2020 року було прийнято рішення Європейської Комісії (регламенти від 10.01.2020) про відкликання країнами-членами ЄС протягом одного місяця всіх дозволів на засоби захисту рослин, що містять активні речовини на основі хлорпірифосу та хлорпірифос-метилу⁸⁰¹. Це безпосередньо впливає на Україну та її рослинництво, оскільки зумовлює потребу в пристосуванні вітчизняних виробників (передусім експортоорієнтованих) до вимог про невикористання ще однієї групи засобів захисту рослин. Можна прогнозувати й подальші заборони в ЄС діючих речовин, що використовуються в засобах захисту рослин;

2) *казуальний пріоритет захисту життя та здоров'я тварин перед захистом здоров'я людини*. Мова йде про політико-правове рішення щодо обмеження (а в певних випадках – заборони) використання неонікотиноїдів у рослинництві в ЄС. Це рішення представляє особливий інтерес із позицій правової доктрини. По-перше, для людини неонікотиноїди менш токсичні, ніж їх аналоги, тому вони вважаються пестицидами нового покоління. Однак виявилось, що для запилювачів ці речовини представляють підвищену загрозу. Заборона неонікотиноїдів уже потягла повернення до пестицидів попереднього покоління – більш токсичних для

---

⁸⁰⁰ Шапошнікова Н. В. Правове регулювання засобів захисту рослин у процесі євроінтеграції. *Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природоресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Біла Церква, 21 – 22 травня 2010 року)*. Біла Церква, 2010. С. 120 – 121.

⁸⁰¹ До уваги аграріїв: ЄС заборонив використання засобів захисту рослин на основі хлорпірифосу та хлорпірифос-метилу. URL: <https://lanchynska-gromada.gov.ua/news/1585939692>

людини. По-друге, ця ситуація виступає прикладом підвищення ролі науки та прогресу наукових досліджень у сфері фітосанітарії;

3) *активізація стандартизаційних процесів на міжнародному рівні*. Водночас іде мова не лише про міжнародні стандарти, які визнаються та підтримуються СОТ, але і про діяльність ФАО та ВООЗ у цій сфері;

4) *наростання протиріч в українському правовому полі*, які вимагають свого вирішення. Спробуємо схематично їх окреслити.

По-перше, *імплементаційні протиріччя*, які проявляються в тому, що виконання плану наближення вітчизняного законодавства до європейського не є неухильним, адже викриває багато больових точок. Наприклад, було поставлено завдання імплементувати положення регламенту щодо заборони деяких неонікотиноїдів до 2018 року, однак його виконання затягується через безпорадність публічного управління в напрямі розробки дієвого плану підтримки галузей, які постраждають від такого рішення. Тобто імплементувати легко, однак як з цим жити далі? Усвідомлюючи відсутність механізмів мінімізації збитків суб'єктам рослинництва та певних альтернативних варіантів захисту рослин, уряд затягує наближення законодавства в такому чутливому питанні.

По-друге, *внутрішні протиріччя*, які обумовлені складними політичними проблемами, нестабільністю влади та відсутністю стратегічного бачення. Поряд із формуванням плану імплементації фітосанітарного законодавства ЄС готуються законопроекти, які є відверто лобістськими, суперечать інтересам суспільства та не відповідають загальному курсу на посилення екологічного контролю в сільському господарстві. Добре ілюструє цей блок протиріч подання проекту Закону «Про внесення змін до статті 4 Закону «Про пестициди та агрохімікати» щодо ввезення пестицидів на митну територію України», яким пропонується вилучити положення про те, що обов'язковою умовою завезення та застосування незареєстрованих в Україні пестицидів є документальне підтвердження їхньої державної реєстрації в країні, де вони виробляються⁸⁰². Як слушно зазначає Ю. С.

---

⁸⁰² Проект Закону про внесення змін до статті 4 Закону України "Про пестициди та агрохімікати" щодо ввезення пестицидів на митну територію України від 18.10.2019 № 2289. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67132

Петлюк, прийняття подібного законопроекту загрожує статусу «органічна Україна», а також лежить у площині політичного трикутника «корупція-контрабанда-контрафакт»⁸⁰³. Прийняття такого закону загрожує перетворенням України в полігон для випробування невизнаних препаратів, завезення шкідливих речовин та ставить під загрозу екологічну безпеку держави.

По-третє, *стратегічні* протиріччя, що мають економіко-екологічний зміст. Зниження застосування засобів захисту рослин викличе зниження продуктивності сільського господарства, і це добре усвідомлюється в ЄС. Для того щоб підтримати своє сільське господарство в трансформаційний період планується виділення мільярдів євро та системна підтримка. У випадку занадто різкого руху в напрямі долучення до Green Deal Україна переживатиме в рази більш травматичний перехід на екологічні рейки, з огляду на різні стартові умови та неможливість організувати таку потужну «подушку безпеки» для свого рослинництва.

На питанні щодо державної підтримки рослинництва в напрямі боротьби зі шкідливими організмами в Україні варто зупинитися більш детально. Дуже показовим є положення, закріплене в Директиві №2009/128/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу від 21 жовтня 2009 року, що встановлює правові основи для діяльності Співтовариства з метою досягнення сталого використання пестицидів, а саме: «Економічні інструменти можуть зіграти вирішальну роль у досягненні цілей, що стосуються сталого використання пестицидів. Отже, треба заохочувати використання таких інструментів на належному рівні, наголошуючи на тому, що окремі держави-члени можуть приймати рішення щодо їх використання без шкоди виконанню правил державної допомоги». Отже, ЄС на рівні своєї Директиви визнає необхідність економіко-правового стимулювання сталого використання пестицидів. Принциповим тут є головний посил: окрім посилення фітосанітарного контролю, підвищення вимог до суб'єктів

---

⁸⁰³ Петлюк Ю. С. Сучасний стан і напрями розвитку АПК України: правовий вимір. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах*: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 20 квітня 2018 року). Харків, 2018. С. 239 – 243. С. 242 – 243.

господарювання, запровадження нових заборон та обмежень, критично важливим є надання державної підтримки – від цього залежатиме виконання висунутих жорстких вимог та їхня ефективність.

Навіть без посилення фітосанітарних вимог до рівня ЄС, зараз навантаження на вітчизняний агробізнес дуже сильне. За оцінками Міжнародної фінансової корпорації (МФК), сукупні (офіційні та неофіційні) витрати приватного сектору на дотримання вимог у сфері карантину рослин в Україні у 2011 році становили більше 1,05 млрд грн, або 0,45% валового виробництва продукції рослинництва. Це майже в 7,5 рази перевищує витрати приватного сектору в ЄС, де аналогічні витрати мали лише 0,06% вартості всієї виробленої продукції⁸⁰⁴. В умовах синергетичної дії цілої низки криз, що охопили український агробізнес (зокрема, економічної та погоднокліматичної), надзвичайно актуалізується питання про державну підтримку рослинництва в напрямі боротьби зі шкідливими організмами. В Україні є досвід правового регулювання в цій сфері. Так, у 1999 році було прийнято постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку фінансування запобіжних заходів щодо поширення, локалізації та ліквідації карантинних і особливо небезпечних шкідливих організмів, а також контрольних обстежень сільськогосподарських угідь за рахунок коштів Державного бюджету України». Відповідно до її положень роботи із захисту сільськогосподарських культур від шкідливих організмів, що проводяться підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності, оплачувалися державними станціями захисту рослин у межах коштів, передбачених на ці цілі в плані фінансування на підставі актів приймання робіт⁸⁰⁵. Відповідна підтримка надавалася для боротьби із чітко окресленим колом шкідливих організмів.

---

⁸⁰⁴ Дем'яненко С. І., Нів'євський О. В. Система регулювання фітосанітарних заходів в Україні. *Економіка АПК*. 2015. № 5. С. 28 – 33.

⁸⁰⁵ Про затвердження Порядку фінансування запобіжних заходів щодо поширення, локалізації та ліквідації карантинних і особливо небезпечних шкідливих організмів, а також контрольних обстежень сільськогосподарських угідь за рахунок коштів Державного бюджету України: постанова Кабінету Міністрів України від 13 лютого 1999 року № 181. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/181-99-%D0%BF#Text> (втратила чинність)

У 2008 році було прийнято постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для проведення заходів щодо боротьби з шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин», відповідно до якої пропонувалася державна підтримка у вигляді часткової оплати заходів боротьби зі шкідливими організмами, які проводилися підприємствами, установами та організаціями, а також часткової оплати виробництва біологічних засобів захисту рослин, які безоплатно передавалися сільгосп підприємствам⁸⁰⁶. Перелік шкідливих організмів, на боротьбу з якими розповсюджується державна підтримка, скоротився.

У 2012 році державна підтримка була змінена в частині виключення положень про біолабораторії та додання норм про державну компенсацію витрат на боротьбу із хворобами тварин⁸⁰⁷.

Галузевою програмою «Комплексна біологізація захисту рослин 2008-2012» було передбачено у 2008 році надання фінансової підтримки сільськогосподарським підприємствам із придбання біологічних засобів захисту рослин та впровадження технологій комплексної біологізації рослинництва. Проте такі кошти виділені не були⁸⁰⁸.

В агропротекційній історії України були ще деякі спроби організації державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників у сфері забезпечення засобами захисту рослин. Так, у 2009 році Аграрний фонд закупив міндобрива та здійснював їхню реалізацію сільськогосподарським виробникам на умовах

---

⁸⁰⁶ Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для проведення заходів щодо боротьби з шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин: постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2008 р. № 398. *Офіційний вісник України*. 2008. № 32. Стор. 27. Ст. 1046.

⁸⁰⁷ Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів щодо боротьби із шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин, запобігання розповсюдженню збудників інфекційних хвороб тварин: постанова Кабінету Міністрів України від 29 лютого 2012 р. № 205. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 61.

⁸⁰⁸ Ключнікова А. О. Правове забезпечення ведення тепличного господарства в Україні: дис. канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2017. 244 с. С. 105.

попередньої оплати⁸⁰⁹. Однак закуплений обсяг міңдобрив не був реалізований, і його залишки було частково використано для надання аміачної селітри експортерам сільськогосподарської продукції в рахунок бюджетного відшкодування ПДВ, а частково – продано сільськогосподарським виробникам наступного року⁸¹⁰.

Організаційна державна підтримка рослинництва у сфері забезпечення насінням і міңдобривами не була успішною та не закріпилася в законодавстві та практиці у зв'язку з тим, що недосконалі нормативно-правові засади її надання не враховували інтереси всіх сторін цих відносин та не забезпечували балансу протекціонізму з ринковими умовами господарювання. Унаслідок цього держава часто несла збитки, яких можна було б уникнути за умови більш продуманого правового регулювання цих відносин. Останніми роками проблема забезпечення вітчизняного рослинництва міңдобривами загострюється знову. Незадовільне становище із внесенням добрив і застосуванням засобів захисту рослин пов'язане з тим, що у фермерських господарств недостатньо коштів на придбання цих ресурсів, а також є наслідком істотного скорочення їх вітчизняного виробництва⁸¹¹. У цих несприятливих умовах адекватна державна підтримка була б дуже своєчасною⁸¹².

Існував надзвичайно цікавий різновид державної підтримки, який теж полягав у забезпеченні виробників засобами агрохімії, а саме: регуляторами росту, що сприяли підготовці насіння озимих культур

---

⁸⁰⁹ Питання закупівлі та реалізації Аграрним фондом дизельного палива і мінеральних добрив для проведення весняно-польових робіт у 2009 році: постанова від 18 лютого 2009 року № 152. *Урядовий кур'єр*. 2009. № 42.; Про забезпечення сільськогосподарських підприємств мінеральними добривами вітчизняного виробництва: постанова Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2008 року № 1110. *Урядовий кур'єр*. 2008. № 245

⁸¹⁰ Питання реалізації Аграрним фондом аміачної селітри: постанова від 7 жовтня 2009 року № 1058. *Урядовий кур'єр*. 2009. № 188 (*втратила чинність*); Питання реалізації Аграрним фондом аміачної селітри: розпорядження від 3 лютого 2010 року № 190-р. *Урядовий кур'єр*. 2010. № 28.

⁸¹¹ Спаський Г. В. Підвищення ефективності функціонування фермерських господарств Закарпаття. *Економіка АПК*. 2017. № 3. С. 50 – 57. С. 53.

⁸¹² Григор'єва Х. А. Концептуальні засади правового регулювання державної підтримки сільського господарства в Україні: дис. ... докт. юрид. наук 12.00.06. Одеса, 2020. 493 с. С. 192.

за технологіями, що забезпечують підвищену зимостійкість рослин. За цим правовим механізмом державні органи та організації купували відповідні регулятори росту та безоплатно передавали їх господарствам, які виграли конкурс. У такому разі перевага передбачувано надавалася насінневим сільгосп підприємствам, а також підприємствам «з високою культурою землеробства, які розміщують посіви по кращих попередниках, своєчасно і якісно підготували ґрунт під посів, забезпечені високоякісним насінням, відповідною технікою, навіть і для обробки насіння, та кваліфікованими кадрами»⁸¹³. Тобто вимоги до одержувачів такої підтримки висувалися досить високі. Такий агропротекційний захід, окрім своєї основної мети, виконував додатково функції впровадження агроінновацій, однак, на жаль, був реалізований епізодично⁸¹⁴.

Окрім заходів безпосередньої підтримки, про які йшлося вище, усе більшого значення набувають заходи зовсім іншого характеру. Про ці відносини Х. А. Григор'єва пише, що «дерегуляція в інших аграрних відносинах (не пов'язаних із наданням державної підтримки сільському господарству) здійснює паралельний позитивний вплив на розвиток сільського господарства та має ознаки державного сприяння як різновиду державної підтримки»⁸¹⁵. Йдеться насамперед про оптимізацію роботи інституційно-функціональної системи фітосанітарного контролю, налагодження простого та доступного отримання всіх необхідних у цій сфері адміністративних послуг. У такому разі важливим також є «наявність обладнаної сучасними технологіями матеріальної бази та висококваліфікованих спеціалістів

---

⁸¹³ Про затвердження Порядку використання коштів Державного бюджету України на фінансування заходів з підготовки насіння та вирощування озимої пшениці за нетрадиційними технологіями: наказ Мінагрополітики та Мінфіну від 08.09.2003 року № 337/534. *Офіційний вісник України*. 2003. № 38. Стор. 283. Ст. 2064 (*втратив чинність*)

⁸¹⁴ Григор'єва Х. А. Концептуальні засади правового регулювання державної підтримки сільського господарства в Україні: дис. ... докт. юрид. наук 12.00.06. Одеса, 2020. 493 с. С. 192.

⁸¹⁵ Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення: монографія. Херсон: Гельветика, 2019. 596 с. С. 26.

для проведення фітосанітарних експертиз. Ці завдання знаходяться в площині функцій виконавчої гілки влади як на найвищому рівні, так і на місцях»⁸¹⁶.

На жаль, Україна, ігноруючи проблеми своїх виробників у сфері дотримання фітосанітарних норм, упускає легальну можливість спрямувати державні кошти на підтримку сільського господарства, не наражаючись на оскарження правомірності такої підтримки. Так, відповідно до Додатку 2 Угоди СОТ про сільське господарство звільняються від зобов'язань щодо зменшення державної підтримки заходи, які відповідають основній вимозі, а саме: не справляють впливу, що спотворює торгівлю чи виробництво, або такий вплив повинен бути зведений до мінімуму. Серед можливих державних програм, які можуть входити до таких заходів «зеленого кошику», є боротьба зі шкідниками та захворюваннями, навіть і заходи з боротьби зі шкідниками та захворюваннями загального та конкретного характеру, зокрема системи раннього попередження, карантин і винищення⁸¹⁷.

Підводячи підсумки проведеного дослідження, можна зазначити наступне. Проблеми сучасного етапу розвитку фітосанітарного законодавства України яскраво проявляються в системі «імплементация – екологізація – державна підтримка». Варто констатувати, що протягом кількох років законодавство України у сфері захисту рослин поступово адаптується до вимог європейського. Однак простежується тенденція до гальмування наближення в тих напрямках, які мають найбільш сильні економічні наслідки для вітчизняного агробізнесу. При цьому проведений аналіз демонструє, що такий підхід не можна ідентифікувати як продуманий тактичний крок: наприклад, гальмування для виграшу часу для максимально ефективно підготовки до нетравматичного переходу вітчизняного агросектору. Насправді відхилення від плану імплементации

---

⁸¹⁶ Боснюк-Григор'єва Ю. П. Деякі питання оновлення законодавчого забезпечення при проведенні фітосанітарних процедур. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах: матеріали наук.-практ. конф.* (Харків, 20 квітня 2018 року). Харків, 2018. С. 239 – 243.

⁸¹⁷ Угода про сільське господарство від 15.04.1994 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 84. Стор. 313. Ст. 2989.

підкреслює той факт, що держава не готова до змін, які тягне за собою наближення вітчизняного фітосанітарного законодавства до законодавства ЄС. По-перше, не забезпечується адаптивна підтримка суб'єктів рослинництва до нових вимог. По-друге, не впроваджуються правові механізми добровільної екологізації. По-третє, не впроваджуються державні програми системної дії у сфері захисту рослин. У ситуації безпорадності нормотворець обирає не надто ефективний спосіб своєрідної державної підтримки – спосіб пасивного відтягування моменту імплементації незручних норм законодавства ЄС. Такий підхід не врятує, а тільки відтермінує чергові кризові явища в сільському господарстві. Безперспективність обраного шляху доводить також тенденція до посилення позаімплементаційного впливу законодавства ЄС на аграрні відносини в Україні. Вона проявляється в тому, що вітчизняний агробізнес змушений виконувати вимоги навіть тих нормативних актів ЄС, які не входять до переліку актів, що мають наближуватися, оскільки посилення фітосанітарних вимог у зв'язку з обраним екологізаційним курсом ЄС перетворюється на нетарифні бар'єри для продукції рослинництва.

Україна наразі знаходиться під сильним тягарем імплементаційних зобов'язань та позаімплементаційного впливу у сфері фітосанітарної безпеки. У такій ситуації особливо важливо скористатися всіма доступними легальними можливостями, які пропонує право СОТ, зокрема, щодо необмеженої державної підтримки, яку можна надавати сільському господарству в напрямі боротьби зі шкідливими організмами.

Концептуальне вирішення проблеми лежить там же, де і знаходяться її корені: у системі «імплементація – екологізація – державна підтримка». На нашу думку, окреслена проблематика може бути вирішена за допомогою виведення концептуальної ідеї інтегрованого захисту рослин на новий рівень правового розвитку та законодавчого втілення. Інтегрований розвиток є втіленням екологізаційного перетворення сільського господарства, що пропагується європейським законодавством. Водночас державна підтримка має бути спрямована на всебічну підтримку, впровадження та застосування інтегрованого методу захисту рослин – це не суперечитиме ні зобов'язанням перед СОТ, ні за Угодою про асоціацію.

3.2. Правова характеристика застосування ветеринарно-санітарних заходів у тваринництві

Сьогодні тваринництво в Україні переживає важкі часи. Значне скорочення поголів'я, використання застарілих обладнання, засобів виробництва й технологій, важка конкурентна боротьба як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках – це далеко не усі проблеми, якими наразі обтяжений розвиток вітчизняного тваринництва. Особливістю сучасного етапу розвитку тваринництва варто визнати необхідність перебудови технологічних процесів для їхньої відповідності вимогам ЄС та СОТ. У такому разі більшість таких вимог лежить у площині ветеринарно-санітарних заходів. Перед тим як перейти до аналізу правової специфіки відповідного застосування ветеринарно-санітарних заходів у тваринництві, варто звернути увагу на методологічну основу правового забезпечення таких заходів.

Мейнстрімом такого правового забезпечення можна назвати посилення вимог та неухильне підвищення стандартів ведення тваринництва. Розпочинаючи своє дослідження, ми проаналізуємо три, на нашу думку, найголовніші методологічні підвалини такої законодавчої тенденції.

Першою методологічною засадою варто вказати вплив активного розвитку в багатьох правових системах світу *концепції добробуту тварин*. Відголоски таких ідей знайшли відображення у вітчизняній правовій доктрині. Так, наприклад, здійснені спроби обґрунтування спроможності тварин мати не лише природні права, а й «умовну» (за авторським висловом) правосуб'єктність⁸¹⁸. Проблеми добробуту сільськогосподарських тварин спонукали наукові дослідження, розробку та встановлення стандартів (особливо в ЄС та США), що мали етичні, виробничі, економічні, соціальні, культурні та торгові наслідки⁸¹⁹.

---

⁸¹⁸ Нечипорук Л. Д. Еколого-правове регулювання раціонального використання об'єктів тваринного світу: дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2009. 198 с. С. 106 – 116.

⁸¹⁹ Lagerkvist C. J., Hess S. A meta-analysis of consumer willingness to pay for farm animal welfare. *European Review of Agricultural Economics*. 2011. Vol. 38. Issue 1. P. 55 – 78.

Австралійський дослідник Стівен Уайт, розмірковуючи над питанням, якою має бути роль уряду в захисті тварин, доходить висновку про те, що це питання має два виміри. По-перше, існує питання про те, які зобов'язання люди несуть перед тваринами. Давно усталена етична практика в австралійському законодавстві – це «гуманне ставлення». Ця етика визнає, що тварини мають внутрішню цінність, виходячи з їхніх пізнавальних можливостей та/або чутливості, у зв'язку з чим вони мають право на певний захист. Однак лінія між добробутом тварин та добробутом людей проведена в точці, коли захист інтересів тварин неприпустимо заважає людським прагненням чи інтересам⁸²⁰. Подібні етичні засади зазнали серйозної критики в іноземній літературі⁸²¹. Однак морально-філософські побудови не завжди відповідають реальним правовідносинам. На небезпечність моралізування та захоплення філософськими конструкціями наголошує і В. М. Єрмоленко, який критикує алогічні спроби науковців юридичного профілю втиснути існування тварин у рамки виключно людського абстрактного мислення, наслідком якого є суспільні відносини та безпосередньо право як регулятор суспільних відносин. Учений вважає, що значно більш прийнятною є концепція «благополуччя тварин», у основі якої лежить необхідність визнання потреб тварин жити в природних умовах та гідного ставлення до них із боку людей⁸²².

Поява та втілення концепції добробуту тварин впливає на відносини землекористування, а саме: усе більше проявляється відділення сучасного тваринництва від традиційного землекористування. Як зазначав В. І. Семчик, в останні роки використання біоресурсів у сільськогосподарському виробництві, зокрема у тваринництві регулюється самостійними актами аграрного законодавства. За таких умов правове регулювання відносин у сфері тваринництва все більше відокремлюється від такого фактору

---

⁸²⁰ White S. Farm animal protection policymaking and the law: The impetus for change. *Alternative Law Journal*. 2018. 43. Issue 4. P. 244 – 249.

⁸²¹ Garner R. *Animal Ethics*. Polity Press, 2005. 185 p.; Bruce A. *Animal Law in Australia: An Integrated Approach*. LexisNexis, 2nd ed, 2017. Chs 1 & 2. 324 p.

⁸²² Yermolenko V. M. The concept of animal rights through the lens of critical analysis. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. Вип. 4. С. 255 – 266.

виробництва як земля, незважаючи на те, що розвиток тваринництва й біоресурсів неможливий без використання землі⁸²³. Це варто визнати ще одним проявом інноваційного розвитку аграрного права⁸²⁴, методологічні основи якого динамічно змінюються та мають враховуватися у сучасних юридичних дослідженнях.

Другою методологічною засадою оновлення підходів до ветеринарно-санітарних заходів слід вказати *формування фауністичного права* у правовій системі України. Предметом цієї складової екологічного права виступають фауністичні відносини, тобто відносини, що стосуються тваринного світу. Як найбільш послідовний прибічник та розробник доктрини фауністичного права, В. В. Шеховцов визначає тваринний світ як систематичну категорію для позначення сукупності дикої фауни у видовому та популяційному різноманітті, котра постійно чи тимчасово мешкає на теренах України, у межах її континентального шельфу або виключеної морської (економічної зони). Спеціальним (родовим) об'єктом фауністичних відносин учений називає безпосередньо диких тварин та їхні популяції⁸²⁵. Отже, тваринний світ розглядається не в комплексі, а шляхом роз'єднання диких та домашніх тварин⁸²⁶, при цьому різновидом домашніх є сільськогосподарські тварини.

Фауністичне право як феномен права тісно пов'язане з мораллю. Право виступає як соціальний регулятор, передусім, між людьми та регулює їхні відносини з позиції добра, справедливості та рівності у відношенні однієї людини до іншої. Морально-правовий вплив на

---

⁸²³ Семчик В. І. Аграрне право як комплексна галузь права України. *Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна: матеріали Всеукр. круг. столу* (Київ, 25 травня 2012 року). Київ, 2012. С. 7 – 9. С. 8.

⁸²⁴ Носік В.В. До питання про інноваційне оновлення аграрного права України: проблеми теорії і практики. *Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери: матеріали наук.-практ. конф.* (Харків, 20 лист. 2020 року). Харків, 2020. С. 47 – 52.

⁸²⁵ Шеховцов В. В. Теоретико-правове розуміння тваринного світу: сутність та співвідношення із суміжними поняттями. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 148. С. 120 – 131.

⁸²⁶ Луц Д. М. Тваринний світ як об'єкт правової регламентації. *Актуальні правові проблеми публічно-приватного партнерства у сфері аграрних, земельних екологічних та космічних відносин: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф.* (Київ, 22 лист. 2013 року). Київ, 2013. С. 147 – 150. С. 149.

поведінку людей та їхній світогляд справляють і норми фауністичного права, забороняючи жорстоке поводження із тваринами. Адже межа між жорстокістю, проявленою до тварини, та жорстокістю стосовно людей – надзвичайно тонка, і тому якщо не забезпечити гуманне ставлення до тваринного світу як моральної суспільної цінності, є ризики регресивного розвитку соціуму й занепад духовно-етичної культури народу⁸²⁷. Розвиток фауністичного права, яке безпосередньо не регулює відносини із сільськогосподарськими тваринами, побічно впливає на становлення в Україні законодавства про добробут тварин. Це відбувається, тому що цінності, які лягли в основу зародження та розвитку цих правових утворень, є спільними: вони полягають у цінності життя та гуманному ставленні до живої природи. У зв'язку з цим прискорення еволюційного розвитку фауністичного права та права добробуту тварин взаємно посилюють одне одного.

Третя методологічна підвалина втілена в понятті *ветеринарної безпеки*. Питання правового забезпечення ветеринарної безпеки є надзвичайно важливим, адже зоонози за свого розвитку мають небезпечні екологічні й соціальні наслідки⁸²⁸. Загальновідомим є факт, що такі хвороби тварин, як сибірська виразка, сказ, трихінельоз і бруцельоз є небезпечними і для людини. Навіть COVID-19 може переноситися сільськогосподарськими тваринами, зокрема норками. У Данії після виявлення нового штаму коронавірусу було вирішено знищити все поголів'я цих тварин у країні – майже 17 млн норок, що завдало непоправної шкоди датській хутряній індустрії – найбільшій у ЄС⁸²⁹.

Отже, паралельний розвиток кількох доктринальних напрямів – концептуальної ідеї добробуту тварин, еволюція фауністичного права, посилення ветеринарної безпеки в умовах глобалізованого

---

⁸²⁷ Шеховцов В. В. Принципи фауністичного права: правовий та морально-етичний аспекти. *Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи*: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 22 травня 2020 року). С. 317 – 319. С. 319.

⁸²⁸ Загальна епізоотологія / Б. М. Ярчук, П. І. Вербицький, В. П. Литвин та ін.; за ред. Б. М. Ярчука, Л. Є. Корнієнка. Біла Церква, 2002. 656 с. С. 7.

⁸²⁹ В Дании закопали миллионы зараженных норок. Теперь их хотят откопать. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-55107595>

світу – відбувається із глибоким взаємопроникненням, посилюючи одне одного. Формується загальна тенденція до зміни парадигми правового забезпечення відносин людей і тварин. Це має свій безпосередній та найбільш помітний прояв саме у своїй інструментальній частині – трансформації законодавства щодо ветеринарно-санітарних заходів.

Вітчизняна доктрина містить нечисленні наукові розвідки з окремих окреслених вище напрямів, однак вони переважно зосереджені на еколого-правових аспектах відповідних відносин (зокрема, можна назвати дисертаційні дослідження П. О. Гвоздика⁸³⁰, Т. В. Григор'євої⁸³¹, Н. В. Єрмеєвої⁸³², Г. М. Левіної⁸³³, Л. Д. Нечипорук⁸³⁴, П. В. Тихого⁸³⁵, В. В. Шеховцова⁸³⁶, В. В. Шовкун⁸³⁷), цивільно-правових аспектах (дисертації Г. Л. Крушельницької⁸³⁸, Д. М. Луца⁸³⁹, О. А. Устименко⁸⁴⁰),

---

⁸³⁰ Гвоздик П. О. Правові засади збереження біологічного різноманіття: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. К., 1999. 18 с.

⁸³¹ Григор'єва Т. В. Правове регулювання використання й охорони водних живих ресурсів: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2005. 19 с.

⁸³² Єрмеєва Н. В. Відшкодування шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону тваринного світу: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 1994. 19 с.

⁸³³ Левіна Г. М. Правова охорона та використання рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів диких тварин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2019. 21 с.

⁸³⁴ Нечипорук Л. Д. Еколого-правове регулювання раціонального використання об'єктів тваринного світу: дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2009. 198 с. С. 106 – 116.

⁸³⁵ Тихий П. В. Еколого-правове регулювання спеціального використання дикої фауни: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2000. 20 с.

⁸³⁶ Шеховцов В. В. Право приватної власності на об'єкти тваринного світу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2009. 20 с.

⁸³⁷ Шовкун В. В. Правове регулювання племінної справи у тваринництві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Київ, 2012. 19 с.

⁸³⁸ Крушельницька Г. Л. Тварини як особливий об'єкт цивільних прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2014. 19 с.

⁸³⁹ Луц Д. М. Тварини як об'єкт цивільних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2015. 19 с.

⁸⁴⁰ Устименко О. А. Тварина як об'єкт права власності (цивільно-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2014. 20 с.

адміністративно-правових (дисертаційні роботи С. О. Кідалова⁸⁴¹, О. О. Оніщука⁸⁴², К. В. Ящука⁸⁴³). Оскільки відносини поводження із сільськогосподарськими тваринами можна оцінювати з різних методологічних позицій, у літературі трапляються різні підходи до визначення місця правового регулювання таких відносин у системі вітчизняного права.

За своїм характером ветеринарне право є складовою частиною (інститутом) галузі аграрного права. У навчальній аграрно-правовій літературі правові питання ветеринарно-санітарного та епізоотичного благополуччя розглядаються в контексті правового регулювання тваринництва в сільському господарстві України⁸⁴⁴. Це цілком логічно, адже тваринництво, як найбільша сфера зайнятості ветеринарних працівників, належить саме до аграрного виробництва, що є предметом аграрного права. Однак така належність досить умовна, адже крім сільськогосподарських ветеринари лікують і домашніх, і диких тварин. За цією ознакою ветеринарне право перетинається з природоресурсним правом, оскільки дикі та домашні тварини являють собою природний тваринний ресурс, який є одним із компонентів навколишнього природного середовища, національним багатством України. Водночас ветеринари разом із лікарями санітарної медицини запобігають поширенню епідемій заразних хвороб, якими хворіють не тільки тварини, а й люди. Ці відносини належать уже до галузі екологічного права⁸⁴⁵.

---

⁸⁴¹ Кідалов С. О. Організаційно-правові засади діяльності органів охорони, використання і відтворення водних біоресурсів та регулювання рибальства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2014. 20 с.

⁸⁴² Оніщук О. О. Адміністративно-правова діяльність суб'єктів владних повноважень по боротьбі з браконьєрством: автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2009. 20 с.

⁸⁴³ Ящук К. В. Адміністративна відповідальність за правопорушення, що посягають на тваринний світ України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2014. 17 с.

⁸⁴⁴ Правове регулювання господарської діяльності в агропромисловому комплексі України: навч. посіб. / Т. О. Коваленко, С. І. Марченко. К.: Юрінком Інтер, 2015. 296 с. С. 139 – 158.

⁸⁴⁵ Ветеринарне право: підруч. / за ред. В. М. Єрмоленка. – К.: НУБіП України, 2015. 300 с. С. 37 – 38.

З огляду на зазначене І. М. Дмитренко доходить висновку, що регулювання відносин ветеринарної безпеки галуззю екологічного права є цілком логічним і послідовним. У сфері екологічного права, на його думку, ветеринарну безпеку варто вважати частиною біобезпеки, адже відповідно до Закону України «Про систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» біологічна безпека – це стан середовища життєдіяльності людини, за якого відсутній негативний вплив його чинників (біологічних, хімічних, фізичних) на біологічну структуру і функцію людської особи в теперішньому й майбутніх поколіннях, а також відсутній незворотній негативний вплив на біологічні об'єкти природного середовища (біосферу) та сільськогосподарські рослини і тварини⁸⁴⁶. Учений розуміє біобезпеку як стан захищеності біологічних об'єктів природного середовища від негативного впливу біологічних, хімічних, фізичних чинників, здатних вплинути на структуру та функцію живих організмів у теперішньому й майбутньому поколіннях. Отже, з огляду на зазначене І. М. Дмитренко переконаний, що ветеринарна безпека є складовою біологічної безпеки, яка також є складовою екологічної безпеки як інституту екологічного права⁸⁴⁷.

І. С. Сьюйва аналізує відносини щодо добробуту тварин під іншим кутом та вважає, що в Україні формується законодавство у сфері використання тварин у сільському господарстві (законодавство про здоров'я та благополуччя тварин), яке охоплює вимоги щодо розведення та утримання сільськогосподарських тварин; ветеринарного обслуговування; транспортування сільськогосподарських тварин; первинної переробки продукції тваринництва (забій тварин)⁸⁴⁸.

---

⁸⁴⁶ Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично-модифікованих організмів: Закон України від 31 травня 2007 р. № 1103. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 35. Ст. 484.

⁸⁴⁷ Дмитренко І. М. Щодо питання співвідношення понять біобезпека та ветеринарна безпека в системі права України. *Часопис Київського університету права*. 2017. Вип. 3. С. 230 – 233.

⁸⁴⁸ Сьюйва І. С. Правове регулювання використання тварин у сільському господарстві. *Часопис Київського університету права*. 2018. Вип. 4. С. 245 – 248.

На нашу думку, відповідна ідентифікація відносин щодо застосування ветеринарно-санітарних заходів – це завдання неоднозначне та досить складне, особливо з огляду на ті глибокі трансформаційні процеси, що відбуваються нині в Україні та світі. Для того щоб спробувати відповісти на це та інші питання, що стосуються ветеринарно-санітарних заходів у вітчизняному тваринництві, варто здійснити аналіз правового забезпечення відповідних процесів.

Оцінюючи в попередніх підрозділах розвиток вітчизняного законодавства про СФЗ, ми виявляли його специфічні особливості та тенденції подальшої еволюції. Законодавчі засади в цій сфері є досить об'ємними, розгалуженими, динамічними. Для їх якісного дослідження та виявлення певних тенденцій ми використаємо їхню класифікацію. Так, відносини щодо застосування ветеринарно-санітарних заходів у тваринництві поділяються на дві великі групи:

1) відносини застосування ветеринарно-санітарних заходів *щодо утримання сільськогосподарських тварин*. Ця група відносин полягає в здійсненні належного догляду за сільськогосподарськими тваринами і виступає складовою предмету правового регулювання благополуччя тварин. До цієї групи належать відносини щодо організації догляду, ідентифікації та реєстрації, харчування, лікування, транспортування, ринкового обігу, забою тощо. У такому разі такі відносини мають пролонгований та розширювальний характер, оскільки застосування ветеринарно-санітарних заходів цієї групи не обмежується лише безпосередньо тваринами, але й поширюється на неїстівну тваринницьку продукцію з них;

2) *відносини карантину тварин*. Ці відносини хоча і є невід'ємною складовою належного утримання сільськогосподарських тварин, однак вони все ж якісно відрізняються й тому підлягають окремому правовому регулюванню. Вивчаючи карантин тварин, Г. Слаута змальовує цілісну систему суспільних відносин, які формують матеріальну основу карантину тварин. Це відносини: а) запобігання епізоотіям (оперативна профілактика, а також безпосередньо профілактичний карантин); б) реагування на епізоотії (виявлення (діагностика) підкарантинних об'єктів, локалізація підкарантинних хвороб, ліквідація хвороб)⁸⁴⁹. До групи відносин запобігання ми

---

⁸⁴⁹ Слаута Г. Предмет правового регулювання карантину тварин. *Право. Людина. Довкілля*. 2020. Вип. 11. № 1. С. 69 – 75.

також проведення ветеринарно-санітарних заходів, які здійснюються щодо побічних продуктів тваринного походження.

Опираючись на проведену класифікацію відносин, ми проаналізуємо їхнє правове регулювання з позицій застосування ветеринарно-санітарних заходів.

Догляд. На думку І. С. Сьюви основні вимоги щодо використання тварин у сільськогосподарському виробництві: 1) мають ґрунтуватись на принципах моральності та гуманності, що виключають жорстоке поводження з тваринами; 2) підпадають під санітарні заходи, тобто будь-які заходи, що проводяться для захисту життя або здоров'я тварин, які мають бути адаптовані до європейського законодавства.

Відповідно до Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» використання тварин у сільському господарстві ґрунтується на таких принципах: жорстоке поводження із тваринами є несумісним із вимогами моральності та гуманності, спричиняє моральну шкоду людині; забезпечення умов життя тварин, які відповідають їхнім біологічним, видовим та індивідуальним особливостям; право власності та інші речові права на тварин у разі жорстокого поводження з ними можуть бути припинені за рішенням суду шляхом їхнього оплатного вилучення або конфіскації; заборона жорстоких методів умертвіння тварин, навіть й отруєння тварин; відповідальність за жорстоке поводження з тваринами; гарантування безпеки життя та здоров'я людей під час використання тварин у сільському господарстві⁸⁵⁰.

Зазначені принципи мають бути дотримані на всіх стадіях сільськогосподарського виробництва, пов'язаного з утриманням та використанням тварин. Детально умови поводження із тваринами у сфері сільськогосподарського виробництва врегульовані Порядком використання тварин у сільському господарстві, затвердженим наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 25 жовтня 2012 р. № 652, який розроблено на виконання Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження». Цей порядок поширюється на всіх власників тварин, які утримуються та

---

⁸⁵⁰ Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21.02.2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 27. Ст. 230.

розводяться для отримання продуктів і сировини тваринного походження.

Вимоги до догляду за сільськогосподарськими тваринами можна умовно поділити на дві групи: вимоги до умов утримання та вимоги до поводження із тваринами.

Вимоги, які стосуються умов утримання тварин, полягають у тому, що такі умови мають відповідати їхнім фізіологічним, видовим та індивідуальним особливостям, а також задовольняти їхні природні потреби в кормах, воді, сні, рухах, у природній активності та інші потреби. Умови в приміщеннях для утримання тварин або на вигульних майданчиках, зокрема освітлення, температура, вологість, циркуляція повітря, вентиляція, концентрація газів і рівень шуму тощо, мають відповідати їхнім фізіологічним і видовим потребам, чинним нормативно-правовим актам із зазначених питань⁸⁵¹.

До другої групи вимог належать *вимоги щодо поводження із тваринами*. Ця група вимог концентрується на поведінці та діяльності людини стосовно тварин. Такі вимоги переважно є негативно сформульованими, тобто представляють собою здебільшого заборони. Так, забороняється: а) завдавати тваринам болю і страждань, крім випадків, коли життю і здоров'ю людей і тварин загрожує небезпека; б) використання обладнання, інвентарю, які травмують тварин; в) нанесення побоїв, травм для примушення тварин до виконання будь-яких вимог; г) здійснювати надмірні навантаження тварин, що перевищують їхні фізіологічні можливості; д) використання для роботи хворих або недогодованих тварин; е) використання під час роботи з тваринами спорядження та інших засобів, які можуть призвести до травмування, каліцтва або загибелі тварини⁸⁵². До цієї ж групи вимог належить правило щодо

---

⁸⁵¹ Про затвердження Порядку використання тварин у сільському господарстві: наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 25 жовтня 2012 р. № 652. *Офіційний вісник України*. 2012. № 91. Стор. 88. Ст. 3703.

⁸⁵² Про затвердження Порядку використання тварин у сільському господарстві: наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 25 жовтня 2012 р. № 652. *Офіційний вісник України*. 2012. № 91. Стор. 88. Ст. 3703.

застосування методів знеболення під час таврування, біркування, знероження та кастрації тварин.

Варто констатувати, що вітчизняне законодавство досить скупо регулює відносини щодо належного догляду за сільськогосподарськими тваринами. Чинне законодавче забезпечення концентрується переважно на регламентації карантинних заходів, на контролі обігу, питаннях ветеринарно-санітарної експертизи тощо. Європейське законодавство має суттєву якісну відмінність у цій частині: воно має розвинутий інститут благополуччя тварин, який сконцентрований на побудові належного догляду за сільськогосподарськими тваринами. Такий розвиток не випадковий, адже добробут тварин – це цінність Співтовариства, яка закріплена в Протоколі (№ 33) про захист та добробут тварин, доданому до Договору про заснування Європейського Співтовариства. До того ж, досить показовим є прийняття ще в 1976 році Європейської конвенції про захист тварин, які утримуються на фермах. Ця конвенція розповсюджується на відносини щодо утримання та догляду за тваринами, зокрема у сучасних інтенсивних системах тваринництва, тобто в яких переважно використовуються технічні установки⁸⁵³. Для того щоб забезпечити належну реалізацію конвенційних положень було утворено постійний комітет Європейської конвенції про захист тварин.

На основі цієї конвенції було прийнято Директиву Ради 98/58 / ЄС від 20 липня 1998 року щодо захисту тварин, які утримуються для сільськогосподарських потреб. Цей акт був розроблений для реалізації принципів, викладених у Конвенції, які включають забезпечення житлом, їжею, водою та доглядом відповідно до фізіологічних та етологічних потреб тварин. Відповідна Директива є загальним актом, що розповсюджується на всіх сільськогосподарських тварин. Для деталізації були розроблені спеціальні правила утримання різних видів сільськогосподарських тварин. Зокрема, було прийнято Директиву Ради 1999/74/ЄС від 19 липня 1999 року щодо встановлення мінімальних стандартів для

---

⁸⁵³ European Convention for the Protection of Animals Kept for Farming Purposes (Strasbourg, 10.03.1976). URL: https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/animals/docs/aw_european_convention_protection_animals_en.pdf

захисту курей-несучок⁸⁵⁴. Характерно, що вимоги цієї директиви поширюються лише на великі товарні підприємства (не менше 350 курей), а також не стосуються племінних господарств. Нормативні правила досить детальні та мають значне технічне навантаження. Наприклад, встановлюють вимоги щодо розмірів та технічних особливостей систем годування та напування, сідал та гнізд. Встановлюються мінімально необхідні розміри виробничих площ у розрахунку на одну курку. Цікавим є підхід до диференційованого регулювання утримання курей у клітках. Характерно, що нормотворець не робить жорстких вимог, а передбачає плавний перехід до кліткового утримання вищого рівня. Це зроблено за допомогою цікавого техніко-юридичного прийому. Так, окремо встановлено правила до утримання курей у клітках старого зразку, у такому разі зазначено, що держави-члени забезпечують заборону вирощування в таких клітках з 1 січня 2012 року. Крім того, з 1 січня 2003 року жодні клітини старого зразку не можуть бути побудовані або введені в експлуатацію вперше. Тобто створено нормативні умови до плавного відходу від використання кліток старого зразку. У такому разі встановлюються вимоги до нових кліток, які використовуватимуться після 1 січня 2002 року, відповідають більш високим вимогам та краще задовольняють потреби тварин. Ця директива включена до переліку тих, що мають імплементуватися до вітчизняного аграрного законодавства. У такому разі юридичний прийом, який ми проаналізували вище, було би доречно використати й під час відображення відповідних правил у законодавстві України для забезпечення м'якої адаптації вітчизняних виробників.

Законодавство ЄС передбачає не лише вимоги до утримання, але й кореспондуючі правила щодо контролю за їхнім виконанням. Зокрема, серед зобов'язань України варто згадати необхідність імплементувати Рішення Комісії 2006/778/ЄС від 14 листопада 2006 року щодо мінімальних вимог до збору інформації під час перевірок місць, де розводяться певні види тварин. З 2019 року цей документ втратив

---

⁸⁵⁴ Council Directive 1999/74/EC of 19 July 1999 laying down minimum standards for the protection of laying hens. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31999L0074&qid=1610609489360>
(втратила чинність)

чинність у зв'язку з реформуванням системи контролю у сфері сільського господарства та передусім дотриманням вимог щодо СФЗ.

Суть контролю, який стосується відносин щодо утримання сільськогосподарських тварин, полягає в регулярному звітуванні господарств за встановленою формою. Інформація та дані, які мають передаватися компетентним органам, передбачаються в Регламенті (ЄС) 2017/625, а стандартна зразкова форма встановлена Регламентом (ЄС) 2019/723. Характерно, що звітування відбувається з використанням електронної версії стандартної зразкової форми, що надається за допомогою комп'ютеризованої системи управління інформацією для офіційного контролю (IMSOC)⁸⁵⁵.

У такий спосіб європейський нормотворець диференціює та максимально деталізує нормативне регулювання. Наприклад, окремі вимоги передбачені для утримання курей, що вирощуються на м'ясо. Такі правила встановлені Директивою Ради 2007/43/ЄС від 28 лютого 2007 року, якою встановлюються мінімальні правила для захисту курей, що утримуються для виробництва м'яса, і ця директива теж підлягає імплементації у вітчизняне законодавство.

Досить детально врегульовано відносини щодо утримання телят – цьому присвячена Директива Ради 2008/119/ЄС від 18 грудня 2008 року, якою встановлюються мінімальні стандарти для захисту телят. Аналіз її змісту вказує на активне застосування наукового підходу під час розробки законодавчого забезпечення. Зокрема, директива містить таке положення: «Науково визнано, що телята мають отримувати все необхідне, що відповідає їхнім потребам як стадного виду. З цієї причини їх варто вирощувати в групах. Телята, як у групових приміщеннях, так і в індивідуальних загонах, повинні мати достатньо місця для фізичних вправ, контакту з іншою худобою та нормальних рухів, коли вони стоять або лежать»⁸⁵⁶. Вимоги

---

⁸⁵⁵ Commission Implementing Regulation (EU) 2019/723 of 2 May 2019 laying down rules for the application of Regulation (EU) 2017/625 of the European Parliament and of the Council as regards the standard model form to be used in the annual reports submitted by Member States. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32019R0723>

⁸⁵⁶ Council Directive 2008/119/EC of 18 December 2008 laying down minimum standards for the protection of calves. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0119&qid=1610615318775>

директиви враховують потреби телят у комунікації (забороняється їх ізольоване утримання за винятком карантинної потреби), у достатньому вільному просторі, годуванні, житлових умовах тощо.

Спеціальне регулювання догляду встановлено і для свиней – на це спрямована Директива Ради 2008/120/ЄС від 18 грудня 2008 року, якою встановлюються мінімальні стандарти для захисту свиней⁸⁵⁷. Цим документом передбачаються детальні вимоги щодо належного утримання свиней, враховуючи їхні фізіологічні потреби залежно від віку, статі та стану. Також директивою багато уваги приділено диференційованому розрахунку достатньої площі для свиней, створенню належних житлових умов.

Важливо не лише автоматично імплементувати європейське законодавство щодо догляду за сільськогосподарськими тваринами – важливо звернути увагу на думки європейських учених із цього приводу. Так, незважаючи на значні здобутки в напрямі забезпечення добробуту сільськогосподарських тварин, наукова доктрина в ЄС подекуди критично оцінює відповідне законодавство. У сучасній літературі наукова критика висвітлює три суттєві проблеми, що впливають із прогресивного законодавства ЄС про добробут тварин, а саме: а) уповільнення розвитку з 2003 року в чотирьох напрямках: неспроможність ініціювати сміливі нові нормативні ідеї; проблеми із застосуванням чинного законодавства; поблажливий підхід Суду ЄС під час постановлення рішень щодо регулювання у сфері захисту тварин; і перехід законодавчих органів ЄС у бік репресій проти екстремістів тварин⁸⁵⁸; 2) нормативний парадокс законодавства про добробут тварин, в якому норми про комерційне використання тварин – спираючись на значення тварин як продукції – співіснують із правилами, що передають моральну повагу та захист тварин як

---

⁸⁵⁷ Council Directive 2008/120/EC of 18 December 2008 laying down minimum standards for the protection of pigs. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0120&qid=1610616420840>

⁸⁵⁸ Pedersen N. K. 'Detailed Discussion of European Animal Welfare Laws 2003 to Present: Explaining the Downturn' (Animal Legal and Historical Center 2009). URL: <https://www.animallaw.info/article/detailed-discussion-european-animal-welfare-laws-2003-present-explaining-downturn>

розумних істот⁸⁵⁹; 3) визнання того, що більшість наукових звітів про добробут тварин, підготовлених Європейським органом із безпеки харчових продуктів (EFSA), не були впроваджені в законодавство⁸⁶⁰.

Ідентифікація. Вимоги євроінтеграційного курсу наполегливо висувають актуальні питання щодо можливостей забезпечення та підтвердження якості та безпечності тваринницької продукції. Саме стабільна та ефективна система ідентифікації та реєстрації тварин є значною складовою формування системи якості та безпечності сільськогосподарської продукції. У нашій країні ідентифікація та реєстрація тварин часто сприймається однобічно та формально, як чергова «забаганка» державного апарату. З огляду на це виникає необхідність у науковому аналізі понять ідентифікації та реєстрації тварин, розкритті широкого кола функцій, що покладаються на цю систему. Такий аналіз був проведений Х. А. Григор'євою, яка доводить, що на правовий механізм ідентифікації та реєстрації тварин покладено виконання кількох важливих функцій: охоронної, інформаційної, прогностичної, уніфікаційної, статистичної та правопідтверджуючої⁸⁶¹.

Ідентифікація та реєстрація сільськогосподарських тварин є невід'ємною складовою європейської системи простежуваності агропродовольчого ланцюга та важливою підвалиною досягнення ветеринарної безпеки. Значення цього інституту добре простежується під час аналізу Регламенту Комісії (ЄС) № 494/98 від 27 лютого 1998 року, яким встановлюються правила застосування Регламенту Ради (ЄС) № 820/97 щодо мінімальних адміністративних санкцій у рамках

---

⁸⁵⁹ Sowery K. Sentient Beings and Tradable Product: The Curious Constitutional Status of Animals under Union Law. *Common Market Law Review*. 2018. Vol. 55. № 1.

⁸⁶⁰ Leone L. Farm animal welfare under scrutiny: issues unsolved by the EU legislator. *European Journal of Legal Studies*. 2020. Vol. 12. Issue 1. P. 47 – 84.

⁸⁶¹ Григор'єва Х. А. Правове забезпечення ідентифікації та реєстрації тварин: термінологічні та функціональні питання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 39. Т. 1. С. 112 – 116; Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення: монографія. Херсон: Гельветика, 2019. 596 с.; Григор'єва Х. А. Концептуальні засади правового регулювання державної підтримки сільського господарства в Україні: дис. ... докт. юрид. наук 12.00.06. Одеса, 2020. 493 с.

системи ідентифікації й реєстрації великої рогатої худоби⁸⁶². Зміст цього документу добре ілюструє жорсткість вимог у цій сфері. Зокрема, серйозність правил щодо ідентифікації та реєстрації підтверджують такі найбільш красномовні норми, відповідно до яких:

а) якщо утримувач тварини не може підтвердити її ідентифікацію протягом двох робочих днів, така тварина має бути знищена без зволікання під наглядом ветеринарних органів та без компенсації з боку компетентного органу;

б) якщо одна або декілька тварин у господарстві не відповідають вимогам за ідентифікацією та реєстрацією, вводиться обмеження на переміщення всіх тварин до цього господарства та з нього;

в) якщо власник не повідомляє компетентному органу про рух до і з його господарства тварин, про їхнє народження, смерть, або не подає іншу необхідну інформацію про тварин, компетентний орган обмежує переміщення тварин до і з цього господарства.

Як помітно, вимоги досить жорсткі та спрямовані на стимулювання власників максимально чітко виконувати свої зобов'язання. Водночас система побудована так, що маючи неідентифіковану та незареєстровану тварину, власник зустрічає безліч перешкод у всіх звичайних операціях, наприклад, в отриманні послуг ветеринарного лікаря. Хоча є цілком обґрунтовані винятки. Наприклад, якщо в лошати ще немає паспорту коня, однак він потребує лікарської допомоги, встановлюється правило, що з ними поводяться як з тваринами, що виробляють їстівні продукти⁸⁶³.

Якщо аналізувати законодавство України, то воно хоча і встановлює обов'язкову ідентифікацію та реєстрацію сільськогосподарських тварин, однак ця система досі не стала абсолютно іманентною та органічною для вітчизняного

---

⁸⁶² Commission Regulation (EC) № 494/98 of 27 February 1998 laying down detailed rules for the implementation of Council Regulation (EC) № 820/97 as regards the application of minimum administrative sanctions in the framework of the system for the identification and registration of bovine animals. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31998R0494&qid=1610989523620>

⁸⁶³ Kiemle J., Wolff F., Emmerich I. Update on the current drug law situation in the pharmaceutical therapy of foals without equine passports. *Pferdeheilkunde*. 2020. Vol. 36. Issue 3. P. 252 – 268.

тваринництва. Для виправлення такої ситуації та максимального стимулювання процесу тотальної ідентифікації та реєстрації сільськогосподарських тварин, було розроблено законопроект⁸⁶⁴, основна суть якого полягає в системній дії трьох факторів: а) підвищення відповідальності за порушення вимог у цій сфері; б) посилення контролю; в) оновлення правил надання державної підтримки. Спробуємо проаналізувати ці напрями удосконалення системи ідентифікації та реєстрації сільськогосподарських тварин.

По-перше, обрано досить простий шлях посилення відповідальності суб'єктів за порушення вимог законодавства у сфері ідентифікації та реєстрації сільськогосподарських тварин, а саме: радикальне підвищення штрафів та запровадження можливості накладення тимчасових заборон на переміщення тварин. Наприклад, законопроектом передбачено зростання суми штрафів до 50 тис грн. Можна погодитися з цією пропозицією впровадження фінансового стимулювання, однак лише за умови формування із таких штрафних коштів спеціального фонду, з якого мають фінансуватися державні заходи з удосконалення системи ідентифікації та реєстрації тварин. В іншому випадку високі штрафні санкції в умовах України ризикують просто перетворитися на чергову систему поборів та їхнє наступне розчинення в загальному фонді бюджету.

По-друге, посилення контролю за дотриманням правил ідентифікації та реєстрації сільськогосподарських тварин передбачає постійні перевірки суб'єктів господарювання. Законопроектом пропонується проведення державного контролю із належною періодичністю та за ризик-орієнтованими критеріями. Виявлення порушень у певному господарстві має тягти за собою збільшення частоти державного контролю щонайменше вдвічі наступного року. За загальним правилом пропонується проводити перевірки без попередження.

По-третє, зміни в державній підтримці ідентифікації та реєстрації сільськогосподарських тварин. Це складне та неоднозначне питання, що потребує детальнішого аналізу. Для того щоб зрозуміти суть

---

⁸⁶⁴ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо ідентифікації та реєстрації тварин № 4396 від 18.11.2020 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70464

пропозицій, треба спочатку встановити сучасний правовий механізм державної підтримки в цій сфері. Відповідно до ст. 10 Закону України «Про ідентифікацію та реєстрацію тварин» державна підтримка надається шляхом обов'язкового відшкодування державою витрат на оплату послуг з ідентифікації та реєстрації тварин фізичним особам – власникам цих тварин. Тобто підтримка має обмежений характер: вона розповсюджується лише на фізичних осіб, які мають у власності сільськогосподарських тварин, та має компенсаторну природу. Суть пропозицій щодо зміни цього механізму підтримки полягає в наступному: пропонується «здешевлення самої ідентифікації та реєстрації тварин для власника – фізичної та юридичної особи, унаслідок відшкодування вартості матеріалів, які входять до послуги за переліком, з державного бюджету»⁸⁶⁵.

Така пропозиція не виглядає досить зваженою з огляду на таке:

а) розробники зазначають, що «аналізуючи порядок відшкодування за проведену ідентифікацію та реєстрацію тварин, було зроблено висновок про недієвість такого механізму». Ця теза не може бути жодним чином підтверджена, оскільки вони самі ж визнають, що «у державному бюджеті 2017-2020 років, не було передбачено коштів для реалізації норм постанови Кабінету Міністрів України від 08 серпня 2016 року № 506 «Про затвердження порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на відшкодування витрат на оплату послуг з ідентифікації та реєстрації тварин фізичним особам – власникам цих тварин». Тобто цей правовий механізм не був апробований, тому його дієвість не може бути оцінена;

б) запропонована відмова від компенсаторного механізму державної підтримки, можливо, є цілком життєздатною, однак аргументація, приведена в законопроекті, є малопереконливою та потребує більш серйозних обґрунтувань;

в) і нарешті, пропозиція, що висувається як нова та оригінальна, насправді є повторенням давно пройденого етапу. Так, у своїх дослідженнях Х. А. Григор'єва детально проаналізувала еволюцію правових засад державної підтримки у сфері ідентифікації та

---

⁸⁶⁵ Пояснювальна записка проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо ідентифікації та реєстрації тварин № 4396 від 18.11.2020 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70464

реєстрації сільськогосподарських тварин⁸⁶⁶. Учена зазначає, що починаючи з моменту реального запровадження системи ідентифікації та реєстрації тварин в Україні (2003 – 2004 роки), держава брала на себе обов'язки щодо фінансування цих процесів. З того часу державна підтримка у сфері ідентифікації та реєстрації тварин еволюціонувала та набувала різних форм. На першому етапі (2004 – 2014 роки) в основу державної підтримки було покладено *принцип часткової оплати*. Його суть була досить простою: держава оплачує частину витрат на ідентифікацію та реєстрацію тварин, а власник покриває залишок цієї суми. Так, у повному обсязі здійснювалися такі видатки: на проведення роз'яснювальної роботи серед населення; на розроблення і видання нормативно-правової документації та спеціальної літератури; на придбання комп'ютерної техніки та ліцензійного програмного забезпечення; на ведення Реєстру тварин; на перепідготовку фахівців – уповноважених агентів з ідентифікації, придбання засобів прикріплення бирок (аплікаторів) для агентської мережі, книг обліку тварин та реєстрів господарств, книг надходжень, наявності та руху матеріалів⁸⁶⁷. Отже, споживач послуги (власник тварини) оплачував її вартість за залишковим принципом. Саме до цього найпершого етапу пропонують повернутися розробники законопроєкту. Другий етап (2014 – 2015 роки) ознаменувався тим, що

---

⁸⁶⁶ Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення: монографія. Херсон: Гельветика, 2019. 596 с.; Григор'єва Х. А. Концептуальні засади правового регулювання державної підтримки сільського господарства в Україні: дис. ... докт. юрид. наук 12.00.06. Одеса, 2020. 493 с., Григор'єва Х. А. Правовий механізм державної підтримки у сфері ідентифікації та реєстрації сільськогосподарських тварин. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 61 – 65.; Григор'єва Х. А. Державна підтримка у сфері ідентифікації та реєстрації тварин: етапи законодавчої трансформації. *Зб. матер. Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України* (Одеса, 9-10 вер. 2016). О., 2016. С. 101 – 104.

⁸⁶⁷ Про затвердження Порядку використання коштів Державного бюджету України на проведення ідентифікації та реєстрації великої рогатої худоби: наказ Мінагрополітики та Мінфіну від 06.04.2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0497-04#Text>

законодавець розповсюдив вимоги щодо обов'язкової ідентифікації та реєстрації також на фізичних осіб – власників тварин, які утримуються для власних споживчих потреб. Державна підтримка, в основу якої поклали *принцип заміщення суб'єкта оплати*, себе не виправдала у зв'язку з обмеженістю бюджетних можливостей. І нарешті, третій етап (з 2015 року) розпочався тоді, коли в основу державної підтримки у сфері ідентифікації та реєстрації тварин було закладено нинішній *принцип відшкодування*⁸⁶⁸.

Варто враховувати, що система ідентифікації та реєстрації сільськогосподарських тварин формує додатковий тягар для вітчизняних суб'єктів аграрного господарювання. Ми не говоримо про, те що таку систему не треба запроваджувати – ми звертаємо увагу на принциповому підході до удосконалення законодавства в цій сфері. Зокрема, аналізований законопроект присвячує десятки нових норм контролю, перевіркам та відповідальності суб'єктів господарювання, тоді як державна підтримка абстрактно описана в одному реченні. Такий перекис негативно відобразиться на розвитку відповідних правовідносин.

Годівля. Особливу складову утримання сільськогосподарських тварин утворює їх повноцінне харчування. Довгий час в Україні питання щодо годівлі тварин регулювалися суто ветеринарним законодавством. Однак загальний євроінтеграційний тренд яскраво проявився й у відносинах щодо регулювання вимог до кормів. Це знайшло своє втілення в прийнятті спеціального Закону України «Про безпечність та гігієну кормів». Унаслідок цього утворився окремий спеціалізований масив законодавства, присвячений регулюванню відносин щодо кормів.

Закон України «Про безпечність та гігієну кормів» запроваджує європейські вимоги для виробництва та обігу безпечних для тварин кормів та є важливим елементом усієї системи контролю безпечності харчових продуктів «від лану до столу»⁸⁶⁹. Найголовніше, що цей

---

⁸⁶⁸ Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення: монографія. Херсон: Гельветика, 2019. 596 с.

⁸⁶⁹ Духневич А., Карпінська Н. Інституційне та законодавче забезпечення реалізації вимог ЄС у сфері санітарних та фітосанітарних заходів в Україні. *Історико-правовий часопис*. 2019. № 2 (14). С. 66 – 71.

Закон ґрунтується на нормах трьох основних регламентів ЄС у цій сфері, а саме Регламенту ЄС №183/2005, що визначає вимоги до гігієни кормів⁸⁷⁰, Регламенту ЄС №1831/2003 про використання добавок у харчуванні тварин⁸⁷¹ та Регламенту ЄС №767/2009 про розміщення на ринку та використання кормів⁸⁷². Кожен із цих регламентів закріплює окремий блок правил щодо виробництва, обігу та використання кормів, а саме: вимоги до гігієни, вимоги до безпечності кормів, що, зокрема, пов'язані з використанням кормових добавок, та вимоги до маркування, пакування та представлення кормів на ринку. Крім того, у Законі України «Про безпечність та гігієну кормів» враховані загальні вимоги харчового законодавства Європейського Союзу, що містяться в Регламенті ЄС 178/2002, яким визначаються загальні принципи та вимоги харчового права⁸⁷³. Звичайно, це оцінюється вітчизняними ученими позитивно, оскільки європейські вимоги до виробництва й обігу безпечних для тварин кормів є важливим елементом усієї системи контролю безпечності харчових продуктів⁸⁷⁴.

---

⁸⁷⁰ Regulation (EC) № 183/2005 of the European Parliament and of the Council of 12 January 2005 laying down requirements for feed hygiene. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32005R0183&qid=1610990212637>

⁸⁷¹ Regulation (EC) № 1831/2003 of the European Parliament and of the Council of 22 September 2003 on additives for use in animal nutrition. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32003R1831&qid=1610990269435>

⁸⁷² Regulation (EC) № 767/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on the placing on the market and use of feed, amending European Parliament and Council Regulation (EC) № 1831/2003 and repealing Council Directive 79/373/EEC, Commission Directive 80/511/EEC, Council Directives 82/471/EEC, 83/228/EEC, 93/74/EEC, 93/113/EC and 96/25/EC and Commission Decision 2004/217/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009R0767&qid=1610990310122>

⁸⁷³ Бурило Ю. Сучасний розвиток національного законодавства про корми. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 207 – 211.

⁸⁷⁴ Русан В. М., Дяченко О. П. Інституційні засади розвитку аграрного сектору у контексті забезпечення економічної безпеки держави. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 2. С. 117 – 122.

Основними позитивними новелами розглядуваного закону називають: детальне врегулювання забезпечення простежуваності кормів; впровадження спрощеного підходу для певних категорій операторів ринку кормів; впровадження диференційованого підходу до видачі експлуатаційного дозволу/державної реєстрації потужностей операторів ринку; встановлення обов'язковості державної реєстрації лише кормових добавок, здійснення такої реєстрації без прив'язки до заявника та передбачення можливості спрощеної системи державної реєстрації кормових добавок⁸⁷⁵.

Заслуговують уваги вимоги щодо маркування кормів. До позитивних змін у сфері маркування кормів належать: присвячення цьому аспекту окремого розділу Закону України «Про безпечність та гігієну кормів»; визначення принципів маркування кормів; диференціація маркування на добровільне та обов'язкове; детальна регламентація загальних та спеціальних вимог до маркування для різних видів кормів; впровадження Державного каталогу кормових матеріалів та Державного реєстру тверджень про властивості кормів, призначених для особливих поживних цілей; розробка підзаконних нормативних актів на виконання положень цього Закону в тому числі в частині маркування кормів. Встановлено, що оновлене законодавство у сфері маркування кормів у цілому відповідає міжнародним вимогам та праву ЄС. Водночас обґрунтовано, що недоліком нового Закону України «Про безпечність та гігієну кормів» є відсутність у ньому положень про корми, отримані в результаті органічного виробництва⁸⁷⁶. Ю. М. Павлюченко наголошує на тому, що корми, отримані в результаті органічного виробництва, визнаються органічною продукцією відповідно до Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції»⁸⁷⁷. Упущення відповідного аспекту законодавством про корми є прикритим, оскільки наразі спостерігається тенденція до збільшення обсягів саме цього напрямку

---

⁸⁷⁵ Бурило Ю. Сучасний розвиток національного законодавства про корми. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 207 – 211.

⁸⁷⁶ Новак Т. С., Мельник В. О. До питання маркування кормів за законодавством України. *Право. Людина. Довкілля*. 2020. Вип. 11. № 1. С. 59 – 68.

⁸⁷⁷ Павлюченко Ю. Правове регулювання ринку органічної продукції. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 1 (21). С. 170 – 175.

сільськогосподарського виробництва як у країнах ЄС, так і в Україні⁸⁷⁸.

Законодавство про корми в ЄС є досить об'ємним, тому для наближення національного законодавства України до законодавства ЄС у цій сфері прийняття одного закону замало⁸⁷⁹. На виконання його положень уже було прийнято низку підзаконних нормативно-правових актів. Однак основне питання щодо функціонування нового Закону полягає в іншому. Так, нагадаємо, що вступ у дію Закону України «Про безпечність та гігієну кормів» відбувся не одразу після прийняття, а через два роки. Однак, незважаючи на дворічний перехідний період з моменту прийняття Закону України «Про безпечність та гігієну кормів», система державної реєстрації кормових добавок не запрацювала ані в повному, ані в спрощеному порядку, які передбачені цим Законом, і жодна кормова добавка не була зареєстрована⁸⁸⁰. Така ситуація призвела до цілком закономірної напруги на ринку, і швидко стало зрозуміло, що проблему варто вирішувати негайно. На це пішов цілий рік, однак за цей час не будувалася належна система реєстрації, а тривав пошук «обхідних» шляхів. Так, було прийнято Закон України із красномовною назвою «Про внесення змін до розділу Х "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про безпечність та гігієну кормів" з метою стабілізації ринку кормів» від 02.12.2020 року. Відповідно до цього Закону вступ у дію незручних положень щодо державної реєстрації відсувається в часі. Проаналізована ситуація та її нормативне вирішення викликає кілька зауважень. По-перше, це своєрідний прояв політики «подвійних стандартів». Так, якщо виробникам потрібно вводити нові вартісні системи, виконувати підвищені вимоги тощо, то відповідні положення оперативно вводяться в дію під егідою

---

⁸⁷⁸ Гафурова О. В., Марченко С. І. Правове регулювання державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва за законодавством України та ЄС. *Право. Людина. Довкілля*. 2019. Вип. 10. № 4. С. 29 – 35. С. 30.

⁸⁷⁹ Бурило Ю. Сучасний розвиток національного законодавства про корми. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 207 – 211.

⁸⁸⁰ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до прикінцевих положень Закону України «Про безпечність та гігієну кормів» з метою стабілізації ринку кормів». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3672&skl=10

виконання Угоди про асоціацію та необхідності підтягувати рівень виробництва до високих світових стандартів. Однак, якщо держава не встигає (не має коштів чи їй не вистачає інших ресурсів), то незручні норми швидко «заморожуються» без особливих пояснень, без накладення обов'язків на публічне управління щодо створення такої системи в певний строк тощо.

По-друге, в аналізованій ситуації спостерігається негативний прояв євроінтеграційного процесу. Варто зазначити, що євроінтеграція, незважаючи на суб'єктивні ставлення та очікування, як і будь-яке суспільне явище, є складним поєднанням позитивних та негативних аспектів. Однією з неявних, однак стійких негативних тенденцій, що породжені євроінтеграційними процесами, стало певне добровільне обезцінення певних державних функцій у сфері застосування СФЗ. Наближення вітчизняного законодавства до законодавства ЄС набуває характеру безнадійного наздоганяючого, і це призводить до добровільного ухилення від виконання функцій контролю, перевірки у сфері застосування СФЗ. Логіку цього процесу можна образно виразити приблизно так: якщо в ЄС перевірили та зареєстрували цю кормову добавку, то навіщо нам її знову перевіряти? На нашу думку, це дуже небезпечна тенденція, що проявляється все більш активно. Це поглиблює добровільне обмеження суверенітету, на яке Україна погодилася внаслідок підписання Угоди про асоціацію. І це абсолютно невиправдано. Навіть усередині ЄС країни-члени намагаються в рамках загальноєвропейських правових засад будувати таке національне законодавство, що максимально відповідає інтересам країни. З цією метою держави – члени ЄС також зберігають внутрішні інституційно-функціональні структури, діяльність яких дозволяє утримувати контроль над власною національною безпекою. У зв'язку з цим, нам симпатизують думки вітчизняних учених, які вказують на потребу в критичній оцінці процесу наближення законодавства⁸⁸¹.

---

⁸⁸¹ Богдан А. Й. Правове забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у контексті вимог законодавства ЄС: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Х., 2010. 20 с.; Полухович Л. І. Організаційно-правові питання виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції у контексті вимог СОТ: автореф. дис. .. канд. юрид. наук: 12.00.06. Х., 2014. 18 с.

Різниця між європейським та вітчизняним законодавством у сфері тваринництва також проявляється у використанні певних традиційних кормових матеріалів. Наприклад, відповідно до європейського законодавства м'ясо-кісткове борошно з міркувань безпеки роками виключається з раціону тварин, що входять до харчового ланцюга. Деякі зміни в регламентах ЄС, що призвели до пом'якшення цієї заборони, розпочались із середини 2013 року із введенням тваринних білків, отриманих із птиці та свиней, у корм для аквакультури⁸⁸². Ситуація в Україні інша: м'ясо-кісткове борошно активно використовується на практиці та пропагується в літературі. Наприклад, М. М. Муштрук доводить, що підвищення ефективності процесів переробки відходів харчових і переробних підприємств АПК для виробництва м'ясо-кісткового борошна і його сумішей, які мають високу харчову цінність і використовуються як в натуральному вигляді, так і в якості преміксів для виготовлення комбікормів, є актуальною темою сучасних досліджень⁸⁸³.

Лікування. Неможливо применшити важливість належного регулювання відносин щодо застосування ветеринарних препаратів. Характерно, що ці відносини врегульовано не на рівні окремого закону (на кшталт Закону України «Про пестициди і агрохімікати»), а регламентовано в рамках загального Закону України «Про ветеринарну медицину». На підставі цих законодавчих положень розвинулося досить об'ємне підзаконне регулювання. Цю сферу правовідносин теж активно зачіпає євроінтеграційна перебудова законодавства.

У ЄС виробництву та обігу ветеринарних препаратів приділяється значна увага. З набранням чинності 1 січня 1995 року Регламенту Ради (ЄЕС) №2309/93 в ЄС уперше була встановлена централізована процедура дозволу на ветеринарні лікарські засоби, що дозволило продавати ветеринарні препарати на основі єдиного

---

⁸⁸² Nestic K., Pavlovic N., Pavlovic M. Testing animal feed for the presence of ruminant DNA using the official real-time PCR method. IOP Conference Series- Earth and Environmental Science (60th international meat industry conference *meatcon*). 2019. Vol. 333.

⁸⁸³ Муштрук М. М. Аналіз технологічної бази для виробництва кормового борошна і його сумішей. *Біоресурси і природокористування*. 2018. Т. 10. № 5-6. С. 52 – 67.

дозволу, що видавався на рівні союзу. До 1995 року ветеринарні лікарські засоби могли бути дозволені лише на національному рівні згідно з визнаними процедурами національних дозволів. Метою створення централізованої системи ЄС було сприяння та зміцнення безперебійного функціонування внутрішнього ринку у фармацевтичному секторі та поліпшення стану здоров'я населення і тварин шляхом створення загальноєвропейської системи дозволів на основі якості, безпеки та ефективності. До моменту впровадження централізованої процедури дозволу ЄС у 1995 році оцінка екологічних ризиків ветеринарних лікарських засобів була у сфері відповідальності держав-членів⁸⁸⁴.

Довгий час ці відносини регулювалися Директивою Європейського Парламенту та Ради №2001/82/ЄС від 6 листопада 2001 року щодо Кодексу Співтовариства для ветеринарних лікарських препаратів⁸⁸⁵. Цей акт також передбачений для імплементації в українське законодавство згідно з Угодою про асоціацію.

Виконуючи зобов'язання щодо наближення законодавства у сфері СФЗ Мінагрополітики затвердило Правила належної виробничої практики ветеринарних препаратів⁸⁸⁶, відповідно до яких належна виробнича практика являє собою організаційно-технічні вимоги, правила, які є частиною системи забезпечення якості, котра гарантує, що ветеринарні препарати постійно виробляються й контролюються відповідно до стандартів якості, які відповідають їхньому призначенню, вимог реєстраційного досьє, відомостей

---

⁸⁸⁴ Fabrega J., Carapeto R. Regulatory review of the environmental risk assessment of veterinary medicinal products in the European Union, with particular focus on the centralised authorisation procedure. *Environmental sciences Europe*. 2020. Vol. 32. Issue 1. URL: <https://enveurope.springeropen.com/track/pdf/10.1186/s12302-020-00374-x.pdf>

⁸⁸⁵ Directive 2001/82/EC of the European Parliament and of the Council of 6 November 2001 on the Community code relating to veterinary medicinal products. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32001L0082&qid=1610980303227>

⁸⁸⁶ Про затвердження Правил належної виробничої практики ветеринарних препаратів: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України № 606 від 10 листопада 2017 року. *Офіційний вісник України*. 2018. № 12. Стор. 46. Ст. 420.

досліджуваного ветеринарного препарату для клінічних випробувань або їхній специфікації (п. 2). Варто зауважити, що зазначені Правила належної виробничої практики ветеринарних препаратів прийняті згідно з Директивою Комісії від 23 липня 1991 року щодо принципів і робочих вказівок належної виробничої практики для ветеринарних препаратів (91/412/ЄЕС), що встановлює принципи та правила належної виробничої практики (GMP) лікарських засобів для застосування у ветеринарії⁸⁸⁷; а також Директиви ЄС 2001/82/ЄС від 6 листопада 2001 року про Кодекс співтовариства щодо лікарських засобів для ветеринарного застосування⁸⁸⁸.

Водночас аналіз директив ЄС щодо обігу ветеринарних препаратів свідчить, що на сьогодні правове регулювання обігу ветеринарних препаратів у ЄС базується на таких принципах: 1) ветеринарні препарати, дозволені для продажу на європейському ринку, виготовляються лише виробниками, що мають відповідну ліцензію на виробництво (manufacturing authorization), діяльність яких регулярно інспектується компетентними уповноваженими органами; 2) кожен ветеринарний препарат, що виробляється, повинен мати реєстраційне посвідчення (marketing authorization), що засвідчує проведення його експертизи в компетентному державному органі; 3) якість лікарських засобів для ветеринарії забезпечується дотриманням виробником вимог належної виробничої практики – Good Manufacturing Practice (GMP); 4) високий рівень якості вироблених ветеринарних препаратів підтримується завдяки дотриманню постачальниками вимог належної практичної дистриб'юції⁸⁸⁹.

---

⁸⁸⁷ Commission Directive 91/412/EEC of 23 July 1991 laying down the principles and guidelines of good manufacturing practice for veterinary medicinal products.
URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31991L0412&qid=1610980247105>

⁸⁸⁸ Directive 2001/82/EC of the European Parliament and of the Council of 6 November 2001 on the Community code relating to veterinary medicinal products.
URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32001L0082&qid=1610980303227>

⁸⁸⁹ Березовська І. А. Правові засади Належної виробничої практики (GMP) для ветеринарних препаратів у Євросоюзі: досвід для України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2018. Вип. 137. С. 65 – 76.

Як зазначають дослідники, протягом останніх років у самому ЄС тривала підготовка до реформи законодавства про ветеринарні препарати. Справа у тому, що стандарти їх виробництва там були аналогічними зі стандартами виробництва лікарських препаратів для людей. Однак, з урахуванням низки аргументів щодо суттєвих відмінностей між цими групами препаратів, зокрема щодо способів вживання людських та ветеринарних препаратів, а також у зв'язку зі спадом у розвитку ветеринарної фармації протягом останніх років у ЄС виникли активні дискусії про необхідність послаблення стандартів виробництва ветеринарних препаратів. Врешті після чотирьох років переговорів 11 грудня 2018 року Європейський Парламент та Рада схвалили Регламент № 2019/6 щодо ветеринарних лікарських засобів та скасування Директиви 2001/82 ЄС⁸⁹⁰. Передбачається, що після закінчення трирічного перехідного періоду цей документ має вступити в силу з 28 січня 2022 року. Регламент охоплює всі напрямки здійснення реєстрації ветеринарних препаратів у Союзі – як на централізованому союзному, так і на національному рівні⁸⁹¹.

Хоча в загальних рисах українська система реєстрації ветеринарних препаратів наближена до європейської, однак рівень правового регулювання такої реєстрації в ЄС є значно вищим. Подальша гармонізація потребує ухвалення необхідних національних правових актів, що регулюють обіг ветеринарних препаратів та вдосконалення існуючих інституційних механізмів. Враховуючи обмеженість ресурсів фармвиробників у ветеринарному секторі порівняно з гуманною фармацією, саме лише підвищення регуляторних вимог до рівня законодавства ЄС, без врахування наявних у ньому спрощень і переваг, а також без комплексного

---

⁸⁹⁰ Regulation (EU) 2019/6 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on veterinary medicinal products and repealing Directive 2001/82/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019R0006&qid=1610980458627>

⁸⁹¹ Березовська І. А. Проблеми правового регулювання спрощеної реєстрації ветеринарних препаратів в Україні. *Науково-технічний бюлетень Державного науково-дослідного контрольного інституту ветеринарних препаратів та кормових добавок і Інституту біології тварин*. 2019. Вип. 20. № 2. С. 417 – 425.

вирішення проблем обігу ветеринарних препаратів в Україні (вилучення з ринку незареєстрованих препаратів, заборони використання у тваринництві фармацевтичних субстанцій тощо) призведе до знищення вітчизняної ветеринарної фармацевтичної індустрії⁸⁹².

Вітчизняні дослідники наголошують на тому, що оскільки ветеринарні препарати можуть бути досить небезпечними у випадку їх неналежного використання, зберігання, виробництва, транспортування тощо, господарську діяльність із виробництва ветеринарних препаратів варто вважати екологічно ризикованою, а відтак такою, що потребує дотримання вимог екологічної безпеки в процесі її провадження⁸⁹³. Європейська наукова доктрина, вивчаючи процеси, які відбуваються в галузі виробництва та виростання ветеринарних препаратів, теж підкреслює їхню екологічну спрямованість. Цікаво відмітити, що публікації 90-х років ХХ ст. роблять акцент на регулюванні залишків ветеринарних препаратів у м'ясі, на оцінці хімічних забруднень у продуктах харчування тваринного походження, призначених для споживання людиною⁸⁹⁴. Потім фармакологічний вплив почав оцінюватися також і з інших позицій, не лише антропоцентричних. Тенденції останніх ініціатив полягають у подоланні забруднення навколишнього середовища від залишків фармацевтичних препаратів на основі міцного та глобального співробітництва. Протягом останніх двох десятиліть науковці, регуляторні органи та Європейська Комісія визнали фармацевтичну продукцію новою екологічною проблемою. Паралельно була розроблена нормативна база для оцінки екологічного ризику фармацевтичної продукції. Результати

---

⁸⁹² Березовська І. А. Проблеми правового регулювання спрощеної реєстрації ветеринарних препаратів в Україні. *Науково-технічний бюлетень Державного науково-дослідного контрольного інституту ветеринарних препаратів та кормових добавок і Інституту біології тварин*. 2019. Вип. 20. № 2. С. 417 – 425.

⁸⁹³ Оверковська Т. Правове регулювання виробництва ветеринарних препаратів. *Economic And Law Paradigm Of Modern Society*. 2020. № 1. С. 106 – 113.

⁸⁹⁴ Anadon A., Martinez-Larranaga M. Residues of antimicrobial drugs and feed additives in animal products: regulatory aspects. *Livestock Production Science* Vol. 59. Issue 2-3. P. 183 – 198.

показують, що приблизно 10% фармацевтичних продуктів зазначають потенційний ризик для навколишнього середовища. Серед ветеринарних продуктів найчастіше обговорювались як екологічно впливові: гормони, антибіотики та антипаразитарні препарати⁸⁹⁵.

Подібне відбувалося, наприклад, з ініціативами щодо протидії масовому використанню антибіотиків у тваринництві. Виникнення та поширення патогенних мікроорганізмів, стійких до протимікробних препаратів, призвели до зростання занепокоєння щодо широкого й надмірного використання антимікробних препаратів у ветеринарній медицині. Було запроваджено низку національних проєктів, наприклад, з 90-х років Данія реалізувала декілька ініціатив щодо зменшення використання протимікробних препаратів. Найефективнішим правовим механізмом було визнано реалізовану з 2010 року схему "Жовтої картки", що суттєво знизило використання антибіотиків у тваринництві. Суть цього механізму полягала в тому, що фермеру, який використовував антибіотики більше норми, видавалася Жовта картка – припис на зменшення такого застосування протягом 9 місяців. У випадку невиконання цього завдання, визначалася стратегія зменшення використання антибіотиків за допомогою ветеринара, до якої могли включатися протоколи вакцинації, зміни в управлінні тощо, а також щоквартальні візити органу влади. Фермер покриває всі ці витрати⁸⁹⁶. Відповідно до датського законодавства, використання антимікробних засобів у тварин дозволяється лише для лікування інфекційних захворювань, а не для цілей профілактики чи стимулювання росту.

Ще одна значна проблема, породжена використанням ветеринарних препаратів, полягає в забрудненні ґрунту та води фармацевтичними залишками. Ці процеси разом з іншими стали основою концептуальної ідеї «One Health», відповідно до якої здоров'я людей тісно пов'язане зі здоров'ям тварин та навколишнім

---

⁸⁹⁵ Kuester A., Adler N. Pharmaceuticals in the environment: scientific evidence of risks and its regulation. *Philosophical Transactions of The Royal Society B-Biological Sciences*. 2014. Vol. 369. Issue 1656. URL: <https://royalsocietypublishing.org/doi/pdf/10.1098/rstb.2013.0587>

⁸⁹⁶ Antunes A. C. Lopes, Jensen V. F. Close to a Decade of Decrease in Antimicrobial Usage in Danish Pig Production-Evaluating the Effect of the Yellow Card Scheme. *Frontiers In Veterinary Science*. 2020. Vol. 7.

середовищем. У зв'язку з цим активізуються еколого-правові процеси. Наприклад, це вже можна спостерігати в державах-членах, таких як Нідерланди, які вживають національних заходів для поліпшення якості води шляхом захисту питної води від тонн залишків фармацевтичної продукції, що скидаються в стічні води щороку⁸⁹⁷. Потенційний вплив залишків фармацевтичних препаратів на людей та дику природу викликає занепокоєння, оскільки дедалі частіше повідомляються невтішні результати наукових досліджень щодо концентрацій фармацевтичних препаратів у поверхневих водах, а також їхнього впливу на популяції дикої природи.

У новому ветеринарному регламенті ЄС передбачається фактично змінити парадигму оцінки екологічного ризику, що несуть ветеринарні препарати. Зокрема, очікується відмова від традиційного підходу до оцінки екологічних ризиків, що базується на продуктах, та використання підходу, що ґрунтується на речовинах. Оцінка ризику на основі речовин буде зосереджена на розробці всебічних досліджень активної речовини, на які можуть покликатися заявники нових препаратів під час підготовки заявки на отримання дозволу на використання. Хоча початкова реалізація цього підходу може вимагати досить значних ресурсів, враховуючи обмежені дані про небезпеку та фізико-хімічні дані деяких активних речовин, у довгостроковій перспективі це заощадить ресурси для промисловості (оскільки не буде потреби повторювати дослідження, які вже існують), а також регулюючих органів, і призведе до узгоджених та надійних оцінок ризиків, що забезпечують більш всеосяжну характеристику ризиків. Відповідно до нового регламенту Комісія має три роки з моменту набуття чинності регламентом (січень 2022 р.), щоб вивчити доцільність створення такої системи досліджень. Новий регламент також уперше включає правове положення, що дозволяє відмовити в дозволі продукту, який містить речовини, що не відповідають визначеним критеріям стійкості, біоаккумуляції та

---

⁸⁹⁷ Charuaud L., Jarde E., Jaffrezic A., Thomas M.-F., Le Bot B. Veterinary pharmaceutical residues from natural water to tap water: sales, occurrence and fate. *J Hazard Mater.* 2019. Vol. 361. P. 169 – 186. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jhazmat.2018.08.075>

токсичності, коли ветеринарний лікарський засіб призначений для використання у тварин, що виробляють їжу⁸⁹⁸.

Транспортування. Транспортування живих сільськогосподарських тварин – процес складний та стресовий. Організація перевезення тварин вимагає злагодженої роботи багатьох суб'єктів, а також дотримання певних єдиних принципів. Лише в такому разі транспортування тварин буде безпечним, не нестиме шкоди чи загрози.

В Україні транспортування тварин здійснюється відповідно до Правил транспортування тварин, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2011 року № 1402⁸⁹⁹. Цими правилами встановлено вимоги до перевезення тварин авіаційним, автомобільним, залізничним, морським та річковим транспортом. Зокрема, під час транспортування тварин мають задовольнятися їхні потреби в кормах та воді, а також має бути гарантований захист від шкідливого для них зовнішнього впливу. Транспортний засіб, призначений для перевезення тварин, повинен бути спеціально обладнаний для того, щоб виключати травмування або загибель тварин. Під час завантаження й розвантаження тварин мають використовуватися пристрої і прийоми, що виключають травмування та загибель тварин. Законодавством визначено особливості перевезення тварин залежно від виду транспортних засобів та видів сільськогосподарських тварин⁹⁰⁰.

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 року № 228-р «Про схвалення Всеохоплюючої стратегії імплементації Глави IV (Санітарні та фітосанітарні заходи) Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію

---

⁸⁹⁸ Fabrega J., Carapeto R. Regulatory review of the environmental risk assessment of veterinary medicinal products in the European Union, with particular focus on the centralised authorisation procedure. *Environmental Sciences Europe*. 2020. URL: Vol. 99. URL: <https://enveurope.springeropen.com/articles/10.1186/s12302-020-00374-x>

⁸⁹⁹ Про затвердження Правил транспортування тварин: постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2011 року № 1402. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 29.

⁹⁰⁰ Сьюйва І. С. Правове регулювання використання тварин у сільському господарстві. *Часопис Київського університету права*. 2018. Вип. 4. С. 245 – 248.

між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їїніми державами-членами, з іншої сторони» Україна взяла на себе зобов'язання до 2019 року привести законодавство у сфері транспортування тварин у відповідність до Регламенту Ради (ЄС) № 1/2005 від 22 грудня 2004 року щодо захисту тварин під час транспортування та проведення відповідних процедур. Наразі аграрне законодавство в цій сфері відповідає законодавству ЄС лише в частині вимог до норм площі та годівлі продуктивних тварин під час транспортування. Інші положення Регламенту не знайшли належного відображення в законодавстві України. Зокрема, щодо планування довготривалих та короткочасних перевезень, сертифікації компаній-перевізників та водіїв, тренінгу водіїв, розробки та затвердження маршрутів, журналу транспортування тощо⁹⁰¹.

За законодавством ЄС транспортування сільськогосподарських тварин має відповідати таким основним принципам:

1) *обмеження транспортування наскільки це можливо*. Цей підхід є важливим, оскільки будь-яке перевезення є потенційно травматичним. Тобто, якщо є варіант не везти тварину, то краще скористатися ним. Важливо, що Регламент ЄС №1/2005 диференціює подорожі на короткі, довгі та дуже довгі. Опираючись на це, впроваджується правило, відповідно до якого з міркувань добробуту тварин перевезення тварин під час довгих поїздок, включно з тваринами на забій, має бути обмежене наскільки це можливо;

2) *захист від болю та страждань під час перевезення*. Це є спеціальним проявом загального принципу щодо уникнення в усіх можливих випадках заподіяння тваринам різних видів болю;

3) *дотримання вимог ветеринарно-санітарної безпеки*. Зокрема, акцент зроблено на запобіганні виникненню та розповсюдженню інфекційних хвороб тварин;

4) *інформаційно-консультаційне забезпечення такого перевезення*. Характерною особливістю законодавства ЄС варто вказати значну увагу, приділену освітнім питанням у сфері транспортування тварин. Зокрема, Регламентом наголошено на тому,

---

⁹⁰¹ Сюйва І. С. Правове регулювання використання тварин у сільському господарстві. *Часопис Київського університету права*. 2018. Вип. 4. С. 245 – 248.

що поганий добробут тварин часто пов'язаний із відсутністю освіти у відповідальних осіб. Саме тому навчання має бути обов'язковою умовою для будь-якої особи, яка супроводжує тварин під час транспортування, а таке навчання має проводитись лише організаціями, затвердженими компетентними органами⁹⁰²;

5) *заохочення до встановлення додаткових національних правил транспортування тварин у певних випадках.* Зокрема, Регламентом враховано, що прийняття детальних положень щодо транспортування певних видів тварин, які мають особливі потреби та представляють дуже обмежену частину сільськогосподарських тварин ЄС, доцільно дозволити державам-членам, які мають змогу встановлювати або підтримувати додаткові національні правила, що застосовуються до перевезення тварин таких видів⁹⁰³;

б) *сприяння з боку органів влади.* Відповідно до Регламенту (ЄС) №2017/625 Європейського Парламенту та Ради від 15 березня 2017 року про офіційний контроль та інші офіційні заходи, що виконуються для забезпечення застосування законодавства про харчові продукти та корми, норм про здоров'я та добробут тварин, здоров'я рослин та засоби захисту рослин, компетентні органи не мають затримувати тварин під час транспортування, якщо це не є суворо необхідним із погляду добробуту тварин або з причини здоров'я тварин чи людей. Якщо тварини мають бути затримані під час транспортування більше двох годин, компетентні органи забезпечують прийняття відповідних заходів щодо догляду за ними та, у разі необхідності, їх годівлі, поїння, розвантаження та розміщення⁹⁰⁴;

---

⁹⁰² Council Regulation (EC) № 1/2005 of 22 December 2004 on the protection of animals during transport and related operations and amending Directives 64/432/EEC and 93/119/EC and Regulation (EC) № 1255/97. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32005R0001&qid=1610535016693>

⁹⁰³ Council Regulation (EC) № 1/2005 of 22 December 2004 on the protection of animals during transport and related operations and amending Directives 64/432/EEC and 93/119/EC and Regulation (EC) № 1255/97. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32005R0001&qid=1610535016693>

⁹⁰⁴ Regulation (EU) 2017/625 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2017 on official controls and other official activities performed to ensure the application of food and feed law, rules on animal health and welfare, plant

7) диференціація вимог до перевезення залежно від виду тварин та різновиду транспорту. Наприклад, на Україні лежить зобов'язання імплементувати Директиву Ради 2009/156 від 30 листопада 2009 року щодо ветеринарних вимог до транспортування та імпорту конячих із третіх країн⁹⁰⁵.

Обіг. Наразі відносини обігу тварин та продукції тваринного походження, не призначеної для споживання людиною, регулюються законами України «Про ветеринарну медицину» та «Про побічні продукти тваринного походження, не призначені для споживання людиною». На основі комплексного аналізу їхніх текстів можна зробити кілька основних висновків. По-перше, щодо диференціації правового регулювання, спрямованого на регламентацію зовнішньоекономічних відносин (експортних, імпортних та транзитних операцій) та на забезпечення внутрішніх переміщень тварин і неїстівної тваринницької продукції на території України.

Переміщення сільськогосподарських тварин та продукції тваринного походження, що не призначена для споживання людиною, супроводжується відповідними ветеринарними документами. Законодавством встановлено, що одержання ветеринарних документів для переміщення тварин, продукції тваринного походження, інших об'єктів державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду здійснюється для охорони території України від занесення хвороб тварин із території інших держав або

---

health and plant protection products, amending Regulations (EC) No 999/2001, (EC) No 396/2005, (EC) No 1069/2009, (EC) No 1107/2009, (EU) No 1151/2012, (EU) No 652/2014, (EU) 2016/429 and (EU) 2016/2031 of the European Parliament and of the Council, Council Regulations (EC) No 1/2005 and (EC) No 1099/2009 and Council Directives 98/58/EC, 1999/74/EC, 2007/43/EC, 2008/119/EC and 2008/120/EC, and repealing Regulations (EC) No 854/2004 and (EC) No 882/2004 of the European Parliament and of the Council, Council Directives 89/608/EEC, 89/662/EEC, 90/425/EEC, 91/496/EEC, 96/23/EC, 96/93/EC and 97/78/EC and Council Decision 92/438/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017R0625&qid=1610993846488>

⁹⁰⁵ Council Directive 2009/156/EC of 30 November 2009 on animal health conditions governing the movement and importation from third countries of equidae Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0156&qid=1610538477028>

карантинних зон та захисту населення від хвороб, спільних для тварин і людей, а також недопущення наявності залишкових кількостей ветеринарних препаратів та забруднюючих речовин у продуктах тваринного походження⁹⁰⁶.

Законодавством України передбачено цілу низку ветеринарних документів, які відрізняються за інформацією, що в них закладена, суб'єктами видання та випадками оформлення. Об'єкти державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду, крім передбачених законом випадків, супроводжуються такими ветеринарними документами: 1) міжнародний ветеринарний сертифікат (під час переміщення за межі України); 2) ветеринарні свідоцтва (під час переміщення за межі території АРК, областей, міст Києва та Севастополя, районів, міст); 3) ветеринарні довідки – під час переміщення в межах району; 4) ветеринарні картки; 5) ветеринарно-санітарні паспорти на тварин.

Рішення про видачу або відмову у видачі ветеринарних документів приймається не пізніше ніж за місяць із дати надходження документів на розгляд. Закон України «Про ветеринарну медицину» закріплює чіткий перелік підстав для відмови у видачі та анулювання ветеринарних документів: 1) недотримання ветеринарно-санітарних заходів, передбачених законодавством; 2) ускладнення епізоотичної ситуації на відповідній території, потужності (об'єкті); 3) неможливість безпосереднього огляду об'єкта державного ветеринарно-санітарного контролю та нагляду; 4) відсутність документального підтвердження епізоотичного благополуччя місцевості походження та ветеринарно-санітарного стану об'єктів; 5) відсутність необхідної ветеринарної обробки тварин, їхнього карантинування, відповідних досліджень та/або експертного висновку⁹⁰⁷. Особливості заповнення та видачі ветеринарних документів врегульовані на підзаконному рівні⁹⁰⁸.

---

⁹⁰⁶ Про ветеринарну медицину: Закон України від 25.06.1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. Ст. 531.

⁹⁰⁷ Про ветеринарну медицину: Закон України від 25.06.1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. Ст. 531.

⁹⁰⁸ Про затвердження Правил заповнення, зберігання, списання ветеринарних документів та вимог до їх обліку: наказ Мінагрополітики України 01.08.2014 року № 288. *Офіційний вісник України*. 2014. № 83. Стор. 67. Ст.

Набагато детальніше врегульовано відносини щодо зовнішньоекономічної діяльності, пов'язаної з переміщенням сільськогосподарських тварин чи неїстівної тваринницької продукції через кордон. Законодавчі засади такого транскордонного переміщення можна представити у вигляді чотирьох основних груп:

а) *документальні*, які полягають передусім у вимозі щодо супроводу вантажів оригіналами міжнародних ветеринарних сертифікатів, підписаних державним ветеринарним інспектором країни походження, як це передбачається відповідними ветеринарно-санітарними заходами. На вантаж, який відправляється на експорт, теж видається необхідний міжнародний ветеринарний сертифікат. Відповідність умовам сертифікації країни призначення визначається на підставі ветеринарного свідоцтва, виданого до завантаження і транспортування вантажу територією України, якщо умови ветеринарного свідоцтва є однаковими з умовами країни походження, а в разі вивезення з території України тварин – дата на зазначеному ветеринарному свідоцтві має бути такою, що не перевищує 72 години до остаточного завантаження на експортний транспортний засіб⁹⁰⁹;

б) *інституційні*, що полягають в утворенні та функціонуванні особливих призначених прикордонних інспекційних постів, через які здійснюється ввезення на територію України та транзит товарів (тварин та продуктів тваринного походження). Такі інспекційні пункти спеціально обладнані для: а) проведення клінічного огляду тварин та відбору зразків, б) ізоляції тварин, в) проведення дезінфекції транспортних засобів. Крім того, до цієї групи законодавчих положень належать норми щодо диференціації прикордонного ветеринарно-санітарного контролю на стандартний, вибірковий та розширений;

в) *комунікаційні*. Законодавством передбачено низку правил, які мають чітко виражений комунікативний характер та побудовані на співпраці між публічними органами України та інших держав, а також між приватними та публічними органами у сфері ветеринарної

2365; Про затвердження Порядку видачі ветеринарних документів: постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013 р. № 857. *Урядовий кур'єр*. 2013. № 229.

⁹⁰⁹ Про ветеринарну медицину: Закон України від 25.06.1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. Ст. 531.

безпеки. До першої групи належать, наприклад, правила, що стосуються виявлення неприйняттого міжнародного ветеринарного сертифікату. У такому разі Головний державний ветеринарний інспектор України або його призначений представник має негайно зв'язатися з ветеринарною адміністрацією країни походження для консультацій та спільного визначення заходів, яких необхідно вжити до цього вантажу. Другу групу норм можна проілюструвати вимогою, що висувається до імпортера або особи, яка відповідає за відправлення вантажу з тваринами, що потребують профілактичного карантину тварин після ввезення, про зобов'язання інформувати відповідну регіональну службу ветеринарної медицини не пізніше ніж за три робочих дні до прибуття такого вантажу з тваринами;

г) *ветеринарні*. По-перше, вантажі, що ввозяться на територію України, мають бути вільними від хвороб, що підлягають повідомленню, згідно з вимогами МЕБ. По-друге, у разі ввезення на територію України живих тварин такі тварини мають походити з країн або зон або компартментів, вільних від хвороб, що підлягають повідомленню, або у випадках, рекомендованих МЕБ, - із зон або компартментів із низьким рівнем присутності хвороби, що підлягає повідомленню, у межах країни походження та не транспортуватися через територію, щодо якої є обмеження, підтверджені відповідною міжнародною організацією або ветеринарною адміністрацією країни походження чи транзиту. По-третє, мати прийнятну ідентифікацію. По-четверте, забороняється завезення на територію України певних видів продукції (наприклад, живих патогенних мікроорганізмів (навіть і бактерій, вірусів, грибків, рикетсій, мікоплазми, інших патогенних мікробів) та патологічного матеріалу, що містить збудників хвороб тварин, ввезення приватними особами неїстівних продуктів тваринного походження для власного використання). По-п'яте, заборона на ввезення імпортного або транзитного вантажу з тваринами, якщо виявляється: 1) наявність особливо небезпечної хвороби, занесеної до списку МЕБ, до якої ці тварини є сприйнятливими, підтверджено в країні, зоні або компартменті походження тварин; 2) наявність особливо небезпечної хвороби, занесеної до списку МЕБ, до якої ці тварини є сприйнятливими, підтверджено в одній або більше країнах транзиту на території або на територіях, через які переміщувався вантаж із тваринами.

Серед актів ЄС, які мають бути імплементовані до законодавства України, перерахована низка таких, що регулюють специфічні особливості перевезення (внутрішньодержавного та імпортного) деяких продуктів тваринного походження, зокрема репродуктивного матеріалу: Директива Ради 88/407/ЄЕС від 14 червня 1988 року, якою встановлюються ветеринарні вимоги до торгівлі в межах Співтовариства та імпорту сперми великої рогатої худоби глибокої заморозки⁹¹⁰; Директива Ради 89/556/ЄЕС від 25 вересня 1989 року щодо ветеринарних вимог до торгівлі в межах Співтовариства та імпорту з третіх країн ембріонів свійської великої рогатої худоби⁹¹¹; Директива Ради 90/429 від 26 червня 1990 року, якою встановлюються ветеринарні вимоги до торгівлі в межах Співтовариства та імпорту сперми домашніх свиней⁹¹²; Директива Ради 92/65/ЄЕС від 13 липня 1992 року, якою встановлюються ветеринарні вимоги та регулюється торгівля та імпорт у Співтовариство тварин, сперми, яйцеклітин та ембріонів, що не підпадають під ветеринарні вимоги, встановлені в спеціальних правилах Співтовариства, зазначених у частині першій додатка А до Директиви 90/425/ЄЕС⁹¹³; Рішення Комісії 2004/211 від 6 січня 2004 року, яким визначається перелік третіх країн і частин їхніх

---

⁹¹⁰ Council Directive 88/407/EEC of 14 June 1988 laying down the animal health requirements applicable to intra- Community trade in and imports of deep-frozen semen of domestic animals of the bovine species. URL: <https://eur-lex.europa.eu/search.html?scope=EURLEX&text=88%2F407&lang=en&type=quick&qid=1610994029176>;

⁹¹¹ Council Directive 89/556/EEC of 25 September 1989 on animal health conditions governing intra-Community trade in and importation from third countries of embryos of domestic animals of the bovine species. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31989L0556&qid=1610994094833>

⁹¹² Council Directive 90/429/EEC of 26 June 1990 laying down the animal health requirements applicable to intra- Community trade in and imports of semen of domestic animals of the porcine species. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31990L0429&qid=1610994132999>

⁹¹³ Council Directive 92/65/EEC of 13 July 1992 laying down animal health requirements governing trade in and imports into the Community of animals, semen, ova and embryos not subject to animal health requirements laid down in specific Community rules referred to in Annex A (I) to Directive 90/425/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31992L0065&qid=1610994173207>

територій, з яких держави-члени дозволяють імпорту живих конячих, сперми, яйцеклітин та ембріонів конячих, та яким вносяться зміни до Рішення 93/195/ЄЕС та 94/63/ЄЕС⁹¹⁴; Рішення Комісії 2006/168 від 4 січня 2006 року, яким встановлюються вимоги до ветеринарної сертифікації та здоров'я тварин для імпорту в Співтовариство ембріонів великої рогатої худоби та скасовується Рішення 2005/217/ЄС⁹¹⁵; Рішення Комісії 2010/471 від 26 серпня 2010 року щодо імпорту в ЄС сперми, яйцеклітин та ембріонів конячих, списків центрів збирання і зберігання сперми та груп зі збирання та виробництва ембріонів, а також вимог до сертифікації⁹¹⁶; Рішення Комісії 2010/472 від 26 серпня 2010 року щодо імпорту сперми, яйцеклітин та ембріонів овець і кіз у ЄС⁹¹⁷; Виконавче рішення Комісії 2011/630 від 20 вересня 2011 року щодо імпорту в ЄС сперми великої рогатої худоби⁹¹⁸; Виконавче рішення Комісії 2012/137/ЄС від 1 березня 2012 року щодо імпорту сперми свійських свиней у ЄС⁹¹⁹.

---

⁹¹⁴ 2004/211/ЄС: Commission Decision of 6 January 2004 establishing the list of third countries and parts of territory thereof from which Member States authorise imports of live equidae and semen, ova and embryos of the equine species, and amending Decisions 93/195/EEC and 94/63/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32004D0211&qid=1610994215406> (*втратило чинність*)

⁹¹⁵ 2006/168/ЄС: Commission Decision of 4 January 2006 establishing the animal health and veterinary certification requirements for imports into the Community of bovine embryos and repealing Decision 2005/217/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32006D0168&qid=1610994301259>

⁹¹⁶ 2010/471/EU: Commission Decision of 26 August 2010 on imports into the Union of semen, ova and embryos of animals of the equine species as regards lists of semen collection and storage centres and embryo collection and production teams and certification requirements. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32010D0471&qid=1610994342488> (*втратило чинність*)

⁹¹⁷ 2010/472/EU: Commission Decision of 26 August 2010 on imports of semen, ova and embryos of animals of the ovine and caprine species into the Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32010D0472&qid=16109943>

⁹¹⁸ 2011/630/EU: Commission Implementing Decision of 20 September 2011 on imports into the Union of semen of domestic animals of the bovine species. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32011D0630&qid=1610994435383>

⁹¹⁹ 2012/137/EU: Commission Implementing Decision of 1 March 2012 on imports into the Union of semen of domestic animals of the porcine species. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32012D0137&qid=1610994475199>

Така значна увага, що приділяється відповідним відносинам, пояснюється необхідністю звести до мінімуму ризик завезення чи поширення хвороб разом із репродуктивним матеріалом. З цією метою було створено гармонізовану систему торгівлі всередині Співтовариства та імпорту в Співтовариство репродуктивного матеріалу сільськогосподарських тварин.

Забій. У 2007 році Всесвітня організація охорони здоров'я тварин прийняла Кодекс здоров'я наземних тварин, який включає вказівки щодо забою тварин, навіть і для боротьби із захворюваннями. Ці міжнародні керівні принципи містять рекомендації щодо поводження з тваринами, їх утримання, оглушення та забою тварин у випадках спалаху заразних хвороб. Ці міжнародні стандарти стали основою для прийняття та удосконалення законодавства ЄС у цій сфері.

Європейське законодавство приділяє значну увагу регламентації відносин забою сільськогосподарських тварин. Такий підхід пояснюється кількома основними причинами: а) гуманною (захист тварин під час забою є предметом громадського занепокоєння, що впливає на ставлення споживачів до сільськогосподарської продукції); б) якісно-продовольчою (покращення захисту тварин під час забою сприяє підвищенню якості м'яса); в) соціально-трудовою (безпечний забій сільськогосподарських тварин опосередковано позитивно впливає на безпеку праці на бійнях).

Аналізуючи зміст Регламенту ЄС, можна виявити кілька основних принципів забою сільськогосподарських тварин, які він встановлює:

1) *мінімізація страждань та болю тварин.* Цей головний принцип проходить червоною ниткою крізь весь документ та має цілу низку механізмів, що спрямовані на його дотримання. Наприклад, передбачається обов'язкове попереднє оглушення тварини для втрати нею чутливості до болючих процедур. Крім того, встановлюються додаткові правила щодо перевірки якості такого оглушення, проведення за необхідності резервної процедури оглушення тощо. Головний індикатор необхідного стану сільськогосподарської тварини, який дозволяє перейти до безпосереднього забою, – це глибока втрата нею свідомості;

2) *затвердження методів забою тварин.* На ринку регулярно розробляються та пропонуються нові методи оглушення, що прагнуть відповідати новим викликам сільського господарства та м'ясної проми-

словості. Однак Комісія затверджує лише ті нові методи оглушення, як забезпечують рівномірний та високий рівень захисту тварин;

3) *забій на спеціальних підприємствах (бійнях)*. За загальним правилом забій має відбуватися на спеціально обладнаних та пристосованих до цього підприємствах. У такому разі передбачається функціонування пересувних бійнь, які зменшують необхідність транспортування тварин на великі відстані, а отже, можуть сприяти забезпеченню добробуту тварин. Цікавим із юридичної точки зору є конструювання правила щодо непромислового забою тварин. Так, нормотворець встановлює, що оскільки забій домашньої птиці, кроликів та зайців для приватного домашнього споживання не проводиться в масштабах, які можуть вплинути на конкурентоспроможність комерційних господарств, зусилля, необхідні державним органам для виявлення та контролю таких операцій, не будуть пропорційні потенційним проблемам, які слід вирішити. На підставі таких міркувань ці операції були виключені зі сфери дії аналізованого Регламенту;

4) *вимоги до компетентності окремих категорій працівників*. Добре навчений та кваліфікований персонал – це надзвичайно важлива складова дотримання вимог гуманного забою тварин. Компетентність працівників передбачає знання основних моделей поведінки та потреб відповідних видів, а також ознак свідомості та чуйності. Вона також включає технічну підготовку щодо експлуатації обладнання, що використовується для оглушення. Дотримання цього принципу втілюється в кількох основних правилах. По-перше, персонал, який виконує певні забійні операції, та люди, які контролюють сезонний забій хутрових звірів, повинні мати сертифікат компетентності, який відповідає операціям, які вони виконують. Водночас регламентом визнано, що вимагання сертифіката про компетентність іншого персоналу, який забиває тварин, було б непропорційним. По-друге, регламент радить запровадити правило щодо призначення спеціально кваліфікованої особи на посаду працівника з питань захисту тварин, яка координуватиме та контролюватиме виконання процедур добробуту тварин на бійнях;

5) *пропорційність*. Відповідно до цього принципу загальні правила щодо здійснення забою сільськогосподарських тварин мають доповнюватися спеціальними, тобто на основі базового законодавства мають розроблятися окремі правила забою тварин для виробництва продуктів харчування, хутра, шкіри та інших продуктів. Це дає змогу

врахувати особливості, притаманні різним видам забою. Специфічні положення встановлені щодо риб. Так, Регламент ЄС №1099/2009 містить досить незвичну норму: «Риби мають суттєві фізіологічні відмінності від наземних тварин, а вирощуваних на фермах риб забивають у зовсім іншому контексті, зокрема щодо процесу інспектування. Крім того, дослідження щодо оглушення риби набагато менш розвинені, ніж для інших видів, що вирощуються на фермах. Варто встановити окремі стандарти щодо захисту риби при забої. Отже, положення, що застосовуються до риби, у цей час мають обмежуватися ключовим принципом. Подальші ініціативи Співтовариства мають базуватися на науковій оцінці ризику забою та вбивства риби, проведеної EFSA, та з урахуванням соціальних, економічних та адміністративних наслідків»⁹²⁰. У такий спосіб нормотворець встановив, по-перше, загальне регулювання на основі головних принципів; по-друге, визнав потребу подальших наукових досліджень у цій сфері, на основі яких будуть прийняті обґрунтовані законодавчі вимоги.

б) *врахування національно-культурних особливостей під час забою тварин*. У цьому аспекті забій тварин може мати різні варіації. Передусім, правила щодо гуманного забою тварин можуть значно модифікуватися у випадках здійснення такого забою під час проведення релігійних обрядів або під час проведення культурних або спортивних подій. Під останніми регламент розуміє події, які по суті й переважно пов'язані з давно встановленими культурними традиціями або спортивною діяльністю, включно з перегонами або іншими формами змагань, коли немає виробництва м'яса або інших продуктів тваринного походження або коли це виробництво є незначним порівняно з подією як такою й не є економічно значущим. Ці питання є неоднозначними в сучасному європейському суспільстві, про що можна судити на основі досліджень суспільної думки про кориду (бій биків), під час якої тварині завдається біль⁹²¹.

Усіляко обстоюючи правила щодо благополуччя тварин під час забою, регламент ЄС передбачає деякі випадки, коли доцільними

---

⁹²⁰ Council Regulation (EC) № 1099/2009 of 24 September 2009 on the protection of animals at the time of killing. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009R1099&qid=1610617271496>

⁹²¹ Dieguez F. J., Zau Y., Viegas I. An Evaluation of Portuguese Societal Opinion towards the Practice of Bullfighting. *Animals*. 2020. Vol. 10. Issue 11.

можуть бути відступлення від таких правил. Зокрема, йдеться, наприклад, про тварин, які можуть бути небезпечними для людей, загрожуючи життю людини, завдаючи серйозних травм або передаючи смертельні хвороби. Винятком можуть бути також певні випадки, обумовлені національними звичаями чи традиціями. У зв'язку з цим зі сфери дії Регламенту виключено культурні заходи, коли дотримання вимог щодо добробуту тварин негативно вплине на сам характер відповідної події. Європейський регламент встановлює також правові засади евтаназії сільськогосподарських тварин.

Правові питання забою тварин врегульовано Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів». Відповідно до ст. 34 зазначеного Закону забороняється забій тварин, які не супроводжуються ветеринарним документом, що засвідчує здоров'я цих тварин.

Забороняється здійснювати забій окремих видів сільськогосподарських тварин не на бійні, що має експлуатаційний дозвіл. Ця норма не стосується забою зазначених тварин в обсязі, що не перевищує трьох голів свійських парнокопитних тварин або інших копитних тварин на тиждень, за умови проведення передзабійного та післязабійного огляду державним ветеринарним інспектором або уповноваженим ветеринаром у порядку, затвердженому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування й реалізує державну політику у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів та у сфері ветеринарної медицини, а також п'яти голів свійської птиці, кролів на день. Із 1 січня 2025 року продукти, отримані в результаті забою не на бійні, що має експлуатаційний дозвіл, можуть використовуватися виключно для власного споживання або реалізації на агропромисловому ринку кінцевому споживачу в межах 50 кілометрів від місця забою або в області, у якій він здійснений⁹²².

Встановлення зазначених обмежень, на думку вітчизняних дослідників, сприятиме досягненню наступних цілей: 1) реалізація положень Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», адже така діяльність буде здійснюватися в спеціально обладнаних місцях та особами, які пройшли необхідну підготовку; 2)

---

⁹²² Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 19. Ст. 98.

підвищення рівня якості та безпеки тваринницької продукції, забезпечення ветеринарно-санітарного та санітарно-епідеміологічного благополуччя; 3) вирішення проблеми відходів, які накопичуються в разі подвірного забою тварин, та утилізуються з порушенням законодавчих вимог; 4) контроль передзабійного та післязабійного огляду тварин, процесу забою; 5) підвищення конкурентоспроможності галузі тваринництва в довгостроковій перспективі⁹²³.

Водночас реалізація ст. 34 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» порушує низку питань, які потребують негайного вирішення. Зокрема, особливо гостро стоїть питання будівництва в кожному районі бійнь (санітарно-забійних пунктів), забезпечення доступу дрібних виробників сільськогосподарської продукції (особистих селянських господарств, сімейних фермерських господарств та ін.) до бійнь (санітарно-забійних пунктів) та організації транспортування тварин із дотриманням законодавства України про захист тварин від жорстокого поводження. Зволікання з вирішенням зазначених питань, на думку фахівців, може призвести до скорочення поголів'я тварин, виникнення дефіциту м'яса на внутрішньому ринку, підвищення роздрібних цін на нього та продовження зниження рівня його споживання⁹²⁴.

Для мінімізації зазначених ризиків Асоціація тваринників України пропонує запровадження адаптаційного періоду, протягом якого буде розроблено прозорий механізм впровадження вимог щодо забою тварин, який серед іншого має включати інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення та необхідне фінансування⁹²⁵.

---

⁹²³ Сюйва І. С. Правове регулювання використання тварин у сільському господарстві. *Часопис Київського університету права*. 2018. Вип. 4. С. 245 – 248.

⁹²⁴ Музика Б. Б. Сучасний стан та перспективи розвитку забійних пунктів в аграрній сфері України. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2016. Вип. 88. Ч. 2 : Економічні науки. С. 334 – 341. С. 336.

⁹²⁵ Сюйва І. С. Законодавство України про безпечність та якість харчових продуктів у сфері тваринництва: окремі проблеми реалізації. *Сучасний стан та перспективи розвитку земельного, аграрного, екологічного та природо-ресурсного права: теорія та практика: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Харків, 7 грудня 2018 р.)*; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого; за ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги. – Х.: ТОВ «Оберіг», 2018. – С. 182 – 184.

Окрім законодавчих положень, питання забою сільськогосподарських тварин регулюється також на підзаконному рівні. Зокрема, ці відносини регламентуються Правилами передзабійного ветеринарного огляду тварин і ветеринарно-санітарної експертизи м'яса та м'ясних продуктів, затвердженими наказом Державного департаменту ветеринарної медицини Міністерства аграрної політики України від 07 червня 2002 року № 28⁹²⁶. Основними принципами здійснення забою тварин відповідно до цих актів варто вказати мінімізацію страждань тварин та дотримання ветеринарно-санітарних правил під час виконання забійних процедур.

Карантин. Щороку держави у всьому світі страждають від виявлених та поширених хвороб сільськогосподарських тварин. У 2007 році у Великобританії збитки від восьми виявлених випадків ящура за два місяці та від введених у зв'язку з ними обмежень на транспортування худоби склав 250 млн фунтів стерлінгів⁹²⁷. З кінця березня до початку грудня 1999 року на півночі Італії було виявлено 199 спалахів пташиного грипу з низькою патогенністю. Інфекція поширилася на промислове птахівництво, включно з курми, цесарками, перепелами, фазанами, качками та страусами, і склала переважно 413 спалахів. Понад 13 мільйонів птахів постраждали від епідемії, яка зумовила значні економічні втрати для італійської птахівничої галузі із серйозними соціальними та економічними наслідками⁹²⁸. Звичайно, збитки, які несе тваринництво від спалахів хвороб, змушує робити ставку на профілактику та попередження захворювань сільськогосподарських тварин. Це призвело до розвитку цілої системи норм, що спрямовані на функціонування карантину тварин.

---

⁹²⁶ Про затвердження Правил передзабійного ветеринарного огляду тварин і ветеринарно-санітарної експертизи м'яса та м'ясних продуктів: наказ Державного департаменту ветеринарної медицини Міністерства аграрної політики України від 07 червня 2002 року № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0524-02#Text>

⁹²⁷ Федосов Я. К., Никитина В. А., Норкина Е. В. Система анализа рисков в российской федерации при допуске на внутренний рынок импортируемой продукции животного или растительного происхождения. *Электронное приложение к Российскому юридическому журналу*. 2017. № 5. С. 106 – 115.

⁹²⁸ Capua I., Mutinelli F., Dalla Pozza M. The 1999 – 2000 avian influenza (H7N1) epidemic in Italy: Veterinary and human health implications. *Acta Tropica*. Vol. 83. Issue 1. P. 7 – 11.

Сьогодні в Україні ситуація щодо контролю небезпечних хвороб тварин у цілому є незадовільною, що негативно позначається на економічному стані тваринництва і всієї аграрної галузі⁹²⁹. Упродовж останніх трьох років різко погіршилася ситуація щодо африканської чуми свиней (АЧС). З 1996 по 2012 рр. в Україні це захворювання не реєструвалося, проте АЧС (хвороба Монтгомері) – одна із найбільш небезпечних хвороб свиней, що набула поширення в європейських країнах, є обов'язковою для реєстрації у Всесвітній організації охорони здоров'я тварин⁹³⁰, характеризується високою смертністю та завдає значних економічних збитків тваринництву, зумовлених відсутністю вакцини, запровадженням спеціального режиму для господарств, витратами на проведення моніторингових та діагностичних досліджень, організацією профілактичних і ліквідаційних заходів у разі загрози чи виникнення хвороби та торговельними обмеженнями, що запроваджуються для недопущення її поширення. Для України є постійний ризик ускладнення через періодичні спалахи цієї хвороби в країнах Європи⁹³¹.

Ветеринарне законодавство ЄС у сфері охорони здоров'я та контролю хвороб тварин представлене цілою низкою директив і рішень, що визначають характеристику хвороб тварин, заходи боротьби з ними: Директива 92/035/ЄЕС «Африканська чума коней»⁹³², Директива 2005/94/ЄС «Грип птиці»⁹³³, Директива 2006/88/ЄС

---

⁹²⁹ Дідок Ю. В. Особливості системи контролю і моніторингу безпечності та якості продовольчої продукції в Україні. *Теорія і практика державного управління*. 2016. Вип. 3 (54). С. 101 – 106. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/ebook/tpdu/2016-3/doc/2/02.pdf>.

⁹³⁰ Infection with African swine fever virus [Chapter 15.1.] /Terrestrial Animal Health Code, 26th Edition. – OIE, 2017. URL: http://www.oie.int/index.php?id=169&L=0&htmfile=chapitre_asf.htm

⁹³¹ Дідок Ю. В. Особливості системи контролю і моніторингу безпечності та якості продовольчої продукції в Україні. *Теорія і практика державного управління*. 2016. Вип. 3 (54). С. 101 – 106. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/ebook/tpdu/2016-3/doc/2/02.pdf>.

⁹³² Council Directive 92/35/EEC of 29 April 1992 laying down control rules and measures to combat African horse sickness. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31992L0035&qid=1610985325198>

⁹³³ Council Directive 2005/94/EC of 20 December 2005 on Community measures for the control of avian influenza and repealing Directive 92/40/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32005L0094>

«Хвороби риби»⁹³⁴, Рішення 90/638/ЄЕС «Критерії для ліквідації та моніторингу хвороб»⁹³⁵ тощо.

Основні правові засади запобігання поширенню хвороб, а також їх ліквідації, закладені в законодавстві ЄС, можна представити так:

1) *уніфікація та диференціація*. Полягає в розробці двох рівнів законодавства: загального та спеціального. На першому – встановлені загальні вимоги щодо запобігання та викорінення хвороб сільськогосподарських тварин. На другому рівні передбачені специфічні вимоги, що стосуються окремих хвороб та ураховують їхні карантинні особливості. Окремі нормативні акти ЄС, присвячені боротьбі із небезпечними хворобами тварин, входять до переліку актів, що мають бути імплементовані в Україні. Зокрема, Директива Ради 92/35 від 29 квітня 1992 року, якою встановлюються правила контролю та заходи боротьби з африканською чумою коней⁹³⁶; Директива Ради 92/119/ЄЕС від 17 грудня 1992 року щодо запровадження загальних заходів у межах Співтовариства для контролю деяких захворювань тварин та спеціальних заходів щодо везикулярної хвороби свиней⁹³⁷; Директива Ради 2000/75 від 20 листопада 2000 року, якою встановлюються спеціальні положення щодо контролю та ліквідації блутангу⁹³⁸;

---

⁹³⁴ Council Directive 2006/88/EC of 24 October 2006 on animal health requirements for aquaculture animals and products thereof, and on the prevention and control of certain diseases in aquatic animals. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32006L0088>

⁹³⁵ Council Decision of 27 November 1990 laying down Community criteria for the eradication and monitoring of certain animal diseases (90/638/EEC). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31990D0638&qid=1610985747462>

⁹³⁶ Council Directive 88/407/EEC of 14 June 1988 laying down the animal health requirements applicable to intra- Community trade in and imports of deep-frozen semen of domestic animals of the bovine species. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31988L0407&qid=1610629278563>

⁹³⁷ Council Directive 92/119/EEC of 17 December 1992 introducing general Community measures for the control of certain animal diseases and specific measures relating to swine vesicular disease. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31992L0119&qid=1610633151878>
(втратила чинність)

⁹³⁸ Council Directive 2000/75/EC of 20 November 2000 laying down specific provisions for the control and eradication of bluetongue. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32000L0075&qid=1610995082792>

Директива Ради 2001/89 від 23 жовтня 2001 року щодо заходів, передбачених Співтовариством, щодо боротьби з класичною чумою свиней⁹³⁹; Директива Ради 2002/60 від 27 червня 2002 року, якою встановлюються спеціальні положення щодо контролю африканської чуми свиней і вносяться зміни до Директиви 92/119/ЄЕС щодо хвороби Тешена та африканської чуми свиней⁹⁴⁰; Рішення Комісії 2003/466 від 13 червня 2003 року щодо визначення критеріїв для зонування та офіційного нагляду в разі підозри або підтвердження факту наявності інфекційної анемії лососевих (ISA)⁹⁴¹; Рішення Комісії 2003/634 від 28 серпня 2003 року, яким затверджуються програми отримання статусу затверджених зон рибогосподарств щодо одного або декількох захворювань риб вірусною геморагічною інфекцією (VHS) та інфекційним некрозом гемопоетичної тканини (IHN) риб⁹⁴²; Рішення Комісії 2008/855 від 3 листопада 2008 року щодо заходів контролю здоров'я тварин щодо класичної чуми свиней у деяких державах-членах⁹⁴³; Рішення Комісії 2009/3/ЄС від 18 грудня 2008 року щодо створення в межах Співтовариства запасів вакцини проти африканської

---

⁹³⁹ Council Directive 2001/89/EC of 23 October 2001 on Community measures for the control of classical swine fever. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32001L0089&qid=1610995147246>

⁹⁴⁰ Council Directive 2002/60/EC of 27 June 2002 laying down specific provisions for the control of African swine fever and amending Directive 92/119/EEC as regards Teschen disease and African swine fever. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32002L0060&qid=1610995228956>

⁹⁴¹ 2003/466/EC: Commission Decision of 13 June 2003 establishing criteria for zoning and official surveillance following suspicion or confirmation of the presence of infectious salmon anaemia (ISA). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32003D0466&qid=1610995275528>
(втратило чинність)

⁹⁴² 2003/634/EC: Commission Decision of 28 August 2003 approving programmes for the purpose of obtaining the status of approved zones and of approved farms in non-approved zones with regard to viral haemorrhagic septicaemia (VHS) and infectious haematopoietic necrosis (IHN) in fish. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32003D0634&qid=1610995337534>

⁹⁴³ 2008/855/EC: Commission Decision of 3 November 2008 concerning animal health control measures relating to classical swine fever in certain Member States. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008D0855&qid=1610995379072> (втратило чинність)

чуми коней⁹⁴⁴; Регламент Комісії (ЄС) №789/2009 від 28 серпня 2009 року щодо внесення змін до Регламенту (ЄС) №1266/2007 щодо захисту від переносників інфекції та мінімальних вимог до програм моніторингу й контролю блутангу⁹⁴⁵. Цими диференційованими актами враховуються особливості відповідних хвороб, шляхів зараження ними, моделі розповсюдження, перебігу тощо;

2) *розвинена діагностична мережа*. У своїх нормативних актах ЄС наголошує на важливості розбудови та функціонування потужної системи лабораторно-діагностичної мережі в рамках запобігання та боротьби із небезпечними хворобами сільськогосподарських тварин. У директивах за кожною хворобою встановлено зобов'язання держав-членів призначати національні лабораторії, що мають співпрацювати з референтною лабораторією Співтовариства;

3) *система сповіщення*. Відповідно до європейського законодавства була побудована ціла система своєчасного сповіщення про спалахи особливо небезпечних хвороб тварин та адекватного реагування на них. Зокрема, частину цієї злагодженої системи формує Директива Ради 82/894/ЄЕС від 21 грудня 1982 року щодо нотифікації випадків хвороб серед тварин у межах Співтовариства. Відповідно до цієї директиви держави-члени ЄС мають обов'язково регулярно повідомляти про: а) спалахи будь-якої із хвороб, перелічених у Додатку I; б) усунення обмежень після викорінення останнього спалаху будь-якого захворювання з перелічених у Додатку I⁹⁴⁶;

4) *зонування територій і запровадження відповідних режимів*. Цей механізм є добре відомим і у вітчизняному законодавстві. Його логіка полягає у встановленні певних зон навколо виявлених заражень,

---

⁹⁴⁴ 2009/3/EC: Commission Decision of 18 December 2008 establishing Community reserves of vaccines against African horse sickness. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009D0003&qid=1610995424469>

⁹⁴⁵ Commission Regulation (EC) № 789/2009 of 28 August 2009 amending Regulation (EC) No 1266/2007 as regards protection against attacks by vectors and minimum requirements for bluetongue monitoring and surveillance programmes. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009R0789&qid=1610995497482>

⁹⁴⁶ Council Directive 82/894/EEC of 21 December 1982 on the notification of animal diseases within the Community. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31982L0894&qid=1610630641713>

оскільки ймовірність поширення цієї хвороби на прилеглій території досить висока та має відстежуватися. Передбачається встановлення охоронної зони та зони спостереження. Розмежування зон має враховувати географічні, адміністративні, екологічні та епізоотіологічні фактори, пов'язані з хворобою, та механізми контролю.

Проаналізувавши особливості правового регулювання застосування ветеринарно-санітарних заходів у законодавстві України та ЄС, можна дійти деяких висновків. Насамперед варто констатувати, що наразі відбувається активний розвиток законодавства на основі концепції добробуту сільськогосподарських тварин. Це значно розширює розуміння традиційного ветеринарного законодавства, його інструментарій, методологічні підходи та принципи. Хоча є думки про те, що саме сучасне ветеринарне законодавство має відігравати важливу роль у тій системній трансформації, яка відбувається в системі правового регулювання багатьох суспільних відносин відповідно до вимог часу⁹⁴⁷, однак ми переконані в тому, що ветеринарне законодавство вже перероджується в якісно нове правове утворення. Воно еволюціонує у правовий інститут добробуту тварин. Проте ці трансформації неможливо уявити виключно в законодавчому вимірі – вони мають відбуватися насамперед в суспільній свідомості.

Європейський досвід впровадження концептуальної ідеї добробуту тварин супроводжувався численними дослідженнями готовності суспільства до відповідних обмежень та вимог задля досягнення цілі добробуту сільськогосподарських тварин⁹⁴⁸. Ще у 90-х роках ХХ ст. у Великобританії, ЄС та США активно обговорювалися питання щодо добробуту сільськогосподарських тварин та необхідності подальшого удосконалення законодавства в цьому напрямі. Водночас проводилися дослідження на основі опитувань про те, як громадяни бажають підтримати законодавчі розробки, спрямовані на покращення добробуту

---

⁹⁴⁷ Овчаренко О. М. Адаптація національного законодавства про ветеринарну медицину до законодавства Європейського Союзу. *Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна: матеріали Всеукр. круг. столу* (Київ, 25 травня 2012 року). Київ, 2012. С. 153 – 156. С. 155.

⁹⁴⁸ Bennett R. M. Farm animal welfare and food policy. *Food Policy*. 1997. Vol. 22. Issue 4. P. 281 – 288.

сільськогосподарських тварин⁹⁴⁹. Не варто впадати в ілюзорні уявлення щодо певного іманентного гуманного ставлення у всіх європейських фермерів до сільськогосподарських тварин, що нібито забезпечило функціонування відповідної системи правового забезпечення добробуту тварин. Насправді, усі ці нормативні процеси супроводжувалися досить м'якими адаптивними періодами, суспільними опитуваннями, науковими дослідженнями, державною підтримкою. Таке більш глибоке розуміння демонструє, наскільки різні умови впровадження відповідних систем добробуту тварин були в європейському тваринництві, і які критичні умови пропонуються для вітчизняного тваринництва. Їх критичність втілюється в строках, відсутності державної підтримки, відмінних стартових умовах, значно нижчому загальному рівні економіки в державі.

Переважно історичний та порівняльно-правовий аналіз вказують на те, що розвиток ідей добробуту сільськогосподарських тварин найбільш активний у багатих країнах. Наприклад, у США було проведено одне з численних досліджень щодо суспільного ставлення до добробуту тварин. Більшість респондентів сприйняли житло в клітках та інші традиційні агротехнології як зменшення добробуту курей і були готові платити більше за яйця, вироблені в нетрадиційних системах виробництва, без використання кліток. Хоча учасники певним чином реагували на інформацію про екологічні наслідки такої практики, у своїх рішеннях про придбання яєць вони більше приділяли увагу питанням добробуту тварин, ніж екологічним проблемам⁹⁵⁰.

Правове забезпечення добробуту тварин опирається на концептуальну ідею, яка складається зі трьох основних рівнів:

а) *економічний рівень*. Ще на початку 90-х років ХХ ст. в європейській фаховій літературі активно обговорювалася теза про економічні зиски від покращення утримання сільськогосподарських

---

⁹⁴⁹ Bennett R., Larson D. Contingent valuation of the perceived benefits of farm animal welfare legislation: An exploratory survey. *Journal of Agricultural Economics*. 1996. Vol. 47. Issue 2. P. 224 – 235.

⁹⁵⁰ Heng Y., Peterson H. H., Li Xianghong. Consumer Attitudes toward Farm-Animal Welfare: The Case of Laying Hens. *Journal of Agricultural and Resource Economics*. 2013. Vol. 38. Issue 3. P. 418 – 434.

тварин. Саме такий підхід можна вважати базовим для подальшого удосконалення добробуту тварин;

б) *екологічний рівень*. Розвиток науки, що відбувався паралельно з інтенсифікацією сільського господарства, виявляв та продовжує виявляти все більше негативних екологічних наслідків, зумовлених активною діяльністю в галузі тваринництва. Встановлювалися безліч зв'язків між екологічними проблемами та сільськогосподарською діяльністю, розроблялися шляхи нормативного регулювання цих процесів на основі концептуальної ідеї добробуту тварин;

в) *етичний рівень*. Цей морально-етичний аспект поводження із сільськогосподарськими тваринами опирається на уявлення про тварину як істоту розумну, здатну відчувати біль та страждання, виражати емоції, комунікувати з людиною. Такий підхід накладає моральні обов'язки на людину в питаннях утримання сільськогосподарських тварин і виступає своєрідною ідеологічною основою концепції добробуту тварин.

В Україні додається специфічний фактор – імплементаційні зобов'язання. Особливої гостроти набуває питання про те, чим є цей фактор: каталізатором процесів, які й так назріли в сучасному українському суспільстві, або ж насильним просуванням відносин, які еволюційно не готові до наступного рівня свого нормативного регулювання? Важливо, що суспільства в розвинених країнах проходили свій шлях до побудови систем добробуту тварин у власному темпі, озираячись на суспільну, професійну та наукову думки. Україна змушена хутчіш «натягувати чужу одягу» на власні невирішені проблеми. Зокрема, концепція добробуту тварин еволюційно з'явилася в західних суспільствах та знайшла своє відображення в законодавстві після того, як було забезпечено добробут людей.

3.3. Правові засади застосування санітарних та фітосанітарних заходів у сфері забезпечення безпеки та якості харчової продукції

Хоча поняття харчової продукції значно еволюціонує та стрімко розширюється протягом останніх десятиліть, включно з новими продуктами (подекуди абсолютно не пов'язаними із традиційними продовольством), однаково сільськогосподарська продукція

залишається фундаментальною основою більшості харчових продуктів сучасності. Це обумовлює той тісний зв'язок між сільським господарством та харчовою продукцією, яка споживається людьми. За оцінками вчених, з їжею до організму надходить понад 70% усіх забруднювачів. Такі речовини накопичуються й негативно впливають на стан здоров'я людини, знижують імунізаційні функції, викликають інтоксикацію організму, мутагенні, канцерогенні афекти, прискорюють процеси старіння та інші негативні патологічні й генетичні зміни фізіологічного стану людини. Тому сільськогосподарська продукція, особливо та її частина, що використовується для виробництва харчових продуктів, має бути не тільки якісною, а й екологічно безпечною для життя і здоров'я⁹⁵¹.

Саме тому безпечність харчових продуктів передусім закладається в безпеці сільськогосподарського виробництва. Історія рясніє прикладами, що ілюструють цю критичну взаємозалежність. Показовим є гучний скандал із бельгійськими курчатами, в м'ясі яких було виявлено підвищений вміст діоксину – сильної синтетичної отрути (в 67 тисяч разів більш отруйний, ніж ціаністий калій і в 500 разів – ніж стрихнін). Джерелом потрапляння діоксину до курячого м'яса став корм, а точніше – жир, що до нього додавався. Як стало відомо пізніше, ці ж добавки використовувалися в кормах для свиней та великої рогатої худоби⁹⁵².

Інший приклад – стосується реєстрації в 1996 року у Великобританії небезпечного варіанту коров'ячого сказу або хвороби Крейтцфельда-Якоба⁹⁵³, якою людина заражається під час вживання м'яса хворих тварин. Ця хвороба призводить до руйнування мозку та тягне за собою 90% вірогідність смерті хворої людини, що було підтверджено кількома десятками прикладів у Європі. Також можна навести деякі гучні приклади завдання шкоди життю та здоров'ю

---

⁹⁵¹ Романко С. М. Економіко-правовий механізм забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарської продукції: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2008. 19 с.

⁹⁵² Шишлова А. “Куриный кризис” в Бельгии, и проблема диоксида. *Наука и жизнь*. 1999. № 10. URL: <https://www.nkj.ru/archive/articles/9842/>

⁹⁵³ Азходжаева Р. А. Международно-правовое регулирование безопасности пищевых продуктов во Всемирной Торговой Организации. *Право и государство: теория и практика*. 2007. № 12 (36). С. 79 – 83.

людей унаслідок вживання небезпечних молочних харчових продуктів: у США 1985 року внаслідок зараження сухого дитячого молока бактеріями *Salmonella* було зареєстровано 76 хворих та один смертельний випадок; того ж року в США зараження мексиканського сиру бактеріями *Listeria monocytogenes* у зв'язку з додаванням до нього сирого молока зумовило 47 смертельних випадків та 147 хворих; у 1989 році у Великобританії зараження йогурту токсином ботулізму у зв'язку з недостатньою термічною обробкою зумовило 27 захворювань та 1 смертельний випадок; у 1994 році в США внаслідок зараження морозива бактеріями *Salmonella* було зареєстровано 227 тис. хворих. У Північній Америці в 2006 році через спалахи патогенної кишкової палички та сальмонели в шпинаті, салаті та помідорах захворіли понад 700 людей, а четверо загинуло. Однак ці резонансні випадки – лише вершина айсберга, адже десятки тисяч людей щороку страждають від забруднених продуктів⁹⁵⁴. Варто також нагадати вітчизняні інциденти з дитячою кухнею в Києві (2005 р.) або гучний випадок захворювання на дизентерію 192 дітей у Джанкої в серпні 2009 р. через вживання неякісного кефіру. Отже, подібні ситуації дуже часто трапляються як за кордоном, так і в Україні⁹⁵⁵.

За офіційними даними ВООЗ, станом на 2017 рік небезпечні продукти харчування, що містять хвороботворні бактерії й канцерогенні речовини, є причиною понад 200 захворювань, від онкології до діареї, що розвиваються внаслідок вживання забруднених харчових продуктів, від яких щорічно захворює понад 0,5 млрд. людей, а 230 тис. з них йдуть із життя⁹⁵⁶. Хвороби харчового походження найбільш небезпечні для дітей: більше 30% смертей припадає на осіб, чий вік не перевищує п'яти років.

Безпека харчових продуктів та забезпечення їхньої якості стають усе більшою проблемою внаслідок глобалізації сільськогосподарської

---

⁹⁵⁴ Powell_D. Fresh threat: what's lurking in your salad bowl? *Journal of the Science of Food and Agriculture*. 2007. Vol. 87. Issue 10.

⁹⁵⁵ Куценко А. О. Проблеми господарсько-правового забезпечення якості вітчизняної молочної продукції в рамках членства України в СОТ. *Вісник ХНУВС*. 2010. № 4 (51). Ч. 2. С. 207 – 215.

⁹⁵⁶ Всемирная организация здравоохранения. Информационный бюллетень. Октябрь 2017 г. URL: <https://apps.who.int/mediacentre/factsheets/fs399/ru/index.html> (дата обращения: 5.12.2017)

торгівлі, з одного боку, та інтенсифікації сільського господарства, з іншого. Захист споживачів також став пріоритетом у процесі розробки політики серед великих економік країн Близького Сходу та Північної Африки після ряду інцидентів з безпекою харчових продуктів⁹⁵⁷. Сказане свідчить про процес поступового зрощування проблем якості харчових продуктів і забезпечення продовольчої безпеки⁹⁵⁸. Саме тому забезпечення якості продуктів харчування й сільськогосподарської продукції нині є одним із пріоритетів на шляху підвищення якості життя населення⁹⁵⁹.

Наведені нами вище, а також безліч інших випадків призводять до постійного моніторингу та корегування вимог до харчової продукції. Слушною є думка С. І. Бугери про те, що державне регулювання якістю сільськогосподарської продукції згідно з чинним законодавством здійснюється також через правову регламентацію цього виду продукції як харчового продукту або сировини для харчової промисловості⁹⁶⁰. Погоджуючись із цим, ми спостерігаємо, що розвиток харчового законодавства напряду впливає на правове регулювання сільськогосподарського виробництва, і цей вплив лише посилюється.

Відповідні процеси мають яскраво виражені теоретичні та практичні наслідки. Якщо аналізувати доктринальні тенденції, то варто визнати широкий плюралізм думок щодо правової природи інституту регулювання безпечності та якості харчових продуктів: у вітчизняній науці він розглядався як субінститут екологічного

---

⁹⁵⁷ Idriss A.W., El-Habbab M.S. Middle East food safety perspectives. *Journal of the Science of Food and Agriculture*. 2014. Vol. 94. Issue 10.

⁹⁵⁸ Серафимович А. Е., Просеков А. Ю. Продовольственная безопасность: международно-правовые аспекты и российская правоприменительная практика. *Право. Журнал Высшей школы экономики*. 2018. № 4. С. 235 – 253.

⁹⁵⁹ Гордійчук Є. Г., Макарова І. А., Ліпанова О. А. Стратегія забезпечення продовольчої та екологічної безпеки України через інструменти сертифікації якості довілля та продукції. *Екологічний менеджмент у загальній системі управління: тези доповідей X щорічної Всеукр. наук. конф. (м. Суми, 20-21 квітня 2010 р.)*. Суми: Вид-во СумДУ, 2010. Ч. 1. С. 61 – 64.

⁹⁶⁰ Бугера С. І. Державне регулювання якості сільськогосподарської продукції: організаційно-правовий аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 8-9. С. 65 – 72.

права⁹⁶¹, права екологічної безпеки⁹⁶². Наприклад, Т. Г. Ковальчук пропонує розглядати правове забезпечення екологічної безпеки продуктів харчування в об'єктивному розумінні – як комплексний міжгалузевий правовий інститут; та в суб'єктивному розумінні – як один з елементів права громадян на екологічну безпеку, що реалізується в процесуально-правових правовідносинах (управлінських, запобіжних, забезпечувальних)⁹⁶³. Аналізуючи ці питання, О. Ю. Піддубний дійшов висновків про те, що всі чинники небезпеки мають усуватися за допомогою правового регулювання у сфері екології та охорони здоров'я (які давно настільки взаємопов'язані, що настав час розглядати їх як одне ціле). Розмірковуючи про аграрно-правове регулювання, учений вказує на те, що такі питання як правова охорона ґрунтів чи ветеринарія давно за своїм змістом і спрямованістю більше тяжіють до екології та охорони здоров'я людей, на відміну від традиційних аграрно-правових інститутів⁹⁶⁴. Натомість С. І. Бугера переконаний, що забезпечення нормативно встановленого рівня якості сільськогосподарської продукції передбачає формування однорідного масиву аграрних правовідносин, що складаються в процесі виробництва й обігу сільськогосподарської продукції, навіть і під час забезпечення відповідного рівня якості ґрунту, технологічних вимог до ведення галузі рослинництва та тваринництва, ветеринарного забезпечення, первинної переробки, дотримання умов зберігання тощо⁹⁶⁵.

---

⁹⁶¹ Ковальчук Т. Г. Правові питання забезпечення екологічної безпеки продуктів харчування: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 1996. 20 с.

⁹⁶² Романко С. М. Економіко-правовий механізм забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарської продукції: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2008. 19 с.

⁹⁶³ Ковальчук Т. Г. Правові питання забезпечення екологічної безпеки продуктів харчування: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 1996. 20 с.

⁹⁶⁴ Піддубний О. Ю. Правове регулювання безпечності та якості харчових продуктів як комплексний правовий інститут. *Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку*: матеріали «круг.столу» (Київ, 27 травня 2016 року) / за заг. ред. М. В. Краснової, Т. О. Коваленко. Чернівці: Кондратьєв А. В., 2016. С. 259 – 262. С. 262.

⁹⁶⁵ Бугера С. Якість сільськогосподарської продукції як предмет аграрного права та методи її правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 10. С. 83 – 85.

Доктрина у сфері правового регулювання харчової продукції еволюціонувала в напрямі обґрунтування права людини на безпечні харчові продукти. Генезис права на харчування було закладено ще в Загальній декларації прав людини 1948 року та Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966 року⁹⁶⁶. Однак сучасне законодавство цю ідею розвиває. Так, Т. Г. Ковальчук, аналізуючи метаморфози спеціального продовольчого закону, доходить висновку про те, що в ньому містяться реєстраційно-дозволяючі гарантії права громадян на безпечні харчові продукти (підтвердження придатності для споживання людиною харчових продуктів рослинного та тваринного походження на агропромислових ринках; державна реєстрація визначених цим Законом санітарних заходів, видача експлуатаційного дозволу тощо), запобіжні гарантії права на безпечні харчові продукти (припинення та анулювання експлуатаційного дозволу тощо)⁹⁶⁷. Окремі гарантії права громадян на безпечні харчові продукти визначені такими законами України як: «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів»⁹⁶⁸, «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин»⁹⁶⁹, «Про захист прав споживачів»⁹⁷⁰, «Про вилучення з обігу, переробку,

---

⁹⁶⁶ Малхасян А. В. Аграрно-правовые проблемы в сфере обеспечения продовольственной безопасности: автореф. дисс..... канд. юрид. наук 12.00.06. Москва, 2014. 22 с.

⁹⁶⁷ Ковальчук Т. Г. Щодо гарантій права на безпечні харчові продукти в Україні. *Збірник матеріалів Четвертого зібрання фахівців споріднених кафедр «Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносинах»*: матер. зібрання (м. Одеса, 6–9 червня 2019 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса: Гельветика, 2019. С. 133 – 136. С. 134.

⁹⁶⁸ Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів: Закон України від 06.12.2018 року. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 7. Ст. 41.

⁹⁶⁹ Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин: Закон України від 18.05.2017 року. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 31. Ст. 343.

⁹⁷⁰ Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 року. *Відомості Верховної Ради*. 1991. № 30. Ст. 379.

утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції»⁹⁷¹ тощо. Право на безпечні, у т. ч. екологічно безпечні харчові продукти, має комплексний характер, оскільки: 1) пов'язане з правом на життя і здоров'я; 2) знаходиться в тісному взаємозв'язку з правом на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище (екологічну безпеку), що у свою чергу, зумовлено нерозривним взаємозв'язком людини і навколишнього природного середовища як місця, джерела й умови її біологічного існування та розвитку; 3) забезпечення державою права на безпечні харчові продукти виступає однією з гарантій продовольчої безпеки держави. Безпосереднім об'єктом права на безпечні харчові продукти є харчові продукти, які мають відповідати показникам (параметрам) безпечності, опосередкованим об'єктом – здоров'я та життя людини⁹⁷². Право на безпечні харчові продукти як суб'єктивну категорію доцільно розглядати як забезпечену чинним законодавством можливість кожного споживача вживати безпечні харчові продукти, право вимагати дотримання законодавства про безпечні харчові продукти зобов'язаних осіб, право на відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю споживачів, унаслідок вживання небезпечних харчових продуктів⁹⁷³.

Для того щоб забезпечити дотримання відповідних суб'єктивних прав на якісні та безпечні продукти харчування надзвичайно важливо запровадити певні правові гарантії. Як вказує В. В. Панченко, забезпечити дотримання таких прав можливо, зокрема, шляхом встановлення заходів юридичної відповідальності за невиконання чи неналежне

---

⁹⁷¹ Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції: Закон України від 14.01.2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 12. Ст. 95.

⁹⁷² Ковальчук Т. Г. Щодо поняття, особливостей та забезпечення права на безпечні харчові продукти. *Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 31 травня 2019 року) / за заг. ред. М. В. Краснової, Т. О. Коваленко. Чернівці: Кондратьєв А. В., 2019. С. 146 – 150. С. 147 – 148.

⁹⁷³ Ковальчук Т. Г. Щодо поняття, особливостей та забезпечення права на безпечні харчові продукти. *Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 31 травня 2019 року) / за заг. ред. М. В. Краснової, Т. О. Коваленко. Чернівці: Кондратьєв А. В., 2019. С. 146 – 150. С. 149.

виконання вимог чинних нормативно-правових актів. Це забезпечить темпи економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників з одночасним неухильним дотриманням соціальної спрямованості та екологічних вимог у цій галузі⁹⁷⁴. Варто констатувати дуже активний рух у цьому напрямі протягом останніх років. Посилюються заходи відповідальності, збільшуються штрафи за порушення законодавчих вимог у сфері дотримання СФЗ під час виробництва харчових продуктів. Однак, цей процес не можна аналізувати відірвано від усіх інших дій, спрямованих на підтримання або підвищення безпечності харчової продукції. Як пише Х. А. Григор'єва, «найлегший шлях – це імперативно вимагати від сільського господарства дотримуватися екологічних пріоритетів. Однак використання лише методу імперативної вказівки в таких відносинах – це не ефективно та не відповідає рівню розвитку й сучасному стану аграрного бізнесу нашої держави. Ми не заперечуємо його необхідності, ми говоримо про неефективність домінування жорсткого тиску на бізнес». Тобто, якщо співвіднести нормотворчі дії стимулюючого і протекційного характеру із діями, спрямованими на посилення відповідальності або використанням інших видів примусу, то стає очевидно, що імперативна складова лідирує.

Отже, доктринальні розробки права на харчування та права на безпечні харчові продукти склали міцну теоретичну основу правового регулювання безпечності та якості харчової продукції. Окремою невід'ємною складовою має розглядатися правове регулювання застосування СФЗ у виробництві таких харчових продуктів.

Перед тим як перейти безпосередньо до дослідження СФЗ у сфері виробництва продуктів харчування необхідно визначитися із поняттям харчового продукту. Базовий закон, що регулює відносини, пов'язані із виробництвом та обігом продовольства, Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»

---

⁹⁷⁴ Панченко В. В. Державна контрольно-наглядова діяльність в аграрному секторі як складова продовольчої безпеки України: організаційно-правові питання. *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Івано-Франківськ – м. Яремче, 20–22 вересня 2019 р.) / відп. ред. Н. Р. Кобецька. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. С. 175 – 177. С. 176.

розуміє під харчовим продуктом речовину або продукт (неперероблений, частково перероблений або перероблений), призначені для споживання людиною. При цьому термін "харчовий продукт" не включає: корми; тварин, які не призначені для споживання людиною живими; рослини (до збору врожаю); лікарські засоби; косметичні продукти; тютюн і тютюнові вироби; наркотичні і психотропні речовини в межах визначень Єдиної Конвенції ООН про наркотики 1961 року й Конвенції ООН про психотропні речовини 1971 року; залишки та забруднюючі речовини⁹⁷⁵. Досліджуючи указане визначення, В. М. Єрмоленко доходить висновку про «новаторський» підхід законодавця, згідно з яким до харчових продуктів варто віднести будь-які рослини (після збору врожаю), призначені для споживання людиною. Між тим, термін «споживання» має значно ширшу сферу застосування, ніж таку, що потребується для її ідентифікації з харчуванням людини. Підтвердженням цьому є приклад використання зерна пшениці в косметичних цілях, адже сучасні косметологічні фірми все ширше використовують олію паростків пшениці, висівки, екстракт зародків або протеїни пшениці в приготуванні кремів. Таке застосування людиною пшениці, безумовно, є її споживанням, яке, тим не менш, жодним чином не робить її харчовим продуктом. Та й самі зерна пшениці не вживаються в їжу безпосередньо, адже для харчового споживання застосовуються продукти її переробки. Учений переконаний у тому, що відсутність вказаної законодавчої чіткості у визначенні харчового продукту, як речовини, призначеної лише для їжі, абсолютно не сприяє ефективності подальшого державного контролю за якістю такої продукції⁹⁷⁶.

Законодавець надає також додаткові дефініції. Наприклад, під безпечним харчовим продуктом нормотворець розуміє харчовий

---

⁹⁷⁵ Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 19. Ст. 98.

⁹⁷⁶ Єрмоленко В. М. Сучасний стан нормативного забезпечення державного контролю за якістю сільськогосподарської продукції. *Перше зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України*: матер. зібрання (м. Одеса, 9-10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. О.: Юридична література, 2016. С. 22 – 25.

продукт, який не справляє шкідливого впливу на здоров'я людини та є придатним для споживання. У цьому формулюванні чітко простежується взаємозв'язок харчового продукту зі здоров'ям людини⁹⁷⁷.

Цілком слушно в літературі зазначається, що безпеку харчових продуктів варто розуміти не лише як відсутність прямої загрози негативного впливу на організм людини, а і як відсутність загрози вірогідного прояву негативних наслідків споживання продуктів харчування, продовольчої сировини та супутніх товарів як для безпосереднього споживача, так і для його нащадків. Відповідно небезпечною має визнаватися продовольча продукція, споживання якої пов'язано із підвищеним чи можливим ризиком для життя і здоров'я людини, а також продовольча продукція, вплив якої на здоров'я людини (споживача) чи його нащадків не вивчений⁹⁷⁸.

В. С. Кайдашов пропонує під безпечним харчовим продуктом розуміти харчовий продукт, що за розумно передбачуваних, звичайних або таких, що встановлені в нормативно-правовому акті чи договорі умов його використання за призначенням прямо чи опосередковано не становить жодних або становить прийнятні ризики як для споживачів такої продукції, так і для навколишнього природного середовища за умов його виробництва, обігу та споживання з дотриманням вимог чинного законодавства України. У будь-якому разі не може визнаватися безпечним харчовий продукт, якщо він містить отруйні, шкідливі або інші речовини природного чи антропогенного походження, використання або споживання яких шкідливо впливає на життя та здоров'я людини та стан навколишнього природного середовища (віруси, хвороботворні бактерії, пестициди в сільськогосподарській сировині, харчові добавки, барвники, лікарські препарати для тварин, інші біологічні та хімічні сполуки тощо), за винятком тих, умови та

---

⁹⁷⁷ Піддубний О. Ю. Правове регулювання безпечності та якості харчових продуктів як комплексний правовий інститут. *Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку: матеріали «круг.столу»* (Київ, 27 травня 2016 року) / за заг. ред. М. В. Краснової, Т. О. Коваленко. Чернівці: Кондратьєв А. В., 2016. С. 259 – 262. С. 260.

⁹⁷⁸ Волкова Г. И. Правовые аспекты обращения ГМО в Украине. *Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 30 листопада 2012 року). Т. 2.* Одеса, 2012. С. 736 – 738. С. 737 – 738.

кількість використання яких дозволено чинним законодавством України, навіть і чинними міжнародними договорами України⁹⁷⁹.

Законодавцем також пропонується легальна дефініція непридатного харчового продукту, під яким розуміється харчовий продукт, який містить сторонні речовини та/або предмети чи пошкоджений в інший спосіб та/або зіпсований унаслідок механічних, та/або хімічних, та/або мікробних факторів⁹⁸⁰. Отже, непридатним до споживання людиною харчовий продукт може стати як у процесі його виробництва, зокрема, шляхом привнесення сторонніх речовин чи предметів або в разі порушення вимог виробництва, так і в результаті його псування в процесі неналежного його зберігання, транспортування та реалізації⁹⁸¹. Диференціація термінології, як бачимо, подекуди тягне за собою нові теоретичні та практичні питання.

Однак усе ж найбільше уваги приділяється саме небезпечним харчовим продуктам. Якщо аналізувати доктринальне розуміння небезпечного харчового продукту, то варто визнати існування двох основних наукових підходів:

безпеко-центристський, прихильники якого переконані в тому, що саме безпека харчової продукції є найбільш об'ємною категорією, яка включає в себе інші, наприклад, якість такої продукції. Добре ілюструє такий принциповий підхід думка С. М. Романко, яка вважає, що якість, екологічна безпечність та чистота сільськогосподарської продукції – основні показники безпеки такої продукції⁹⁸². Подібну думку висловив і А. В. Духневич⁹⁸³;

---

⁹⁷⁹ Кайдашов В. С. Організаційно-правові засади безпечності та якості сільськогосподарської продукції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Харків, 2012. 19 с.

⁹⁸⁰ Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 19. Ст. 98.

⁹⁸¹ Оверковська Т. Правове регулювання безпечності продуктів харчування. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 109 – 114.

⁹⁸² Романко С. М. Економіко-правовий механізм забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарської продукції: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2008. 19 с.

⁹⁸³ Духневич А. В., Карпінська Н. В. Інституційне та законодавче забезпечення реалізації вимог ЄС у сфері санітарних та фітосанітарних заходів в Україні. *Історико-правовий часопис*. 2019. № 2 (14). С. 66 – 71.

якісно-центристський, прибічники якого вважають саме якість основною категорією, яка у свою чергу включає безпечність. Наприклад, таку позицію висловлює Т. Г. Ковальчук, яка називає однією з властивостей якості – безпечність продуктів харчування, тобто сукупність шкідливих речовин у них на рівні встановлених санітарно-гігієнічних нормативів⁹⁸⁴. Виразником цього підходу можна назвати також С. І. Бугеру, який базовою ознакою правового регулювання якості сільськогосподарської продукції вважає є її безпечність⁹⁸⁵. Розмірковуючи над проблемою співвідношення якості та безпечності харчової продукції, В. М. Єрмоленко зазначив, що якість будь-якого такого продукту є категорією, яка об'єднує найвищі його споживчі властивості для людини, а тому має включати і його безпечність. Адже небезпечний харчовий продукт навряд чи можна вважати цілком якісним⁹⁸⁶.

Взагалі, у вітчизняній літературі питання співвідношення безпечності та якості харчової продукції традиційно викликає жваве обговорення. Однак інтенсифікація євроінтеграційних перетворень вітчизняного законодавства зумовила значні зміни у ставленні до якості харчової продукції. Якщо раніше в спеціальному законодавстві приділялася увага і безпечності продовольства, і його якості, то з оновленням нормативно-правових засад було перейнято основний європейський підхід у цій сфері, а саме: зроблено акцент на безпечності харчових продуктів, тоді як якість переважно дається на відкуп виробникам. Варто погодитися із тим, що такий підхід прийнятий і в рамках права СОТ. Подібну відмінність помітила і

---

⁹⁸⁴ Ковальчук Т. Г. Правові питання забезпечення екологічної безпеки продуктів харчування: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 1996. 20 с.

⁹⁸⁵ Бугера С. І. Законодавство України, що регулює якість сільськогосподарської продукції: сучасний стан та можливість удосконалення. *Юридична Україна*. 2011. № 10. С. 61 – 66.

⁹⁸⁶ Єрмоленко В. М. Сучасний стан нормативного забезпечення державного контролю за якістю сільськогосподарської продукції. *Перше зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України* : матер. зібрання (м. Одеса, 9-10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. О. : Юридична література, 2016. С. 22 – 25.

Л. І. Полюхович: право СОТ спрямоване на гарантування насамперед безпечності продукції, а вітчизняні нормативно-правові акти – на забезпечення якості. Згідно з Угодою СОТ про технічні бар'єри в торгівлі від 15 квітня 1994 року стандарти є добровільними, а тому сільськогосподарський товаровиробник може їх дотримуватись, підвищуючи в такий спосіб конкурентоспроможність своєї продукції, однак він не зобов'язаний до цього⁹⁸⁷.

Зрозуміло, що опираючись на попередні законодавчі засади, вітчизняна правова доктрина будувала двоєдиний підхід («безпеко-якісний»), що втілювалося в дисертаційних роботах С. І. Бугери⁹⁸⁸, В. С. Кайдашова⁹⁸⁹, Т. Г. Ковальчук⁹⁹⁰, С. М. Романко⁹⁹¹ та інших. Основну ідею формування української правової доктрини в цій сфері добре ілюструє вислів про те, що «екологічна безпека та якість продукції мають забезпечуватись та регулюватись правом у нерозривній єдності»⁹⁹². Аналізуючи зміну парадигми розвитку харчового законодавства, В. М. Єрмоленко висловив сумнів щодо доцільності виділення саме безпечності в ролі головного показника. Однак учений наголосив, що пропозиції щодо зміни пріоритетів вимагатимуть зміни засадничих положень цілої низки нормативно-

---

⁹⁸⁷ Полюхович Л. І. Організаційно-правові питання виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції у контексті вимог СОТ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2014. 18 с.

⁹⁸⁸ Бугера С. І. Аграрно-правове забезпечення якості сільськогосподарської продукції : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2013. 32 с.

⁹⁸⁹ Кайдашов В. С. Організаційно-правові засади безпечності та якості сільськогосподарської продукції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Харків, 2012. 19 с.

⁹⁹⁰ Ковальчук Т. Г. Правові питання забезпечення екологічної безпеки продуктів харчування: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 1996. 20 с.

⁹⁹¹ Романко С. М. Економіко-правовий механізм забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарської продукції: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2008. 19 с.

⁹⁹² Духневич А. В. Особливості правового застосування санітарних та фітосанітарних заходів в умовах участі України у СОТ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2013. Серія ПРАВО. Випуск 22. Частина І. Том 2. С. 72 – 76. С. 75. ; Бугера С. Правове регулювання якості сільськогосподарської продукції: міжнародний досвід. *Юридична Україна*. 2011. № 11. С. 54 – 59.

правових актів у сфері якості та безпечності харчових продуктів, що безумовно потягне і зміну пріоритетів у бік якості в діяльності відповідних державних контролюючих органів, зокрема Держпродспоживслужби України⁹⁹³.

Отже, законодавство, визначивши безпеку харчової продукції як пріоритет, суттєво змістило увагу вчених до цього питання. Звідки ж виникає небезпечна харчова продукція? Насправді учені демонструють різне бачення цього. Наприклад, С. М. Романко пише про те, що потенційні екологічні ризики екологічній безпеці сільськогосподарської продукції носять антропогенний характер; виникають унаслідок порушень правил природокористування та сільськогосподарського виробництва; з огляду на свою природу можуть і мають бути керованими та зведеними до рівня прийнятних⁹⁹⁴. Більш структуровано до аналізу цього питання підійшов О. Ю. Піддубний, який усі еколого-небезпечні фактори докільця, що можуть вплинути на вирощування, переробку і виробництво кінцевого харчового продукту, поділив на: а) екологічні – усі чинники, що впливають ззовні, такі як радіаційне та хімічне забруднення ґрунтів, води для поливу посівів, що впливає на рослини під час вегетації або на худобу в процесі її випасу, шляхом перенесення хімічних сполук та радіоактивних ізотопів в організм рослини чи тварини; б) виробничі – характеризуються порушенням правил здійснення виробничих процесів під час збирання врожаю, його транспортування, перевантаження і фасування, що може виразитися в потраплянні сторонніх речовин до сільськогосподарської сировини (надмірне використання пестицидів, годівлю тварин кормами й застосування медикаментів, що

---

⁹⁹³ Єрмоленко В. М. Сучасний стан нормативного забезпечення державного контролю за якістю сільськогосподарської продукції. *Перше зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України* : матер. зібрання (м. Одеса, 9-10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. О. : Юридична література, 2016. С. 22 – 25.

⁹⁹⁴ Романко С. М. Економіко-правовий механізм забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарської продукції: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2008. 19 с.

підвищують ефективність виробництва, проте призводять до накопичення в продуктах шкідливих для людини речовин і метаболітів, порушення рецептури, визначеної технічними регламентами, додавання заборонених або понаднормове використання зареєстрованих харчових добавок); в) біологічні – характеризуються спонтанним процесом розвитку шкідливих організмів – збудників різного роду хвороб; г) санітарно-гігієнічні – виявляються внаслідок порушення правил транспортування і зберігання продукції, перевищення термінів зберігання, унаслідок чого харчовий продукт втрачає корисні властивості, відбувається розвиток і накопичення бактерій, які з корисного роблять продукт шкідливим. Сюди ж можна віднести й потрапляння в продукт збудників захворювань, якими може страждати виробничий персонал, таких як стафілококи та туберкульоз. Біологічні та санітарно-гігієнічні чинники мають дещо спільне, проте ключовою різницею є спонтанність процесу поширення захворювань, наприклад, серед сільськогосподарських тварин, у разі занесення від диких до свійських, у першому випадку, й очевидна наявність причини – недотримання санітарно-гігієнічних норм у другому випадку⁹⁹⁵. Отже, як можна помітити, небезпечна харчова продукція з'являється переважно у випадках ігнорування або неналежного дотримання санітарних, фітосанітарних, ветеринарно-санітарних вимог. Водночас забруднення варто відрізнити від допустимого відхилення. Необхідно зазначити, що на відміну від інших виробництв під час виробництва харчових продуктів і, зокрема, на основі сільськогосподарської продукції, неможливо цілком уникнути відхилень. Цьому перешкоджає не лише біологічна мінливість використовуваної сировини, а й застосування людської робочої сили, яка завжди є фактором ненадійності⁹⁹⁶.

---

⁹⁹⁵ Піддубний О. Ю. Правове регулювання безпечності та якості харчових продуктів як комплексний правовий інститут. *Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку*: матеріали «круг.столу» (Київ, 27 травня 2016 року) / за заг. ред. М. В. Краснової, Т. О. Коваленко. Чернівці: Кондратьєв А. В., 2016. С. 259 – 262. С. 260 – 261.

⁹⁹⁶ Бугера С. І. Якість сільськогосподарської продукції: проблеми адаптації законодавства до міжнародних вимог. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 62. С. 698 – 704.

У будь-якому разі центральне місце в дотриманні безпеки харчової продукції займають дотримання суворих санітарних вимог. Цей органічний взаємозв'язок забезпечує сполучну ланку між харчовими та аграрними правовідносинами нашої держави. Саме тому не дивно, що розвиток вітчизняного харчового законодавства відбувався в тісному взаємозв'язку з аграрним. З прийняттям у 1997 році Закону України про якість та безпеку харчової продукції і продовольчої сировини (до цього часу закон зазнав вже декількох редакцій і нині відомий як Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів») шляхи сільськогосподарської продукції у праві, якщо можна так висловитись, «розійшлись», тобто харчова сільськогосподарська продукція була прирівняна законом до харчової, унаслідок чого «харчова продукція» як юридичне поняття стала становити єдність сільськогосподарської харчової продукції й сировини та харчової продукції, отриманої з інших джерел, доволі нечисельних, що також варто відмітити. Як приклад такої несільськогосподарської харчової продукції, законодавцем згадувалась, зокрема, жувальна гумка⁹⁹⁷.

Харчова промисловість та сільське господарство «помінялися місцями», адже пріоритет надається саме харчовому виробництву, у тоді як сільськогосподарському виробництву належить роль сировинного додатку та обслуговування. Це тягне за собою практичні та теоретичні наслідки. По-перше, йде мова про адаптацію сільськогосподарського виробництва під вимоги, розташування та запити переробних підприємств. По-друге, відповідні процеси запуснені й на рівні законодавства⁹⁹⁸. Зокрема, О. Ю. Піддубний, аналізуючи цю тенденцію, пише про те, що із сучасного Закону «Про

---

⁹⁹⁷ Піддубний О. Ю. Сучасний погляд на співвідношення понять «харчова продукція» і «сільськогосподарська продукція» в законодавстві України. *Перше зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України: матер. зібрання* (м. Одеса, 9-10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. О.: Юридична література, 2016. С. 51 – 53.

⁹⁹⁸ Лебединська О. Ю. Механізми державного управління міським продовольчим комплексом: автореф. дис. ... докт. наук з держ. упр. 25.00.02. Київ, 2004. 23 с.

основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» були остаточно вилучені всі згадки про зв'язок сільськогосподарської й харчової продукції, і закон оперує лише поняттям харчовий продукт та його класифікацією залежно від особливостей та категорій споживачів такого продукту⁹⁹⁹.

Вивчаючи ці процеси, учений доходить висновку про те, що правове регулювання безпечності і якості харчових продуктів є самостійним правовим інститутом, який має окремі цілі й задачі, притаманні більше охороні здоров'я чи антропоохоронній підгалузі екологічного права, аніж традиційному аграрно-правовому регулюванню, оскільки харчовий продукт, незалежно від джерел його походження, діапазон яких має тенденцію до розширення за рахунок сучасних технологій, насамперед повинен бути безпечним для здоров'я його споживача, а також містити властивості, що роблять його корисним для відповідної категорії споживачів (дорослі, діти, особи, що потребують дієтичного харчування)¹⁰⁰⁰.

Напрямок думок ученого, на нашу думку, добре відображає дійсність. Вважаємо, що стрімке розростання та формування значного за обсягом та змістовним наповненням масиву законодавчих норм, спрямованих на регулювання відносин щодо безпечності харчових продуктів, дає підстави говорити про активне становлення харчового права України. Вітчизняні учені поки досить обережно спостерігають за цим процесом. Водночас є дослідження, які спрямовані на аналіз харчового права ЄС. Так, вивчаючи співвідношення харчового

---

⁹⁹⁹ Піддубний О. Ю. Сучасний погляд на співвідношення понять «харчова продукція» і «сільськогосподарська продукція» в законодавстві України. *Перше зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України*: матер. зібрання (м. Одеса, 9-10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. О.: Юридична література, 2016. С. 51 – 53.

¹⁰⁰⁰ Піддубний О. Ю. Сучасний погляд на співвідношення понять «харчова продукція» і «сільськогосподарська продукція» в законодавстві України. *Перше зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України*: матер. зібрання (м. Одеса, 9-10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. О.: Юридична література, 2016. С. 51 – 53.

(продовольчого) та сільськогосподарського (аграрного) права в ЄС, О. В. Гафурова стверджує, що наявність норм, які регулюють окремий вид однорідних суспільних відносин (що виникають, змінюються і припиняються в процесі виробництва безпечної харчової продукції, включно з кормами), а також принципів, що виступають основними засадами такого виробництва, свідчить про те, що продовольче право є сформованим правовим інститутом. Наявність у ньому значної кількості норм різних галузей права, об'єднаних за своїм змістом, дозволяє вважати його міжгалузевим правовим інститутом, основу якого складають норми сільськогосподарського (аграрного) права ЄС¹⁰⁰¹.

Питання щодо правової природи харчового права в Україні, визначення сучасного етапу його становлення вимагають окремих глибоких досліджень, і ми вважаємо, що вони будуть незабаром активно проводитися. Насамперед це буде пов'язано із необхідністю доктринального осмислення гігантського масиву законодавства, яке було нагромаджене в порівняно короткі строки. Крім того, харчове законодавство здійснює безпосередній вплив на аграрні виробничі відносини, а також зазнає постійного посиленого впливу екологічного права, яке наразі вийде на новий етап свого розвитку внаслідок глобальних екологізаційних дій для протидії змінам клімату. Цей вектор добре простежується під час аналізу європейської практики.

ЄС визначив безпеку харчових продуктів одним із головних пріоритетів своєї політики. Це основна мета, якої варто дотримуватись у різних сферах діяльності Спільноти, як-от спільна сільськогосподарська політика, зокрема та її частина, що стосується розвитку села; захист природного довкілля; охорона здоров'я; захист споживачів та внутрішній ринок¹⁰⁰². Публічні дебати, ініційовані так

---

¹⁰⁰¹ Гафурова О. В. Продовольче та сільськогосподарське (аграрне) право ЄС: проблеми співвідношення. *Право. Людина. Довкілля*. 2020. Вип. 11. № 2. С. 23 – 31.

¹⁰⁰² Машевська Л.А. Особливості належного правового забезпечення сталого розвитку сільських територій для інтеграції України в глобальний економічний простір. *Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 18-19 травня 2018 року) / за заг. ред. В. М. Єрмоленка. Київ: Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2018. С. 146 – 150. С. 148 – 149.

званою Зеленою книгою про головні принципи безпеки харчових продуктів, призвели до появи в січні 2000 року відповідної Білої книги. Вона стала важливим кроком на шляху до ухвалення нового закону про харчові продукти. У цьому документі Європейська комісія оголосила про розроблення правових рамок, які охоплюватимуть весь харчовий ланцюг – «від лану до столу» – відповідно до глобального інтегрованого підходу. За цією логікою, безпека харчових продуктів – це і здоров'я тварин та їхнє харчування, захист тварин та їхній добробут, ветеринарний контроль і піклування про здоров'я рослин, і дотримання санітарних норм щодо обробки та приготування харчових продуктів. У Білій книзі також наголошено на необхідності діалогу зі споживачами, яких треба слухати, навчати та інформувати. Зокрема у 2002 році ухвалено базову постанову Європейського парламенту й Ради № 178/2002 про визначення загальних принципів і вимог харчового кодексу, створення органів для безпечності продуктів харчування і встановлення заходів для дотримання безпечності продуктів харчування. Постанова заклала підвалини нового законодавства з безпеки харчових продуктів¹⁰⁰³. Якщо аналізувати основні «стовпи» харчового законодавства ЄС, то варто окремо зупинитися на його принципах:

1) *нерозривність усіх ланок харчового ланцюга*. Розслідування серії гучних скандалів, що були пов'язані з небезпечними харчовими продуктами, виявило міцний зв'язок усіх ланок виробництва таких продуктів. Це лягло в основу розробки загальноєвропейської всеосяжної концепції, яка стала відомою, насамперед англійським слоганом «*from the stable to the table*» (дослівний переклад – «від конюшні до столу»). Суттєвим моментом стало те, що контролю підлягав не тільки кінцевий продукт, але і весь процес виробництва харчових продуктів¹⁰⁰⁴. Це стало знаковим проривом у методологічних підходах до формування законодавства в цій сфері. Справді, вітчизняні дослідники теж наголошують на тому, що оскільки формування певного рівня якості сільськогосподарської

---

¹⁰⁰³ Бугера С. Правове регулювання якості сільськогосподарської продукції: міжнародний досвід. *Юридична Україна*. 2011. № 11. С. 54 – 59.

¹⁰⁰⁴ Klaus B. The European community's concept «from stable to table» or: The increasing importance of the rules for feedingstuffs. *Deutsche Lebensmittel-Rundschau*. 2003. Vol. 99. Issue 12. P. 482 – 499.

продукції залежить від суми факторів, доцільним є розгляд державного контролю сільськогосподарської продукції відповідно до базових технологічних стадій, тобто від стану ґрунту до галузевих особливостей її виробництва¹⁰⁰⁵. Зарубіжні учені, розвиваючи ідею харчового ланцюга, вказують також на виняткову важливість налагодження взаємозв'язків та інформаційної взаємодії між операторами харчового ланцюга для забезпечення того, щоб усі відповідні ризики безпечності харчових продуктів були визначені та адекватно контрольовані на кожному кроці. Це передбачає інформаційне контактування між організаціями «як вгору, так і вниз» в харчовому ланцюзі. Спілкування із замовниками та постачальниками щодо виявлених небезпек та заходів контролю допоможе пояснити вимоги замовника та постачальника (наприклад, щодо доцільності та потреби в цих вимогах та їхнього впливу на кінцевий продукт)¹⁰⁰⁶. Ця вимога отримала образну назву «крок назад» та «крок вперед», тобто кожен з операторів харчового ланцюга знає та отримує необхідну підтверджену інформацію від попереднього оператора та у свою чергу надає необхідні дані наступному оператору ланцюга.

Описаний методологічний підхід, коли контролю підлягає весь харчовий ланцюг, а не окремі його розрізнені складові, втілено в різних варіантах національних правових систем європейських країн. Наприклад, основою нідерландської системи забезпечення якості «Інтегрований контроль ланцюга» (Integrierte Kettenuberwachung – ІКВ) щодо технологічного ланцюга для виробництва свинини від підприємства розведення молодняку до роздрібної торгівлі, також є суворий контроль, відстежування, а також незалежна система санкцій. Найважливішими вимогами ІКВ, зокрема, є: співпраця виключно з відгодівельниками, визнаними ІКВ, визнаними GMP (якісною виробничою практикою) постачальниками кормів і визнаними GVP (якісною ветеринарною практикою) ветеринарами; повна документація дій ветеринаром у вахтовому журналі; лікарські

---

¹⁰⁰⁵ Бугера С. Правові проблеми державного контролю якості сільськогосподарської продукції. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 62 – 69.

¹⁰⁰⁶ Tyrpenou A. E. From The Farm To The Fork. URL: https://www.academia.edu/8004945/From_the_Farm_to_the_Fork_2006_in_English (дата звернення: року)

засоби тільки з «Позитивного списку ветеринарних препаратів для свиноферм ІКВ»; архівування накладних від постачальників кормів і транспортної документації привезення й вивезення свиней; маркування всіх тварин; задокументована система власного контролю¹⁰⁰⁷. Описаний національний варіант забезпечення нерозривності харчового ланцюга в Нідерландах є гарною ілюстрацією аналізованого принципу;

2) *аналіз ризиків як основа політики безпеки харчових продуктів.* Сучасна концепція управління безпечністю сільськогосподарської продукції у світі виходить із того, що така діяльність не може бути ефективною після того, як така продукція вже вироблена. Уся ця цілеспрямована діяльність повинна мати попереджувальний характер і здійснюватися саме в ході виробничого процесу¹⁰⁰⁸. Саме тому надзвичайно важливого значення набуває система, яка забезпечує відповідний аналіз небезпечних факторів у критичних точках – НАССР (англ. Hazard Analysis and Critical Control Points). У європейському законодавстві цьому приділяється особлива увага. Так, впровадження, підтримка та сертифікація системи НАССР проводиться для країн ЄС відповідно до вимог Регламенту Європейського Парламенту й Ради Європейського Співтовариства № 852/2004 від 29 квітня 2004 року¹⁰⁰⁹. Жодне підприємство не може розпочати свою діяльність, якщо відсутня розроблена система самоконтролю, яка базується на принципах НАССР. Водночас Регламент № 852/2004 від 29 квітня 2004 року передбачає, що всі продукти, які заплановано на експорт до ЄС, мають відповідати положенням цього Регламенту.

---

¹⁰⁰⁷ Бугера С. Правове регулювання якості сільськогосподарської продукції: міжнародний досвід. *Юридична Україна*. 2011. № 11. С. 54 – 59

¹⁰⁰⁸ Воронин Б. А., Минин А. Н. Экономико-правовые проблемы адаптации российского АПК в условиях ВТО. *Аграрное и земельное право*. 2012. № 9 (93). С. 11 – 22. С. 21.

¹⁰⁰⁹ Кульчій І. М. Деякі аспекти адаптації аграрного законодавства до вимог права ЄС щодо безпечності та якості сільськогосподарської продукції. *Актуальні проблеми соціального права. Еволюція правового регулювання аграрних, земельних та екологічних відносин: матеріали міжнар. наук.-практ. конференції (м. Львів, 18 листопада 2016 р.)*. за заг. ред. П. Д. Пилипенка. Львів, 2016. С. 244 – 246.

Якщо аналізувати законодавчі вимоги щодо НАССР в Україні, то варто згадати про те, що впровадження цієї системи регламентував ще Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів», одна зі змін до якого, внесена Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» від 24 жовтня 2002 року, а саме до ст. 20 (новий абзац), передбачала «здійснювати заходи щодо поетапного впровадження на підприємствах харчової промисловості міжнародної системи гарантування безпеки харчових продуктів НАССР... у порядку та строки, визначені законодавством України для окремих видів харчових продуктів»¹⁰¹⁰. На основі законодавчих норм наказом Мінагрополітики від 01.10.2012 № 590 було затверджено Вимоги щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР)¹⁰¹¹. Унаслідок таких нормотворчих підходів до 2014 року система НАССР впроваджувалася за бажанням суб'єкта господарювання. Зазвичай вона запроваджувалася тими особами, які експортували продукцію в країни Європи та інші країни, для яких застосування цієї системи було та є обов'язковим. Однак у 2014 році було прийнято закон у новій редакції «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», а з 20 вересня 2016 року набрав чинності сьомий розділ оновленого Закону, у якому зазначено, що в усіх операторів ринку харчових продуктів мають бути принаймні програми-передумови (залежно від типу підприємства) впровадження системи НАССР. Були встановлені строки на впровадження системи – 3 роки з моменту набрання чинності цією нормою, тобто до 20.09.2019 р¹⁰¹². Отже, на

---

¹⁰¹⁰ Куценко А. О. Проблеми господарсько-правового забезпечення якості вітчизняної молочної продукції в рамках членства України в СОТ. *Вісник ХНУВС*. 2010. № 4 (51). Ч. 2. С. 207 – 215.

¹⁰¹¹ Про затвердження Вимог щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР): наказ Мінагрополітики від 01.10.2012 № 590. *Офіційний вісник України*. 2012. № 81. Стор. 129. Ст. 3290.

¹⁰¹² Мудровська К. Безпека харчових продуктів і система НАССР: що потрібно знати сільгоспвиробнику. URL: https://protocol.ua/ua/bezpeka_harchovih_produkativ_i_sistema_haccp_shcho_potribno_znati_silgospvirobniku

законодавчому рівні у 2017 році НАССР повинні були запровадити великі підприємства, що виробляють харчові продукти з непереробленими інгредієнтами тваринного походження (молокозаводи, бійні, підприємства з переробки м'яса). Передбачалося, що до кінця 2018 року система має бути запроваджена на всіх великих підприємствах харчової промисловості, а осінь 2019 року була вказана як крайній термін впровадження системи на всіх малих підприємствах¹⁰¹³.

Переважно вітчизняні дослідники зазначають, що процес впровадження в Україні базової компоненти системи менеджменту безпеки харчової продукції НАССР є повільним, інертним, що зумовлено нерозвиненістю належної інфраструктури, відсутністю програмних передумов її імплементації, незадовільними санітарно-гігієнічними умовами виробництва сільськогосподарської продукції, несформованістю мотиваційно-психологічних стимулів до переходу на європейські засади гарантування якості та безпеки продовольства, суттєвою недостатчею спеціалізованих лабораторій та обладнання, критичною розбіжністю в стандартах технологічних процесів виробництва сільськогосподарської продукції. Ситуація ускладнюється в умовах повноправного членства України в СОТ та імплементації економічної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, у рамках яких Україна взяла на себе зобов'язання відійти від практики прийому переробними підприємствами сільськогосподарської продукції, виробленої в господарствах населення, що посилює ризики виникнення іміджевих втрат вітчизняного АПК, занепаду окремих його галузей та формування імпортозалежності в окремих сегментах аграрного ринку¹⁰¹⁴.

---

¹⁰¹³ Духневич А. В. Організаційно-правове забезпечення застосування фітосанітарних заходів в Україні. *Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 18-19 травня 2018 року) / за заг. ред. В. М. Єрмоленка. Київ: Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2018. С. 19 – 23. С. 23.*

¹⁰¹⁴ Духневич А. В. Вітчизняні стандарти гарантування якості та безпеки продовольства у світлі вимог Європейського Союзу. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних,*

На сьогодні фахівці зазначають про високу ймовірність формального дотримання вимог без суттєвого та глибинного переформатування системи управління з працюючим НАССР. Так, наприклад, у Польщі в період обов'язкового впровадження НАССР закрилися від 70 до 80% підприємств, які не впоралися із запровадженням системи. Щодо вітчизняних операторів ринку, на думку експертів, закрити треба 99% таких підприємств¹⁰¹⁵.

У ст. 20 ЗУ «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» передбачено обов'язок розробляти, вводити в дію та застосовувати постійно діючі процедури, що засновані на принципах системи аналізу небезпечних факторів та контролю в критичних точках, а також забезпечувати належну підготовку з питань застосування постійно діючих процедур, що базуються на принципах системи аналізу небезпечних факторів та контролю в критичних точках, осіб, які є відповідальними за ці процедури, під час виробництва та обігу харчових продуктів. А в статті 21 цього ж закону передбачено, що оператори ринку розробляють, запроваджують та використовують постійно діючі процедури, які базуються на принципах системи аналізу небезпечних факторів та контролю в критичних точках¹⁰¹⁶. В. А. Поліщук інтерпретує ці положення так, що переробні підприємства не зобов'язали отримувати сертифікати НАССР – на них лежить лише обов'язок розробляти, вводити в дію та застосовувати постійно діючі процедури, що засновані на принципах системи аналізу небезпечних факторів та контролю в критичних точках¹⁰¹⁷.

земельних, екологічних та природо-ресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України : матер. конф. (м. Одеса, 7-10 червня 2018 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 20 – 22.

¹⁰¹⁵ Гусарова А. Два роки дедлайну – що потрібно зробити АПК для переходу на систему НАССР. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/318-dva-roki-dedlaynu-scho-potribno-zrobiti-apk-dlya-perehodu-na-sistemu-haccp>

¹⁰¹⁶ Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 19. Ст. 98.

¹⁰¹⁷ Поліщук В. А. Правові питання сертифікації сільськогосподарської продукції за стандартом Global G.A.P. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Третє зібрання фахівців споріднених*

Окрім НАССР, сучасна європейська система якості сільськогосподарської та харчової продукції базується на національних системах якості окремих країн-членів Європейського Союзу. Гарною ілюстрацією специфічних рис національних систем може послужити приклад Німеччини. Так, основою Національної системи забезпечення якості харчових продуктів Німеччини (Qualitätat Sicherheit GmbH – QS) є триступеневий контроль. Першим рівнем є виробничий власний контроль: кожен партнер системи створює для свого підприємства систему власного контролю, яка забезпечує надійне виробництво. Критерії на окремих рівнях охоплюють законодавчі вимоги, але, окрім цього, враховують інші аспекти забезпечення якості. Водночас систему власного контролю регулярно перевіряють незалежні заклади контролю. Ці нейтральні контрольні інститути утворюють другий рівень контролю. Кваліфіковані особи, що здійснюють перевірку, за допомогою контрольних списків слідкують, чи виконуються всі критерії QS. На третьому етапі перевіряється вся система QS і робота контрольних органів. Отже, відбувається контроль самого контролю. У такий спосіб QS безперервно встановлює працездатність усієї системи на випробувальному стенді¹⁰¹⁸.

3) *відповідальність операторів у цій сфері*. Оскільки європейське харчове законодавство охоплює всі ланки ланцюга виробництва харчових продуктів (первинне виробництво, переробка, транспорт, продаж або постачання продуктів харчування та кормів), на всіх етапах цього ланцюга юридична відповідальність за забезпечення безпеки харчових продуктів покладається на оператора¹⁰¹⁹. Крім того, на виробників харчових продуктів

кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природо-ресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України» : матер. конф. (м. Одеса, 7-10 червня 2018 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 203 – 205.

¹⁰¹⁸ Бугера С. Правове регулювання якості сільськогосподарської продукції: міжнародний досвід. *Юридична Україна*. 2011. № 11. С. 54 – 59

¹⁰¹⁹ Tyrtrenou A. E. From The Farm To The Fork. URL: https://www.academia.edu/8004945/From_the_Farm_to_the_Fork_2006_in_English (дата звернення: року)

покладається обов'язок створення засобів контролю для зменшення, запобігання або усунення небезпеки в продуктах харчування¹⁰²⁰. Тобто європейське законодавство встановлює постійний режим відповідальності, який сам себе підтримує за рахунок суб'єктів його здійснення. В Україні раніше використовувався підхід, відповідно до якого оператор харчового ланцюга мав «витримати» контроль з боку органів державної влади – а такий контроль апріорі не може бути тотальним, безперебійним та охоплювати абсолютно всі операції. Усе, що випадало з рамки державного контролю, залишалося на совісті оператора. Європейський підхід зав'язує контроль не на державному контролюючому органі, а на харчовому ланцюзі та взаємозалежності операторів один від одного. Це формує щось подібне на перманентний режим перехресного контролю.

Крім того, сформовано деякі додаткові важелі посилення безпеки харчової продукції. Наприклад, варто згадати знову про стандарт Global G.A.P. (good agricultural practice) – систему, що гарантує безпеку вирощеної продукції. Головною відмінністю стандарту Global G.A.P. від інших стандартів є те, що оцінюється як безпека самої вирощеної продукції, так і безпека всього циклу виробництва, починаючи з кормів, посівного матеріалу й закінчуючи готовою продукцією¹⁰²¹. Сільськогосподарські виробники сприймають цей стандарт як інструмент для експорту. Проте це досить вузьке розуміння його потенціалу, адже це також є способом покращення якості продукції та налагодження всіх виробничих та управлінських процесів у господарстві. Стандарт Global G.A.P. – це найефективніший і найпоширеніший стандарт серед тих, які визначають якість і безпечність сільськогосподарської продукції. Якщо система НАССР застосовується для переробних підприємств, а Global G.A.P. – для сільськогосподарських виробників¹⁰²². Одна з головних вимог до

---

¹⁰²⁰ Турпену А. Е. From The Farm To The Fork. URL: https://www.academia.edu/8004945/From_the_Farm_to_the_Fork_2006_in_English (дата звернення: року)

¹⁰²¹ Global G.A.P. URL: <http://lilia.com.ua/mizhnarodni-standarti/global-gap> (дата звернення: року)

¹⁰²² Поліщук В. А. Правові питання сертифікації сільськогосподарської продукції за стандартом Global G.A.P. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Третє зібрання фахівців споріднених*

виробника є скрупульозне ставлення до фіксування всіх дій під час виробництва продукції. До основних варто віднести наступні елементи: історія ділянки чи поля та управління нею; придатність ґрунтів для ведення сільськогосподарського виробництва; аналіз ґрунтів і адекватність розробленої системи удобрення; відповідність застосовуваної системи захисту рослин – впровадження інтегрованої системи захисту; ведення документації та власний контроль/внутрішня перевірка; охорона праці та здоров'я працівників, соціально-побутове забезпечення; робота із субпідрядниками; управління відходами та контроль забруднення навколишнього середовища та повторне використання; навколишнє середовище та охорона природи; процедури розгляду скарг/рекламацій; процедури відкликання/обміну; походження та якість насіннєвого матеріалу; безпечність продуктів харчування на основі аналізу ризиків; статус Global GAP; використання логотипу; простежуваність та розділення продукції¹⁰²³.

Хоча дотримання таких неурядових стандартів є добровільним, однак варто враховувати світові тенденції в цій сфері. Зокрема, за висновками експертів, через 10 років 90-100% великих компаній, включаючи транснаціональні компанії, будуть сертифіковані відповідно до ISO 14000, тобто отримують свідоцтво «третьої сторони» про те, що ті або інші аспекти їхньої діяльності відповідають цим стандартам. Підприємства прагнуть отримати сертифікацію за ISO 14000 насамперед тому, що така сертифікація буде однією з неодмінних умов маркетингу продукції на міжнародних ринках (наприклад, станом на 2012 рік Європейська

кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природо-ресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України» : матер. конф. (м. Одеса, 7-10 червня 2018 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 203 – 205.

¹⁰²³ Поліщук В. А. Правові питання сертифікації сільськогосподарської продукції за стандартом Global G.A.P. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природо-ресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України» : матер. конф. (м. Одеса, 7-10 червня 2018 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 203 – 205.*

економічна спільнота оголосила про свій намір допускати на ринок країн ЄС тільки ISO-сертифіковані компанії)¹⁰²⁴. Отже, практика сформулювала дієвий спосіб демонстрації високої відповідальності виробника харчової продукції шляхом добровільної сертифікації, а не лише за допомогою державних контрольних процедур;

можливість контролювати продукт на кожній стадії харчового ланцюжка. Варто підкреслити, що Україна, вступивши до СОТ, узяла на себе цілком конкретні зобов'язання, пов'язані із забезпеченням безпеки харчових продуктів скрізь, де їх виробляють. Адже в умовах глобалізації вони можуть із внутрішнього ринку дрейфувати на зовнішній, несучи загрозу не тільки країні-виробникові, а і її торговим партнерам. Тому незалежно від того, де виробляється готовий харчовий продукт або сировина для переробки – на великих сільськогосподарських підприємствах чи на селянських подвір'ях, продукція має відповідати цілком визначеним стандартам і вимогам¹⁰²⁵. Цей аспект є досить проблемним в умовах сучасної України. Особливо яскраво ці проблеми простежуються в м'ясо-молочній галузі. Зокрема, на етапі адаптації вітчизняного законодавства до вимог СОТ Україна зобов'язувалася до 1 січня 2015 року заборонити реалізацію необробленого молока і сиру домашнього виробництва, а також м'яса тварин подвірного забою на продовольчих ринках. Іншими словами, Україна зобов'язалася закрити доступ на продуктові ринки селянам із домашніми молочними продуктами і м'ясом. Це обґрунтовувалося як раз тими ж вимогами щодо безпечності харчової продукції невідомого походження. Однак така перспектива гостро критикувалася, оскільки це могло призвести до згортання офіційної торгівлі молоком і молокопродуктами на ринках, переорієнтації торгівлі на подвірний режим, зниження цін на сире молоко, зменшення поголів'я. Учені вказували на зворотній бік таких перетворень в умовах України: селянина змусять йти зі своїм молоком

---

¹⁰²⁴ Коваленко Б. В. Перспективи застосування стандартів ISO 14000 в екологічному праві України. -- *Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку: матер. «круглого столу»* (Київ, 27 травня 2016 року). Київ, 2016. С. 335 – 339. С. 338.

¹⁰²⁵ Маханьова Ю. М. Асиметрія умов угод України про членство у СОТ і асоціацію з ЄС у зовнішній торгівлі агропродовольчими товарами. *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2014. № 9. С. 26 – 34.

на «чорний ринок» – у двори, на дороги, де якість продукції ніхто не перевірятиме, а умови зберігання й реалізації посунуться ще далі від бажаних¹⁰²⁶. Вступ у чинність цієї норми відкладався, а згодом законодавство змінилося. Однак принципово проблема нікуди не зникла, а в деяких аспектах – навіть загострилася.

До речі, наразі відбувається новий наступ на тваринництво – уже під еколого-кліматичними гаслами. Оголошуються нові дані досліджень, відповідно до яких 1 кг вареного м'яса дорівнює викидам 24,46 кг CO₂ в атмосферу¹⁰²⁷. Статистичні дані вже демонструють зменшення споживання продукції тваринництва в розвинутих країнах, що зумовлюється свідомою відмовою споживачів від такої харчової продукції з екологічних та етичних мотивів. Усі ці дослідження можуть стати основою для перегляду правового регулювання тваринництва в ЄС, особливо в умовах реалізації Green Deal;

право громадян на точну й достовірну інформацію. Протягом останніх десятиліть безпека харчових продуктів дедалі більше турбує громадян ЄС. Незважаючи на те, що їжа ніколи не була безпечнішою, споживачі стають усе більш невпевненими й дедалі більш критичними щодо безпеки своєї їжі. Зарубіжні учені вважають, що впровадження нових принципів, таких як основна відповідальність виробників, відстеження, аналіз ризиків, поділ оцінки ризику та управління ризиками, забезпечило більш прозору науково обґрунтовану систему в Європі, яка може допомогти повернути втрачену довіру споживачів¹⁰²⁸.

Споживачі очікують, що їжа задовольнятиме їхні харчові потреби, буде корисною та смачною. Вони розраховують на можливість вибору серед найрізноманітніших продуктів харчування. Вони очікують, що їхня їжа буде вироблятися та перероблятися відповідно до належних методів ведення сільського господарства, з більшою повагою до

---

¹⁰²⁶ Селяни можуть продавати домашнє м'ясо та молоко на ринках до 2015 року. УНІАН. 22 жовтня 2009 року. URL: <http://consumers.unian.net/ukr/detail/2099> (дата звернення:)

¹⁰²⁷ Vitali A., Grossi G., Martino G., Bernabucci U., Nardone A., Lacetera N. Carbon footprint of organic beef meat from farm to fork: a case study of short supply chain. *Journal of the Science of Food and Agriculture*. 2018. Vol. 98, Issue 14.

¹⁰²⁸ Bánáti D. European perspectives of food safety. *Journal of the Science of Food and Agriculture*. 2014. Vol. 94. Issue 10.

навколишнього середовища та добробуту тварин. І вони розраховують на точне інформування про склад, харчову цінність, довговічність, походження та, у певних випадках, спосіб виробництва пропонованої їм їжі. Спостерігається тенденція до того, що споживачі ЄС вимагають безпеки продукції та технології, мінімального рівня якості, необхідного для того, щоб мати право вибору, мати задовільну інформацію, захищати навколишнє середовище, охорону здоров'я тварин і, нарешті, мати доступ до нових технологій¹⁰²⁹. Однак наразі неправомірні дії в глобальних ланцюгах постачання м'яса є всюдисущими навіть і в диференційованих мережах. Учені пропонують диференційованим ланцюгам постачання м'яса через свої різноманітні асоціації концентрувати зусилля для підтримки фермерських мереж та сприяння обміну інформацією шляхом створення міцніших відносин, зосереджених на довірі¹⁰³⁰.

Інформаційна складова гарантування безпечності та якості продуктів харчування посилюється наявністю відповідної інституційно-правової основи. Зокрема, це стосується Системи швидкого оповіщення для харчової продукції та кормів (RASFF – The Rapid Alert System for Food and Feed). Її праобраз був створений ще в 1979 році для ефективного обміну інформацією між країнами ЄС та іншими зацікавленими сторонами. Однак сучасна RASFF була створена Регламентом ЄС №178/2002, і зараз вона забезпечує цілодобовий доступ до інформаційної бази з питань безпечності харчових продуктів та кормів, дозволяє швидко реагувати на інформаційні повідомлення стосовно наявності потенційних ризиків щодо обігу такої продукції на ринку. Важливим є також те, що RASFF надає можливість доступу до інформації громадськості¹⁰³¹. Це дозволяє відстежувати та

---

¹⁰²⁹ Tyrpenou A. E. From The Farm To The Fork. URL: https://www.academia.edu/8004945/From_the_Farm_to_the_Fork_2006_in_English_ (дата звернення: року)

¹⁰³⁰ Van Der Merwe M., Kirsten J. F., Trienekens J. H. Information sharing as a safeguard against the opportunistic behavior of South African Karoo Lamb farmers. *Agricultural Economics*. 2017. Vol. 48. Issue S1.

¹⁰³¹ Бугера С. І. Інформаційне забезпечення споживачів щодо безпечності та якості сільськогосподарської продукції: необхідність удосконалення законодавства. *Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку*: матеріали «круг.столу» (Київ, 27 травня 2016 року) / за заг. ред. М. В. Краснової, Т. О. Коваленко. Чернівці: Кондратьєв А. В., 2016. С. 168 – 170. С. 169.

моніторити певну інформацію, яка цікавить споживачів або науковців. Наприклад, аналіз нотифікацій у системі RASFF продемонстрував досить високу частоту звернень до України у зв'язку з неналежним станом продовольчої продукції, що імпортується в ЄС (наприклад, високий вміст транс-жирних кислот у вафлях, високий вміст цвілі в буряковій целюлозі, сальмонела в курятині та курячих яйцях тощо)¹⁰³².

З юридичної точки зору, система є складною, оскільки є міжнародною, частково обов'язковою та частково спільною та регулюється як на рівні ЄС, так і на рівні національного адміністративного законодавства. Механізми взаємодії та деякі умови користування підпорядковуються законодавству ЄС, але відносини щодо ініціювання або реагування на повідомлення системи RASFF є питанням національного законодавства¹⁰³³. Незважаючи на досягнуті результати, система RASFF піддається критиці в зарубіжній науковій літературі¹⁰³⁴. Зокрема, миттєва та міжнародна взаємодія, яку забезпечує RASFF, може потенційно посилити вплив інформації, що передається через цю систему, і ставить серйозні юридичні питання. Яка юрисдикція є компетентною? Хто має юридичні можливості оскаржити попередження? Хто несе відповідальність за наслідки? Як встановити причинно-наслідковий зв'язок між втручанням одного органу влади та наслідками оповіщення, коли ці наслідки є результатом накопичених втручань різних органів влади? Як зазначають зарубіжні дослідники, адміністративне право, що регулює діяльність органів влади, пропонує недосконалі відповіді на ці питання¹⁰³⁵.

Як бачимо, правове та інституційне забезпечення права на інформацію про харчову продукцію в ЄС теж не є еталонним і перебуває в постійній видозміні та пошуку шляхів удосконалення.

---

¹⁰³² RASFF Portal. URL: <https://webgate.ec.europa.eu/rasff-window/portal/?event=searchForm&cleanSearch=1>

¹⁰³³ Rodriguez Fuentes V. Food alerts and RASFF. *Functional field of food law: reconciling the market and human rights* / European Institute for Food Law Series. 2019. Vol. 11. P. 277 – 294.

¹⁰³⁴ Casey D. K., Lawless J. S. The parable of the poisoned pork: Network governance and the 2008 Irish pork dioxin contamination. *Regulation & Governance*. 2011. Vol. 5. Issue 3.

¹⁰³⁵ Rodriguez Fuentes V. Food alerts and RASFF. *Functional field of food law: reconciling the market and human rights* / European Institute for Food Law Series. 2019. Vol. 11. P. 277 – 294.

Проаналізувавши головні принципи правового забезпечення виробництва харчових продуктів у ЄС, цікаво визначити їхню правову природу. Ці норми-принципи лежать в основі побудови всього харчового законодавства ЄС, тобто вони становлять ідейну основу, методологічні підвалини такого законодавства. У вітчизняній аграрно-правовій доктрині окремі такі принципові засади пропонується вважати «основними вимогами, яким мають відповідати процедурні норми в аграрному праві, що визначають порядок виробництва та реалізації якісної та безпечної сільськогосподарської продукції»¹⁰³⁶. Серед них А. М. Любчич називає такі основні вимоги: забезпечення високого рівня захисту здоров'я населення; забезпечення прозорості кожного етапу, який проходить сільськогосподарська продукція (від виробництва до споживання); встановлення відповідальності за безпеку харчових продуктів, яка покладається на виробників та переробників сільськогосподарської продукції; закріплення положень, спрямованих на досягнення безпечності та якості сільськогосподарської продукції, розміщеної на ринку¹⁰³⁷. На нашу думку, концептуальні ідеї щодо інтегрованого харчового ланцюга та пріоритету безпечності харчової продукції мають бути винесені за рамки поділу на матеріальні чи процесуальні норми, адже ці ідейні підходи мають лягти в основу побудови усєї системи харчового законодавства.

Якщо спробувати проаналізувати харчове право ЄС у контексті імплементації окремих його підходів та механізмів до вітчизняної нормативно-правової бази, то варто зупинитися на окремих його характерних ознаках, які дають уявлення про його особливості та їхній вплив на українське право.

Так, по-перше, варто вказати на те, що *питанням регулювання вмісту в харчових продуктах різноманітних забруднювачів приділяється особлива увага*. Відповідні відносини врегульовані, зокрема, у Регламенті ЄС № 1881/2006 від 19.12.2006 року про

---

¹⁰³⁶ Любчич А. М. Процедурні норми в аграрному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Харків, 2017. 20 с.

¹⁰³⁷ Любчич А. М. Процедурні норми в аграрному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Харків, 2017. 20 с.

максимальні рівні контамінантів у харчових продуктах¹⁰³⁸, Регламенті ЄС № 2073/2005 від 15.11.2005 року про мікробіологічні критерії для харчових продуктів¹⁰³⁹, Регламенті ЄС № 401/2006 від 23.02.2006 року, що встановлює методи відбирання проб та аналізу для офіційного контролю рівнів мікотоксинів у харчових продуктах¹⁰⁴⁰, Регламенті Ради від 08.02.1993 року № 315/93 про процедури Співтовариства для контамінантів у харчових продуктах¹⁰⁴¹ тощо. Значну частину таких нормативно-правових актів Україна зобов'язалась імплементувати до валсного законодавства.

По-друге, характерною особливістю європейського законодавства також варто вказати *двовекторність побудови законодавства*: «горизонтальне» законодавство включає в себе ті аспекти, які є спільними для всіх видів харчової продукції (наприклад, питання щодо добавок, маркування та гігієни), а «вертикальне» законодавство стосується окремих видів продуктів¹⁰⁴². Вітчизняне харчове законодавство під час сучасного періоду євроінтеграційної модернізації теж будується за цим лекалом. Це можна побачити, зокрема, під час аналізу Всеохоплюючої стратегії імплементатії Глави IV УА, яка

---

¹⁰³⁸ Commission Regulation (EC) № 1881/2006 of 19 December 2006 setting maximum levels for certain contaminants in foodstuffs. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32006R1881&qid=1614520068119>

¹⁰³⁹ Commission Regulation (EC) № 2073/2005 of 15 November 2005 on microbiological criteria for foodstuffs. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32005R2073&qid=1614520107889>

¹⁰⁴⁰ Commission Regulation (EC) № 401/2006 of 23 February 2006 laying down the methods of sampling and analysis for the official control of the levels of mycotoxins in foodstuffs. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32006R0401&qid=1614520143078>

¹⁰⁴¹ Council Regulation (EEC) № 315/93 of 8 February 1993 laying down Community procedures for contaminants in food. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31993R0315&qid=1614520177413>

¹⁰⁴² Муді Р., Поліводський О. Експортно-імпорتنі операції з країнами ЄС: сільгосппродукція (посібник з правових питань). URL: <http://www.sps-info.org.ua/ua/Library/guide>; Бугера С. І. Проблема систематизації аграрного законодавства та якість сільськогосподарської продукції. *Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна*: матеріали Всеукр. круглого столу (Київ, 25 травня 2012 року) / за загал. ред. В. М. Єрмоленка, В. І. Курила, В. І. Семчика. Київ: Видавничий центр НУБіП України, 2012. С. 61 – 64. С. 62 – 63.

включає до плану імплементації практично весь комплекс базового (горизонтального) та галузевого (вертикального) харчового законодавства ЄС та охоплює понад 200 нормативно-правових актів ЄС. Перелік цих актів досить обширний, починаючи з базового Регламенту №178/2002, що визначає поняття та принципи всього харчового законодавства ЄС, Регламенту № 853/2004 про спеціальні гігієнічні правила для харчових продуктів тваринного походження, та закінчуючи окремими спеціальними правовими актами. Стратегія визначає строк імплементації кожного заходу в межах періоду з 2016 по 2021 рік¹⁰⁴³.

По-третє, *правовий підхід, відповідно до якого технічний регламент є обов'язковим, а стандарт – добровільним*. Протягом тривалого часу вітчизняні науковці наголошували на потребі поступового переходу до іншої правової моделі забезпечення безпечності та якості харчової продукції. Сутність її полягає в переході від обов'язкової сертифікації продукції до оцінки її відповідності і насамперед щодо вимог технічних регламентів. Технічний регламент є базовим, узагальнюючим нормативно-правовим документом щодо конкретного виду сільськогосподарської продукції й не може містити вичерпної інформації стосовно технологічних вимог її виробництва та обігу¹⁰⁴⁴.

Водночас добровільність не означає відмову від стандартизації, вона інтерпретується як необхідність і навіть зобов'язання виробника чи постачальника добровільно покладати на себе відповідальність за виконання та нерідко перевищення вимог національних стандартів на продукцію, процес чи послугу. Кожен учасник цивілізованого ринку усвідомлює, що без виконання вимог стандартів неможлива не тільки успішна діяльність, а й саме існування організації¹⁰⁴⁵. Забезпечивши

---

¹⁰⁴³ Березовська І. А. Зона вільної торгівлі з ЄС як рушій європеїзації українського законодавства. *European and Comparative Law Journal*. 2017. № 5/1. С. 41 – 58.

¹⁰⁴⁴ Бугера С. І. Якість сільськогосподарської продукції: проблеми адаптації законодавства до міжнародних вимог. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 62. С. 698 – 704.

¹⁰⁴⁵ Маслова А. В. Правовые аспекты деятельности по обеспечению качества и безопасности продукции: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Москва, 2005. 215 с. С. 135.; Кузьміна М. М. Особливості правового забезпечення якості продукції в Європейському Союзі та рамках Світової Організації Торгівлі. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2010. № 2. С. 116 – 126.

вимоги держави щодо безпеки (мінімального рівня якості), виробник добровільно вирішує питання щодо забезпечення підвищеного рівня якості своєї продукції. До цього його примушує не держава, а ринкові умови існування, конкуренція. В умовах науково-технічного прогресу дуже важко швидко переглядати стандарти та вносити в них необхідні корективи, пов'язані з появою нової інформації. Тому, так би мовити, дозволено відступати від стандартів, якщо це не зашкодить загальній безпеці продукції. Обов'язкового характеру вони можуть набувати, якщо це передбачають технічні регламенти чи інші закони щодо безпеки продукції в кожній окремій країні¹⁰⁴⁶. У такому разі варто розуміти тісний взаємозв'язок між технічними регламентами та стандартами, адже на сьогодні, наприклад, ISO (міжнародна організації зі стандартизації) розробила велику кількість міжнародних стандартів, що використовуються членами СОТ як основа для технічних регламентів¹⁰⁴⁷.

Складність розроблення технічних регламентів полягає в тому, що вони мають враховувати велику кількість наявних у відповідній сфері міжнародних стандартів. Процедура розроблення технічного регламенту є ускладненою. Окреслені вимоги до розроблення технічних регламентів є обов'язковими до виконання, крім випадків виникнення або загрози виникнення в країні-члені СОТ невідкладних проблем безпеки, охорони здоров'я, захисту навколишнього середовища тощо. У спеціальній літературі акцентується увага на тому, що технічні регламенти членів СОТ не мають створювати зайвих перепон у міжнародній торгівлі. Законними вважаються обмеження щодо вимог національної безпеки, запобігання шахрайським діям, захисту життя та здоров'я людини, тварин, рослин, охорони довкілля¹⁰⁴⁸.

---

¹⁰⁴⁶ Кузьміна М. М. Особливості правового забезпечення якості продукції в Європейському Союзі та рамках Світової Організації Торгівлі. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2010. № 2. С. 116 – 126.

¹⁰⁴⁷ Полюхович Л. Про правові аспекти стандартизації сільськогосподарської продукції в Україні у контексті членства в СОТ. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 4. С. 162 – 165.

¹⁰⁴⁸ Кузьміна М. М. Особливості правового забезпечення якості продукції в Європейському Союзі та рамках Світової Організації Торгівлі. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2010. № 2. С. 116 – 126. С. 117.

Аналіз правових аспектів стандартизації сільськогосподарської продукції в Україні в контексті членства в СОТ дозволив Л. І. Полюхович зробити такі висновки: стандартизація сільськогосподарської продукції – це діяльність із встановлення вимог до продовольства, харчових продуктів і т. д., які містяться в стандартах і технічних регламентах; правове забезпечення стандартизації сільськогосподарської продукції в Україні складає низка нормативно-правових актів, які по-різному визначають обов'язковість дотримання положень стандартів; хоча відповідно до вимог угод СОТ стандарти не є обов'язковими до застосування, доцільно залишити цю вимогу у вітчизняному законодавстві, що гарантуватиме якість і безпечність сільськогосподарської продукції; під час розроблення технічних регламентів Україна має використовувати як їх основу міжнародні стандарти; під час роботи над текстом технічного регламенту відповідно до вимог Угоди про технічні бар'єри в торгівлі необхідно повідомити заінтересованих суб'єктів про це та надати проєкт відповідного документа з подальшою можливістю внесення зауважень щодо його змісту; порядок розроблення та введення в дію технічного регламенту в умовах членства в СОТ ускладнюється вимогами доведення доцільності його прийняття та забезпечення публічності такого процесу¹⁰⁴⁹. Хоча вітчизняне законодавство у сфері стандартизації та технічного регламентування за останній період стрімко змінилося, думки ученої не втрачають актуальність.

Євроінтеграційні перетворення в цій сфері втілилися, зокрема в прийнятті законів України «Про стандартизацію» від 05.06.2014 року¹⁰⁵⁰, «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15.01.2015 року¹⁰⁵¹. Особливої уваги заслуговує прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації актів законодавства Європейського Союзу у сфері технічного

---

¹⁰⁴⁹ Полюхович Л. Про правові аспекти стандартизації сільськогосподарської продукції в Україні у контексті членства в СОТ. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 4. С. 162 – 165.

¹⁰⁵⁰ Про стандартизацію: Закон України від 05.06.2014 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 31. Ст. 1058.

¹⁰⁵¹ Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15.01.2015 року. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 14. Ст. 96.

регулювання» від 06.06.2019 року¹⁰⁵², яким було передбачено приведення національної системи стандартизації у відповідність до міжнародної та європейської практики. У контексті нашого дослідження особливо варто зацентувати увагу на тому, що відповідно до ч. 3 ст. 2 Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» дія цього Закону не поширюється на санітарні та фітосанітарні заходи¹⁰⁵³. Однак це не означає, що така дія не розповсюджується на відповідну сільськогосподарську чи харчову продукцію.

Якщо проаналізувати рівень відповідності виробництва сільськогосподарських виробників в Україні вимогам ЄС, то варто вказати на його строкатість: деякі із виробників мають рівень, який перевершує середньостатистичний європейський, а деякі – не відповідають мінімальним вимогам ЄС¹⁰⁵⁴. Це актуалізує потребу в активних діях із боку держави в напрямі досягнення більш рівномірного рівня відповідності вітчизняної харчової продукції вимогам ЄС. Цей напрям також лежить у площині активізації роботи щодо усунення зайвих бар'єрів. Наприклад, неодноразово зазначалося про необхідність підтримки на державному рівні якомога ширшого визнання процедур оцінки відповідності, зокрема шляхом укладення угод з органами оцінки відповідності інших країн-членів СОТ (наприклад, органами акредитації, органами сертифікації, лабораторіями); прийняття результатів процедур з оцінки відповідності, проведених у рамках міжнародних систем тестування та сертифікації товарів, членом яких є Україна¹⁰⁵⁵. Звичайно, міжнародна співпраця в цьому напрямі є надзвичайно важливим стимулятором перманентного підвищення якості харчової продукції.

---

¹⁰⁵² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації актів законодавства Європейського Союзу у сфері технічного регулювання: Закон України від 06.06.2019 року. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 28. Ст. 116.

¹⁰⁵³ Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15.01.2015 року. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 14. Ст. 96.

¹⁰⁵⁴ Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр. URL: <http://minagro.gov.ua/system/files/.pdf>

¹⁰⁵⁵ Тихонович В. В. Аналіз державних механізмів стимулювання співробітництва з країнами Європи. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія: Управління. 2012. Вип. 3. С. 259 – 271.

До речі, справедливість останньої тези простежується й на прикладах іноземних неєвропейських держав. Наприклад, характеризуючи основні положення угод про преференційну та вільну торгівлю Йорданії з розвинутими індустріальними державами та економічними блоками, Ал-Равашдех підкреслює їхнє важливе значення в аспекті інтеграції Йорданії до всесвітньої системи торгівлі. Так, торгівля з розвиненими країнами ставить нові вимоги до якості йорданських товарів, їхньої сертифікації; у процесі здійснення цієї торгівлі Йорданія наближається до нових технологій, ноу-хау, інновацій, підключається до маркетингових мереж торгових партнерів тощо; нарешті, розширюється обсяг йорданського експорту в цілому, який є основою економічного зростання країни. За результатами активної та стратегічно спланованої роботи публічної адміністрації нині Йорданія є однією з найвідкритіших економік регіону¹⁰⁵⁶.

По-четверте, *поєднання новітніх СФЗ під час виробництва харчової продукції*. Справа в тому, що сучасне європейське законодавство об'єднує та легалізує протилежні технологічні рішення. З одного боку, стимулює виробництво харчової продукції, максимально вільної від технологічних втручань, з іншого боку – дозволяє досить неоднозначні та дещо дискусійні СФЗ. Зупинимось на цьому питанні детальніше.

Так, з однієї сторони всіляко стимулюється органічне виробництво, яке передбачає відмову від використання традиційних засобів захисту рослин, ветеринарних препаратів тощо. Тема органічного виробництва останніми роками стала надзвичайно популярною у вітчизняній правовій науці. Різним правовим проблемам органічного виробництва свої публікації присвятили, зокрема Н. М. Андрєєва¹⁰⁵⁷, Н. А. Берлач¹⁰⁵⁸, Є. Ю. Білоусов¹⁰⁵⁹,

---

¹⁰⁵⁶ Ал-Равашдех Белал. Міжнародно-правові аспекти членства Йорданії в системі ГАТТ/СОТ: автореф. дис... канд. юрид. наук 12.00.11. Київ, 1999. 18 с.

¹⁰⁵⁷ Андрєєва Н. М. Органічне виробництво як складова забезпечення продовольчої безпеки України: економіко-правовий аспект впровадження. *Органічне виробництво і продовольча безпека*: зб. матер. Міжн. наук.-практ. конф. Житомир: Полісся, 2013. С. 28.

¹⁰⁵⁸ Берлач Н. А. Розвиток органічного напрямку у сільському господарстві України (адміністративно-правові основи): автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.07. К., 2010. 32 с.

Є. О. Бойко¹⁰⁶⁰, С. І. Бугера¹⁰⁶¹, Н. С. Гавриш¹⁰⁶², Я. З. Гаєцька-Колотило¹⁰⁶³, О. В. Гафурова¹⁰⁶⁴, В. І. Гордєєв¹⁰⁶⁵, Х. А. Григор'єва¹⁰⁶⁶, В. М. Єрмоленко¹⁰⁶⁷, А. М. Земко¹⁰⁶⁸,

---

¹⁰⁵⁹ Білоусов Є. Ю. Принципи, напрями та механізми державної підтримки розвитку органічного землеробства в Україні. *Молодий вчений*. 2015. № 6 (21). Ч. 1. С. 74 – 77. С. 75.

¹⁰⁶⁰ Бойко Є. О. Розвиток підприємств органічного сектору агробізнесу в контексті викликів глобалізації та євроінтеграції: автореф. дис. ..канд. екон. наук: 08.00.04. Миколаїв, 2011. 20 с.

¹⁰⁶¹ Бугера С. І. Правове регулювання органічного виробництва сільськогосподарської продукції. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 61. С. 636-642. С. 637.

¹⁰⁶² Гавриш Н.С. Проблеми правового забезпечення виробництва органічної сільськогосподарської продукції аквакультури / Органічне сільськогосподарське виробництво в Україні: правові засади ведення: монографія / (М. В. Шульга, Н.Р. Малишева, В.В. Носік та ін.); за заг ред. проф. М.В. Шульги. – Харків: Юрайт, 2020. – С. 207-230.

¹⁰⁶³ Гаєцька-Колотило Я. З. Проблеми екологізації аграрного законодавства. *Екологічне законодавство України: стан та перспективи розвитку*: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 13-14 груд. 2007). Х., 2007. С. 60.

¹⁰⁶⁴ Гафурова О. В. Деякі аспекти правового регулювання державної підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції за законодавством України та ЄС. *Правові засади ведення органічного землеробства*: збір. матер. міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 29-30 вер. 2017). Харків, 2017. С. 39.

¹⁰⁶⁵ Гордєєв В. І. Правове забезпечення виробництва органічної продукції аквакультури. *Правові засади ведення органічного землеробства*: збір. матер. міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 29-30 вер. 2017). Х., 2017. С. 44.

¹⁰⁶⁶ Григор'єва Х. А. Проблеми законодавчого забезпечення державної підтримки органічного сільського господарства в Україні. *Актуальні питання реформування правової системи* : матер. XIV Міжн. наук.-практ. конф. (Луцьк, 16-17 чер. 2017). Луцьк, 2017. С. 151 – 153; Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.; Григор'єва Х. А. Концептуальні засади правового регулювання державної підтримки сільського господарства в Україні: автореф. дис. ... докт. юрид. наук 12.00.06. Одеса, 2020. 40 с.

¹⁰⁶⁷ Єрмоленко В. М., Черняк Є. О. Деякі правові проблеми органічного виробництва в Україні. *Науковий вісник НУБіП України. Серія «Право»*. 2014. Вип. 197. Ч. 1. С. 44.

¹⁰⁶⁸ Земко А. М., Філюк П. Т. Деякі питання правового регулювання виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції в Україні.

К. А. Козмуляк¹⁰⁶⁹, І. О. Костяшкін¹⁰⁷⁰, Н. В. Кравець¹⁰⁷¹,
Т. В. Курман¹⁰⁷², В. О. Мельник¹⁰⁷³, О. А. Ніжніченко¹⁰⁷⁴,
С. М. Романко¹⁰⁷⁵, Д. С. Піддубна¹⁰⁷⁶, Я. О. Самсонова¹⁰⁷⁷,
А. М. Статівка¹⁰⁷⁸, О. В. Туєва¹⁰⁷⁹, В. Ю. Уркевич¹⁰⁸⁰,

Правові засади ведення органічного землеробства: збір. матер. міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 29-30 вер. 2017). Х., 2017. С. 67.

- ¹⁰⁶⁹ Козмуляк К. Правове регулювання економічного стимулювання ведення екологічно безпечного рослинництва в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 11. С. 94.
- ¹⁰⁷⁰ Костяшкін І. О. Окремі методологічні засади реалізації права власності на землю в Україні в умовах сталого розвитку. *Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 26 тр. 2017). К., 2017. С. 119.*
- ¹⁰⁷¹ Кравець Н. В. Екологізація аграрного виробництва як принцип аграрного права: автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.06. Х., 2015. С. 5.
- ¹⁰⁷² Курман Т. В., Туєва О. В. Щодо поняття та змісту екологізації аграрного виробництва. *Науковий вісник НУБіП України. Серія «Право»*. 2012. Вип. 173. Ч. 2. С. 74 – 79.
- ¹⁰⁷³ Мельник В. О. Правове регулювання сертифікації органічного виробництва в Україні. *Науковий вісник НУБіП України. Серія «Право»*. 2015. Вип. 218. С. 68 – 75.
- ¹⁰⁷⁴ Ніжніченко О. А. Еколого-правове стимулювання впровадження ресурсо- та енергозберігаючих заходів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2012. Вип. 20. Ч. 1. Т. 3. С. 41.
- ¹⁰⁷⁵ Романко С. М. Економіко-правовий механізм забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарської продукції: автореф. дис. .. канд. юрид. наук: 12.00.06. К., 2008. 19 с.
- ¹⁰⁷⁶ Піддубна Д. С. Правовий захист органічної продукції від генетично модифікованих організмів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2015. 20 с.
- ¹⁰⁷⁷ Самсонова Я. О. Правове забезпечення державної підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції в Україні. *Науковий вісник НУБіП України. Серія «Право»*. 2016. Вип. 243. С. 97.
- ¹⁰⁷⁸ Статівка А. М. Деякі правові питання органічного виробництва сільськогосподарської продукції. *Актуальні проблеми юридичної науки: зб. тез Міжнар. наук. конф. “Тринадцяті осінні юридичні читання” (Хмельницький, 14-15 лист. 2014). Хмельницький, 2014. Ч. 3. С. 100.*
- ¹⁰⁷⁹ Туєва О. М. Окремі правові аспекти державного регулювання у сфері виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції. *Правові засади ведення органічного землеробства: зб. матер. міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 29-30 вер. 2017). Х., 2017. С. 216.*

Н. В. Фролова¹⁰⁸¹ та інші. Значним здобутком став вихід колективної монографії «Органічне сільськогосподарське виробництво в Україні: правові засади ведення» (2020) за редакцією професора М. В. Шульги¹⁰⁸². Однак ця тема ще не вичерпана для учених-юристів, оскільки органічний рух у світовому масштабі набирає обертів та демонструє постійну модифікацію правових засад.

Звичайно, із поширенням якісної та інформаційної фальсифікації (відсутність сертифікатів, їх прострочення, маркування продукції як органічної, яка такою не є тощо) продуктів харчування потреба в екологічно безпечній продукції на світовому ринку постійно зростає, а Україна, маючи всі передумови для виробництва безпечної сільськогосподарської продукції, може зайняти провідне місце в ЄС щодо забезпечення ринку продукцією належної якості. Так, окрім стабільного забезпечення населення країни якісним, безпечним, доступним продовольством, аграрний сектор України спроможний на вагомий внесок у розв'язання світової проблеми голоду¹⁰⁸³. Звичайно, такі перспективи є досить реалістичними, однак для їх втілення у життя має бути здійснена наполеглива та злагоджена підготовка.

Якщо аналізувати з цих позицій європейський поступ, то впадає в очі чітко виражене стратегічне бачення пріоритетного розвитку

---

¹⁰⁸⁰ Уркевич В. Ю. Органічне сільськогосподарське виробництво: правові питання розвитку в аспекті євроінтеграції України. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. акад. В. З. Янчука (Київ, 22-23 трав. 2015). К., 2015. С. 76.

¹⁰⁸¹ Фролова Н. В. Правове регулювання здійснення органічного виробництва. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє*: матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Одеса, 19 трав. 2017). О, 2017. С. 644.

¹⁰⁸² Органічне сільськогосподарське виробництво в Україні: правові засади ведення». Кол. монографія. / За ред. проф. М.В. Шульги. – Харків: Юрайт, 2020. – 308 с.

¹⁰⁸³ Панченко В. В. Державна контрольно-наглядова діяльність в аграрному секторі як складова продовольчої безпеки України: організаційно-правові питання. *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації*: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ – м. Яремче, 20–22 вересня 2019 р.) / відп. ред. Н. Р. Кобецька. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. С. 175 – 177.

органічного виробництва. Це помітно під час вивчення важливої складової Європейського Green Deal – стратегії «From Farm to Fork» (F2F) (англ. «від ферми до виделки»). Розробивши цю стратегію, Європейська комісія ставить амбітні цілі щодо трансформації всієї харчової системи до більшої стійкості, а саме: очікується цільовий показник 25% сільськогосподарських угідь ЄС під органічним виробництвом до 2030 року.

Такі плани мають як активну підтримку і схвалення, так і досить обережні оцінки. Деякі зарубіжні дослідники критично ставляться до сильної спрямованості стратегії «From Farm to Fork» на технічні інновації, з певним нехтуванням соціальними та структурними аспектами трансформації харчових систем. Ми погоджуємося із думкою зарубіжних колег про те, що відповідні амбітні показники – чверть сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом через 10 років – може бути досягнутий лише в тому випадку, якщо політичні заходи вийдуть за рамки виробництва, включно з переробкою та роздрібною торгівлею, та розвиватимуть попит. Характерною рисою органічного плану дій має бути гнучкість впровадження, спрямована на врахування національних особливостей. Учені резюмують, що заклик стратегії до «переходу до здорових, стійких дієт» потребує комплексного підходу із залученням усіх відповідних зацікавлених сторін, таких як переробники, роздрібні продавці та споживачі, для визначення найбільш доцільних напрямів впливу та підтримання змін у структурі споживання¹⁰⁸⁴.

Противагою органічному виробництву, яке відмовляється від великої кількості традиційних СФЗ, виступає, наприклад, застосування такого новітнього способу обробки харчової продукції як її опромінення. Сучасні технології породжують усе нові й нові способи санітарної обробки харчових продуктів для зменшення їхнього можливого негативного впливу на життя та здоров'я людей. Однак такі способи не завжди однозначні – опромінення, наприклад, викликає досить гострі дискусії. Як і пастеризація молока, обробка

---

¹⁰⁸⁴ Moschitz H., Muller A., Kretschmar U., Haller L., De Porras M., Pfeifer C., Oehen B., Willer H., Stolz H. How can the EU Farm to Fork strategy deliver on its organic promises? Some critical reflections. *Early View*. 2021. <https://doi.org/10.1111/1746-692X.12294>

їжі іонізуючим випромінюванням може вбити бактерії, які в іншому випадку спричинять хвороби, що передаються з їжею. Опромінення дозволяє нейтралізувати збудників таких хвороб та не застосовувати деякі інші СФЗ. Цей спосіб обробки харчової продукції стає все більш популярним: наприклад, у США опромінення дозволено використовувати щодо різних продуктів харчування. Кількість супермаркетів та ресторанів у США, які пропонують опромінену продукцію, різко зросла за останні роки¹⁰⁸⁵.

На нараді Об'єднаної комісії експертів ФАО/МАГАТЕ/ВОЗ за споживчими якостям опромінених харчових продуктів (1969, 1976 та 1980 роки) була зроблена оцінка щодо безпечності споживання людиною опромінених харчових продуктів. На нараді цієї ж Комісії в 1980 році було зроблено висновок про те, що опромінення будь-яких харчових продуктів у дозах до 10 кГр (1кГр (Грей) = 100 000 бер (= 1джоуль/ кг)) не представляє токсикологічної небезпеки й тому більше не потребує перевірки оброблених таким способом харчових продуктів на токсичність¹⁰⁸⁶. Наразі технологія опромінення харчових продуктів для пастеризації дозволена в 41 країні світу, а перелік продуктів, які дозволено опромінювати, наближається до 30: м'ясо, морепродукти, фрукти, овочі, крупи, спеції¹⁰⁸⁷. За даними ФАО ООН, у Європі щорічно виготовляється й реалізується понад 200 тисяч тонн продуктів, пастеризованих випромінюючими установками. Щоб споживачі могли вибирати між опроміненим і неопроміненим продуктом, у багатьох країнах було прийнято міжнародне маркування продуктів, оброблених іонізуючим випромінюванням – логотип «Radura-iogo».

---

¹⁰⁸⁵ Rodolfo M. N. Food Safety through Food Irradiation: Should it be Adopted More by the EU? *EuroChoices*. 2008. Vol. 2. Issue 3.

¹⁰⁸⁶ Ян Ван Коэн Лучевая обработка пищевых продуктов. *Бюллетень МАГАТЕ*. Т. 23. № 3. С. 37-41. URL: https://www.iaea.org/sites/default/files/23305783336_ru.pdf.

¹⁰⁸⁷ Ковальчук Т. Г. Чи є доступність до інформації про опромінення харчових продуктів гарантією права на безпечні харчові продукти в Україні? *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації*: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ – м. Яремче, 20–22 вересня 2019 р.) / відп. ред. Н. Р. Кобецька. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. С. 168 – 171.

Зважаючи на поширення відповідного способу обробки продовольства у світі та потрапляння таких продуктів до України, Т. Г. Ковальчук присвятила кілька праць проблемі опромінення харчової продукції, яке учена вбачає новим ризиком для життя та здоров'я населення України, новою загрозою національній безпеці України та її складовій – продовольчій безпеці в контексті світової глобалізації¹⁰⁸⁸. Унаслідок проведення своїх досліджень Т. Г. Ковальчук доходить висновку про те, що до проведення спеціальних досліджень в Україні щодо впливу опромінених харчових продуктів на людський організм після Чорнобильської катастрофи, необхідно на законодавчому рівні заборонити ввезення на територію України опромінених харчових продуктів. Така заборона, на її думку, буде відповідати положенням Конституції України, де визначено, що людина, її життя і здоров'я, безпека є найвищою соціальною цінністю (ст. 3), а держава зобов'язана забезпечувати екологічну безпеку, підтримувати екологічну рівновагу на території України, долати наслідки Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, зберігати генофонд Українського народу (ст. 16)¹⁰⁸⁹.

---

¹⁰⁸⁸ Ковальчук Т. Г. Щодо гарантій права на безпечні харчові продукти в Україні. *Збірник матеріалів Четвертого зібрання фахівців споріднених кафедр «Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносинах»*: матер. зібрання (м. Одеса, 6–9 червня 2019 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. – Одеса: Гельветика, 2019. С. 133 – 136.; Ковальчук Т. Г. Чи є доступність до інформації про опромінення харчових продуктів гарантією права на безпечні харчові продукти в Україні? *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації* : збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ – м. Яремче, 20–22 вересня 2019 р.) / відп. ред. Н. Р. Кобецька. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. С. 168 – 171.

¹⁰⁸⁹ Ковальчук Т. Г. Чи є доступність до інформації про опромінення харчових продуктів гарантією права на безпечні харчові продукти в Україні? *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації*: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ – м. Яремче, 20–22 вересня 2019 р.) / відп. ред. Н. Р. Кобецька. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. С. 168 – 171.

Погоджуючись із занепокоєнням та доводами ученої, а також продовжуючи її думку, ми зацікавилися відповідністю такої потенційної заборони вимогам права СОТ. Виходячи з того, що міжнародними організаціями-партнерами СОТ – було визнано безпечність іонізуючого опромінення харчових продуктів, потенційна заборона імпорту на територію України таких продуктів зіштовхнеться із необхідністю наукового обґрунтування подібного обмеження торгівлі. У такому випадку варто враховувати той факт, що потенційні загрози мають бути однозначно доведені, адже в протилежному випадку вони не прийматимуться до уваги.

Проблеми правового регулювання безпечності харчової продукції тісно пов'язані з питанням продовольчої безпеки. Роль права в гарантуванні продовольчої безпеки України полягає в мінімізації ризиків, викликів та загроз продовольчої безпеки, особливо в сучасних умовах завершення аграрної та земельної реформ, необхідності реалізації експортного потенціалу аграрної економіки, виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, світової глобалізації та інтеграції¹⁰⁹⁰. На сучасному етапі розвитку людства продовольча безпека набуває все більшої актуальності, стаючи однією з ключових міжнародних проблем глобального характеру, вирішення якої є важливою умовою створення атмосфери стабільності і добробуту як у світі в цілому, так і в кожній окремій державі. Особливого значення набуває ця проблема в Україні, яка зіткнулася зі значними труднощами у сфері продовольчої безпеки в результаті кардинальних змін економічної системи. На жаль, в Україні ще недостатньо усвідомлюється важливість гарантування продовольчої безпеки як одного з основних чинників сталого соціально-економічного розвитку, що зумовлює особливу актуальність даної проблеми та необхідність наукового пошуку нових теоретико-методологічних підходів до формування дієвого та ефективного механізму організаційно-правового забезпечення

---

¹⁰⁹⁰ Коваленко Т. О. Дефектність аграрного законодавства як виклик продовольчій безпеці України. Збірник матеріалів Четвертого зібрання фахівців споріднених кафедр «Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносинах»: матер. зібрання (м. Одеса, 6–9 червня 2019 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. – Одеса: Гельветика, 2019. С. 33 – 35. С. 34.

виконання Україною зобов'язань щодо якості й безпечності сільськогосподарських товарів відповідно до Угоди про сільське господарство СОТ¹⁰⁹¹.

Проблема продовольчої безпеки хвилює вже не одне покоління науковців. Доктрина еволюціонувала від радикально протекційних поглядів (наприклад, передбачити правові заходи з регулювання імпорту продовольства й сільськогосподарської сировини, орієнтуючись на принцип – купувати тільки те, що не виробляється або виробляється в недостатній кількості в державі¹⁰⁹²) до досить поміркованих та ліберальних. Однак за будь-якого підходу варто визнати, що необхідність забезпечення екологічної безпеки України вимагає підтримання відповідного рівня продовольчого самозабезпечення, що передбачає використання державної підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції та вживання заходів контролю імпортової продукції для захисту власних виробників від іноземної конкуренції¹⁰⁹³. Варто враховувати, що можливості держави наразі обмежені не лише національним законодавством – вони суттєво регламентовані й на рівні права СОТ. Так, дискримінація іноземних товарів або їх штучне стримування під час імпорту розцінюється як порушення зобов'язань за угодами СОТ. Однак є ситуації, коли держава змушена вдаватися до певних

---

¹⁰⁹¹ Духневич А. В. Вітчизняні стандарти гарантування якості та безпеки продовольства у світлі вимог Європейського Союзу. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природо-ресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України»* : матер. конф. (м. Одеса, 7-10 червня 2018 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 20 – 23.

¹⁰⁹² Воронин Б. А. Становление аграрно-правовой науки и актуальные проблемы ее развития: автореф. дисс. ... докт. юрид. наук 12.00.06. Уфа, 2000.

¹⁰⁹³ Духневич А. В. Екологічна безпека та якість сільськогосподарської продукції у світлі вимог СОТ. *Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 31 травня 2019 року) / за заг. ред. М. В. Краснової, Т. О. Коваленко. Чернівці: Кондратьєв А. В., 2019. С. 18 – 22. С. 19 – 21.

екстрених дій, що за формальними ознаками можуть скидатися на правопорушення, однак визнаються правомірними. Йдеться про винятки, передбачені, зокрема, у ст. XXI ГАТТ «Винятки з міркувань безпеки», у якій закріплено правило, відповідно до якого «ніщо в цій Угоді не повинно тлумачитися як перешкода будь-якій стороні в здійсненні будь-яких дій, які вона вважає необхідними для захисту суттєвих інтересів своєї безпеки»¹⁰⁹⁴.

Правовими питаннями продовольчої безпеки займалися такі учені як: Х. А. Григор'єва¹⁰⁹⁵, М. В. Гребенюк¹⁰⁹⁶, В. М. Єрмоленко¹⁰⁹⁷, Н. В. Карпінська¹⁰⁹⁸, Т. О. Коваленко¹⁰⁹⁹, М. С. Кожух¹¹⁰⁰,

---

¹⁰⁹⁴ Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947) від 30.10.1947 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 84. Стор. 562. Ст. 2989.

¹⁰⁹⁵ Григор'єва Х. А. Співвідношення правових категорій державної підтримки сільського господарства та державної аграрної політики. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 64 – 68.; Григор'єва Х. А. Щодо розмежування правового забезпечення продовольчої безпеки та державної підтримки сільського господарства. *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 20-22 вер. 2019). Івано-Франківськ, 2019. С. 162 – 165.

¹⁰⁹⁶ Гребенюк М. В. Концептуальні засади забезпечення світової продовольчої безпеки: теорія і практика: монографія. Київ : АртЕк, 2017. 569 с.; Гребенюк М. Правовий механізм гарантування продовольчої безпеки в сучасних умовах. *Право України*. 2010. № 12. С. 244 – 251.; Гребенюк М. Правове забезпечення дерегуляції ринку сільськогосподарської продукції як складова системи гарантування продовольчої безпеки. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 7. С. 127 – 130.

¹⁰⁹⁷ Єрмоленко В. М. Актуальні питання систематизації законодавства про продовольчу безпеку. *Сучасні проблеми систематизації екологічного, земельного та аграрного законодавства України*: зб. наук. праць круг. столу (Київ, 18 бер. 2011). К.: ВГЛ «Обрії». С. 113 – 119.

¹⁰⁹⁸ Utenkova K. O., Dukhnevych A. V., Karpinska N. V., Berezina L. M., Bratanov B. V. Economic Security of the Agrarian Sector in the Context of the Global Sustainable Development Goals. *International Journal of Economics & Business Administration (IJEBA)*. 2020. Vol. 0 (Special 1). P. 284 – 298.

¹⁰⁹⁹ Коваленко Т. О. Поняття, ознаки та критерії продовольчої безпеки за законодавством України та інших держав. *Адміністративне право і процес*. 2018. № 1 (20). С. 30 – 41.

¹¹⁰⁰ Кожух М. С. Господарсько-правове забезпечення реалізації державної продовольчої політики: монографія. К.: Юридична думка, 2015. 199 с.

Т. В. Курман¹¹⁰¹, С. А. Лушпаєв¹¹⁰², В. В. Панченко¹¹⁰³, В. Ю. Уркевич¹¹⁰⁴ та інші. На зв'язок продовольчої безпеки з безпечністю та якістю харчової продукції особливо наголошував С. А. Лушпаєв. Зокрема, серед принципів правового регулювання продовольчої безпеки України учений виділяє «принцип виробництва безпечних для життя та здоров'я населення продуктів харчування». Цю думку С. А. Лушпаєв продовжує також у визначенні поняття категорії «продовольча безпека України» шляхом доповнення його окремими ознаками, зокрема вказівкою на безпечність для життя та здоров'я населення продуктів харчування, а також визначенням співвідношення якісного та безпечного критеріїв оцінки продуктів харчування для населення¹¹⁰⁵.

Оскільки продовольча безпека є поняттям оціночним, учені пропонують ранжувати відповідний стан досягнення продовольчої безпеки, щоб більш об'єктивно визначати ситуацію в країні на той чи інший момент. Так, А. В. Малхасян пропонує залежно від рівня забезпеченості сільськогосподарською продукцією відрізнити: 1)

---

¹¹⁰¹ Курман Т. В. Щодо принципів забезпечення продовольчої безпеки. *Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права*: збірник матеріалів круглого столу (24 травня 2013 року) / за ред. Шульги М.В., Саннікова Д.В. Харків, 2013. С. 94 – 96. С. 95.

¹¹⁰² Лушпаєв С. А. Правові засади продовольчої безпеки України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Харків, 2014. 18 с.

¹¹⁰³ Панченко В. В. Деякі організаційно-правові питання забезпечення продовольчої безпеки країн пострадянського простору. *Сучасні науково-практичні проблеми екологічного, земельного та аграрного права*: матеріали круглого столу (Харків, 6 грудня 2013 року) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2013. С. 217 – 219. С. 218; Панченко В. В. Щодо економіко-правових питань регулювання сільськогосподарського виробництва як складової продовольчої безпеки. *Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права*: збірник матеріалів круглого столу (24 травня 2013 року) / за ред. Шульги М.В., Саннікова Д.В. Харків, 2013. С. 96 – 97.

¹¹⁰⁴ Уркевич В. Ю. Про правовідносини у сфері продовольчої безпеки України. *Актуальні проблеми екологічних, земельних та аграрних правовідносин: теоретико-методологічні й прикладні аспекти*: матеріали круглого столу (Харків, 5 грудня 2014 року) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2014. С. 63 – 65.

¹¹⁰⁵ Лушпаєв С. А. Правові засади продовольчої безпеки України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Харків, 2014. 18 с.

«надзабезпечена» продовольча безпека (стан, за якого виробництво сільськогосподарської продукції та задоволення продовольчих потреб знаходяться на рівні вище мінімально необхідних показників, здійснюється експорт продукції); 2) забезпечена продовольча безпека (стан, за якого виробництво сільськогосподарської продукції та задоволення у внутрішніх продовольчих потреб держави знаходяться на рівні вище мінімально необхідного та забезпечуються за рахунок вітчизняних товаровиробників); 3) додатково забезпечена продовольча безпека (стан, за якого виробництво сільськогосподарської продукції не повністю задовольняє внутрішні потреби держави, а споживання на рівні вище мінімально необхідного забезпечується, навіть і за рахунок поставки харчової продукції з інших країн); 4) продовольча залежність (стан, за якого задоволення внутрішніх продовольчих потреб держави забезпечується за рахунок імпорту з третіх країн)¹¹⁰⁶.

Учені неодноразово наголошували на тому, що продовольча безпека є питанням загальнонаціональним та має гарантуватися насамперед зусиллями та цілеспрямованими діями держави. Однак у такому разі проблема продовольчої безпеки має розглядатися і з міжнародно-правових позицій. Так, еволюційна зміна терміну «продовольча безпека» пройшла кілька послідовних етапів: 1) перший етап (із середини 40-х років по 60-і роки ХХ століття): забезпечення продовольчої безпеки держави розглядалося через призму самозабезпечення продовольством населення); 2) другий етап (70-ті - 80-ті роки ХХ століття): пов'язаний з усвідомленням проблеми продовольчої безпеки в якості глобальної, прийняттям Загальної декларації про ліквідацію голоду та недоїдання; 3) третій етап (початок 90-х років ХХ століття - 2002 рік): полягає в перегляді поняття продовольчої безпеки й розширенні розгляду її не тільки на глобальному рівні, а й на регіональному, національному та індивідуальному рівнях; 4) четвертий етап (з 2003 року – по теперішній час): характеризується процесом реалізації положень і діяльністю по виконанню заходів, закріплених у Римській декларації і

---

¹¹⁰⁶ Малхасян А. В. Аграрно-правовые проблемы в сфере обеспечения продовольственной безопасности: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Москва, 2014. 22 с.

Плані дій щодо її реалізації; проведенням Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки у 2009 році й реформуванням Комітету з всесвітньої продовольчої безпеки ФАО¹¹⁰⁷.

У такому разі корінь проблеми голоду на планеті криється не в тому, що продовольства виробляється недостатньо, а в його нерівномірному розподіленні та економічній недоступності. Унаслідок пандемії, глобального спаду економіки, порушення ланцюгів продовольчого постачання європейські учені підкреслюють, що «найбільшим ризиком для продовольчої безпеки є не відсутність їжі, а втрата доходів споживачами»¹¹⁰⁸. Європейська спільнота в рамках проголошеної стратегії «From Farm to Fork» спрямована на вирішення в тому числі і проблем продовольчої безпеки. Ці проблеми вирішуватимуться в купі з екологічними, адже харчове право ЄС суттєво трансформуватиметься внаслідок реалізації Європейського зеленого курсу – Green Deal.

Взагалі, українська система продовольчої безпеки, структура агробізнесу та вимоги до застосування СФЗ неминуче зазнають тектонічних змін під впливом європейського Green Deal. Саме тому цьому питанню варто приділити особливу увагу. Отже, головна ідея харчової складової Green Deal полягає в такому: європейська їжа має залишатися безпечною, поживною та якісною, а її виробництво має здійснюватися з мінімальним впливом на природу. Для досягнення цієї важливої мети європейського Green Deal існує потреба в здійсненні заходів для збереження якості ґрунтів та обмеження їх забруднення¹¹⁰⁹, розширенні органічного виробництва, кардинальному зменшенні використання пестицидів, протимікробних препаратів тощо.

Стратегія «Від ферми до виделки» (F2F) пропонує основу для справедливої, здорової та екологічно чистої системи харчування та називається серцем європейського Green Deal. Стратегія F2F описана в

---

¹¹⁰⁷ Малхасян А. В. Аграрно-правовые проблемы в сфере обеспечения продовольственной безопасности: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Москва, 2014. 22 с.

¹¹⁰⁸ Deconinck K., Avery E., Jackson L. A. Food Supply Chains and Covid-19: Impacts and Policy Lessons. *EuroChoices*. 2021. Vol. 19. Issue 3.

¹¹⁰⁹ Montanarella L., Panagos P. The relevance of sustainable soil management within the European Green Deal. *Land Use Policy*. 2021. Vol. 100.

політичному документі Європейської комісії як «новий комплексний підхід до того, як європейці оцінюють харчову стійкість. Це можливість покращити спосіб життя, здоров'я та довкілля. Створення сприятливого харчового середовища, що полегшує вибір здорового та стійкого харчування, принесе користь здоров'ю та якості життя споживачів та зменшить витрати суспільства на здоров'я»¹¹¹⁰. Як зазначає польський дослідник Марцін Пігловський, «європейське законодавство має суттєво зменшити використання пестицидів, лікарських препаратів та харчових добавок, а європейське сільське господарство має бути переорієнтоване з інтенсивного сільського господарства на більш стійке та екологічне»¹¹¹¹.

Однак, якщо спочатку виникає оманлива переконання в тому, що ці екологічні вимоги залишаться локалізованими, тобто вимагатимуться від суто європейських аграріїв, то вже за більш детального аналізу ці помилкові уявлення розвіюються. Справа в тому, що стратегія ЄС «From farm to Fork» є не просто черговим посиленням екологічної складової ведення сільськогосподарської діяльності – її прийняття вказує на суттєвий поворот у аграрній політиці ЄС. Ідеологічна основа стратегії наполягає не лише на більш екологічному способі виробництва – вона закликає до *місцевого* виробництва. Складні міжнародні зв'язки, які породили довжелезні та заплутані агропродовольчі ланцюги, зумовлюють те, що «їжа звідусіль і нізвідки ризикує бути забрудненою, небезпечною та погіршеною»¹¹¹². Цей момент принципово важливий, адже він має чіткий антиглобалістський посил, який має враховуватися під час розробки українських національних стратегій. Досить активно в зарубіжній фаховій літературі протягом останніх років обговорюється теза про «продовольчий суверенітет» ЄС¹¹¹³, зокрема про необхідність зміни

---

¹¹¹⁰ Hutchins S. H. Sustainable Agriculture in the U.S. vs. the EU. *CSA News*. 2021. Vol. 66. Issue 2.

¹¹¹¹ Piękowski M. Food hazards on the European Union market: The data analysis of the Rapid Alert System for Food and Feed. *Food Science & Nutrition*. 2020. Vol. 8. Issue 3.

¹¹¹² Korthals M. Farm to Table: Ethics of Food from Nowhere and from Somewhere. URL: https://www.academia.edu/8345348/Farm_to_Table_and_Table_to_Farm
La Via Campesina. Declaration of Nyéléni: Declaration of the Forum for Food Sovereignty. Nyéléni, 2007. URL: <http://nyeleni.org/spip.php?article290>; Duncan

пріоритетів: відмови від пошуку найнижчої ціни на харчові продукти та свідомий перехід до продовольчого суверенітету та місцевої зайнятості¹¹¹⁴. Це дуже добре ілюструє та доповнює попередні розглянуті нами важкі питання щодо сучасної кризи СОТ, регіоналізації правил СФЗ, зростання «зеленого протекціонізму».

Важливе значення світової торгівлі, звичайно, не може бути повністю проігнороване в Стратегії F2F, адже для європейців «очевидно, що ми не можемо нічого змінити, якщо ми не візьмемо із собою решту світу». Це втілиться в зусиллях ЄС щодо підвищення стандартів у всьому світі для уникнення імпорту товарів, вироблених унаслідок нестійких практик¹¹¹⁵. Для України, яка пов'язана із ЄС міжнародно-правовими зобов'язаннями, зелений курс цієї держави означає прямий вплив на вітчизняне законодавство та вектор його розвитку.

Однак у такому разі варто звернути увагу, що відповідна стратегія – не єдино можлива у світі. Зокрема, наприклад, США обрали абсолютно протилежний шлях досягнення мети сталого розвитку сільського господарства та продовольчої безпеки, а саме: у цій країні зроблено ставку на інтенсифікацію сільськогосподарської діяльності за допомогою використання наукових досягнень і технологій. Нова стратегія ЄС у рамках Green Deal, навпаки, робить акцент на мінімізації технологічного втручання у виробництво харчових продуктів та є втіленням принципу перестороги.

Варто зазначити, що європейська стратегія піддається критиці в науковій зарубіжній літературі. Зокрема, вказується на те, що в результаті реалізації відповідної стратегії в аграріїв забирають значну частину традиційних агроекологічних інструментів та СФЗ (засоби захисту рослин, протимікробні препарати тощо), водночас їм

J., Rivera-Ferre M., Claeys P. The importance of Food Sovereignty for the Farm to Fork strategy and the New Green Deal. *Insights and limits of the SAM and SAPEA reports*. 2020. URL: https://www.academia.edu/43058018/The_importance_of_Food_Sovereignty_for_the_Farm_to_Fork_strategy_and_the_New_Green_Deal_Insights_and_limits_of_the_SAM_and_SAPEA_reports

¹¹¹⁴ Korthals M. Farm to Table: Ethics of Food from Nowhere and from Somewhere. URL: https://www.academia.edu/8345348/Farm_to_Table_and_Table_to_Farm

¹¹¹⁵ Hutchins S. H. Sustainable Agriculture in the U.S. vs. the EU. *CSA News*. 2021. Vol. 66. Issue 2.

відмовляють у можливості застосування новітніх наукових проривів у сфері ведення сільського господарства (наприклад, використання сортів та порід тварин із модифікованим геномом без внесення чужорідних генів тощо). Водночас, як вказують дослідники, попит на сільськогосподарські товари та послуги в Європі не зменшиться, а результат змусить інші країни розширити виробництво для задоволення цього попиту. Зрештою, такі зусилля просто змістять виробництво за межі ЄС, а не покращать екологічні показники¹¹¹⁶. До слова варто зазначити, що стратегія F2F ґрунтується також на поступовій зміні ідеології харчування європейського населення, яке широкомасштабними інформаційними заходами підштовхується до добровільного свідомого зменшення споживання, обсяги якого вже давно визнані надмірними.

Послідовно критикуючи європейський підхід, американський дослідник Скотт Хатчінс пише про те, що: а) хоча Стратегія не надає жодних доказів того, що вона максимізує збереження природи та біорізноманіття, вона, безсумнівно, економічно зашкодить фермерам та спричинить витрати мільйонів євро на підтримання продовольчої безпеки; б) Стратегія ЄС F2F може зменшити дохід європейських фермерів, поставити під сумнів продовольчу безпеку 22 мільйонів людей, однак при цьому немає жодної науково обґрунтованої основи, яка б доводила досягнення цілей захисту навколишнього середовища, які вона відстоює¹¹¹⁷.

Ще одне критичне зауваження щодо нового курсу ЄС стосується аргументу деяких лідерів ЄС про те, що місцеві продовольчі системи варто підтримувати як спосіб підвищення стійкості продовольчої системи до майбутніх потрясінь – Алан Метьюз вважає, що така теза не має емпіричної підтримки. На думку ученого, політика в майбутньому має підтримувати фірми у створенні більш міцних та стійких ланцюгів поставок, а не підривати продовольчу безпеку¹¹¹⁸.

---

¹¹¹⁶ Hutchins S. H. Sustainable Agriculture in the U.S. vs. the EU. *CSA News*. 2021. Vol. 66. Issue 2.

¹¹¹⁷ Hutchins S. H. Sustainable Agriculture in the U.S. vs. the EU. *CSA News*. 2021. Vol. 66. Issue 2.

¹¹¹⁸ Matthews A. EU Food System Strengths and Vulnerabilities during Covid-19. *EuroChoices*. 2021. Vol. 19. Issue 3.

Ще одна потенційна проблема для ЄС у світлі запровадження нової стратегії криється в тому, що ці правила накладатимуться на різні національні правові системи. Іспанські учені, проаналізувавши нотифікації, що надходили під час прикордонних перевірок продуктів харчування за допомогою Системи швидкого оповіщення про їжу та корми (RASFF), дійшли висновку про те, що «коли вивчаються нетарифні заходи, ЄС не можна розглядати як єдине ціле, хоча є деякі ознаки того, що поведінка держав-членів стає більш однорідною в останній період»¹¹¹⁹. Отже, можна спрогнозувати досить високий ступінь строкатості нормативних правил та національних вимог у процесі реалізації стратегії. Досліджуючи розвиток екологічного законодавства ЄС, Н. Р. Кобецька теж робить висновки про наявність проблем різного розвитку держав усередині ЄС та їх різного темпу впровадження екологічних вимог. Це цілком логічно, адже зважаючи на значну фінансову витратність та технічну неспроможність одномоментного впровадження рядом нових держав ЄС високих екологічних нормативів та стандартів, у Директивах ЄС передбачається можливість держав відтермінування їхнього досягнення з розробкою конкретних поетапних національних Планів дій, щоб їх досягти¹¹²⁰. Подібні процеси очікуються й під час впровадження нових положень стратегії Green Deal у сфері застосування СФЗ.

У найближчі роки світові продовольчі системи зіткнуться з безпрецедентними проблемами. Їм потрібно буде задовольнити харчові потреби зростаючого населення та забезпечити зростаючий попит на білки. Це відбувається на тлі зростаючих екологічних викликів (погіршення водних та ґрунтових ресурсів, зміни клімату) та необхідності покращення засобів існування в сільському господарстві. Їжа відіграватиме дедалі важливішу роль у глобальному

---

¹¹¹⁹ Tudela-Marco L., Garcia-Alvarez-Coque J. M., Martí-Selva L. Do EU Member States Apply Food Standards Uniformly? A Look at Fruit and Vegetable Safety Notifications. *JCMS: Journal of Common Market Studies*. 2016. Vol. 55. Issue 2.

¹¹²⁰ Кобецька Н. Р. Підходи ЄС до імплементації екологічних вимог державами – його членами. URL: http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/7936/1/%D0%9A%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8_%202020.pdf

дискурсі про здоров'я¹¹²¹. Розуміючи необхідність консолідації зусиль у цьому напрямі, ЄС запроваджує цікаві проекти. Наприклад, MoniQA (моніторинг та забезпечення якості у загальному ланцюжку постачання продуктів харчування) – це мережа передових технологій, що фінансується в рамках програми ЄС. Її метою є робота над гармонізацією світових стратегій контролю якості та безпеки харчових продуктів шляхом встановлення довготривалої інтеграції провідних науково-дослідних установ, промислових партнерів та малих та середніх підприємств, що працюють у додаткових галузях аналізу якості та безпеки харчових продуктів¹¹²².

Проблема безпечності харчової продукції в сучасних умовах стрімко видозмінюється і її не можна розглядати в жорстких рамках попередніх методологічних підходів. Оскільки безпека харчової продукції безпосередньо залежить від СФЗ, саме ці заходи стануть у найближчому майбутньому точкою змін у глобальному, регіональному та національному масштабах. В якому напрямі відбуватимуться ці зміни?

По-перше, очікуються тектонічні зміни у виробничій (сільськогосподарській) частині агропродовольчих ланцюгів (зміни агротехнологій у напрямках зменшення використання хімічних, фармацевтичних препаратів, виявлення вуглецевого сліду тощо). Такі зміни знайдуть своє відображення в правових основах застосування СФЗ у рослинництві, тваринництві й рибництві. Зважаючи, що Україна наразі галопаючим темпом імплементує попереднє, ще поки чинне законодавство ЄС у цій сфері, то можна спрогнозувати через кілька років новий етап реформування національного санітарного та фітосанітарного законодавства – адже ЄС збирається же через кілька років повноцінно реалізовувати свої екологічні стратегії.

З цієї точки зору питання про систематизацію харчового законодавства України, на нашу думку, не на часі. Хоча накопичення

---

¹¹²¹ Green H., Broun P., Cook D., Cooper K., Drownowski A., Pollard D., Sweeney G., Roulin A. Healthy and sustainable diets for future generations. *Journal of the Science of Food and Agriculture*. 2018. Vol. 98. Issue 9.

¹¹²² Oreopoulou V., Lembesi D, Dimakou C., Tsironi T., Paulin S., Lake R., Haugen J.-E., Von Holst C., Miles T. Food quality and safety issues in the priority areas within MoniQA. *Quality Assurance and Safety of Crops & Foods*. 2009. Vol. 1. Issue 1.

нормативного матеріалу, що активно приймається в сучасний євроінтеграційний період трансформації правової системи, скоро вимагатиме певного упорядкування. На підставі проведення численних наукових досліджень деякі вітчизняні учені пропонують прийняття Харчового кодексу України, обґрунтовуючи це тим, що кодифікація норм, які регулюють виробництво певного виду сільськогосподарської продукції могла б позитивно вплинути на якість нормативно-правового регулювання безпеки сільськогосподарської продукції¹¹²³. Особливо це було би корисно з огляду на прогресивне накопичення великої кількості законодавства в цій сфері. Як образно пише О. Ю. Піддубний, євроінтеграція не означає «багато однакових норм, написаних за гранти», що скидається на якийсь абсурдний «законотворчий плагіат». Такий надлишок правового регулювання так само не корисний, як і його дефіцит, і наявність єдиного зводу законів, одного закону, «кодексу аліментаріус», «Білої книги», одним словом, кодифікованого акту з єдиними поняттями замість як мінімум трьох законів була би дуже корисною з погляду потреб практики¹¹²⁴.

У науковій літературі лунали також пропозиції щодо кодифікаційного удосконалення, проте дещо іншого спрямування. Зокрема, на думку С. І. Бугери, у майбутньому Аграрному кодексі України окремим структурним елементом має бути відображено питання відповідності якості сільськогосподарської продукції міжнародним вимогам, і зокрема, вимогам ЄС. Водночас, на думку вченого, правове регулювання безпеки сільськогосподарської

---

¹¹²³ Романко С. М. Економіко-правовий механізм забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарської продукції: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2008. 19 с.

¹¹²⁴ Піддубний О. Ю. Три закони – три термінології: до питання кодифікації законодавства у сфері якості та безпечності сільськогосподарської та харчової продукції в Україні. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України»* : матер. конф. (м. Одеса, 7-10 червня 2018 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 60 – 62.

продукції має бути відображено на галузевому рівні, оскільки виробництво окремих видів продукції має певну специфіку та потребує спеціальної правової регламентації¹¹²⁵.

По-друге, у сфері міжнародної торгівлі харчовою продукцією можна очікувати появу нетарифних бар'єрів нового покоління. Варто визнати, що політика «зеленого протекціонізму» стрімко еволюціонує та виходить на якісно новий рівень у зв'язку з появою концепції Green Deal та проголошенням розвиненими державами кліматичних амбіцій. Зокрема, посилення екологічних вимог всередині країни (наприклад, в ЄС) означатиме посилення заходів, спрямованих на контроль імпортованої харчової продукції та недопущення поєднання її екологічної нестійкості та дешевизни. Для України, як і для багатьох інших країн, що розвиваються, це стане новим викликом.

---

¹¹²⁵ Бугера С. І. Проблема систематизації аграрного законодавства та якість сільськогосподарської продукції. *Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна: матеріали Всеукр. круглого столу* (Київ, 25 травня 2012 року) / за загал. ред. В. М. Єрмоленка, В. І. Курила, В. І. Семчика. Київ: Видавничий центр НУБіП України, 2012. С. 61 – 64. С. 63.

ВИСНОВКИ

У результаті комплексного монографічного дослідження концептуально-правових засад застосування санітарних та фітосанітарних заходів у сільському господарстві України в контексті вимог СОТ та ЄС було сформульовано й розвинуто низку авторських положень щодо особливостей законодавчого забезпечення санітарних та фітосанітарних заходів з урахуванням міжнародно-правових зобов'язань, тенденцій та методологічних підходів. У межах проведеного дослідження було сформовано низку висновків та коло пропозицій щодо вдосконалення законодавчого забезпечення цих відносин. Їх можна звести до наступного.

1. Вітчизняна юридична доктрина довгий час не сприймала санітарні та фітосанітарні заходи як цілісну правову категорію, розглядаючи їх здебільшого як технічний термін, що узагальнює агротехнологічну сторону сільськогосподарської діяльності. Навіть стрімке розростання протягом останніх кількох років законодавства, що регулює ці відносини, не спровокувало ґрунтовний перегляд відповідних теоретико-методологічних підходів. Тим часом відбувається активне реформування вітчизняного ветеринарного, фітосанітарного та харчового законодавства на тлі відсутності розвиненої правової доктрини. Варто підкреслити, що визначені Угодою про асоціацію зобов'язання з імплементації європейського законодавства не є заміником повноцінної, науково обґрунтованої концепції побудови вітчизняного законодавства у сфері застосування санітарних та фітосанітарних заходів. Указані імплементаційні зобов'язання мають політичну природу, тоді як їх безпосереднє юридичне втілення має відбутися в продуманих правових рішеннях, що прийнятих з огляду на національні особливості та інтереси.

2. Право України, ЄС та СОТ використовують єдине поняття санітарного або фітосанітарного заходу, що сформульоване в Угоді СОТ про застосування СФЗ. Це визначення є системним і має дві складові: змістовно-цільову та формальну. *Змістовно-цільова складова* є визначальною, оскільки окреслює загальне розуміння санітарних та фітосанітарних заходів, а саме: а) вони спрямовуються на захист встановлених Угодою благ шляхом попередження порушень або їх усунення; б) поняття СФЗ формулюється через

перераховані об'єкти захисту (життя і здоров'я рослин, тварин і людей; матеріальні та нематеріальні блага та інтереси, що є на території країни-члена СОТ); в) захисту шляхом застосування СФЗ підлягають не лише сільськогосподарські рослини і тварини, але й дика флора і фауна, риби, ліси; г) СФЗ спрямовані на захист від встановлених ризиків (біологічних, хімічно-біологічних, опосередкованих).

Формальна складова визначення СФЗ має чотири взаємодоповнюючі рівні: а) *нормативно-правовий* (закони, постанови, нормативні акти); б) *процедурний* (вимоги та процедури, процедури інспекції, тестування, сертифікації, ухвалення; положення про статистичні методи, процедури вибіркового контролю та методів оцінки ризику); в) *режимний* (карантинні режими); в) *технологічний* (процеси та способи виробництва, пакування та етикетування, що безпосередньо стосуються безпеки продуктів харчування).

3. Юридична природа відносин застосування СФЗ є комплексною та має чотири невід'ємні складові: аграрно-правову, еколого-правову, адміністративно-правову та міжнародно-правову. Є потреба в дослідженні цих правовідносин саме як єдиного комплексу, цілісної системи, що найбільш повно відобразить їхню об'єктивну сутність. Ця потреба посилюється тенденцією перманентного взаємопроникнення виокремлених складових. Такі процеси найбільш яскраво проявляються у взаємонаближенні аграрної та екологічної складової (екологізація аграрного виробництва), аграрної та міжнародної (новий етап розвитку вітчизняного аграрного права, продиктований потребами відповідності міжнародно-правовим зобов'язанням країни), екологічної та міжнародної (реалізація ідеї сталого розвитку в глобальному та національному масштабах) тощо. Незважаючи на те, що виокремлені складові – тісно взаємопов'язаний комплекс, можна встановити певну їхню внутрішню ієрархію: 1) базовою є аграрно-правова складова відносин застосування СФЗ, оскільки ці правовідносини зароджуються саме внаслідок сільськогосподарської діяльності, з огляду на її антропогенний вплив на природу, для задоволення потреб сільськогосподарських виробників та для захисту від негативних наслідків такого впливу; 2) еколого-правова складова є вторинною, оскільки виникає внаслідок появи екологічних ризиків у процесі застосування СФЗ під час сільськогосподарської діяльності; 3) адміністративно-правова

складова є третинною, оскільки її поява обумовлена необхідністю встановлення публічного управління цими процесами для досягнення цілей та зменшення або повного усунення екологічних ризиків, що супроводжують застосування СФЗ; 4) міжнародно-правова складова юридичної природи відносин застосування СФЗ є наймолодшою та не могла б існувати без цілеспрямованих дій держави по набуттю міжнародних зобов'язань у цій сфері.

4. Виокремлено два основні концептуально-правові підходи до визначення аграрно-правової складової природи відносин СФЗ: виробничо-господарський та агропротекційний. У рамках *виробничо-господарського підходу* відносини застосування СФЗ розглядаються як невід'ємна частина сільськогосподарського виробництва з огляду на виконання цими заходами таких основних функцій: а) *економічної* (зменшення витрат, збільшення доходів і продуктивності); б) *екологічно-превентивної* (захист дикої флори і фауни від ризиків, що супроводжують сільськогосподарську діяльність); в) *екологічно-відновлюючої* (можливість переходу із пасивного до активного карантинного режиму для усунення негативних наслідків, відновлення стану екологічної безпеки тощо). Домінування виробничо-господарського концептуального підходу до розуміння аграрно-правової природи відносин застосування СФЗ призвело до того, що ці правовідносини у вітчизняній доктрині не розглядалися як єдиний, органічно пов'язаний комплекс – їм традиційно відводилася допоміжна роль, що зумовлювало їх фрагментарне вивчення лише в контексті досліджень різних видів сільськогосподарської діяльності.

На відміну від традиційного виробничо-господарського підходу, *агропротекційний концептуальний підхід* у сучасній аграрно-правовій доктрині не є таким розвиненим. Він акцентує увагу на інших особливостях правовідносин застосування СФЗ, а саме: вони мають не лише суто виробничий зміст – вони за певних умов можуть набувати яскраво вираженого агропротекційного характеру, що розкриває ще одну специфічну особливість юридичної природи цих відносин. Наразі агропротекційний аспект юридичної природи відносин застосування СФЗ набуває все більшого значення.

5. Розвиток законодавства України у сфері застосування СФЗ за період незалежності демонструє три основні етапи еволюції вітчизняного законодавства. Перший етап має назву *етап формування (1991 – 2004)*, його характерними особливостями були:

1) розробка основних законів у цій сфері; 2) прийняття законів у зворотному порядку – «від спеціального до загального»; 3) «схематичність» законодавства першої хвилі (перших редакцій); 4) залучення до міжнародно-правового регулювання відносин застосування СФЗ; 5) поява євроінтеграційного напрямку у формуванні законодавства щодо застосування СФЗ. Другий етап – *етап підготовки вступу України до СОТ та гармонізації із її вимогами у сфері СФЗ (2005 – 2013 роки)*, правову специфіку якого можна кристалізувати в наступному: 1) за цей період не було прийнято нових законів у сфері застосування СФЗ – натомість нормотворчі зусилля були спрямовані на зміну чинних на тоді законодавчих актів; 2) запровадження до законодавства положень щодо використання на підприємствах системи забезпечення якості та безпечності НАССР; 3) прийняття програмних документів; 4) поступове посилення нормотворчих дій євроінтеграційного характеру; 5) подальше долучення до міжнародно-правового регулювання відносин застосування СФЗ. Третій етап – *етап гармонізації із законодавством ЄС (2014 – до нині)* розпочався із підписанням Угоди про асоціацію із ЄС та має власні характерні ознаки: 1) планування нормотворчої діяльності відповідно до виконання Угоди про асоціацію; 2) стрімке безсистемне збільшення нормативно-правової основи; 3) нормотворчість підкорена законодавству ЄС (змісту конкретних регламентів та інших актів із різних питань застосування СФЗ); 4) деталізація нормативних вимог, їх значна спеціалізація; 5) основна концептуальна ідея нормотворчих дій цього етапу полягає у підвищенні безпечності харчової продукції шляхом впровадження простежуваності на всіх етапах її виробництва. Провідним фактором ускладнення законодавства на сучасному етапі є подвійна дія міжнародно-правових зобов'язань у сфері застосування СФЗ, а саме: реалізація вимог СОТ у сфері застосування СФЗ поєднана із необхідністю виконання умов Угоди про асоціацію із ЄС.

6. Унаслідок виконання Україною міжнародно-правових зобов'язань сформовано чотири взаємопов'язані, але досить автономні системи правових норм, що регулюють СФЗ у сільському господарстві: 1) *національне право*, що регламентує застосування СФЗ – це базова система, спрямована на врегулювання виробничих, торгівельних, екологічних та інших відносин, які стосуються цієї

сфери (ця система є *реальним правом*); 2) *правовий інститут регулювання СФЗ у рамках права СОТ* – норми, що його формують, визнаються частиною національного законодавства України, однак мають специфіку в застосуванні (зокрема, цей правовий інститут безпосередньо застосовується у міждержавних відносинах, а в інших відносинах – відіграє роль *ідеального права першого рівня*, тобто є взірцем для побудови національного права); 3) *правовий інститут регулювання СФЗ у рамках права ЄС* – не є частиною національної правової системи України, однак унаслідок підписання Угоди про асоціацію чітко окреслена частина норм законодавства ЄС має бути відображена у вітчизняному законодавстві. Оскільки право ЄС відповідає праву СОТ (допоки не встановлено інше) та в дозволених рамках має власну специфіку, можна його ідентифікувати як *ідеальне право другого рівня*; 4) *приватноправові вимоги щодо застосування СФЗ* – вимоги конкретних вітчизняних та іноземних неурядових організацій, які встановлюють власні правила та стандарти у цій сфері, дотримання яких забезпечується не державним примусом, а ринковою владою цих суб'єктів.

7. Міжнародно-правові зобов'язання України у сфері реформування СФЗ (зокрема, зобов'язання за Угодою СОТ про застосування СФЗ та Угодою про асоціацію між Україною та ЄС) здійснюють різний вплив на вітчизняне законодавство: а) *за суб'єктним спрямуванням*: приведення законодавства України у відповідність з вимогами СОТ має на меті досягнення певних погоджених на міжнародному рівні показників, дотримання яких полегшує торговельні відносини із усіма країнами – учасницями СОТ, тоді як приведення законодавства України у певну відповідність до визначеного законодавства ЄС у сфері СФЗ призводить до полегшення торговельних відносин із обмеженим колом країн-учасниць СОТ (країн ЄС); б) *за політико-правовими наслідками*: членство в СОТ та виконання Угоди про застосування СФЗ дає Україні окреслені політико-правові переваги (права повноправного члена організації), тоді як посилене нормотворче та реформаційне навантаження, яке відчуває Україна в результаті виконання Угоди про асоціацію з ЄС у частині вимог до СФЗ, не виправдовується політико-правовими бонусами (Угодою не передбачається членства в ЄС, отримання допомоги аграріями України за європейськими програмами підтримки тощо); в) *за*

змістом та імперативністю реформування: у рамках СОТ міжнародні стандарти, які є змістовним наповненням вимог СФЗ, зберігають юридично обов'язковий характер, тоді як Угодою про асоціацію чітко перераховано акти ЄС, положення яких мають бути запроваджені в українське законодавство в обов'язковому порядку. Фактична реалізація права України самостійно обрати форми впровадження в національне законодавство відповідних нормативно-правових актів ЄС з питань СФЗ суттєво обмежена: 1) відсутністю концептуального бачення такого наближення; 2) стислими графіками імплементації; 3) відсутністю адаптивних періодів.

8. Принципи правового регулювання застосування СФЗ за правом СОТ поділяються на дві нерівномірні групи: 1) принцип суверенітету (принцип самостійності); 2) антипротекційні принципи. Принципи другої групи спрямовані на єдину мету – обмеження суверенної свободи держави приймати рішення щодо СФЗ на своїй території або СФЗ щодо продукції, яка потрапляє (імпортується) на її територію. Система антипротекційних принципів права СОТ складається із: 1) базової компоненти (принцип недискримінації); 2) режимної компоненти (принципи національного режиму та режиму найбільшого сприяння); 3) інформаційної компоненти (принцип транспарентності); 4) змістовної компоненти (принципи наукової обґрунтованості та гармонізації).

9. Національна інституційно-функціональна система забезпечення СФЗ у сільському господарстві демонструє такі специфічні риси як: 1) динамічність управлінської структури; 2) хронічна проблема узгодження повноважень; 3) відсутність профільного міністерства; 4) євроінтеграційна модель побудови інституційно-функціонального забезпечення СФЗ.

10. Сучасними доктриною, законодавством, міжнародним правом не вирішено питання щодо виключності публічно-правового впливу на відносини застосування СФЗ у сільському господарстві. Спостерігається тенденція до значного послаблення національного та міжнародно-правового впливу на відносини застосування СФЗ у зв'язку з неконтрольованою діяльністю неурядових організацій. Шляхом розробки безлічі приватних стандартів, кодексів поведінки та схем забезпечення якості неурядові організації замінюють традиційні міжурядові режими у вирішенні значних глобальних екологічних та соціально-економічних проблем. Особливості впливу неурядових

організацій на відносини застосування СФЗ втілюються у трьох групах проблем: а) *проблеми впливу* (надання таким організаціям доступу до процесу прийняття рішень у рамках СОТ); б) *проблема правосуддя* (надання неурядовим організаціям права звернення до органу вирішення спорів у рамках СОТ); в) *проблема стандартів* (встановлення приватних стандартів, відмінних або жорсткіших за міжнародні чи національні). Активна діяльність неурядових організацій у сфері застосування СФЗ ілюструє зміну підходів до розуміння продовольчих проблем: від простої торгівлі та споживання за найнижчими цінами – до появи високих вимог до умов виробництва таких продуктів та зокрема екологічної складової цього виробництва. Унаслідок відбувається потужний розвиток вимог приватноправового характеру, і вони здійснюють безпосередній вплив на фактичні аграрні відносини, але не перебувають під жорстким обмежувачим впливом міжнародного та національного права.

11. Сучасний розвиток системи вирішення спорів СОТ демонструє такі основні тенденції: 1) *криза еволюції*: а) двадцятирічна переговорна криза, б) зниження авторитетності системи вирішення спорів СОТ на тлі посилення регіоналізації; в) блокування апеляційного оскарження; 2) *політизація*: а) перехід від юстиціалізації до політизації; б) перехід від прецедентності до варіативності у рішеннях; 3) *зростання ролі наукового підходу*. Дія усіх цих тенденцій матиме суперечливий вплив на відносини застосування СФЗ, адже, з одного боку, внаслідок паралічу апеляційної інстанції система вирішення спорів СОТ значно втрачає у своїй судовій складовій, що тягне за собою дипломатично-орієнтований дисбаланс. З іншого боку, вирішення спорів щодо СФЗ тяжіє до поглиблення наукового підходу, що передбачає все ж використання судово-орієнтованої системи вирішення суперечок. У результаті науковий підхід щодо оцінки правомірності СФЗ у сфері сільського господарства може значно знизити свою ефективність в умовах засилля дипломатично-орієнтованого вирішення суперечок.

12. Новітні тенденції, які демонструє сучасний розвиток системи вирішення спорів СОТ, впливають і на роль та значення самої СОТ. З одного боку, криза СОТ у цілому відображається на системі вирішення спорів як на її інституційній складовій. З іншого боку, через функціонування системи вирішення спорів організація зберігає можливість реально впливати на міжнародні відносини. Параліч чи

навіть обмеження роботи системи вирішення спорів позбавляє СОТ необхідних механізмів примусу, знижує авторитет, розхитує систему торговельного порядку та посилює протекційні настрої. Виявлені тенденції у розвитку системи вирішення спорів СОТ на сучасному етапі можуть негативно відобразитися на відносинах застосування СФЗ. Цей прогноз ґрунтується на наступних міркуваннях. По-перше, сфера СФЗ має потужний потенціал побудови нетарифних бар'єрів, що підтверджується кількістю відповідних спорів за час існування СОТ. Новітні нетарифні бар'єри у вигляді СФЗ матимуть «зелений» та кліматоохоронний характер. По-друге, ослаблення системи вирішення спорів СОТ потягне ослаблення позицій супутніх організацій в орбіті СОТ (МКЗР, ВООЗТ, Комісія Кодекс Аліментаріус), оскільки їх рекомендації користувалися, передусім, авторитетним захистом СОТ. По-третє, проблеми, які зараз переживає система вирішення спорів СОТ, мають ретроградний характер, а саме: за фактичної відсутності Апеляційного органу, який кристалізував більш-менш одноманітну юридичну практику, міцне судове начало у системі міжнародної торгівлі, СОТ повертається до епохи дипломатичного врегулювання суперечок – фактично до епохи ГАТТ. Це негативно відобразиться на спорах щодо застосування СФЗ – оскільки їх справедливе вирішення вимагає опори на наукові знання, а не на дипломатичні угоди.

13. Система вирішення суперечок, яка передбачається в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, має багато *схожих рис* із аналогічною системою СОТ, а саме щодо: 1) обов'язкового консультативного етапу; 2) утворення та мандату арбітражної групи; 3) підготовки попереднього звіту; 4) прискорення процедур розгляду спору у випадку наявності швидкопсувних продуктів; 5) виконання рішення арбітражної групи (передбачена послідовність етапів: а) добровільні заходи з належного виконання рішення; б) компенсація; в) тимчасове еквівалентне призупинення зобов'язань за Угодою). *Відмінності* між правовими механізмами вирішення спорів у рамках СОТ та Угоди про асоціацію з ЄС полягають у такому: 1) значно більш розширений статус арбітражної групи порівняно із групою експертів СОТ; 2) відсутність можливості апеляційного оскарження постанови арбітражної групи за Угодою про асоціацію; 3) специфічні зобов'язання арбітражної групи щодо звернення до Суду ЄС у випадках необхідності тлумачення права ЄС.

14. Використовуючи умовний поділ правового режиму фітосанітарної безпеки на пасивний та активний, можна дійти деяких висновків. Передусім про загальну схожість активного (карантинного) режиму, спрямованого на знищення, локалізацію, контроль шкідливих організмів, в Україні та ЄС. У пасивному режимі фітосанітарної безпеки в цих країнах є глибші відмінності. По-перше, значно відрізняється функціональна роль державних органів фітосанітарного контролю: для України характерною є значна питома вага форм безпосереднього фітосанітарного контролю, тоді як в ЄС ця функціональна частина повноважень державних органів поділена із операторами ринку. По-друге, у ЄС фітосанітарний контроль побудовано на концептуальній ідеї простежуваності рослинницької продукції, тоді як в Україні – на її безпосередній перевірці. Унаслідок відмінності в підходах виникає різний ефект: у ЄС практично весь обіг рослин та рослинницької продукції охоплено системою контролю, тоді як в Україні контролюється лише частина подібних операцій.

15. Правові особливості фітосанітарної паспортизації в ЄС полягають у формуванні двоступеневої системи фітосанітарного контролю: безпосередні оператори ринку рослинницької продукції, видаючи фітосанітарні паспорти, беруть на себе відповідальність, підтверджуючи задовільний фітосанітарний стан продукції, що пройшла через них (або вироблена ними, або розфасована, або реалізована тощо), а органи публічної влади слідкують за тим, чи здатні такі суб'єкти належним чином виконувати відповідні свої обов'язки. Такий концептуальний підхід до організації фітосанітарного контролю переслідує одразу кілька важливих цілей. По-перше, у такий спосіб вдається уникнути тотального контролю з боку органів влади за усіма операціями із рослинницькою продукцією в ЄС. Система фітосанітарної паспортизації дозволяє органам влади контролювати не стільки товарні операції, скільки умови виробництва та перевірки рослинницької продукції, належність виконання фітосанітарних заходів окремими операторами. Образно узагальнюючи модель фітосанітарної паспортизації, можна вказати, що мета публічного управління у сфері фітосанітарної безпеки в ЄС полягає не в тому, щоб проконтролювати кожен партію рослинницької продукції у межах ЄС, а надати можливість кожному оператору цього ринку здійснювати свій власний контроль та нести за нього відповідальність. По-друге, фітосанітарна паспортизація

намагається одночасно, з одного боку, задовольнити сучасні жорсткі потреби у контролі за кожною партією рослинницької продукції; з іншого боку, – не обмежувати та не обтяжувати торгівлю, мінімально прив'язувати торговельні операції до надання певних дозволів тощо. По-третє, фітосанітарна паспортизація поєднує виконання карантинних завдань із забезпеченням простежуваності.

16. Правове регулювання застосування засобів захисту рослин демонструє кілька характерних тенденцій, які варто враховувати для подальшого концептуального удосконалення вітчизняного законодавства та практики правозастосування. Мова йде про такі тенденції як: 1) посилення еколого-правових обмежень у сфері застосування засобів захисту рослин в ЄС; 2) казуальний пріоритет захисту життя та здоров'я тварин перед захистом здоров'я людини; 3) активізація стандартизаційних процесів на міжнародному рівні; 4) наростання в українському правовому полі протиріч, які вимагають свого вирішення: а) *імплементаційні* протиріччя проявляються у тому, що наближення вітчизняного законодавства до європейського викриває багато больових точок, і це стримує процес виконання взятих зобов'язань; б) *внутрішні* протиріччя зумовлені складними політичними проблемами, нестабільністю та відсутністю єдиного бачення розвитку вітчизняного агробізнесу в умовах екологізації; в) *стратегічні* протиріччя мають економіко-екологічний зміст (зниження застосування засобів захисту рослин викличе зниження продуктивності сільського господарства, а значить вимагатиме превентивної системної підтримки).

17. Проблеми сучасного етапу розвитку фітосанітарного законодавства України яскраво проявляються у системі «імплементація – екологізація – державна підтримка». Варто констатувати, що протягом кількох років законодавство України у сфері захисту рослин поступово адаптується до вимог європейського. Однак простежується тенденція до гальмування наближення у тих напрямках, які мають найбільш сильні економічні наслідки для вітчизняного агробізнесу. Основною причиною визначено відсутність цілеспрямованої та системної підготовки законодавства до відповідних змін. По-перше, не забезпечується адаптивна підтримка суб'єктів рослинництва до нових вимог. По-друге, не впроваджуються правові механізми добровільної екологізації. По-третє, не впроваджуються державні програми системної дії у сфері захисту

рослин. У такій ситуації нормотворець обирає не надто ефективний спосіб своєї державної підтримки – спосіб пасивного відтягування моменту імплементації незручних норм законодавства ЄС. Такий підхід не врятує, а тільки відтермінує чергові кризові явища в сільському господарстві. Безперспективність обраного шляху доводить також тенденція до посилення позаімплементаційного впливу законодавства ЄС на аграрні відносини в Україні. Вона проявляється у тому, що вітчизняний агробізнес змушений виконувати вимоги навіть тих нормативних актів ЄС, які не входять до переліку актів, що мають наблизуватися, оскільки посилення фітосанітарних вимог у зв'язку з обраним екологізаційним курсом ЄС перетворюється на нетарифні бар'єри для продукції рослинництва.

Перебуваючи під сильним тягарем імплементаційних зобов'язань та позаімплементаційного впливу у сфері фітосанітарної безпеки, Україна має скористатися всіма доступними легальними можливостями, які пропонує право СОТ, зокрема, щодо необмеженої державної підтримки, яку можна надавати сільському господарству в напрямі боротьби зі шкідливими організмами. Окреслена проблематика може бути вирішена за допомогою виведення концептуальної ідеї інтегрованого захисту рослин на новий рівень правового розвитку та законодавчого втілення. Інтегрований розвиток є втіленням екологізаційного перетворення сільського господарства, що пропагується європейським законодавством. У такому разі державна підтримка має бути спрямована на всебічне впровадження та застосування інтегрованого методу захисту рослин – це не суперечитиме ні зобов'язанням перед СОТ, ні за Угодою про асоціацію.

18. На тлі неухильного підвищення стандартів ведення тваринництва посилюються ветеринарно-санітарні вимоги в цій сфері. Найголовнішими методологічними підвалинами такої законодавчої тенденції є: 1) активний розвиток у багатьох правових системах світу концепції добробуту тварин; 2) формування фауністичного права у правовій системі України, яке не регулюючи безпосередньо відносини із сільськогосподарськими тваринами, побічно впливає на становлення в Україні законодавства про добробут тварин з огляду на спільні цінності, які лягли в основу зародження та розвитку цих правових утворень (цінність життя та гуманне ставлення до живої природи); 3) посилення вимог до ветеринарної безпеки. Унаслідок синергетичної дії відповідних процесів формується загальна тенденція до зміни

парадигми правового забезпечення відносин людей і сільськогосподарських тварин. Це має безпосередній та найбільш помітний прояв саме у своїй інструментальній частині – трансформації законодавства щодо ветеринарно-санітарних заходів.

19. Традиційне ветеринарне законодавство України наразі перебуває на етапі еволюційного перетворення в законодавство щодо добробуту тварин. Основна сутність трансформації полягає в зміні методологічного підходу: якщо ветеринарне законодавство регулювало відповідні аграрні відносини з позицій *антропоцентризму* (передусім для захисту інтересів людини), то правовий інститут добробуту тварин – із позицій *анімоцентризму* (першочергово зосереджує увагу на гуманному відношенні до тварин, на дотриманні етичних принципів). Концептуально ідея правового забезпечення добробуту тварин має три основні рівні: а) *економічний рівень* (отримання економічних зисків від покращення утримання сільськогосподарських тварин); б) *екологічний рівень* (зменшення негативних екологічних наслідків інтенсивного тваринництва); в) *етичний рівень* (морально-етичний аспект поводження із сільськогосподарськими тваринами опирається на уявлення про тварину як істоту розумну, здатну відчувати біль та страждання, виражати емоції, комунікувати з людиною). Становленню в Україні правового забезпечення добробуту тварин сприяє специфічний фактор – *імплементаційні зобов'язання*. Проте якісна трансформація методологічних підходів неможлива виключно у законодавчому вимірі – вони мають відбуватися насамперед у суспільній свідомості, що підтверджує європейський та світовий досвід.

20. Проблема безпечності харчової продукції в сучасних умовах стрімко видозмінюється і її не можна розглядати у жорстких рамках попередніх методологічних підходів. Оскільки безпека харчової продукції безпосередньо залежить від СФЗ, саме ці заходи стануть у найближчому майбутньому точкою змін у глобальному, регіональному та національному масштабах. По-перше, очікуються тектонічні зміни по виробничій (сільськогосподарській) частині агропродовольчих ланцюгів (зокрема, зміни агротехнологій у напрямках зменшення використання хімічних, фармацевтичних препаратів, виявлення вуглецевого сліду тощо). Такі зміни знайдуть своє відображення у правових основах застосування СФЗ у рослинництві, тваринництві й рибництві. Ураховуючи активізацію

екологізаційних процесів у світі, можна спрогнозувати чергову хвилю реформування вітчизняного законодавства у сфері застосування СФЗ. По-друге, у сфері міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією та продовольством можна очікувати появу нетарифних бар'єрів нового покоління, які втілюватимуться в «кліматично обґрунтованих» СФЗ. Політика «зеленого протекціонізму» стрімко еволюціонує та виходить на якісно новий рівень у зв'язку з появою концепції Green Deal та проголошенням розвиненими державами кліматичних амбіцій. Зокрема, посилення екологічних вимог усередині країни (наприклад, в ЄС) означатиме посилення заходів, спрямованих на контроль імпортованої сільськогосподарської продукції та недопущення поєднання її екологічної нестійкості та дешевизни. Для України, як і для багатьох інших країн, що розвиваються, це стане новим викликом.

21. Домінуюче правове регулювання у сфері СФЗ змінювалося: розрізнені національні правила із появою ГАТТ/СОТ поступово були замінені уніфікованим міжнародним регулюванням з опорою на рекомендовані міжнародні стандарти. На тлі стагнації СОТ та кризових явищ глобалізованого світу наразі відбувається зворотній процес: уніфікація стирається, поступаючись зростаючій диференціації правового регулювання на рівні держав, регіональних блоків та неурядових організацій. Оголосивши свій екологізаційний стратегічний план – Green Deal у його частині, що стосується сільського господарства та продовольства, ЄС підтверджує посилення агропротекційних методологічних підходів, обрання антиглобалістського вектору аграрної політики, планування докорінного перегляду стандартів ведення сільського господарства.

Концептуально Україна хронічно запізнюється на один крок. Якщо раніше, перебуваючи на етапі становлення власного національного законодавства у сфері СФЗ, Україна не відповідала актуальним на той час уніфікаційним тенденціям, то сьогодні наша держава прагне до уніфікації свого законодавства у світі, який охоплений зворотними тенденціями – регіоналізацією та піднесенням протекціонізму.

22. Аналіз перспектив розвитку законодавства України у сфері СФЗ дає підстави висунути три найбільш вірогідні концептуальні шляхи. Перший шлях – *СОТ-орієнтований*, тобто спрямований на максимальну інтернаціональну уніфікацію вимог у сфері застосування

СФЗ. Такий шлях має як позитивні риси (спрощення торгівлі, побудова законодавства за міжнародними стандартами), так і негативні (домінування інтересів розвинених держав, до яких Україна не входить). Другий шлях – *ЄС-орієнтований*, тобто спрямований на максимальне наближення до законодавства ЄС у сфері СФЗ. Серед позитивних рис такого шляху можна вказати на постійний правовий прогрес і екологізацію сільськогосподарської діяльності. Негативними проявами євроінтеграційного шляху розвитку законодавства у сфері СФЗ можна вказати: а) поспішне копіювання правових підходів та принципів без врахування еволюційних розривів, б) відсутність належних адаптивних періодів, в) ігнорування національних особливостей та проблем під час перенесення європейських норм та принципів у вітчизняну правову систему, г) відмова від суттєвої частини правового суверенітету у цій сфері. Третій шлях – *національно-орієнтований*, тобто обрання національних інтересів України, інтересів її сільського господарства та населення – в якості орієнтирів та мірил для побудови вітчизняного законодавства у сфері СФЗ. Виходячи з цих методологічних позицій, будь-яке реформування законодавства (наближення, адаптація, гармонізація тощо) має відбуватися лише в тих напрямках, темпах та в тому обсязі, які відповідають національним інтересам України – тобто передусім, відповідають потребам розвитку сучасної економіки, супроводжуються необхідними перехідними періодами та адекватними протекційними механізмами, спрямовуються на сталий розвиток. До правового інструментарію національно-орієнтованого підходу входить не сліпе копіювання текстів іноземних правових актів, а запозичення *принципів та методологічних підходів*, які дозволили досягнути бажаного рівня розвитку. Метою має стати не якнайшвидше прийняття однакових із європейськими норм – метою має бути використання подібних підходів до регулювання сфери СФЗ, зокрема наступних: а) *«протекційна подушка»* (будь-які імперативні вимоги щодо СФЗ супроводжуються протекційними механізмами – адаптивними періодами, економіко-правовим стимулюванням тощо – такі протекційні заходи знімають навантаження на бізнес); б) *відповідальність держави за власну нормотворчість* (постійний моніторинг правових механізмів на предмет їх ефективності та відповідності фактичним суспільним відносинам і сучасним науковим знанням); в) *визначення готовності суспільства та бізнесу до законодавчих змін* (проведення регулярної активної комунікації,

інформаційно-консультаційної та ґрунтовної дослідної роботи із населенням та бізнесом, що передує впровадженню усіх нових концептуальних рішень у правовому забезпеченні СФЗ). Імплементация норм іноземного права має половинчастий (а іноді навіть відверто негативний) ефект, якщо проігноровано головне – використання тих правових інструментів, які забезпечили необхідну дієвість імплементованих правових механізмів, утворили сприятливі умови їх виконання.

23. Національно-орієнтований шлях розвитку законодавства у сфері застосування СФЗ не передбачає правової ізоляції. Навпаки, глобалізаційні перетворення призводять до того, що регулювання санітарних та фітосанітарних питань не може обмежуватися лише національним рівнем – з'явилася чітка потреба в розробці якомога більш уніфікованого регулювання цих питань зі збереженням можливості корегування базових правил з огляду на певні місцеві особливості. Потреба в уніфікації вимог у сфері застосування СФЗ обумовлюється кількома головними факторами: а) *екологічним* фактором (захист життя і здоров'я рослин, тварин і людей від ризиків санітарного та фітосанітарного характеру має транснаціональне значення, адже природні екосистеми функціонують незалежно від державних кордонів); б) *економічним* фактором (уніфікація правил застосування СФЗ суттєво спрощує міжнародну торгівлю, адже формує передбачувані та обґрунтовані вимоги до виробників та імпортерів у переважній більшості країн світу); в) *соціальним* фактором (в умовах глобалізації постає гостра необхідність вирівнювання показників безпечності продуктів харчування та якості навколишнього природного середовища для представників усіх суспільств, і цей розрив, що існує між рівнем забезпечення безпеки та якості продуктів харчування в розвинених країнах та країнах, що розвиваються, долається, зокрема, шляхом поступового встановлення певних обов'язкових для всіх держав стандартів безпеки).

Важливо зберегти правильне співвідношення мети і способів її досягнення, а саме: уніфікаційні процеси мають бути ідентифіковані не як самоціль, а як одне з дієвих знарядь задоволення національних інтересів України у сфері сталого розвитку сільського господарства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 2003/466/EC: Commission Decision of 13 June 2003 establishing criteria for zoning and official surveillance following suspicion or confirmation of the presence of infectious salmon anaemia (ISA). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32003D0466&qid=1610995275528> (*втратило чинність*)
2. 2003/634/EC: Commission Decision of 28 August 2003 approving programmes for the purpose of obtaining the status of approved zones and of approved farms in non-approved zones with regard to viral haemorrhagic septicaemia (VHS) and infectious haematopoietic necrosis (IHN) in fish. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32003D0634&qid=1610995337534>
3. 2004/211/EC: Commission Decision of 6 January 2004 establishing the list of third countries and parts of territory thereof from which Member States authorise imports of live equidae and semen, ova and embryos of the equine species, and amending Decisions 93/195/EEC and 94/63/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32004D0211&qid=1610994215406> (*втратило чинність*)
4. 2006/168/EC: Commission Decision of 4 January 2006 establishing the animal health and veterinary certification requirements for imports into the Community of bovine embryos and repealing Decision 2005/217/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32006D0168&qid=1610994301259>
5. 2008/855/EC: Commission Decision of 3 November 2008 concerning animal health control measures relating to classical swine fever in certain Member States. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008D0855&qid=1610995379072> (*втратило чинність*)
6. 2009/3/EC: Commission Decision of 18 December 2008 establishing Community reserves of vaccines against African horse sickness. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009D0003&qid=1610995424469>
7. 2010/471/EU: Commission Decision of 26 August 2010 on imports into the Union of semen, ova and embryos of animals of the equine species as regards lists of semen collection and storage centres and embryo collection and production teams and certification requirements. URL:

- <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32010D0471&qid=1610994342488> (втратило чинність)
8. 2010/472/EU: Commission Decision of 26 August 2010 on imports of semen, ova and embryos of animals of the ovine and caprine species into the Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32010D0472&qid=1610994383400>
  9. 2011/630/EU: Commission Implementing Decision of 20 September 2011 on imports into the Union of semen of domestic animals of the bovine species. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32011D0630&qid=1610994435383>
  10. 2012/137/EU: Commission Implementing Decision of 1 March 2012 on imports into the Union of semen of domestic animals of the porcine species. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32012D0137&qid=1610994475199>
  11. A Handbook on the WTO Dispute Settlement System. Cambridge University Press, 2004. 215 p.
  12. Agriculture of European Union countries. URL: www.ukrexport.gov.ua (дата звернення: 01.04.2020 року)
  13. Alschner W. Amicable settlements of WTO disputes: bilateral solutions in a multilateral system. *World Trade Review*. 2014. Vol. 13. № 1. P. 69.
  14. Anadon A., Martinez-Larranaga M. Residues of antimicrobial drugs and feed additives in animal products: regulatory aspects. *Livestock Production Science* Vol. 59. Issue 2-3. P. 183 – 198.
  15. Andersen S., Friedbacher T., Lau C., Lockhart N., Remy J. Y., Sandford I. Using Arbitration under Article 25 of the DSU to Ensure the Availability of Appeals. *CTEI Working Paper*. 2017. № 2017-17.
  16. Antunes A. C. Lopes, Jensen V. F. Close to a Decade of Decrease in Antimicrobial Usage in Danish Pig Production-Evaluating the Effect of the Yellow Card Scheme. *Frontiers in Veterinary Science*. 2020. Vol. 7.
  17. Appellate Body. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/appellate_body_e.htm
  18. Australia – Measures Affecting Importation of Salmon. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds18_e.htm
  19. Australia – Measures Affecting the Importation of Apples from New Zealand. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds367_e.htm

20. Bacchus J. «Woulda, Coulda Shoulda»: The Consolations of WTO Dispute Settlement. Address to the International BAR Association. – Geneva, 2003. P. 4.
21. Bacchus J., Lester S. The Rule of Precedent and the Role of the Appellate Body. *Journal of world trade*. Vol. 54. Issue 2. P. 183 – 197.
22. Bánáti D. European perspectives of food safety. *Journal of the Science of Food and Agriculture*. 2014. Vol. 94. Issue 10.
23. Bello J. The WTO Dispute Settlement Understanding: Less Is More. *American Journal of International Law*. 1996. Vol. 90. P. 416 – 417.
24. Bennett R. M. Farm animal welfare and food policy. *Food Policy*. 1997. Vol. 22. Issue 4. P. 281 – 288.
25. Bennett R., Larson D. Contingent valuation of the perceived benefits of farm animal welfare legislation: An exploratory survey. *Journal of Agricultural Economics*. 1996. Vol. 47. Issue 2. P. 224 – 235.
26. Berthe F., Vannier P., Have P., Serratoso J., Bastino E., Broom D. M., Hartung J., Sharp J. M. The role of EFSA in assessing and promoting animal health and welfare. *EFSA Journal*. 2012. Vol. 10 (10). s1002. <https://doi.org/10.2903/J.EFSA.2012.S1002>
27. Bevilacqua, Dario. The Codex Alimentarius Commission and its Influence on European and National Food Policy. *EFFL*. 2006. № 1. P. 3 – 16.
28. Beyer C. Non-Governmental Organizations as Motors of Change. *Government and Opposition*. 2007. № 42 (4). P. 513 – 535. <https://doi.org/10.1111/J.1477-7053.2007.00216.X>
29. Botterill L. C., Daugbjerg C. Engaging with private sector standards: a case study of GLOBALG.A.P. *Australian Journal of International Affairs*. 2011. V. 65. Issue 4. SI. P. 488 – 504.
30. Brasier C. The biosecurity threat to the UK and global environment from international trade in plants. *Plant Pathology*. 2008. Vol. 57. P. 792 – 808.
31. Bruce A. Animal Law in Australia: An Integrated Approach. LexisNexis, 2nd ed, 2017. Chs 1 & 2. 324 p.
32. Callejaa E. J., Ilberyb B., Spencecand N. J., Mills P. R. The effectiveness of phytosanitary controls in preventing the entry of *Colletotrichum acutatum* in the UK strawberry sector. *Plant Pathology*. 2013. Vol. 62. P. 266 – 278.

33. Capua I., Mutinelli F., Dalla Pozza M. The 1999 – 2000 avian influenza (H7N1) epidemic in Italy: Veterinary and human health implications. *Acta Tropica*. Vol. 83. Issue 1. P. 7 – 11.
34. Case C-69/89, Nakajima All Precision Co. Ltd. v. Council, 1991 E.C.R. I-2069.
35. Case C-70/87, Fediol v. Commission, 1989 E.C.R. I-1781.
36. Casey D. K., Lawless J. S. The parable of the poisoned pork: Network governance and the 2008 Irish pork dioxin contamination. *Regulation & Governance*. 2011. Vol. 5. Issue 3.
37. Charuaud L., Jarde E., Jaffrezic A., Thomas M.-F., Le Bot B. Veterinary pharmaceutical residues from natural water to tap water: sales, occurrence and fate. *J Hazard Mater*. 2019. Vol. 361. P. 169 – 186. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jhazmat.2018.08.075>
38. Charwat N. Who participates as amicus curiae in World Trade Organisation dispute settlement and why? *New Zealand Universities Law Review*. 2016. Vol. 27.
39. Chevron U.S. A., Inc. v. Natural Res. Def. Council, Inc., 467 U. S. 837 (1984).
40. Commission Directive 91/412/EEC of 23 July 1991 laying down the principles and guidelines of good manufacturing practice for veterinary medicinal products. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31991L0412&qid=1610980247105>
41. Commission Directive 92/105/EEC of 3 December 1992 establishing a degree of standardization for plant passports to be used for the movement of certain plants, plant products or other objects within the Community, and establishing the detailed procedures related to the issuing of such plant passports and the conditions and detailed procedures for their replacement. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31992L0105&qid=1610036231568>
42. Commission Directive 92/90/EEC of 3 November 1992 establishing obligations to which producers and importers of plants, plant products or other objects are subject and establishing details for their registration. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31992L0090&qid=1610036763387>
43. Commission Directive 93/51/EEC of 24 June 1993 establishing rules for movements of certain plants, plant products or other objects through a protected zone, and for movements of such plants, plant products or other objects originating in and moving within such a protected zone.

URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31993L0051&qid=1610104541713>

44. Commission Implementing Regulation (EU) 2019/723 of 2 May 2019 laying down rules for the application of Regulation (EU) 2017/625 of the European Parliament and of the Council as regards the standard model form to be used in the annual reports submitted by Member States. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32019R0723>
45. Commission Implementing Regulation amending Implementing Regulation (EU) № 540/2011, as regards the conditions of approval of the active substances clothianidin, thiamethoxam and imidacloprid, and prohibiting the use and sale of seeds treated with plant protection products containing those active substances. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32011R0540&qid=1615812262529>
46. Commission Regulation (EC) № 1881/2006 of 19 December 2006 setting maximum levels for certain contaminants in foodstuffs. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32006R1881&qid=1614520068119>
47. Commission Regulation (EC) № 2073/2005 of 15 November 2005 on microbiological criteria for foodstuffs. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32005R2073&qid=1614520107889>
48. Commission Regulation (EC) № 401/2006 of 23 February 2006 laying down the methods of sampling and analysis for the official control of the levels of mycotoxins in foodstuffs. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32006R0401&qid=1614520143078>
49. Commission Regulation (EC) № 429/2008 of 25 April 2008 on detailed rules for the implementation of Regulation (EC) No 1831/2003 of the European Parliament and of the Council as regards the preparation and the presentation of applications and the assessment and the authorisation of feed additives. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008R0429&qid=1615205373329>
50. Commission Regulation (EC) № 494/98 of 27 February 1998 laying down detailed rules for the implementation of Council Regulation (EC) № 820/97 as regards the application of minimum administrative sanctions in the framework of the system for the identification and

- registration of bovine animals. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31998R0494&qid=1610989523620>
51. Commission Regulation (EC) № 789/2009 of 28 August 2009 amending Regulation (EC) № 1266/2007 as regards protection against attacks by vectors and minimum requirements for bluetongue monitoring and surveillance programmes. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009R0789&qid=1610995497482>
52. Commission Regulation (EC) № 378/2005 of 4 March 2005 on detailed rules for the implementation of Regulation (EC) No 1831/2003 of the European Parliament and of the Council as regards the duties and tasks of the Community Reference Laboratory concerning applications for authorisations of feed additives. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32005R0378&qid=1615205408415>
53. Council Decision of 27 November 1990 laying down Community criteria for the eradication and monitoring of certain animal diseases (90/638/EEC). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31990D0638&qid=1610985747462>
54. Council Directive 1999/74/EC of 19 July 1999 laying down minimum standards for the protection of laying hens. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31999L0074&qid=1610609489360> (*втратила чинність*)
55. Council Directive 2000/29/EC of 8 May 2000 on protective measures against the introduction into the Community of organisms harmful to plants or plant products and against their spread within the Community. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32000L0029&qid=1615813192334>
56. Council Directive 2000/75/EC of 20 November 2000 laying down specific provisions for the control and eradication of bluetongue. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32000L0075&qid=1610995082792>
57. Council Directive 2001/89/EC of 23 October 2001 on Community measures for the control of classical swine fever. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32001L0089&qid=1610995147246>
58. Council Directive 2002/60/EC of 27 June 2002 laying down specific provisions for the control of African swine fever and amending Directive 92/119/EEC as regards Teschen disease and African swine

- fever. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32002L0060&qid=1610995228956>
59. Council Directive 2005/94/EC of 20 December 2005 on Community measures for the control of avian influenza and repealing Directive 92/40/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32005L0094>
60. Council Directive 2006/88/EC of 24 October 2006 on animal health requirements for aquaculture animals and products thereof, and on the prevention and control of certain diseases in aquatic animals. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32006L0088>
61. Council Directive 2008/119/EC of 18 December 2008 laying down minimum standards for the protection of calves. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0119&qid=1610615318775>
62. Council Directive 2008/120/EC of 18 December 2008 laying down minimum standards for the protection of pigs. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0120&qid=1610616420840>
63. Council Directive 2009/156/EC of 30 November 2009 on animal health conditions governing the movement and importation from third countries of equidae Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0156&qid=1610538477028>
64. Council Directive 82/894/EEC of 21 December 1982 on the notification of animal diseases within the Community. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31982L0894&qid=1610630641713>
65. Council Directive 88/407/EEC of 14 June 1988 laying down the animal health requirements applicable to intra-Community trade in and imports of deep-frozen semen of domestic animals of the bovine species. URL: <https://eur-lex.europa.eu/search.html?scope=EURLEX&text=88%2F407&lang=en&type=quick&qid=1610994029176>
66. Council Directive 89/556/EEC of 25 September 1989 on animal health conditions governing intra-Community trade in and importation from third countries of embryos of domestic animals of the bovine species. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31989L0556&qid=1610994094833>

67. Council Directive 90/429/EEC of 26 June 1990 laying down the animal health requirements applicable to intra-Community trade in and imports of semen of domestic animals of the porcine species. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31990L0429&qid=1610994132999>
68. Council Directive 91/414/EEC of 15 July 1991 concerning the placing of plant protection products on the market. URL: <https://eur-lex.europa.eu/search.html?scope=EURLEX&text=91%2F414&lang=en&type=quick&qid=1610013807382> (*втратила чинність*)
69. Council Directive 92/119/EEC of 17 December 1992 introducing general Community measures for the control of certain animal diseases and specific measures relating to swine vesicular disease. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31992L0119&qid=1610633151878> (*втратила чинність*)
70. Council Directive 92/35/EEC of 29 April 1992 laying down control rules and measures to combat African horse sickness. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31992L0035&qid=1610985325198>
71. Council Directive 92/65/EEC of 13 July 1992 laying down animal health requirements governing trade in and imports into the Community of animals, semen, ova and embryos not subject to animal health requirements laid down in specific Community rules referred to in Annex A (I) to Directive 90/425/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31992L0065&qid=1610994173207>
72. Council Regulation (EC) № 1/2005 of 22 December 2004 on the protection of animals during transport and related operations and amending Directives 64/432/EEC and 93/119/EC and Regulation (EC) № 1255/97. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32005R0001&qid=1610535016693>
73. Council Regulation (EC) № 1099/2009 of 24 September 2009 on the protection of animals at the time of killing. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009R1099&qid=1610617271496>
74. Council Regulation (EEC) № 315/93 of 8 February 1993 laying down Community procedures for contaminants in food. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31993R0315&qid=1610617271496>

- lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31993R0315&qid=1614520177413
75. Cutler G. C., Scott-Dupree C. D., Drexler D. M. Honey bees, neonicotinoids and bee incident reports: the Canadian situation. *Pest Management Science*. 2014. Vol. 70 (5). P. 779 – 783.
76. Daibert L. de S., Peres A. L. S. The reform of the dispute settlement mechanism as an instrument for fostering development and strengthening the multilateral trade. URL: https://www.academia.edu/27365638/THE_REFORM_OF_THE_DISPUTE_SETTLEMENT_MECHANISM_AS_AN_INSTRUMENT_FOR_FOSTERING_DEVELOPMENT_AND_STRENGTHENING_THE_MULTILATERAL_TRADE
77. Darahan V. The history of the principle of transparency in international trade law. *Lex Portus*. 2020. № 3. P. 63 – 78.
78. Das K. Coping with SPS challenges in India: WTO and beyond. *Journal of International Economic Law*. 2008. Vol. 11 (4). P. 971 – 1019.
79. Daugbjerg C., Botterill L. C. Ethical food standard schemes and global trade: Paralleling the WTO? *Policy and Society*. 2012. V. 31. Issue 4. P. 307 – 317.
80. Davey W. J., Janow M. E., Donaldson V., Janovich A. (eds.) Expediting the Panel Process in WTO Dispute Settlement. *The WTO governance, dispute settlement and developing countries* (Juris 2008). P. 409–470.
81. De Santis M., Griffo R., Rispoli F. National System of Surveillance Phytopathology and Quality of Processing Tomatoes. *3rd International Symposium on Tomato Diseases* (Ischia, Italy, Jul 25-30, 2010). 2011. Vol. 914. P. 475 – 478.
82. Deconinck K., Avery E., Jackson L. A. Food Supply Chains and Covid-19: Impacts and Policy Lessons. *EuroChoices*. 2021. Vol. 19. Issue 3.
83. Dieguez F. J., Zau Y., Viegas I. An Evaluation of Portuguese Societal Opinion towards the Practice of Bullfighting. *Animals*. 2020. Vol. 10. Issue 11.
84. Directive 2001/82/EC of the European Parliament and of the Council of 6 November 2001 on the Community code relating to veterinary medicinal products. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32001L0082&qid=1610980303227>

85. Directive 2009/128/EC of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 establishing a framework for Community action to achieve the sustainable use of pesticides. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0128&qid=1609914200293>
86. Duncan J., Rivera-Ferre M., Claeys P. The importance of Food Sovereignty for the Farm to Fork strategy and the New Green Deal. *Insights and limits of the SAM and SAPEA reports*. 2020. URL: https://www.academia.edu/43058018/The_importance_of_Food_Sovereignty_for_the_Farm_to_Fork_strategy_and_the_New_Green_Deal_Insights_and_limits_of_the_SAM_and_SAPEA_reports
87. Ehlermann C. Six Years on the Bench of the «World Trade Court» – Some Personal Experiences as Member of the Appellate Body of the World Trade Organization. *Journal World Trade*. 2002. Vol. 36 (4). P. 605 – 639.
88. Ellis R. Save the Bees? Agrochemical Corporations and the Debate over Neonicotinoids in Ontario. *Capitalism Nature Socialism*, 2018. Vol. 30 (4). P. 1 – 19.
89. European Communities – Anti-Dumping Measure on Farmed Salmon from Norway. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds337_e.htm
90. European Communities – Measures Affecting the Approval and Marketing of Biotech Products. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds291_e.htm
91. European Communities – Measures Affecting the Approval and Marketing of Biotech Products. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds292_e.htm
92. European Communities – Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones) (US). URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds26_e.htm
93. European Communities – Measures Concerning Meat and Meat Products (Hormones) (Canada). URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds48_e.htm
94. European Communities – Regime for the Importation, Sale and Distribution of Bananas. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds27_e.htm
95. European Communities – Trade Description of Sardines. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds231_e.htm

96. European Convention for the Protection of Animals Kept for Farming Purposes (Strasbourg, 10.03.1976). URL: https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/animals/docs/aw_european_convention_protection_animals_en.pdf
97. Fabbrica italiana accumulatori motocarri Montecceio SPA v. Council and Commission (FIAMM), T-69/00, (2005) European Court Reports II-5393.
98. Fabrega J., Carapeto R. Regulatory review of the environmental risk assessment of veterinary medicinal products in the European Union, with particular focus on the centralised authorisation procedure. *Environmental sciences Europe*. 2020. Vol. 32. Issue 1. URL: <https://enveurope.springeropen.com/track/pdf/10.1186/s12302-020-00374-x.pdf>
99. Feldman R. Historic Perspectives on Law & Science. *Stanford Technology Law Review*. 2009. Vol. 1.
100. Finger J. M., Schuler P. Implementation of the Uruguay Round commitments: The development challenge. Port-Louis: World Bank, 1999.
101. Fischer, J., Müller, T., Spatz, A.-K., Greggers, U., Grünewald, B., Menzel, R. Neonicotinoids Interfere with Specific Components of Navigation in Honeybees. *PLoS ONE*. 2014. Vol. 9 (3). e91364.
102. Garner R. Animal Ethics. Polity Press, 2005. 185 p.
103. Global G.A.P. URL: <http://lilia.com.ua/mizhnarodni-standarti/global-gap> (дата звернення: року)
104. González Vaqué L. European Court of Justice rules in favour of greater transparency in accessing EFSA data. URL: https://www.academia.edu/18160937/European_Court_of_Justice_rules_in_favour_of_greater_transparency_in_accessing_EFSA_data
105. Grando M. T. Evidence, Proof, and Fact-Finding in WTO Dispute Settlement. OUP, 2009. 350 p.
106. Green H., Broun P., Cook D., Cooper K., Drewnowski A., Pollard D., Sweeney G., Roulin A. Healthy and sustainable diets for future generations. *Journal of the Science of Food and Agriculture*. 2018. Vol. 98. Issue 9.
107. Gruszczynski L. Judicial Review of Science-Based Measures Under WTO Law. In: Abazi V., Adriaensen J., Christiansen T. (eds) The Contestation of Expertise in the European Union. European

- Administrative Governance. Palgrave Macmillan, Cham., 2021. P. 173 – 199. https://doi.org/10.1007/978-3-030-54367-9_8
108. Hanegraaff M., Beyers J., Braun C. Open the door to more of the same? The development of interest group representation at the WTO. *World Trade Review*. 2011. Vol. 10. Issue 4. P. 447 – 472.
109. Heng Y., Peterson H. H., Li Xianghong. Consumer Attitudes toward Farm-Animal Welfare: The Case of Laying Hens. *Journal of Agricultural and Resource Economics*. 2013. Vol. 38. Issue 3. P. 418 – 434.
110. Herrnfeld H.-H. Europeans by Law. Gutersloh, 1996. P. 104 – 105.
111. Hoekman B. M., Mavroidis P. C. To AB or Not to AB? Dispute Settlement in WTO Reform. *Journal of international economic law*. 2020. Vol. 23. Issue 3. P. 1 – 20.
112. Horlick G. N. The Consultation Phase of WTO Dispute Resolution. *32 Int'l Lawyer*. 1998. P. 685 – 707.
113. Horn H., Mavroidis P. C., Wijkstrom E. N. In the Shadow of the DSU: Addressing Specific Trade Concerns in the WTO SPS and TBT Committees. *Journal of World Trade*. 2013. № 47. P. 729 – 759.
114. Hudec R. E., Kennedy D. L. M., Sgarbossa M. A Statistical Profile of GATT Dispute Settlement Cases: 1948-1989. *Minnesota Journal of International Law*. 1993. Vol. 7. URL: <https://scholarship.law.umn.edu/mjil/7>
115. Hutchins S. H. Sustainable Agriculture in the U.S. vs. the EU. *CSA News*. 2021. Vol. 66. Issue 2.
116. Idriss A.W., El-Habbab M.S. Middle East food safety perspectives. *Journal of the Science of Food and Agriculture*. 2014. Vol. 94. Issue 10.
117. India – Patent Protection for Pharmaceutical and Agricultural Chemical Products. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds50_e.htm
118. India – Patent Protection for Pharmaceutical and Agricultural Chemical Products. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds79_e.htm
119. Indonesia appeals compliance panel report on chicken import measures. URL: https://www.wto.org/english/news_e/news20_e/ds484apl_17dec20_e.htm

120. Infection with African swine fever virus [Chapter 15.1.] / Terrestrial Animal Health Code, 26th Edition. – OIE, 2017. URL: http://www.oie.int/index.php?id=169&L=0&htmfile=chapitre_asf.htm
121. Innerebner L. F., Singla T. The Appellate Body Deadlock at the WTO: Identifying Solutions Within the DSU and beyond. *Diritto Del Commercio Internazionale*. 2019. № 1.
122. Jackson J. Direct effect of the treaties in the US and the EU, the case of WTO: some perception and proposals / Community and change in EU law. Essays in honor of F. Jacobs / ed. A. Arnulf, P. Eeckhout, T. Tridimas. Oxford, 2008. P. 361 – 382.
123. Japan – Measures Affecting Agricultural Products. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds76_e.htm
124. Japan – Measures Affecting the Importation of Apples. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds245_e.htm
125. Japan – Taxes on Alcoholic Beverages. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds8_e.htm
126. Jinji N. An economic theory of the SPS Agreement. RIETI Discussion Paper Series, 2009. URL: <https://www.jsie.jp/chubu/pdf/2006/06w02.pdf>
127. Johannesson L., Mavroidis P. C. The WTO Dispute Settlement System 1995-2016: A Data Set and its Descriptive Statistics (Robert Schuman Centre for Advanced Studies 2016).
128. Joined Cases C-21/72 & C-24/74, Intenational Fruit Company NV v. Produktschap voor Groenten en Fruit 1972 E. C.R. I-1219.
129. Jones D., Baker R. Introductions of non-native plantpathogens into Great Britain, 1970 – 2004. *Plant Pathology*. 2007. Vol. 56. P. 891 – 910.
130. Josling T., Roberts D., Orden D. Food regulation and trade: Toward a safe and open global system. Washington: Institute for International Economics, 2004.
131. Judgment of the Court (First Chamber) 8 October 2020 In Case C-514/19 (Union des industries de la protection des plantes v Premier ministre and others). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62019CJ0514&qid=1609956854394>
132. Kalfagianni A. ‘Just food’. The normative obligations of private agrifood governance. *Global Environmental Change-Human and Policy Dimensions*. 2015. Vol. 31. P. 174 – 186.

133. Kalfagianni A. Addressing the Global Sustainability Challenge: The Potential and Pitfalls of Private Governance from the Perspective of Human Capabilities. *Journal of Business Ethics*. 2014. Vol. 122. Issue 2. P. 307 – 320.
134. Kerckhoven S. V. The World Trade Organization's Dispute Settlement Understanding: Are All (Un) Equal? *SSRN Electronic Journal*. 2000.
135. Kiemle J., Wolff F., Emmerich I. Update on the current drug law situation in the pharmaceutical therapy of foals without equine passports. *Pferdeheilkunde*. 2020. Vol. 36. Issue 3. P. 252 – 268.
136. Klaus B. The European community's concept «from stable to table» or: The increasing importance of the rules for feedingstuffs. *Deutsche Lebensmittel-Rundschau*. 2003. Vol. 99. Issue 12. P. 482 – 499.
137. Korthals M. Farm to Table: Ethics of Food from Nowhere and from Somewhere. URL: https://www.academia.edu/8345348/Farm_to_Table_and_Table_to_Farm
138. Kuester A., Adler N. Pharmaceuticals in the environment: scientific evidence of risks and its regulation. *Philosophical Transactions of the Royal Society B-Biological Sciences*. 2014. Vol. 369. Issue 1656. URL: <https://royalsocietypublishing.org/doi/pdf/10.1098/rstb.2013.0587>
139. Kurwadkar S., Evans A. Neonicotinoids: Systemic Insecticides and Systematic Failure. *Bulletin of Environmental Contamination and Toxicology*. 2016. Vol. 97 (6). P. 745 – 748.
140. L'influence des Communautés européennes sur le droit international privé des États membres. Bruxelles, 1981. P. 2.
141. La Via Campesina. Declaration of Nyéléni: Declaration of the Forum for Food Sovereignty. Nyéléni, 2007. URL: <http://nyeleni.org/spip.php?article290>
142. Lagerkvist C. J., Hess S. A meta-analysis of consumer willingness to pay for farm animal welfare. *European Review of Agricultural Economics*. 2011. Vol. 38. Issue 1. P. 55 – 78.
143. Leitner K., Lester S. WTO Dispute Settlement 1995–2013 – a statistical analysis. *Journal of International Economic Law*. 2014. Vol. 17. №. 1. P. 191 – 201.
144. Leone L. Farm animal welfare under scrutiny: issues unsolved by the EU legislator. *European Journal of Legal Studies*. 2020. Vol. 12. Issue 1. P. 47 – 84.

145. Li Mei Qin. China's Post-WTO goods and technology import and export legal system. *Singapore Journal of International and comparative Law*. 2003. № 7. P. 106, 107.
146. Li Xiaoling. DSU Article 25 Appeal Arbitration: A Viable Interim Alternative to the WTO Appellate Body? *Global trade and customs journal*. 2020. Vol. 15. Issue 10. P. 461 – 478.
147. Liu Jia. The Cooperation between NGOs and WTO under DSB. *Proceedings of 2013 International Conference on Public Administration (9TH)*, 2013. Vol. I. P. 772 – 777.
148. Maidana-Eletti M. International Food Standards and WTO Law. *Deakin Law Review*. 2014. V. 19 (2). P. 217. <https://doi.org/10.21153/DLR2014VOL19NO2ART435>
149. Malacrida R. WTO panel composition: Searching far and wide for administrators of world trade justice. In R. Azevêdo (Author) & G. Marceau (Ed.), *A History of Law and Lawyers in the GATT/WTO: The Development of the Rule of Law in the Multilateral Trading System*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. P. 311 – 333. doi:10.1017/CBO9781316048160.025
150. Malkawi B. H. Can Article 25 Arbitration Serve as a Temporary Alternative to WTO Dispute Settlement Process? URL: https://www.academia.edu/38009683/Can_Article_25_Arbitration_Serve_as_a_Temporary_Alternative_to_WTO_Dispute_Settlement_Process
151. Matthews A. EU Food System Strengths and Vulnerabilities during Covid-19. *EuroChoices*. 2021. Vol. 19. Issue 3.
152. McRae D. The Contribution of International Trade Law to the Development of International Law. *Recueil des Cours*. 1996. Vol. 260. 416 p.
153. Mengyao Xu. The Application of the WTO Agreement in China. URL: http://tobias-lib.uni-tuebingen.de/volltexte/2012/6099/pdf/Dissertation_Mengyao_Xu_Entgueltige_Kopie_21152Titel.pdf
154. Montanarella L., Panagos P. The relevance of sustainable soil management within the European Green Deal. *Land Use Policy*. 2021. Vol. 100.
155. Moschitz H., Muller A., Kretzschmar U., Haller L., De Porras M., Pfeifer C., Oehen B., Willer H., Stolz H. How can the EU Farm to Fork strategy deliver on its organic promises? Some critical reflections. *Early View*. 2021. <https://doi.org/10.1111/1746-692X.12294>

156. Mumford J. D. Economic issues related to quarantine in international trade. *European Review of Agricultural Economics*. 2002. Vol. 29. P. 329 – 348.
157. Murphy H. Rethinking the roles of non-governmental organisations at the World Trade Organization. *Australian Journal of International Affairs*. 2012. Vol. 66. Issue 4. P. 468 – 485.
158. Murray C. Implementing the new international health regulations: The role of the WTO's Sanitary and Phytosanitary Agreement. *Georgetown Journal of International Law*. 2009. Vol. 40. P. 625.
159. Neeliah S. A., Goburdhun D. Complying with the clauses of the SPS Agreement: The case of a developing country. *Journal of Food Control*. 2010. Vol. 21 (6). P. 902 – 911.
160. Nestic K., Pavlovic N., Pavlovic M. Testing animal feed for the presence of ruminant DNA using the official real-time PCR method. IOP Conference Series-Earth and Environmental Science (60th international meat industry conference meatcon). 2019. Vol. 333.
161. Nolan K. A Crumbling WTO at the Hands of the Appellate Body – How Appellate Body Overreach is Undermining the WTO System. 2016. URL: https://www.academia.edu/35759803/A_Crumbling_WTO_at_the_Hands_of_the_Appellate_Body_How_Appellate_Body_Overreach_is_Undermining_the_WTO_System
162. Nowak B. Implementation of Directives into Domestic Legal System. The Case of Poland. *Yearbook of Polish European Studies*. 2005. № 9. P. 67 – 91.
163. Opinion of Advocate General Kokott delivered on 4 June 2020. Union des industries de la protection des plantes v Premier ministre and Others. Request for a preliminary ruling from the Conseil d'État (France). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62019CC0514&qid=1609956854394#c-ECR_62019CC0514_EN_01-E0008
164. Oreopoulou V., Lembesi D., Dimakou C., Tsironi T., Paulin S., Lake R., Haugen J. E., Von Holst C., Miles T. Food quality and safety issues in the priority areas within MoniQA. *Quality Assurance and Safety of Crops & Foods*. 2009. Vol. 1. Issue 1.
165. Otero García-Castrillón C. Private Parties Under the Present WTO (Bilateralist) Competition Regime. *Journal of World Trade Law*. 2001. Vol. 35. Núm. 1. P. 99 – 122.

166. Palmeter D., Mavroidis P. C. The WTO Legal System: Sources of Law. *American Journal of International Law*. 1998. P. 401.
167. Pedersen N. K. 'Detailed Discussion of European Animal Welfare Laws 2003 to Present: Explaining the Downturn' (Animal Legal and Historical Center 2009). URL: <https://www.animallaw.info/article/detailed-discussion-european-animal-welfare-laws-2003-present-explaining-downturn>
168. Petersmann E. Ten years of the WTO dispute settlement system: past, present and future. *Journal of international law and policy*. 2004. Vol. III. P. 1 – 48.
169. Pięłowski M. Food hazards on the European Union market: The data analysis of the Rapid Alert System for Food and Feed. *Food Science & Nutrition*. 2020. Vol. 8. Issue 3.
170. Powell D. Fresh threat: what's lurking in your salad bowl? *Journal of the Science of Food and Agriculture*. 2007. Vol. 87. Issue 10.
171. RASFF Portal. URL: <https://webgate.ec.europa.eu/rasff-window/portal/?event=searchForm&cleanSearch=1>
172. Regulation (EC) № 1610/96 of the European Parliament and of the Council of 23 July 1996 concerning the creation of a supplementary protection certificate for plant protection products. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31996R1610&qid=1609951622659>
173. Regulation (EC) № 178/2002 of the European Parliament and of the Council of 28 January 2002 laying down the general principles and requirements of food law, establishing the European Food Safety Authority and laying down procedures in matters of food safety. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32002R0178&qid=1615205450221>
174. Regulation (EC) № 183/2005 of the European Parliament and of the Council of 12 January 2005 laying down requirements for feed hygiene. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32005R0183&qid=1615205157786>
175. Regulation (EC) № 1831/2003 of the European Parliament and of the Council of 22 September 2003 on additives for use in animal nutrition. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32003R1831&qid=1615205198597>
176. Regulation (EC) № 767/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on the placing on the market and use of feed,

- amending European Parliament and Council Regulation (EC) №1831/2003 and repealing Council Directive 79/373/EEC, Commission Directive 80/511/EEC, Council Directives 82/471/EEC, 83/228/EEC, 93/74/EEC, 93/113/EC and 96/25/EC and Commission Decision 2004/217/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009R0767&qid=1615205275775>
177. Regulation (EC) № 1107/2009 of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 concerning the placing of plant protection products on the market and repealing Council Directives 79/117/EEC and 91/414/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009R1107&qid=1609951622659>
178. Regulation (EC) № 1185/2009 Of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 concerning statistics on pesticides. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009R1185&qid=1609952351566>
179. Regulation (EU) 2017/625 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2017 on official controls and other official activities performed to ensure the application of food and feed law, rules on animal health and welfare, plant health and plant protection products, amending Regulations (EC) No 999/2001, (EC) No 396/2005, (EC) No 1069/2009, (EC) No 1107/2009, (EU) No 1151/2012, (EU) No 652/2014, (EU) 2016/429 and (EU) 2016/2031 of the European Parliament and of the Council, Council Regulations (EC) No 1/2005 and (EC) No 1099/2009 and Council Directives 98/58/EC, 1999/74/EC, 2007/43/EC, 2008/119/EC and 2008/120/EC, and repealing Regulations (EC) No 854/2004 and (EC) No 882/2004 of the European Parliament and of the Council, Council Directives 89/608/EEC, 89/662/EEC, 90/425/EEC, 91/496/EEC, 96/23/EC, 96/93/EC and 97/78/EC and Council Decision 92/438/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017R0625&qid=1610993846488>
180. Regulation (EU) 2019/6 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on veterinary medicinal products and repealing Directive 2001/82/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019R0006&qid=1610980458627>
181. Regulation (EU) № 2016/2031 of the European Parliament of the Council of 26 October 2016 on protective measures against pests of plants, amending Regulations (EU) № 228/2013, (EU) № 652/2014

- and (EU) № 1143/2014 of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directives 69/464/EEC, 74/647/EEC, 93/85/EEC, 98/57/EC, 2000/29/EC, 2006/91/EC and 2007/33/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016R2031&qid=1609825272091>
182. Report of the Working Party on the Accession of China. URL: http://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/wp_acc_chinaadd2_e.doc
183. Rigod B. The Purpose of the WTO Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures (SPS). *European Journal of International Law*. 2013. Vol. 24 (2). P. 503 – 532. <https://doi.org/10.1093/EJIL/CHT019>
184. Rodolfo M. N. Food Safety Through Food Irradiation: Should it be Adopted More by the EU? *EuroChoices*. 2008. Vol. 2. Issue 3.
185. Rodriguez Fuentes V. Food alerts and RASFF. *Functional field of food law: reconciling the market and human rights / European Institute for Food Law Series*. 2019. Vol. 11. P. 277 – 294.
186. Russian Federation – Measures on the Importation of Live Pigs, Pork and Other Pig Products from the European Union. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds475_e.htm
187. Schill S. Transparency as a Global Norm in International Investment Law. Accessed 20 January, 2018. URL: <http://kluwerarbitrationblog.com/blog/2014/09/15/transparency-as-a-global-norm-in-international-investment-law>.
188. Scott J. The WTO Agreement on Sanitary and Phy-tosanitary Measures a Commentary. Oxford University Press, 2007. P. 303.
189. See in this sense remarks by the WTO AB Chair Ujal Singh in 2018 on the occasion of the release of the 2017 AB Report. World Trade Organization (2018) «Unprecedented challenges» confront Appellate Body, chair warns. URL: https://www.wto.org/english/news_e/news18_e/ab_22jun18_e.htm. Accessed 5 Mar 2019.
190. Shaffer G. C., Gao H. China's Rise: How It Took on the U.S. at the WTO. *University of Illinois Law Review*. 2018. P. 115 – 184.
191. Shaffer G. C., Ratton Sanchez Badin M., Rosenberg B. Winning at the WTO: The Development of a Trade Policy Community within Brazil / in GC Shaffer & R Meléndez-Ortiz (eds) *Dispute settlement at the WTO: The Developing Country Experience*. Cambridge University Press, 2010. P. 21 – 104.

192. Smyrnova K. V. Dispute settlement mechanisms provided by the association agreements concluded by the European Union with third countries. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2020. Vol. 27. № 3. P. 63 – 79.
193. Sowery K. Sentient Beings and Tradable Product: The Curious Constitutional Status of Animals under Union Law. *Common Market Law Review*. 2018. Vol. 55. № 1.
194. Statutes of the Codex Alimentarius Commission (Adopted in 1961 by the 11th Session of the FAO Conference and in 1963 by the 16th Session of the World Health Assembly. Revised in 1966 and 2006). *Codex Alimentarius Commission. Procedural manual. Nineteenth edition. Rome*. 2010.
195. Steger D. Establishment of a Dispute Tribunal in the WTO. Trade and development symposium. Perspectives on the Multilateral Trading System. A Collection of Short Essays. URL: <http://www.ictsd.org/downloads/2012/02/debra-steger-establishment-of-a-dispute-tribunal-in-the-wto.pdf>
196. Stringent new European Union plant health regulations introduced. URL: <https://www.coleacp.org/en/actu/stringent-new-european-union-plant-health-regulations-introduced>
197. The International Code of Conduct for the Sustainable Use and Management of Fertilizers. URL: http://issar.com.ua/downloads/41_conference_fao_international_code_of_conduct_for_the_sustainable_use_and_management_of_fertilizers_2019.pdf
198. The International Law Commission: Report of the Study Group of the International Law Commission on Fragmentation of International Law. Difficulties Arising from the Diversification and Expansion of International Law. 23–25, U.N. Doc. A/CN.4/L.682. – 2006.
199. The Law and Economics of Globalization. New Challenges for a World in Flux / ed. by L. Yueh. Cheltenham, 2009. P. 28.
200. The Results of the Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiations: The Legal Texts. Geneva: WTO, 1995. 558 p.
201. The WTO Agreement on Sanitary and Phytosanitary Measures. By Joanne Scott, New York City: Oxford University Press, 2007. 340 p. Reviewed by David J. Hornsby & Markus W. Gehring
202. Thorstensen V., Ferraz L. The brics and the challenges of global economic governance. *Brasil Nas Ondas Do Mundo. Euro-atlantico-Espaco de Dialogos*. 2017. V. 1. P. 117 – 160.

203. Trachtmann J. P. Book Review: «Conflict of Norms in Public International Law: How WTO Law Relates to Other Rules of International Law» by Joost Pauwelyn. *American Journal of International Law*. 2005. P. 445.
204. Tranchtman J. Bananas, direct effect and compliance. *European Journal of international law*. 1999. Vol. 10. № 4. P. 676.
205. Tudela Marco L., Garcia Alvarez Coque J. M., Martí Selva L., Do EU Member States Apply Food Standards Uniformly? A Look at Fruit and Vegetable Safety Notifications. *JCMS: Journal of Common Market Studies*. 2016. Vol. 55. Issue 2.
206. Turkey – Restrictions on Imports of Textile and Clothing Products. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds34_e.htm
207. Tyrpenou A. E. From The Farm To The Fork. URL: https://www.academia.edu/8004945/From_the_Farm_to_the_Fork_2006_in_English_ (дата звернення: року)
208. Understanding the WTO: Agreements. Trade policy reviews: ensuring transparency. WTO Secretariat. URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm11_e.htm
209. United States – Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds58_e.htm
210. United States – Measures affecting the importation, internal sale and use of tobacco: Report of the Panel of 12 August 1994, § 118. URL: <https://www.worldtradelaw.net/document.php?id=reports/gattpanels/ustobacco.pdf>
211. United States – Measures Concerning the Importation, Marketing and Sale of Tuna and Tuna Products. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds381_e.htm
212. United States – Section 211 Omnibus Appropriations Act of 1998 : Report of the Appellate Body of 2 January 2002, § 259. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/176abr_e.pdf
213. United States – Sections 301–310 of the Trade Act 1974. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds152_e.htm
214. United States – Subsidies on Upland Cotton. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds267_e.htm
215. United States – Sunset Review of anti-dumping duties on corrosion-resistant carbon steel flat products from Japan. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds244_e.htm

- 216.US – Standards for Reformulated and Conventional Gasoline, Report of the Appellate Body. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds2_e.htm
- 217.Utenkova K. O., Dukhnevych A. V., Karpinska N. V., Berezina L. M., Bratanov B. V. Economic Security of the Agrarian Sector in the Context of the Global Sustainable Development Goals. *International Journal of Economics & Business Administration (IJEBA)*. 2020. Vol. 0. (Special 1). P. 284 – 298.
- 218.Van den Bossche P., Zdouc W. The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials. Cambridge University Press, 2013. P. 901.
- 219.Van den Bossche, P. NGO Involvement in the WTO: A Comparative Perspective. *Journal of International Economic Law*. 2008. № 11. Issue 4. P. 717 – 749.
- 220.Van Der Merwe M., Kirsten J. F., Trienekens J. H. Information sharing as a safeguard against the opportunistic behavior of South African Karoo Lamb farmers. *Agricultural Economics*. 2017. Vol. 48. Issue S1.
- 221.Van der Sluijs J. P., Simon-Delso N., Goulson D., Maxim L., Bonmatin J.-M., Belzunces L. P. Neonicotinoids, beed is order sand the sustainability of pollinator services. *Current Opinion in Environmental Sustainability*. 2013. Vol. 5. P. 293 – 305.
- 222.Velykodna A. What is the role of NGOs in international relations? 2016. URL: https://www.academia.edu/25494583/What_is_the_role_of_Non_governmental_organizations
- 223.Vitali A., Grossi G., Martino G., Bernabucci U., Nardone A., Lacetera N. Carbon footprint of organic beef meat from farm to fork: a case study of short supply chain. *Journal of the Science of Food and Agriculture*. 2018. Vol. 98. Issue 14.
- 224.Wagner M. Law talk v. Science talk: the languages of law and science in WTO proceedings. *Fordham International Law Journal*. 2011. Vol. 35. P. 151 – 200.
- 225.Wagner M. Interpreting the SPS Agreement: Navigating Risk, Scientific Evidence and Regulatory Autonomy. Research Handbook on WTO Dispute Settlement, Simon Lester & Bryan Mercurio (eds), Forthcoming, 2016. URL: <https://ssrn.com/abstract=2887361>
- 226.Wagner M. Non-State Actors. Max Planck Encyclopedia of Public International Law. URL: <http://www.mpepil.com/>

227. Wagner M. Panel: Dispute Settlement System of the World Trade Organization (WTO). Max Planck Encyclopedia of International Procedural Law, 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/342732929_Panel_Dispute_Settlement_System_of_the_World_Trade_Organization_WTO
228. Wagner M. The Future of Sanitary and Phytosanitary Governance: SPS-Plus or SPS-Minus? *Journal of World Trade*. 2017. № 3 (51). P. 445 – 470.
229. Wagner M. The impending demise of the WTO Appellate Body: from centrepiece to historical relic? *Faculty of Law, Humanities and the Arts*. 2019. URL: <https://ro.uow.edu.au/lhapapers/4020>
230. Weiler J. H. The Rule of Lawyers and the Ethos of Diplomats: Reflections on the Internal and External Legitimacy of WTO Dispute Settlement. *Harvard Jean Monnet Working Paper*. 2000. №. 9.
231. White S. Farm animal protection policymaking and the law: The impetus for change. *Alternative Law Journal*. 2018. 43. Issue 4. P. 244 – 249.
232. Wolff C., Scannell M. Implication of Private Standards in International Trade of Animals and Animal Products. URL: http://www.oie.int/fileadmin/Home/eng/International_Standard_Setting/documents/pdf/A_private_20standards.pdf (дата звернення: 05.06.2015 року).
233. Wolfrum R. General International Law (Principles, Rules, and Standards) / Max Planck Encyclopedia of Public International Law [MPEPIL]. December. 2010. URL: <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1408>
234. World Organization for Animal Health. URL: <http://www.oie.int/en>
235. WTO disputes reach 400 mark. WTO Press release. PRESS/578. 2009. 6 nov.
236. Yermolenko V. M. The concept of animal rights through the lens of critical analysis. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. Вип. 4. С. 255 – 266.
237. Zeng J. Chinese views of global economic governance. *Third World Quarterly*. 2019. V. 40. Issue 3. P. 578 – 594.
238. Аграрне право України : підручник / В. М. Єрмоленко, О. В. Гафурова, М. В. Гребенюк [та ін.]; за заг. ред. В. М. Єрмоленка. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 608 с.

239. Аграрне право: підручник / за ред. д.ю.н., професора А. М. Статівки. Харків, 2018. 412 с.
240. Азходжаева Р. А. Международно-правовое регулирование безопасности пищевых продуктов во Всемирной торговой организации. *Право и государство: теория и практика*. 2007. № 12 (36). С. 79 – 83.
241. Ал-Равашдех Б. Міжнародно-правові аспекти членства Йорданії в системі ГАТТ/СОТ: автореф. дис... канд. юрид. наук 12.00.11. Київ, 1999. 18 с.
242. Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки : навч. та наук.-практ. посіб. Київ : Знання-Прес, 2002. 332 с.
243. Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки: проблеми формування об'єктного складу. *Право України*. 2001. № 10. С. 9 – 12.
244. Андрейченко С. С. Присвоєння державі протиправної поведінки приватних осіб: застосування концепцій «загального» та «ефективного» контролю. *Митна справа*. 2014. № 5 (95). Ч. 2. Кн. 2. С. 249 – 254.
245. Андрєєва Н. М. Органічне виробництво як складова забезпечення продовольчої безпеки України: економіко-правовий аспект впровадження. *Органічне виробництво і продовольча безпека*: зб. матер. Міжн. наук.-практ. конф. Житомир: Полісся, 2013. С. 28.
246. Анісімова Г. В. Проблеми адаптації законодавства у сфері забезпечення вимог екологічної безпеки до права Європейського Союзу. *Адаптація до права ЄС регулювання економіки України в сучасних умовах* : зб. наук. пр. (за матеріалами «круг. столу», м. Харків, 26 трав. 2015 р.). Харків, 2015. С. 66 – 74.
247. Антонюк У. В. Юридична природа права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин*: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 17-18 травня 2013 року). Хмельницький, 2013. С. 7 – 10.
248. Аргентина подала в ВТО иск против США и ЕС из-за ограничений на поставки аргентинских товаров. 6. 12. 2012. URL: www.itartass.com/c1/590644.html
249. Арестенко Т. В., Арестенко В. В. Аграрний сектор України : переваги та ризики вступу до СОТ. *Вісник ХНАУ. Серія «Економіка АПК і природокористування»*. 2006. Вип. 11. С. 25 – 30.

250. Арістова І. В., Шульга М. В. Правова природа адаптації екологічного, земельного й аграрного законодавства України до стандартів ЄС: зміст та особливості. *Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного та аграрного права в умовах євроінтеграції*: матеріали круг. столу (Харків, 8 грудня 2017 року). Харків : Право, 2017. С. 33 – 37.
251. Аронов И. З. Краткий обзор мер технического регулирования в рамках политики импортозамещения. *Стандарты и качество*. 2015. № 1. С. 28 – 30.
252. Багай Н. О. Державне регулювання сільського господарства: окремі питання. *Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи*: матер. наук.-практ. конф. (Харків, 22 травня 2020 року). Харків, 2020. С. 20 – 23.
253. Багай Н. О. Наукові підходи до періодизації розвитку аграрного законодавства. *Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції*: зб. матер. Міжнар. Конгресу (Одеса, 2-4 червня 2017 року). Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2017. С. 84 – 86.
254. Багай Н. О. Основні напрями екологізації сучасного аграрного законодавства України. *Природоресурсне право в системі права України: історія, сьогодення, перспективи*: зб. матер. круглого столу (Харків, 30-31 жовтня 2015 року). Харків, 2015. С. 15 – 17.
255. Багай Н. О. Розвиток науки аграрного права України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2002. 19 с.
256. Балюк Г. І. Екологічна безпека та її правове забезпечення» (крім п. 5) / Екологічне право України (академічний курс) / Заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2005.
257. Баранова М. А. Обеспечение прозрачности международного регулирования торговли товарами и услугами в рамках соглашений ГАТТ/ВТО. *Торговая политика*. 2017. № 1/9. С. 9 – 22.
258. Барбашова Н. В. Правове забезпечення екологічної безпеки в процесі господарської діяльності: автореф. дис. ... канд... юрид. наук. Київ, 1999. 18 с.
259. Батигіна О. М. Особливості правового регулювання застосування пестицидів у сільському господарстві країн СНД. *Форум права*. 2016. № 4. С. 20 – 24.

260. Беззубченко О. А., Бондаренко П. В. Оцінка впливу нетарифних заходів на ефективність регулювання зовнішньої торгівлі України та ЄС. *Вісник Маріупольського державного університету Серія: Економіка*. 2018. Вип. 15. С. 44 – 51.
261. Березовська І. А. Зона вільної торгівлі з ЄС як рушій європеїзації українського законодавства. *Журнал європейського і порівняльного права*. 2017. Вип. 1. С. 41 – 58.
262. Березовська І. А. Зона вільної торгівлі як складова Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 115 (Ч. II). С. 36 – 43.
263. Березовська І. А. Концепція прозорості в угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. *Право України*. 2015. № 8. С. 53 – 64.
264. Березовська І. А. Правові засади Належної виробничої практики (GMP) для ветеринарних препаратів у Євросоюзі : досвід для України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2018. Вип. 137. С. 65 – 76.
265. Березовська І. А. Правові основи асоціації України з Європейським Союзом. *Актуальні проблеми міжнародних відносин* : зб. матеріалів круг. столу «Між партнерством та асоціацією. Польща та Україна перед обличчям нових умов процесу європейської інтеграції» (Київ, 25 листопада 2010 р.) Київ, 2011. Вип. 97. Ч. II. С. 120 – 124.
266. Березовська І. А. Проблеми правового регулювання спрощеної реєстрації ветеринарних препаратів в Україні. *Науково-технічний бюлетень Державного науково-дослідного контрольного інституту ветеринарних препаратів та кормових добавок і Інституту біології тварин*. 2019. Вип. 20. № 2. С. 417 – 425.
267. Березовська І. А. Угоди про асоціацію в праві Європейського Союзу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 121. Ч. I. С. 147 – 156. С. 153.
268. Берлач Н. А. Розвиток органічного напрямку у сільському господарстві України (адміністративно-правові основи) : автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 32 с.
269. Білоусов Є. Ю. Принципи, напрями та механізми державної підтримки розвитку органічного землеробства в Україні. *Молодий вчений*. 2015. № 6 (21). Ч. 1. С. 74 – 77.

270. Богдан А. Й. Правове забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у контексті вимог законодавства ЄС : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Х., 2010. 20 с.
271. Бойко Є. О. Розвиток підприємств органічного сектору агробізнесу в контексті викликів глобалізації та євроінтеграції : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04. Миколаїв, 2011. 20 с.
272. Бойко О. В. Паспорт рослин: огляд європейського законодавства. *Правові проблеми розвитку сільських територій України : матеріали «круглого столу»* (Київ, 9 грудня 2015 року). Київ, 2015. С. 182 – 186.
273. Боклан Д. С. Взаимодействие международного экономического и международного экологического права. Москва, 2009. С. 132.
274. Бондар О. Г. Контрольно-наглядова діяльність у сільському господарстві України: аграрно-правовий аспект : автореф. дис. ... докт. юрид. наук 12.00.06, 12.00.07. Київ, 2015. 38 с.
275. Бондар О. Г. Актуальні проблеми нормативного забезпечення діяльності Держсільгоспінспекції України. *Сучасні науково-практичні проблеми екологічного, земельного та аграрного права : зб. тез «круглого столу»* (Харків, 6 грудня 2013 року). Харків, 2013. С. 90 – 93. С. 92.
276. Бондар О. Г. До питання про інституційне забезпечення контрольно-наглядової діяльності в поземельній сфері у контексті сталого розвитку України. *Теоретичні та практичні аспекти реалізації екологічного, земельного, аграрного права в умовах сталого розвитку України : матер. «круглого столу»* (Харків, 2 грудня 2016 року). Харків, 2016. С. 71 – 74.
277. Бондар О. Г. Контрольно-наглядова діяльність як гарантія реалізації та захисту екологічних прав: деякі проблеми інституційного забезпечення. *Еколого-правовий статус людини і громадянина : ретроспективний та перспективний погляди : матеріали Міжнарод. наук. практ. конф.* (Київ, 31 травня 2019 року). Київ, 2019. С. 13 – 18. С. 14.
278. Бондар О. Г. Роль Держсільгоспінспекції України у розвитку державно-приватного партнерства у сфері АПК. *Актуальні правові проблеми публічно-приватного партнерства у сфері аграрних, земельних, екологічних та космічних відносин :*

- матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листопада 2013 року). Київ, 2013. С. 56 – 59. С. 57.
- 279.Боснюк-Григор'єва Ю. Україна на шляху до європейських стандартів у сфері санітарних та фітосанітарних заходів : що зроблено та які виклики слід подолати. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 2 (10). С. 170 – 175.
- 280.Боснюк-Григор'єва Ю. П. Деякі питання оновлення законодавчого забезпечення при проведенні фітосанітарних процедур. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах* : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 20 квітня 2018 року). Харків, 2018. С. 239 – 243.
- 281.Боснюк-Григор'єва Ю. П. Європейські стандарти контролю за здоров'ям рослин. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природо-ресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України»* : матер. конф. (м. Одеса, 7-10 червня 2018 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 85 – 87.
- 282.Боснюк-Григор'єва Ю. П. Щодо безпеки харчових продуктів рослинного походження. *Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 18 – 19 травня 2018 року). Київ, 2018. С. 178 – 183. С. 181.
- 283.Бредіхіна В. Л. Право громадян на безпечне навколишнє природне середовище : автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.06. Харків, 2005. 20 с.
- 284.Бредіхіна В. Л. Щодо правового регулювання екологічних відносин в аграрній сфері. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах* : матер. наук.-практ. конф. (Харків, 20 квітня 2018 року). Харків, 2018. С. 131 – 136. С. 135.
- 285.Бугера С. І. Аграрно-правове забезпечення якості сільськогосподарської продукції : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2013. 32 с.

286. Бугера С. І. Державне регулювання якості сільськогосподарської продукції : організаційно-правовий аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 8-9. С. 65 – 72.
287. Бугера С. І. Деякі проблеми правового регулювання застосування пестицидів та агрохімікатів в Україні. *Еколого-правовий статус людини і громадянина : ретроспективний та перспективний погляди* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 31 травня 2019 року). Київ, 2019. С. 91 – 93. С. 92.
288. Бугера С. І. Законодавство України, що регулює якість сільськогосподарської продукції: сучасний стан та можливість удосконалення. *Юридична Україна*. 2011. № 10. С. 61 – 66.
289. Бугера С. І. Інформаційне забезпечення споживачів щодо безпечності та якості сільськогосподарської продукції : необхідність удосконалення законодавства. *Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права : 20 років розвитку* : матеріали «круг. столу» (Київ, 27 травня 2016 року) / за заг. ред. М. В. Краснової, Т. О. Коваленко. Чернівці: Кондратьєв А. В., 2016. С. 168 – 170. С. 169.
290. Бугера С. І. Правове регулювання органічного виробництва сільськогосподарської продукції. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 61. С. 636 – 642. С. 637.
291. Бугера С. І. Правове регулювання якості сільськогосподарської продукції : міжнародний досвід. *Юридична Україна*. 2011. С. 54 – 59.
292. Бугера С. І. Проблема систематизації аграрного законодавства та якість сільськогосподарської продукції. *Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна*: матеріали Всеукр. круглого столу (Київ, 25 травня 2012 року) / за загал. ред. В. М. Єрмоленка, В. І. Курила, В. І. Семчика. Київ : Видавничий центр НУБіП України, 2012. С. 61 – 64. С. 62 – 63.
293. Бугера С. І. Проблеми правового регулювання ветеринарно-санітарного забезпечення якості сільськогосподарської продукції. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 11. С. 108 – 111.
294. Бугера С. І. Якість сільськогосподарської продукції як предмет аграрного права та методи її правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 10. С. 83 – 85.
295. Бугера С. І. Якість сільськогосподарської продукції: проблеми адаптації законодавства до міжнародних вимог. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 62. С. 698 – 704.

296. Бугера С. Правове регулювання якості сільськогосподарської продукції : міжнародний досвід. *Юридична Україна*. 2011. № 11. С. 54 – 59.
297. Бугера С. Правові проблеми державного контролю якості сільськогосподарської продукції. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 62 – 69.
298. Бурило Ю. Сучасний розвиток національного законодавства про корми. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 207 – 211.
299. В Дании закопали миллионы зараженных норок. Теперь их хотят откопать. URL: <https://www.bbc.com/russian/news-55107595>
300. Валетова Ю. А. Международные пищевые стандарты Codex Alimentarius: правовая природа и роль в гармонизации права. *Международное публичное и частное право*. 2011. № 1 (58). С. 9 – 12.
301. Ванина И. С. Нетарифные ограничения в системе внешнеторгового регулирования: зарубежный и отечественный опыт : автореф. дисс. ... канд. экон. наук 08.00.14. М., 2003. 31 с.
302. Василенко В. А., Усенко Е. Т. Принцип недискриминации в сфере международных экономических отношений. *Советский ежегодник международного права*. 1983. М. : Наука, 1984. С. 25 – 43.
303. Василенко В. М. Адміністративно-правовий статус працівників ветеринарної міліції : автореф. дис. .. канд. юрид. наук 12.00.07. Харків, 2009. 20 с.
304. Васькина А. Ю. Международно-правовые обязательства государства, связанные с присоединением к Марракешскому соглашению об учреждении Всемирной торговой организации : автореф. дисс. .... канд. юрид. наук 12.00.10. Москва, 2017. 30 с.
305. Венская конвенция о праве договоров между государствами и международными организациями или между международными организациями від 21 березня 1986 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a04#Text
306. Ветеринарне право: підруч. / за ред. В. М. Єрмоленка. Київ : НУБіП України, 2015. 300 с.
307. Власенко Ю. Л. До питання про правове забезпечення екологічної безпеки при виробництві, контролі якості та обігу дієтичних добавок (колишніх БАДів). *Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку* :

- матер. «круглого столу» (Київ, 27 травня 2016 року). Київ, 2016. С. 320 – 323. С. 322.
308. Волкова Г. И. Правовые аспекты обращения ГМО в Украине. *Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 30 листопада 2012 року). Т. 2. Одеса, 2012. С. 736 – 738.
309. Воронин Б. А. Правовые проблемы вступления в ВТО российского аграрного сектора. *Аграрное и земельное право*. 2010. № 6 (66). С. 13 – 19.
310. Воронин Б. А. Становление аграрно-правовой науки и актуальные проблемы ее развития : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук 12.00.06. Уфа, 2000.
311. Воронин Б. А., Воронина Я. В., Тухбатов И. А. Законодательство и практика в области карантина растений. *Аграрное образование и наука*. 2014. № 4. С. 1 – 14.
312. Воронин Б. А., Минин А. Н. Экономико-правовые проблемы адаптации российского АПК в условиях ВТО. *Аграрное и земельное право*. 2012. № 9 (93). С. 11 – 22. С. 21.
313. Всемирная организация здравоохранения. Информационный бюллетень. Октябрь 2017 г. URL: <https://apps.who.int/mediacentre/factsheets/fs399/ru/index.html> (дата обращения: 5.12.2017)
314. Гавриш Н. С. Правовий режим ґрунтів в Україні : дис. ... докт. юрид. наук 12.00.06. Одеса, 2018. 466 с.
315. Гавриш Н. С. Проблеми правового забезпечення виробництва органічної сільськогосподарської продукції аквакультури / Органічне сільськогосподарське виробництво в Україні: правові засади ведення: монографія / (М. В. Шульга, Н. Р. Малишева, В. В. Носік та ін.); за заг ред. проф. М. В. Шульги. Харків : Юрайт, 2020. С. 207 – 230.
316. Гаєцька-Колотило Я. З. Аграрна політика Української держави у контексті її побудови як соціальної та правової держави та інтеграції до ЄС. *Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права*: зб. матер. круг. столу (Харків, 24 трав. 2013 року). Харків, 2013. С. 80 – 81. С. 80.
317. Гаєцька-Колотило Я. З. Аграрне право: перспектива бути. *Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна*

- дисципліна : матер. Всеукр. круг. столу (Київ, 25 травня 2012 року). Київ, 2012. С. 48 – 50. С. 49.
318. Гаєцька-Колотило Я. З. Проблеми екологізації аграрного законодавства. *Екологічне законодавство України : стан та перспективи розвитку* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 13-14 груд. 2007 року). Харків, 2007. С. 60.
319. Гаркуша А. О. Права та інтереси приватних осіб в аспекті доступу до механізму врегулювання спорів СОТ. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2013. № 6-2. Т. 2. С. 141 – 143.
320. Гафурова О. В. Деякі аспекти правового регулювання державної підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції за законодавством України та ЄС. *Правові засади ведення органічного землеробства* : збір. матер. міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 29-30 вер. 2017 року). Харків, 2017. С. 36 – 39.
321. Гафурова О. В. Продовольче та сільськогосподарське (аграрне) право ЄС : проблеми співвідношення. *Право. Людина. Довкілля*. 2020. Вип. 11. № 2. С. 23 – 31.
322. Гафурова О. В., Марченко С. І. Правове регулювання державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва за законодавством України та ЄС. *Право. Людина. Довкілля*. 2019. Вип. 10. № 4. С. 29 – 35. С. 30.
323. Гвоздик П. О. Правові засади збереження біологічного різноманіття : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 1999. 18 с.
324. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947) від 30.10.1947 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 84. С. 562. С. 2989.
325. Гетьман А. П. Екологічна функція держави в сучасних глобалізаційних процесах. *Проблеми законності*. 2015. № 4. С. 145 – 153. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/04/145-153.pdf>
326. Гетьман А. П. Екологічна функція держави в сучасних умовах глобалізації. *Правові проблеми розвитку сільських територій України*: матеріали круг. столу (м. Київ, 9 грудня 2015 року). Київ : Прінт сервіс, 2015. С. 36 – 39.
327. Гетьман А. П. Правові проблеми екологічної безпеки в умовах проведення АТО. *Правові засади екологічної та продовольчої безпеки: проблеми імплементації міжнародних стандартів* :

- матеріали дискус. панелі Перш. Харк. міжнар. юрид. форуму «Право та проблеми сталого розвитку в глобалізованому світі» (м. Харків, 3-6 жовт. 2017 року). Харків, 2017. С. 39 – 48.
328. Гетьман А. П. Розвиток екологічного законодавства через призму євроінтеграції. *Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 18 – 19 травня 2018 року). Київ, 2018. С. 3 – 10.
329. Глущенко Я. І., Стефківський В. М. Адаптація вітчизняного законодавства в сфері фітосанітарної безпеки в умовах євроінтеграції. *Економіка, фінанси, право*. № 12. С. 23 – 27.
330. Годованюк А. Й. Аграрне право в реаліях сьогодення. *Перше зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України* : матер. зібрання (м. Одеса, 9-10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. Одеса : Юридична література, 2016. С. 92 – 94.
331. Годяк А. Деякі аспекти імплементації Глави 4 «Санітарні та фітосантарні заходи» Угоди про асоціацію. *Jurnalul juridic național : teorie și practică*. 2018. Вип. 2. Ч. 1. С. 43 – 48.
332. Голиченков А. К., Исполинов А. С., Кадышева А. В. ВТО, экология и Россия : время принимать решения. *Экология*. 2014. № 5. С. 332 – 337.
333. Голуб Т. І. Державний протекціонізм в аграрному секторі економіки в умовах членства України в СОТ : дис. ... канд. екон. наук 08.00.03. Київ, 2016. 193 с.
334. Голубєва В. О. Міжнародно-правове регулювання зовнішньоторговельної діяльності та національне законодавство України (нетарифний аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.11. Харків, 2004. 19 с.
335. Гончаров В. М., Бондарчук А.В., Маталка С. М. Перспективи та основні проблеми агробізнесу України після вступу до СОТ. *Прометей*. 2008. № 2 (26). С. 14 – 19.
336. Горбунова О. Ю. Правовий статус працівників ветеринарної міліції з проведення карантинних ветеринарних заходів : автореф. дис. ... 12.00.07. Київ, 2009. 18 с.
337. Гордєєв В. І. Правове забезпечення виробництва органічної продукції аквакультури. *Правові засади ведення органічного*

- землеробства : збір. матер. міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 29-30 вер. 2017 року). Харків, 2017. С. 40 – 44.
- 338.Гордійчук Є. Г., Макарова І. А., Ліпанова О. А. Стратегія забезпечення продовольчої та екологічної безпеки України через інструменти сертифікації якості довілля та продукції. *Екологічний менеджмент у загальній системі управління* : тези доповідей Х щорічної Всеукр. наук. конф. (м. Суми, 20-21 квітня 2010 року). Суми : Вид-во СумДУ, 2010. Ч. 1. С. 61 – 64.
- 339.Готовность к нашествию: угроза пустынной саранчи в Западной Африке. URL: <http://www.fao.org/fao-stories/article/ru/c/1298123/>
- 340.Гребенюк М. В. Концептуальні засади забезпечення світової продовольчої безпеки : теорія і практика: монографія. Київ : АртЕк, 2017. 569 с.
- 341.Гребенюк М. Правове забезпечення дерегуляції ринку сільськогосподарської продукції як складова системи гарантування продовольчої безпеки. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 7. С. 127 – 130.
- 342.Гребенюк М. Правовий механізм гарантування продовольчої безпеки в сучасних умовах. *Право України*. 2010. № 12. С. 244 – 251.
- 343.Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України та ЄС: порівняльно-правовий аспект. *Правове забезпечення соціальної сфери* : матер. XI Міжнарод. наук. конф. (Одеса, 27 травня 2020 року) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Г. І. Чанишевої. Одеса : Фенікс, 2020. С. 259 – 261.
- 344.Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України : проблеми правового забезпечення : монографія. Херсон : Гельветика, 2019. 596 с.
- 345.Григор'єва Х. А. Державна підтримка у сфері ідентифікації та реєстрації тварин: етапи законодавчої трансформації. *Зб. матер. Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України* (Одеса, 9-10 вер. 2016 року). Одеса, 2016. С. 101 – 104.
- 346.Григор'єва Х. А. Концептуальні засади правового регулювання державної підтримки сільського господарства в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук 12.00.06. Одеса, 2020. 40 с.

347. Григор'єва Х. А. Концептуальні засади правового регулювання державної підтримки сільського господарства в Україні : дис. ... докт. юрид. наук 12.00.06. Одеса, 2020. 493 с.
348. Григор'єва Х. А. Правове забезпечення ідентифікації та реєстрації тварин: термінологічні та функціональні питання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 39. Т. 1. С. 112 – 116.
349. Григор'єва Х. А. Проблеми законодавчого забезпечення державної підтримки органічного сільського господарства в Україні. *Актуальні питання реформування правової системи* : матер. XIV Міжн. наук.-практ. конф. (Луцьк, 16-17 чер. 2017 року). Луцьк, 2017. С. 151 – 153.
350. Григор'єва Х. А. Співвідношення правових категорій державної підтримки сільського господарства та державної аграрної політики. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 64 – 68.
351. Григор'єва Х. А. Щодо розмежування правового забезпечення продовольчої безпеки та державної підтримки сільського господарства. *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 20-22 вер. 2019 року). Івано-Франківськ, 2019. С. 162 – 165.
352. Григор'єва Т. В. Правове регулювання використання й охорони водних живих ресурсів : автореф. дис... канд. юрид. Наук : 12.00.06. Харків, 2005. 19 с.
353. Григор'єва Х. А. Правовий механізм державної підтримки у сфері ідентифікації та реєстрації сільськогосподарських тварин. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 61 – 65.
354. Гричанов И. Я., Карлик Ф. А. Гармонизация правового поля защиты растений при вступлении России в ВТО. *Защита и карантин растений*. 2007. № 7. С. 4 – 8.
355. Гуляева Т. К. Соотношение «права ВТО» и национального права государств-членов : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук 12.00.10. М., 2016. 23 с.
356. Гуляева Т. К., Никитина В. А., Федосов Я. К. Принцип недискриминации в «праве ВТО». *Российский внешнеэкономический вестник*. 2015. № 8. С. 82 – 91.

357. Гусарова А. Два роки дедлайну – що потрібно зробити АПК для переходу на систему НАССР. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/318-dva-roki-dedlaynu-scho-potribno-zrobiti-apk-dlya-perehodu-na-sistemu-hacsr>
358. Дейнега М. А. Правові аспекти застосування хімічних меліорантів у сільському господарстві. *Сучасні науково-практичні проблеми екологічного, земельного та аграрного права* : матеріали «круглого столу» (Харків, 6 грудня 2013 року). Харків, 2013. С. 206 – 209.
359. Дем'янюк О. Актуальні проблеми нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Вісник ТНЕУ*. 2013. № 4. С. 94 – 102.
360. Дем'яненко С. І., Нів'євський О. В. Система регулювання фітосанітарних заходів в Україні. *Економіка АПК*. 2015. № 5. С. 28 – 33.
361. Деякі питання реалізації Закону України «Про карантин рослин»: постанова Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2019 року. № 1177. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 19.
362. Дідок Ю. В. Особливості системи контролю і моніторингу безпечності та якості продовольчої продукції в Україні. *Теорія і практика державного управління*. 2016. Вип. 3 (54). С. 101 – 106. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/ebook/tpdu/2016-3/doc/2/02.pdf>.
363. Дідок Ю. В. Реформування системи державних органів ветеринарної медицини в Україні : соціологічний вимір. *Вісник НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2018. № 4. С. 137 – 142.
364. Дмитренко І. М. Щодо питання співвідношення понять біобезпека та ветеринарна безпека в сфері права України. *Часопис Київського університету права*. 2017. Вип. 3. С. 230 – 233.
365. Дмитрук Б. П., Аблязова О. М. Напрямки захисту ринку м'ясо-молочної продукції в період адаптації України до умов Світової організації торгівлі. *Агросвіт*. 2012. № 24. С. 15 – 19.
366. До уваги аграріїв: ЄС заборонив використання засобів захисту рослин на основі хлорпірифосу та хлорпірифос-метилу. URL: <https://lanchynska-gromada.gov.ua/news/1585939692>
367. Довгань В. І. Зарубіжний досвід державного управління ветеринарною справою. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2011. № 1. С. 27 – 30.

368. Дугієнко Н. О., Акінеєва Д. О. Нетарифне регулювання як засіб захисту внутрішнього ринку країн ЄС та України. *Інноваційна економіка*. 2014. № 5. С. 17 – 21.
369. Дурсунов М. О. Законодавче забезпечення ветеринарної справи в Україні у ХХ столітті : автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.01. Харків, 2009. 21 с.
370. Духневич А. В. Вітчизняні стандарти гарантування якості та безпеки продовольства у світлі вимог Європейського Союзу. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природо-ресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України»* : матер. конф. (м. Одеса, 7-10 червня 2018 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 20 – 23.
371. Духневич А. В. Дослідження організаційно-правових проблем регулювання аграрних правовідносин в умовах участі України в СОТ у доктрині аграрного права. *Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права*: зб. матер. круглого столу (Харків, 24 травня 2013 року). Харків, 2013. С. 85 – 86.
372. Духневич А. В. Екологічна безпека та якість сільськогосподарської продукції у світлі вимог СОТ. *Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 31 травня 2019 року) / за заг. ред. М. В. Краснової, Т. О. Коваленко. Чернівці : Кондратьєв А. В., 2019. С. 18 – 22. С. 19 – 21.
373. Духневич А. В. Механізм врегулювання суперечок в рамках СОТ. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Право»*. 2011. Вип. 15. С. 106 – 109.
374. Духневич А. В. Напрями еволюції аграрного права у контексті міжнародної інтеграції України / Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних та природо-ресурсних відносин в Україні: колективна монографія / відп. ред. Т. Є. Харитонова, І. І. Каракаш. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 214 – 236.
375. Духневич А. В. Напрями еволюції аграрного права України в контексті СОТ та ЄС. *Історико-правовий часопис*. 2019. № 1 (13). С. 49 – 53.

376. Духневич А. В. Організаційно-правове забезпечення застосування фітосанітарних заходів в Україні. *Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 18-19 травня 2018 року). Київ, 2018. С. 19 – 21.
377. Духневич А. В. Організаційно-правове забезпечення реалізації угод Світової організації торгівлі у сільському господарстві України : дис. ... докт. юрид. Наук : 12.00.06. Київ, 2017. 389 с.
378. Духневич А. В. Особливості правового застосування санітарних та фітосанітарних заходів в умовах участі України у СОТ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2013. Вип. 22. Ч. I. Том 2. С. 72 – 76. С. 75.
379. Духневич А. В. Підсумки, прогнози та перспективи договірною регулювання аграрних правовідносин у галузі тваринництва в умовах участі України в СОТ. *Форум права*. 2011. № 4. С. 234 – 239.
380. Духневич А. В. Правова регламентація застосування санітарних та фітосанітарних заходів в Україні у контексті вимог СОТ та ЄС. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 2 (10). С. 64 – 70.
381. Духневич А. В. Приведення законодавства України у сфері АПК у відповідність до вимог СОТ. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 94 – 96.
382. Духневич А. В. Угода про сільське господарство СОТ у механізмі правового регулювання аграрних відносин в Україні. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах* : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 20 квітня 2018 року). Харків, 2018. С. 166 – 171. С. 167 – 171.
383. Духневич А. В. Щодо розмежування понять «торгові суперечки» та «торгові спори». *Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції* : зб. матер. Міжнар. Конгресу (Одеса, 2-4 червня 2017 року). Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2017. С. 18 – 20.
384. Духневич А. В., Карпінська Н. В. Інституційне та законодавче забезпечення реалізації вимог ЄС у сфері санітарних та фітосанітарних заходів в Україні. *Історико-правовий часопис*. 2019. № 2 (14). С. 66 – 71.
385. Духневич А. Правове регулювання фітосанітарного контролю в Україні у відповідності до норм СОТ. *Юридичний вісник*. 2014. № 2. С. 289 – 294.

386. Духневич А. В. Правові проблеми реалізації Угоди про сільське господарство СОТ в Україні : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 400 с.
387. Духневич І. В. Розвиток аграрного законодавства України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2011. 19 с.
388. Духневич І. В. Розвиток аграрного законодавства України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Луцьк, 2011. 264 с.
389. Дюжева Н. В. Нетарифное регулирование в современной международной торговле: автореф. дисс. ... канд. экон. наук 08.00.14. Москва, 2005. 23 с.
390. Дюмулен И. И. Всемирная торговая организация. Москва, 2003. 272 с.
391. Дюмулен И. И. Нетарифные меры в современной международной торговле : некоторые вопросы теории, практика и правила ВТО, интересы России. *Российский внешнеэкономический вестник*. 2016. № 2. С. 3 – 20.
392. Еделев Д. А., Матисон В. А., Майорова Н. В., Прокопова М. А. Принципы гармонизации и эквивалентности в многостороннем соглашении ВТО по санитарным и фитосанитарным мерам (SPS). *Пищевая промышленность*. 2013. № 12. С. 34 – 37.
393. Еделев Д. А., Матисон В. А., Майорова Н. В., Прокопова М. А., Будагова Е. А. Оценка степени риска – базовая методика многостороннего соглашения по санитарным и фитосанитарным мерам ВТО. *Пищевая промышленность*. 2014. № 2. С. 54 – 58.
394. Європейський Союз очікує від Ради остаточного ухвалення закону про держконтроль харчових продуктів. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/05/16/7065757>
395. Євстігнєєв А. С. Окремі проблеми ефективності забезпечення права на екологічну безпеку. *Збірник матеріалів Четвертого зібрання фахівців споріднених кафедр «Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносинах»*: матер. зібрання (м. Одеса, 6-9 червня 2019 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитоновна, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса : Гельветика, 2019. С. 93 – 96.
396. Євстігнєєв А. С. Право сталого природокористування – об'єктивна вимога сьогодення. *Природоресурсне право в системі права України : історія, сьогодення, перспективи* : зб. матер.

- круглого столу (Харків, 30-31 жовтня 2015 року). Харків, 2015. С. 62 – 64. С. 64.
- 397.Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр. URL: <http://minagro.gov.ua/system/files/.pdf>
- 398.Єремєєва Н. В. Відшкодування шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону тваринного світу : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 1994. 19 с.
- 399.Єрмолаєва Т. В. Право на безпечне навколишнє середовище як основа еколого-правового статусу людини і громадянина. *Збірник матеріалів Четвертого зібрання фахівців споріднених кафедр «Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносинах»*: матер. зібрання (м. Одеса, 6-9 червня 2019 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитоновна, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса : Гельветика, 2019. С. 96 – 98.
- 400.Єрмоленко В. М. Актуальні питання систематизації законодавства про продовольчу безпеку. *Сучасні проблеми систематизації екологічного, земельного та аграрного законодавства України* : зб. наук. праць круг. столу (Київ, 18 бер. 2011 року). Київ: ВГЛ «Обрії». С. 113 – 119.
- 401.Єрмоленко В. М. Вплив релігійних норм на сучасне аграрне право. *Науковий вісник НУБіП України. Серія «Право»*. 2014. Вип. 197. Ч. 3. С. 37 – 42.
- 402.Єрмоленко В. М. Релігійні норми як джерела аграрного права. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права* : матер. конф. (Київ, 22-23 травня 2015 року). Київ, 2015. С. 36 – 39.
- 403.Єрмоленко В. М. Сучасний стан нормативного забезпечення державного контролю за якістю сільськогосподарської продукції. *Перше зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України* : матер. зібрання (м. Одеса, 9-10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. Одеса : Юридична література, 2016. С. 22 – 25.
- 404.Єрмоленко В. М., Черняк Є. О. Деякі правові проблеми органічного виробництва в Україні. *Науковий вісник НУБіП України. Серія «Право»*. 2014. Вип. 197. Ч. 1. С. 44.

405. Жмуренко В. Войти на равных в число развитых стран. *Діловий вісник*. 2004. № 3 (118). URL: www.ussci.org.ua
406. Загальна епізоотологія / Б. М. Ярчук, П. І. Вербицький, В. П. Литвин та ін.; за ред. Б. М. Ярчука, Л. Є. Корнієнка. Біла Церква, 2002. 656 с. С. 7.
407. Зайцева Л. И. Права государств в процессе разрешения споров во Всемирной торговой организации : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00. 10. Москва, 2017. 31 с.
408. Залуцький І. Р. Концептуальні пріоритети державної політики розвитку сільських територій в умовах реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС : специфіка актуалізації та проблеми реалізації. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. Вип. 3 (125). С. 153 – 161.
409. Захаренко В. А. Научное и правовое обеспечение защиты растений на пороге XXI столетия. *Защита и карантин растений*. 1999. № 12. С. 6 – 7.
410. Звегинцева Д. О. Прямое действие права ВТО : взвесив все «за» и «против». *Российский внешнеэкономический вестник*. 2014. № 11. С. 87 – 102.
411. Звіт робочої групи зі вступу України до СОТ. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/981_с62
412. Земко А. М., Філюк П. Т. Деякі питання правового регулювання виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції в Україні. *Правові засади ведення органічного землеробства : збір. матер. міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 29-30 вер. 2017 року)*. Харків, 2017. С. 65 – 68.
413. Информационная записка ИНФОСАН (Международная сеть органов по безопасности пищевых продуктов) № 4/2008 – Codex Alimentarius. URL : www.who.int/foodsafety/fs_management/No_04_Codex_Jun08_ru.pdf
414. Исполинов А. С. К 20-летию ВТО : критический взгляд на практику Органа по разрешению споров. *Торговая политика*. 2015. № 1/1. С. 10 – 30.
415. Исполинов А. С. Концепция *acquis communautaire* в праве Европейского Союза. *Вестник Московского ун-та. Серия 11. «Право»*. 2010. № 5. С. 68 – 88.

- 416.Исполинов А. С. Применение норм соглашений ВТО национальными судами : теория и практика. *Государство и право*. 2014. № 9. С. 75 – 85.
- 417.Казанский П. Е. Введение курс международного права. Одесса, 1901. 386 с.
- 418.Кайдашов В. С. Організаційно-правові засади безпечності та якості сільськогосподарської продукції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2012. 19 с.
- 419.Каліущенко І. Сільськогосподарські відносини як об'єкт міжнародно-правового регулювання. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2012. № 6. С. 125 – 128.
- 420.Калюжна Н. Г. Роль системи нотифікацій СОТ у забезпеченні результативності торговельно-економічного співробітництва держав. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2018. № 3 (102). С. 19 – 24.
- 421.Каракаш І. І. Адаптація екологічного законодавства України до законодавчих стандартів Європейського Союзу. *Актуальні проблеми соціального права в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Одеса, 31 жовтня 2017 року). Одеса, 2017. С. 175 – 179.
- 422.Каракаш І. І. Екологічна функція сучасної української держави. *Сучасні науково-практичні проблеми екологічного, земельного та аграрного права* : зб. тез (Харків, 6 грудня 2013 року). Харків, 2013. С. 30 – 33.
- 423.Каракаш І. І. Законодавчі засади нової стратегії державної екологічної політики України. *Наукові праці НУ «ОЮА»*. 2011. Вип. 10. С. 335 – 344.
- 424.Карпінська Н. В. Екологізація сільського господарства в умовах євроінтеграції. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природо-ресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України»* : матер. конф. (м. Одеса, 7-10 червня 2018 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 150 – 152.
- 425.Карпінська Н. В. Правова регламентація санітарних та фітосанітарних заходів в Україні у світлі вимог ЄС. *Особливості*

- правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ – м. Яремче, 20-22 вересня 2019 року) / відп. ред. Н. Р. Кобецька. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. С. 165 – 168.
426. Карпінська Н. В. Санітарні та фітосанітарні заходи у контексті вимог СОТ та ЄС. *Актуальні проблеми юридичної науки* : зб. тез Міжнарод. наук. конф. «Сімнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 19-20 жовтня 2018 року). Ч. 2. С. 183 – 185.
427. Карпінська Н. В. Співвідношення санітарних та фітосанітарних заходів із технічними регламентами, стандартами та процедурами оцінки відповідності згідно вимог СОТ. *Збірник матеріалів Четвертого зібрання фахівців споріднених кафедр «Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносинах»*: матер. зібрання (м. Одеса, 6–9 червня 2019 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса : Гельветика, 2019. С. 125 – 127.
428. Карпінська Н. В., Духневич А. В. Правова природа багатосторонніх угод Світової організації торгівлі у аграрному законодавстві України. *Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України*: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 травня 2017 року). Київ, 2017. С. 113 – 115.
429. Карпінська Н. Санітарні та фітосанітарні заходи у контексті вимог Світової організації торгівлі та Європейського Союзу. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 2 (12). С. 85 – 89.
430. Карро Д., Жюйар П. Международное экономическое право / науч. ред. В. М. Шуилова. Москва, 2002. 580 с.
431. Кацубо С. П. Об экологизации аграрного законодательства в Республике Беларусь. *Сучасні тенденції розвитку національного законодавства* : збірник наук. матеріалів Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4-5 лист. 2016 року). Київ, 2016. С. 122 – 124.
432. Ким Каг Вон. Принцип наибольшего благоприятствования в ГАТТ-ВТО : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Москва, 2000.
433. Кідалов С. О. Організаційно-правові засади діяльності органів охорони, використання і відтворення водних біоресурсів та регулювання рибальства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2014. 20 с.

- 434.Клюкин Б. Д. США : правовое регулирование сельского хозяйства. М., 1972. 295 с. С. 128 – 133.
- 435.Ключнікова А. О. Правове забезпечення ведення тепличного господарства в Україні : дис. канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2017. 244 с. С. 103 – 104.
- 436.Кобилянська А. В. Проблеми ефективності інфраструктури регулювання застосування санітарних та фітосанітарних норм до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. *Вісник ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. № 1. Серія «Економічні науки»*. 2015. № 1. С. 156 – 162.
- 437.Кобецька Н. Р. Підходи ЄС до імплементації екологічних вимог державами – його членами. URL: http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/7936/1/%D0%9A%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8_%202020.pdf
- 438.Ковалев А. А. Право ВТО как комплексный институт международного права. *Российский внешнеэкономический вестник*. 2006. № 4. С. 73 – 75.
- 439.Ковалев А. А. Право ВТО как комплексный институт международного права. *Российский внешнеэкономический вестник*. 2006. № 4. С. 73 – 75.
- 440.Коваленко Б. В. Перспективи застосування стандартів ISO 14000 в екологічному праві України. *Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку : матер. «круглого столу»* (м. Київ, 27 травня 2016 року). Київ, 2016. С. 335 – 339. С. 338.
- 441.Коваленко Б. В. Юридична природа стандартів як джерел екологічного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2019. 19 с.
- 442.Коваленко Т. О. Адаптація аграрного законодавства України до *acquis communautaire* : сучасний стан та перспективи. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах: матеріали наук.-практ. конф.* (м. Харків, 20 квітня 2018 року). Харків, 2018. С. 185 – 190. С. 185.
- 443.Коваленко Т. О. Дефектність аграрного законодавства як виклик продовольчій безпеці України. Збірник матеріалів Четвертого зібрання фахівців споріднених кафедр «Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних

- відносінах» : матер. зібрання (м. Одеса, 6-9 червня 2019 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. – Одеса : Гельветика, 2019. С. 33 – 35. С. 34.
- 444.Коваленко Т. О. Джерела аграрного права України: сучасний стан та перспективи. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 7. С. 61 – 69.
- 445.Коваленко Т. О. Джерела аграрного права України: сучасний стан та перспективи. *Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна* : матер. Всеукр. круг. столу (м. Київ, 25 травня 2012 року). Київ, 2012. С. 40 – 43. С. 41.
- 446.Коваленко Т. О. Об'єктивні умови формування аграрного права України. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 1 (5). С. 80 – 85.
- 447.Коваленко Т. О. Передумови формування аграрного права України. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного і екологічного права* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22-23 травня 2015 року). Київ, 2015. С. 44 – 47. С. 47.
- 448.Коваленко Т. О. Поняття, ознаки та критерії продовольчої безпеки за законодавством України та інших держав. *Адміністративне право і процес*. 2018. № 1 (20). С. 30 – 41.
- 449.Коваленко Т. О. Правове регулювання маркування органічної сільськогосподарської продукції в Україні : апроксимація до вимог ЄС. *Правові засади ведення органічного землеробства: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29-30 вересня 2017 року)*. Харків, 2017. С. 97 – 100.
- 450.Коваленко Т. О., Скічко К. І. Особливості міжнародного договору як джерела аграрного права України. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє* : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2017 року). Одеса, 2017. С. 620 – 622.
- 451.Ковальчук Т. Г. Правові питання забезпечення екологічної безпеки продуктів харчування : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 1996. 20 с.
- 452.Ковальчук Т. Г. Чи є доступність до інформації про опромінення харчових продуктів гарантією права на безпечні харчові продукти в Україні? *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації*: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ – м. Яремче, 20-22 вересня 2019 року / відп.

- ред. Н. Р. Кобецька. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. С. 168 – 171.
453. Ковальчук Т. Г. Щодо гарантій права на безпечні харчові продукти в Україні. *Збірник матеріалів Четвертого зібрання фахівців споріднених кафедр «Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносинах»* : матер. зібрання (м. Одеса, 6-9 червня 2019 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса : Гельветика, 2019. С. 133 – 136.
454. Ковальчук Т. Г. Щодо поняття, особливостей та забезпечення права на безпечні харчові продукти. *Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та перспективний погляди*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 31 травня 2019 року) / за заг. ред. М. В. Краснової, Т. О. Коваленко. Чернівці : Кондратьєв А. В., 2019. С. 146 – 150. С. 147 – 148.
455. Кожух М. С. Господарсько-правове забезпечення реалізації державної продовольчої політики: монографія. Київ: Юридична думка, 2015. 199 с.
456. Кожух М. С. Напрями удосконалення стандартів якості продовольчої продукції. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2015. № 4. С. 104 – 108.
457. Козмуляк К. Правове регулювання економічного стимулювання ведення екологічно безпечного рослинництва в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 11. С. 94.
458. Колесникова М. М. Право ВТО и унификация правового регулирования международной торговли. *Вестник Санкт-Петербургской юридической академии*. 2015. № 4 (29). С. 50 – 55.
459. Коломієць Я. Л. Правове регулювання обмежень у здійсненні виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2015. 20 с.
460. Комендантов С. В. Проблемы имплементации в Российской Федерации положений правовой системы Всемирной торговой организации : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.10. Казань, 2006. 23 с.
461. Конвенція про заснування Європейської і Середземноморської організації захисту рослин 1951 року від 18.04.1951 року. *Офіційний вісник України*. 2006. № 39. С. 111. С. 2648.

462. Кондратьєва К. А. Правове регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2013. 18 с.
463. Корнієнко В. М. Стан та проблеми вдосконалення аграрного законодавства України в умовах євроінтеграції. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах* : матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квітня 2018 року). Харків, 2018. С. 190 – 192.
464. Корнієнко Г. С. Аграрне право як стратегічна галузь права. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах* : матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квітня 2018 року). Харків, 2018. С. 77 – 81. С. 80.
465. Костецька О. Я. Правова охорона сільськогосподарських угідь, зайнятих багаторічними насадженнями : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2014. 22 с.
466. Костицький В. В. Екологічна сутність сучасної соціальної правової держави. *Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 8-10 вересня 2017 року). Івано-Франківськ, 2017. С. 22 – 26.
467. Костицький В. В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (Економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні). Київ: ІЗП і ПЗ, 2003. 772 с.
468. Костицький В. В. Сучасний зміст екологічної функції держави. *Теоретичні та практичні аспекти реалізації екологічного, земельного, аграрного права в умовах сталого розвитку України* : матер. круглого столу (м. Харків, 2 грудня 2016 року). Харків, 2016. С. 42 – 45. С. 44.
469. Костюченко Я. М. Особливості механізмів врегулювання суперечностей в процесі європейської економічної інтеграції України. *Правова держава*. 2016. Вип. 21. С. 250 – 255.
470. Костюченко Я. М. Принцип «прозорості» як основоположний та наскрізний в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 44. Т. 2. С. 148 – 151.
471. Костяшкін І. О. Окремі методологічні засади реалізації права власності на землю в Україні в умовах сталого розвитку. *Від*

- правової охорони природи Української РСР до екологічного права України : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 тр. 2017). Київ. 2017. С. 116 – 119.
472. Кочергіна О. М. Міжнародно-правове регулювання антидемпінгу на багатосторонній основі в системі ГАТТ/СОТ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2004. 16 с.
473. Кошеленко К. В. Юридична відповідальність за шкоду навколишньому природному середовищу за законодавством України і ЄС : порівняльно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2019. 22 с.
474. Кравець Н. В. Екологізація аграрного виробництва як принцип аграрного права : автореф. дис...канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2015. 19 с.
475. Кравець Н. В. Щодо місця принципу екологізації аграрного виробництва у системі принципів аграрного права. *Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права: збірник матеріалів круглого столу* (м. Харків, 24 травня 2013 року) / за ред. Шульги М. В., Саннікова Д. В. Харків, 2013. С. 152 – 153.
476. Красиков Д. В. Внутреннее законодательство членов ВТО как предмет оспаривания в рамках системы ВТО по разрешению споров. *Юридическая наука*. 2014. № 1. С. 105 – 109.
477. Красиков Д. В. Проблемы взаимодействия права Всемирной торговой организации и законодательства ее членов. *Конституция Российской Федерации : 20 лет спустя: сборник научных трудов*. Саратов: Поволжский институт управления им. П. А. Столыпина, 2014. С. 23 – 24.
478. Краснова Ю. А. Право екологічної безпеки в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2018. 31 с.
479. Крет О. В. Атрибутивні характеристики транспарентності як категорії політичної науки. *Науковий вісник Одеського державного економічного університету*. 2008. № 20 (76). С. 93 – 102.
480. Крушельницька Г. Л. Тварини як особливий об'єкт цивільних прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.03. Київ, 2014. 19 с.
481. Кузьміна М. М. Особливості правового забезпечення якості продукції в Європейському Союзі та рамках Світової Організації Торгівлі. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2010. № 2. С. 116 – 126.

- 482.Кулинич О. П. До питання про вдосконалення правової охорони бджільництва в Україні. *Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи* : матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 травня 2020 року). Харків, 2020. С. 164 – 167. С. 166.
- 483.Кульчій І. М. Деякі аспекти адаптації аграрного законодавства до вимог права ЄС щодо безпечності та якості сільськогосподарської продукції. *Актуальні проблеми соціального права. Еволюція правового регулювання аграрних, земельних та екологічних відносин*: матеріали міжнар. наук.-практ. конференції (м. Львів, 18 листопада 2016 р.) / за заг. ред. П. Д. Пилипенка. Львів, 2016. С. 244 – 246.
- 484.Кульчій І. М. Інтеграційні відносини у сфері розвитку сільського господарства та сільських територій як складова предмета аграрного права. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах* : матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квітня 2018 року). Харків, 2018. С. 196 – 201. С. 197.
- 485.Купчення Л. І. Функції аграрного права в сучасних умовах розвитку України. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах* : матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квітня 2018 року). Харків, 2018. С. 201 – 205. С. 204.
- 486.Курзова В. В. Еколого-правове регулювання карантину рослин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2009. 20 с.
- 487.Курман Т. В. Про принцип екологізації аграрного виробництва. *Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна*: матер. Всеукр. Круг.столу (м. Київ, 25 травня 2012 року). Київ, 2012. С. 90 – 92. С. 91.
- 488.Курман Т. В. Характеристика законодавчої бази, що забезпечує функціонування сучасного сільськогосподарського виробництва *Актуальні проблеми соціального права. Еволюція правового регулювання аграрних, земельних та екологічних відносин* : Матеріали міжнар. наук.-практ. конференції (м. Львів, 18 листопада 2016 року) / за заг. ред. П. Д. Пилипенка. Львів, 2016. С. 244 – 246.
- 489.Курман Т. В. Щодо принципів забезпечення продовольчої безпеки. *Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та*

- екологічного права: збірник матеріалів круглого столу (24 травня 2013 року) / за ред. Шульги М. В., Саннікова Д. В. Харків, 2013. С. 94 – 96. С. 95.
490. Курман Т. В., Туєва О. В. Щодо поняття та змісту екологізації аграрного виробництва. *Науковий вісник НУБіП України. Серія «Право»*. 2012. Вип. 173. Ч. 2. С. 74 – 79.
491. Куценко А. О. Проблеми господарсько-правового забезпечення якості вітчизняної молочної продукції в рамках членства України в СОТ. *Вісник ХНУВС*. 2010. № 4 (51). Ч. 2. С. 207 – 215.
492. Лагодієнко В. В. Щодо напрямів державної підтримки агропромислового виробництва при вступі України до СОТ. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2007. Вип. 3. Т. 1. С. 168 – 179
493. Лазаренко Ж. В. Оцінка виконання зобов'язань Україною перед СОТ у контексті реалізації національних економічних інтересів. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. Вип. 20. С. 145 – 149.
494. Лахно С. Стратегія та перешкоди на шляху вступу України до СОТ. *Міжнародна економічна політика*. 2005. № 2 (3). С. 103 – 125.
495. Лебединська О. Ю. Механізми державного управління міським продовольчим комплексом : автореф. дис. ... докт. наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2004. 23 с.
496. Левіна Г. М. Правова охорона та використання рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів диких тварин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2019. 21 с.
497. Лекарь А. С. Основні риси та базові принципи системи вирішення спорів в рамках Світової організації торгівлі (СОТ). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 156 – 164.
498. Лисак М. А. Угода про асоціацію України з ЄС та стан торгівлі продовольчими товарами. *Економіка АПК*. 2016. № 10. С. 66 – 72.
499. Литвин О. Є. Зовнішньоторговельна діяльність України в рамках підписання «ЗВТ+» з країнами ЄС та ЗВТ СНД. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2016. Вип. 127 (Ч. 1). С. 116 – 127.
500. Литовченко А. С. Международно-правовые аспекты применения соглашения ВТО по сельскому хозяйству : автореф. дисс. .. канд. юрид. наук : 12.00.10. Москва, 2006. 23 с.
501. Лініченко Д. В. Міжнародно-правовий механізм врегулювання торговельних спорів у рамках діяльності світової організації торгівлі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2011. 20 с.

502. Луц Д. М. Тварини як об'єкт цивільних правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2015. 19 с
503. Луц Д. М. Тваринний світ як об'єкт правової регламентації. *Актуальні правові проблеми публічно-приватного партнерства у сфері аграрних, земельних екологічних та космічних відносин* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 лист. 2013 року). Київ, 2013. С. 147 – 150. С. 149.
504. Лушпаєв С. А. Правові засади продовольчої безпеки України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2014. 18 с.
505. Любчич А. М. Процедурні норми в аграрному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2017. 20 с.
506. Макарова Т. И. Эффективность экологического права: к вопросу о поиске критериев. *Развиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18-19 травня 2018 року). Київ, 2018. С. 67 – 72. С. 71.
507. Малхасян А. В. Аграрно-правовые проблемы в сфере обеспечения продовольственной безопасности : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Москва, 2014. 22 с.
508. Мальцева В. А. Очаговый протекционизм и миражи либерализации в международной торговле сельскохозяйственной продукцией. *Известия УрГ ЭУ*. 2017. № 4 (72). С. 88 – 97.
509. Малянова А. Н. Становление и развитие права Всемирной торговой организации : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Москва, 2008. 24 с.
510. Мамишов Г. Г. Временные или условные санитарные или фитосанитарные меры, применяемые странами-членами ВТО. *Наука і правоохорона*. 2016. № 4 (34). С. 288 – 298.
511. Маниліч М. І., Штерма Т. В. Угода про асоціацію між Україною та ЄС : переваги та виклики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2015. Вип. 12. С. 14 – 17.
512. Маркі С. Членство України у Світовій організації торгівлі. *Міжнародна економічна політика*. 2004. Т. 1 (№ 1). С. 3 – 10.
513. Марченко С. І. Організаційно-правові питання товарного сільськогосподарського виробництва в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2008. 210 с.

514. Маслова А. В. Правовые аспекты деятельности по обеспечению качества и безопасности продукции : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Москва, 2005. 215 с. С. 135.
515. Маханьова Ю. М. Асиметрія умов угод України про членство у СОТ і асоціацію з ЄС у зовнішній торгівлі агропродовольчими товарами. *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2014. № 9. С. 26 – 34.
516. Машевська Л. А. Особливості належного правового забезпечення сталого розвитку сільських територій для інтеграції України в глобальний економічний простір. *Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18-19 травня 2018 року) / за заг. ред. В. М. Єрмоленка. Київ: Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2018. С. 146 – 150. С. 148 – 149.
517. Международный кодекс поведения в области обращения с пестицидами. 29 ноября 2013 года. URL: https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/EB134/B134_22-ru.pdf
518. Мельник В. О. Правове регулювання сертифікації органічного виробництва в Україні. *Науковий вісник НУБіП України. Серія «Право»*. 2015. Вип. 218. С. 68 – 75.
519. Минина Е. Л. Тенденции развития законодательства о растительном мире. *Журнал российского права*. 2016. № 5. С. 108 – 117.
520. Минкова К. В. Либерализация международной многосторонней торговли и ВТО во второй половине XX – начале XXI в : автореф. дисс. ... канд. истор. наук : 07.00.15. Санкт-Петербург, 2006. 24 с.
521. Мороз Г. В. Екологічні обмеження в контексті сталого розвитку. *Збірник матеріалів Четвертого зібрання фахівців споріднених кафедр «Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносинах»*: матер. зібрання (м. Одеса, 6–9 червня 2019 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса : Гельветика, 2019. С. 148 – 150.
522. Мотиль В. І. Актуальні аспекти укладення угоди про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 115. Ч. II. С. 111 – 119.

- 523.Муді Р., Поліводський О. Експортно-імпортні операції з країнами ЄС: сільгосппродукція (посібник з правових питань). URL: <http://www.sps-info.org.ua/ua/Library/guide>;
- 524.Мудровська К. Безпека харчових продуктів і система НАССР: що потрібно знати сільгоспвиробнику. URL: https://protocol.ua/ua/bezpeka_harchovih_produktiv_i_sistema_haccp_shcho_potribno_znati_silgospvirobniku
- 525.Музика Б.Б. Сучасний стан та перспективи розвитку забійних пунктів в аграрній сфері України. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2016. Вип. 88. Ч. 2 : Економічні науки. С. 334 – 341. С. 336.
- 526.Муравйов В., Мушак Н. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Віче*. 2013. № 8. С. 12 – 18.
- 527.Муравйов В. І. Правові інструменти реалізації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і його державами-членами. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 121. Ч. I. С. 107 – 116.
- 528.Муштрук М. М. Аналіз технологічної бази для виробництва кормового борошна і його сумішей. *Біоресурси і природокористування*. 2018. Том 10. № 5-6. С. 52 – 67.
- 529.Назаренко О. А. Порівняльний аналіз методів нетарифного регулювання зовнішньої торгівлі України та зарубіжних країн. *Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право*. 2013. № 4 (69). С. 39 – 45.
- 530.Настіна О. І. До проблеми екологізації аграрного права. *Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна : матер. Всеукр. Круг.столу (м. Київ, 25 травня 2012 року)*. Київ, 2012. С. 108 – 111. С. 110.
- 531.Невмержицька М. А. Міжнародні організаційно-правові аспекти ветеринарної справи. *Науковий вісник НУБіП. Серія «Право»*. 2014. Вип. 197. Ч. 1. С. 89 – 97.
- 532.Невмержицька М. А. Угоди СОТ в системі ветеринарного законодавства. *Розвиток організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі : матер. «круглого столу» (м. Харків, 13 червня 2014 року)*. Харків, 2014. С. 135 – 137.

533. Нечипорук Л. Д. Еколого-правове регулювання раціонального використання об'єктів тваринного світу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2009. 198 с. С. 106 – 116.
534. Никифоров В. А. Юридическая природа и тенденции развития сложноструктурных комплексов норм, создаваемых международными организациями для регулирования мирового торгового оборота : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : 12.00.10. Москва, 2011. 45 с.
535. Ніжніченко О. А. Еколого-правове стимулювання впровадження ресурсо- та енергозберігаючих заходів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2012. Вип. 20. Ч. 1. Т. 3. С. 40 – 43.
536. Новак Т. С., Мельник В. О. До питання маркування кормів за законодавством України. *Право. Людина. Довкілля*. 2020. Вип. 11. № 1. С. 59 – 68.
537. Новый Закон о карантине растений наконец принят. *Защита и карантин растений*. 2014. № 9. С. 11.
538. Носік В. В. Аграрні права та їх юридична природа в сучасних умовах. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин в Україні*: зб. наук. праць Міжн. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 14-15 трав. 2010 року). Хмельницький, 2010. С. 123 – 126.
539. Носік В. В. Методологічні основи юридичної природи сучасного земельного та аграрного права у забезпеченні конкурентоспроможності України в умовах світових інтеграційних економічних та державно-правових явищ. *Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природоресурсне право : актуальні проблеми теорії та практики*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Біла Церква, 21-22 травня 2010 року). Біла Церква, 2010. С. 17 – 18.
540. Носік В. В. Проблеми правового забезпечення людського розвитку сільських територій в Україні. *Правові проблеми розвитку сільських територій* : матер. круг. столу (м. Київ, 9 грудня 2015 року). Київ, 2015. С. 22 – 25. С. 25.
541. Носік В. В. До питання про інноваційне оновлення аграрного права України : проблеми теорії і практики. *Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 лист. 2020 року). Харків, 2020. С. 47 – 52.

542. Носова М., Цимбалюк С. Фітосанітарний контроль як складова державного регулювання екобезпеки. *Техногенно-екологічна безпека України : стан та перспективи розвитку*: матеріали ІХ Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Ірпінь, 04-15 листопада 2019 року). Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. С. 127 – 130.
543. Оверковська Т. К. Екологічний ризик у сільському господарстві : правові аспекти. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 17-18 травня 2013 року). Хмельницький, 2013. С. 327 – 330.
544. Оверковська Т. Правове регулювання безпечності продуктів харчування. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 4. С. 109 – 114.
545. Оверковська Т. Правове регулювання виробництва ветеринарних препаратів. *Economic And Law Paradigm Of Modern Society*. 2020. № 1. С. 106 – 113.
546. Овчаренко О. М. Адаптація національного законодавства про ветеринарну медицину до законодавства Європейського Союзу. *Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна* : матеріали Всеукр. круг. столу (м. Київ, 25 травня 2012 року). Київ, 2012. С. 153 – 156. С. 155.
547. Олефір А. О. Господарсько-правові наслідки виконання Угоди про асоціацію з ЄС для України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2014. №. 9-2. Т. 1. С. 170 – 175.
548. Олефір А. О. Розвиток нетарифного регулювання зовнішньої торгівлі України в умовах членства в СОТ. *Формування ринкової економіки*. 2012. № 27. С. 262 – 277.
549. Олефір А. О., Олефіренко В. В. Розвиток нетарифного регулювання зовнішньої торгівлі України в умовах членства в СОТ. *Формування ринкової економіки*. 2012. № 27. С. 262 – 277.
550. Олещенко І. В. Комлаєнс-система у забезпеченні охорони довкілля суб'єктами господарювання. *Теоретичні та практичні аспекти реалізації екологічного, земельного, аграрного права в умовах сталого розвитку України* : матеріали круглого столу (м. Харків, 2 грудня 2016 року). Харків, 2016. С. 291 – 293.
551. Омельченко А. В. Гармонізація зовнішньоекономічного законодавства України із вимогами Світової організації торгівлі

- (організаційно-правові засади). *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 60. С. 366 – 372.
- 552.Омельченко О., Осмоловська О. Світова організація торгівлі переживає найскладнішу кризу за час свого існування. *Юридична газета*. 2020. №16 (722). URL: <https://yur-gazeta.com/interview/svitova-organizaciya-torgivli-perezhivae-nayskladnishu-krizu-za-chas-svogo-isnuvannya.html>
- 553.Онищук О. О. Адміністративно-правова діяльність суб'єктів владних повноважень по боротьбі з браконьєрством : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2009. 20 с.
- 554.Опришко В. Ф. Конституційні основи розвитку законодавства України. Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2001. 212 с.
- 555.Органічне сільськогосподарське виробництво в Україні : правові засади ведення : кол. монографія / за ред. проф. М.В. Шульги. Харків : Юрайт, 2020. 308 с.
- 556.Осика С., Пятницький В. Світова організація торгівлі. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ : К.І.С., 2005. 514 с.
- 557.Офіційний сайт МККЗР. URL: <https://www.ippc.int/en/news/the-ippc-seminar-plant-health-standards-and-foodsecurity> (дата обращения: 20.06.2016).
- 558.Офіційний сайт ЮНКТАД. URL: <http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.asp>
- 559.Оцінка потреб України у галузі сприяння міжнародній торгівлі: вплив торговельної політики на людський розвиток, Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки. Київ, 2011. 132 с. С. 45.
- 560.Павлова О. В. Правові засади формування екологічної держави за участю громадськості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2017. 20 с.
- 561.Павлюченко Ю. Правове регулювання ринку органічної продукції. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 1 (21). С. 170 – 175.
- 562.Панова А. С. Об особенностях технического регулирования по праву ВТО. *Бизнес. Менеджмент. Право*. 2013. № 1. С. 60 – 65.
- 563.Панченко В. В. Державна контрольно-наглядова діяльність в аграрному секторі як складова продовольчої безпеки України: організаційно-правові питання. *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних*

- відносин в умовах глобалізації* : збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ – м. Яремче, 20-22 вересня 2019 р.) / відп. ред. Н. Р. Кобецька. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. С. 175 – 177.
564. Панченко В. В. Деякі організаційно-правові питання забезпечення продовольчої безпеки країн пострадянського простору. *Сучасні науково-практичні проблеми екологічного, земельного та аграрного права*: матеріали круглого столу (м. Харків, 6 грудня 2013 року) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2013. С. 217 – 219.
565. Панченко В. В. Деякі питання щодо аграрного законодавства на сучасному етапі його розвитку. *Актуальні проблеми соціального права. Еволюція правового регулювання аграрних, земельних та екологічних відносин* : Матеріали міжнар. наук.-практ. конференції (м. Львів, 18 листопада 2016 р.). за заг. ред. П. Д. Пилипенка. Львів, 2016. С. 251 – 252.
566. Панченко В. В. Щодо економіко-правових питань регулювання сільськогосподарського виробництва як складової продовольчої безпеки. *Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права* : збірник матеріалів круглого столу (24 травня 2013 року) / за ред. Шульги М. В., Саннікова Д. В. Харків, 2013. С. 96 – 97.
567. Пасемко Г. П., Пасемко Н. І. Формування деонтологічних принципів державного регулювання аграрних відносин. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 17-18 травня 2013 року). Хмельницький, 2013. С. 330 – 333. С. 332.
568. Петлюк Ю. С. Сучасний стан і напрями розвитку АПК України: правовий вимір. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квітня 2018 року). Харків, 2018. С. 239 – 243. С. 242 – 243.
569. Пирець Н. М. Можливості використання світового досвіду стимулювання експорту в українській практиці. *Економіка: проблеми теорії та практики*. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2004. № 195/1. С. 173 – 182.
570. Пирець Н. М. Система стимулювання експорту. Проблеми и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-

- Восточной Европы в рамках ЧЗС и ГУААМ. Свиштов-Донецк : СА «ДА-Ценов»; ДонНУ, 2004. С. 234 – 241.
571. Писаренко В. М., Писаренко М. В. Захист рослин. Фітосанітарний моніторинг : методи захисту рослин. Інтегрований захист рослин. Київ: Істина, 2006. 180 с. С. 43 – 44.
572. Питання Державної служби з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів : розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 квітня 2016 року №260-р. *Урядовий кур'єр*. 2016. № 81.
573. Питання закупівлі та реалізації Аграрним фондом дизельного палива і мінеральних добрив для проведення весняно-польових робіт у 2009 році : постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2009 року № 152. *Урядовий кур'єр*. 2009. № 42.
574. Питання проведення планування, моніторингу та оцінки результативності виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 р. № 447. *Офіційний вісник України*. 2017. № 53. Ст. 1605.
575. Питання реалізації Аграрним фондом аміачної селітри: постанова від 7 жовтня 2009 року № 1058. *Урядовий кур'єр*. 2009. № 188 (втратила чинність)
576. Питання реалізації Аграрним фондом аміачної селітри: розпорядження від 3 лютого 2010 року № 190-р. *Урядовий кур'єр*. 2010. № 28.
577. Піддубна Д. С. Засоби захисту рослин: сучасні нормативно-правові вимоги у відповідності до світових змін через призму підтримки до поширення органічного господарювання та збереження природних ресурсів. *Збірник матеріалів Четвертого зібрання фахівців споріднених кафедр «Забезпечення прав в аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносинах»* : матер. зібрання (м. Одеса, 6-9 червня 2019 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса : Гельветика, 2019. С. 159 – 162.
578. Піддубна Д. С. Правовий захист органічної продукції від генетично модифікованих організмів в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2015. 20 с.

579. Піддубна Д. С. Правовий захист рослин під час органічного виробництва. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 10. С. 114 – 119.
580. Піддубний О. Ю. Правове регулювання безпечності та якості харчових продуктів як комплексний правовий інститут. *Конституційні засади аграрного, земельного та екологічного права: 20 років розвитку: матеріали «круг.столу»* (м. Київ, 27 травня 2016 року) / за заг. ред. М. В. Краснової, Т. О. Коваленко. Чернівці : Кондратьєв А. В., 2016. С. 259 – 262. С. 262.
581. Піддубний О. Ю. Сучасний погляд на співвідношення понять «харчова продукція» і «сільськогосподарська продукція» в законодавстві України. *Перше зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України* : матер. зібрання (м. Одеса, 9-10 вересня 2016 року) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. Одеса : Юридична література, 2016. С. 51 – 53.
582. Піддубний О. Ю. Три закони – три термінології: до питання кодифікації законодавства у сфері якості та безпечності сільськогосподарської та харчової продукції в Україні. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України»* : матер. конф. (м. Одеса, 7-10 червня 2018 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 60 – 62.
583. Пісьмаченко Л. М. Державне управління зовнішньоторговельною діяльністю в Україні : регулювання та контроль : монографія. Донецьк : Юго-Восток Лтд, 2008. 366 с.
584. Повідомлення про оприлюднення проєкту Закону України «Про захист рослин». URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=0d133a24-cf26-4323-8677-15a6539f08b3&title=PovidomlenniaProOpriludnenniaProktuZakonuUkrainiproZakhistRoslin>
585. Пода Т. О. Проблеми функціонування та напрямки реформ системи врегулювання міждержавних суперечок СОТ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2008. 24 с.

- 586.Позняк Е. В. Перспективи розвитку принципу екосистемності в екологічному праві. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 17-18 травня 2013 року). Хмельницький, 2013. С. 78 – 81. С. 79
- 587.Поліщук В. А. Правове регулювання сільськогосподарського садівництва в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2016. 199 с.
- 588.Поліщук В. А. Правові питання сертифікації сільськогосподарської продукції за стандартом Global G.A.P. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природо-ресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України»* : матер. конф. (м. Одеса, 7-10 червня 2018 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 203 – 205.
- 589.Полюхович Л. І. Організаційно-правові питання виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції у контексті вимог СОТ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2014. 18 с.
- 590.Полюхович Л. Про правові аспекти стандартизації сільськогосподарської продукції в Україні у контексті членства в СОТ. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 4. С. 162 – 165.
- 591.Попов В. К., Гетьман А. П. Правові проблеми використання і охорони рослинного світу. *Право України*. 2000. № 1. С. 51 – 53.
- 592.Попов М. С. Право на применение санитарных и фитосанитарных мер государствами-членами ВТО и последствия их применения. *Здравоохранение Российской Федерации*. 2013. № 4. С. 38 – 40.
- 593.Попов М. С., Попова А. Ю. Основания и принципы применения санитарных и фитосанитарных мер в практике Всемирной торговой организации. *Анализ риска здоровью*. 2013. С. 36 – 40.
- 594.Попов О. І. Методика розрахунку експортного потенціалу підприємств АПК Криму. *Діловий огляд ПЕЕЗ «Сиваш»*. 1997. № 5. С. 43 – 46.
- 595.Попова А. О. Правова охорона земель від забруднення небезпечними речовинами в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Одеса, 2017. 20 с.

- 596.Поспелов С. М., Шестиперова З. И., Долженко И. К. Основы карантин сельскохозйственных растений. Москва : Агропромиздат, 1985. 183 с.
- 597.Постанова Київського апеляційного адміністративного суду від 14 червня 2011 року у справі № 2а-1786/10/2670. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/17074904>
- 598.Почкаева М. Дискриминация в торговле и международное право. *Внешняя торговля*. 1968. № 9. С. 20 – 21.
- 599.Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до прикінцевих положень» Закону України «Про безпечність та гігієну кормів з метою стабілізації ринку кормів». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3672&skl=10
- 600.Пояснювальна записка проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо ідентифікації та реєстрації тварин № 4396 від 18.11.2020 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70464
- 601.Правове регулювання господарської діяльності в агропромисловому комплексі України : навч. посіб. / Т. О. Коваленко, С. І. Марченко. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 296 с. С. 139 – 158.
- 602.Про ветеринарну медицину : Закон України від 25.06.1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. Ст. 531.
- 603.Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 року № 1106. *Урядовий кур'єр*. 2018. № 52.
- 604.Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції : Закон України від 14.01.2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 12. Ст. 95.
- 605.Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації актів законодавства Європейського Союзу у сфері технічного регулювання : Закон України від 06.06.2019 року. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 28. Ст. 116.
- 606.Про внесення змін до Закону України "Про карантин рослин" щодо зменшення адміністративного навантаження : Закон України від від 15.07.2015 року. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 35. Ст. 353.

607. Про внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 847: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 р. № 217-р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 26. Ст. 1044.
608. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин: Закон України від 18.05.2017 року. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 31. Ст. 343.
609. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично-модифікованих організмів : Закон України від 31 травня 2007 р. № 1103. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 35. Ст. 484.
610. Про забезпечення сільськогосподарських підприємств мінеральними добривами вітчизняного виробництва : постанова Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2008 року № 1110. *Урядовий кур'єр*. 2008. № 245
611. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст. 367.
612. Про Загальнодержавну цільову економічну програму проведення моніторингу залишків ветеринарних препаратів та забруднюючих речовин у живих тваринах, продуктах тваринного походження і кормах, а також у харчових продуктах, підконтрольних ветеринарній службі, на 2010-2015 роки : Закон України від 04.06.2009 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 42. Ст. 636.
613. Про затвердження Ветеринарних та санітарних вимог до особистих селянських господарств – виробників сирого товарного молока: наказ Мінагрополітики від 21.03.2002 року № 17. *Офіційний вісник України*. 2002. № 15. Стор. 177. Ст. 842.
614. Про затвердження Ветеринарно-санітарних вимог до утримання голубів: наказ Мінагрополітики від 13.12.2012 року № 769. *Офіційний вісник України*. 2013. № 15. Стор. 11. Ст. 529.
615. Про затвердження Вимог до тверджень про поживну цінність харчових продуктів та тверджень про користь для здоров'я харчових продуктів: наказ МОЗ від 15.05.2020 року № 1145. *Офіційний вісник України*. 2020. № 65. Стор. 218. Ст. 2116.

616. Про затвердження Вимог щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР) : наказ Мінагрополітики від 01.10.2012 № 590. *Офіційний вісник України*. 2012. № 81. Стор. 129. Ст. 3290.
617. Про затвердження галузевої програми «Захист рослин 2008 – 2015» : наказ Міністерства аграрної політики України від 06.12.2007 року № 867/112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0867555-07#top>
618. Про затвердження галузевої Програми «Комплексна біологізація захисту рослин 2008-2012» : наказ Мінагрополітики України та УААН від 27 травня 2008 року № 334/46. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/FIN38840.html
619. Про затвердження Державних гігієнічних правил і норм «Регламент максимальних рівнів окремих забруднюючих речовин у харчових продуктах»: наказ МОЗ від 13.05.2013 року № 368. *Офіційний вісник України*. 2013. № 42. Стор. 154. Ст. 1526.
620. Про затвердження державних санітарних правил проектування, упорядкування та експлуатації виробництва біологічних засобів захисту рослин та стимуляторів росту рослин у виробничих біолабораторіях та біофабриках : наказ МОЗ України від 20 серпня 1997 року № 254а. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MOZ2895>
621. Про затвердження інструкцій про заходи з профілактики та боротьби з інфекційними хворобами тварин: бруцельозом, сибіркою, хворобою Тешена свиней та анемією коней : наказ Міністерства агропромислового комплексу від 25.01.2000 року № 4. *Офіційний вісник України*. 2000. № 11. Стор. 257. Ст. 439.
622. Про затвердження Інструкції з проведення санітарної обробки – дезінфекції, дезінсекції та дератизації об'єктів птахівництва : наказ Мінагрополітики від 20.06.2007 року № 69. *Офіційний вісник України*. 2007. № 53. Стор. 108. Ст. 2173.
623. Про затвердження Інструкції щодо діагностики, профілактики та боротьби з губчастоподібною енцефалопатією великої рогатої худоби : наказ Державного комітету ветеринарної медицини України від 04.09.2008 року № 180. *Офіційний вісник України*. 2008. № 81. Стор. 154. Ст. 2750.

624. Про затвердження Інструкції щодо профілактики та ліквідації захворювання тварин на ящур : наказ Мінагрополітики та продовольства від 07.08.2017 року № 431. *Офіційний вісник України*. 2017. № 75. Стор. 401. Ст. 2312.
625. Про затвердження Кодексу поведінки посадових осіб Державної ветеринарної та фітосанітарної служби України, що виконують функції державного контролю та нагляду у сфері здійснення санітарних та фітосанітарних заходів : наказ Держветфітослужби від 30 вересня 2013 року № 2134. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN92135.html
626. Про затвердження Методичної настанови для виробників заморожених напівфабрикатів у тістовій оболонці : наказ МОЗ від 11.12.2019 року № 2444. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2444282-19#Text>
627. Про затвердження Методів відбору зразків для визначення максимально допустимих рівнів мікотоксинів у харчових продуктах для цілей державного контролю : наказ Мінагрополітики від 22.05.2019 року № 264. *Офіційний вісник України*. 2019. № 52. Стор. 148. Ст. 1817.
628. Про затвердження Переліку максимально допустимих рівнів небажаних речовин у кормах та кормовій сировині для тварин : наказ Мінагрополітики від 19.03.2012 року № 131. *Офіційний вісник України*. 2012. № 29. Стор. 86. Ст. 1081.
629. Про затвердження Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях : наказ Мінекономрозвитку від 09.06.2020 року № 1073. *Офіційний вісник України*. 2020. № 65. Стор. 187. Ст. 2109.
630. Про затвердження плану заходів щодо проведення інституційної реформи у сфері здійснення санітарних та фітосанітарних заходів : розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 червня 2012 року № 415-р. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 136.
631. Про затвердження Показників безпечності харчових продуктів «Максимальні межі (рівні) залишків діючих речовин ветеринарних препаратів у харчових продуктах тваринного походження»: наказ МОЗ від 23.12.2019 № 2646. *Офіційний вісник України*. 2020. № 7. Стор. 30. Ст. 306.

632. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 р. № 667. *Офіційний вісник України*. 2015. № 73. Ст. 2402.
633. Про затвердження Положення про Національну комісію із зводу харчових продуктів Кодекс аліментаріус та її персонального складу : постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1999 року № 616. *Офіційний вісник України*. 1999. № 16. Стор. 29. (втратила чинність)
634. Про затвердження Положення щодо здійснення аналізу ризиків для розробки та/або перегляду фітосанітарних заходів : наказ Мінагрополітики від 11.06.2012 року № 339. *Офіційний вісник України*. 2012. № 52. Стор. 184. Ст. 2114.
635. Про затвердження Порядку видачі ветеринарних документів : постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013 року № 857. *Офіційний вісник України*. 2013. № 92. Стор. 53. Ст. 3401.
636. Про затвердження Порядку використання коштів Державного бюджету України на фінансування заходів з підготовки насіння та вирощування озимої пшениці за нетрадиційними технологіями: наказ Мінагрополітики та Мінфіну від 08.09.2003 року № 337/534. *Офіційний вісник України*. 2003. № 38. Стор. 283. Ст. 2064 (втратив чинність)
637. Про затвердження Порядку використання коштів Державного бюджету України на проведення ідентифікації та реєстрації великої рогатої худоби: наказ Мінагрополітики та Мінфіну від 06.04.2004 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0497-04#Text>
638. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для проведення заходів щодо боротьби з шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин: постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2008 р. № 398. *Офіційний вісник України*. 2008. № 32. Стор. 27. Ст. 1046.
639. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів щодо боротьби із шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин, запобігання розповсюдженню збудників інфекційних хвороб тварин: постанова Кабінету Міністрів України від 29 лютого 2012 р. № 205. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 61.

640. Про затвердження Порядку використання тварин у сільському господарстві : наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 25 жовтня 2012 р. № 652. *Офіційний вісник України*. 2012. № 91. Стор. 88. Ст. 3703.
641. Про затвердження Порядку встановлення спеціальних умов імпорту харчових продуктів та кормів: постанова Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2019 року № 869. *Офіційний вісник України*. 2019. № 82. Стор. 93. Ст. 2796.
642. Про затвердження Порядку здійснення державного контролю у країнах-експортерах : постанова Кабінету Міністрів України від 5 липня 2019 р. № 589. *Офіційний вісник України*. 2019. № 55. Стор. 87. Ст. 1923.
643. Про затвердження Порядку знищення, утилізації кормів, повернення їх в обіг для годівлі тварин або для інших, ніж годівля тварин, цілей: наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 13.04.2020 року № 689. *Офіційний вісник України*. 2020. № 50. Стор. 40. Ст. 1575.
644. Про затвердження Порядку імпорту біологічних контрольних організмів для проведення наукових досліджень або біологічного контролю та шкідливих організмів, які завозяться для науково-дослідних цілей: постанова Кабінету Міністрів України від 11 січня 2017 р. № 144. *Урядовий кур'єр*. 2017. № 51.
645. Про затвердження Порядку надання інформації про події та ситуації, що становлять загрозу життю і здоров'ю, санітарному та епідемічному благополуччю населення: постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 818. *Офіційний вісник України*. 2019. № 70.
646. Про затвердження Порядку офіційного встановлення та/або підтримання статусу місця виробництва або виробничої ділянки, вільних від регульованих шкідливих організмів, позбавлення такого статусу, його поновлення та інші умови офіційного встановлення місця виробництва або виробничої ділянки : наказ Мінагрополітики від 07.08.2012 року № 487. *Офіційний вісник України*. 2012. № 71. Стор. 276. Ст. 2892.
647. Про затвердження Порядку оформлення Головним державним фітосанітарним інспектором України, головними державними фітосанітарними інспекторами в Автономній Республіці Крим, місті Києві, областях, їх заступниками та державними

- фітосанітарними інспекторами матеріалів про адміністративні правопорушення : наказ Мінагрополітики від 06.09.2013 року № 534. *Офіційний вісник України*. 2013. № 78. Стор. 103. Ст. 2908.
648. Про затвердження Порядку проведення державної ветеринарно-санітарної експертизи кормів, кормових добавок та ветеринарних препаратів, які містять генетично модифіковані організми : наказ Мінагрополітики від 16.01.2018 року № 17. *Офіційний вісник України*. 2018. № 19. Стор. 64. Ст. 642.
649. Про затвердження Порядку та критеріїв уповноваження акредитованих лабораторій, у тому числі референс-лабораторій, та Порядку перевірки дотримання уповноваженими акредитованими лабораторіями, у тому числі референс-лабораторіями, критеріїв уповноваження та позбавлення такого уповноваження : постанова Кабінету Міністрів України від 10 січня 2019 року № 10. *Урядовий кур'єр*. 2019. № 9.
650. Про затвердження Порядку фінансування запобіжних заходів щодо поширення, локалізації та ліквідації карантинних і особливо небезпечних шкідливих організмів, а також контрольних обстежень сільськогосподарських угідь за рахунок коштів Державного бюджету України: постанова Кабінету Міністрів України від 13 лютого 1999 року № 181. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/181-99-%D0%BF#Text> (втратила чинність)
651. Про затвердження Правил додавання вітамінів, мінеральних речовин та деяких інших речовин до харчових продуктів: наказ МОЗ від 16.07.2020 року № 1613. *Офіційний вісник України*. 2020. № 77. Стор. 76. Ст. 2476.
652. Про затвердження Правил заповнення, зберігання, списання ветеринарних документів та вимог до їх обліку : наказ Мінагрополітики від 01.08.2014 року № 288. *Офіційний вісник України*. 2014. № 83. Стор. 67. Ст. 2365.
653. Про затвердження Правил належної виробничої практики ветеринарних препаратів: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України № 606 від 10 листопада 2017 року. *Офіційний вісник України*. 2018. № 12. Стор. 46. Ст. 420.
654. Про затвердження Правил передзабійного ветеринарного огляду тварин і ветеринарно-санітарної експертизи м'яса та м'ясних продуктів : наказ Державного департаменту ветеринарної

медицини Міністерства аграрної політики України від 07 червня 2002 року № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0524-02#Text>

655. Про затвердження Правил транспортування тварин: постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2011 року № 1402. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 29.
656. Про затвердження уніфікованих форм актів, що складаються за результатами проведення планових (позапланових) заходів державного нагляду (контролю) щодо додержання суб'єктом господарювання вимог законодавства у сферах карантину та захисту рослин: наказ Мінагрополітики від 07.05.2019 року № 242. *Офіційний вісник України*. 2019. № 50. Стор. 190. Ст. 1714.
657. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 року. *Відомості Верховної Ради*. 1991. № 30. Ст. 379.
658. Про захист рослин: Закон України від 14.10.1998 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 50-51. Ст. 310.
659. Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21.02.2006 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 27. Ст. 230.
660. Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 року № 847-р. *Урядовий кур'єр*. 2014. № 185.
661. Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів: Закон України від 06.12.2018 року. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 7. Ст. 41.
662. Про карантин рослин: Закон України від 30.06.1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 34. Ст. 352.
663. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 року № 442. *Урядовий кур'єр*. 2014. № 169.
664. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 19. Ст. 98.
665. Про пестициди та агрохімікати: Закон України від 02.03.1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 14. Ст. 91.

666. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про захист рослин : Указ Президента від 31.01.2006 № 81/2006. *Офіційний вісник України*. 2006. № 5. Стор. 45. Ст. 213.
667. Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі : Закон України від 10.04.2008 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 23. Ст. 213.
668. Про ратифікацію Стокгольмської конвенції про стійкі органічні забруднювачі : Закон України від 18.04.2007 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 30. Ст. 396.
669. Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами : Закон України від 10.11.1994 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 46. Ст. 415.
670. Про стандартизацію: Закон України від 05.06.2014 року. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 31. Ст. 1058.
671. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15.01.2015 року. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 14. Ст. 96.
672. Про Урядовий офіс з питань європейської та євроатлантичної інтеграції: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2014 р. № 346. *Офіційний вісник України*. 2014. № 66. Ст. 1847.
673. Про Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2017 р. № 759. *Офіційний вісник України*. 2017. № 84. Ст. 2565.
674. Про утворення територіальних органів Державної служби з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів: постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 року № 1092. *Урядовий кур'єр*. 2016. № 4.
675. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом. Київ, 1998. 446 с.
676. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо ідентифікації та реєстрації тварин № 4396 від 18.11.2020 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70464
677. Проект Закону про внесення змін до статті 4 Закону України «Про пестициди та агрохімікати» щодо ввезення пестицидів на митну територію України від 18.10.2019 № 2289. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67132

678. Протокол до Угоди про партнерство й співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їхніми державами-членами про Рамкову угоду між Україною та Європейським Співтовариством про загальні принципи участі України в програмах Співтовариства від 22.11.2010 року. *Офіційний вісник України*. 2011. № 92 / № 81. 2011. Ст. 2959. Стор. 143. Ст. 3360.
679. Пустынная саранча. URL: <http://www.fao.org/locusts/ru/>
680. Пырец Н. М. Экспортный потенциал Украины в контексте вступления в ВТО. *Ломоносов – 2003* : Междунар. конф. студентов, аспирантов, молодых ученых по фундаментальным наукам, МГУ им. М.В. Ломоносова. Сб. тез. / Под общ. ред. В.Н. Сидоренко и др. Москва: ТЕИС, 2003. С. 94 – 96.
681. Резнічук М. С. Імплементція Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. *Журнал європейського і порівняльного права*. 2016. С. 54 – 64. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pravo/article/viewFile/2986/2678>
682. Рибак Р. Л., Жабенко О. В., Бундук Ю. М., Метельська А. Г. База даних «Фітосанітарні вимоги країн-членів СОТ» в умовах міжнародного фітосанітарного співробітництва. *Захист і карантин рослин*. 2013. Вип. 59. С. 226 – 230.
683. Рибак Р. Л., Жабенко О. В., Бундук Ю. М., Метельська А. Г. База даних «Фітосанітарні вимоги країн-членів СОТ» в умовах міжнародного фітосанітарного співробітництва. *Захист і карантин рослин*. 2013. Вип. 59. С. 226 – 230.
684. Рижов В. Б. Диалектика глобализации и регионализации в правовом пространстве государств и международных организаций. *Международное право и международные организации*. 2020. № 1. С. 29 – 44.
685. Рішення Окружного адміністративного суду Києва від 16 травня 2018 року у справі № 826/15456/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74483592>
686. Романко С. М. Економіко-правовий механізм забезпечення екологічної безпеки сільськогосподарської продукції : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2008. 19 с.
687. Романко С. М. Екологічна безпека довкілля та людини: поняття, критерії та окремі превентивні заходи забезпечення. *Актуальні*

- проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2017. Вип. 45. С. 75 – 84.
688. Русан В. М., Дяченко О. П. Інституційні засади розвитку аграрного сектору у контексті забезпечення економічної безпеки держави. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 2. С. 117 – 122.
689. Савельєва О. М. Предмет аграрного права України в умовах сталого розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Х., 2016. 20 с.
690. Сакаджи К. Б. Правове регулювання застосування засобів захисту сільськогосподарських рослин : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.06. ЯКЕ місто., 2012. 19 с.
691. Сакаджи К. Б. Проблеми нормативного закріплення основних категорій у сфері застосування засобів захисту сільськогосподарських рослин. *Форум права*. 2010. № 3. С. 388 – 395.
692. Салия М. Р. Международные стандарты в теории и практике «права ВТО» : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Москва, 2018. 23 с.
693. Салия М. Р. Понятие «право ВТО» : дискуссия продолжается. *Актуальные проблемы российского права*. 2018. № 7 (92). С. 199 – 208.
694. Салия М. Р. Проблемы ответственности государств за стандарты частного сектора в ВТО. *Актуальные проблемы российского права*. 2015. № 11 (60). С. 191 – 196.
695. Самсонова Я. О. Правове забезпечення державної підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції в Україні. *Науковий вісник НУБіП України. Серія «Право»*. 2016. Вип. 243. С. 93 – 101.
696. Санніков Д. В., Саннікова М. В. Співвідношення норм екологічного права та міжнародних актів, учасників яких є Україна. *Співвідношення екологічного, природоресурсного, земельного та аграрного права: матеріали круг. столу (м. Харків, 9 грудня 2011 року) / за заг. ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги*. Харків, 2011. С. 187 – 192.
697. Саркісова Т. Проблеми правової регламентації системи контролю в сфері екобезпеки продуктів харчування. *Еколого-правовий статус людини і громадянина: ретроспективний та*

- перспективний погляди* : матеріали Міжнарод. наук. практ. конф. (м. Київ, 31 травня 2019 року). Київ, 2019. С. 305 – 308. С. 306.
698. Світова організація торгівлі : офіційний веб-сайт. URL: <https://www.wto.org>.
699. Селяни можуть продавати домашнє м'ясо та молоко на ринках до 2015 року. УНІАН. 22 жовтня 2009 року. URL: <http://consumers.unian.net/ukr/detail/2099> (дата звернення:)
700. Семчик В. И. Проблемы адаптации аграрного законодательства Украины к законодательству Европейского Союза. Проблемы гармонизации законодательства Украины и стран Европы / Под общ. ред. Е. Б. Кубко, В. В. Цветкова. Київ : Юринком Интер. 2003. С. 411 – 423.
701. Семчик В. І. Аграрне право як комплексна галузь права України. *Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна*: матеріали Всеукр. круг. столу (м. Київ, 25 травня 2012 року). Київ, 2012. С. 7 – 9. С. 8.
702. Семчик В. І. Організаційно-правові проблеми вступу України до СОТ і Європейського Союзу та участі у формуванні єдиного економічного простору. *Правова держава*. 2005. Вип. 16. С. 325 – 334.
703. Семчик В. І. Проблеми гармонізації аграрного законодавства України та Європейського Союзу. *Часопис Київського університету права*. 2005. № 4. С. 184 – 189.
704. Семянникова А. В. Взаимодействие многосторонних соглашений по проблемам окружающей среды и соглашений ГАТТ/ВТО. URL: <files.jiriskoda.webnode.cz/.../Soudob6%20vzd%20l6vasn%20paradigmata.pdf>
705. Серафимович А. Е., Просеков А. Ю. Продовольственная безопасность : международно-правовые аспекты и российская правоприменительная практика. *Право. Журнал Высшей школы экономики*. 2018. № 4. С. 235 – 253.
706. Серганюк У. В. Застосування засобів захисту рослин: історико-правовий аспект. *Карантин і захист рослин*. 2012. С. 24 – 26.
707. Сидор В. Д. Хімічне забруднення довкілля: нові виклики і порушення екологічних прав громадян. *Еколого-правовий статус людини і громадянина : ретроспективний та перспективний погляди* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 31 трав. 2019 року). Київ, 2019. С. 200 – 202.

- 708.Сидоров Я. О. Формування державної аграрної політики в умовах глобалізації: економіко-правовий аспект. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2017 року). Одеса, 2017. С. 640 – 642. С. 641.
- 709.Сидорова С. В. Хімізація як правова форма підвищення родючості ґрунтів. *Сучасні екологічні проблеми та методика викладання еколого-правових дисциплін* : матеріали Республ. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 – 26 лист. 2010 року). Харків, 2010. С. 187 – 188. С. 187.
- 710.Сикало О. О., Чернега Т. О., Дашенко А. В. Нормативні документи (ISO, МФСЗ, ДСТУ), що використовуються при викладанні дисциплін спеціалізації «Карантин рослин». Київ, 2015. 87 с.
- 711.Сібекіна А. Ю. Порівняння ключових параметрів угоди про асоціацію Україна-ЄС та членства в митному союзі Росії, Казахстану, Білорусі. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 116. Ч. II. С. 77 – 82.
- 712.Слаута Г. А. Предмет правового регулювання карантину тварин. *Право. Людина. Довкілля*. 2020. № 11. Ч. 1. С. 69 – 75.
- 713.Слаута Г. В. Щодо закріплення карантину тварин у давніх джерелах права. *Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи* : зб. матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 травня 2020 року). Харків : Юрайт, 2020. С. 271 – 274.
- 714.Слинько Т. Н. Правовое обеспечение экологической гласности : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харьков, 1993. 19 с.
- 715.Смбатян А. С. Генеральное соглашение по тарифам и торговле 1994 в системе многосторонних торговых соглашений ВТО. *Российский внешнеэкономический вестник*. 2019. № 3. С. 7 – 18.
- 716.Смбатян А. С. Правовой анализ некоторых актуальных вопросов международных торговых отношений : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Москва, 2001. 27 с.
- 717.Смбатян А. С. Всемирная торговая организация : уникальность и адекватность. *Право ВТО*. 2012. № 1. С. 7.
- 718.Совместная программа ФАО/ВОЗ по стандартам на пищевые продукты. Сводные тексты. ФАО/ВОЗ. Рим, 1999.

719. Соколова Д. И., Яновская О. Р. Соглашения ВТО в условиях экономических санкций: ключевые противоречия. *Азимут научных исследований: экономика и управление*. 2018. Т. 7. № 3 (24). С. 267 – 270.
720. Солнцев А. М., Голубев В. В. ВТО и региональные интеграционные объединения : конкуренция юрисдикций и применимых принципов права при разрешении межгосударственных споров. *Вестн. Волгогр. гос. ун-та. Сер. 5 «Юриспруденция»*. 2013. № 1 (18). С. 93 – 99.
721. Спасибо-Фатеева И. Кодексы на хуторе близ Европейского Союза. *Юридическая практика*. 2004. № 15.
722. Спаський Г. В. Підвищення ефективності функціонування фермерських господарств Закарпаття. *Економіка АПК*. 2017. № 3. С. 50 – 57. С. 53.
723. Спор между ЕС и Южноамериканскими странами по импорту бананов. *БИКИ*. 1999. № 25. С. 2.
724. Стариков П. В. Роль права Всемирной торговой организации в формировании глобального экономического порядка : автореф. дисс. .. канд. юрид. наук : 12.00.10. Москва, 2006. 26 с.
725. Старшинова О. С. Применение ответных мер в системе разрешения споров всемирной торговой организации : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Москва, 2019. 23 с.
726. Статівка А. М. Деякі питання адаптації аграрного законодавства України у сфері дотримання санітарних та фітосанітарних заходів відповідно до вимог ЄС та СОТ. *Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції*: зб. матер. Міжнар. Конгресу (м. Одеса, 2-4 червня 2017 року). Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2017. С. 58 – 61.
727. Статівка А. М. Деякі правові питання органічного виробництва сільськогосподарської продукції. *Актуальні проблеми юридичної науки* : зб. тез Міжнар. наук. конф. «Тринадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 14-15 лист. 2014 року). Хмельницький, 2014. Ч. 3. С. 99 – 100.
728. Статівка А. М. Деякі проблеми правового регулювання агробізнесу в Україні. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних правовідносин у*

- контексті інтеграційного розвитку України»: матер. конф. (м. Одеса, 7-10 червня 2018 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 68 – 71.
729. Статівка А. М. Сільське господарство й продовольство в контексті світової глобалізації : правові аспекти. *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації* : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ – м. Яремче, 20-22 вересня 2019 року) / відп. ред. Н. Р. Кобецька. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. С. 26 – 28.
730. Статівка А. М. Сучасне аграрне право в контексті євроінтеграційних процесів. *Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного та аграрного права в умовах євроінтеграції* : матер. круг. столу (м. Харків, 8 грудня 2017 року). Харків, 2017. С. 94 – 98. С. 96.
731. Стемпаковська Н. С. Міжнародно-правове регулювання обігу генно-модифікованої продукції. *Science Online*. URL: <http://nauka-online.com/>
732. Стрельцова Є. Д. Міжнародні організаційно-правові механізми впливу на уніфікацію внутрішньодержавного права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 4 (25). Т. 3. С. 147 – 152.
733. Сучасні технології овочівництва закритого і відкритого ґрунту : навч. посібник / ч. 1: Закритий ґрунт: рекомендовано М-вом аграр. політики. Л. С. Гіль, А. І. Пашковський, Л. Т. Суліма. Вінниця : Нова Книга, 2008. 368 с. С. 280.
734. Сюйва І. С. Законодавство України про безпечність та якість харчових продуктів у сфері тваринництва : окремі проблеми реалізації. *Сучасний стан та перспективи розвитку земельного, аграрного, екологічного та природо ресурсного права: теорія та практика*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Харків, 7 грудня 2018 року) / за ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги. Х.: ТОВ «Оберіг», 2018. С. 182 – 184.
735. Сюйва І. С. Правове регулювання використання тварин у сільському господарстві. *Часопис Київського університету права*. 2018. Вип. 4. С. 245 – 248.
736. Тарасов О. А. Принцип національного режиму: сутність, практика и значение в контексте вступления России во

- Всемирную торговую организацию : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Москва, 2005. 26 с.
737. Татаренко Н. О. Реалізація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у контексті торговельних воєн. *Стратегічна панорама*. 2016. № 1. С. 40 – 50.
738. Тер-Степанян Е. Е. Принцип найбільшого сприяння у міжнародному економічному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2011. 18 с.
739. Технічні бар'єри та санітарні і фітосанітарні заходи в міжнародній торгівлі : види, тенденції розвитку, регулювання. Посібник державного службовця / За ред. І. Бураковського, К. Кравчука, В. Мовчан. *Інститут економічних досліджень і політичних консультацій*, 2015. 243 с. С. 32 – 97.
740. Тихий П. В. Еколого-правове регулювання спеціального використання дикої фауни : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2000. 20 с.
741. Тихомиров Ю. А. Правовой суверенитет : сферы и гарантии. *Журнал российского права*. 2013. № 3. С. 5 – 20.
742. Тихомирова Є. Б. Транспарентність і відкритість діяльності влади та шляхи їх забезпечення. *Наукові записки НаУКМА. Політологія*. 2002. Т. 20. С. 39 – 43.
743. Тихонович В. В. Аналіз державних механізмів стимулювання співробітництва з країнами Європи. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Управління*. 2012. Вип. 3. С. 259 – 271.
744. Товкун І. М. Правове регулювання окремих положень Угоди в частині всеохоплюючої та поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 2 (5). С. 60 – 67.
745. Транспарентність влади в контексті європейської інтеграції України: консп. лекц. до короткотерм. семін. в системі підвищення кваліфікації кадрів / уклад. : Е.А. Афонін, О.В. Суший. Київ: НАДУ, 2010. 48 с. URL: <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/transparentnist.pdf>.
746. Трунк-Федорова М.П. Механизм разрешения споров в рамках всемирной торговой организации и контроль за исполнением решений в этой области : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Санкт-Петербург, 2004. 24 с.

747. Туєва О. М. Окремі правові аспекти державного регулювання у сфері виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції. *Правові засади ведення органічного землеробства* : зб. матер. міжн. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29-30 вер. 2017 року). Харків, 2017. С. 214 – 217.
748. Туліна Е. Є. Інвазійні види рослин як загроза біорізноманіття (міжнародно-правовий аспект). *Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного і аграрного права в умовах євроінтеграції* : матеріали «круглого столу» (м. Харків, 8 грудня 2017 року). Харків, 2017. С. 229 – 231.
749. Туліна Е. Є. Правове регулювання поширення та чисельності інвазійних видів рослин: постановка проблеми. *Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18 – 19 травня 2018 року). Київ, 2018. С. 380 – 383. С. 381.
750. Туліна Е. Є. Регулювання поширення і чисельності чужорідних інвазійних видів рослин: міжнародно-правовий аспект. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних, екологічних та природо-ресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України»*: матер. конф. (м. Одеса, 7-10 червня 2018 року) / відп. ред. д.ю.н., доц. Т. Є. Харитонова, к.ю.н., доц. Х. А. Григор'єва. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 230 – 232.
751. Туницька Ю. М. Національна митно-тарифна та нетарифна політика за умов євроінтеграції. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 17. С. 74 – 84.
752. Турбан Г. В. Возрастающая роль сертификации в регулировании международной торговли. *Белорусский экономический журнал*. 2019. № 4. С. 117 – 125.
753. У гонитві за екологічними стандартами потрібно бути реалістами, або Що чекає українських аграріїв після Green Deal. URL: <https://agroportal.ua/publishing/rassledovaniya/v-pogone-za-ekologicheskimi-standartami-nuzhno-byt-realistami-ili-chto-zhdet-ukrainskikh-agrariyv-posle-green-deal/>
754. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і

- їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 року. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Т. 1. Стор. 83. Ст. 2125.
755. Угода про застосування санітарних і фітосанітарних заходів від 15.04.1994 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 84. Стор. 330. Ст. 2989.
756. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їхніми державами-членами від 14.06.1994 року. *Офіційний вісник України*. 2006. № 24. Стор. 203. Ст. 1794 (втратила чинність)
757. Угода про сільське господарство від 15.04.1994 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 84. Стор. 313. Ст. 2989.
758. Уркевич В. Ю. Аграрні правовідносини в Україні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2007. 39 с.
759. Уркевич В. Ю. Органічне сільськогосподарське виробництво: правові питання розвитку в аспекті євроінтеграції України. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. акад. В. З. Янчука (м. Київ, 22-23 трав. 2015 року). К., 2015. С. 75 – 77.
760. Уркевич В. Ю. Про правовідносини у сфері продовольчої безпеки України. *Актуальні проблеми екологічних, земельних та аграрних правовідносин : теоретико-методологічні й прикладні аспекти* : матеріали круглого столу (м. Харків, 5 грудня 2014 року) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків : Право, 2014. С. 63 – 65.
761. Устименко О. А. Тварина як об'єкт права власності (цивільно-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2014. 20 с.
762. Ухвала Івано-Франківського окружного адміністративного суду від 25 березня 2014 року у справі № 2а-1742/12/0970. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37813649>
763. Федосов Я. К., Никитина В. А., Норкина Е. В. Система анализа рисков в российской федерации при допуске на внутренний рынок импортируемой продукции животного или растительного происхождения. *Электронное приложение к Российскому юридическому журналу*. 2017. № 5. С. 106 – 115.
764. Формування галузевих ринків України : перехідний період. Київ : Фенікс, 2004. 332с.

- 765.Фролова Н. В. Правове регулювання здійснення органічного виробництва. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє* : матер. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2017 року). Одеса, 2017. С. 644.
- 766.Харитоновна Т. Є. Здійснення прав на чужі земельні ділянки в Україні : проблеми теорії та практики: монографія. Одеса : Юридична література, 2016. 424 с.
- 767.Харчук О. О. Принципи міжнародного економічного права в умовах глобалізації світових господарських відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2010. 19 с.
- 768.Хасанова Л. А. Взаимоприемлемые решения в механизме разрешения споров ВТО : теория и практика : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Казань, 2019. 26 с.
- 769.Хоменко О. О. Виконання зобов'язань у аграрній сфері в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного й аграрного права в умовах євроінтеграції* : матеріали «круглого столу» (м. Харків, 8 грудня 2017 року). Харків, 2017. С. 104 – 105.
- 770.Худиев Ф. И. Принцип транспарентности в рамках соглашений ВТО по сельскому хозяйству. *Управление рисками в АПК*. 2017. № 6. С. 36 – 46.
- 771.Чабаненко М. М. Природоресурсні норми в системі аграрного права. *Природоресурсне право в системі права України : історія, сьогодення, перспективи* : зб. матер. круглого столу (м. Харків, 30-31 жовтня 2015 року). Харків, 2015. С. 202 – 204. С. 203.
- 772.Чабаненко М. М. Про історичний досвід правового регулювання аграрних відносин. *Сучасні тенденції розвитку національного законодавства* : збірник наук. матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4-5 лист. 2016 року). Київ, 2016. С. 176 – 177.
- 773.Чабаненко М. М. Система аграрного права України : методологічні засади становлення та розвитку : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2015. 437 с.
- 774.Чайковська В. В. Методи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності : господарсько-правові аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2010. 19 с.
- 775.Черемнова А. І. Правові проблеми реалізації права на екологічну інформацію. *Теоретичні та практичні аспекти реалізації екологічного, земельного, аграрного права в умовах сталого*

- розвитку України* : матер. круглого столу (м. Харків, 2 грудня 2016 року). Харків, 2016. С. 217 – 220. С. 218.
776. Членство України в СОТ: огляд зобов'язань та коментарі до них / За редакцією І. Бураковського та В. Мовчан. Київ, 2008. 35 с.
777. Членство України у СОТ : нові можливості та виклики для бізнес-асоціацій. Школа професійної освіти для бізнес-асоціацій. Модуль G: бізнес-асоціації та СОТ / за заг. ред. Д. Ляпіна. Київ : Ін-т власності і свободи; LAT&K, 2010. 104 с. С. 37.
778. Чудик-Білоусова Н. І. Поняття та гарантії здійснення права особи на екологічну інформацію. *Актуальні проблеми реформування земельних, екологічних, аграрних та господарських правовідносин в Україні* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 14-15 травня 2010 року). Хмельницький, 2010. С. 234 – 237. С. 235.
779. Чуйко Н. А. Взаимосвязь правил ВТО с вопросами защиты окружающей среды и безопасности продуктов питания. *Сибирский юридический вестник*. 2014. № 2 (65). С. 104 – 110.
780. Чуйко Н. А. Международно-правовое регулирование безопасности пищевых продуктов в рамках Всемирной торговой организации : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Москва, 2015. 28 с.
781. Чуйко Н. А. Международно-правовые стандарты и регулирование безопасности продуктов питания в праве ВТО. *Журнал российского права*. 2014. № 8. С. 126 – 136.
782. Шабан И. С. Принцип недискриминации в международных экономических отношениях. *Международное право на службе мира и сотрудничества государств*. Москва : Международ. отношения, 1981. С. 143 – 144.
783. Шапошнікова Н. В. Правове регулювання засобів захисту рослин у процесі євроінтеграції. *Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природоресурсне право : актуальні проблеми теорії та практики* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Біла Церква, 21-22 травня 2010 року). Біла Церква, 2010. С. 120 – 121.
784. Шапошнікова Н. В. Юридична відповідальність як невід'ємний елемент правового механізму захисту рослин. *Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна*: матеріали Всеукр. круглого столу (25 травня 2012 року). Київ, 2012. С. 161 – 164. С. 161.

785. Шевченко Н. Ю. Наслідки вступу до СОТ для України у сфері агропромислового виробництва. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. № 109. С. 146 – 149.
786. Шемшученко Ю. С. Человек и его право на безопасную (здоровую) окружающую среду. *Государство и право*. 1993. № 10. С. 120 – 135.
787. Шеховцов В. В. Право приватної власності на об'єкти тваринного світу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2009. 20 с.
788. Шеховцов В. В. Принципи фауністичного права: правовий та морально-етичний аспекти. *Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 травня 2020 року). Харків, 2020. С. 317 – 319. С. 319.
789. Шеховцов В. В. Теоретико-правове розуміння тваринного світу : сутність та співвідношення із суміжними поняттями. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 148. С. 120 – 131.
790. Шишаев А. И. Правовые проблемы государственного регулирования внешней торговли товарами : международно-правовой аспект : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Москва, 1998. 22 с.
791. Шишлова А. «Куриный кризис» в Бельгии и проблема диоксина. *Наука и жизнь*. 1999. № 10. URL: <https://www.nkj.ru/archive/articles/9842/>
792. Шиянов А. В. Международно-правовые аспекты взаимодействия Всемирной торговой организации (ВТО) с международными межправительственными и неправительственными учреждениями : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Москва, 2004. 19 с.
793. Шовкун В. В. Правове регулювання племінної справи у тваринництві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2012. 19 с.
794. Шомпол О. А. Міжнародно-правові аспекти забезпечення екологічної безпеки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 96 (2). С. 10 – 14.
795. Шомпол О. А. Формування екологічної держави в контексті сталого розвитку. *Особливості правового регулювання екологічних, земельних, аграрних, природоресурсних відносин в умовах глобалізації* : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м.

- Івано-Франківськ – м. Яремче, 20-22 вересня 2019 року) / відп. ред. Н. Р. Кобецька. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. С. 90 – 92.
796. Шпарик Н. Я. Адаптація екологічного законодавства України до стандартів Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 33. Т. 1. С. 212 – 217.
797. Шпильковская Н. Переговоры по улучшению Договоренности о разрешении споров достигли критического рубежа. URL: <https://wto.ru/our-blog/peregovory-po-uluchsheniyu-dogovorennosti-o-razreshenii-sporov-dostigli-kriticheskogo-rubezha/>
798. Шумилов В. М. Всемирная торговая организация : право и система. Москва : Проспект, 2006. 203 с.
799. Шумилов В. М. Право Всемирной торговой организации (ВТО). Москва : Юрайт, 2013. С. 158.
800. Шумілов В. М. Вирішення спорів у Світовій організації торгівлі (СОТ). URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/15684/122-132.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
801. Шумілов В. М. Урегулирование споров в международном экономическом праве (процессуальные аспекты). *Внеэкономический бюллетень*. 2002. № 4.
802. Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 6. Т-Я / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін.]. Київ : Укр. енцикл., 2004. С. 215, 524, 553, 554, 667, 668.
803. Яковченко В. С. Принцип транспарентності СОТ як запорука передбачуваних міжнародних торгових відносин. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 16. С. 20 – 23.
804. Яловий К. В. Принципи торгового права Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2011. 18 с.
805. Ян Ван Коэн Лучевая обработка пищевых продуктов. *Бюллетень МАГАТЕ*. Т. 23. № 3. С. 37 – 41. URL: https://www.iaea.org/sites/default/files/23305783336_ru.pdf.
806. Яцков С. М., Павлюченко Ю. М. Роль держави у забезпеченні безпечності та якості сільськогосподарської продукції. *Журнал студентського наукового товариства*. 2019. С. 37 – 41.
807. Ящук К. В. Адміністративна відповідальність за правопорушення, що посягають на тваринний світ України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2014. 17 с.

Наукове видання

Карпінська Наталія Володимирівна

**ЗАСТОСУВАННЯ САНІТАРНИХ
ТА ФІТОСАНІТАРНИХ ЗАХОДІВ:
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
У КОНТЕКСТІ ВИМОГ СОТ ТА ЄС**

Підписано до друку 05.01.2020 р.

Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.

Ум. друк. арк 33,75. Обл. вид. арк. 31,2. Тираж 300 пр.

Друк - СПД Гадяк Жанна Володимирівна

Друкарня «Волиньполіграф»

Свідоцтво Держкомінформу України ДК №3585 від 22.09.09р.

вул. Привокзальна, 12, м. Луцьк, 4302. Тел.: (0332) 77 07 14, 77 05 02

e-mail: vpolygraf@gmail.com, www.vpolygraf.com.ua

Карпінська Н. В.

**К 21 Застосування санітарних та фітосанітарних заходів:
проблеми правового забезпечення у контексті вимог СОТ та
ЄС: монографія. Луцьк, СПД Гадяк Жанна Володимирівна,
друкарня «Волиньполіграф», 2021. 532 с.**

ISBN 978-617-7843-12-1

Монографію присвячено проблемам правового забезпечення застосування санітарних та фітосанітарних заходів у контексті вимог СОТ та ЄС. Виявлені характерні тенденції розвитку вітчизняного законодавства, з урахуванням яких запропоновано шляхи вдосконалення правового регулювання застосування санітарних та фітосанітарних заходів.

Видання розраховане на широке коло науковців, викладачів, студентів юридичних вузів, а також усіх, хто цікавиться теоретичними та практичними питаннями застосування санітарних та фітосанітарних заходів.

ISBN 978-617-7843-12-1

УДК 349.422.2